

Scientific Journal

VIRTUS

#42, March, 2020
published since 2014

2020

ISSN 2410-4388 (Print)
ISSN 2415-3133 (Online)

Scientific Journal *Virtus*
Issue # 42, March, 2020
Published since 2014

Recommended for publication by the Council of
NGO "Sobornist" (the proceedings No.7 March 31, 2020).

Founder: Scientific public organization
"Sobornist" (Ukraine).

Publisher: Center of Modern Pedagogy "Learning
Without Borders" (Canada).

Partners:

- + Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine);
- + Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine);
- + Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
- + SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);
- + Consortium for Enhancement of Ukrainian Management Education (Ukraine);
- + Pomeranian Academy in Slupsk (Poland);
- + Baku Islamic University (Azerbaijan);
- + University of the town of Nish (Serbia);
- + Zielonogorski University (Poland);
- + Center of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" (Canada).

Virtus: Scientific Journal / Editor-in-
Chief M.A. Zhurba – March # 42,
2020. – 227 p.

Editor-in-Chief:

Zhurba M.A., Ph.D., professor, Head of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief:

Kuzmichenko I.O., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Humanities of SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);

Talishinski E.B., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Public Disciplines of the Baku Islamic University (Azerbaijan);

Starichenko E.V., Head of Analytical Department of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Mainhandling Editor:

Kravchenko Yu.V., Manager on international cooperation of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Journal Indexing:

✓ **Google Scholar** is a freely accessible web search engine that indexes the full text or metadata of scholarly literature across an array of publishing formats and disciplines. The Google Scholar index includes most peer-reviewed online academic journals and books, conference papers, theses and dissertations, preprints, abstracts, technical reports, and other scholarly literature, including court opinions and patents. Google Scholar's database contains roughly 389 million documents including articles, citations and patents making it the world's largest academic search engine.

✓ **Scientific Indexing Services (SIS) (USA)** is academic database which provides evaluation of prestigiousness of journals. The evaluation is carried out by considering the factors like paper originality, citation, editorial quality, and regularity & international presence.

✓ **Citefactor (USA)** is a service that provides access to quality controlled Open Access Journals. The Directory indexing of journal aims to be comprehensive and cover all open access scientific and scholarly journals that use an appropriate quality control system, and it will not be limited to particular languages or subject areas.

✓ **ResearchBib** is open access with high standard indexing database for researchers and publishers. Research Bible may freely index journals, research papers, call for papers, research position.

✓ **Scientific Journal Impact Factor (SJIFactor)** is an international, recognized platform for promoting scientific achievements, as well as supporting publishers and scientific communities interested in state-of-the art research activities in innovation and applied science areas.

Journal «Virtus» has been positively evaluated in the SJIF Journal Master List evaluation process. **SJIFactor = 4,494.**

✓ **Directory of Research Journal Indexing (DRJI)** is to increase the visibility and ease of use of open access scientific and scholarly journals thereby promoting their increased usage and impact. DRJI supply champion has access to global-renowned content in all discipline areas including magazine and journal articles. DRJI advocate, educate, and provide the central resource for indexing.

✓ **International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)** – academic database was organized with the aim of creating an open platform for scientific research around the world. IIJIF provides the necessary communication of scholars, editors, publishers and conference organizers, through its exclusive services: provides indexing of scientific journals (calculates the impact factor), forms a list of national/international conferences and journals.

Certificate of Mass Media Registration:
KB № 21060-10860P from 24.11.2014 p.

Journal Editorial Staff Contact Information.
e-mail: virtustoday@gmail.com
website: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua>

© Authors of the Articles, 2020.

© Scientific Journal «Virtus», 2020.

Editorial Board:

Aliyeva S.I., Ph.D., professor, Institute of History National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan).

Aliyeva S.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyeva Y.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyev M.N., Ph.D., professor, Baku State University (Azerbaijan).

Arslan C.H., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Bohonkova J.A., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Chyzhova O.M., Ph.D., professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

Ciftci S.S., Ph.D., associate professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

De Serio B., Ph.D., professor, University of Foggia President of AIM (Italy).

Dombi-Fáy A., prof. dr., CSc, PhD, dr. hab., Professor of Pedagogy, Faculty of Education Hungary, Szeged University "Juhász Gyula" (Hungary).

Drachuk O.P., Ph.D., associate professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine).

Fóris-Ferenczi R., Ph.D., associate professor, Docent, Vice-dean, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Hamarta E.S., Ph.D., professor, Necmettin Erbakan University (Turkey).

Jovanovic P., Ph.D., professor, University of the town of Nish (Serbia).

Kalko I.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Karabacak N.N., Ph.D., associate professor, Recep Tayyip Erdogan University (Turkey).

Karlovitz Já.T., Ph.D., associate professor, Óbuda University (Hungary).

Kasyanova O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kasyanova V.A., Ph.D., associate professor, Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Komarevtseva I.A., Ph.D., professor, SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Korotkova E.A., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kravchuk O.O., Ph.D., professor, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (Ukraine).

Mennell S., Ph.D., professor, University College Dublin (Ireland).

Mihailovic S., Ph.D., professor, Institute of Serbian Culture Pristina-Leposavic (Serbia).

Moskalyova L.Yu., Ph.D., professor, Melitopol Bogdan Khmelnytsky State University (Ukraine).

Okulicz-Kozaryn W., dr.hab., MBA, Member of the International Scientific Association of Economists and Jurists "Consilium" (Switzerland).

Pagava O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Parlar Ali, Ph.D in Pharmacology, Assistant Professor, Medical Faculty, Department of Pharmacology, Adiyaman University (Turkey).

Pashayeva A.N., Ph.D., senior researcher at the Philosophy Institute of NA of AR, Baku (Azerbaijan).

Polishchuk O.P., Ph.D., professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Polovyi M.A., Ph.D. in History, D.Sc. in Political Science, professor, Vasyl Stus Donetsk National University (Ukraine).

Potapenko E.V., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine).

Sapenko R., Ph.D., professor, Zielonogorski University (Poland).

Semaniuk V.Z., D.Sc., Associate Professor, Ternopil National Economic University (Ukraine)

Shpak D.O., Ph.D., associate professor, Mykolajiv branch of Kiev National University Culture and Arts (Ukraine).

Radchenko O.V., Ph.D., professor, Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).

Rohit Kumar Verma, B.com.L.L.b, Poet & Researcher, Writer, Institute of Law Jiwaji Univeristy (India).

Shchudlo S., Ph.D., professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Stoffa Ján, prof. Ing., DrSc., emeritus professor, Palacký University in Olomouc (Czech Republic).

Stoffová V., prof. Ing., CSc., Ph.D., Department of Mathematics and Informatics, Faculty of Education, Trnava university in Trnava (Slovakia).

Svintsitska O.I., Ph.D., associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Szamosközi I., dr, professor, the Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Takács M., prof. dr., Ph.D., professor, Hungarian Language Teacher training Faculty, University of Novi Sad, Subotica (Serbia).

Torgvik Ju., Ph.D., professor, Kodolányi János College (Hungary).

Tsyurupa M.V., Ph.D., professor, National University of Defense of Ukraine (Ukraine).

Ustymenko-Kosorich O.A., Ph.D., professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine).

Vveinhardt J., Ph.D., professor, Vytautas Magnus University, Lithuanian Sports University (Lithuania).

Yeremenko A.M., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Zhurba A.M., Ph.D., associate professor of International Academy of Personnel Management (Ukraine).

Zavatskaya N.Yev., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

The authors of materials are responsible for plagiarism, accuracy of the represented facts, quotes, figures and surnames. Editorial staff reserves the right for insignificant editing and reduction and also literary revision of the articles (with preservation of the main conclusions and style of the author). The editorial board of the journal may not share world outlook of the authors.

CONTENT

PHILOSOPHY

Dymchuk A.V.
FREEMASONRY SOCIAL DOCTRINE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS (BASING ON J.G. FICHTE «PHILOSOPHY OF FREEMASONRY. LETTERS TO CONSTANT»))..... 12

Kaskiv O.V.
THE KOBRYN SYNOD OF 1626 – THE SOURCE OF THE PARTICULAR LAW OF THE UGCC 17

Samchuk L.S.
SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF TENDENCIES OF LANGUAGE PREPARATION FOR FOREIGN CITIZENS AT THE PREPARATION SECTION OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION 20

PEDAGOGY. PSYCHOLOGY

Varnavska I.V.
COMMUNICATIVE ABILITIES IN THE CONTEXT OF THE PROFESSIONAL CHOICE OF GRADUATES 24

Bilyavska T.M.
ACCENTOLOGICAL LITERACY AS A CONDITION OF QUALITATIVE LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS 28

Golovchenko O.I.
ENGAGING THE FUTURE PHARMACISTS IN SELF-STUDY IN ORGANIC CHEMISTRY USING DISTANCE LEARNING TOOLS 32

Demianenko O.Ye., Rakovs'ka M.A.
THE FORMATION OF A PROFESSIONALLY MOBILE PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS..... 38

Dudko N.V.
FEATURES OF MODELS OF THE PEDAGOGICAL PROCESS IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEMS..... 42

Zadorozhna L.V.
IMPLEMENTATION OF A COMPETENCE APPROACH TO THE STUDY OF LIFE, ACTIVITIES AND ROLE OF EXCELLENT PERSONALITIES IN SCHOOL HISTORICAL EDUCATION 47

Kapinus O.S., Okaievych A.V., Lashta R.B.
THE POTENTIAL OF REFLEXIVE MECHANISMS IN THE PROCESS OF PROFESSIONALIZATION OF A FUTURE OFFICER 50

Kovalchuk N.V., Smerechak L.I.
FEATURES OF PROFESSIONAL ORIENTATION WORK OF THE SOCIAL TEACHER..... 54

Kramarenko T.V.
THE EFFECTIVENESS OF E-MAIL IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS OF DIFFERENT SPECIALTIES 57

Kurienkova A.V.
THE ISSUE OF SOCIAL COMPETENCE FORMATION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE PROCESS OF ROLE-PLAYING GAMES OF SOCIAL ORIENTATION..... 61

Perederii O.L.
EFFICIENT PERSONNEL STRATEGY AS A REQUIRED COMPONENT OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT DEVELOPMENT 65

Perepelytsia K.Y.
WEB QUEST TECHNOLOGY USING IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING 69

Petrushkevich I.I.
SPORT TRAINING OF SINGLE COMBAT FIGHTERS 73

Popadych O.O.
LEGAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN: THE MAIN FORMS OF WORK OF PRESCHOOL INSTITUTIONS WITH PARENTS 77

Rezunova O.S.
WAYS OF DEVELOPING STUDENTS READING SKILLS DURING PREPARATION FOR ENGLISH ENTRANCE EXAM 81

Skrytska N.V., Nykyforuk T.M.
ABOUT THE ISSUE OF TEACHING COURSE «HISTORY OF UKRAINE AND UKRAINIAN CULTURE» FOR FOREIGN STUDENTS 85

Sokolovska O.S.
V.O. SUKHOMLYNSKYI ON THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN..... 89

Udovychenko I.V.
PROBLEMS INTEGRATION OF NATURAL SCIENTIFIC AT GEOGRAPHY LESSONS IN SENIOR PROFILE HIGH SCHOOL 94

Filimonova T.V.
TECHNOLOGIES OF INTERACTIVE LEARNING IN THE PROCESS OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY EDUCATION PROFESSIONALS 96

Khubetov O.V.
PECULIARITIES OF THE IMPACT OF THE COGNITIVE FACTORS ON THE ADAPTATION OF THE UNEMPLOYED IN THE SHORT-TERM TRAINING OF THE NEW PROFESSIONAL ACTIVITY..... 100

Tsurkan M.V.
UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE:
STAGES OF DISCIPLINE FORMATION 103

Shapoval S.I.
LIGHT ATHLETICS (SPORT ORIENTATION) 107

PHILOLOGY

Voloshyn M.V., Odarchuk N.A.
ROLE PLAY AS A MEANS OF FORMING PRIMARY
AND SECONDARY STUDENTS' FOREIGN
LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE
AT THE FOREIGN LANGUAGE LESSONS 112

Yefymenko T.M.
STUDING OF CROSS-LANGUAGE INTERFERENCE
IN THE SOCIAL, PSYCHOLOGICAL
AND LINGUISTIC ASPECTS 115

Kandiuk-Lebid S.V.
CHARACTERISTICS SYSTEM AND MEANS
OF MAKING IMAGES IN MEMUARIES OF
THE FIRST DECADES OF THE XIX CENTURY 118

Marchuk S.M.
THE GENESIS OF THE POETIC TRAVELOGUE 123

Overchuk O.B.
A REFLECTION OF CONCEPTUAL INFORMATION
BLACK CULTUREME IS NIGHT IN THE
POETICAL DISCOURSE B.-I. ANTHONYCH 127

Pertseva V.A.
FUNCTION OF LITERARY DETAILS IN THE
STORY OF GALINA TRYLIS «ELISHKA» 131

Prybluda L.M.
METONYMY AS A MEANS OF SECONDARY
NOMINATION REALIZATION 135

Cherednychenko V.P.
LEXICAL AND STRUCTURAL CHANGES IN THE
TRANSLATION OF THE NOVEL FRANZ KAFKA'S
«EIN LANDARZT» 139

Sharova T.M.
SCHEMATIC WAYS OF REPRODUCING THE
WORLD IN THE DIMENSION OF THE CANON
OF SOCREALISM (ON THE MATERIAL
OF CREATIVITY OF KOSTYA GORDIENKO) 142

HISTORY

Bohatchuk S.S.
THE HUMAN RIGHTS MOVEMENT OF THE
60'S – IN THE EARLY 90'S OF THE XX CENTURY
IN THE HISTORY OF UKRAINIAN INDEPENDENCE 145

Bryvko M.V.
«PEST LINE» IN TEACHERS' EDUCATION
AND UPBRINGING WORK (ON THE MATERIALS
OF ARCHIVE-CRIMINAL CASES) 151

Gubka O.O.
ARCHIVAL MATERIALS OF THE DESIGNER OF
SPACE ROCKET TECHNOLOGY V.M. KOVTUNENKO
AT THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF
UKRAINE AND THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES 155

Datskiv I.B., Vizniak Y.Y.
UKRAINIAN-LITHUANIAN RELATIONS OF
MODERNITY IN THE HUMANITARIAN AREA
AT THE END OF THE XX – EARLY OF THE XXI CENTURY 161

Kmin A.O.
FEATURES OF SPECIALISTS' TRAINING OF MORAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE ARMED
FORCES OF THE WORLD LEADING COUNTRIES 166

STATE ADMINISTRATION AND LAW. POLITOLOGY

Andrusiv L.M., Dohotar M.V.
INTERNATIONAL LEGAL REGULATION
OF THE TORTURE PROHIBITION 170

Bobrytskyi L.V.
IMPROVEMENT OF LEGISLATION AS A
CONDITION OF THE EFFICIENCY OF PUBLIC
GOVERNANCE IN SOFTWARE NATIONAL
SECURITY OF UKRAINE 173

Karkovska V.Ya.
METHODICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION
EFFICIENCY IN CONDITIONS OF FORMATION OF
MECHANISMS OF PERSONNEL SECURITY 177

Krivoshey V.M.
MODERNIZATION OF STATE POLICY IN THE
SPHERE OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION
PARTICIPANTS OF MILITARY ACTION IN UKRAINE 182

Meiko O.V.
ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS
OF STATE REGULATION OF ORGANIZATIONAL
AND STAFF STRUCTURES OF BORDER SUBSIDIARIES 186

Nischymna S.O.
ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE 190

Torichny V.O.
THE SUBJECT AND OBJECT COMPONENT OF THE
MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN
THE FIELD OF INFORMATION SECURITY 193

Tucha V.V.
TRANSFORMATION OF THE REGIONAL
ELITE AS A NECESSARY CONDITION FOR
STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE STATE 197

Khmyrov I.M.
THE ADVANTAGES OF STATE SUPPORT OF
INTRODUCTION AND USE OF MODERN E-LEARNING
SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION 201

Chizhova O.M.

THE INTERCONNECTION OF THE SOCIAL DEMOCRATIC
PARADIGM AND POLITICAL PRAGMATISM 204

ECONOMICS

Bahley R.R., Rublevych V.

CURRENT APPROACHES TO RISK MANAGEMENT
OF INTERNATIONAL CORPORATIONS 207

Bondarenko O.M., Hurenko D.S.

AUDIT OF PAYROLL CALCULATIONS 212

Demianchuk I.A., Koval L.A., Lishchuk N.V., Kozak S.V.

EVALUATION OF THE IMPACT OF THE TAX
SYSTEM ON ECONOMIC GROWTH OF UKRAINE 216

Kostiunik O.V., Derkach O.S.

WAYS OF AVOIDANCE AND REDUCTION
OF DEBT AND PAYMENT DEBT 220

Savchuk L.M.

CORPORATE CULTURE IN THE SYSTEM
OF RECRUITMENT MARKETING 223

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Димчук А.В.
ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ
ДОКТРИНИ МАСОНСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ПРАЦІ Й.Г. ФІХТЕ «ФІЛОСОФІЯ МАСОНСТВА.
ЛИСТИ ДО КОНСТАНА») 12

Каськів О.В.
КОБРІНСЬКИЙ СИНОД 1626 РОКУ –
ДЖЕРЕЛО ПАРТИКУЛЯРНОГО ПРАВА УГКЦ..... 17

Самчук Л.С.
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ
ТЕНДЕНЦІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ
ГРОМАДЯН НА ПІДГОТОВЧОМУ ВІДДІЛЕННІ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 20

ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЯ

Варнавська І.В.
КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ В КОНТЕКСТІ
ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СТАРШОКЛАСНИКІВ 24

Білявська Т.М.
АКЦЕНТОЛОГІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК УМОВА
ЯКІСНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 28

Головченко О.І.
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ
ФАРМАЦЕВТІВ З ОРГАНІЧНОЇ ХІМІЇ ЗАСОБАМИ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 32

Дем'яненко О.Є., Раковська М.А.
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОБІЛЬНОЇ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА
В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ..... 38

Дудко Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО
ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ 42

Задорожна Л.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЛІ
ВИДАТНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ В ШКІЛЬНІЙ
ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ..... 47

Капінус О.С., Окаєвич А.В., Лашта Р.Б.
ПОТЕНЦІАЛ РЕФЛЕКСИВНИХ МЕХАНІЗМІВ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ
МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА 50

Ковальчук Н.В., Смеречак Л.І.
ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ
РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА 54

Крамаренко Т.В.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
СТУДЕНТАМИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ..... 57

Куренкова А.В.
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
У ПРОЦЕСІ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР
СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ 61

Передерій О.Л.
ЕФЕКТИВНА КАДРОВА СТРАТЕГІЯ ЯК НЕОБХІДНА
СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ 65

Перепелиця К.Ю.
ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЇ
В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 69

Петрушкевич І.І.
СПОРТИВНА ПІДГОТОВКА ЄДИНОБОРЦІВ 73

Попадич О.О.
ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ: ОСНОВНІ ФОРМИ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ..... 77

Резунова О.С.
ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ
У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ
ЄВІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 81

Скрицька Н.В., Никифорук Т.М.
ЩОДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА
«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ 85

Соколовська О.С.
В.О. СУХОМЛІНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 89

Удовиченко І.В.
ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИРОДНИЧИХ
НАУК НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШІЙ
ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ 94

Філімонова Т.В.
ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ
В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ..... 96

Хубетов О.В.
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОГНІТИВНИХ
ЧИННИКІВ НА АДАПТИВНІСТЬ БЕЗРОБІТНИХ
ПРИ КОРОТКОСТРОКОВОМУ НАВЧАННІ НОВІЙ
ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ..... 100

Цуркан М.В.
УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА:
ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ 103

Шаповал С.І.
ЛЕГКА АТЛЕТИКА (СПОРТИВНА ОРІЄНТАЦІЯ) 107

ФІЛОЛОГІЯ

Волошин М.В., Одарчук Н.А.
РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ ТА СЕРЕДНІХ КЛАСІВ
НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 112

Єфименко Т.М.
ВИВЧЕННЯ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ
У СОЦІАЛЬНОМУ, ПСИХОЛОГІЧНОМУ
І ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ 115

Кандюк-Лебідь С.В.
СИСТЕМА ПЕРСОНАЖІВ ТА ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ
ОБРАЗІВ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ ПЕРШИХ
ДЕСЯТИЛІТЬ ХІХ СТОЛІТТЯ 118

Марчук С.М.
ГЕНЕЗА ПОЕТИЧНОГО ТРАВЕЛОГУ 123

Оверчук О.Б.
ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ЧОРНИЙ КУЛЬТУРЕМОЮ НІЧ У ПОЕТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ Б.-І. АНТОНИЧА 127

Перцева В.А.
ФУНКЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ
В ПОВІСТІ ГАЛИНИ ТРИЛІС «ЕЛІШКА» 131

Приблуда Л.М.
МЕТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ
ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ 135

Чердиченко В.П.
ЛЕКСИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У ПЕРЕКЛАДІ
НОВЕЛИ ФРАНЦА КАФКИ «EIN LANDARZT» 139

Шарова Т.М.
СХЕМАТИЧНІ ШЛЯХИ РЕПРОДУКУВАННЯ СВІТУ
У ВИМІРІ КАНОНУ СОЦРЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ
ТВОРЧОСТІ КОСТЯ ГОРДІЄНКА) 142

ІСТОРІЯ

Богатчук С.С.
ПРАВОНАХОДИНИЙ РУХ 60-Х –
НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. ХХ СТ. В ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 145

Бривко М.В.
«ШКІДНИЦЬКА ЛІНІЯ» ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ) 151

Губка О.О.
АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ КОНСТРУКТОРА РАКЕТНО-
КОСМІЧНОЇ ТЕХНІКИ В.М. КОВТУНЕНКА
В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ТА РОСІЙСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК 155

Дацків І.Б., Візньак Я.Я.
УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ВІДНОСИНИ
СУЧАСНОСТІ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ
НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. 161

Кмін А.О.
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБРОЙНИХ СИЛ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ 166

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВО. ПОЛІТОЛОГІЯ

Андрусів Л.М., Доготар М.В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ 170

Бобрицький Л.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 173

Карковська В.Я.
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ 177

Кривошей В.М.
МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 182

Мейко О.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНИХ
СТРУКТУР ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ 186

Ніщимна С.О.
ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ 190

Торичний В.А.
СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНА СОСТАВЛЯЮЩАЯ
МЕХАНІЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 193

Туча В.В.
ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ
ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТРАТЕГІЧНОГО
РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ 197

Хмыров И.М.
ПРЕИМУЩЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ
ВНЕДРЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ
СИСТЕМ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ 201

Чижова О.М.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ
ПАРАДИГМИ ТА ПОЛІТИЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ 204

ЕКОНОМІКА

Баглей Р.Р., Рублевич В.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ..... 207

Бондаренко О.М., Гуренко Д.С.

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ ПО ОПЛАТІ ПРАЦІ 212

Дем'янчук І.А., Коваль Л.А., Ліщук Н.В., Козак С.В.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ
НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ 216

Костюнік О.В., Деркач О.С.

ШЛЯХИ УНИКНЕННЯ ТА ЗМЕНШЕННЯ
ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ
ЗАБОРГОВАНОСТЕЙ..... 220

Савчук Л.М.

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ
МАРКЕТИНГУ ПЕРСОНАЛУ..... 223

Preface

Dear colleagues! We have prepared the following 42th issue of our journal. In this issue we propose you 54 research papers which were represented by the authors from various fields. We hope you will be interested in them.

The founder of the journal is a scientific public organization “Sobornist”. Our aim is the promotion of science, education and culture to enrich the world-wide spiritual potential and the revival of the society moral foundations and consolidation of the scientific community for the implementation of joint scientific projects, preparation of textbooks, monographs, training manuals, development and improvement of educational multimedia and online courses on actual problems of modern science.

One of our main projects is conduction of the annual international scientific and practical conferences: “Labyrinth of Reality”, “Religion, religiosity, philosophy and the Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects”, “Human Virtual: New Horizons, "Topical Issues, Problems and Prospects of Development of Humanitarian Knowledge in Modern Information Space: National and International Aspects". About 4,000 scientists and researchers took part in the work of these conferences.

We are constantly working on development and popularization of our journal, and it gives us the opportunity to get into prestigious international scientometric databases.

In April 2016 the contract on scientific cooperation and a joint edition of our journal with the Centre of Modern Pedagogy “Learning Without Borders” was signed. The cooperation of canadian and Ukrainian scientists and researchers has opened additional opportunities for the development of the scientific journal “Virtus”. This event promoted also the implementetation of joint projects,namely the development of author courses and seminars and trainers.

Since 2017 the journal will be published 10 times a year. We are encouraged that the editorial board is constantly updated with new scientists (experts) from different countries of the world. Today, the editorial board includes scientists from 15 countries: Azerbaijan, Hungary, Italy, Ireland, India, Canada, Lithuania, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Switzerland, Turkey, Czech Republic, Ukraine.

According to the decision of the journal editorial board, we print the e-mail addresses of the authors of the publications that enables the interested readers to contact them personally.

We pay special attention to the review of the submitted materials, which is a necessary prerequisite for modern editions. The peer review process consists of three stages:

I stage. Firstly the received publication is checked for compliance with technical requirements and assessed of its compliance to subject of the journal. Also, this stage involves checking articles for plagiarism, however, in accordance with the terms of publications, full responsibility for the borrowing of material and copyright violation lies on the author of the publication.

II stage. The manuscript goes through two types of review process – an open peer review and / or blind peer review. The first is an open peer review by the external reviewers is when both the reviewer and author are known to each other during the peer review process. Many scholars believe open peer review is the best way to stop plagiarism and encourage open, honest reviewing. The second is a blind peer review by the members of the editorial board of the journal for relevant areas: neither the authors nor the reviewers do not know each other.

III stage. The second review is carried out by the scientific organization “Sobornist”. After the completion of the whole review process and receiving the positive result, the journal is considered on editorial council of the scientific journal. Only after the decision of the editorial board about printing of the scientific journal Virtus it is passed to the publisher.

We address with the words of sincere gratitude to all who responded to our projects in this hard time who supported them by submitting materials, readiness for collaboration. Thank you for your help, useful advices, a wide response, interest in the declared range of problems! We hope that this experience will have continuation for more years and our new project – journal Virtus will be also productive.

Dear colleagues! We pay your attention that the edition of the journal is carried out on democratic principles and consequently each scientist has the right to express his opinion on various questions, sometimes sharp enough and debatable. Pay attention that sometimes the editorial board may not share the position on various questions expressed stated by the authors.

The editorial staff of the journal Virtus is ready for expansion of collaboration with Ukrainian and foreign partners and invite heads of higher educational establishments and their structural divisions, chairs, faculties for the common continuation of the started work.

**Best regards,
Ph.D., professor, Editor-in-Chief
Scientific Journal «Virtus»**

M. Zhurba

Philosophy

УДК 141.319.8"19"

Димчук А.В.,

здобувач кафедри філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, a@dymchuk.com

Україна, м. Одеса

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ МАСОНСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦІ Й.Г. ФІХТЕ «ФІЛОСОФІЯ МАСОНСТВА. ЛИСТИ ДО КОНСТАНА»)

Стаття присвячена аналізу соціально-філософських поглядів Й.Г. Фіхте, що склалися в процесі його масонської діяльності, розгляду його етапного філософського твору «Філософія масонства. Листи до Констанана», в якому німецький філософ виклав свої погляди на реформування та майбутнє масонського руху, аналізуючи соціальні завдання масонства. «Філософія масонства» вийшла далеко за межі внутрішніх орденських питань та включало уявлення Й.Г. Фіхте про устрій та причини недосконалості людського суспільства, моралі, виховання, культури, громадські ідеали і основи прогресу. Ця робота стала віхою в розвитку європейської соціально-етичної думки, у формування ідеї прогресивного розвитку суспільства та історично-визначених ступенів пізнання.

Ключові слова: філософська система, соціальна парадигма, Й.Г. Фіхте, масонство, реформування, релігія, освіта, свобода, сенс життя.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство намагається знайти філософське обґрунтування нової планетарної реальності та по-новому розглядає великий спадок класичної філософії. Погляди Й.Г. Фіхте на суспільство викладені ним у низці робіт: «Головні риси сучасної епохи», «Факти свідомості», «Закрита торгова держава», «Промови до німецької нації», «Філософія масонства» користуються постійною увагою міжнародної філософської спільноти, що знайшло своє відображення у діяльності Міжнародного товариства Й.Г. Фіхте. Сучасне масонство стикається з тими ж проблемами, про які писав Й.Г. Фіхте. Проблема мети світового масонства сьогодні не менш актуальна ніж 220 років тому, коли перед масонством вперше постали подібні виклики.

Твір Й.Г. Фіхте «Філософія масонства» опинився поза увагою філософів та істориків через його назву та значну «масонську складову». Тому, актуальним науковим завданням є експлікація філософських засад соціальної доктрини масонства через переосмислення масонських ідей Й.Г. Фіхте в контексті ідейних пошуків масонства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головним джерелом статті виступає твір Й.Г. Фіхте «Філософія масонства. Листи до Констанана» [1]. Даний твір Й.Г. Фіхте практично не розглядався філософами, тільки історики науки аналізували причини його виникнення та наслідки певної ідеологічної конкуренції в масонському середовищі на межі XVIII–XIX століть [2]. В той же час варто зазначити, що саме в українському філософсько-гуманітарному контексті був зроблений переклад «Філософії масонства» Й.Г. Фіхте, в Незалежному культурно-логічному часописі «Ї» 54 номер якого (2009 р.), під особливою назвою «Вільні муляри, масони» був цілком присвячений масонству в його історичних та соціально-філософських вимірах.

В цілому філософська спадщина Й.Г. Фіхте розглядалась у роботах А. Гулиги та А. Лук'янова, в яких переважна увага зосереджена на сприйнятті дійсності та

специфіці предмета. Згідно А. Гулиги, предметом його є духовний світ людини, а на думку А. Лук'янова – історія розвитку людського духу [3-4]. До цієї лінії тлумачення близькі Г. Леоничевта М. Громико, які акцентують потенціал Й.Г. Фіхте як теоретичної основи цілеспрямованого виховання особистості, «культуризації» індивіда, оптимізації засвоєння ним культурної спадщини [5-7]. Як невдалу спробу поєднати абсолютне з кінцевим розглядає філософію Й.Г. Фіхте П. Гайденко. Згідно П. Гайденко, базове поняття Я містить риси Бога, людського роду та розуму, що веде до змішання їх у Й.Г. Фіхте [8]. Найбільшу увагу дослідників радянського періоду притягнув внесок Й.Г. Фіхте в розробку діалектики. В роботах К. Бакрадзе, Г. Каландарішвілі, І. Нарського, В. Асмусата В. Кузнецова цей момент виділяється як центральний в його теоретичній спадщині [9-13]. Означені дослідники підкреслюють значущість кроку, здійсненого Й.Г. Фіхте у даному напрямку: якщо його попередники розглядали наявність протиріччя в якості недоліку мислення, то автором діалектика позиціонується як необхідний метод розвитку змісту. Так, згідно з Г. Каландарішвілі діалектичні процеси трактуються Й.Г. Фіхте як універсальна властивість дійсності, а за К. Бакрадзе Й.Г. Фіхте взагалі намагався до обґрунтування діалектики [9-10].

В українському дослідницькому контексті тема «Фіхте та масонство» не розглядалася, поза увагою дослідників залишилися рецепції Й.Г. Фіхте соціальної доктрини масонства. Вплив соціальної доктрини Й.Г. Фіхте на духовні пошуки початку XIX ст. розглядав у своїх статтях сучасний український філософ В. Абашнік [14-15]. Огляд наукової літератури свідчить, що філософська спадщина Й.Г. Фіхте досліджено доволі однобічно й саме усуненню цього недоліку повинна допомогти запропонована розвідка.

Мета статті – дослідити філософські засади соціальної доктрини масонства на основі роботи Й.Г. Фіхте

«Філософія масонства. Листи до Констанана», виділити запропоновані ним складові соціальної парадигми в структурі масонської філософської системи, проаналізувати сенс реформи масонства, яку пропонував німецький філософ в контексті трансформацій сучасного масонства.

Виклад основного матеріалу дослідження. До середини 1790-х рр. в масонських ложах Німеччини відчувалася певна ідейна та організаційна криза, що потребувала нового філософського аналізу та реформування застарілих структур. Нова суспільно-політична ситуація в Європі була пов'язана зі змінами, які принесла Велика Французька революція, що проголосила ідеали «свободи, рівності, братерства». На початку XIX ст. масони Англії, Франції, Німеччини доєдналися до процесів націотворення та шукали шляхи «оновлення світу».

Частина масонських ідеологів була незадоволена профанацією та застоєм в масонстві, коли форма підміняла зміст, а мода випереджала сенси. У Західній Європі робилися спроби реформування масонства «в дусі суспільної користі», багатьма масонство уявлялося універсальним інструментом соціальних змін, таким собі «філософським каменем», від застосування якого можна було чекати чудесного затвердження у світі «морального закону та гармонічного порядку». Філософ, громадський діяч та лідер німецьких масонів того часу Ігнац Аврелій Фесслер заявляв, що масонство має доповнювати публічні інститути, беручи на себе завдання моральної та релігійної освіти, прогресу. Історія світового масонства доводить, що ідеї І.А. Фесслера почали реалізовуватися масонськими структурами у XIX ст. [16-17].

І.А. Фесслер у 1792–1795 рр. був членом «Союзу Евергетів» – таємного товариства, що ставило за мету корінні політичні перетворення, демократизацію суспільства. Наприкінці XVIII ст. І.А. Фесслер розробив нові ритуали масонства вищих ступенів IV–VIII. Він вважав масонський рух силою, здатною за допомогою емоційного впливу виховати внутрішні переконання «морально достойних громадян», «святості розумного порядку». Він мріяв шляхом «філософських театралізованих ритуальних містерій» затвердити ідеальні норми моралі для нового суспільства. Й.Г. Фіхте став масоном у 1793 р., швидко піднявшись по сходинкам масонської кар'єри він став «гросмейстером». У 1799 р. Й.Г. Фіхте почав співпрацювати з І.А. Фесслером у справі підготовки «масонської реформи». Як стверджує Д. Горбачов «за підсумками дискусії з Фесслером з'явився на світ головний масонський твір Й.Г. Фіхте «Філософія масонства». Це були перероблені філософом лекції, прочитані в масонській ложі «Роял Йорк» – «Про справжню мету масонства та масонські ієрогліфи» [2, с.217-220]. Дослідник Д. Горбачов вважав, що опонуючи І.А. Фесслеру Й.Г. Фіхте розглядав масонство суспільно-корисним інститутом, був переконаний в тому, що масонський Орден може брати на себе лише ті функції, що не виконують держава, церква, або «будь-яке інше людське установлення» [2, с.219].

І.А. Фесслер виводив витоки масонства з секти есеїв та «сретичних» християнських сект середньовіччя. Й.Г. Фіхте більш оригінально розглядав походження масонства та вважав, що масонство повинно мати більш давню історію, що «таємна культура» зародилася ще в стародавні часи, коли людство тільки вийшло з «приро-

дного стану» та почало будувати цивілізацію. Будь-яка цивілізація породжує суперечності та неоднорідність, для «зняття» яких й було потрібно масонство. Воно відійшло від суто християнського забарвлення, зближуючи різні культури, релігії, соціальні верства.

На думку Й.Г. Фіхте такий родовід («так точно було, тому що мало би бути») не потребував документальних доказів, бо «таємні знання» мали усну традицію. Він стверджував, що про масонство: «...ніхто не може сказати, відкіля воно з'явилося, що воно таке і чого воно хоче... члени цього товариства врешті серйозно запитують себе: так відкіля ж ми прийшли? що ми і чого ми хочемо?». Це були головні філософські питання, що стосувалися не тільки масонського братерства. Намагаючись надати відповіді на поставлені питання Й.Г. Фіхте вказує: «Найбільша таємниця масонів у тому, що в них немає жодної таємниці... таємниця масонів у тому, що вони є...» [1, с.48-49].

Водночас філософ каже про масонство як про соціальний феномен, бо воно: «поширилося з незбагненою швидкістю... над яким не владні жодні переслідування і глузування, невігластво і зрадництво». Філософ, який сам перебував у масонстві, шукає виправдання, запевнюючи читачів: «цей орден – не гра», «мудрі і добродішні чоловіки займаються орденом... в ордені наймудріших, найчесніших, знаннями, обдаруваннями і характером найбільш гідних людей», він має мету, що об'єднала людей «різного способу мислення, способу життя і виховання, і що, незважаючи на тисячі перепон, тримає їх разом» [1, с.51-52]. Аналізуючи трьохсотрічний досвід діяльності масонів у світі історик С. Кіасов твердить, що: «проголошені ними месіанські ідеї ніколи не розходилися з прагматичними оцінками навколишнього світу, включаючи політику» [16, с.44].

Пошук мети масонства Й.Г. Фіхте починає з дослідження мотивації людей «мудрих і добрих» долучатися до цього Ордену: «те, чого хоче мудра і добродісна людина, що є її метою, є також і кінцевою метою людства. Єдина мета існування людини на землі – це не рай і не пекло, але лише людство, яке ми маємо тут, і найширша можлива освіта його... Що не співпадає з метою найширшої освіти, що ніяк не стосується її чи не є для неї частиною або засобом, те не може бути метою жодної людини... що стоїть вище чи нижче людства, те є поза колами його мислення, устремління і дії...» [1, с.57].

Розглядаючи мету масонського товариства філософ намагається дати характеристику процесів його оточуючих, мету модернізації суспільства. Фактично метою масонства Й.Г. Фіхте вважав емансипацію, подолання односторонності традиційного способу мислення, яка є наслідком поділу суспільства на різні соціальні, релігійні, культурні та професійні групи. Але, вважає Й.Г. Фіхте: «...орден Вільних Мулярів не може бути установою, що має за мету вправління окремих душевних сил людини... Про те достатньо потурбувалися у школах, університетах, у публічних творах і громадських закладах... Він не збирається поширювати просвітництво. Масонський орден не може бути школою рідкісних мистецтв і таємних наук...» [1, с.53].

Й.Г. Фіхте попереджав прихильників Г.А. Фесслера, що вплив на братів-масонів «за допомогою фантазії та зворушливих і приголомшуючих душу вражень», не є

продуктивним, тому що враження швидко минають, що головним для масонського зростання є навчання, виховання та наслідування прикладів [1, с.71].

Філософ вважав, що масонство не повинно брати на себе функції, які неможливо реалізувати або функції, які реалізуються за допомогою інших інститутів: «...усяка мета, прийнята як своя будь-яким прошарком суспільства, була б цілковито і безумовно виключена для масонства... мета може бути лише такою, для якої людське суспільство не має жодної особливої установи, – метою, для якої воно за її (мети) і за своєю (суспільства) природою цілковито не може мати жодної спеціальної установи» [1, с.59].

Виходячи з такої постановки питання масонський Орден не дублює діяльність станів, інститутів, бо структура яка б існувала поза масонством робила би зусилля масонів зайвими. В той же час масони повинні «поєднати однобічну освіту для особливого прошарку у загальнолюдську освіченість». Вступаючи до Ордену масони відокремлюються від конкретного прошарку та культурного середовища з метою «підняти нашу освіченість до чисто людської», що б діяти як людина, яка разом із братами створює нову усебічну спільність – масонство, тобто мета масонства – «воно саме» [1, с.58,60,62-63].

В масонстві, стверджує філософ: «...кожен отримує тою ж мірою, якою дає; завдяки тому, що він дає, дається і йому – дається саме уміння давати». На думку філософа саме товариство є школою соціальних відносин та соціального вдосконалення. Завдяки цьому масон стає більш соціальним та досконалим, «більш зрілим», ніж профани [1, с.64-65].

Розглядаючи цілі та завдання масонського Ордену Й.Г. Фіхте переходить до роздумів про «кінцеву мету людського існування». Він відштовхується від того, що існування людини – підготовка до наступного переродження або «вищого існування». Почати реалізовувати ці завдання цього «існування» вже в цьому житті «є єдино збагненою метою» [1, с.68-69].

Соціальний прогрес Й.Г. Фіхте бачить у безупинному русі «очищення та удосконалення», у діяльності масонів по утвердженню просвітництва, моральності, багатобічності, свідомості громадянина світу, почуття обов'язку. Масон повинен будувати суспільство на основі правових законів розуму, правового громадянського устрою, еволюцію держави він бачить у відмиранні старих інститутів та переходу до самоорганізованого суспільства, коли «...усе людство повинне складати одну-єдину, моральну і віруючу громаду... природа повинна підкоритися розумній волі» [1, с.78,80]. Для Й.Г. Фіхте право – категорія апіорна. Воно виводилося з «чистих» форм розуму. Необхідність у праві диктує самосвідомість, бо тільки наявність права створює умови для виявлення найголовнішої субстанції особи.

У праці «Замкнена торгова держава», що була написана в той же час, що и «Філософія масонства» Й.Г. Фіхте змалював картину ідеальної держави, в основі якої лежать розум і справжня свобода. Й.Г. Фіхте вважав державу тимчасовим інститутом, вона є зло, допоки люди морально не розв'язуються настільки, що зможуть обійтися без держави [18].

Й.Г. Фіхте попереджає, що у масонського Ордену існує негативна конотація як: «ворога престолів і підбу-

рювача революційної смути», але сама політика не є предметом діяльності Ордену, бо масони відкидають зарозуміле «бажання пришвидшити щось у розвитку людства... великі перетворення завжди були викликані лише великими і загальними причинами», більш того, масони підтримують державні інститути у прагненні до досконалості та захисту прав громадян, встановлюють взаємодію між структурами суспільства та зближуючи соціальні верстви [1, с.50, 67-68,80].

Автор вказує, що масонство не є «таємною церковною чи містичною сектою», він виявляє особливий масонський погляд з церковного питання, запевнюючи, що з «церковною релігією», що інколи видається «просто смішною», у масонів «немає нічого спільного». Критикуючи клерикалізм він твердив, що: «...релігія не може бути використана ані для збереження громадянського порядку, ані для заспокоєння і розради», бо вона «...хоче існувати відокремлено» від суспільства. Він впевнений, що: «релігійні погляди народів пристосувалися до їх рис і звичаїв, прагнуть нав'язати йому свою власну як єдину істинну», що церковні відмінності базуються на зовнішніх ознаках та випадковостях: «що умовами часу і місця привнесено у релігійні погляди суспільства» [1, с.53,74,76].

Розглядаючи недосконалість церковної освіти та релігійного знання Й.Г. Фіхте бачить в ньому «багато випадкового й однобічного» та пропонує усунути наслідки цього способу просвітництва «масонським шляхом». Для емансипації суспільства, на думку Й.Г. Фіхте потрібно, щоб релігійна людина стала «просто людиною, що має релігію», відкинувши все зовнішнє, однобічне, «ізолюване і самобутнє», що нав'язує кожна конфесія. В той же час, на думку філософа, справжній масон «...прагне лише до поставленої йому земної мети, будучи твердо переконаним, що за нею криється мета небесна... Його думка – завжди у вічності, його зусилля – завжди з вами... Релігія масона є чимось зовсім іншим, ніж релігія будь-якої існуючої церкви». Релігія розглядається, як «особлива мета всієї нашої діяльності, або як засіб для якоїсь чуттєвої мети», справжній масон: «...не релігійний, однак мислить і діє релігійно; релігія для нього – не предмет, а лише той етер, у якому з'являються йому усі предмети» [1, с.73-74].

У «Філософії масонства» Й.Г. Фіхте торкнувся поняття «таємна культура», вказуючи, що витоки масонства у таємній культурі «тих східних народів, з публічної культури яких виникло християнство». В той же час він вважав, що «таємна культура» може поширюватися тільки серед тих, хто здатен її сприйняти, вона може існувати тільки спираючись на офіційну, публічну культуру «слідуючи за нею». В той же час «таємна культура» відкриває людям очі на приховані або незрозумілі закони: «публічну історію можна було б пояснити з точки зору історії таємної» [1, с.79].

Висвітлюючи свої погляди на масонський Орден під кутом завершення еволюції людського суспільства, відношення до церкви, права та держави, Й.Г. Фіхте торкнувся питання глобальних завдань людства: «...сформувати одну-єдину моральну церкву, одну правову державу... усунути шкідливі наслідки однобічності... щоб нерозумна природа корилася розумній волі» [1, с.69]. Ця однобічність, на думку автора, виявляється у

становій освіті, у ворожих конфесіях та конкуруючих станах.

Таємна організація, може мати виправдання для свого існування у випадку виконання особливої, не досяжної для інших об'єднань мети. Такою метою на думку філософа є формування «цілісної» людини – громадянина нового суспільства, заснованого на ідеалах всебічного розвитку [1, с.69]. Й.Г.Фіхте пропонував виховання масонів за допомогою раціонального навчання та особистого прикладу, навчання яке можливе саме у масонських ложах – структурах «малого суспільства», які стануть певним «учбовим полігоном» для учнів-масонів [17, с.70]. У «Промовах до німецької нації» він наголошує на необхідності національного виховання, освіти народу [19].

Праці Й.Г.Фіхте 1799–1802 рр. відзначалися духом лібералізму, реформізму та космополітизму, впливом природно-правової доктрини. Він був переконаний, що кожна особа виконує призначення, втілене в неї вищою волею. Проте, це призначення кожна людина може усвідомлювати по-різному. Залежно від того, відбулося з нею релігійно-моральне перевтілення чи ні. Якщо ні, то чуттєві насолоди, суспільний статус та визнання, моральна пиша, слава та величання з боку сучасників та нащадків будуть головною метою її вчинків. У тому ж випадку, коли перевтілення розуму і волі відбулось, власне призначення сприймається людиною як особиста частка у творенні світу відповідно до закону абсолютної волі. Й.Г.Фіхте побачив певну прірву між культурною, професійною людиною та людиною, що не має культурного спадку, він шукав рішення, яке дозволило б масонству задовольнити потреби людства у культурній єдності, у розвитку особистості.

На початку XIX ст. існувала потреба в організації, що поставить за мету всебічний розвиток людини як людини, а не тільки як фахівця, громадянина держави або прихильника певної церковної структури. Ця організація повинна була будуватися на засадах внутрішньої свободи, виховання моральності та почуття обов'язку. Справу Й.Г.Фіхте по реформуванню світового масонства продовжив масонський філософ другої половини XIX ст. Альберт Пайк, що актуалізував соціальну складову масонської парадигми: «...людина несе зобов'язання перед самим собою бути вільним. Вона несе зобов'язання перед своєю країною шукати їй свободи...» [20, с.28].

Близьким до думок Й.Г.Фіхте є сучасний масонський «Катехізіс», де є такі слова: «Вільним є той, хто помер для обивательських забобонів... Повага до людини не може вимірюватися нічим іншим, крім як постійністю та силою, з якими він слугує утвердженню добра» [21, с.185]. «Протягом 300 років чоловіки різного походження, віросповідань, епох і рас зустрічалися як рівні, щоб зробити себе кращими людьми. Такі настрої ніколи не були більш актуальними або потрібнішими, ніж сьогодні» – виголосив сучасний масонський лідер Великий Майстер Об'єднаної Великої Ложі Англії Едвард Кентський [22].

Масонство сприймалося Й.Г.Фіхте як філософія майбутнього, що готує свідомість і волю індивіда до перевтілення, а людство – до прогресу.

На переконання Й.Г.Фіхте масонський орден повинен опікуватися лише тими проблемами, які неможливо реалізувати за допомогою публічних інститутів грома-

дянського суспільства. Метою масонства є подолання однобічності, обмеженості в освіті, у способі життя та мислення, яка є наслідком поділу суспільства на окремі стани, класи, будь-які інші соціальні групи. Масонський орден першочергово потрібен людям щоб підготувати їх до сприйняття істини дійсної релігійності та універсальної загальнолюдської освіти, наслідком якої має стати безперервний прогрес суспільства. Рушійною силою його стануть вільні від станової обмеженості найбільш придатні члени широкого суспільства, виховані орденом методами раціональної освіти та особистого прикладу.

Висновки. Філософію Й.Г.Фіхте можна назвати своєрідною школою гуманізму, оскільки вона має потужний евристичний потенціал для висвітлення перспектив розвитку людства, колізії між спекулятивним та виключно емпіричним методам вивчення суспільного розвитку. Вважаючи притаманне масонам сприйняття сакральної суті віри єдиною для усіх людей та народів. Й.Г.Фіхте вдалося оформити концепцію історії та призначення спільноти вільних каменярів. «Філософія масонства» вийшла далеко за межі внутрішніх орденських питань та включало уявлення Й.Г.Фіхте про устрій та причини недосконалості людського суспільства, моралі, виховання, культури, громадські ідеали і основи прогресу. Ця робота стала віхою в розвитку європейської соціально-філософської думки, у формування ідеї прогресивного розвитку суспільства та історично-визначених ступенів пізнання.

Література

1. Фіхте Й.Г. Філософія масонства. Листи до Константа / Переклад І.М. // Незалежний культурологічний часопис «І», 2009, № 54. С.48-84.
2. Горбачев Д.В. Фіхте и Фесслер. Новая и новейшая история. 2012. № 3. С.217-224.
3. Гулыга А.В. Немецкая классическая философия. М.: Рольф. 2001. 332 с.
4. Лукьянов А.В. Философия Иоганна Готлиба Фихте. Оренбург: Издательский центр ОГАУ. 1997. 236 с.
5. Леоньев Т.М. Предпосылки и некоторые принципы познания И.Г. Фихте. // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия, 1970. № 5. С.62-71.
6. Громыко Н.В. Иоганн Готлиб Фихте и Жан-Поль Рихтер // Историко-философский ежегодник '88. М.: Наука. 1988. – С.117-134.
7. Громыко Н.В. Мюнхенская школа трансцендентальной философии: историко-философские исследования. Научно-аналитический обзор. М., 1993. – 85 с.
8. Гайденко Г.П. Парадоксы свободы в учении Фихте. М.: Наука, 1990. 127 с.
9. Бахрадзе К.С. Проблема диалектики в немецком идеализме. Избранные философские труды. Тбилиси, 1981, III. 1. 376 с.
10. Каландаришвили Т.М. Диалектика в «Основах общего наукоучения» И.Г. Фихте. Тбилиси: Изд-во АС, Наук СССР, 1963. 69 с.
11. Нарский И.С. Западноевропейская философия XIX в. М.: Высшая школа, 1976. 584 с.
12. Асмус В.Ф. Проблема интуиции в философии и математике (Очерк истории: XVI начало XX века). М.: Мысль, 1965. 312 с.
13. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия второй половины 18 начала 19 вв. М.: Высшая школа, 1989. 478 с.
14. Абашишвили В.А. Разум и вера во время «спора об атеизме»: И.Г. Фихте и И.Ф. Шад // Материалы междунаrod. науч. кон-

ференції «Проблема веры и знания в немецкой классической философии». СПб., 2006. С.5-10.

15. Абаши́н В.О. *Й.Г. Фіхте та Харківський університет // XIII Харківські студентські філософські читання: до 255-річчя Йоганна Готліба Фіхте. Матеріали всеукр. наук. конференції студентів та аспірантів. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. С.8-12.*

16. Киясов С.Е. Власть и масонство в эпоху нового времени: противостояние или союз? // Известия Саратовского ун-та. Сер. История. Международные отношения. Саратов, 2019. Т.19. Вып. 1. С.43-51.

17. Савченко В.А. *Україна масонська. Київ: Нора-друк, 2009. 360 с.*

18. Фіхте Й.Г. *Замкнутое торговое государство / перевод Э.Э. Эссен. М.: Изд-во Юрайт, 2019. 133 с.*

19. Фіхте Й.Г. *Речи к немецкой нации / перевод А.А. Иваненко. СПб.: Наука, 2009. 350 с.*

20. Пайк А. *Мораль и Догма Древнего и Принятого Шотландского Устава Вольного Каменщицества. М.: Танга. Т. I. 2007-2008.*

21. Катехизис ученика вольного каменщика. М.: Генезис, 2011. – 238 с.

22. Grand Master HRH The Duke of Kent on maintaining the momentum created by the Tercentenary. URL: <https://www.freemasonrytoday.com/ugle-sgc/ugle/grand-master-hrh-the-duke-of-kent-on-maintaining-the-momentum-created-by-the-tercentenary> (дата звернення: 18.03.2020).

References

1. Фіхте Й.Г. *Философия масонства. Листы до Константа / Переклад І.М. // Незалежний культурологічний часопис «І», 2009, № 54. – С.48-84.*

2. Gorbachev D.V. *Fichte i Fessler. Novaja i novejšaja istorija. 2012. № 3. S.217-224.*

3. Gulyga A.V. *Nemeckaja klassičeskaja filosofija. M.: Rol'f. 2001. – 332 s.*

4. Luk'janov A.V. *Filosofija Ioganna Gotliba Fichte. – Orenburg: Izdatel'skij centr OGAU. 1997. – 236 s.*

5. Leonychev G.M. *Predposylki i nekotorye principy teorii poznaniya I.G. Fichte. // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 7: Filosofija, 1970. № 5. – S.62-71.*

6. Gromyko N.V. *Iogann Gotlib Fichte i Zhan-Pol Rihter // Istoriko-filosofskij ezhegodnik '88. – M.: Nauka. 1988. – S.117-134.*

7. Gromyko N.V. *Mjunhenskaja shkola transcendental'noj*

filosofii: istoriko-filosofskie issledovaniya. Nauchno-analiticheskiy obzor. M., 1993. – 85 s.

8. Gajdenko P.P. *Paradoksy svobody v učenii Fichte. M.: Nauka, 1990. – 127 s.*

9. Bakradze K.S. *Problema dialektiki v nemeckom idealizme // Bakradze K.S. Izbrannye filosofskie trudy. Tbilisi, 1981, T.1. – 376 s.*

10. Kalandarishvili G.M. *Dialektika v «Osnoвах obshhego naukouchenija» I.G. Fichte. Tbilisi: Izd-vo Ak. Nauk GSSR, 1963. – 69 s.*

11. Narskij I.S. *Zapadnoevropejskaja filosofija XIX v. M.: Vysshajashkola, 1976. 584 s.*

12. Asmus V.F. *Problema intuiicii v filosofii i matematike (Ocherk istorii: XVI nachalo XX veka). M.: Mysl', 1965. – 312 s.*

13. Kuznecov V.N. *Nemeckaja klassičeskaja filosofija vtoroj poloviny 18 nachala 19 vv. M.: Vysshajashkola, 1989. – 478 s.*

14. Abashinik V.A. *Razum i vera vovremya «spora ob ateizme»: J.G. Fichte i J.B. Shad // Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Problema very i znaniya v nemeckoj klassičeskoi filosofii». SPb., 2006. – S.5-10.*

15. Абаши́н В.О. *Й.Г. Фіхте та Харківський університет // XIII Харківські студентські філософські читання: до 255-річчя Йоганна Готліба Фіхте. Матеріали всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів. Харків: КіНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. – С.8-12.*

16. Киясов С.Е. *Власть и масонство в эпоху нового времени: противостояние или союз? // Известия Саратовского ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения. Саратов, 2019. Т.19. Вып. 1. – С.43-51.*

17. Савченко В.А. *Україна масонська. Київ: Нора-друк, 2009. – 360 с.*

18. Фіхте Й.Г. *Замкнутое торговое государство / перевод Я. Я. Ясен. М.: Изд-во Юрайт, 2019. – 133 с.*

19. Фіхте Й.Г. *Речи к немецкой нации / перевод А.А. Иваненко. СПб.: Наука, 2009. – 350 с.*

20. Пайк А. *Мораль и Догма Древнего и Принятого Шотландского Устава Вольного Каменщицества. М.: Танга. Т. I. 2007-2008.*

21. Катехизис ученика вольного каменщика. М.: Генезис, 2011. – 238 с.

22. Grand Master HRH The Duke of Kent on maintaining the momentum created by the Tercentenary. URL: <https://www.freemasonrytoday.com/ugle-sgc/ugle/grand-master-hrh-the-duke-of-kent-on-maintaining-the-momentum-created-by-the-tercentenary> (дата звернення: 18.03.2020).

Dymchuk A.V.,

Postgraduate student of the Odesa I.I. Mechnikov National University, a@dymchuk.com

Ukraine, Odesa

FREEMASONRY SOCIAL DOCTRINE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS (BASING ON J.G. FICHTE «PHILOSOPHY OF FREEMASONRY. LETTERS TO CONSTANT»)

The article is analyzing the J.G. Fichte social and philosophical views formed in the course of his Masonic activity, considering his remarkable «Philosophy of Freemasonry. Letters to Constant». In that work the German philosopher outlined his views on the Masonic movement's reform and future, analyzed the Freemasonry social tasks.

The «Philosophy of Freemasonry» went far beyond masonic order internal issues and included J.G. Fichte's reflections on human society, morality, education, culture imperfection, social ideals and the foundations of progress conceptions. This work was a milestone in the European socio-ethical thought development and historically determined degrees of knowledge idea formation.

Key words: philosophical system, social paradigm, J.G. Fichte, Freemasonry, Reformation, religion, education, freedom, meaning of life.

UDC 27-74:27-732.3 "1626"

Kaskiv O.V.,*Doctor of easter canon law, doctor of Theological Studies, Associate Professor
Ivano-Frankivs'k Academy of John Chrysostom Department of Theology studies, ORCID: 0000-0003-1304-9463,
kaskiv@ukr.net**Ukraine, Ivano-Frankivs'k*

THE KOBRYN SYNOD OF 1626 – THE SOURCE OF THE PARTICULAR LAW OF THE UGCC

The article researches the circumstances of the convocation of the Kobryn Synod of 1626, and the synodal articles that are the source of the codification of the Particular Law of the UGCC. The idea of the Synod was the uniting of the two branches of the Kyivan Church: the Uniate and the Orthodox.

Key words: *Synod, synodal articles, Metropolitan, Kyivan Church, particular law.*

Problem statement. The fundamental sources of the codification of the Particular Law of the UGCC are the decisions of the Synods and Councils. Although researchers of the sources of Particular Law studied Synods, nonetheless the Kobryn Synod of 1626 has been sparsely researched.

The aim of the article: To present the presynodal period in the Kyivan Church (1596–1626) and its condition, the actual course of the Synod and its subsequent Synodal decisions. The purpose of the Synod was that “Rus’ not destroy Rus’”. Reflecting on the intentions of the Synodal Fathers in Kobryn and on the appeals of that time that “Rus’ not destroy Rus’”, we can see how those appeals are very relevant to the same Rus’-Ukraine also today.

Statement of basic materials. The topic of a joint Synod – that was to normalize relations between those in communion with the Church and the Orthodox – first came up on the Diet of 1623; however, this issue was not decided, but only postponed to the next Diet. The matter of a joint synod again emerged at the Diet of 1626, and then King Zhygmont III issued his letter on March 31, granting permission for its convocation [11, p.39; 7, p.121]. But prior to that, in 1625, Metropolitan Rutsky obtained permission from Pope Urban VIII to have a Synod; simultaneously, he received a directive to convene provincial Synods quadrennially [2, p.128-129]. This is the first time in the history of our Church that the Metropolitan of Kyiv, Halych and all of Rus’ requested permission from the Pope to convene a Synod; previously, the Kyivan Metropolitans held Synods also without Patriarchal permission. There was no problem from the Church in announcing a Synod, but royal permission was also needed. Thus, the Metropolitan acted rather judiciously, knowing that the king was Catholic, and that once the Pope granted permission then the king would have to agree in order not to go against the papal decision [4, p.42; 12, p.80-81].

The difficulty with the Synod lay in the fact that Rome would not consent that those in communion with the Church partake in a joint Synod with the Orthodox; that is why the Papal Nuncio in Warsaw was directed not to allow this Synod [3, p.71].

King Zhygmont III also faced a major problem because he did not know which Synod he was to authorize: if he permitted a Synod only for those in communion with the Church, then this would not be good because the Orthodox would not participate and the matter would not be resolved; but if he allowed a joint Synod that would mean going

against the will of the Roman Pontiff. Therefore, the king – after weighing the consequences of all the pros and cons – issued a letter (granting permission) rather cleverly to please both sides while himself remaining a passive observer on the given issue. The royal letter was addressed thus: “To the beloved in God archbishops, bishops, archimandrites, hegumens, archpriests, presbyters and all other religious and laity of the Greek faith” [9, p.8-9; 10, p.81-82]. It follows that this letter pertained also to the Orthodox, because it mentioned the laity, who – in accordance with Eastern tradition – were admitted to the Synod, but in accordance with Western tradition – were not.

Having awaited in vain for the Orthodox bishops, Metropolitan Rutsky opened the Synod on March 6, 1626 in Holy Savior Monastery. The Synod, which was convened by Metropolitan Rutsky, had the following goal: “to our brethren, once of the same nation, worship, people scattered with us in brotherly love: to get together and come to agreement on ways to unity, so that not just with one heart and one voice we could praise God glorified in the Trinity” [3, p.71].

Although the intent of the Synod was the establishment of religious peace between those in communion with Rome and those not in communion, [1, p.85] yet none of the Orthodox Church representatives were present; while the Church that was in communion had all of its bishops in attendance headed by Metropolitan Veliamyn Rutsky – the Metropolitan of Kyiv, Halych and all of Rus’. Monastics were represented by archimandrites and hegumens, and the secular clergy by archpriests. The total number of attendees at the Synod of Kobryn was approximately 100 persons [12, p.80].

Throughout a 30-year period (1596–1626), no Synods of any kind took place. This time may be called a time of uncertainty, growing conflicts, oral and written polemics, fighting over ecclesiastical and monastery property, countless various processes, not excluding even acts of violence, as exemplified by the death of the Archbishop of Polotsk St. Josaphat Kuntsevych on November 12, 1623. Monasticism, which was reformed by Metropolitan Rutsky in 1617, had not yet been able to grow into some kind of noticeable force [8, p.146-147]. The monasteries were in a state of neglect, and some were still hesitating between the Union and Orthodoxy. Government policies changed depending on the political situation and did not have a clear program, neither in church nor civil life. Obviously, in such a period of non-normalized life, the Church in communion with Rome was not ready for regular Synods to set and

develop a long-range Church strategy. That is why the program taken up by the Kobryn Fathers had a rather incidental character that nonetheless was important for the life of the Church. The Synod examined separate issues from various aspects of life, among them were: preparation for the priesthood, simony, secret matrimony, allocation of parishes, documentation of Church privileges, accountability of bishops to the metropolitan, ritual matters and holding quadrennial Synods, seminaries, and promises made by the Polish government and king in order to achieve the Union. The Synod in Kobryn answered questions that were raised by life's circumstances, and attempted to make decisions that should have brought about positive results [3, p.69].

Synodal Articles [3, p.71-72].

Article 1. The Synodal Fathers direct Bishops Joachim Morokhovsky and Jeremiah Pochapovsky to make every effort to obtain from the king fulfillment of those promises that he and his government made prior to the conclusion of the Union.

Article 2. These same two bishops are directed to present to the Apostolic Legate the hardships that the Church is encountering, and these difficulties derive from the "Romans"; that is, the Polish Catholics.

Article 3. Bishops should regularly remind priests at the Eparchial Synods that they ought to prepare their sons for the priestly vocation and provide them with the appropriate upbringing.

Article 4. Secret marriages are to be banned and the authority of the priest is to be defined; that is, to conduct marriages only of their own parishioners and in the presence of witnesses.

Article 5. Marriages are not to be performed at night, conducting marriages of Latin faithful is forbidden, and the priest must be sober at the marriage.

Article 6. Priests are to carefully guard the various certificates of their privileges; these certificates are to be given to the bishop for safekeeping.

Article 7. This resolution deals with simony, that is, the buying or selling of ecclesiastical privileges, conferring Sacraments for money. The Synod warns priests not to bargain about conferring Sacraments and other church services, but to accept freewill offerings.

Article 8. This resolution reminds priests to adhere to those resolutions that shall be approved at Eparchial Synods concerning the acquisition of churches, church estates and purchase of parishes.

Article 9. Bishops are to annually submit to the metropolitan a report on the status of their eparchy, and archimandrites – on the status of their archimandria.

Article 10. It is forbidden to ordain two priests for one church, unless it is a large parish that already has long since been subdivided.

Article 11. For uniformity of worship the bishops resolve that newly ordained priests must practice church services for some time at cathedrals, conferring the Sacraments and all other ecclesiastical practices.

Article 12. The Synod forbids monks to independently attempt to get a parish. They must have written permission from their superiors, without which bishops may not accept them for eparchial service.

Article 13. Priests may not hold any positions of authority in monasteries.

Article 14. The Synod resolved that a "Main Synod" shall be held quadrennially; its time and place will be set by the Father-Metropolitan at least a quarter year prior to the Synod.

Article 15. The Synod Fathers request that the Metropolitan select from his archives those materials that concern all promises, privileges, rights and all other documents that pertain to the conditions of the united Church, and that these materials be carefully guarded, preventing access by just anyone.

Article 16. The final resolution confirms the judicial verdict of the Metropolitan's Court against the archimandrite of the Zhydychyn Monastery.

Conclusions.

The Synod of Kobryn did not meet the expectations that were placed on it because it did not restore the unity in prayer and did not lead to ecclesiastical reconciliation between the Orthodox and those in communion with the Church [5, p.138-139]. The Synod in Kobryn answered questions that were raised by life's circumstances, and attempted to make decisions that should have brought about positive results; its Synodal decisions influenced lawmaking in the Kyivan Church, specifically thus:

Article 4. Secret marriages are to be banned and the authority of the priest is to be defined; that is, to conduct marriages only of their own parishioners and in the presence of witnesses. The point here is that the pastor is qualified to perform the marriage ceremony.

Article 5. Marriages are not to be performed at night, conducting marriages of Latin faithful is forbidden.

Article 14. The Synod resolved that a "Main Synod" shall be held quadrennially; its time and place will be set by the Metropolitan at least a quarter year prior to the Synod. This decision is rather successful in the development of lawmaking in the Kyivan Church. However, unfortunately, this resolution was not kept and the next Synod took place practically a 100 years later in Zamostia in 1720 [6, p.36-37].

Reflecting on the Kobryn intentions and on the appeals of that time that "Rus' not destroy Rus'", we can see how those appeals are very relevant to the same Rus'-Ukraine also today.

Literature

1. Димид М., Єпископ Київської Церкви (1589-1891). – Львів: Інститут Канонічного Права Львівської Богословської Академії, 2000. – 281 с.

2. Камінський Е., *Влада митрополитів Києво-Галицьких*, Рим 1969, С.128-129.

3. Каськів О., *Перший помісний синод з'єдиненої Церкви, Алта Матер, журнал студентів Української Папської Колегії Св. Йосафата в Римі 1995-1997, ч. 64, С.71.*

4. Каськів О., *Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков: Докторська дисертація.* – Рим, 2000. – 230 с.

5. Каськів О., *Партикулярне право УГКЦ: джерела, історія, кодифікація. Навчальний посібник.* – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2018 – 372 с.

6. Каськів О., Соборна діяльність Київської Церкви – Тернопіль: Терно-граф, 2018 – 108 с.

7. Лотоцький О., Українські джерела церковного права: Праці Українського наукового інституту. – Варшава, 1931. – 320 с.

8. Мудрий С., Нарис Історії Церкви в Україні. – Рим, 1990. – 281 с.

9. Хома І., Ідея спільного синоду 1629 року, Рим 1976, С.8-9;

10. Федорів Ю., Кобринський синод 1626 рік, Богословя, Рим 1974, С.81-82.

11. Федорів Ю., Організаційна структура Української Церкви, Наукове товариство П. Шевченка в Канаді Ч. 31, Шпоронто 1990, – 210 с.

12. Шафран Р., Синоди Києво-Галицької митрополії (1596–1991): Організаційно-душпастирський аспект. – Львів: Свічачо, 2008, – 296 с.

References

1. Думуд М., Епископ Київської Церкви (1589–1891). – Львів: Інститут Канонічного Права Львівської Богословської Академії, – Львів, 2000. – 281 с. (in Ukrainian).

2. Камінський Е. Влада митрополитів Києво-Галицьких, Рим 1969, – 260 с. (in Ukrainian).

3. Каськів О., Персый помисный синод зєднєної Церкви, Alma Mater, журнал студентів Української Папської Колегії Св. Іосафата в Римі 1995–1997, № 64, с. 64-74. (in Ukrainian).

4. Kaskiv O., Istorychno-jurydychnyj rozvytok partykuliarnogo prava Ukraïns'koi Greko-Katolyz'koi Zerkvy u svitli Kodeksu Kanoniv Shidnyh Zerkov: Doktors'ka dysertazija. – Rym, 2000. – 230 s. (in Ukrainian).

5. Kaskiv O., Partykuliarne pravo UGCC: dzerela, istorija, kodyfikazija. Navchalnyj posibnyk. – Ivano-Frankivs'k: Nova Zoria, 2018 – 372 s. (in Ukrainian).

6. Kaskiv O., Soborna dijal'nist' Kyivs'koi Zerkvy – Ternopil': Ternograd, 2018 – 108 s. (in Ukrainian).

7. Lotozkyj O., Ukraïns'ki dzerela zerkovnoho prava: Praci Ukraïnskogo naukovogo instytutu. – Varsava, 1931. – 320 s. (in Ukrainian).

8. Mudryj S., Narys istorii Zerkvy v Ukraïni. – Rym, 1990. – 281 s. (in Ukrainian).

9. Homa I., Ideaja spilnogo synodu 1629 roku, Rym 1976, s. 8-9. (in Ukrainian).

10. Fedoriv Y., Kobrynskyj synod 1626 roku, Bogoslovia, Rym 1974, s. 81-82. (in Ukrainian).

11. Fedoriv Y., Organizazijna struktura Ukraïnskoi Zerkvy, Naukove tovarystvo T. Shcevchenka v Kanadi, № 31, Toronto 1990, – 210 s. (in Ukrainian).

12. Shcafran R., Synody Kyjevo-Galyz'koi mytropolii (1596–1991): Organizazijno-duscspastyrskyj aspekt. – Lviv: Svichado, 2008, – 296 s. (in Ukrainian).

Каськів О.В.,

доктор східного канонічного права, доктор наук з богослов'я, професор кафедри богослов'я Івано-Франківської Академії Івана Золотоустого, ORCID: 0000-0003-1304-9463, kaskiv@ukr.net

Україна, м. Івано-Франківськ

КОБРИНСЬКИЙ СИНОД 1626 РОКУ – ДЖЕРЕЛО ПАРТИКУЛЯРНОГО ПРАВА УГКЦ

У статті досліджено обставини скликання, та синодальні артикули Кобринського синоду 1626 року, який є джерелом у кодифікації партикулярного права УГКЦ. Ідеєю синоду було поєднання двох гілок Київської Церкви: уніатську і православну.

Ключові слова: синод, синодальні артикули, митрополит, Київська Церква, партикулярне право.

УДК 81'243:37.018.8:378

Самчук Л.С.,

здобувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, викладач-стажист кафедри слов'янського мовознавства Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, lorasamchuk@gmail.com

Україна, м. Одеса

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН НА ПІДГОТОВЧОМУ ВІДДІЛЕННІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сучасні соціально-філософські тенденції підготовки іноземних громадян на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, роль середовища у підготовці фахівців, функції середовища, риси мовної інноваційної вищої освіти. Зосереджено увагу на компонентах освітнього середовища закладу вищої освіти. Досліджено філософські аспекти соціокультурної адаптації іноземних слухачів до освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти та соціокультурного простору сучасної України.

Ключові слова: мовна освіта, середовище, освітнє середовище, міждисциплінарність, слухач підготовчого відділення, міжкультурна комунікація, соціокультурна адаптація, самореалізація.

Постановка проблеми. Забезпечення якості підготовки іноземних слухачів на підготовчому відділенні постає сьогодні одним із пріоритетних завдань вищої освіти в Україні, адже, як стверджує Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік), з отриманням нашою державою незалежності вказаний сегмент освітніх послуг динамічно розвивається, постійно збільшуючи кількісні показники. Значущим сьогодні постає соціально-філософський аналіз тенденцій мовної підготовки іноземних громадян на підготовчому відділенні ЗВО, адже саме соціальна філософія дозволяє дослідити роль середовища у міжкультурній комунікації, завдяки системному підходу, дослідити структуру освітнього середовища та визначити його компоненти. **Метою статті** є розкриття тенденцій мовної підготовки іноземців на підготовчому відділенні ЗВО у соціально-філософському аспекті.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню комунікативної культури іноземних слухачів присвячено праці Д.В. Дмитрієва; М.В. Братко розглядала освітнє середовище як системне утворення; Н.Б. Крилова досліджувала освітнє середовище як частину соціокультурного простору; О.А. Мітусова присвятила свої розвідки дослідженню інноваційних рис мовної освіти. Як зазначено у річному звіті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (за 2019 рік), «дуже складною у питанні навчання іноземців в українських закладах вищої освіти є проблема мови викладання, зважаючи на те, що лише приблизно 10% вступників з інших держав вступають на підготовчі курси з вивчення української мови» [6, с.39].

Однією з умов реалізації освітньо-професійних програм філософи, педагоги вважають середовище. Це поняття поряд з іншими факторами освіти охоплює і уявлення про особливий тип відносин між викладачем та здобувачем вищої освіти. Зокрема, пропонується створення на заняттях атмосфери взаємної довіри й відкритості, в межах якої тільки і можлива актуалізація досвіду здобувача освіти як педагогічної реальності. Саме соціальна філософія формує гуманітарний контекст, що сприятиме реалізації діалога культур, розширенню комуніка-

ції, формуванню особистості слухача підготовчого відділення закладу вищої освіти як особистості, здатної до самоосвіти та самореалізації.

Як зауважує А.М. Черняк, отримання іноземцями освіти в ЗВО нашої держави завжди посідало важливе місце не тільки в національній освітній галузі, а й було одним із пріоритетних іміджевих чинників України в світі. З отриманням нашою державою незалежності вказаний сегмент освітніх послуг динамічно розвивається, постійно збільшуючи кількісні показники [6, с.221].

Вивчення мови для більшості іноземних громадян відбувається у внутрішньому штучному середовищі. Однак все більше студентів мають можливість отримувати мовну освіту в країнах, де досліджувана мова є рідною або державною (англійську мову в усьому світі називають «lingua franca» – надетнічною мовою). Враховуючи вищезазначене, однією з інноваційних рис мовної освіти є середовище взаємодії, тобто співвідношення внутрішнього, штучного середовища та автентичного середовища. Таке взаємопроникнення має враховуватися при проектуванні освітньо-професійних програм, виборі матеріалів і технологій навчання [4].

Проаналізувавши розвідки науковців з означеної проблеми, ми повинні зазначити, що ефективна міжкультурна комунікація не виникає сама по собі: для цього важливо навчатися, тому заняття з іноземними слухачами на підготовчому відділенні закладу вищої освіти, а також наукова, методична, організаційна, виховна робота на кафедрі (і навіть науково-дослідна), що стосується філософського аспекту вивчення і викладання мови, проходять під знаком міжкультурної комунікації.

Процес входження іноземних громадян, слухачів підготовчого відділення, в інший соціокультурний простір, об'єктивно породжує ряд проблем різного характеру. Якщо однією з цілей навчання є підготовка іноземних слухачів до комунікації з носіями мови, до міжкультурного діалогу, то поряд з мовною і комунікативною постає завдання формування культурознавчої компетенції, що полегшує існування іноземців. Приміром, на заняттях з вивчення мови іноземні громадяни, слухачі підготовчого відділення вивчають лексику за темою «Їжа і

продукти харчування українців», і, водночас, викладач проводить виховний захід, під час якого вони презентують традиції харчування своєї країни (Китаю, Марокко, Сирії, Туреччини, Нігерії тощо).

Сучасний процес мовної підготовки слухачів на довузівському етапі навчання потребує використання інноваційних технологій та мультимедійних засобів. Інформаційні технології – це вимога сьогодення, оскільки вони стрімко увірвалися в усі сфери нашого життя. Як свідчить досвід, упровадження цих технологій в освітньому процесі підвищує мотивацію навчання і рівень мовної підготовки слухачів підготовчого відділення.

Разом з тим, нині зосереджується увага на забезпеченні доречної соціокультурної адаптації іноземних слухачів до освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти та соціокультурного простору сучасної України, посилюється відповідальність відділів міжнародних зв'язків закладів вищої освіти за перебування іноземців в Україні, успішність їхнього входження в український соціум. Іноземні слухачі відвідують (разом з викладачем) заклади культури м. Одеси (театр опери та балету, театр музичної комедії), що сприяє їх адаптації до соціокультурного простору України.

Проблема вивчення середовища, яке оточує людину протягом усього її життя, має велике значення. Поняття «середовище» є предметом вивчення багатьох наук: філософії, соціології, антропології, психології, педагогіки тощо. Середовище кризь призму системного підходу розглядається як сукупність усіх об'єктів, динаміка властивостей яких впливає на систему, а також об'єктів, властивості яких змінюються в результаті діяльності системи. Дефініція поняття «середовище» прийшла в соціальну філософію з біологічної науки і розуміється як оточення, сукупність природних умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів. Залежно від наявних у ній певних умов існування, може певним чином впливати на людину: як підтримувати її життєдіяльність, так і здійснювати негативний вплив.

Нам імпонує думка О.В. Сайфудінової, яка зазначає, що в процесі інтеграції в соціальне середовище індивід опановує соціальні норми, правила, цінності, знання, навички, що дозволяють йому повноцінно функціонувати в суспільстві, і, що важливо для системи філософських знань, – це включення особистості в систему соціальних відносин [7, с.8]. У процесі соціальної адаптації встановлюються відносини, які забезпечують розвиток особистості, соціальної групи, навколишнього середовища.

На думку Д.В. Дмитрієва, значущим чинником, що забезпечує ефективність розвитку комунікативної культури іноземних слухачів, є створення інтерактивного розвивального середовища, яке передбачає необхідність і можливість соціокультурного розвитку іноземних слухачів підготовчого відділення в процесі професійно орієнтованої підготовки [2, с.22].

Інтерактивне розвивальне середовище виконує ряд важливих функцій:

1) Інформаційна функція – кожен об'єкт несе певні відомості про соціокультурні особливості країни перебування і країни, що вивчається, стає засобом передачі та накопичення комунікативного досвіду.

2) Стимулювальна функція – пов'язана з підтриманням інтересу іноземних слухачів до вивчення мови, стимулює їх інтелектуальну та творчу активність.

3) Розвивальна функція – передбачає реалізацію взаємодії традиційних та інноваційних інтерактивних освітніх технологій в процесі професійно орієнтованої підготовки іноземних слухачів [2, с.22].

Нам імпонує думка М.В. Братко, яка стверджує, що освітнє середовище закладу вищої освіти є багато-суб'єктним та багатопредметним системним утворенням, що має можливість цілеспрямованого впливу на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця/здобувача освіти, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності. За своєю природою – це комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутації) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливість для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу [1, с.15].

У структурі освітнього середовища закладу вищої освіти М.В. Братко виокремлює такі структурні компоненти:

- особистісний (суб'єкти освітнього процесу, зв'язки та взаємовідносини між ними),
- аксіологічно-смысловий (місія, стратегія, цінності, традиції, церемонії, ритуали, символи, корпоративна культура),
- інформаційно-змістовий (основні та допоміжні освітні програми; позааудиторні, соціальні проекти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу),
- організаційно-діяльнісний (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, способи комунікації, структури та механізми управління),
- просторово-предметний (інфраструктура закладу вищої освіти, аудиторний фонд, комп'ютерний фонд, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень) [1, с.15].

На нашу думку, доречно доповнити цей перелік стратегічним компонентом, що полягає в упровадженні в освітній процес сучасних ідей, парадигм, підходів. Освітнє середовище підготовчого відділення – це системне, інтегроване, багатоаспектне, структуроване утворення, що потребує творчої активності викладача, розвитку організаційних якостей особистості науково-педагогічного працівника.

Такий підхід до визначення феномену освітнього середовища закладу вищої освіти дозволяє розглядати в якості «чинника впливу» на суб'єкта освітнього процесу у закладі вищої освіти будь-яку з умов або будь-який ресурс освітнього середовища. Відтак, цілеспрямовано змінюючи їх, ми можемо здійснювати опосередкований вплив на всі складові освітнього процесу, в тому числі на його результат – випускника-фахівця. Освітнє середовище закладу вищої освіти є детермінантою розвитку, становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ЗВО. Якісним можна вважати освітнє сере-

довище в тому випадку, коли воно спроможне забезпечувати можливості для задоволення освітніх потреб всім суб'єктам освітнього процесу, особистісного розвитку, саморозвитку. Умови-можливості освітнього середовища мають стати ресурсом підвищення якості освіти, джерелом розвитку різних видів досвіду особистості.

З позиції соціальної філософії Н.Б. Крилова [3] розглядає освітнє середовище як частину соціокультурного простору, в якому взаємодіють різні освітні процеси та їх складові, здобувач освіти входить в культурні зв'язки з суспільством, набуває досвіду самостійної культурної діяльності. Н.О. Спічко [8] характеризує освітнє середовище як сукупність психологічного, соціального, просторово-предметного чинників, до яких належить також матеріальний фактор і міжособистісні взаємини.

Міждисциплінарність стала необхідною рисою інноваційної вищої освіти, в тому числі і мовної. Це явище, яке існує внаслідок насиченості освітнього стандарту великою кількістю дисциплін, зміст в межах однієї/кількох спеціальностей/освітньо-професійних програм частково збігається; іноді дисципліни перебувають у тісному взаємозв'язку, відбувається їх інтеграція. Традиційно міждисциплінарність розуміється як прикладний аспект інтеграції, тому йдеться, зазвичай, про створення інтеграційних курсів для здобувачів освіти, а також про індивідуальну програму міждисциплінарної індивідуальної освіти, яка ґрунтується на міждисциплінарному синтезі. Міждисциплінарність – це складне і глибоке явище, з яким, на наш погляд, притаманна, по-перше, цілісність. Цілісність у соціальній філософії сьогодні розглядається не як сукупність складових елементів, а як смислоутворювальний фактор. Дуже важлива цілісність формальної, неформальної, інформальної освіти.

Інтеграційні процеси, що протікають у всіх сферах суспільного життя, значущі для розвитку окремих країн, цілих регіонів, людства. Вони є складовою частиною сучасного світогляду, впливають на вирішення актуальних проблем нашого часу, визначають стиль мислення. Виявлення різних форм інтеграції, причин їх виникнення та тенденцій їх розвитку, розкриття суперечливого характеру інтеграційних процесів – надзвичайно важливе в світоглядному і методологічному плані завдання. Це поняття використовується при вивченні економіки, політики, культури тощо.

Провівши опитування серед іноземних слухачів (громадян Китаю, Туреччини, Марокко, Нігерії, Сирії) підготовчого відділення Університету Ушинського, ми можемо підсумувати, що вони зазначили такі особливості освітнього середовища в Україні: відкритість, свобода вибору, жвавість. Як пояснили іноземці, відкритість проявляється у тематичному розмаїтті розмовного мовлення, адже слухачі вивчають культуру, побут, звичаї України, що стимулює їх швидке входження у соціокультурне середовище нашої держави. Жвавість, за твердженням респондентів, проявляється в тому, що кожне заняття з вивчення мови є активним, викладач використовує цілу когорту методів, прийомів, щоб покращити процес навчання. Вивчення ситуативних текстів, діалогів зумовлює свободу вибору для слухачів: вони вивчають одночасно дві мови, відвідують заклади культури в Одесі (театри, виставки). На наш погляд, освітнє середо-

вище підготовчого відділення закладу вищої освіти сьогодні має важливий орієнтир – цінність життєвої самореалізації на особистісному рівні. Слушно звучить думка Є.О. Підвисоцької [5, с.3], що проблема самореалізації завжди була центральною для антропосфери. Соціально-філософська концепція самореалізації завжди розвивалася на засадах гуманізму. Значущість гуманістичної складової нині є однією з головних умов, що висуваються до формування особистості. Тому, заняття з вивчення мови створюють максимальні умови для розвитку здібностей слухача підготовчого відділення.

Висновки. Таким чином, сучасні тенденції мовної підготовки іноземних громадян на підготовчому відділенні охоплюють цілий ряд питань, червоною лінією крізь які проходить питання забезпечення якості надання освітніх послуг. Значущим постає дослідження освітнього середовища закладу вищої освіти та інтерактивного розвивального середовища, які повинні забезпечувати можливості для задоволення освітніх потреб всім суб'єктам освітнього процесу, особистісного розвитку, саморозвитку та самореалізації. Авторське трактування питання соціально-філософських тенденцій підготовки слухачів на підготовчому відділенні ЗВО базується на виокремленні середовища як складного багатокомпонентного утворення, як частини соціокультурного простору; аналізу міждисциплінарності, цілісності освіти як фактора формування особистості; дослідженні особливостей освітнього середовища в Україні на матеріалах опитування іноземних слухачів. Об'єктом подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження інтерактивного розвивального середовища та його функції, що є необхідною умовою соціокультурного розвитку іноземних слухачів підготовчого відділення.

Література

1. Братко М.В. *Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. Педагогічний процес: теорія і практика.* 2015. Вип. 1-2. С.11-18.
2. Дмитриев Д.В. *Интерактивная развивающая среда как фактор эффективности формирования коммуникативной культуры иностранных студентов в процессе языкового образования. Международный научно-исследовательский журнал.* 2016. № 12 (54) Часть 4. С.22-24.
3. Крылова Н.Б. *Культурология образования. Москва: Народное образование.* 2000. 272 с.
4. Митусова О.А. *Характеристики обучения иностранным языкам как основа языкового образования инофона в процессе идентификации. Вестник евразийской науки.* 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-evraziyskoy-nauki?i=1045758> (дата звернення: 02.03.2020).
5. Підвисоцька Є.О. *Проблема самореалізації в соціально-філософських концепціях: автореф. дис... канд. філос.наук; 09.00.03. Одеса, 2016. 18 с.*
6. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік/ за заг. ред. проф. Сергія Квіта. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.
7. Сайфудінова, О.В. *Професійна мобільність молоді в умовах формування гнучкого суспільства в Україні: соціально-філософський аналіз: автореф... канд. філос.наук; 09.00.03. Одеса, 2019. 18 с.*
8. Спічко Н.А. *Образовательная среда в обучении иностранным языкам. Иностранные языки в школе.* 2004. № 5. С.44-48.

References

1. Bratko M.V. Osvitnie seredovysliche vyshchoho navchalnoho zakladu: funktsionalnyi aspekt. Pedagogichni protses: teoriia i praktyka. 2015. Vyp. 1-2. S. 11-18.

2. Dmitriev D.V. Interaktivnaja razvivajushhaja sreda kak faktor jeffektivnosti formirovanija kommunikativnoj kul'tury inostrannykh studentov v processe jazykovogo obrazovanija. Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal. 2016. № 12 (54) Chast' 4. S. 22-24.

3. Krylova N.B. Kul'turologija obrazovanija. Moskva: Narodnoe obrazovanie. 2000. 272 s.

4. Mitusova O.A. Harakteristiki obuchenija inostrannym jazykam kak osnova jazykovogo obrazovanija inofona v processe identifikacii. Vestnik evrazijskoj nauki. 2014. URL:

<https://cyberleninka.ru/journal/n/vestnik-evrazijskoj-nauki?i=1045758> (data zvernennja: 02.03.2020).

5. Pidvysotska Ye.O. Problema samorealizatsii v sotsialno-filosofskykh kontseptsiiakh: avtoref. dys.... kand. filos. nauk; 09.00.03. Odesa, 2016. 18 s.

6. Rіchnyi zvit Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity za 2019 rik/ za zah. red. prof. Serhiiia Kyvita. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, 2020. 244 s.

7. Saifudinova, O.V. Profesiina mobilnist molodi v umovakh formuvannia hnuchkooho suspilstva v Ukraїni: sotsialno-filosofskyi analiz: avtoref.... kand. filos. nauk; 09.00.03. Odesa, 2019. 18 s.

8. Spichko N.A. Obrazovatel'naja sreda v obuchenii inostrannym jazykam. Inostrannye jazyky v shkole. 2004. № 5. S. 44-48.

Samchuk L.S.,

Applicant for the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity, Trainee teacher of the Department of Slavic Linguistics South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, lorasamchuk@gmail.com

Ukraine, Odesa

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF TENDENCIES OF LANGUAGE PREPARATION FOR FOREIGN CITIZENS AT THE PREPARATION SECTION OF THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article analyzes the contemporary social and philosophical tendencies of foreign nationals training at the preparatory department of a higher education institution, the role of the environment in the training of specialists, the function of the environment, the features of linguistic innovative higher education. The focus is on the components of the educational environment of a higher education institution. The philosophical aspects of the sociocultural adaptation of foreign students to the educational and cultural environment of the higher education institution and the sociocultural space of modern Ukraine are investigated.

Key words: *language education, environment, educational environment, interdisciplinarity, trainee, intercultural communication, sociocultural adaptation, self-realization.*

Pedagogy. Psychology

УДК 316.776.3

Варнавська І.В.,

доцент, к.пед.н., доцент кафедри професійної освіти Херсонського державного аграрно-економічного університету, vav2005@gmail.com,

Україна, м. Херсон

КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано особливості професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку. Розкрито специфіку змістового наповнення поняття «комунікативні здібності», його структурних компонентів, а також висвітлити найістотніша психологічні аспекти комунікативних здібностей старшокласників у контексті професійного вибору. Визначено, що провідною діяльністю старшокласників є комунікативна діяльність. Підтверджено, що поняття «комунікативні здібності» включає в себе здібності, що містять знання, уміння й навички, пов'язані з процесами спілкування та взаємодії з оточенням, міжособистісним оцінюванням і сприйняттям, встановленням контактів, налагодженням зв'язків, знаходженням спільної мови, прихильністю до себе та впливом на людей.

Ключові слова: комунікативні здібності, професійний вибір, старшокласники, комунікація, процес спілкування, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Сучасна система зазнає істотних змін, починається новий етап розвитку. Відбуваються зміни у всіх аспектах життєдіяльності суспільства, трансформуються соціально-демократичні відносини, змінюється менталітет суспільства і особистості. Все це сприяє появі потреби у новому поколінні, яке здатне співпрацювати, налагоджувати відносини у будь-яких сферах і напрямках, оптимізувати міжособистісні взаємини, долати комунікативні бар'єри, організовувати людей на досягнення спільної мети. Тому проблема впливу комунікативних здібностей на професійний вибір старшокласників є актуальною в підлітковому віці. Цей вік є вирішальним у більшості аспектах, так цей і чутливий період до комунікативного розвитку, і до засвоєння зразків поведінки і соціальних ролей, а також цей час є перспективним для набуття досвіду спілкування і комунікативної культури.

Проблемі вивчення здібностей присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких Бех І.Д., Пономарьов Я.О., Рибалка В.В., Шадриков В.Д. та інші. Проблемі змісту, сутнісних характеристик, структури комунікативних здібностей закономірностей їхнього розвитку присвячено роботи Берегової Г.Д., Дубініної Л.О., Максименка С.Д., Рубінштейна С.Л. Як чинник успішної самореалізації комунікативні здібності постають в роботах Леонтьєва О.М., Платонова К.К., Теплова Б.М. Важливість спілкування підлітків із ровесниками і дорослими підкреслюють Абрамова Г.С., Божович Л.І., Виготський Л.С., Скрипченко О.В. та інші. Проте, на нашу думку, недостатньо розробленою є проблема важливості комунікативних здібностей підлітків для їх професійного вибору.

Тому вважаємо за необхідне розкрити специфіку змістового наповнення поняття «комунікативні здібності», його структурних компонентів, а також висвітлити найістотніша психологічні аспекти комунікативних здібностей

тей старшокласників у контексті професійного вибору. Це аспекти і визначили мету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічних джерел виявив, що проблема комунікативних здібностей підлітків перебуває у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. Пояснити це можемо спираючись на такі причини:

– це загальний зростаючий інтерес до категорії спілкування, що здійснює великий вплив, зокрема, на зацікавленість проблемою комунікативних здібностей;

– це тривалий час, коли шкільна освіта основну увагу приділяла розвитку здібностей предметно-пізнавального характеру, не акцентуючи увагу на важливості міжособистісної взаємодії.

Так, одним із надзвичайно актуальних завдань, у законі України «Про освіту», визначається формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування [4]. Це завдання як ніколи потребує вирішення, тому відповідальність за це покликані взяти на себе вчителі, вихователі, соціальні педагоги і психологи.

Аналізуючи психологічну складову нашого дослідження, вважаємо за необхідне спиратися на визначення таких базових понять: спілкування, комунікація, здібності, комунікативні здібності, старший шкільний вік, професійна спрямованість, професійний вибір старшокласників.

Отже, погоджуємося із твердженням: центральним психологічним утворенням юнацького віку є розвиток самосвідомості. Божович Л.І. підкреслює, що у старшому шкільному віці розвиток самосвідомості приводить підлітків до потреби у самовизначенні та визначенні свого місця у якості майбутнього представника суспільства [2].

У старшому шкільному віці перед майбутніми абітурієнтами постають складні питання вибору соціального, особистісного і професійного спрямування. Це пов'язано

з різкою зміною внутрішньої позиції, яка полягає в тому, що орієнтація на майбутнє стає найважливішою спрямованістю особистості, а питання вибору професії – центром уваги, інтересів і планів старшокласників.

Під час професійного вибору перед старшокласниками виникають безліч проблемних питань. Найчастіше їх хвилюють подібні питання: «Чи може людина виявляти цікавість до тієї напрями діяльності, до якої вона не здатна?», «Як можна визначити здібності до тієї або тієї діяльності?», «Чи можна опанувати престижну професію не маючи певних умінь?» Такого плану питання свідчать про те, що в старшому шкільному віці учні, намагаються робити свій вибір і не враховують своїх безпосередніх інтересів, а прагнуть вирішити проблему вибору, зважаючи усі фактори. Вони розглядають вибір професії як свого роду висновок із аналізу потреб і наявних схильностей та здібностей, із зіставлення своїх особливостей із вимогами, що вимагає від людини професія.

Варто наголосити на тому, провідною діяльністю у старшому підлітковому віці є комунікативна діяльність. Під час спілкування підлітки отримують необхідні знання про життя, активно освоюють норми, визначають цілі і засоби соціальної поведінки, виробляють критерії оцінки себе та інших. Міжособистісна комунікація виступає однією із найважливіших умов оптимальної реалізації будь-якого виду й професійної діяльності. Без комунікативної діяльності нездійсненням є ніякі інші види людської праці, так як вона виступає не тільки як своєрідна інфраструктура, але і як умова реалізації соціальних зв'язків у процесі спілкування між суб'єктами.

Із врахуванням цих складових логічним є те, що успішність реалізації комунікативної діяльності у процесі міжособистісної комунікації обумовлюється комунікативними здібностями суб'єкта.

Отже, варто визначити, яке місце здібностей в структурі особистості? З'ясувати, чи кожній людині притаманні задатки і здібності до певного виду діяльності. І найважливіше, виокремити поняття «здібності»? Це індивідуально-психологічні особливості особистості, які дозволяють їй займатися певним видом діяльності, виконувати необхідні завдання, отримувати спеціальні навички. Для того, щоб зробити правильний вибір професії, необхідно своєчасно виявити власні здібності [11].

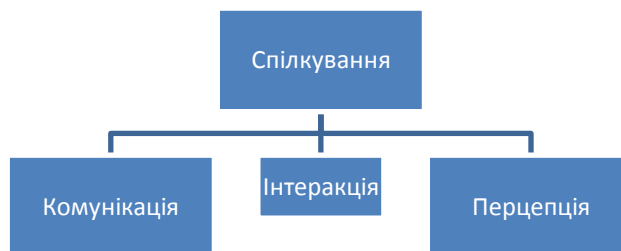
Здібності не зводяться до навичок та умінь, за спостереженнями Тепловим Б.М., вони відрізняють одну людину від іншої в залежності від успішності виконання певної діяльності. Здібності утворюються в діяльності та проявляються таких її динамічних характеристиках, як швидкість, глибина, міцність засвоєння [5].

У процесі постійного розвитку лише існують здібності, як наголошував Рубінштейн С.Л., процес розвитку здібностей людини є процес розвитку людини. Засвоєння людиною певних знань і способів дій мають своєю передумовою, своєю внутрішньою умовою певний рівень розумового розвитку – розвитку розумових здібностей. Із врахування цього, здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які відповідають умовам успішного виконання тієї чи тієї діяльності, а найважливіше – набуття знань, умінь і навичок, використання їх у праці [5].

У структурі комунікативної діяльності, поряд зі знаннями, уміннями і навичками, на думку дослідників, важливе місце посідають комунікативні здібності. Зокрема Леонтьєв О.М., Максименко С.Д., Платонов К.К. зазначають те, що комунікативні здібності є найважливішим чинником самореалізації особистості.

Ці аспекти спілкування відносяться до спеціальних здібностей і утворюють систему якостей особистості, які сприяють досягненню високих результатів у комунікативній діяльності [11].

У наукових методичних дослідженнях існують суперечливі думки щодо понять «спілкування – комунікації». Більшість вчених схиляється до позиції, що поняття спілкування ширше, ніж комунікація, підтвердженням цього є схема:

Ми ж схиляємося до позиції, які висвітлені у психологічно-педагогічних джерелах, де доведено, що поняття «комунікація» є близьким до поняття «спілкування», але ширше за об'ємом. Комунікація між людьми відбувається у формі спілкування як обмін цілісними знаковими утвореннями (повідомленнями), в яких відображаються знання, думки, ідеї, ціннісні стосунки, емоційні стани, програми діяльності сторін, що спілкуються. Зміст і форми комунікації відбивають суспільні відносини й історичний досвід людей, комунікація – необхідна передумова функціонування і розвитку усіх соціальних систем, тому що забезпечує зв'язок між людьми, уможлиблює нагромадження і передачу соціального досвіду, розподіл праці й організацію спільної діяльності, управління, трансляцію культури [13].

Комунікативні здібності характеризуються з точки зору динаміки спілкування, яка виявляється у доступності та швидкості входження особистості до нового кола спілкування, успішності у формуванні нових якостей в процесі спілкування, вмінні керувати вербальними і невербальними засобами спілкування, ступенем емоційної виразності.

Під час дослідження було помічено, що підлітки, які схильні стратегічно і тактично мислити мають комунікативних здібностей високого рівня. У зв'язку з цим Бистрова С.О. виокремлює стратегічні та тактичні здібності в структурі комунікативних здібностей особистості [14].

Людині допомагають розпізнавати характер і специфіку ситуації – стратегічні здібності, а також зорієнтуватися в ній таким чином, щоб обрана поведінкова стратегія дозволяла їй досягти максимально позитивного результату у спілкуванні. За своєю специфікою, стратегічні здібності – це попереднє планування комунікативної тактики, яку особистість буде застосовувати у процесі спілкування.

Тактичні ж здібності більш конкретні підходи і методи, які особистість застосовує в комунікативному процесі. Правильно дібрані тактичні комунікативні здібності дозволяють включити особистість до процесу спілкування й утриматися в комунікації. В свою чергу, вони включають в себе дві групи методів – особистісно-орієнтовані та технічні. Перша група методів враховує особистісні та індивідуальні особливості співрозмовника, власні інтелектуальні, емоційні та інші риси, які дозволяють досягти необхідного результату в комунікації, це особливості характеру, темпераменту. Технічні ж методи більшою мірою практично-орієнтовані. Це:

- здатність до саморегуляції;
- комплекс перцептивних особливостей, пов'язаних із розумінням й врахуванням у спілкуванні особистісних особливостей співрозмовника, з уміннями моделювати особистість іншого, а також пов'язаних зі здатністю відображати й розуміти індивідуально-психологічні характеристики групи;
- здатністю до розуміння місця і ролі кожного в групі;
- здатність встановлювати, підтримувати контакт, вимірювати його глибину, уміння входити в нього і виходити з нього, здатність передавати й перехвачувати ініціативу у спілкуванні;
- спроможність оптимально вибудовувати власну мову й мовлення в психологічному відношенні.

Отже, у загальному вигляді структура комунікативних здібностей повинна складатися із взаємодії стратегічного і тактичного блоку. Разом із тим структура комунікативних здібностей формується в комунікативній діяльності особистості. Метою міжособистісної комуні-

кації є актуалізація функцій впливу і взаємовпливу. Адже комунікативні здібності визначають її ефективність й при цьому самі удосконалюються.

Можна стверджувати, що комунікативні здібності є психологічними механізмами, які необхідними для успіху в певному виді діяльності, тим самим виступаючи одним із факторів впливу на вибір професії старшокласниками.

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз літературних джерел вітчизняної і зарубіжної психології показав, що в старшому шкільному віці перед підлітками постає питання професійного самовизначення. Перед старшокласниками постає питання: «Як можна визначити здібності до тієї або тієї діяльності?».

Провідною діяльністю старших школярів є комунікативна діяльність. У структурі особистості важливе місце займають комунікативні здібності. Поняття «комунікативні здібності» включає в себе здібності, що містять знання, уміння й навички, пов'язані з процесами спілкування та взаємодії з оточенням, міжособистісним оцінюванням і сприйняттям, встановленням контактів, налагодженням зв'язків, знаходженням спільної мови, прихильністю до себе та впливом на людей.

Теоретичне дослідження психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що, незважаючи на численні дослідження, подальшого розв'язання потребує проблема впливу комунікативних здібностей на процес самовизначення особистості. Вивчення комунікативних здібностей важливим кроком полікомпонентного підходу в подальшому дослідженні їх впливу на професійний вибір старшокласників. Для цього варто застосовувати методики:

Тому перспективним аспектом наступного дослідження вважаємо саме вивчення комунікативних здібностей старшокласників у контексті їх професійного самовизначення.

Література

1. Берегова Т.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія. Херсон: Айлант, 2012. 312 с.
2. Божович Л.М. Личность и ее формирование в детском возрасте. – Режим доступу: http://www.kpob.ru/bogovich_li_i_identity
3. Головаха Е.М. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Київ: Наукова думка, 2006. 144 с.

4. Закон України «Про освіту» (Відомості ВР, 2017, № 38-39, ст.380) від 05.09.2017.: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

5. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. СПб: Питер, 2010. 704 с.: Режим доступу: <http://www.klsex.ru/63f>

6. Қасьянова О.В. Формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднаннях: дис.канд. пед. наук; 13.00.07. Київ: 2011.

7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.

8. Морозова С.В. Психодиагностика профессиональной

направленности: Учебное пособие / Под ред. З.А.Шакуровой. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2003. 60 с.: Режим доступа: http://fs1.uclg.ru/books/pdf/1361805267_morozova_psihodiagnosti_ka_professionalnoy_napra_vlennosti.pdf

9. Мосол Н.О., Иванова Л.С. Психологічні основи професійного самовизначення старшокласників // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. 2011. Вип.94. III.2. 284 с.

10. Савченко И.А. Психологические основания профессионального самоопределения старших школьников: дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук // Моск. гор. психолого-пед. ун-т. Москва, 2003. 122 с.: Режим доступа: <http://www.dslib.net>

11. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Загальна психологія: Підручник. Київ: Каравела, 2009. 464 с.

12. Смирнова Ю.Е. Ценностные ориентации как фактор профессионального самоопределения личности старшего школьника.: Режим доступа: <http://cyberleninka.ru>

13. Соціолого-педагогічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.В. Радула. – Київ: Ексоб, 2004.

14. Халина К.Д., Капустина Т.В. Коммуникативные способности как фактор успешного общения // Молодой ученый. 2017. № 6. С.209-213: Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/140/39460/>

References

1. Berehova H.D. Osvitn'o-vykhovnyy Potentsial filosof-s'kykh znan' u systeme vyshchoyi ahromoyi osvity v Ukraïni: Monohrafiya. Kherson: Aylant, 2012. 312 s.

2. Bozhovych L.I. Osobystist' i yiyi formuvannya v dytyachomu vitsi. – *Rezhym dostupu*: http://www.kpob.ru/bogovich_L_i/identity

3. Holovakha YE.I. Zhyttyeva perspektyva i profesiyne samovyznachennya molodi. Kyiv: Naukova dumka, 2006. 144 s.

4. Zakon Ukraïny «Pro osvitu» (Vidomosti VР 2017, № 38-39, st.380) vid 05.09.2017.: *Rezhym dostupu*: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

5. Il'yn YE.P. Psykholohiya individual'nykh vidminnostey. SPb: Piter, 2010. 704 s.: *Rezhym dostupu*: <http://www.klex.ru/63f>

6. Kaš'yanova O.V. Formuvannya komunikativnoyi kompetentnosti molodshykh pidlitkiv u Hromad's'komu dytyachykh ob'yednannyakh: dys. kand. ped. nauk; 13.00.07. Kyiv: 2011.

7. Klymov E.A. Psykholohiya profesynoho samovyznachennya: Navchal'nyy posibnyk dlya stud. vyshch. ped. navch. zakladiv. Moskva: Vydavnychy tsentr «Akademiya», 2004. 304 s.

8. Morozova S.V. Psykhodiahnostyka profesynoyi spryamanosti: Navchal'nyy posibnyk / Za red. Z.A. Shakurovoy. – Chelyabinsk: Vyd-vo YUURGU, 2003. 60 s.: *Rezhym dostupu*: http://fs1.uclg.ru/books/pdf/1361805267_morozova_psihodiagnosti_ka_professionalnoy_napra_vlennosti.pdf

9. Mosol N.O., Ivanova L.S. Psykholohichni osnovy profesynoho samovyznachennya starshoklasnykh // Visnyk Chernihiv.nats.ped. un-tu. 2011. Vip.94. T.2. 284 s.

10. Savchenko I.A. Psykholohichni pidstavy profesynoho samovyznachennya starshykh shkolyariv: dys. na soisk. uch. stupenya kand. psykhol. nauk // Mosk. hir. psykholoho-ped. un-t. Moskva, 2003. 122 s.: *Rezhym dostupu*: <http://www.dslib.net>

11. Skrypchenko O.V., Dolyn's'ka L.V., Ohorodniychuk Z.V. ta in. Zahal na psykholohiya: Pidruchnyk. Kyiv: Karavela, 2009. 464 s.

12. Smyrnova YU. YE. Tsinnisni oriyentatsiyi yak faktor profesynoho samovyznachennya osobystosti starshoho shkolyara.: *Rezhym dostupu*: <http://cyberleninka.ru>

13. Sotsioloho-pedahohichnyy slovnyk: Navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / Za red. V.V. Radula. – Kyiv: EksoB, 2004.

14. Khalina K.D., Kapustina T.V. Komunikatyvni zdibnosti yak faktor uspishnoho spilkuvannya // Molodyy vchenyy. 2017. № 6. S. 209-213: *Rezhym dostupu*: <https://moluch.ru/archive/140/39460/>

Varnavska I.V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Professional Education Department Kherson State Agrarian and Economic University, vav2005@gmail.com

Ukraine, Kherson

COMMUNICATIVE ABILITIES IN THE CONTEXT OF THE PROFESSIONAL CHOICE OF GRADUATES

The article analyzes the features of professional self-determination of older students. The specific content of the content of the concept of «communicative abilities», its structural components, as well as highlight the most significant psychological aspects of communicative abilities of high school students in the context of professional choice. It is determined that high school students' leading activity is communication. It is confirmed that the concept of «communicative abilities» includes abilities that contain knowledge, skills and skills related to the processes of communication and interaction with the environment, interpersonal assessment and perception, establishing contacts, establishing communication, finding a common language to yourself and the impact on people.

Key words: communication skills, professional choice, high school students, communication, communication process, professional self-determination.

УДК 378.14

Білявська Т.М.,

*к.філол.н., доцент кафедри початкової освіти**Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, tanya.bilyavska.5@ukr.net**Україна, м. Миколаїв*

АКЦЕНТОЛОГІЧНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК УМОВА ЯКІСНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено основні проблеми формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи як важливої складової фахової мовної підготовки. З'ясовано причини порушення акцентологічних норм у мовленні студентів та визначено шляхи удосконалення рівня мовної освіти в контексті сучасних вимог. Доведено, що одним із пріоритетних завдань вищої школи є формування такої мовної особистості, яка б відзначалася свідомим ставленням до рідної мови, високою культурою спілкування та мотивацією до інформальної освіти в лінгвістичній галузі.

Ключові слова: професійна освіта, якість освіти, мовна компетентність, акцентологічний рівень, майбутній учитель, початкова школа.

Постановка проблеми. Формування ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їхнього запровадження є сьогодні одним із ефективних шляхів оновлення змісту освіти. У цьому контексті важливим видається удосконалення акцентологічної грамотності як важливої складової професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Важливим для фахового усного мовлення є не тільки знання акцентуаційних норм української мови, а й дотримання їх процесі професійного спілкування. Адаже правильність наголошування слів – це важлива ознака культури мовлення особистості. Відомо, що в сучасній українській літературній мові існують акцентуаційні норми, які склалися упродовж історичного розвитку нашої мови. Тому важливе завдання вчителя початкової школи – знати ці норми та дотримуватися їх у своїй педагогічній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Питання вивчення формування акцентологічної компетенції учителів початкової школи в науковій літературі варто розглядати в педагогічному, лінгвістичному та відповідно лінгводидактичному аспектах. Так, проблему компетентнісного підходу в освіті досліджували такі вчені, як-от: (Бібік Н., Ващенко Л., Єрмаков І., Локшина О., Савченко О., Пометун О., Овчарук Л., Хомський Н., Хуторський А. тощо). Лінгвістичну основу цього питання закладено у працях вітчизняних мовознавців (Бровченко Т., Вінницький В., Огієнко І., Плющ М., Пономарів О., Скляренко В. тощо). У контексті реалізації компетентнісної парадигми сучасної мовної освіти у вищій школі важливими є розвідки відомих українських лінгводидактів (Біляєва О., Пентиліук М., Климової К. тощо). Однак попри те, що все ж існують сучасні дослідження з методики навчання української мови у вищій школі, які висвітлюють різні аспекти мовної підготовки вчителів, ґрунтовних цілісних досліджень щодо проблем формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи вкрай мало.

Мета статті – висвітлити основні аспекти формування акцентологічної компетенції майбутніх учителів початкової школи як невід'ємної складової фахової мовної підготовки.

Методи дослідження. У роботі застосовано теоретичні та емпіричні методи дослідження. У межах теоретичних методів здійснено аналіз і синтез літератури з дидактики, лінгводидактики, філософії освіти, загального та українського мовознавства; аналіз державних документів у галузі мовної освіти; аналіз обсягу і змісту підручників та навчальних посібників з української мови для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів; аналіз усного та писемного мовлення майбутніх учителів початкової школи; аналіз і синтез передового досвіду роботи науковців, викладачів філологічних дисциплін педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. За допомогою емпіричних методів проведено інтерв'ювання та усне опитування студентів, анкетування та тестування, аналіз письмових робіт студентів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні актуальним питанням залишається реалізація компетентнісної парадигми мовної освіти, яка є невід'ємною складовою фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Однією з важливих складових мовної підготовки є формування акцентологічної грамотності майбутніх учителів початкової школи. У контексті нашого дослідження актуальним видається формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи в межах певних філологічних дисциплін (зокрема, сучасна українська літературна мова з практикумом, українська мова (за професійним спрямуванням)). У робочих програмах значених дисциплін на опрацювання цієї теми на педагогічних факультетах визначено значно менше годин, ніж на філологічних. Крім цього, в умовах кредитно-трансферної системи (маємо на увазі значне скорочення аудиторних годин) тему «Наголос» пропонують здебільшого на самостійне опрацювання. Як наслідок цього, аналіз результатів дослідження із цього питання стверджує, що у мовленні сучасних студентів наявні відхилення від сучасних акцентуаційних норм, які пов'язані із низьким рівнем знань або відбивають регіональні особливості вимови. Це дає підстави вважати, що важливим етапом у формуванні акцентуаційної грамотності повинно бути ґрунтовне засвоєння насамперед теоретичного матеріалу із мовного розділу «Акцентологія» (зок-

рема, з теми «Наголос»). Не викликає сумнівів, що саме теоретична база закладе міцне підґрунтя, яке сприятиме в подальшому виробленню практичних умінь та навичок. Однак важливим є не тільки міцне засвоєння теоретичного матеріалу, яке пропонують підручники для педагогічних факультетів, а й розширення обсягу теоретичних відомостей у межах цієї теми. Отже, на цьому етапі важливо, щоб студенти ознайомилися з видами наголосу; знали його функції в українській мові, на належному рівні оволоділи сучасними акцентуаційними нормами; усвідомили, яке значення має дотримання цих норм в педагогічній діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Варто зазначити, що наголос – це найменша суперсегментна одиниця в мовленнєвому ланцюжку. Він не є самостійним явищем, а нашаровується на інші сегментні одиниці (фонемі, склади), виступаючи з ними в нерозривній єдності. Як суперсегментна одиниця наголос виконує певні функції: 1) конститутивну (наголос виділяє склад у межах ритмічної структури); 2) ідентифікаційну (є необхідним для розпізнавання слова (замок – замо́к); 3) диференційну (вільний наголос дає можливість диференціювати різні слова (обід – обі́д), форми слів (рука́ – руки́, село́ – села́), граматичні значення (рука́ – ру́ки, село́ – се́ла); 4) експресивну (наголос є елементом інтонації фрази).

Наступне важливе питання, яке необхідно висвітлити, стосується фонетичної природи наголосу. Варто наголосити, що ця проблема належить до складних та неоднозначних у мовознавчій науці, оскільки комбінації фонетичних компонентів наголосу в різних мовах не є однаковими. Проте відомо, що за фонетичною природою наголос в українській мові є динамічним (як результат посилення м'язової напруги) та часокількісним (наголошений голосний характеризується збільшенням тривалості звучання порівняно з ненаголошеним) [7, 386].

Не менш актуальною видається тема, яка висвітлює види наголосу в українській мові: 1) *словесний* (виділяє склад у межах окремого слова); 2) *логічний* (наголос падає на будь-яке слово синтагми, яке є важливим в смисловому відношенні). Із цим видом наголосу майбутні вчителі працюватимуть як на уроках української мови, так і на уроках читання в початковій школі. Тому тут доречно запропонувати вправи на виділення певного слова в реченні відповідно до контексту: а) **Ви** були в Києві? (а не хтось інший); б) Ви **були** в Києві? (чи не були); в) Ви були в **Києві**? (а не в іншому місті); 3) *емфатичний* (за допомогою цього виду наголосу підсилюється емоційний бік слова, виражається стан мовця). Робота із цим видом наголосу є також вкрай необхідною. Адже саме в початковій школі, постійно виникає необхідність в емоційному виділенні певних слів: Який чудесний день! Тримайте спи-и-ину рів-но! Ви дуже добре виконали завдання!; 4) *синтагма-тичний* (наголос здебільшого падає на останнє слово синтагми, точніше, на наголошений склад останнього слова синтагми); 5) *фразовий* (на останню синтагму фрази, зокрема, на наголошений склад останнього слова в останній синтагмі).

Залежно від місця наголосу в слові розрізняють мови з *постійним* (стійким, фіксованим) і *вільним* (різномісним, нефіксованим) наголосом. У мовах, де наголос є

фіксованим, він завжди знаходиться на певному складі слова. Так, в чеській та угорській мовах наголошено перші склади, а у французькій – останні. Для мов з вільним наголосом характерним є те, що наголос може бути зафіксовано на будь-якому складі. До таких мов належить українська (а також російська й білоруська). Крім цього, в мовах з вільним наголосом визначають *рухомий* наголос та *нерухомий*. Нерухомий наголос характеризується тим, що залишається на одному й тому ж складі при зміні однієї й тієї ж форми слова (ліпа – ліпи, ліпою, на ліпі). Відповідно рухомий наголос – це той наголос, який змінюється в різних формах одного й того ж слова (школя́р – школяра́, ру́ки – рука́м). Саме ця особливість української мови спричиняє низку помилок у мовленні студентів.

Необхідно звернути увагу студентів на тому, що в українській мові є й такі слова, що мають, крім головного (називається *акут*), побічний наголос (називається *гравіс*). Це характерно для складних слів. Так, у словах *вісімдеся́трі́чний, в́ододі́йомний, два́дцятьпо́верховий, дрі́бнокриста́лічний, пе́дінсти́тут, сі́льськогоспода́рський, сі́воголо́вий, жи́ттєраді́сний* маємо головний та побічний наголоси. Зростання гучності і побічний наголос властиві, як правило, першому та останньому складам багатоскладового слова. При цьому варто зазначити, що побічний наголос позначається іншим знаком (´).

Наступним повинен бути етап, який містить оволодіння практичними вміннями, навичками та формування здатності використовувати їх в педагогічній діяльності. По-перше, необхідно звернути увагу студентів на те, що у мовленні спостерігаємо функціонування двох варіантів наголошення (*запи́тання і запи́тання, чи́тання і чи́тання, завда́ння і завда́ння, о́знака і озна́ка, ви́разний і вира́зний, дові́дник і довідні́к, ви́падок і випа́док, до́нька і донька́, граблі́ і граблі́*), однак нормативним є лише один варіант: *запи́тання, чи́тання, завда́ння, озна́ка, вира́зний, дові́дник, випа́док, до́нька, граблі́*. Тут варто подати завдання, в яких запропоновано визначити наголос у словах такого типу та перевірити його за словником. Ефективними також будуть тестові завдання, в яких з-поміж поданих варіантів необхідно вибрати нормативний.

По-друге, в українській мові є слова, які мають подвійний наголос, тобто обидва варіанти наголошення є нормативними. Важливо наголосити, що лексичне значення при цьому не змінюється: *алфа́віт і алфа́віт, по́милка і поми́лка, за́гадка і зага́дка, зокре́ма і зокре́ма, до́говір і догові́р, за́вжди і завжди́, усмі́шка і усмі́шка, опові́дач і опові́дач, весня́ний і весня́ний, закі́нчити і закі́нчити, відпові́сті і відпові́сти*. У цьому випадку краще запропонувати такі завдання, в яких необхідно посеред зазначених слів обрати такі, які в словнику зафіксовано з подвійним наголосом.

По-третє, слова можуть мати подвійний наголос, однак наголос при цьому виконуватиме смислорозрізнавальну функцію. Це означає, що обидва варіанти будуть нормативними за умови, якщо вживаємо слова у відповідному значенні: *обі́д* (частина колеса) – *обі́д* (прийм їжі), *ви́года* (користь) – *ви́года* (зручність), *типóвий* (характерний) – *типóвий* (стандартний; зразковий), *відпові́дний* (стаття або слово) – *відпові́дний* (лист або нота), *відо́мість* (документ) – *відо́мість* (повідомлення,

інформація), *тєрен* (рослина) – *терєн* (певне місце в суспільному процесі), *поклїкати* (позвати; послатися) – *поклїкати* (вигукувати; посилатися), *відбїрний* (відбїрне зерно) – *відбїрний* (відбїрна комісія), *бїйковий* (виготовлений із тканини бїйка) – *бїйковий* (який стосується твору бїйки). Відповідно тут доречними будуть вправи, де необхідно простежити залежність наголошення від лексичного значення.

По-четверте, слова можуть матитїльки один нормативний варіант наголошення навїть за умови рїзного значення слова: *кїрпус* (тулуб) – *кїрпус* (споруда) *лїстопїд* (мїсяць) (неправильно: *лїстїпад*) – *лїстїпад* (опадання лїстя), *вїдпїсти* (доконаний вид до слова *вїдпадати*) – *вїдпїсти* (закїнчити пасти, неправильно: *вїдпїсти*), *годїтися* (домовлятися; жити в злагодї) – *годїтися* (бути придатним), *злїти* (вилити: злити в бїдон молоко) – *злїти* (сердити), *кїндїктор* (працївник транспорту) – *кїндїктор* (деталь машини). У цьому випадку краще запропонувати студентам насамперед роботу з тлумачним словником.

Принципово важливим є те, що попри наявностї значної кїлькостї слїв, наголошення яких можемо перевїрити тїльки за допомогою словникїв, все ж їснує система правил, знання яких дає можливїсть не порушувати акцентуїцїйні норми. Тут варто порекомендувати студентам дослїдження В.М. Винницького «Наголос у сучасній українській мовї», де автор аналізує акцентуїцїйні особливостї частин мови, визначає закономірностї та основні тенденцї їхнього наголошення [1]. Особливо важливим є те, що в цїй розвїдцї також висвітлено випадки паралельного наголошення слїв та визначено, яка з аналізованих форм є найбільш вживаною. Крім цього, розглянуто такі слова, наголошення яких не збїгається за рїзними лексикографїчними джерелами (або в одному ї тому ж словї, або в їйї формах). Тому варто студентам пояснити, що всї закономірностї українського наголошення слїв визначити неможливо. Їснують норми наголошення, якї властивї певним частинам мови чи характернї окремим їм формам. Також маємо велику кїлькїсть слїв, нормативностї наголошення яких ми можемо визначити тїльки за допомогою лексикографїчних джерел. Тому попри роботу такого типу (маємо на увазї виконання практичних завдань) неабїдно умовою залишається вироблення в майбутнїх спецїалїстїв потреби звернення до довідкової лїтератури та словникїв (орфоепїчного словника та словникїв наголосїв) [2;3].

Важливим етапом щодо формування акцентологїчної компетенцї є детальний аналіз причин порушення акцентуїцїйних норм. Особливо важливим це питання видається в контекстї протиставлення захїдноукраїнських та схїдноукраїнських мовних традицїй. По-перше, тут доречно було б розглянути поняття «діалектного наголосу» (означає особливїсть наголошування слїв в українських діалектах). Відповідно стає зрозумїлим, що діалектний наголос не збїгається із сучасними акцентуїцїйними нормами, якї зафіксовано в лексикографїчних джерелах. Тому саме діалектний наголос є однїєю з причин порушення акцентуїцїйних норм у мовленнї студентїв. Так, спостерїгаємо такі відхилення: 1) початкове наголошення присвїйних займенникїв *мїя*, *твїя*, *свїя* (нормативний варіант: *мїя*, *твїя*, *свїя*); 2) перемїщення наголосу із

формотворчого суфїкса на корїнь в їнфїнїтивї: *нєсти*, *вєзти*, *плєсти* (нормативний варіант: *нєстї*, *вєзтї*, *плєстї*). По-друге, порушення норм також зумовлює практика використання двох мов у межах однїєї державної. Відомо, що в Україні найбільшого поширення набула українсько-росїйська двомовностї, пов'язана з уживанням мовцями поряд з українською росїйської мови. Це відбївається на всїх мовних рївнях, зокрема й на рївнї наголошення слїв: *вєрба* (рос.) – *вербї* (укр.), *крємєнь* (рос.) – *крємїнь* (укр.), *їмя* (рос.) – *їмїя* (укр.), *тїнкий* (рос.) – *тонкий* (укр.), *звїнкий* (рос.) – *дзвїнкий* (укр.), *стїрый* (рос.) – *старїй* (укр.), *дїчка* (рос.) – *дїчкї* (але: *дїнькї*, *дїньчин*, *дїня*) (укр.), *бїло* (рос.) – *булї* (укр.), *спїна* (рос.) – *спїна* (укр.), *кратїва* (рос.) – *кратївї* (укр.), *звонїт* (рос.) – *дзвонїть* (укр.), *олєнь* (рос.) – *олєнь* (укр.), *прїятель* (рос.) – *прїятель* (укр.). Всї цї причини зумовлюють порушення акцентуїцїйних норм, а це відповідно впливає на рївень мовної культури майбутнїх фахівцїв.

Висновки. Вивчення й аналіз практичної діялїностї майбутнїх фахівцїв дозволяє стверджувати, що рївень сучасної акцентологїчної грамотностї майбутнїх учителїв початкової школи є невисоким. Це передусїм створює протирїччї мїж новими вимогами до педагогїчної працї та фаховим рївнем випускникїв вищої педагогїчної школи, мїж потребою вчителїв у подальшому професїйному розвиткї та можливостями традицїйної системи навчання. У цьому контекстї важливим видається питання реформування сучасної системи мовної освїти, одним із основних напрямїв якого є пїдвищення й удосконалення рївня акцентологїчної грамотностї. У своєму дослїдженнї ми проаналїзували тїльки один із компонентїв мовної пїдготовки майбутнього вчителя початкової школи, проте професїйна мовна освїта не повинна обмежуватися тїльки цїєю складовою.

Лїтература

1. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мовї. К.: Рад. школа, 1984. 160 с.
2. Головашук С.І. Словник наголосїв: [понад 20000 слїв]. К.: Наукова думка, 2003. 320 с. (Словники України).
3. Орфоепїчний словник української мови: [у 2 т.] [уклад.: М.М. Пещак та їн]. К.: Довїра, 2001. Тї. 1. 955 с.; Тї. 2. 918 с. (Словники України).
4. Пляш М.Я. Сучасна українська лїтературна мова: пїдручник [5-те вид., стер]. К.: Вища шк., 2005. 430 с.
5. Пометун О.І. Дискусїя українських педагогїв навколо питань запровадження компетентнїсного пїдходу в українській освїтї. Компетентнїсний пїдхїд у сучасній освїтї: свїтовий досвїд та українські перспектїви. К.: «К.І.С.», 2004. С.66-72.
6. Рашкєвич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освїти: монографїя. Львїв: Видавництво Львївської полїтехнїки, 2014. 168 с.
7. Українська мова. Енциклопедїя. [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Шараненко, М.П. Зяблюк та їн]. К.: Українська енциклопедїя, 2004. 1038 с.

References

1. Vynnytskyi V.M. Naholos u suchasniї ukrїнskїi movi. K.: Rad. shkola, 1984. 160 s.
2. Holovashchuk S.I. Slovnyk naholosiv: [ponad 20000 sliv]. K.: Naukova dumka, 2003. 320 s. (Slovnyky Ukrainy).

3. Orfoepichnyi slovnyk ukrainskoi movy: [u 2 t.] [uklad.: M.M. Peshchak ta in]. K.: Dovira, 2001. T. 1. 955 s.; T. 2. 918 s. (Slovnyky Ukrainy).

4. Pliushch M.Ya. Suchasna ukrainska literaturna mova: pidruchnyk [5-te vyd., ster]. K.: Vyscha shk., 2005. 430 s.

5. Pometun O.I. Dyskusiiia ukrainskykhi pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhenia kompetentnisnoho pidkhdodu v ukrainskii

osviti. Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy. K.: «K.I.S.», 2004. S. 66–72.

6. Rashkevych Yu.M. Bolonskyi protses ta nova paradyhma vyschoi osvity: monohrafiia. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2014. 168 s.

7. Ukrainska mova. Entsyklopediia. [redkol.: V.M. Rusanivskiy, O.O. Taranenko, M.P. Ziabliuk ta in]. K.: Ukrainska entsyklopediia, 2004. 1038 s.

Bilyavska T.M.,

Candidate of Philology Science, Docent, Department of Primary Education Mykolayiv National University of V.O. Sukhomlynsky, tanya.bilyavska.5@ukr.net

Ukraine, Mykolayiv

ACCENTOLOGICAL LITERACY AS A CONDITION OF QUALITATIVE LANGUAGE TRAINING FOR FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article deals with the main problems of accentological literacy formation of future primary school teachers as an important component of professional language training. The reasons for the violation of accentological norms in the speech of students are found out and the ways of improving the level of language education in the context of modern requirements are determined. It is proved that one of the priorities of higher education is the formation of such a linguistic personality, which would be marked by a conscious attitude to thenative language, a high culture of communication and motivation for information education in the linguistic field.

Key words: *professional education, quality of education, language competence, accentological level, future teacher, elementary school.*

УДК 547+378.147.88:615

Головченко О.І.,

асистент кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії фармацевтичного факультету
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, oks.iv.golovchenko@gmail.com

Україна, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ З ОРГАНІЧНОЇ ХІМІЇ ЗАСОБАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано, що навчання органічної хімії майбутніх фармацевтів у медичних закладах вищої освіти (ЗВО) України є орієнтованим на використання дистанційних засобів, що зміщує акцент на самостійну роботу з широким використанням комп'ютерних навчальних програм та електронних підручників, доступних за допомогою глобальної (Інтернет) і локальних (Інтранет) комп'ютерних мереж закладу. З'ясовано, що особливостями організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» є використання автоматизованої інформаційної системи MOODLE, поєднання традиційного лекційно-практичного навчання й дистанційних засобів.

Ключові слова: засоби дистанційного навчання; майбутні фармацевти; організація самостійної роботи; органічна хімія.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація, що склалася в системі підготовки майбутніх фахівців з вищою фармацевтичною освітою в Україні, зумовлює пошук нових підходів до організації освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти (ЗВО). Це продиктовано запитом держави й суспільства на підготовку висококваліфікованих, конкурентних, компетентних фахівців-фармацевтів, які б були спроможні забезпечити інноваційний розвиток галузі своєї майбутньої професійної реалізації, могли б ефективно реагувати на її швидкоплинні зміни, уміли б раціонально й осмислено оперувати нескінченними інформаційними потоками фахових знань з метою успішного розв'язання актуальних й нових, часом нестандартних, проблем.

Загально визнаним є те, що інформаційні потоки у різних сферах знань й людської діяльності зростають в геометричній прогресії. Це висуває до системи професійної підготовки фахівців з вищою фармацевтичною освітою вимогу впроваджувати сучасні технології навчання, серед яких дистанційне навчання здобуло заслужене визнання науковців й практиків [1;2]. Тож застосування дистанційних освітніх технологій є актуальним у процесі навчання усіх дисциплін освітньої програми підготовки студентів фармацевтичних спеціальностей медичних ЗВО.

На нашу думку, значний потенціал дистанційне навчання має під час вивчення хімічних дисциплін, опанування яких відповідно навчальних планів здійснюється впродовж п'яти років професійної підготовки майбутніх фармацевтів. Так, органічна хімія як фундаментальна дисципліна займає важливе місце серед інших дисциплін хімічного циклу, оскільки вона забезпечує реалізацію наукового підходу до вирішення проблем, пов'язаних з фармацевтичним та хіміко-токсикологічним аналізом [3]. Тож вивчення підходів до поліпшення якості її навчання, зокрема організації самостійної роботи студентів, є надважливим завданням підготовки майбутніх фармацевтів. З огляду на це, дослідження особливостей застосування засобів дистанційного нав-

чання у процесі організації самостійної роботи під час її вивчення студентами фармацевтичних факультетів медичних ЗВО є, на нашу думку, актуальним і своєчасним.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» засобами дистанційного навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти організації самостійної роботи студентів ЗВО у навчанні органічної хімії досліджували такі учені як О. Койфман [4], О. Речицький [4], С. Решнова [4; 6], Н. Стрельцова [5], Р. Шпак [6] та інші. Проте, питання організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з органічної хімії засобами дистанційного навчання не стали предметом пильного наукового інтересу дослідників.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося вище, органічна хімія є однією з найважливіших дисциплін у системі вищої фармацевтичної освіти. Її вивчення надає майбутньому фахівцю з вищою фармацевтичною освітою базову підготовку для оволодіння дисциплінами хімічного циклу (аналітичною, біологічною, фізичною та колоїдною; фармацевтичною, токсикологічною хімією); фармакогнозією; а також медико-біологічного (патологією, фармакологією) та технологічного (аптечною і заводською технологією ліків, технологією парфумерно-косметичних засобів) профілів [7, с.55]. Оскільки 95% лікарських засобів мають органічну будову, то систематичне вивчення закономірностей «хімічної поведінки» органічних сполук у взаємозв'язку з їх будовою і формування на цій основі творчого хімічного мислення, необхідне для успішного освоєння профільних дисциплін, наприклад фармацевтичної хімії, а також для практичної діяльності у сфері фармації [7, с.55].

На думку викладачів кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії фармацевтичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (далі – НМУ імені О.О. Богомольця),

які є авторами-розробниками Силабусу навчальної дисципліни «Органічна хімія», її завданнями є такі: 1) навчити студентів фармацевтичних спеціальностей загальним принципам оцінки хімічних властивостей органічних сполук, покладених в основу синтезу і аналізу органічних речовин; 2) розкрити практичні аспекти органічної хімії, шляхи і методи використання її досягнень у фармацевтичній практиці [3]. Розв'язання цих завдань відбувається під час навчання майбутніх фахівців-фармацевтів на другому курсі (третій і четвертий навчальні семестри) університету, на що передбачено відповідно робочих навчальних планів фармацевтичного факультету закладу чітко визначену кількість академічних годин на лекційні і практичні (лабораторні) заняття, самостійну роботу, контрольні заходи.

Досвід автора статті у викладанні навчальної дисци-

пліни «Органічна хімія» впродовж тривалого часу на фармацевтичному факультеті НМУ імені О.О. Богомольця уможливив здійснення аналізу кількості кредитів (згідно Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи – ЄКТС) та динаміки розподілу видів навчальних занять на її вивчення відповідно до робочих навчальних планів на 2007–2008 н.р., 2009–2010 н.р., 2011–2012 н.р., 2012–2013 н.р., 2017–2018 н.р., 2019–2020 н.р. Так, табл. 1 ілюструє позитивну, на перший погляд, тенденцію щодо зменшення кількості годин на самостійну роботу починаючи з 2017–2018 н.р., водночас й те, що загальна кількість кредитів ЄКТС й годин на практичні заняття суттєво зменшилася. Проте інформаційне навчальне навантаження на студента не зменшилося, а, навпаки, збільшилося з огляду на інновації у розвитку органічної хімії й фармацевтичної галузі.

Таблиця 1

Динаміка розподілу видів навчальних занять на вивчення дисципліни «Органічна хімія» у НМУ імені О.О. Богомольця *

Навчальний рік	Кількість кредитів (ЄКТС)	Всього годин	Аудиторні години			Самостійна робота студентів (у % до загальної)
			Всього	Лекційні години	Практичні заняття	
Спеціальність «Фармація»						
2007–2008	9	324	192	42	150	132 (41%)
2009–2010	9	324	180	30	150	144 (44%)
2011–2012	9	324	180	30	150	144 (44%)
2012–2013	9	324	180	30	150	144 (44%)
Спеціальність «Фармація, промислова фармація»						
2017–2018	8	240	150	30	120	90 (37,5%)
2019–2020	8	240	150	30	120	90 (37,5%)

Прим.: Дані взято з Робочих навчальних планів для денної (очної) форми навчання фармацевтичного факультету НМУ імені О.О. Богомольця.

Вивчення досвіду навчання «Органічної хімії» майбутніх фармацевтів в інших медичних ЗВО України виявило аналогічні тенденції щодо кількості кредитів та динаміки розподілу видів навчальних занять на її вивчення, що обумовило пошук підходів до удосконалення організації самостійної роботи студентів шляхом упровадження інновацій. Найбільш затребуваним виявилось дистанційне навчання. Обґрунтуємо всі умовивід.

Передусім визначимося з тлумаченням сутності дистанційного навчання як інновації в організації самостійної роботи студентів у медичних ЗВО. Так, у авторитетному національному довідниковому виданні «Енциклопедія освіти» [8] зазначено, що дистанційне навчання є формою організації і реалізації освітнього процесу, за якою її учасники (об'єкт і суб'єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово й переважно екстериторіально (на відстані) [8, с.191]. Нам імпонує трактування сутності цього феномену у єдності, поперше, традиційного навчання та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують надання студентам основного обсягу навчального матеріалу з урахуванням індивідуальної траєкторії навчання; по-друге, інтерактивної взаємодії студентів і викладачів у освітньому процесі (як аудиторному так і позааудиторному); по-третє, надання студентам можливості здійснення самостійної пізнавальної діяльності з опанування навчальним матеріалом віддалено (на відстані).

Тож організація самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» засобами дистанційного навчання має низку переваг, серед яких – індивідуалізація процесу надання і засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності, що відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного суб'єктів навчальної діяльності у освітньо-інформаційному середовищі ЗВО. При цьому дистанційне навчання може базуватися на використанні комп'ютерних навчальних програм, електронних підручників тощо, доступних студентові за допомогою глобальної – Інтернет і локальних (внутрішніх) комп'ютерних мереж – Інтранет, що натеper активно функціонують у ЗВО, зокрема й у процесі навчання органічної хімії майбутніх фармацевтів.

Не можемо оминати увагою ситуації, яка значною мірою стимулювала організацію самостійної роботи у ЗВО України засобами дистанційного навчання. Ця ситуація пов'язана із загальнонаціональним карантинном, що був оголошений рішенням Кабінету Міністрів України [9]. До прикладу представимо інформаційну сторінку для студентів кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії НМУ імені О.О. Богомольця, де надаються методичні вказівки занять з органічної хімії (рис.1) на період карантину.

Аналіз веб-сайтів медичних ЗВО України (НМУ імені О.О. Богомольця [10], Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова [11], Одеського національного медичного університету [12], Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського [13]), а також Національного фармацевтичного університету (НФаУ) [14], дав змогу з'ясувати особливості організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів засобами дистанційного навчання. Зокрема, виявлено, що у всіх цих ЗВО застосовується платформа для навчання MOODLE

(з англ. Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище), яку ще називають системою управління навчанням (LMS), системою управління курсами (CMS), віртуальним навчальним середовищем (VLE) [15]. Рис.2 ілюструє скрін-шот сторінки веб-сайту Національного фармацевтичного університету, що свідчить про застосування і MOODLE для організації взаємодії між викладачем та студентами, зокрема й у процесі дистанційних технологій навчання

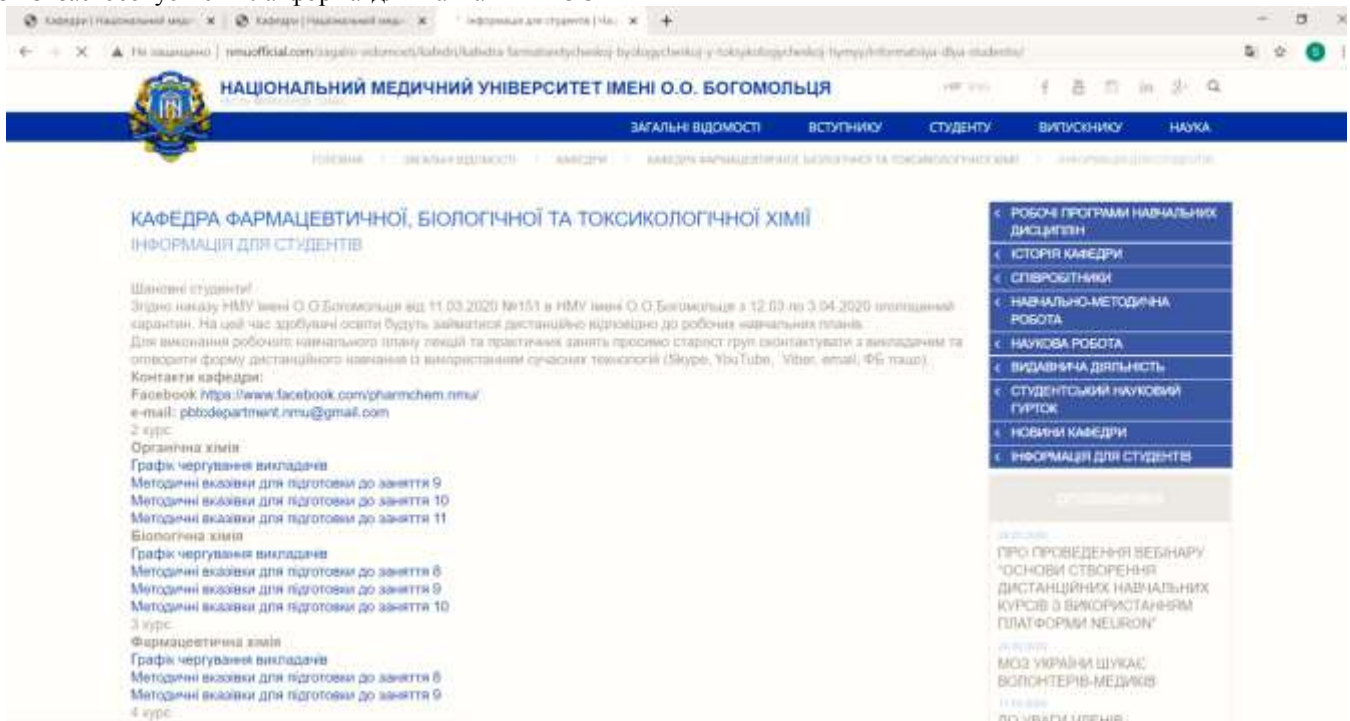

Рис.1. Інформаційна сторінка для студентів кафедри фармацевтичної, біологічної та токсикологічної хімії НМУ імені О.О. Богомольця

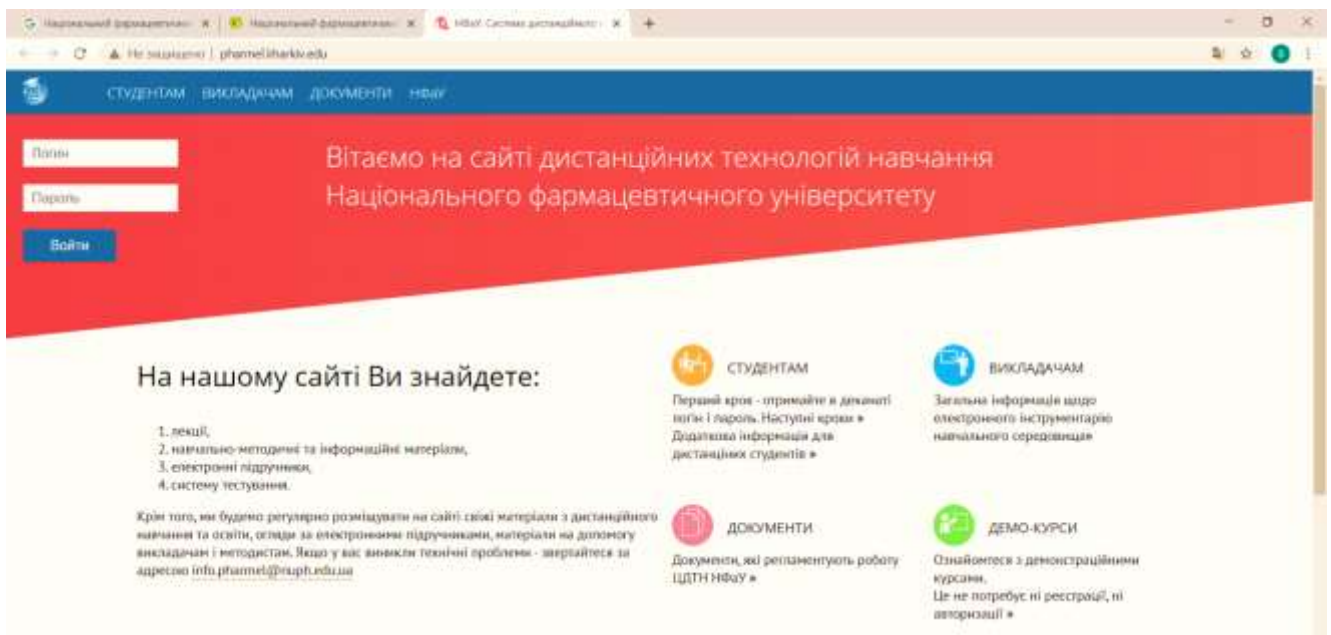

Рис.2. Платформа MOODLE Національного фармацевтичного університету.

Слід відзначити, що система MOODLE надає зручні засоби управління контентом і різні форми організації занять. Дистанційний курс може містити різні елементи: лекції, практичні завдання, методичні рекомендації, вказівки для самостійної роботи, список рекомендованих джерел, форум тощо. При цьому можна використовувати тексти, презентації, таблиці, схеми, графіки, відеоматеріали, link в мережі Інтернет, допоміжні файли та інші матеріали. За результатами виконання студентами

завдань викладач може виставляти оцінки в електронному журналі та давати коментарі, користуючись корпоративною поштою. До прикладу, у Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова для студентів заочної форми навчання спеціальності «Фармація» пропонується освоїти у процесі дистанційного навчання такі освітні ресурси з органічної хімії: тести для вхідного й вихідного контролю знань, іспит, список рекомендованої літератури (рис.3).

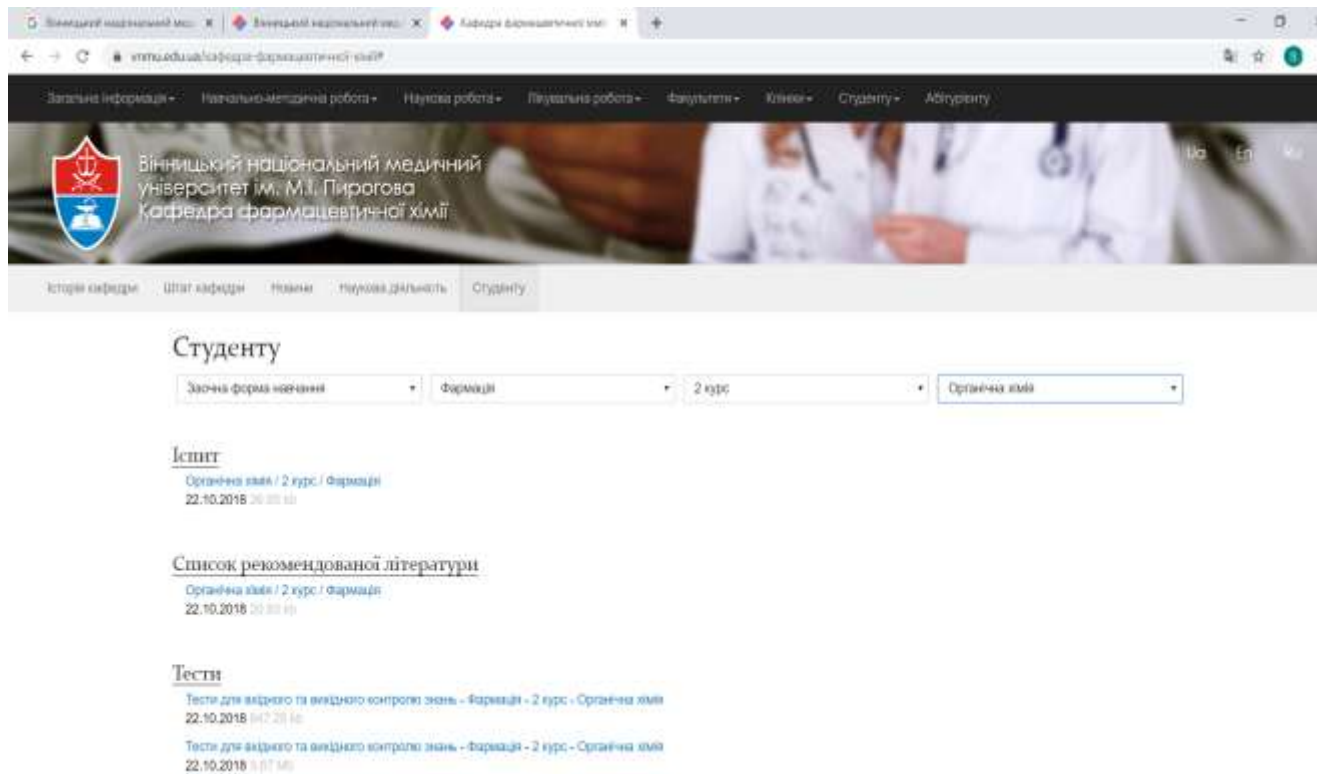

Рис 3. Освітні ресурси навчальної дисципліни «Органічна хімія» Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова.

Ще однією особливістю організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» є поєднання традиційної лекційно-практичної методики навчання і дистанційних засобів, найбільш поширеними є яких є Інтернет-технології, а саме веб-сайти, он-лайн-бібліотеки, електронна пошта (зокрема, корпоративна), відеолекції, чати, форуми тощо. Зокрема, у медичних ЗВО України, веб-сайти яких було нами проаналізовано [10-14], у процесі організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» активно функціонує корпоративна електронна пошта, використання якої базовано на G Suite (Google сервісах) – пакетові спеціалізованого хмарного програмного забезпечення й інструментів для спільної роботи від компанії Google. На нашу думку, основною умовою ефективності поєднання традиційного навчання й дистанційних засобів у вивченні органічної хімії є комбінування інформації, що отримується за допомогою Інтернет-технологій, з друкованими матеріалами з основних тем навчальної дисципліни.

Висновки. Викладене дає можливість для формування низки теоретичних умовиводів.

1. Навчання органічної хімії майбутніх фармацевтів у медичних ЗВО України є орієнтованим на упровадження принципово нових підходів, які базовані на використанні дистанційних засобів. Це зміщує акцент на самостійну роботу з широким використанням комп'ютерних навчальних програм та електронних підручників, доступних за допомогою глобальної (Інтернет) і локальних (Інтранет) комп'ютерних мереж закладу. Під час застосування дистанційного навчання джерелом знань стають бази даних у віртуальному освітньо-інформаційному середовищі ЗВО, координатором процесу навчання є викладач, а споживачем й інтерпретатором навчальної інформації – студент.

2. Здійснення аналізу практики організації самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів медичних ЗВО України з дисципліни «Органічна хімія» засобами дистанційного навчання свідчить про такі її особливості: по-перше, ефективним є використання автоматизованої інформаційної системи класу Learning

Management System (LMS) – MOODLE з її великим набором засобів комунікації, що надає можливість проектувати, створювати та керувати інформаційно-навчальними ресурсами навчального закладу; по-друге, поєднання традиційного лекційно-практичного навчання й дистанційних засобів, умовою результативності якого є комбінування інформації, що отримується за допомогою Інтернет-технологій, з друкованими матеріалами з основних тем навчальної дисципліни.

Оскільки важливою умовою застосування дистанційних засобів у освітньому процесі є самоосвітня пізнавальна діяльність студента, що передбачає самомотивацію щодо опанування навчальною інформацією, перспективні наукові розвідки автора будуть спрямовані на обґрунтування науково-теоретичних підходів до формування самоосвітньої компетентності майбутніх фармацевтів у процесі самостійної роботи під час вивчення навчальної дисципліни «Органічна хімія».

Література

1. Бижов В.Ю. *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*. Київ: Атіка, 2009. 684 с.
2. Бобрицька В.І. *Освітня політика України у сфері інформатизації освіти. Освітня політика: філософія, теорія, практика: монографія / За ред. В.П. Андрущенко; Авт. кол.: В.П. Андрущенко, Б.І. Андрушишин, В.І. Бобрицька, Р.М. Вернидуб та ін.* Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С.273-316.
3. Ніженковська І.В., Головченко О.І. *Органічна хімія: Силабус навч. дисц. підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої кваліфікації «Магістр фармації» спец. 226 «Фармація, промислово-фармація»*. Київ: НМУ імені О.О. Богомольця, 2019. 13 с.
4. Речицький О.Н., Решнова С.Ф., Коїфман О.Р. *Проблеми відбору змісту і організації лабораторних занять з органічної хімії у ВНЗ. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Пед. науки. Чернігів. 2001. Вип. 5. С.28-30*
5. Стрельцова Н.Ю. *Організація самостійної роботи студентів фармацевтичного факультету при вивченні органічної хімії. Педагогіка і психологія професійної освіти. № 3. 2013. С.162-170.*
6. Шпак А., Решнова С. *Ефективність використання системи пізнавальних задач з органічної хімії для самостійної роботи студентів. Педагогічні науки: Зб.наук. пр. Херсон: ХДПУ, 2002. Вип. XXIX. С.87-91.*
7. Ніженковська І.В., Глушаченко О.О., Головченко О.І. *Особливості самостійної роботи майбутніх провізорів з дисципліни «Органічна хімія» в умовах Болонської системи. Медична освіта. № 4. 2011. С.53-57.*
8. *Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України; головний ред. Василь Тригорович Кремінський. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.*
9. *Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zarobigannya-poshum110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19*
10. *Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. Офіційний веб-сайт. URL: http://nmuofficial.com/*
11. *Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.vnmu.edu.ua/ru*
12. *Одеський національний медичний університет. Офіційний веб-сайт. URL: https://onmedu.edu.ua/*
13. *Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського. Офіційний веб-сайт. URL: https://www.tdmu.edu.ua/*
14. *Національний фармацевтичний університет (НФаУ). Офіційний веб-сайт. URL: https://nuph.edu.ua/*
15. *Колос К.Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти: дис... докт. пед. наук; 13.00.10 / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НААН України. Київ, 2017. 453 с.*

References

1. Bижов В. Ю. *Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity: monohrafiia*. Kyiv: Atika, 2009. 684 s.
2. Bobrytska V. I. *Osvitnia polityka Ukrainy u sferi informatyzatsii osvity. Osvitnia polityka: filosofii, teoriia, praktyka: monohrafiia / Za red. V. P. Andruschenko; Avt. kol.: V. P. Andruschenko, B. I. Andrusyshyn, V. I. Bobrytska, R. M. Vernydub ta in.* Kyiv: Vid-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2015. S. 273-316.
3. Nizhenkovska I. V., Holovchenko O. I. *Orhanichna khimii: Sylabus navch. dys. pidhotovky fakhivtsiv druhoho (magisterskoho) rivenia vyschoi osvity osvithoi kvalifikatsii «Mahistr farmatsii» spets. 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia»*. Kyiv: NМУ imeni O. O. Bohomoltsia, 2019. 13 s.
4. Rechytskyi O. N., Reshnova S. F., Koifman O. R. *Problemy vidboru zmistu i orhanizatsii laboratornykh zaniat z orhanichnoi khimii u VNZ. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Ped. nauky. Chernihiv. 2001. Vyp. 5. S. 28-30*
5. Streltsova N. Yu. *Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv farmatsevtichnoho fakultetu pry vyvchenni orhanichnoi khimii. Pedahohika i psykholohiia profesii noi osvity. № 3. 2013. S. 162-170.*
6. Shpak A., Reshnova S. *Efektivnist vykorystannia systemy piznavalnykh zadach z orhanichnoi khimii dlia samostiinoi roboty studentiv. Pedahohichni nauky: Zb. nauk. pr. Kherson: KhDPU, 2002. Vyp. KHTK. S. 87-91.*
7. Nizhenkovska I. V., Hlushachenko O. O., Holovchenko O. I. *Osoblyvosti samostiinoi roboty maibutnikh provizoriv z dysyipliny «Orhanichna khimii» v umovakh Bolonskoi systemy. Medychina osvita. № 4. 2011. S. 53-57.*
8. *Entsyklopediia osvity. / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. Vasyl Tryhorovych Kremin. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s.*
9. *Pro zarobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy koronavirusu COVID-19. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 bereznia 2020 r. № 211. URL: https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zarobigannya-poshum110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19*
10. *Natsionalnyi medychnyi universytet imeni O. O. Bohomoltsia. Ofitsiinyi veb-sait. URL: http://nmuofficial.com/*
11. *Vynnytskyi natsionalnyi medychnyi universytet im. M. I. Pyroghova. Ofitsiinyi veb-sait. URL: https://www.vnmu.edu.ua/ru*
12. *Odeskyi natsionalnyi medychnyi universytet. Ofitsiinyi veb-sait. URL: https://onmedu.edu.ua/*
13. *Ternopilskyi natsionalnyi medychnyi universytet imeni I. Ya. Horbachevskoho. Ofitsiinyi veb-sait. URL: https://www.tdmu.edu.ua/*
14. *Natsionalnyi farmatsevtichnyi universytet (NFaU). Ofitsiinyi veb-sait. URL: https://nuph.edu.ua/*
15. *Kolos K. R. Systema Moodle yak zasib rozvytku predmetnykh kompetentnostei uchyteliv informatyky v umovakh dystantsiinoi pisladyplomnoi osvity: dys... dokt. ped. nauk; 13.00.10 / Instytut informatiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. Kyiv, 2017. 453 s.*

Golovchenko O.I.,

Assistant for the Department of Pharmaceutical, Biological and Toxicological Chemistry at the Faculty of Pharmacy of the Bohomolets National Medical University, oks.iv.golovchenko@gmail.com

Ukraine, Kyiv

ENGAGING THE FUTURE PHARMACISTS IN SELF-STUDY IN ORGANIC CHEMISTRY USING DISTANCE LEARNING TOOLS

The article reveals that the teaching of organic chemistry of future pharmacists in higher medical education institutions (HEIs) of Ukraine is aimed at using distance learning tools, which shifts the learning focus to autonomous use of computer training programs and electronic textbooks accessible through the global (Internet) and local (intranet) computer networks of the institution. It has been found that the specifics of organizing the self-study work of students of the pharmaceutical faculties of medical institutes in Ukraine in the discipline of «Organic chemistry» is related to the use of the MOODLE course management system, and a combination of traditional lecture-practical training-based mode and distance learning.

Key words: *organization of self-study work; future pharmacists; organic chemistry; distance learning tools.*

УДК 373.3:37.011.31

Дем'яненко О.Є.,*к.пед.н., доцент, завідувач кафедри іноземних мов**Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, olgademyanenko@gmail.com***Раковська М.А.,***к.пед.н., доцент кафедри іноземних мов**Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, maria.rakovskaya@gmail.com**Україна, м. Миколаїв*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-МОБІЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У даній статті розглянуто питання формування професійно-мобільної особистості майбутнього педагога в сучасному освітньому просторі. Узагальнено результати останніх публікацій з досліджуваного питання. Схарактеризовано поняття професійної та академічної мобільності як необхідних якостей майбутнього сучасного педагога. Обґрунтовано проблему фундаменталізації освіти, зумовлену змінами у соціально-економічному житті країни та підготовці кваліфікованих, конкурентноспроможних фахівців з високим рівнем професійних знань. Виховну діяльність у вищому навчальному закладі означено як пріоритетний напрям, що сприятиме саморозвитку особистості та формуванню соціокультурного середовища. Виокремлено провідну роль сучасного викладача, його психолого-педагогічну готовність до такої діяльності та особисті якості, необхідні у підготовці мобільних педагогів.

Ключові слова: професійно-мобільна особистість, освітній простір, академічна мобільність, професійна активність, індивідуальність.

Постановка проблеми. Усесвітні процеси інформатизації, технологізації та глобалізації зумовлюють відкритість міжнародних кордонів для фахівців усіх сфер діяльності, залучення їх до міжнародних контактів. Інтеграція у світове суспільство та реформування української освіти зумовлює розвиток і самовдосконалення студента-особистості у навчальному середовищі, висуває нові вимоги до організації підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ України. Тому головним завданням сучасної освіти, є створення такої системи, яка забезпечить кожній людині можливість оволодівати знаннями, самореалізуватися та самовдосконаливатися. Означена проблема знайшла своє відображення в багатьох освітніх документах (Закон України «Про освіту»; «Концепція державної системи професійної орієнтації населення»; «Положення про професійну орієнтацію молоді, що навчається»; та ін.). Так, у Законі України «Про Освіту», зазначається, що метою освіти є «всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня, забезпечення держави кваліфікованими фахівцями» [2, с.6]. Як зазначає Н. Ничкало, «в усіх цивілізованих країнах здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій» [6, с.19].

Аналіз останніх досліджень. У сучасних умовах реформування вищої освіти, активно вивчають розвиток професійної мобільності В. Андрущенко, Т. Голубенко, Т. Гордєєв, В. Гринько, Н. Грицькова, Ю. Гуров,

Є. Іванченко, Б. Ігошев, О. Кіпіна, Ю. Клименко, Н. Кожемякіна, Н. Мерзлякова, Л. Меркулова, Е. Нікітіна, Л. Пілецка, Р. Пріма, Н. Сидорова, С. Сисоева, Л. Сушенцева, І. Хомюк, Л. Хоружа, І. Шпекторенко, Н. Чернуха, В. Юрченко, О. Яненко.

Проблеми фундаменталізації освіти присвячено низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Загальні проблеми фундаменталізації освіти досліджували С. Гончаренко, Л. Зоріна, Г. Мухаметзянова, О. Новиков, А. Субетто, Н. Читаліна та ін. Найбільш дослідженим видається процес фундаменталізації вищої освіти (А. Гладун, Г. Дутка, А. Кочнев, Е. Князева, Н. Нечаєв, О. Поліщук, В. Садовничий, В. Сергієвський та ін.), який трактується як виділення інваріантних структурних одиниць змісту: основних знань, умінь і особистісних якостей, які дають можливість фахівцеві бути професійно й академічно мобільним.

Метою даної статі на основі узагальнення інформації є охарактеризувати важливість та необхідність формування професійно-мобільної особистості майбутнього педагога в сучасному освітньому просторі. Виокремити провідну роль сучасного викладача, його психолого-педагогічну готовність до такої діяльності та особисті якості, необхідні у підготовці мобільних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні формується єдиний освітній простір, який, очевидно, сприятиме зростанню мобільності студентів і забезпечить успіх в обраній професії, поліпшить систему працевлаштування випускників вищих навчальних закладів. Досягненню цієї мети сприятиме розвиток професійної та академічної мобільності студентів. Академічна мобільність – це один із найважливіших аспектів інтеграції української освіти у міжнародний освітній простір. Академічна мобільність – це складний і багатогранний процес інте-

лектуального просування, обміну науковим і культурним потенціалом, ресурсами, технологіями навчання тощо. Це ще й важливий для особистого та професійного розвитку процес, оскільки кожен його учасник стикається з необхідністю вирішення життєвих ситуацій і одночасного їх аналізу з позиції власної та «чужої» культури.

Як зауважує В. Краєвський, зміст освіти повинен включати, крім «готових» знань і досвіду здійснення діяльності за стандартом, за зразком, також і досвід творчої діяльності, і досвід емоційно-ціннісних відносин [5]. Вищі навчальні заклади повинні перейти до підготовки такого кваліфікованого фахівця, який був би здатний до професійної мобільності і до «вибудовування своєї життєдіяльності». А тому значно зростає роль фундаментальних знань і вмінь, що дають змогу фахівцеві швидко переучуватися і якісно освоювати нові процеси. В результаті, фундаменталізація вищої освіти стає неодмінною й провідною умовою в системі підготовки майбутніх фахівців. Саме на її основі найбільш ефективно можуть бути сформовані такі якості майбутнього фахівця як професійна мобільність, здатність до постійного саморозвитку й самоосвіти, здатність до гнучкого мислення тощо.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується стійкими закономірностями суспільно-політичного, науковотехнічного й морального порядку, серед яких можна виділити: інформаційний вибух, що приводить до збільшення обсягів інформації і потребує від фахівця здатності й навичок до самоосвіти, включення в систему безперервної освіти й підвищення кваліфікації; пріоритетність наукових досліджень, що здійснюються на стику різних наук, успішність яких залежить від наявності глибоких і широких фундаментальних знань; комп'ютеризацію, що приводить до зростання цінності й попиту на фахівців, здатних таку діяльність здійснювати. Вплив виділених закономірностей на вищу освіту виокремлює такі тенденції її розвитку, як: фундаменталізація (поглиблення й розширення фундаментальної підготовки при скороченні загальних і обов'язкових дисциплін за рахунок ретельного відбору матеріалу, системного підходу до змісту й виділення його основних інваріантів); індивідуалізація (впровадження навчання за індивідуальними планами з урахуванням індивідуальних потреб, здатностей студентів при виборі форм і методів навчання); гуманізація (орієнтація на розвиток особистості професіонала).

В наш час актуальними є нові, «глобальні» критерії відбору, а саме: знання, досвід роботи у певній галузі, володіння іноземними мовами, вміння налагоджувати контакти з людьми, особиста привабливість, організаційські здібності, володіння ораторським мистецтвом, наявність ділових зв'язків, працездатність. Тому головне завдання системи вищої освіти вбачається у підготовці кваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців з високим рівнем професійних знань, умінь і навичок та мобільністю, що відповідають умовам науково-технічного прогресу. Результат – конкурентоспроможний на ринку праці кваліфікований фахівець, готовий до активної професійної діяльності. Професійна мобільність має міждисциплінарний зміст і розкривається в контексті

компетентнісного підходу, який орієнтує на такі аспекти в підготовці професійно мобільного фахівця, як: здатність до навчання, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація та розвиток індивідуальності. Інструментальними засобами досягнення цих цілей науковці (Е. Зеєр, Г. Павлова, Е. Симанюк) пропонують принципово нові освітні конструкції: компетентності, компетенції та метапрофесійні якості [3]. Базові компетентності, ключові кваліфікації та метапрофесійні якості об'єднуються у метаосвітній концепт, або ключові кваліфікації, які мають чітко виражену практикоорієнтовану, діяльну спрямованість. Зауважимо, що розвивальний потенціал діяльності забезпечується змістом і технологією навчання, навчальною мотивацією і особистісним сенсом. Вважаємо, що ефективність і успішність діяльності залежить від індивідуальних якостей особистості, які в процесі діяльності інтегруються і трансформуються у метапрофесійні якості. Метапрофесійні якості – це комплекс психологічних якостей, здібностей, що забезпечують ефективне виконання інгративних дій, які виступають у формі конкретних, часткових видів діяльності [3]. Такий підхід до підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців зумовлюється ще й змінами у соціально-економічному житті країни. Отже, фундаментальність вищої освіти означає спрямованість змісту професійної підготовки на методологічно важливі елементи людської культури, що сприятимуть підготовці професійно мобільних фахівців, здатних на основі одержаних знань самостійно знаходити й приймати рішення у критичних ситуаціях, коли доведеться зіткнутися з новими не тільки соціальними, а й професійними проблемами.

Серед багатьох засобів формування особистісних якостей і здатностей, необхідних компетенцій і компетентностей, основним і найбільш значущим залишається освіта. Для того, щоб сформувати в студента якості професійно мобільної особистості, необхідно також спрямувати і зорієнтувати виховну роботу на те, щоб майбутній професійно мобільний фахівець пізнав себе, свої якості, здібності, свій потенціал, виробив власну систему цінностей. Тому виховна діяльність у вищому навчальному закладі має бути виокремлена як пріоритетний напрям та створювати умови для формування соціокультурного середовища, соціалізації особистості, що сприятиме самовираженню, саморозвитку й самореалізації особистості майбутнього професійно мобільного фахівця. Виховувати високоморальну, духовну і культурну особистість, здатну до професійної мобільності і якісної професійної діяльності, якій притаманне прагнення до постійного професійного зростання.

Соціалізація в процесі професійної підготовки є важливою формою соціального регулювання процесу становлення майбутнього професійно мобільного фахівця, оскільки це регулювання спрямоване на активізацію професійного самовизначення; засвоєння базових професійних цінностей, традицій, норм і правил поведінки, що входять у професійну субкультуру. Завданням професійної соціалізації є ідентифікація студента з певною моделлю професіонала. Професійна мобільність сьогодні є необхідною складовою підготовки кваліфікованого фахівця. Вона передбачає володіння випускником вищого навчального закладу відповідним набором компе-

тенцій, що забезпечують можливість майбутньому фахівцю бути гнучким, швидко орієнтуватися у професії, бути конкурентоспроможним на ринку праці, готовим до підвищення кваліфікації, перекваліфікації та самоосвіти. Чинниками, що актуалізують ці вимоги, є: інноваційні процеси у суспільстві; швидке старіння знань; залежність успішності в житті від рівня освіти і професії; динамічність і швидкозмінність вимог на ринку праці; поява нових професій і зникнення застарілих.

Основою інтеграції фундаментальних та спеціальних знань є створення такої системи професійної підготовки майбутніх фахівців, за якої пріоритетними є не вузькоспеціальні знання, а методологічно важливі, тривалого терміну дії, що сприяють інтелектуальному розвитку особистості та її адаптації у швидко змінюваних соціально-економічних умовах. Інтеграція фундаментальних та спеціальних знань сприяє формуванню системних знань студентів; комплексній реалізації всіх складових системи виховання особистості; більш глибокому і міцному засвоєнню основних наукових понять з різних навчальних предметів; узгодженості діяльності викладачів.

У формуванні професійної мобільності особистості студента провідну роль відіграє викладач, ефективна педагогічна діяльність якого визначається передусім високою психолого-педагогічною готовністю до здійснення такої діяльності. Сучасному педагогу необхідно володіти такими якостями, як креативність мислення і швидкість прийняття рішень, здатність пристосовуватися до нових обставин, вміння відстежувати і правильно оцінювати стан навколишнього простору. Звідси випливає, що складовою професійної мобільності педагога виступає його готовність до змін. Ще однією складовою професійної мобільності є активність особистості. Професійне й особистісне становлення майбутніх фахівців здійснюється за допомогою його власної активності. При цьому активність проявляється як робота над своїм перетворенням, так і над перетворенням навколишньої дійсності. Професійна мобільність надає кожному педагогу можливість створити відповідно до своїх поглядів, принципів та орієнтацій професійний стиль, бути у постійному пошуці оптимальних освітніх форм навчання, здійснювати педагогічний експеримент, продукувати й узагальнювати самобутній досвід у освітній діяльності, що в свою чергу приведе до оцінення педагога суспільством.

Висновки. Наразі професійна мобільність відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному соціумі, адже вона пов'язана з рівнем професійної освіти людини і є найбільш надійним каналом висхідної професійної мобільності. Цілком слушною є думка Р. Пріми стосовно того, що професійну мобільність доцільно розглядати як: «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; системне багатогранне явище, що вимагає інтегрованого, міждисциплінарного підходу щодо дослідження; внутрішній (мотиваційний, інтелектуальний, вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими

позиціями; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [7, с.101-102].

Поняття «професійна мобільність» є новою категорією, що досить швидко розвивається, але без сумніву, вона є педагогічною категорією. Це поняття є достатньо емним і неоднозначним, воно має складну структуру. Безперечно, професійна мобільність набуває важливого значення в аспекті педагогічної освіти. Це дозволяє конкретизувати освітню мету підготовки мобільних педагогів. Можемо прогнозувати, що наявність в суспільстві достатньої великої кількості активних, професійно мобільних педагогів сприяє його процвітанню, підвищенню соціального рівня та престижу вищої освіти, запобігає занепаду міжкультурного спілкування. Тож вважаємо за необхідне визначення перспективних шляхів безперервного професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Як результат формування професійної мобільності майбутніх педагогів можемо спостерігати: покращенню якості підготовки педагогічних працівників, залученню до педагогічної професії випускників шкіл з високими показниками інтелектуального розвитку, зорієнтованості на педагогічну професію; оновленню складу педагогічних працівників в закладах освіти; підвищенню якості освітньої діяльності в закладах освіти. (*Концепція розвитку педагогічної освіти*).

Література

1. Дячок Н.В. Мобільність педагога як шлях реалізації нової концепції педагогічної освіти [Електронний ресурс]. Освітлогічний дискурс. 2019. № 1 (24-25). URL: <http://od.kybg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24>. (дата звернення 10.01.2019)
2. Закон України «Про освіту» // Законодавчі акти України з питань освіти. За станом на 1 квітня 2004 року: офіц. видання / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – К., 2004. – С.21-52.
3. Зеєр Э.Ф. Модернизация профессионального образования компетентностный подход: учеб. пособие для студ.; обуч. по спец. 0305 «Профессиональное обучение» / Эвальд Фридрихович Зеєр, Анна Михайловна Павлова, Эльвира Эвальдовна Сыманюк. – М.: Московский психол.-соц. ин-т, 2005. – 216 с.
4. Концепція розвитку педагогічної освіти. МОН доопрацювало Концепцію розвитку педосвіти та винесло її на обговорення. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://nuis.org.ua/wpcontent/uploads/2018/03/kontseptsiya-pedosviti-pislya-kolegii-03-18.doc> (дата звернення 25.01.2019)
5. Краевский В.В. Общие основы педагогики: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Владимир Викторович Краевский. – М.: Академия, 2003. – 255 с. – (Высшее профессиональное образование).
6. Ничкало Н.Т. Трансформація професійно-технічної освіти України: монографія / Н.Т. Ничкало. – К.: Пед. думка, 2008. – 200 с.
7. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Р.М. Пріма; Волин.нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Д.: ІМА-прес, 2009. – 368 с.

8. Сушенцева Л.А. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 439 с.

References

1. Diachok N.V. Mobilnist pedahohia yak shliakhi realizatsii novoi kontseptsii pedahohichnoi osvity [Elektronnyi resurs]. Osvitohichnyi dyskurs. 2019. № 1 (24-25). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24>. (data zvernennia 10.01.2019)

2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» // Zakonodavchi akty Ukrainy z pytan osvity. Za stanom na 1 kvitnia 2004 roku: ofits. Vydannia / Verkhovna Rada Ukrainy, Komitet z pytan nauky i osvity. – K., 2004. – S. 21-52.

3. Zeer Zh.F. Modernyzatsiia professionalnoho obrazovannia: kompetentnosnyi podkhod: ucheb. posobyie dlia stud.; obuch. pospets. 0305 «Professionalnoe obuchenye» / Zhvald Frydrykshovych Zeer, Anna Mykhailovna Pavlova, Zhvura Zhvaldovna Symaniuk. – M.: Moskovskiy psikholog.-sots. un-t, 2005. – 216 s.

4. Kontseptsiiia rozvytku pedahohichnoi osvity. MON

doopratsiuvalo Kontseptsiiu rozvytku pedosvity ta vyneslo yii na obhovorennia. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2018/03/kontseptsiiya-pedosviti-pishya-kolegii-03-18.doc>

5. Kraevskiy V.V. Obscheye osnovy pedahohyky: ucheb. dlia stud.vyssh. ped. ucheb. zavedenyi / Vladymyr Vyktorovych Kraevskiy. – M.: Akademyia, 2003. – 255 s. – (Vysshiee professionalnoe obrazovanye).

6. Nychkalo N.H. Transformatsiia profesiino-tekhnicnoi osvity Ukrainy: monohrafiia / N.H. Nychkalo. – K.: Ped. dumka, 2008. – 200 s.

7. Prima R.M. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka: monohrafiia / R.M. Prima; Volyn.nats. un-t im. Lesi Ukrainky. – D.: IMA-pres, 2009. – 368 s.

8. Prima R.M. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka: monohrafiia / R.M. Prima; Volyn.nats. un-t im. Lesi Ukrainky. – D.: IMA-pres, 2009. – 368 s.

Demianenko O.Ye.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages of Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, olgademyanenko@gmail.com

Rakovs'ka M.A.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, of Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, maria.rakovskaya@gmail.com

Ukraine, Mykolaiv

THE FORMATION OF A PROFESSIONALLY MOBILE PERSONALITY OF THE FUTURE TEACHER IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

This article deals with the formation of a professional-mobile personality of the future teacher in the modern educational space. The results of recent publications on the subject study are summarized. The concept of professional and academic mobility as necessary qualities of the future modern teacher is characterized. The problem of the fundamentalisation of education due to changes in the socio-economic life of the country and the training of qualified, competitive specialists with high level of professional knowledge are substantiated. Educational activity in higher education is defined as a priority direction, which will promote self-development of the individual and formation of socio-cultural environment. The leading role of the modern teacher, his psychological and pedagogical readiness for such activity and personal qualities necessary for the training of mobile educators are distinguished.

Key words: professionally-mobile personality, educational space, academic mobility, professional activity, individuality.

УДК 1:37:378

Дудко Н.В.,

к.пед.н., доцент кафедри соціально-гуманітарної освіти
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, sig11@i.ua

Україна, м. Суми

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЕЙ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ

У статті надаються характеристики моделям педагогічного процесу, які стали основою виховання в сучасних освітніх системах, пояснюються переваги та недоліки кожної з моделей з точки зору філософії освіти та можливостей впливу на людину.

Ключові слова: соціоцентрична освітня модель, натурцентрична модель, теоцентрична модель, антропоцентрична модель, освітньо-виховний процес.

Постановка проблеми. Актуальність аналізу моделей педагогічного процесу, які покладено в основу світових освітніх систем, обумовлена необхідністю розгляду явищ можливостей педагогічного впливу на людину з усвідомленням його суті і значення, та пов'язана з унікальним місцем і роллю освіти в житті кожної людини.

Основою дослідження послужили найважливіші положення наукових розвідок В. Аругюнова [1], В. Афанасенка [2], В. Пилипенка [5] та інших дослідників. Моделі, елементи яких стали основою сучасних освітніх систем, описуються в багатьох філософсько-педагогічних роботах останніх років. Маються на увазі теоцентрична, натурцентрична, соціоцентрична й антропоцентрична моделі педагогічного процесу. Уже в назвах моделей явно позначено центр – та крапка відліку, що лежить в основі їхньої побудови: в основі соціоцентричної моделі – «соціо» (суспільство); натурцентричної – «натура» (природа); теоцентричної – «тео» (Бог); антропоцентричної – «антропос» (людина).

Мета статті – розглянути послідовно сутність цих моделей з урахуванням основних педагогічних категорій.

Виклад основного матеріалу.

Соціоцентрична модель освітньо-виховного процесу. Одним з корнів терміна «соціоцентричний» є «соціо» – корінь, що позначає «суспільство». Отже, соціоцентрична модель виховання – це така модель, в основу якої покладено виховання, що виходить не від індивіда, а від суспільства, соціуму.

Основоположником соціоцентричної моделі можна назвати Аристотеля, який уперше в історії висунув ідею про універсальність етапів розвитку людини, й, відповідно, про універсальність (однаковість) процесів навчання й виховання для всіх.

Соціоцентрична модель виникла на протигагу уявленням про споконвічну нерівність людей, була дуже прогресивна, оскільки доводила, що всі люди, а отже, й всі діти повинні мати рівні права й можливості для розвитку. Однак які ж на підставі цієї гуманістичної тези робилися висновки вже в більше пізні історичні часи? Оскільки суспільство не в змозі забезпечити всім своїм громадянам рівних можливостей для розвитку, то необхідно всіх дітей, незалежно від їхнього походження, вилучити із суспільства, помістити на острови (бажано до цього ненаселені), як це бачилося Т. Мору, або розмістити десь за містом (головне, відгородити від впливу суспільства), створити дітям рівні умови, поставити гар-

них вихователів і вчителів, чітко й неухильно виконуючих «соціальне замовлення» [5, с.122]. Коли ж діти виростуть – повернути їх у суспільство, й саме вони будуть переулаштовувати державний механізм на новий справедливий лад. Причому цієї ідеї дотримувалися не тільки соціалісти-утопісти. Судячи з педагогічних дискусій 1920-х рр., у нашій країні існували досить реальні плани створення так званих дитячих городків, у яких діти виховувалися б окремо від батьків.

Для моделі характерні: єдиний зміст навчання; організаційно-методична однаковість навчальної й виховної роботи; ізоляція шкільного виховання від реального життя; стагнація дитячої самодіяльності; підпорядкування авторитарному вчителю й ін. [3, с.201-202]. Наступному добудуванню соціоцентричної моделі сприяли введення єдиних обов'язкових підручників, централізоване визначення найменувань і змісту виховних заходів, єдиний Устав школи, спущений зверху й обов'язковий як для вчителів, так і для всіх учнів, введення єдиної форми одягу для школярів.

Таким чином, чим більше тоталітарною є держава, тим ближче системи її освіти наближаються до соціоцентричної моделі. Крім прикладів Древньої Спарти й Радянського Союзу сюди ж можна віднести системи освіти фашистської Німеччини й інших мілітаризованих держав. Основною особливістю такої моделі є чітко виражене соціальне замовлення освіти.

Виділимо найбільш характерні риси цієї моделі. По-перше, її характеризує наявність чітких завдань, виконання яких піддається перевірці, єдина (універсальна, що виключає можливості варіацій) для всієї крани мета навчання та виховання, виражена у формі *моделі особистості*. По-друге, соціоцентричну модель характеризує чітко розроблена *система діагностики із задалегідь визначеними критеріями, параметрами, індикаторами*, що дозволяють не тільки визначити відповідність кінцевого стану формованого суб'єкта, але й простежити «правильність» його формування на проміжних етапах цього процесу. По-третє, – тут у наявності досить *тверда логіка просування в розвитку* дітей, причому це стосується як логіки побудови етапів розвитку, так і їхнього змісту. Це, у свою чергу, не може не привести до створення відпрацьованої, алгоритмізованої системи засобів і технологій маніпулювання поведінкою особистості, що включають у себе засоби стимулювання, контролю, підкріплення, корекції, придушення й покарання. Фактично в такий спосіб

вибудовувалася вся структура радянської педагогіки. Подібний підхід має як певні переваги, так і обмеження.

Натурцентрична модель освітньо-виховного процесу. Якщо коротко сформулювати початкову тезу натурцентристів, то вона зводиться до наступного: дитина народжується з певним набором якостей, переробити або змінити які ні суспільство, ні середовище, ні виховання не в змозі, вони можуть лише виявити те, що закладено в дитині природою [1, с.76]. Звідси мета виховання трактується як наслідування природі людини. Особливо підкреслюється необхідність підбора засобів виховання відповідно до індивідуальних і вікових особливостей дітей. Оскільки результат виховання визначений природою, то він піддається педагогічній корекції лише в незначному ступені.

Основоположником натурцентризму можна вважати Платона. Він обґрунтовував ідею розподілу функціональних обов'язків членів суспільства (держави), і, відповідно, розділення, стратифікації систем освіти для різних груп населення залежно від їхнього соціального статусу. Так, Платон уважав, що виховання повинно орієнтуватися на потреби держави й складатися в приученні людини до необхідних зразків поведінки, що відповідає соціальній ролі правителя (філософа), воїна або деміурга [3, с.54]. Звідси не може бути однакового, рівного виховання. Повноцінне виховання повинне даватися тільки філософам. Таким чином, ідеї Платона мали чітко виражену орієнтацію на клановість, селективність освіти. Природно, таке трактування стало деяким науковим обґрунтуванням різного положення людей у суспільстві, різних підходів до виховання дітей. Згадаємо теорії блакитної крові й білої кістки, що з'явилися в Середні віки. Пізніше, уже в ХХ ст., за допомогою таких наукових напрямків, як евгеніка, теорія інтелекту, обґрунтовували не тільки розходження положення людей у суспільстві, але й різні сфери діяльності, до яких здатні одні й не здатні інші.

Протягом багатьох століть існували різні типи шкіл, різні потоки для різних по обдарованості й по сферах застосування цієї обдарованості груп дітей. Головним недоліком цих шкіл і потоків було те, що деякі з них були тупиковими, тобто закінчивши їх, дитина була не в змозі продовжувати навчання далі. Саме так трактувалася позиція представників натурцентризму їхніми критиками й опонентами, зокрема, радянською науковою школою.

Однак не можна забувати й про великий позитивний внесок, внесений представниками натурцентричної орієнтації як у загальне розуміння природи людини й закономірностей розвитку її психіки, так і в розробку принципово нових ідей і способів навчання й виховання дітей. Разом з тим саме безпосереднє відношення до педагогічного процесу мають два найбільш значимих наукових пліни, позначуваних як евгеніка й теорія інтелекту.

Родоначальником генетичної теорії інтелекту справедливо вважають Френсіса Гальтона, який в 1896 р. опублікував свою працю «Спадкоємний геній», де він, спираючись на деякі спостереження й на еволюційну теорію, пояснював, чому видатні люди найчастіше народжуються в привілейованих сім'ях [5, с.214]. Рік по тому Гальтон заснував науку *евгеніку*, покликану «перешкоджати розмноженню непристосованих» і «поліпшувати расу».

Перший евгенічний закон був прийнятий в 1907 р. у штаті Індіана, а до 1935 р. евгенічні закони були прийняті в Данії, США, Німеччині, Норвегії, Швеції, Естонії, Фінляндії й Ісландії. Нацисти, які прийшли до влади у Німеччині, стали проводити власну евгенічну програму, що включала стерилізацію людей у небачені досі масштабах. Варварство нацистської політики викликало потужну антиевгенічну реакцію громадськості. Разом з тим, евгеніки-реформатори, прагнучи знайти нові основи для своєї діяльності, сприяли створенню центрів генетичної консультації, стали виявляти особливу цікавість до можливостей генної інженерії. Евгенічні ідеї буквально з моменту своєї появи на світ породили ще одну область дослідження – психометрію, тестологію, що пізніше оформилася в різні теорії інтелекту.

Тести як засіб відбору стали використовуватися з 1905 р. і в школі, і в інших областях діяльності. Між 1905 і 1951 р. тільки фонди Карнегі й Рокфеллера витратили понад 6 млн дол. на тестування. Подібна щедрість не була випадковою. Її ціль – підтримка політичної стабільності й поліпшення функціонування суспільства, що опирається на тезу про те, що людина, яка працює на місці, що відповідає її розумовим здатностям, щаслива, трудиться ефективніше й знаходиться у ладу із соціальним оточенням.

Основна ідея сучасних «натурцентристів» стосовно до освіти полягає в тому, що всі діти мають різний рівень здібностей до навчання й виховання, різні особистісні характеристики, які або дозволяють їм прискорено або в нормальному темпі просуватися в розвитку, або «заважають» цьому процесу. Основна мета освіти – розвинути закладені (природою) задатки, компенсувати недоліки й визначити кожному його місце в майбутньому дорослому житті.

На підставі порівняння рівня здібностей окремого індивіда із середньостатистичними показниками робиться висновок про відповідність або невідповідність його нормі. А це є головною підставою для розподілу дітей по певних навчальних групах. Таким чином, наслідком того, що в різних людей не тільки різна швидкість розумових процесів, але й різні способи сприйняття, переробки, зберігання, використання інформації, є висновок, згідно натурцентричної позиції, про неможливість використання єдиної стратегії освіти стосовно до різних дітей.

Диференціація, як уважають представники натурцентричної орієнтації, – основна ідея стосовно до навчання й виховання. Тобто варто виділяти певні типологічні групи учнів і розробляти стосовно до цих груп специфічні прийоми, способи, методи навчання й виховання, контролю, оцінювання й т.д., вивчення навчального матеріалу [4, с.30-31].

Найбільш устояними й загально визнаними у світовому масштабі є кілька основних способів диференціації: зовнішня й внутрішня; профільна й рівнева; авторитарна й гуманістична.

Зовнішньою називається диференціація, при якій учнів розділяють на гомогенні (однорідні) групи за яким-небудь параметром. Скажемо, виділяють класи просунуті (у яких вчать діти з високими навчальними досягненнями), класи ЗПП (із затримками психічного розвитку), класи або школи для дітей сліпих, глухих та ін.

Внутрішньою називається диференціація, при якій групи учнів гетерогенні (неоднорідні). Вчитель же в процесі роботи в класі виділяє в ньому кілька гомогенних груп (наприклад, слабкі, сильні й середні), пропонує різні способи роботи в цих міні-групах.

Профільною називається диференціація, при якій виділяються групи або класи профільної спрямованості (наприклад, гуманітарні й математичні). *Рівневою* називається диференціація, при якій розрізняють гомогенні групи або класи, що поєднують учнів з різним рівнем здатностей до навчання (низьким, середнім, високим), наприклад, клас ЗПР, клас звичайний, клас гімназичний.

Розходження *авторитарної* й *гуманістичної* диференціації полягає в тому, що відповідно до авторитарної диференціації при розподілі дітей на групи не враховуються їхні інтереси й бажання, у той час як у гуманістичній диференціації цей фактор виступає в якості основного.

Теоцентрична модель освітньо-виховного процесу. Теоцентрична модель педагогічної діяльності заснована на «об'єктивно-ідеалістичному розумінні людини як продукту божественного творіння, інобуття абсолютного духу». Ця модель склалася в Середньовіччя, вона трактує виховання як підготовку до вічного, загробного життя (Аврелій Августин, Клавдіан Момерт, Макробій та ін.) [2, с.79]. Ціль виховання пов'язувалася зі служінням Богу, формуванням богоугодних якостей особистості. Затверджувався примат духовного над тілесним. Центром цієї моделі виховання є Бог як абсолютна духовна сутність, носій всіх досконалостей і в той же час як конкретно-почуттєве втілення педагогічного ідеалу.

До характерних рис цієї моделі можна віднести традиціоналізм і авторитаризм. Для педагогічних відносин у цій моделі характерно безумовне домінування старших і беззаперечна покора ім. Найважливішим авторитетом і всеосяжним засобом виховання є найважливіша релігійна книга у кожній релігії – Біблія, Коран, Талмуд та под.

Незважаючи на специфічні особливості деяких позицій сучасного релігійного виховання, теоцентрична модель має очевидні переваги перед іншими моделями. Особливо сильні позиції теоцентричної моделі в області духовного, морального виховання особистості. Сила цих позицій полягає, насамперед, у наявності заданих ззовні нормативних систем моральної регуляції. Ці системи, виражені в абсолютних моральних нормах, наступки добре розроблених, випробуваних у формах, доступних для розуміння людини будь-якого віку, будь-якого рівня освіти й культури, що, мабуть, з ними не може зрівнятися жодна інша виховна модель. Це з однієї сторони. З іншого боку – містичний, такий, що не піддається раціональному поясненню характер цих норм створює ґрунт для вічних духовних шукань, духовного вдосконалювання, а це вже акт індивідуальної творчості, що так високо цінує й до чого так прагне фактично будь-яка просунута педагогічна система.

Слабкість же й уразливість теоцентричної моделі нерозривно пов'язана з її сильною стороною, з істотно нерозв'язним протиріччям між духовною свободою індивідуальності й загальним Абсолютом, іти за яким необхідно всім без винятку, тобто протиріччям між свободою й підпорядкуванням.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що теоцентрична модель таїть у собі як величезний (і поки до кінця не реалізований) потенціал творчого духовного саморозкриття, самовідновлення, самореалізації особистості, так і реальну небезпеку, пов'язану із придушенням особистості, підпорядкуванням її чужій волі.

В рамках теоцентричних уявлень метою розвитку людини є наближення до Божественного ідеалу, але лише наближення, тому що досягти його неможливо. Основними формами виховання з позицій теоцентризму є наступні: включення в атмосферу релігійного дійства: храм як неодмінний атрибут будь-якої релігії, його архітектура, оздоблення, релігійні пісні створюють ефект занурення, готують психіку людини до визначеного сприйняття подій. До речі, попереднє створення певної атмосфери дає сильний ефект і в освітньому процесі; застосування специфічної символіки – хреста (у християнстві), півмісяця (в ісламі) і т.п. – сприяє формуванню гордості, пов'язаної із приналежністю до певної духовної культури. Використання символіки у світському вихованні, як показує практика, також значно підвищує ефективність виховного процесу, сприяє формуванню світоглядних якостей особистості (скауті, піонери, гітлерюгенд та ін.); використання ритуалів, обрядів (молитва, покаєння, сповідь, хрещення й т.д.) прилучає людину до релігійного таїнства й релігійного співтовариства, формує й «цементує» певний моральний стрижень особистості, що не дозволяє їй робити аморальні вчинки (грішити). У такий спосіб виробляються навички поведінки, що відповідають певним моральним нормам.

Антропоцентрична модель освітньо-виховного процесу. Антропологія як спеціалізоване вчення про людину, на думку більшості сучасних філософів, виникла, швидше за все, в XVIII ст., і з того часу її місце в складі філософського знання і її культурне значення не залишаються незмінними, раз і назавжди встановленими [5, с.190].

Сьогодні не існує єдиної загально визнаної антропологічної філософської теорії. Що ж поєднує різноманітні антропоцентричні ідеї й течії, що може послужити вихідною точкою в розгляді питань, пов'язаних з їх використанням в освітньо-виховній сфері? Такою вихідною точкою є певні принципи антропоцентризму.

Перший з них – принцип *індивідуалізації*. Він лежить в основі побудови антропоцентричної моделі педагогічної діяльності. Індивідуалізація застосовується й в інших моделях, однак принцип індивідуалізації, властивий антропоцентричній моделі, різко відрізняється від принципів індивідуалізації, закладених і використовуваних в інших моделях, зокрема, у моделях соціо- й натурцентричних.

Соціоцентрична модель не відкидає принципу індивідуалізації, але він використовується в тому випадку, коли колективний спосіб впливу на окрему особистість із метою «доведення» її до номінального стандарту не спрацьовує або виявляється малопродуктивним у зв'язку з якимись особистісними особливостями. У цих випадках допускається й навіть вітається застосування індивідуального підходу до окремого суб'єкта з метою індивідуального коректування формування особистості й виведення її на стандартну траєкторію розвитку.

У натурцентричній моделі принцип індивідуалізації розглядається як кінцева мета, кінцевий пункт диференціації. Застосовуючи різні конструкції профільної, зовнішньої й внутрішньої диференціації, представники натурцентричної моделі в остаточному підсумку виходять на побудову індивідуальної траєкторії розвитку підростаючої особистості.

Принцип же індивідуалізації, властивий антропоцентричній моделі, споконвічний. Основною тезою, на якому будується вся антропоцентрична модель, є теза про унікальність і неповторність кожної дитини, про її потенційну талановитість, яку необхідно за допомогою освіти й виховання виявити й розвинути. Причому розвинути талант, закладений у кожній дитині, можна не стільки за допомогою індивідуального підходу (дитина-учитель) педагогіки (як у соціоцентричній моделі), не за допомогою виходу на самостійну індивідуальну роботу (як у натурцентричній моделі), а за допомогою роботи в групі дітей під керівництвом (або краще – при участі) дорослого, котрий є співучасником розкриття індивідуальності не тільки своїх підопічних, але й самого себе. Індивідуальність може виявити, розкрити себе тільки при зіткненні свого власного досвіду, розуміння, знань із досвідом, розумінням і знаннями інших людей.

До основних принципів, що характеризують антропоцентричну освітню модель, можна віднести: *принцип індивідуалізації*; *принцип діалогу*; *принцип вільного, природного розвитку* кожної дитини, що потенційно має талант; *принцип розвитку творчості* в кожній дитині, якого не можна досягти шляхом наслідування, копіювання якихось дій. Як бачимо, ці принципи входять у суперечність із традиційною освітньою парадигмою. Саме тому їх дуже важко реалізувати в процесі масового навчання дітей.

Представники антропоцентризму проектують не логіку вивчення змісту, не послідовність кроків у розвитку дитини, оскільки не можуть співвіднести її з нормативами, тому що самі нормативи не визнаються (у плані усереднених, середньостатистичних стандартів), а лише проектують умови, у яких має бути перебувати дитина, і вимоги, пропоновані до вчителя. Таким чином, створюється максимально природне для розвитку дитини середовище, а в арсеналі вчителя повинне бути максимально можливе число засобів, що штучно стимулюють розвиток творчості учнів. При цьому саме *емоційно-мотиваційна сфера* може характеризувати особистісне, індивідуально-унікальне просування кожної дитини в розвитку, а її *творче зростання* буде додатковою характеристикою цього розвитку.

Антропоцентризм не визнає наявності універсальних ідеальних моделей, оскільки в центрі ідеології антропоцентризму лежить теза про самобудівництво, самотворення, самовибудовування неповторної й унікальної особистості, тому траєкторій розвитку – безліч.

Висновки. До мінусів й обмежень соціоцентричної моделі належать: однаковість змісту й методів навчання й виховання, тверді рамки, у які поставлені як учень, так і вчитель, маніпулювання поведінкою і свідомістю учнів, що приводить до нівелювання особистості.

Переваги ж цієї моделі полягають, насамперед, у прогностичності результатів діяльності як за часом, так і по змісту; у технологізованості цієї моделі, тобто в можливості копіювання, повторення з одержанням таких же результатів; у контролі та перевірці діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу й у можливості коректування цієї діяльності.

Натурцентрична модель має більші переваги перед соціоцентричною, оскільки на перший план виступає індивідуальність дитини з її особливостями й відмінностями. Однак натурцентрична модель має й масу обмежень, мінусів у порівнянні із соціоцентричною. Основна небезпека полягає в можливості помилки при розподілі дітей на групи й, відповідно, у штучному вкоріненні нерівності, причому з наслідками, що йдуть далеко.

Практично всі ідеї теоцентризму можуть бути використані й успішно використовуються найбільш видатними педагогами у світському вихованні, особливо у вихованні моральних, ціннісних і світоглядних якостей особистості.

Виявити, розглянути, розвинути, виявити талант кожної без винятку дитини – мета антропоцентричної освітньої моделі. Однак реалізація цієї мети повинна йти не по шляху індивідуальної освіти й виховання, а по шляху спільної діяльності дорослих і дітей, по шляху створення багатства відносин, обміну багатством досвіду, яким наділена кожна людина.

Література

1. Арутюнов В. *Філософія: Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни* / В. Арутюнов / Київський національний економічний ун-т. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2012. – 221 с.
2. Афанасенко В. *Філософія: Підруч. для вищої школи* / В. Афанасенко / Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горlach (заг.ред.). 3. вид., перероб. та доп. – Х.: Прапор, 2004. – 735 с.
3. Бичко І. *Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти*. / І. Бичко – 3. вид., стер. – К.: Либідь, 2015. – 408 с.
4. Дудко Н. *Соціально-гуманітарний блок: навчально-методичний комплекс для слухачів очно-дистанційної та дистанційної форм навчання*. / Н. Дудко. – Суми, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2012. – 132 с.
5. *Спеціальні та галузеві соціології* / За ред. Пилипенка В.Є. – К.: Вища освіта, 2009. – 543 с.

References

1. Arutiunov V. *Filosofia: Navch.-metod. posibnyk dlia samostiinoho vyvchennia dysypliny* / Arutiunov V. / Kyivskyyi natsionalnyi ekonomichnyi un-t. 2-e vyd., pererob. i dop. – K.: KNEU, 2012. – 221 s.
2. Afanasenko V. *Filosofia: Pidruch. dlia vyshchoi shkoly* / Afanasenko V. / Vasyl Hryhorovych Kremen (zah.red.), Mykola Ivanovych Horlach (zah.red.). 3. vyd., pererob. ta dop. – Kh.: Prapor, 2004. – 735 s.
3. Bychko I. *Filosofia: Pidruchnyk dlia stud. vyshchych zakladiv osvity* / Bychko I. 3. vyd., ster. – K.: Lybid, 2015. – 408 s.
4. Dudko N. *Sotsialno-humanitarnyi blok: navchalno-metodychnyi kompleks dlia sluhachiv ochno-dystantsiinoi ta dystantsiinoi form navchannia* / Dudko N.. – Sumy, Sumskyyi oblasnyi instytut pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity, 2012. – 132 s.
5. *Spetsialni ta haluzevi sotsiologii* / Za red. Pylypenka V. Ye. – K.: Vyshcha osvita, 2009. – 543 s.

Dudko N.V.,

*Ph.D., Associate Professor, Department of Social and Humanitarian Education,
Sumy Regional Institute of Postgraduate Teacher Education, sig11@i.ua*

Ukraine, Sumy

**FEATURES OF MODELS OF THE PEDAGOGICAL PROCESS
IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEMS**

The article describes the characteristics of models of the pedagogical process that have become the basis of education in modern educational systems, explains the advantages and disadvantages of each model in terms of the philosophy of education and the possibilities of influencing a person.

Key words: *the sociocentric model, the naturocentric model, the theocentric model, anthropocentric model, educational process.*

УДК 372.893

Задорожна Л.В.,

*доцент, к.пед.н., доцент кафедри історії України та правознавства
Криворізького державного педагогічного університету, zadoroznaalilia64@gmail.com**Україна, м. Кривий Ріг*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЛІ ВИДАТНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ В ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

Стаття присвячена методичним аспектам реалізації компетентнісного підходу до вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті.

Ключові слова: компетентнісний підхід, історична компетентність, шкільна історична освіта, історична особа, ціннісний (мотиваційно-ціннісний) компонент, джерело історичних знань, історичний портрет.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному суспільстві істотно зріс інтерес до проблеми особистості, а саме до формування у дітей та молоді особистісних цінностей. Такі трансформації спонукають освіту сконцентруватися на особистісних потребах людини, її ціннісних вимірах щодо пізнання світу, самопізнання, надати можливості кожному досягти бажаного на основі розвитку власних якостей, за рахунок власних зусиль.

Бути особистістю у сучасному світі означає передусім, самостійно здійснювати вибір, оцінювати наслідки прийнятих рішень. Об'єктом діяльності й уваги особистості має бути не лише зовнішній світ, а й вона сама, в уявленні себе, у самооцінці, у прагненні до самовдосконалення, здатності до самоспостереження, самоаналізу, саморегуляції. **Актуальність теми** визначається тим, що формування особистості відбувається у шкільному віці, і саме історична освіта виконує це завдання за допомогою вивчення долі видатних історичних постатей.

Перед історичною наукою сьогодні постала необхідність нової інтерпретації життєдіяльності постатей, їх драматичних протиріч, долезмінюючих процесів та трагічних помилок задля передачі моральних уроків майбутнім поколінням. Йдеться не тільки про сприйняття і тлумачення тієї чи іншої точки зору, але й про вміння зрозуміти і «відчути себе» у вирії тих подій, за тими обставинами, на місці «тієї» (конкретної / видатної) історичної особи. Важливим моментом є здатність людини усвідомлювати та відкидати той досвід, який не витримав перевірки життям і часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про важливість вивчення ролі особистості в історичному процесі в умовах шкільної освіти досліджувалося методистами та педагогами давно, але воно залишається актуальним і на сьогодні. Аналіз педагогічної літератури свідчить про те, що багато сучасних методистів – дослідників (О.І. Пометун, Н.О. Венцева, І.А. Коляда, П. Мороз, О. Фідря, А.С. Пінчук та ін.) вважають доцільним спрямовувати формування особистості учня на пошук орієнтирів та ідеалів через вивчення життя та діяльності видатних, талановитих і великих осіб. Тим більше, що останнім часом з'являються розробки нових методологічних підходів та інноваційних навчальних методик щодо визначення ролі історичних осіб у процесі пізнання історії та формуванні історичної свідомості школярів. Допомогти учням надати потрібних знань та

досвіду в даному контексті вчителі мають змогу за допомогою компетентнісно орієнтованої методики навчання історії.

Мета статті: визначити умови реалізації компетентнісного підходу щодо вивчення історії життя та діяльності видатних особистостей в системі сучасної шкільної історичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під компетентнісним підходом в освіті розуміється спрямованість навчально-виховного процесу на формування і розвиток компетентностей особистості того, хто навчається [4, с.11]. Компетентність дослідники визначають як «здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у житті й навчанні» [4, с.7]. Отже, компетентнісно орієнтоване навчання у будь-якому разі починається з процесу формування історичних знань, у структурі яких більшість сучасних дослідників виокремлюють ціннісний (мотиваційно-ціннісний) компонент, виходячи з того, що цінності – це ознаки й ідеали, які визначають всі цільові установки соціальної поведінки особи. Останнім часом і в педагогічній практиці вчителів історії спостерігається активне використання антропологічного підходу, тобто звернення до людини, її внутрішнього світу, духовності і моральності. Ефективності цей процес набуває через призму вивчення еволюції становлення та аналізу життєдіяльності особистості конкретної людини.

Дослідження людської долі на уроках історії сьогодні традиційно починається з вивчення життя та діяльності постатей, чия діяльність залишила помітний слід в історії. Починаючи розмову з учнями вчителі зазвичай апелюють поняттями: історична особа, видатна особистість, історична персона, історичний діяч, харизматична людина, яскрава індивідуальність та т.ін. Особистість (персона) – це найвищий ступінь духовного розвитку людини, що являє собою стійку сукупність соціально вагомих якостей, які характеризують індивіда як унікальну суб'єктивність, здатну освоювати і змінювати світ [5]. Індивідуальність визначається як неповторна своєрідність людини, набір унікальних властивостей, що відрізняють її від інших людей. За визначенням І.А. Коляди, історична особа – це особистість з яскраво вираженою індивідуальністю, що залишила значний слід в історії [3, с.305]. Не менш значущою в історії є діяльність видатних осіб. Але необхідно розрізняти поняття «видатна особа» та «історична особа». Дослідники вважають, що історична особа завжди

є видатною, але видатна особа не завжди є історичною з погляду її ролі в безпосередньому історичному розвитку. Наприклад, великі науковці є видатними особистостями, але результати їхньої діяльності лише опосередковано сприяють історичному розвитку. Історична особа перетворює історію на безпосередній предмет своєї діяльності й присвячує її розвитку своє життя [6]. Таких людей часто називають харизматичними (духовно обдарованими), геніальними (надзвичайно талановитими), героїчними (руйнівники старого та будівельники нового життя). Бо тільки вони здатні прискорити, або, навпаки, віддалити вирішення нагальних проблем суспільства, надати оригінальності їх вирішенню, талановито або безглуздо використати можливості, що з'явилися. Велич таких людей визначається як їх природними здібностями, так і придбаними якостями розуму та характеру за обставин, що склалися. Саме тому історична освіта передусім зосереджувала завжди і зосереджує сьогодні увагу на державних діячах. Але велике значення для розвитку історичного процесу відіграють видатні особистості в галузі науки, техніки, філософії, літератури, мистецтва тощо. Їх діяльність також має велике значення для історії людства.

І.А. Коляда запропонував наступну типологізацію історичних осіб:

– за наслідками діяльності: позитивні (творці, будівничі, реформатори, гуманісти); негативні (консерватори, руйнівники, контрреформатори, тирані); багатогранні (наслідки діяльності суперечливі);

– за походженням: видатні за статусом (монархи, президенти); видатні за діяльністю; видатні за статусом і за діяльністю [3, с.305].

Як відомо, людина живе у конкретних умовах, що складаються під впливом природних, культурних, політичних, економічних, соціальних чинників, які в сукупності породжують відповідний спосіб її життя в конкретну епоху та в конкретному регіоні світу. Тому, як підкреслює О.І. Пометун, історик завжди має пам'ятати, що він є не безпосереднім свідком, а лише інтерпретатором минулої реальності [4, с.133]. Достовірність тієї чи іншої інтерпретації залежить від того, скільки і яких джерел вивчено, чи вірно визначені поняття, що розкривають сутність явищ, чи простежені зв'язки, залежності, стосунки між окремими подіями, явищами, процесами тощо. До того ж інтерпретацією минулого займаються не тільки фахівці-історики, а й письменники, популяризатори і просто сучасники тих чи інших подій. Будь-яка інтерпретація, трактування історії має цінність тільки, якщо спирається на докази, факти.

Історична особистість, на думку сучасних методистів, має вивчатися за наступних умов: не стільки на тлі історичного процесу, скільки як його складова частина і суттєвий чинник впливу; через моменти життєвого вибору; на основі альтернативної подачі матеріалу про діяльність людини; надання характеристики моральності його вчинкам або бездіяльності; прагнення спочатку усвідомити, зрозуміти, а лише потім оцінити думки, почуття, хвилювання та мотиви вчинків особи; враховувати процес еволюції поглядів та розвиток особистості протягом життя; брати до уваги оцінку та прийняття історичної особи її сучасниками (як соратниками так і ворогами). Таким чином, важливим є поява в учнів бажання зрозуміти історичну особу, як реальну людину, з її пошуком життєвого шляху, помилками та перемо-

гами, багатим внутрішнім життям, внутрішньою боротьбою в момент прийняття відповідальних рішень. Але, передусім, учні мають оцінювати діяльність історичних осіб з точки зору виконання історично важливих завдань, покладених на них спільнотою. Адже історії відомі різні особистості. У більшості вивчають тих, хто спричиняв позитивний вплив на хід та результати історичних подій або процесів. А були ті, які, навпаки, негативно або суперечливо вплинули на хід історії.

Вивчення історичних постатей не тільки сприяє пізнанню історії, а й впливає на формування особистості учня. Комплексним показником рівня історичної освіти є історична компетентність учнів, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. До елементів історичної компетентності належать: хронологічна компетентність, тобто вміння орієнтуватися в історичному часі; просторова компетентність – вміння орієнтуватися в історичному просторі; інформаційна компетентність – вміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел; логічна компетентність – вміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації; аксіологічна компетентність – вміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям [2]. Таким чином, історична, як і всі інші компетентності має дієвий, практико-орієнтований характер. Вона є особистісним утворенням і проявляється у процесі активних самостійних дій учня.

У процесі формування історичної компетентності в учнів неабияку роль відіграють джерела історичних знань. Висвітлення життя, діяльності та ролі видатних особистостей вчитель має здійснювати за допомогою наочності (ілюстрації, портрети, фото, відео – матеріали, мультимедійна продукція тощо), писемних джерел (мемуари, спогади, листи, щоденники тощо), художньої (історичні твори, історична белетристика, історичні есе тощо), наукової та науково-популярної (шкільні хрестоматії, підручники, посібники, публіцистика, наукові статті тощо) літератури.

Важливим у процесі формування уявлень про історичну персоналію належить методиці складання «історичного портрета». Висвітлення історичної постаті має висвітлювати: життєопис цієї особи; риси характеру; темперамент; сукупність ідей, поглядів, що визначали спрямованість її діяльності; загальний контекст, у якому відбувалась її діяльність; ідейно-соціальні, культурницькі та інші засади діяльності; вплив діяльності на конкретні історичні події, наслідки та значення діяльності історичної постаті; характеристики історичного часу і простору, особливостей соціуму, до якого належить особа. Історичний діяч повинен постати в уяві учнів людиною свого часу і з усіма власними особистісними особливостями.

Сучасні українські методисти розробили різноманітні традиційні та інноваційні методики щодо формування в учнів уявлень про історичну персоналію. Умовно їх можна згрупувати таким чином:

1 група. Словесно – монологічні методи викладу матеріалу (пояснювально-ілюстративна методика): сю-

жетна розповідь, образна характеристика, пояснення, коротка доповідь, біографічна довідка, персоніфікація (подання матеріалу від першої особи – очевидця, учасника подій),

2 група. Словесно – діалогічні методи навчального процесу: драматизація (діалог двох або більше осіб – представників різних верств населення, політичних сил, протидіючих сторін, які відображають різні погляди та позиції); уявне інтерв'ю (наприклад: діалог «журналіста» і «учасника подій»), бесіда; інтерактивні методики: групові навчальні технології, кооперативне навчання, дидактичні ігри, дискусійні методи, навчальні групові проекти тощо. Серед дискусійних методів особливу увагу приділяють «Судовому засіданню» – дискусії з елементами ігрового моделювання. Обговорення проходить у вигляді слухання справи з участю сторони, що обвинувачує, суду та захисту. Суть цього методу полягає в тому, щоб розглянути якусь проблему не тільки з позиції сучасної людини, а і з позиції «учасників» подій. На думку Н.О. Венцевої: «Сукупність точок зору минулого і сучасності робить цю дискусію дуже своєрідною [1, с.29].

3 група. Методи самостійної пізнавальної діяльності учнів: виконання рефератів, історичних есе, мультимедійних презентацій, публікацій, виконання завдань практичної роботи, складання історичних портретів, пошуково – дослідницька діяльність тощо.

4 група. Методи перевірки сформованості навчальних компетентностей: усне опитування, тестування, взаємна перевірка, програмований контроль, перевірка виконання практичних завдань щодо вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей тощо.

Висновки. Таким чином, компетентнісний підхід до вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті передбачає формування, передусім, історичної компетентності у процесі навчання історії України та всесвітньої історії. Реалізація даного завдання здійснюється завдяки професійній діяльності вчителя, направленої на впровадження як сучасних наукових методологічних так і сучасних методичних підходів. У результаті виконання різноманітних та різнорівневих завдань виявляється як учні засвоїли матеріал на емпіричному та теоретичному рівнях та наскільки сформованими є уміння творчо його використовувати при виконанні практичних завдань.

Отже, реалізація компетентнісного підходу до вивчення життя, діяльності та ролі видатних особистостей в шкільній історичній освіті дає можливість багаторакурсно і багатоаспектно впроваджувати у процес навчання історію життєдіяльності непересічних осіб, запобігати

модернізації історії, забезпечити накопичення певного досвіду задля формування у сучасній молоді усвідомлення сенсу власного життєвого шляху, необхідності подальшого саморозвитку та самореалізації.

Література

1. Венцева Н.О. Дискусійні методи на уроках всесвітньої історії: 7 – 8 класи / Передмова К.О. Баханова. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 160 с.
2. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія, 5–9 класи. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/
3. Коляда І.А. Теоретико-методичні засади висвітлення ролі історичної особи на уроках з історії України у 9 класі при вивченні теми: «Російсько-французька війна 1812 р. і Україна (І. Котляревський – організатор козацьких полків у війні 1812 р.)» / І.А. Коляда // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2013. – Вип. 21. – С.301-310. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu19-20_2013_21_32
4. Пометун О.І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О.І. Пометун, Н.М. Гупан, В.С. Власов. – К.: ЛТОВ «КОНВІ ПРІНТІВ», 2018. – 208 с.
5. Основи філософії. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/13H3R13_1.htm
6. Українська людина в європейському світі. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/76983/kulturologiya/mistse_rol_osobi_masi_publiki_narodu_istoriyi

References

1. Vontseva N.O. Discus method in the lessons of all-around history: 7-8 classes / Peredmova K.O. Bahanova. – X.: View. group «Basis», 2006. – 160 p.
2. Curriculum for general educational institutions. History of Ukraine. World History, grades 5 – 9. – Access mode: www.mon.gov.ua/
3. Kolyada I.A. Theoretical and Methodological Basis of Illuminating the Role of a Historical Person in Lessons in the History of Ukraine in Grade 9 in Studying the Topic: «The Russian-French War of 1812 and Ukraine (I. Kotsyarevsky – Organizer of the Cossack Regiments in the War of 1812)» / I.A. Kolyada // Problems of Ukrainian History of XIX – Beginning of XX Century – 2013. – Vip. 21. – P. 301-310. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piu19-20_2013_21_32
4. Pometun O.I. Competently oriented methodology of teaching history in primary school: a methodical manual / O.I. Pometun, N.M. Gupan, V.S. Vlasov. – K.: CONVI PRINT LLC, 2018. – 208 p.
5. Fundamentals of Philosophy. – Access mode: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/4%20KURS/4/1/13H3R13_1.htm
6. Ukrainian man in the European world. – Access mode: https://pidruchniki.com/76983/kulturologiya/mistse_rol_osobi_masi_publiki_narodu_istoriyi

Zadorozhna L.V.,

Associate Professor, Ph.D., Associate Professor, Department of History of Ukraine and Law,
Kryvyi Rih State Pedagogical University, zadoroznaalilia64@gmail.com

Ukraine, Kryvyi Rih

IMPLEMENTATION OF A COMPETENCE APPROACH TO THE STUDY OF LIFE, ACTIVITIES AND ROLE OF EXCELLENT PERSONALITIES IN SCHOOL HISTORICAL EDUCATION

The article is devoted to the methodological aspects of the implementation of a competent approach to the study of life, activity and role of prominent personalities in school history education.

Key words: competence approach, historical competence, school historical education, historical person, value (motivational-value) component, source of historical knowledge, historical portrait.

УДК 377:159

Капінус О.С.,*к.пед.н., начальник кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, oskar@ukr.net***Окаєвич А.В.,***викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, oskar@ukr.net***Лашта Р.Б.,***викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
oskar@ukr.net*

Україна, м. Львів

ПОТЕНЦІАЛ РЕФЛЕКСИВНИХ МЕХАНІЗМІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

У статті аналізується актуальна психолого-педагогічна проблема пошуку оптимальних педагогічних підходів до удосконалення процесу формування майбутнього офіцера як військового професіонала, становлення та розвитку ключових його професійних компетентностей, зокрема рефлексивної, в процесі підготовки у вищих військових навчальних закладах. Професійна компетентність як базова характеристика діяльності спеціаліста, включає як змістові (знання), так і процесуальні (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення.

Узагальнено погляди на наукову дефініцію «рефлексія» в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Рефлексію в професійній діяльності офіцера визначено як вид пізнання, у процесі якого офіцер як суб'єкт військово-професійної діяльності через аналіз власного психічного стану стає об'єктом свого спостереження.

Визначено потенціал рефлексивних механізмів в професіоналізації офіцера, акцентовано увагу на тому, що рефлексія забезпечує як адекватність реакції на проблемну ситуацію, так і сприйняття офіцером інновацій у військово-професійній діяльності.

Ключові слова: офіцер, освітній процес, вищий військовий навчальний заклад, рефлексія, рефлексивні механізми, військово-професійна діяльність.

Постановка проблеми. Питання розкриття потенціалу рефлексивних механізмів в процесі професіоналізації офіцера є винятково актуальним з огляду на цілі та завдання, які покладені на офіцера в сучасних умовах, оскільки саме від рівня сформованості професіоналізму в повній мірі залежить виконання обов'язків із захисту територіальної цілісності та незалежності держави. Поряд з тим, проблема удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів, формування їхніх ключових компетентностей, зокрема рефлексивної, ще не знайшла свого вирішення в сучасній педагогічній науці та потребує пошуку шляхів її вирішення.

Мета роботи – аналіз психолого-педагогічних підходів до проблеми використання рефлексивних механізмів у процесі професіоналізації сучасного офіцера під час навчання у вищих військових навчальних закладах, оскільки означене актуальне питання ще не має достатнього теоретичного, методологічного та методичного обґрунтування в педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи професійну компетентність офіцера як якісну характеристику ступеня оволодіння ним своєю професійною діяльністю, що передбачає усвідомлення своїх прагнень до даної діяльності, уявляє про свою соціальну роль, співвіднесення результатів цієї оцінки з об'єктивними вимогами до обумовленої діяльності, регулювання на цій основі свого професійного становлення, зростання, самовдос-

коналення. До складових професійної компетентності майбутнього офіцера ми відносимо:

– компетентність у професійній діяльності (спеціальна, технологічна, комп'ютерна, суб'єктна, правова, економічна та ін.);

– компетентність у професійному спілкуванні (комунікативна – здатність до співробітництва, соціально-перцептивна, діагностична, етична, емпатійна, соціокультурна, конфліктна та ін.);

– компетентність у реалізації особистості професіонала (психологічна, індивідуальна, аутопсихологічна, культурна, рефлексивна й ін.).

Зміст поняття «професійна компетентність офіцера», на наше переконання, повинен містити практичні вміння та навички його майбутньої професійної діяльності та сформовані особистісні якості та здібності, які необхідні для успішного здійснення професійної діяльності, а також фундаментальні знання у галузі захисту територіальної цілісності та недоторканості Батьківщини.

Як складова готовності офіцерів до професійної діяльності, професійна компетентність має прояв, насамперед, в суб'єктивній та об'єктивній готовності офіцера ухвалювати рішення, які забезпечують виконання службових завдань, особливо у складних умовах несення служби. Формування професійної компетентності опирається, передусім, на рефлексивність позиції фахівця і мотиваційні засади саморозвитку, потребою поєднання

здатності до творчого вирішення проблем та наявністю професійних умінь.

Трактуючи рефлексію як вид пізнання, у процесі якого суб'єкт стає об'єктом свого спостереження, доречним є акцентувати увагу на тому, що рефлексія передбачає не тільки знання суб'єкта про себе та свою діяльність, а й уявлення про те, як він і його діяльність сприймаються іншими. Як новоутворення психіки, вона з'являється на певному етапі онтогенетичного розвитку. Дозрівання механізмів рефлексії стимулює самоаналіз, формування волі, становлення особистісної зрілості [3].

У сучасному філософському розумінні рефлексія трактується як «принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку духовного світу людини» [5].

Психологія розглядає рефлексію як процес самопізнання суб'єктом свого внутрішнього світу, стану психічних процесів. Рефлексія – не тільки знання й розуміння самого себе, але й встановлення того, як інші розуміють і сприймають його особистість, емоційні реакції та когнітивні уявлення. Це «процес подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного, змістом якого є відтворення особливостей одне одного» [4].

Розглядаючи рефлексивні механізми в професіоналізації офіцерів як процес вирішення різнопланових завдань, які спрямовані на взаємне збагачення особистостей, ми поділяємо погляди науковців, які визначають доволі великий перелік ключових рефлексивних механізмів (умінь), якими має опанувати офіцер. Серед них, на наше переконання, визначальними є такі уміння:

- робити предметом аналізу кожний свій крок;
- конкретизувати і структурувати проблеми;
- розширити межі практики і бачити нові проблеми, обумовлені попереднім досвідом;
- знаходити способи розв'язання завдання;
- мислити тактично, конкретизувати завдання в поетапні та оперативні, приймати оптимальне рішення в умовах невизначеності, гнучко перелаштовуватися відповідно до ситуації;
- мислити припущеннями, гіпотезами, версіями;
- працювати в системі «паралельних цілей», створювати «поле можливостей» для маневру;
- приймати гідне рішення в ситуації дефіциту часу для розв'язання складних завдань;
- спиратися на власний досвід для усвідомлення;
- аналізувати і акумулювати у своєму досвіді кращі зразки практики;
- комбінувати елементи теорії та практики, щоб отримати нові знання;
- оцінювати факти та явища об'єктивно та неупереджено [1].

Ми розділяємо погляди О. Бодальова, на думку якого соціальні функції, поведінка і мотивація тісно пов'язані з процесом віддзеркалення особистістю зовнішнього світу, особливостями соціального пізнання й пізнання себе через інших [2], що дозволяє визначені механізми трактувати як важливий регулятор свідомості суб'єкта, засіб корегування його «Я-образу».

Динаміка взаємодії вищезазначених механізмів співвідноситься з певними етапами професійної підготовки

майбутнього офіцера у ВВНЗ, які співвідносяться із освітньою діяльністю, первинною військово-професійною діяльністю та майбутньою діяльністю як офіцера Збройних Сил України. Отже, урахувавши об'єктні умови професіоналізації офіцера, етапи формування рефлексії визначаємо наступні:

I-й етап – освітня діяльність у ВВНЗ, опануваннями основами військової служби, перший – другий курси навчання. Початковий етап формування професійної рефлексії пов'язаний із формуванням рефлексії не як професійної якості, а як базового особистісного утворення, що реалізується у зверненні курсанта до себе, з формуванням мотивації до рефлексивної діяльності, а також знань щодо сутності самого феномену рефлексії та вмінь, відповідних до особистісної та інтелектуальної рефлексії.

На даному етапі переважає саме ці типи рефлексії, хоча й починають з'являтися елементи комунікативної рефлексії. Щодо типів рефлексії, на вказаному етапі переважає ситуативна й ретроспективна рефлексія.

II-й етап – первинна військово-професійна діяльність, третій – четвертий (п'ятий) курси навчання у ВВНЗ. Під час даного етапу відбувається формування професійної рефлексії вже як професійно-особистісної якості майбутнього офіцера, тобто відбувається «поглинання у професію». Мотивація до рефлексивної діяльності стає більш усвідомлюваною й стійкою, тобто мотиви набувають статусу фіксованої установки. Окремі аспекти рефлексивної компетентності пов'язані з формуванням системи знань і вмінь, необхідних у сфері реалізації міжособистісного пізнання, оскільки переважною є комунікативна рефлексія. Тобто рефлексивна орієнтація на себе в минулому, змінює вектор орієнтації на інших та себе в майбутньому. Продовжують також розвиватися й поширюватися особистісна та інтелектуальна рефлексія. Має місце формування професійних цілей та чітко окреслених засобів їх реалізації.

III-й етап – професійна діяльність, виконання обов'язків військової служби (перший – другий рік після закінчення ВВНЗ). У процесі професійної діяльності відбувається формування рефлексивної компетентності як цілісної, інтегрованої професійно-особистісної якості офіцера. Мотиваційний компонент зазначеного характеризується стійким ціннісним ставленням до рефлексивної діяльності. Когнітивні й операційно-діяльнісні аспекти рефлексивної компетентності даного етапу пов'язані з формуванням знань й умінь, що є наслідком прояву вищих типів військово-професійної рефлексії й реалізуються у процесі аналізу, проектування, моделювання, прогнозування своєї рефлексивної діяльності, а також рефлексивної діяльності інших.

Під час формування рефлексивного компоненту професійної компетентності майбутнього офіцера необхідним вбачається врахування умов його формування – внутрішніх та зовнішніх. До внутрішніх умов, на наше переконання, відносяться: здатність майбутнього офіцера до самоактуалізації та саморозвитку; усвідомлення ним необхідності розвитку професійної рефлексії. Зовнішні умови пов'язані зі створенням рефлексивного освітнього середовища вищого військового навчального закладу, основними компонентами якого є наступні: гуманітаризація військово-професійної освіти; спеціально організована рефлексивна освітня діяльність; акти-

візія відносин між суб'єктами рефлексивної діяльності, до яких належать науково-педагогічні працівники, адміністративний склад ВВНЗ та курсанти; готовність і здатність науково-педагогічних працівників до розвитку в курсантів професійної рефлексії під час освітнього процесу.

Підготовка науково-педагогічних працівників ВВНЗ до рефлексивної освітньої діяльності базується на основних принципах теорії про закономірності розвитку людини та спеціаліста, його професійні, особистісні та соціальні досягнення. Серед принципів, що визначають процес підготовки до рефлексивної навчально-виховної діяльності, найбільш вагомими є такі:

- інтегративності, що передбачає об'єднання знань про закономірності формування та розвитку рефлексії;
- системності, що спрямований на розробку опису структури образу особистості фахівця, що має сформовану професійну рефлексію;
- суб'єктності, що передбачає характеристику особистості фахівця як суб'єкта саморозвитку і самовдосконалення на основі виявлення самостійності мислення і діяльності, активності в реалізації засобів особистісно-професійного саморозвитку;
- гуманізму, що передбачає формування знань, спрямованих на задоволення потреб та інтересів майбутнього офіцера, його особистісний і професійний саморозвиток.

Розвитку професійної рефлексії у майбутнього офіцера під час навчання у ВВНЗ сприятиме:

1. Сформоване рефлексивне середовище навчання, виховання і розвитку курсантів – майбутніх офіцерів.
2. Врахування потреби формування професійної рефлексії науково-педагогічними працівниками ВВНЗ під час розробки навчальних програм, робочих навчальних програм дисциплін та методичних розробок проведення занять, здійснення прогнозу розвитку рефлексії у курсантів, передбачення усвідомлення курсантами наслідків своїх дій та їхнього впливу на процеси військово-професійної діяльності.
3. Розвиток критичності мислення, створення та проведення занять, що передбачають вирішення проблемних питань з метою аналітичного осмислення майбутньої професійної діяльності.
4. Проведення тренінгів з розвитку рефлексивних здібностей (тренінг спілкування, тренінг розвитку взаємодії, тренінг особистісного росту, тренінг сенситивності і т.д.).
5. Осмислення власного практичного досвіду військової служби та досвіду служби співслужбовців, фіксація та аналіз спостережень.

6. Ведення особистого щоденника спостережень та планування власної військово-професійної діяльності з урахуванням рефлексії здобутого досвіду її реалізації.

7. Застосування інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі ВВНЗ: дискусій, дебатів, імітаційних ігор, кейс-методу та інших з метою виконання курсантами різних соціальних, військово-професійно орієнтованих ролей, переживанням прогнозованих ситуацій військової служби, їх подальшим аналізом, колективним або груповим обговоренням.

8. Виконання завдань, що стимулюють розвиток професійної рефлексії (вирішення ситуаційних завдань, виконання обов'язків молодших командирів, проведення військових практик та стажувань у військових частинах).

9. Особистий приклад науково-педагогічних працівників ВВНЗ як спеціалістів, що володіють методикою організації та управління рефлексивним аналізом.

При реалізації вищезазначених вимог в системі військово-професійної підготовки у ВВНЗ, її побудові на визнанні рефлексії професійно-важливою якістю майбутніх офіцерів, розвитку вмінь рефлексії діяльності у науково-педагогічних працівників ВВНЗ, розвиток здатності майбутніх офіцерів до професійної рефлексії в ході освітнього процесу буде успішним.

Висновки. На основі теоретичного аналізу літератури було встановлено, що професійна компетентність фахівця є інтегративною характеристикою особистості, що визначається рівнем опанування фундаментальними знаннями та здатністю повною мірою, відповідно до соціально значущих аспектів реалізувати професійні знання, уміння і навички в майбутній професійній діяльності. У структурі професійної діяльності офіцера рефлексія через самоусвідомлення, самоствердження та становлення стійких складових його самосвідомості набуває системоутворюючого характеру та є особистісною основою професіоналізму офіцера.

Реалізації вимог до системи військово-професійної підготовки у ВВНЗ, її побудова на визнанні рефлексії професійно-важливою якістю майбутніх офіцерів, здійснення комплексу заходів щодо розвитку вмінь рефлексії професійної діяльності забезпечить формування офіцера, здатного до свідомого ухвалення виваженого та обґрунтованого управлінського рішення, його аналізу та об'єктного прогнозу наслідків, що є винятково важливим з огляду на рівень відповідальності офіцера за виконання службово-бойових завдань, життя та здоров'я підпорядкованого особового складу.

Література

1. Андерсон Дж. *Когнитивная психология* / Дж. Андерсон; [пер. с англ. С. Комаров]. – [5-е изд.] – СПб.: Питер, 2002. – 496 с.
2. Євсюков О.Ф. *Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: дис... канд.пед.наук*; 16.00.03. Київ, 2006. 172 с.
3. Козлов М.І. *Енциклопедія п практичної психології*. Київ, 2014. 52 с.
4. Петровський А.В., Ярошевський М.Т. *Психологія*. Словник. Москва, 1990. 702 с.
5. *Філософський енциклопедичний словник: наук.-практ. коментар* / А.В. Озадовська, Н.П. Поліщук; за заг. ред. В.І. Шинкарук. Київ, 1989-2002. 815 с.

References

1. Anderson Dz. *Kohnytyvnata psykholohiya* / Dz. Anderson; [per. s anhl. S. Komarov]. – [5-e yzd.] – SPb.: Pyter, 2002. – 496 s.
2. Yevsiukov O.F. *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u navchalnomu protsesi vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu: dys. ... kand.ped.nauk*; 16.00.03. Kyiv, 2006. 172 s.
3. Kozlov M.I. *Entsyklopediia p raktychnoi psykholohii*. Kyiv, 2014. 52 s.
4. Petrovskiy A.V., Yaroshevskiy M.H. *Psykholohiia. Slovnyk*. Moskva, 1990. 702 s.
5. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk: nauk.-prakt. komentary* / L.V. Ozadovska, N.P. Polishchuk; za zah. red. V.I. Shynkaruk. Kyiv, 1989-2002. 815 s.

Kapinus O.S.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Moral and Psychological Support of the Troops of the Hetman Petro Sagaidachny National Army Academy, oskap@ukr.net

Okaievych A.V.,

Lecturer of the Department of Moral and Psychological Support of the Troops of the Hetman Petro Sagaidachny National Army Academy, ana_okaievych@ukr.net

Lashta R.B.,

Lecturer of the Department of Moral and Psychological Support of the Troops of the Hetman Petro Sagaidachny National Army Academy, lashta.ruslan15@gmail.com

Ukraine, Lviv

THE POTENTIAL OF REFLEXIVE MECHANISMS IN THE PROCESS OF PROFESSIONALIZATION OF A FUTURE OFFICER

The article analyzes the actual psychological and pedagogical problem of finding optimal pedagogical approaches to improving the process of formation of a future officer as a military professional, the formation and development of his key professional competencies, including reflexive ones, in the process of training in higher military educational establishments. Professional competence as a basic characteristic of a specialist's activity, includes both content (knowledge) and procedural (ability) components and has the main essential features, namely: mobility of knowledge, flexibility of methods of professional activity and critical thinking.

Generalized views on the scientific definition of «reflection» in modern psychological and pedagogical studies. Reflection in the professional activity of an officer is defined as a type of knowledge, in the process of which the officer as a subject of military professional activity through the analysis of his own mental state becomes the object of his observation.

The potential of the reflexive mechanisms in the professionalization of the officer is determined, the attention is paid to the fact that the reflection provides both the adequacy of reaction to the problem situation and the officer's perception of innovations in military professional activity.

Key words: *officer, educational process, higher military educational institution, reflection, reflexive mechanisms, military-professional activity.*

УДК 37.091.12.011.3-051:37.013.42

Ковальчук Н.В.,*студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Соціальна робота»
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, kovalchuknatalia38@gmail.com***Смеречак Л.І.,***к.пед.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, smerechaklesya@gmail.com**Україна, м. Дрогобич*

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога. Наголошено на значущості свідомого вибору професії. Окреслено цілі та завдання профорієнтаційної роботи. Визначено етапи профорієнтаційної роботи (діагностично-спрямувальний, процесуально-формульвальний, результативно-моніторинговий).

Ключові слова: соціальний педагог, профорієнтаційна робота, професійне самовизначення старшокласників, мотив, професія.

Постановка проблеми. У життєво важливому рішенні про вибір професії старшокласниками мають бути зацікавлені усі: сам учень, батьки, суспільство, школа, держава. Лише спільними зусиллями можна досягнути позитивних результатів.

В ідеалі організація такого тісного цілеспрямованого співробітництва повинна бути попередньо спланованою й мати не разовий, а систематичний характер. Цього можна досягти, ініціювавши попереднє планування спільної роботи та підписання угод про здійснення подібних просвітницьких, діагностичних та інших заходів між керівниками підприємств, організацій (до прикладу, міським центром зайнятості й загальноосвітнім навчальним закладом або управлінням чи відділом освіти) [4].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що комплексного дослідження проблем професійного самовизначення старшокласників, зокрема у роботі соціальних педагогів, не здійснювалося.

Мета роботи. Проаналізувати особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога.

Виклад основного матеріалу. Важлива роль у профорієнтаційній роботі належить шкільному соціальному педагогу. Тименко М.М. зазначає, щоб підготувати молоду людину до професійного самовизначення соціальному педагогу потрібно:

- сформуванню установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення;
- ознайомити зі світом професій, кон'юнктуру ринку праці, правилами вибору професії;
- забезпечити самопізнання та формування «образу Я» як суб'єкта професійної діяльності;
- сформуванню вміння аналізувати види професійної діяльності з урахуванням спорідненості їх за психологічними ознаками й подібністю вимог до людини;
- виробити вміння порівнювати «образ Я» з вимогами професій до особистості та кон'юнктуру ринку праці, створити на цій основі професійний план і постійно його перевіряти;
- створити умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності організацією професійних проб;

– забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості;

– сформуванню мотивацію і психологічну готовність до зміни професії і переорієнтації на нову діяльність;

– виховувати загальнолюдські та професійні якості й розумні потреби [6, с.32-33].

Серед цілей профорієнтаційної роботи сучасні дослідники виділяють: надання профорієнтаційної підтримки старшокласникам у процесі вибору сфери майбутньої професійної діяльності; формування у старшокласників свідомого ставлення до праці, професійного самовизначення в умовах вільного вибору сфери діяльності відповідно до своїх можливостей, здібностей і з урахуванням вимог ринку праці [2;3;5;6].

До основних завдань профорієнтаційної роботи відносяться:

– поступове формування у старшокласників внутрішньої готовності до свідомого та самостійного планування, коригування і реалізації перспектив свого професійного розвитку;

– формування позитивного ставлення до праці, як до життєвої цінності;

– розвиток професійного інтересу;
формування оптимістичного ставлення до свого професійного майбутнього;

– діагностика ціннісних орієнтацій, установок у виборі професії;

– розробка програми профорієнтаційної роботи [3; 5; 6].

Тому профорієнтаційна робота соціального педагога зі старшокласниками, а також їхніми батьками, має здійснюватися спільно з профконсультантами центрів зайнятості, із залученням вчителів та шкільної адміністрації. Наголосимо, що профорієнтаційна робота не повинна охоплювати лише випускні класи. Профорієнтаційна робота соціального педагога зі старшокласниками має бути ґрунтовною та провадитися із застосуванням різних форм та методів роботи:

1. Масові – Ярмарки кар'єр, Дні відкритих дверей, Дні профорієнтації, Дні професійного самовизначення та ін.

2. Групові – групові профконсультації (в тому числі з використанням профдіагностики, анкетування, опиту-

вання), семінари, тренінги, професіографічні дослідження, профорієнтаційні ігри, професіографічні екскурсії, професіографічні зустрічі тощо.

3. Індивідуальні: бесіди, профінформаційні консультації, індивідуальні профконсультації [1;3;5;6].

Профорієнтаційні заходи плануються на весь навчальний рік. Здійснений аналіз наукових розвідок з окресленої проблеми дозволяє виокремити такі етапи профорієнтаційної роботи соціального педагога: діагностично-спрямувальний, процесуально-формульвальний, результативно-моніторинговий. Зупинимося більш детально на характеристиці цих етапів.

Профорієнтаційна робота соціального педагога має базуватися на принципах послідовності та наступності. Необхідність дотримання певної послідовності та етапності у профорієнтаційній роботі зумовлена тим, що старшокласники мають різну мотивацію до обрання певної професії. Як засвідчили результати проведеного нами анкетування старшокласників, сформованість їхніх інтересів до майбутньої професії є різною, неоднаково вони розуміють значення обраної професії, її суть, зміст діяльності представника певної професії та багато іншого. Тому у профорієнтаційній роботі слід знати та виявляти, на якому рівні становлення перебувають мотиви вибору тієї чи іншої професії. Відсутність цієї діагностики унеможливує правильність визначення завдань профорієнтаційної роботи, технологію цього процесу. А вони актуальні для професійного самовизначення старшокласників з поступовим поглибленням і розширенням цих завдань.

Важливу роль у цьому процесі відіграє діагностично-спрямувальний етап. Діагностика (з грецької *diagnosis*) – це здатність розпізнавати. Цей етап профорієнтаційної роботи соціального педагога спрямований на пошук та застосування методично обґрунтованих методів збору інформації про інтереси та потреби старшокласників; на встановлення соціально-педагогічних детермінант участі старшокласників у позанавчальній та дозвілєвій діяльності; на визначення доцільності використання форм та методів профорієнтаційної роботи.

На цьому етапі доцільно використовувати анкетування. Це дасть змогу соціальному педагогу у стислі терміни зібрати максимум інформації для виявлення інтересів, мотивів та потреб старшокласників, спростити процес реєстрації, отримати зворотній зв'язок.

Для надання повноцінної допомоги старшокласникам у виборі професії необхідно з'ясувати такі дані майбутніх абітурієнтів: стан здоров'я; схильності та інтереси; загальні та спеціальні здібності; особистий професійний план; позиції батьків щодо майбутньої професії старшокласника; вплив товаришів, однолітків; рівень прагнень старшокласника; інформованість школярів щодо суб'єктивних і об'єктивних факторів вибору професії [3;5].

Процесуально-формульвальний етап передбачає реалізацію програми профорієнтаційної роботи, виявлення видів професійних інтересів та їхню роль у виборі певної професії. Він відіграє найдієвішу роль у профорієнтаційній роботі, передбачає визначення конкретної методики проведення різноманітних заходів, забезпечення їх безпосереднього впливу на свідомість старшокласника.

Результативно-моніторинговий етап спрямований на виявлення особливостей впливу проведених профорієнтаційних заходів, на формування мотивів вибору тієї чи іншої професії. Одержані результати дають змогу соціальному педагогу вносити необхідні корективи у процес профорієнтаційної роботи. Окрім цього, цей етап дозволяє виявити взаємозв'язок у плануванні виховної роботи класних керівників із планами роботи шкільного соціального педагога.

Важливим структурним компонентом у профорієнтаційній роботі соціального педагога є контроль за рівнем впливу профорієнтаційних заходів на якісні показники навчання, оскільки досить часто учні надають перевагу лише обраним предметам (які є в переліку до ЗНО). Тому слід поєднувати різні форми профорієнтаційної роботи, щоб викликати й утримати пізнавальний інтерес учнів.

Отже, названі етапи забезпечують ефективність профорієнтаційної роботи соціального педагога на методично обґрунтованих засадах, із можливістю здійснення диференційованого, особистісно-орієнтованого підходу до професійного самовизначення старшокласників.

Однією із важливих умов активного та свідомого засвоєння старшокласниками знань є використання наукового матеріалу. Тому для організації і успішного проведення профорієнтаційних заходів важливим є досконале знання та застосування описів професій, професіограм, психограм, класифікацій професій, довідників навчальних закладів, паспортів підприємств, відеоматеріалів з циклу «Світ професій», роздаткового матеріалу (перелік актуальних професій у регіоні, перспективні підприємства, які мають потребу у кадрах тощо), буклетів (з питань професійного вибору, про послуги служби зайнятості тощо) професійних психологічних методик, анкет, опитувальників тощо [3;5;6].

Основними формами та методами профорієнтаційної роботи в школі можуть бути:

- бесіди;
 - залучення до співпраці спеціалістів Центрів зайнятості;
 - залучення до співпраці спеціалістів ЦСССДМ;
 - розповсюдження спеціальної профорієнтаційної літератури;
 - організація зустрічей з представниками різних професій;
 - проведення лекторіїв, відеолекторіїв, тренінгів;
 - організація навчальних екскурсій;
 - діагностика професійних якостей;
 - організація закладами вищої освіти «Днів відкритих дверей»;
 - ділові ігри, тренінги, конференції;
 - виступи професорсько-викладацького складу факультетів ЗВО перед школярами та батьками;
 - проведення тренінгів, диспутів, дискусій, ділових ігор тощо [1;2;3;5].
- Вареник В.В. пропонує наступні напрями у змісті профорієнтаційної роботи серед школярів:
- формування нахилів і професійних інтересів школярів;
 - виховання громадянської позиції при виборі професії;

- професійна освіта;
- індивідуальна професійна консультація [1].

Висновки. Отже, профорієнтаційна діяльність соціального педагога має сприяти формуванню професійних інтересів та готовності до майбутньої професійної діяльності. Важливим засобом є методично обґрунтований підхід до вибору тематики та змісту профорієнтаційних заходів.

Література

1. Вареник В.В. Професійна орієнтація як початкова стадія формування професійного самовизначення. *Учитель*. 2009. № 5. С. 65-68.
2. Лещук Т.В. *Форми та методи профорієнтаційної діяльності соціального педагога*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5897/1/>
3. Професійна орієнтація: підручник [для студентів] / Єгорова Є.В., Ігнатович О.М., Кобченко В.В., Литвинова Н.І., Марченко І.Б., Мерзлякова О.А., Снявський В.В., Патаурова-Осика Т.П., Шевенко А.М.; [за ред. О.М. Ігнатович]. Кіровоград: Імекс-ЛПД, 2014. 240 с.
4. Профорієнтаційна робота соціального педагога. URL: <https://osvita.ua/school/method/2313/>
5. Січківська Л.С. Профорієнтаційна робота в системі профільного навчання майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія.*

Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Випуск 7. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. С.151-157.

6. Шименко М.М. Особливості профорієнтаційної роботи соціального педагога у загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Національного авіаційного університету*. К.: КНАУ, 2009. № 2. С.34.

References

1. Varenik V.V. *Orientation work as the initial stage of formation of professional self-determination*. *Teacher*. 2009. 5. P. 65-68.
2. Leshchuk T.V. *Forms and methods of vocational guidance of social teacher*. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5897/1/>
3. *Professional orientation: textbook [for students]* / Yegorova E.V., Ignatovich O.M., Kobchenko V.V., Litvinova N.I., Marchenko I.B., Merzlyakova A.L., Snyavsky V.V., Tataurova G.P., Shevenko A.M.; [edit] O.M. Ignatovich]. Kirovograd: Imeks-LTD, 2014. 240 p.
4. *Career guidance of social educator*. URL: <https://osvita.ua/school/method/2313/>
5. Sivkivska L.S. *Professional orientation work in the system of profile education of the future social educators*. *Scientific journal of MP Dragomanov NPU. Series 11. Sociology. Social work. Social pedagogy. Management*. Issue 7. K.: M.P. Dragomanov NPU, 2008. P. 151-157.
6. Tymenko MM *Peculiarities of vocational guidance work of social pedagogue in general educational institutions*. *Bulletin of the National Aviation University*. K.: KNAU, 2009. № 2. P. 34.

Kovalchuk N.V.,

student of the second master's level of higher education speciality «Social work» Drohobych Ivan Franko State pedagogical University, kovalchuknatalia38@gmail.com

Smerechak L.I.,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of Social Pedagogy and Correctional Education Department, Drohobych Ivan Franko State pedagogical University, smerechaklesya@gmail.com

Ukraine, Drohobych

FEATURES OF PROFESSIONAL ORIENTATION WORK OF THE SOCIAL TEACHER

The article analyzes the peculiarities of the professional orientation of the social teacher. The importance of conscious choice of profession is emphasized. The goals and objectives of career orientation work are outlined. The stages of career orientation work (diagnostic and guidance, procedural and forming, resultant and monitoring) have been determined.

Key words: *social pedagogue, orientation work, professional self-determination of high school students, motive, profession.*

УДК 37.091.12.011.3-051:37.013.42

Kramarenko T.V.,*PhD in Pedagogics, associate professor of philology department
Dnipro State University of Agriculture and Economics,
kramarenkot28@gmail.com**Ukraine, Dnipro*

THE EFFECTIVENESS OF E-MAIL IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS OF DIFFERENT SPECIALTIES

The article deals with the problem of using e-mail in learning a foreign language by students of different specialties. The experience of foreign colleagues in the field of teaching foreign language by means of information technologies, by the example of e-mail is considered. The pedagogical advantages of the e-mail are revealed. The problem of learning foreign languages of students of different specialty is substantiated.

Key words: *e-mail, information technologies, higher educational establishments, graduates, foreign language, didactic systems, online resource, interaction.*

Introduction. Nowadays due to Ukraine's entry into the world educational space and orientation to the labor market there is a need to change the organization of training of specialists in higher educational establishments.

It should be noted that the current economic situation requires graduates of higher educational establishments to practice high quality knowledge, a sense of new creative approach to solving production problems and relationships with partners, in particular, from foreign countries.

It is well known that foreign language training in higher education has several disadvantages and requires improvement of the system of teaching organization. The creation of effective didactic systems, the use of new information and communication technologies, forms and methods of teaching that could ensure intensive mastery of the system of knowledge could significantly increase the level of students' activity.

It is possible to solve this problem through the use of forms and methods of training. It involves the use of information technologies which would not only convey the totality of knowledge but also ensure optimal personal development as a whole, transformation of cognitive activity into professional [1].

At the present stage of development, expansion and deepening of international, scientific, technical contacts, a prerequisite for successful professional activity of a specialist is a practical knowledge of a foreign language.

The purpose and objectives of the article are to get acquainted with the experience of work of foreign colleagues in the field of teaching foreign language by means of information technologies, by the example of e-mail.

Presentation of the main research material. E-mail has been named the main source of all online resources as a form of asynchronous computer and mediated communication (Warschauer, Sheltzer, Meloni 2000). With the evolution of the Internet world computer technologies offer tremendous opportunities for foreign language teachers: «... they can be a means of communicating in a specific language including messaging with other students in and out of class» (Warschauer) [7;14]. In addition, foreign language teachers are already becoming more aware of the impact of this tool on their profession through the use of e-mail during exams and creative interaction with students. In recent years researchers from different countries have presented a lot of

innovative ideas for using e-mail when learning a foreign language.

The pedagogical advantages of the e-mail are the extension of time and space for learning a foreign language. As many e-mail researchers point out it empowers students and teachers by providing them with opportunities to meet and communicate in a foreign language outside the university. Thanks to e-mail, students do not need to be in a special room at certain times and days to communicate with others in a foreign language. They can send e-mail from their convenient place at home. Such spatial capabilities give them more free time to spend writing and reading in a foreign language in a communicative context. An important point is that thanks to e-mail students do not need to spend money to travel abroad just to socialize.

Today there are many publications mostly foreign ones in which researchers substantiate the problem of learning foreign languages of students of different specialty. They consider information and communication technologies in particular e-mail as an effective means of learning.

Rankin, for example, notes that the extra interaction in a foreign language provides students with even more value than usual [11]. E-mail also allows students to communicate with others in authentic communication situations. Interaction with the help of e-mail allows you to feel the reality of the effort that is spent during communication comparing to artificial communication in the classroom. Such communication is more fruitful and reminiscent of spoken language due to its informal and interactive nature. Unlike face-to-face communication e-mailing takes place in writing which serves the language learners quite well. As Schwienkorst points out «the main advantage of written communication is the ability for each student to retain holistic communication and have great examples of language use in the future» [12].

Foreign language teachers are often faced with the problem of following a schedule and technology maps on certain topics which must be laid out over a period of time and as a result there is almost nothing left for free communication. E-mail allows students to communicate in a context where the teacher is not the principal. In communication with e-mail students have the opportunity to gain experience of increased control over their personal

learning and independently choose a topic and change the direction of the discussion. The ultimate goal is to communicate with other students in a foreign language but not to write text with many mistakes.

According to Beauvios computer and mediated communication improves student participation by 100 percent. Other researchers have noted that students who do not wish to interact face-to-face are more likely to communicate in an electronic context [4].

Undoubtedly e-mail can offer a number of benefits for students and teachers of a foreign language. For example, the wide variety of activities are successfully used by foreign language teachers. We can split these activities into group and single email exchanges.

Group messaging – e-mail allows students a hands-on opportunity to interact with others in a foreign language. Students can create their own mailing lists or teachers can organize a group list. By allowing interested parties to subscribe to such a list we are creating an additional opportunity for authentic communication in a foreign language with other students without taking group mates into account (Gonglewski). Students can also attend discussion forums in addition to scheduled classes [6].

According to Moran and Havisher e-mail is a communication and writing medium with elements of both written and spoken language. As e-mail is separated from direct contact the great pressure of the immediate response is reduced and students have time to form their thoughts [9].

Communication via e-mail helps students prepare for interpersonal discussion in class on the one hand and improve writing on the other (Van Hardle and Corl) [13]. When communicating within a single class the teacher can easily relate the communication task to the topic being discussed and extend the time for communication on the topic. The foreign language teacher has the opportunity to develop assignments using e-mail as an activity before the start of classes after classes and additional activities that involve students' independent work.

Let us consider some types of activities that a teacher can use as a student's independent work prior to the start of class. Based on my own experience I would like to point out that it is quite difficult to involve students in foreign language activities without prior preparation. Thanks to such independent tasks pre-class assignments give great attention to the main work and save a lot of time during the class.

Another example is the preparation of written tasks with the help of e-mail. In this case the teacher can offer the following activities to students: write a short biography of the famous person of their choice. With the help of e-mail students can collaborate on topics for this task thus saving time in class. In addition you can share your knowledge of a particular topic before performing listening comprehension exercises. Before listening to a particular topic in the class students exchange their knowledge of the topic via e-mail based on their own experience.

We consider it appropriate to note that e-mail is effective for the preliminary preparation of the discussion. Ramazani shares experience in using this type of activity as a Weekly Essay. A few days before the class his students transmitted

their own works using e-mail. With this approach a more thorough preparation of students to discuss the work in the classroom was observed. Further implementation of this idea through the handout material allows activating students to participate in brainstorming and stimulate discussion [5;10].

Considering post-class student activities it can be noted that teachers are able to create online assignments in order to consolidate or extend what students have already done in class. This method encourages students to repeat the discussion in the classroom, enabling them to repeat or clarify the thoughts that were expressed during the discussion. In post-class activities students can also use the new vocabulary or structures that have been offered for the class.

The case method is preferred. Here is an example of how it is used when studying business English.

Case Study provides a variety of student activities to solve problem situations prepare, analyze, transmit and receive information via email. Students try to independently find out the essence of the problem and determine their own position in the assessment of the situation; think through the answers to the questions and find specific ways of solving the problem; there is an exchange of views; intellectual leaders are found to be able to offer solutions to problems after group discussion.

Bauman offers to enrich the conversational activity in the second session through the use of e-mail between groups. During one class he provided students with handouts describing three types of crime. In small groups students discussed cases and reached decisions to punish suspects. As homework he asked each student to write an original case and send it by e-mail. He then sent two cases by e-mail to each student with instructions to study the cases and suggest punishment methods before going to class.

In the second session students who were assigned the same tasks came together to discuss ideas and try to reach an agreement on punishment. According to Bauman through the exchange of materials between the students of the group in writing and their discussion the results were achieved outside the main class time. With these exercises invaluable time in the classroom was saved for face-to-face interaction [3].

Mantegi offers a different kind of e-reading task. In the first session students read a case from life and discuss the article, its features and linguistic structure. Then they create the story together with an e-mail. Each student creates a new story and adds it to the story after it's his turn [8].

For the purpose of establishing effective interaction between students it is advisable to use the technology «reader circle» which involves discussing the read material outside the classroom by e-mail. The teacher divides students into subgroups (4–5 students). Students are then asked to read the article after which they can send their feedback via email to other members of the group [2].

Conclusion. To sum up the experience of foreign colleagues in the field of information and communication technologies and foreign language teaching should be used in the educational process of universities when organizing foreign language classes especially among students who are trying hard to master a foreign language.

CASE STUDY

6

Organising a conference

Background

VMI, an international financial services company based in Valencia, Spain, is holding its first international conference later this year. The Chief Executive, senior managers at head office and about fifty managers from its overseas subsidiaries and sales offices will attend. The aims of the conference, in order of priority, are:

- to allow managers to get to know each other and become a stronger international team.
- to thank managers for their hard work.
- to discuss how the company can improve its products and services.

The conference will take place in July. Participants arrive on Friday evening and leave on Monday morning. The budget is \$2,000 per participant.

This is an important event and the Marketing Department must plan it carefully. The venue they choose must have:

- reasonable access to an international airport.
- one large conference room.
- preferably four or more seminar rooms.
- a choice of activities outside the main conference programme.

The marketing team sent out a questionnaire to find out what type of venue the participants preferred. They have selected four to choose from. All prices include the cost of flights.

Preferred location	
• Seaside	24
• City	28
• Out of town	23
• Island	25

Task

You are members of VMI's Marketing Department.

- 1 Work in small groups. Discuss which hotel best meets the requirements of the conference.
- 2 Meet as one group and listen to each other's ideas.

Writing

As Chief Executive of VMI write an e-mail inviting the overseas sales managers to attend this year's conference. Inform them of the dates, the purpose of the conference and the details of the location.

Writing file page 133

Literature

1. Владімірова Л.Н. Інтернет на уроках іноземної мови. Журнал «Іноземні мови в школі», 2002, № 3 с.39-41.
2. Полат Е.З. Інтернет на уроках іноземної мови. Журнал «Іноземні мови в школі», 2001, № 2 с.5-12.
3. Bauman, J. (2000). Extend class discussion activities via cyberspace. In K. Ryan (Ed.), *Recipes for Wired Teachers* (pp. 54-55). Tokyo: Japan Association of Language Teaching.
4. Beauvois, M.H. (1997). *Computer-Mediated Communication (CMC): Technology for Improving Speaking and Writing*. In Michael D. Bush and Robert M. Terry (Eds.), *Technology-Enhanced Language Learning*. (pp. 165-184). Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
5. Corio, R. & Meloni, C. (1995). *The Guidelines Net Project*. *Computer Assisted English Language Learning*, 6(3), 20-24.
6. Gonglewski, M. (1999). *Linking the Internet to the National Standards for Foreign Language Learning*. *Foreign Language Annals*, 32(3), 348-362.
7. Warschauer (Ed.), *Virtual connections: Online activities & projects for networking language learners* (pp. 179-180). Honolulu: University of Hawai'i Press.
8. Manteghi, C. (1995). *The collaborative fairy tale. Virtual connections: Online activities & projects for networking language learners* (pp. 20-21). Honolulu: University of Hawai'i Press.
9. Moran, C., & Hawisher, G. (1998). *The rhetorics and languages of electronic mail*. In I. Snyder, (Ed.), *Page to screen. Taking literacy into the electronic era* (pp.80-101). London: Routledge.
10. Ramazani, J. (1994). *Student writing by e-mail: Connecting classmates, texts, instructors*. Retrieved from the *World Wide Web* on February 2, 2001 at <http://www.virginia.edu/~trc/tcemail.htm>
11. Rankin, W. (1997). *Increasing the communicative competence of foreign language students through the FL chatroom*. *Foreign Language Annals* 30(4), 542-546.
12. Schwienkorst, K. (1998). *The «third place» – virtual reality applications for second language learning*. *ReCALL*, 10(1), 118-126.
13. Van Handle, D.C., & Corb, K.A. (1998). *Extending the dialogue: Using electronic mail and the Internet to promote conversation and writing in intermediate level German language courses*. *CALICO Journal* 15(1-3), 129-143.
14. Warschauer, M., Shetzer, H. & Meloni, C. (2000). *Internet for English teaching*. Alexandria, VA: TESOL Publications.

References

1. Vladymyrova L.N. *Internet na urokakh inozemnoi movy*. *Zhurnal «Inozemni movy v shkoli»*, 2002, № 3 s. 39-41
2. Polat E.Z. *Internet na urokakh inozemnoi movy*. *Zhurnal «Inozemni movy v shkoli»*, 2001, № 2 s. 14-20, № 3 s. 5-12
3. Bauman, J. (2000). *Extend class discussion activities via cyberspace*. In K. Ryan (Ed.), *Recipes for Wired Teachers* (pp. 54-55). Tokyo: Japan Association of Language Teaching.

4. Beauvois, M.H. (1997). *Computer-Mediated Communication (CMC): Technology for Improving Speaking and Writing*. In Michael D. Bush and Robert M. Terry (Eds.), *Technology-Enhanced Language Learning*. (pp. 165-184). Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
5. Corio, R. & Meloni, C. (1995). *The Guidelines Net Project*. *Computer Assisted English Language Learning*, 6(3), 20-24.
6. Gonglewski, M. (1999). *Linking the Internet to the National Standards for Foreign Language Learning*. *Foreign Language Annals*, 32(3), 348-362.
7. Warschauer (Ed.), *Virtual connections: Online activities & projects for networking language learners* (pp. 179-180). Honolulu: University of Hawai'i Press.
8. Manteghi, C. (1995). *The collaborative fairy tale*. *Virtual connections: Online activities & projects for networking language learners* (pp. 20-21). Honolulu: University of Hawai'i Press.
9. Moran, C., & Hawisher, G. (1998). *The rhetorics and languages of electronic mail*. In I. Snyder, (Ed.), *Page to screen. Taking literacy into the electronic era* (pp.80-101). London: Routledge.
10. Ramazani, J. (1994). *Student writing by e-mail: Connecting classmates, texts, instructors*. Retrieved from the World Wide Web on February 2, 2001 at <http://www.virginia.edu/~trc/tcemail.htm>
11. Rankin, W. (1997). *Increasing the communicative competence of foreign language students through the FL chatroom*. *Foreign Language Annals* 30(4), 542-546.
12. Schwienkorst, K. (1998). *The «third place» – virtual reality applications for second language learning*. *ReCALL*, 10(1), 118-126.
13. Van Handle, D.C., & Corl, K.A. (1998). *Extending the dialogue: Using electronic mail and the Internet to promote conversation and writing in intermediate level German language courses*. *CALICO Journal* 15(1-3), 129-143.
14. Warschauer, M., Shetzer, H. & Meloni, C. (2000). *Internet for English teaching*. Alexandria, VA: TESOL Publications.

Крамаренко Т.В.,

к.пед.н., доцент кафедри філології Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
kramarenkot28@gmail.com

Україна, м. Дніпро

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті представлено проблему використання електронної пошти при вивченні іноземної мови студентами різних спеціальностей. Розглянуто досвід іноземних колег у галузі викладання іноземної мови за допомогою інформаційних технологій на прикладі електронної пошти. Виявлено педагогічні переваги електронної пошти. Обґрунтована проблема вивчення іноземних мов студентів різних спеціальностей.

Ключові слова: електронна пошта, інформаційні технології, вищі навчальні заклади, випускники, іноземна мова, дидактичні системи, інтернет-ресурс, взаємодія.

UDC 376-056.34-053.4:[005.336.2:376]

Kurienkova A.V.,

postgraduate student of Chair of Special and Inclusive Education
of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
ann.kurenkova.91@gmail.com

Ukraine, Sumy

THE ISSUE OF SOCIAL COMPETENCE FORMATION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE PROCESS OF ROLE-PLAYING GAMES OF SOCIAL ORIENTATION

In the article the author outlines methodological peculiarities of organizing and conducting role-playing games of social orientation in work with children of senior preschool age with intellectual disabilities. A theoretical analysis of the problem of gaming activity as a means of forming social competence of preschoolers of the investigated category is carried out.

As a result of pedagogical experiment, four stages of teaching preschool children with intellectual disabilities role-playing game of social orientation have been identified: propaedeutic, teaching game manipulations with them in order to familiarize themselves with game attributes and their functional purpose; learning role-playing activities performed together with adults; playing role-playing games for the formation, consolidation and expansion of social experience, development of social qualities. The structure of classes was described, which consisted of three stages: preparatory, aimed at arousing children's interest in the game; main, which was aimed at modeling various problem social situations; final, which envisaged summing up of the results of the role-playing game. The methods and techniques used at each stage of the role-playing game are described.

The description's the system for checking the level of social competence for preschoolers with intellectual disabilities are necessary for the acquisition of them social knowledge, skills and quality that important for their inclusion in society in the future. The effectiveness of using of role-playing game of social orientation with senior preschoolers with intellectual disabilities for the formation of social competence in children of use is found.

The results of using system of role-playing game are positive. The proposed system of role-playing game of social orientation preschoolers with intellectual disabilities for the formation of social competence are working.

Key words: role-playing game; social orientation; senior preschool children with intellectual disabilities.

Introduction. Rapid development of modern society requires that the child should be able to quickly adapt to these new requirements, successfully interact in it, be competent and mobile. The basis for these skills should be laid in childhood. In preschool age, role-playing games of social orientation are one of the ways of gaining social competence. It is based on the behavioral patterns of human interaction with the social world, formation and management of which should take place in play activities from older preschool age. The role-playing games of social orientation create the basis for the emergence of social motive in children through acquisition of social games experience, through which they find their place in society. However, children with intellectual disabilities have a specific worldview that makes them unable to gain social experience on their own. Therefore, importance of social competence formation in children with intellectual disabilities is not in doubt and needs to be investigated in this area and put into practice.

Analysis of research and publications. The issue of play activity as a means of forming social competence has become the subject of study of both theorists and practitioners (P. Blonskyi, L. Bozhovych, L. Vygotsky, Yu. Habermas, K. Gross, D. Elkonin, O. Luria, S. Rubinstein, G. Spencer, I. Frischman, J. Schiff, E. Spranger and others).

Well-known theorists and practitioners (L. Bozhovych, L. Vygotsky, D. Elkonin, O. Luria, M. Pevzner, S. Rubinstein, V. Sukhomlynskyi, J. Schiff and others) have emphasized

that the process of forming social competence should start from the preschool period and take place in activities appropriate to that age.

Features of play activity of children with intellectual disabilities are covered in the studies of V. Bondar, V. Zasenko, A. Kolupaieva, Yu. Kosenko, V. Syniov, S. Myronova, M. Pevzner and others.

V. Bondar, Yu. Bondarenko, L. Vavina, P. Hornostai, V. Kobylchenko, L. Nafikova, V. Nechyporenko, K. Ostrovska, O. Pozdniakova, V. Syniov, O. Telna, O. Fedorenko, L. Shevchuk and others paid attention to the formation of social competence of children with disabilities.

Theoretical analysis has shown that the issue of using role-playing games as a means of forming and developing social competence in preschool children with intellectual disabilities has not been elaborated, which necessitated the study in this direction. Therefore, the **purpose** of the work is to highlight the features of role-playing games of social orientation as a means of forming social competence of preschoolers with intellectual disabilities.

Research results. In his research D. Elkonin noted that "game develops as a result of changing the place of the child in the system of social relations, in the process of historical development of society, which testifies to its social nature and social origin" [1].

In his works, L. Vygotsky described the game as meaningful, intelligent, appropriate, planned, socially coordinated activity, the psychological nature of which was

identical to the psychology of labor. According to him, the “epoch of play” is inherent in children with disabilities, and play, in turn, provides a zone of immediate development, which is an important corrective and developmental means.

Children reproduce in the content of the game a certain moment of reality and relationships between adults that children consider meaningful in a particular sphere of reality. Behind external actions and attributes the preschooler has the opportunity to constantly open certain social relations. Play gives the child an opportunity to understand the motives of adult work, reveals its social significance, forms a social experience, which is reflected in the role-playing game [2].

The role-playing game D. Elkonin defines as “an activity in which social relations between people are reproduced outside the conditions of direct utilitarian activity” [3, p.14]. In this game, children have the opportunity to learn and reflect on the adult social relationships and to learn to interact in society, i.e. to acquire primary social competence.

One of the main components of a role-playing game is a role that, in preschool age, takes a significant path that can be summarized as a transition from an external scheme of action to its meaning. The main indicator of the levels of development of the game is the content of the role. O. Smyrnova and I. Riabkova [4] determine that for senior preschoolers with a developmental standard, the main content of the game is to perform actions related to the attitude to other people, to the roles played by other children. Preschoolers address words and actions to partners and focus on their actions. The roles are clearly defined and highlighted, the children call them before the game begins. The game takes on a joint character, interaction between children is accomplished at two levels – the real one (the children coordinate actions about the game) and the role one (behavior from the role positions: doctor and patient, driver and passenger and so on). In both cases, if there is a dialogue, there will be both initiative appeals and corresponding statements. The alternation of initiative and relevant utterances (language and practical-activity) indicates that there is communication at one level or another. The actions produced by the child become shorter, repeating entire episodes of the game, not individual actions. The actions are performed not for their own sake, but for the sake of attending to a certain participant of the game in accordance with the assumed role, that is, for the sake of their content. The role functions of children are interrelated, the actions unfold in a clear sequence that reflects the real logic. The actions themselves are varied and reflect the actions of the person the child has taken on. Elements of creative expression of events and relationships emerge, as well as emotional involvement in the game. This level of play corresponds to its most developed form, which is the highest level of development of story-role-playing games [5].

In the course of play activities, it is important to create prerequisites for inclusion of children with intellectual disabilities in social activities; for the correction of secondary disorders and development of cognitive processes; to develop activity and independence of the child, skills of mutual interaction and communication; to stimulate acquisition of social experience; to form organization, self-confidence; to nurture moral qualities of the individual.

Therefore, during our experimental research, focusing on the revealed features of social development of senior preschool children, we have outlined a number of *correctional-developmental tasks*:

- nurturing a strong interest in the game;
- enrichment of emotional experience;
- development of skills of joint activity, communication and effective interaction with each other;
- development of reflection skills.

In order to solve correctional-developmental tasks effectively, we have adhered to the following *psychological-pedagogical conditions* during organization and conducting of role-playing games of social orientation with senior preschoolers with intellectual disabilities:

- use of the reduced rate of learning the game;
- accessibility and curiosity of the game plot;
- leading games by adults and their construction according to the preliminary plan of the teacher-defectologist;
- correspondence of games to the psychological characteristics of children and selection of roles according to them;
- application of individual and differentiated approaches;
- use of constant repetition in learning the game;
- focus on personal qualities of each child;
- corrective-developmental nature of games;
- creating a success situation;
- team nature of games;
- focus on content that is relevant to the gender-role relationships accepted in society;
- development of reflexive skills;
- inclusion of children in acquisition of social experience in the process of joint activities;
- enrichment of social experience in the game;
- formation of qualities necessary for life activity and interaction in society;
- development of self-organization skills, initiative and creativity, etc.

In order to form and develop the social competence of preschoolers with intellectual disabilities we have compiled a number of socially oriented role-playing games, taking into account the psychological characteristics of children.

To obtain baseline data and determine effectiveness of the use of role-playing games of social orientation as a means of forming the social competence of preschool children with intellectual disabilities, we conducted an experiment in: CE Sumy Special Rehabilitation Educational Complex: “Secondary School of the I Stage – Preschool Education Institution № 34”, Sumy; Communal organization (institution, establishment) “Shostka preschool education institution (nursery school) № 9 “Desnianochka” of Shostka city council of Sumy region of Shostka; Poltava preschool education institution (nursery school) of combined type № 41 “Hnizdechko”, Poltava; CE “Pryluky Educational and Rehabilitation Center” of Chernihiv Regional State Administration of Pryluky.

Conducting certain role-playing games, we have chosen the usual structure of the lesson for children of the studied category on organization of a role-playing game, which consisted of three parts: preparatory, which included warming up (neuro-psychological preparation) and organizational moment; main and final. Let’s briefly describe each part of the lesson.

The task of the preparatory stage of the lesson is to arouse the children's interest in the game, readiness to realize their plans successfully, desire to help, to understand emotional states of their peers. For this purpose, we used different problem-based situations, surprises, game exercises, etc.

The warming up included in the preparatory part was necessary to increase the emotional tone of children. For this purpose we used various games and game exercises ("Mirror", "Turn about, turn around, turn into", etc.), nursery rhymes ("Children-flowers", "Cat is walking", etc.), calls ("Hah, hah, children", "Teddy-bear", etc.) and so on, which we had selected in accordance with the chosen theme of the game.

The main part of the lesson involved modeling of different problem-based situations, which reflected social relations in a visual-active form, studying them by the child and orientation in these relationships. We used different methods and techniques for working with preschoolers with intellectual disabilities, such as: stimulation and encouragement with the help of the object which is most interesting to each child; conversations with viewing pictures; use of multimedia elements; showing a pattern of action in each game situation; joint actions and games with game attributes; play action controls and so on.

The use of different methods and techniques of work contributed to: the formation of emotional experience and empathy in children with intellectual disabilities, developed the ability to adequately express their emotional state and respond to the emotions of others); enriching children's perceptions of the profession (clarifying and consolidating skills related to the performance of certain professional roles); developing the ability to perform play activities in accordance with a specific role, the ability to interact effectively with partners in the game (both adults and peers); formation and development of social qualities (independence, self-confidence, activity, etc.) and gender and social identity.

Various kinds of games were widely used to solve problems at game lessons – from directed role-playing and dramatization games to story-role-playing games. At game lessons, the main theme and content were cooperation, friendship and mutual assistance. We aimed to explain to the children that one and the same person can perform different social roles (for example, at home – mom, at work – teacher). To do this, we used a combination of several simplified role-playing games. At the first and second sessions, and sometimes at the following ones, the doll was included as a playing partner. At the following lessons, the child who played an additional role acted as a playing partner, while the adult watched and assisted the children in playing.

In the final part of the lesson was summing up, verbal joint emphasis on the results of the role-playing game; providing verbal evaluation of a game lesson, etc. In summing up, in a casual conversation we asked children: "What did we play today?", "Who was who?" etc., found out their interests and wishes. In this part of the lesson, such game methods and techniques as the "farewell ritual" and such reflection exercises as "Smile in a circle", "Give a heart", "Chain of laughter", "Give warmth to one", etc. were used. This helped to create group cohesion and strengthen social focus on peers, as well as positive relationships of trust and understanding. Children were encouraged to personally say goodbye and wish health to each other and

the teacher, wish good luck at other lessons, obedience and respect for parents, other adults, and so on.

In the role-playing game, children with intellectual disabilities acquired some experience of social relationships, learned to put into practice the knowledge gained from daily observations or actions (relationships in the family, kindergarten, etc.), for the first time, assumed social playing roles, gained first knowledge about the world of professions and learned to "try them on" and act within appropriate limits. When playing a role (chauffeur, salesman, mom, caregiver, nanny, etc.), children learned to take responsibility, to understand that wrongness of their actions or failure to follow social rules and regulations could have negative consequences for others and themselves [5].

After completing the cycle of social role-playing games in the experimental group, we again implemented a three-block diagnostic methodology (I block was aimed at identifying the interest of preschoolers with intellectual disabilities to activity; II block was aimed at identifying basic knowledge and skills necessary for social interaction; III block was aimed at identifying the personality traits needed for life in society) designed by the author to test the components of social competence, which revealed improvement of all the studied indicators. Thus, generalized test results of the first task block showed an improvement in the experimental group (EG) compared to the control group (CG). At the initial level the difference between EG and CG was 18% (EG – 10%, CG – 28%), at the medium level – 5% (EG – 57% CG – 52%), at the sufficient level – 13% (EG – 33%, CG – 20%), in favor of EG. A high level was not detected in any group, which was 0% (EG – 0%, CG – 0%).

Generalized results of the second block of diagnostic tasks showed the difference between EG and CG: at the initial level – 26,6% (EG – 23,9%, CG – 50,4%), at medium – 16,3% (EG – 58,4%, CG – 42,0%), at sufficient – 12,0% (EG – 19,3%, CG – 7,3%). The high level remained unchanged with a difference of 0%. After introducing role-playing games into the educational process in preschoolers with intellectual disabilities of the experimental group, unlike the control group, they formed knowledge about themselves and their family, the children learned to call their first and last names, names and surnames of their relatives; on external signs to orient in gender, to perform social roles according to it; they expanded the range of social holidays and phenomena; their social behavior skills improved, although at times children were encouraged by the teacher; they mastered most of the health and hygiene skills, sometimes needing an adult reminder.

Total indicators of the third block of diagnostic tasks showed positive shifts in all the studied parameters in children of the experimental group compared to the control group with such a difference: 12,8% at the initial level (EG – 21,2%, CG – 34,0%), 0,8% – at medium (EG – 51,3%, CG – 52,2%), 11,3% – at sufficient (EG – 25,0%, CG – 13,7%), 2,8% – at high (EG – 3,3%, CG – 0,5%). Children of the experimental group began to demonstrate a desire to establish social contacts, to communicate; learned to build a simple dialogue and focus on non-verbal means of communication (emotions), while interacting with people showed compassion and kindness, sometimes we observed aggressive reactions to the inappropriate actions of others

towards them. Children showed independence, confidence and a higher level of activity, they gladly participated in joint games and other team forms of work and tried to control their behavior.

Conclusions. Thus, within the framework of the conducted research, we have presented a number of correctional-developmental tasks, psychological-pedagogical conditions for the effective organization of role-playing games of social orientation, highlighted stages of training and described methodological features of organization of lessons with the use of role-playing games, i.e. determined methodological peculiarities of conducting role-playing games of social orientation with senior preschoolers with intellectual disabilities. Positive changes in the formation and development of social knowledge, abilities, skills and qualities of preschoolers with intellectual disabilities have been revealed, which testifies to the expediency of using socially oriented role-playing games in working with children of this nosology.

Literature

1. Meichenbaum D. *Components of the Model. Social competence.* New York, London: The Guilford Press? 1981. P. 37-60.
2. Rubinstein S.Ya. *Psychology of the mentally retarded schoolchild.* M.: Institute for Humanitarian Research? 2016. 262 p.
3. Elkönin D.B. *Psychology of game.* M.: Pedagogics, 1978. 304 p.
4. Smirnova Ye.O., Riabkova, I.A. *Psychology and pedagogy of game.* Moscow: YURAIT, 2016. 223 p.
5. Sokolova N.D. *Gaming activity of mentally retarded preschoolers.* Of Ed/ L.P. Noskova. *Preschool education of abnormal children: teacher's handbook,* M.: Enlightenment, 1993. P. 135-147.
6. Vyhotskij L.S. *Psychology of child development.* M.: Ехмо, 2004. 512 p.
7. Doctorovych M.O. *Social competence as a scientific problem.* *Psychology and Society,* 2009. № 3. P.144-147.
8. Kurienkova A.V., Bondarenko, Yu.A. *Analysis of the problem of social competence in the theory of education.* *Collection of scientific works "Pedagogical sciences".* 2016. № 73 Vol. 2. P. 26-31.
9. Myronova S.P. *Methodology of corrective work for violations of cognitive activity.* Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, 2014. 206 p.
10. Syniov, V.M., Matvieieva, M.P., Kholofilina, O.P. *Psychology of a mentally retarded child.* К.: Knowledge, 2008. 359 p.
11. Finch R. *Social competence.* Khar'kov: Humanitarian Center, 2005. 192 p.

Куренкова А.В.,

аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету ім .А.С. Макаренка,
ann.kurenkova.91@gmail.com

Україна, м. Суми

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У ПРОЦЕСІ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВИХ ІГОР СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті автором висвітлено методичні особливості організації та проведення сюжетно-рольових ігор соціального спрямування у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Здійснено теоретичний аналіз проблеми ігрової діяльності як засобу формування соціальної компетентності дошкільників досліджуваної категорії.

У результаті проведення педагогічного експерименту виділено чотири етапи навчання сюжетно-рольової гри соціального спрямування дошкільників із порушеннями інтелекту: пропедевтичний з метою формування мотивації та інтересу дітей до сюжетно-рольової гри; навчання рольовим діям, що виконуються разом із дорослим; програвання сюжетно-рольової гри для формування, закріплення та розширення соціальних досвіду, розвитку соціальних якостей. Висвітлено структуру занять, що складалася з трьох етапів: підготовчого, метою якого викликати у дітей інтерес до гри; основного, який спрямовувався на моделювання різних проблемних соціальних ситуацій; заключного, на якому відбувалося підведення підсумків на результатах сюжетно-рольової гри. Розкрито методи і прийоми, що застосовувалися на кожному з етапів заняття з сюжетно-рольової гри.

Описана система перевірки рівнів соціальної компетентності дошкільників з порушенням інтелекту актуальна для формування у них соціальних знань, вмінь, навичок та якостей, важливих для їх майбутньої успішної інтеграції у суспільство. Визначено ефективність використання системи сюжетно-рольових ігор соціального спрямування для формування соціальної компетентності у старших дошкільників із порушенням інтелекту.

Виявлені позитивні результати використання системи сюжетно-рольових ігор. Дана система сюжетно-рольових ігор соціального спрямування є ефективною для формуванні соціальної компетентності дошкільників із інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: сюжетно-рольова гра, соціальне спрямування, старші дошкільники з інтелектуальними порушеннями.

УДК 372.881.111.1

Передерій О.Л.,

к.пед.н., доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
 КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР,
 olga.dnepr.1502@gmail.com

Україна, м. Дніпро

ЕФЕКТИВНА КАДРОВА СТРАТЕГІЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Прискорення трансформаційних процесів у різних сферах суспільного життя зумовлюють виникнення нових вимог до освітнього процесу та умов його функціонування. Головним завданням сучасних освітніх організацій має бути сприяння зростанню професійної компетентності педагогічних працівників через застосування ефективною кадровою стратегією, яка має відбивати тенденції зміни інтересів, цінностей і мотивації співробітників освітньої сфери.

Статтю присвячено висвітленню шляхів формування ефективною кадровою стратегією як необхідної складовою розвитку закладу освіти. Авторкою проаналізовано тлумачення таких термінів дослідження, як «кадрова стратегія», «кадрова політика», «стратегія управління персоналом» Висвітлено етапи реалізації кадровою стратегією та надано рекомендації щодо кожного етапу та умов його реалізації. Доведено, що використання ефективною кадровою стратегією сприяє загальному розвитку закладу освіти та підвищує його конкурентність на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: кадрова стратегія, кадрова політика заклад освіти, професійний розвиток.

Постановка проблеми. Основним стратегічним ресурсом будь якої держави з поліпшення економічного стану, забезпечення національних інтересів та конкурентоспроможності на міжнародній арені є освітня сфера. Серед усіх стратегічних ресурсів країни випереджаючу роль відіграє людський фактор. Саме тому, будь-яка стратегія з розвитку підприємства, перш за все має бути направлена на його кадрову складову.

Глобалізація, технологізація та інформатизація суспільства призвели до значної трансформації у освітній галузі. Щоб бути конкурентними на світовому ринку і задля покращення соціально-економічного благоустрою країни, головним завданням сучасних освітніх організацій має бути сприяння зростанню професійної компетентності педагогічних працівників та розвитку їх навичок і вмінь. Кадрова стратегія закладів освіти України повинна визначати основний зміст програми набору, відбору, розміщення, підготовки та перепідготовки персоналу освітньої організації. Вона має відбивати тенденції зміни інтересів, потреб, цінностей і мотивації співробітників. Тому актуальним виявляється вивчення особливостей формування кадровою стратегією в закладах освіти та розробка рекомендацій щодо її ефективною реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань кадровою політики присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як: М. Армстронг, Д. Хаттен, С. Радько, Л. Федулова, В. Шапіро. Дослідники М. Іванова, О. Кавтиш, В. Мазур, В. Овчиннікова, Ю. Одегов досліджували проблему формування кадровою стратегією підприємства. Над проблемою менеджменту освіти працювали Т. Ткаліч, С. Трапідина, Є. Чернишова та ін.

У той же час, варто зазначити, що питання формування кадровою політики закладів освіти та стратегічного управління персоналом як складовою загальною розвитку освітнього закладу залишаються досить дискусійними.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення шляхів та надання рекомендацій щодо формування

ефективною кадровою стратегією як необхідною складовою розвитку закладу освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним з вирішальних факторів підвищення ефективності діяльності закладу освіти є кадрова стратегія. Досвід роботи провідних освітніх закладів свідчить про те, що однією з головних конкурентних переваг є унікальний кадровий потенціал. Досить високий рівень корпоративної культури робить заклад освіти привабливим для талановитих педагогів, утримує їх в організації, а результати їх праці, в свою чергу, створюють відповідну репутацію закладу, привертаючи нових споживачів освітніх послуг та висококваліфікованих педагогів.

Перш за все, вважаємо за необхідне визначити тлумачення терміну «кадрова стратегія». Приєднуючись до думки низки науковців, вважаємо, що під цим терміном слід розуміти специфічний набір основних принципів, правил і цілей роботи з персоналом, узгоджених з організаційною стратегією та кадровим потенціалом [1-3].

Дуже близьким до терміну «кадрова стратегія» є термін «кадрова політика», який трактується як сукупність цілей, норм, правил, мета яких визначити напрямки і зміст роботи з персоналом, а також певний набір взаємообумовлених завдань і конкретних заходів, направлених на досягнення організацією поставлених цілей [1-3].

Крім того, деякі дослідники іноді використовується термін «стратегія управління персоналом», який тлумачиться як певний план та напрям дій, прийняті рішення і методи, спрямовані на оцінку ефективності управління персоналом, а також вони дозволяють провести аналіз і розробити ефективну систему впливу на персонал для реалізації стратегією розвитку організації [2].

Отже, як ми бачимо з поданих тлумачень, ці терміни дещо синонімічні, та в контексті нашого дослідження можуть бути взаємозамінними. Хоча деякі науковці вважають кадрову стратегією більш широким терміном, ніж кадрова політика.

У широкому значенні кадрова стратегія розглядається як система принципів і норм, які узгоджують людські ресурси у відповідності до стратегії організації, а в вузькому значенні – це система конкретних правил, побажань, або обмежень у взаємозв'язках працівників [1-3, 5, 8].

Погоджуючись з думкою дослідниці В. Овчиннікової, вважаємо, що основним завданням кадрової стратегії організації є забезпечення в повсякденній кадровій роботі врахування інтересів усіх категорій працівників і соціальних груп трудового колективу [5].

На думку дослідниці Є. Чернишової, при формуванні кадрової стратегії закладу освіти мають бути враховані наступні фактори:

- об'єктивні зовнішні фактори
- суб'єктивні зовнішні фактори
- фактори внутрішнього середовища.

Під зовнішніми факторами розуміються умови, які заклад освіти не може змінити, але має враховувати для правильного визначення якісної та кількісної потреби в персоналі. До основних зовнішніх факторів належать: політичні, соціальні, демографічні, регіональні, організаційні, науково-технічні та економічні [9].

Отже, процес формування кадрової стратегії закладу освіти, на нашу думку, повинен включати наступні етапи:

Перший етап – розроблення кадрової стратегії закладу освіти у відповідності до загальної стратегії закладу;

Другий етап – аналіз кадрового забезпечення у закладі;

Третій етап – запровадження програм розвитку педагогічних працівників та забезпечення умов неперервної професійної підготовки й підвищення кваліфікації співробітників;

Четвертий етап – формування потреби у творчій самоосвіті впродовж усієї професійної життєдіяльності;

П'ятий етап – аналіз ефективності кадрової стратегії.

Сьогодні мета будь якого закладу освіти – задовольняти пізнавальні інтереси дитини, плекати творчу особистість, створювати умови для повноцінного інтелектуального, творчого, морального, фізичного розвитку дитини. Отже, на *першому етапі* слід планувати кадрову стратегію таким чином, щоб вона сприяла цілеспрямованій взаємодії дорослих і дітей, педагоги були джерелом розвитку й задоволення вищих потреб дитини, допомагали учневі самореалізуватися. Освіта в закладі має бути зосереджена на дитині, а не на академічних знаннях, для цього вчитель має підтримувати і розвивати потенціал кожного учня. Дієвими засобами в досягненні цієї мети має бути не лише взаємодія вчителі і учня під час уроку, але у позаурочний час. Створення власної корпоративної культури, неповторного освітнього колориту в дусі національних ідей чи навпаки міжкультурних традицій, неабияк сприятиме досягненню поставлених цілей.

Другий етап передбачає аналіз працівників за відповідними категоріями та їх відсоток від загальної кількості: кількість спеціалістів вищої кваліфікаційної категорії; кількість спеціалістів I кваліфікаційної категорії; кількість спеціалістів II кваліфікаційної категорії; кількість спеціалістів з повною вищою освітою, кількість спеціалістів з базовою вищою освітою, відповідність спеціалістів посаді та фаховій підготовці. Такий аналіз допоможе зрозуміти

майбутню кадрову стратегію щодо покращення рівня кваліфікації педагогічного складу.

Найбільш ваговим для реалізації кадрової стратегії закладу освіти, на нашу думку, є *третій етап*. Нормативною основою професійного розвитку педагогів є національні стандарти, які визначають його зміст, види та форми. Коли педагог приходить працювати до закладу освіти, він вже повинен відповідати певним вимогам щодо рівня освіти та кваліфікації. На сучасному етапі розвитку суспільства вчителю слід постійно вдосконалюватися для того, щоб залишатися конкурентним в своїй сфері діяльності. І мова йдеться не лише про опанування сучасними технологіями навчання, як то робота з освітніми платформами, мультимедійними додатками, цифровими технологіями, але про зміну загального відношення до процесу навчання, де вчитель не лише транслює певні знання, але й виступає медіатором між дитиною та її майбутнім життям.

Основними засобами росту професійної майстерності викладача можуть бути:

– курси підвищення кваліфікації при вищих навчальних закладах та академіях неперервної освіти;

– участь у семінарах та тренінгах, які проводяться найкращими фахівцями у своїй галузі, включаючи вебінари;

– участь у конференціях та симпозіумах з різних питань, пов'язаних з освітнім процесом;

– включення в міжнародні освітні проекти та гранти;

– наукові дослідження та участь в наукових гуртках;

– участь в дискусіях, форумах і чатах;

– міжнародне стажування [7, с.307].

Нові реалії життя у світі, який змінили технології, зумовлюють звернення до концепцій неперервного навчання. На *четвертому етапі*, який направлений на неперервну творчу самоосвіту, слід заохочувати колектив для створення круглих столів з метою обговорення освітніх інновацій, на створення методичних скарбничок педагогами найвищого рівня професіоналізму, на вдосконалення особистого досвіду на основі врахування кращих досягнень науки і практики викладання як в Україні, так і за її межами, участь у шкільних, міських, обласних та міжнародних конкурсах педагогічної майстерності. Крім того, можна створити внутрішню шкалу оцінювання кожного працівника за такими категоріями: самоосвіта, нагороди, розробка нових методів навчання, впровадження інновацій в навчальний процес, відгуки учнів та колег тощо.

Під час впровадження нової кадрової стратегії необхідно мониторити її ефективність, що і є *п'ятим етапом* її реалізації. Ефективною її можна назвати за умов, якщо:

– навчальний заклад своєчасно та якісно укомплектований кадрами з відповідною кваліфікацією та фаховою підготовкою;

– колектив працює стабільно, панує добрий моральний клімат, без внутрішніх конфліктів, при цьому враховуються інтереси усіх працівників, учнів та самого закладу освіти;

– ефективно використовується педагогічна майстерність і можливості кожного працівника;

– всі члени колективу задоволені умовами своєї праці і прагнуть досягнути максимального самовираження;

– колектив працює задля досягнення загальної цілі свого закладу освіти [1-3,9].

Крім того, кадрова стратегія закладу освіти має відповідати наступним критеріям:

– вона повинна носити довгостроковий характер, адже розвиток персоналу вимагає тривалого періоду часу в сенсі зміни поведінкових, мотиваційних та інших установок;

– вона повинна формуватися з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів;

– вона має бути нерозривно пов'язана зі загальною стратегією розвитку організації в цілому;

– вона має бути спрямована на досягнення конкретних цілей організації, визначаючи основні напрямки роботи з кадрами, терміни і показники, за якими оцінюється ефективність її реалізації.

Таким чином, основна мета кадрової стратегії – забезпечення оптимального балансу процесів відновлення й збереження чисельного й якісного складу кадрів відповідно до потреб самого навчального закладу, освітньої галузі, вимог чинного законодавства й ринку праці.

Висновки і пропозиції. Розробка кадрової стратегії й наступна систематична її реалізація дозволять закладам освіти підвищити ефективність використання свого трудового потенціалу, його вмотивованість, відповідно, більш повно реалізувати завдання сучасної системи освіти.

Дослідження даного питання не вичерпує зазначену проблему. Ми вважаємо, що перспективним для подальших розвідок є аналіз формування інших стратегій для розвитку закладу освіти.

Література

1. Іванова М.І. Формування кадрової стратегії підприємства / М.І. Іванова, Д.М. Потомкін // Вісник КДПУ ім. М. Остроградського. – № 6 (59). Ч. 1. – С.217-220
2. Кавтиш О.П. Кадрова політика як інструмент стратегічного управління персоналом підприємства / О.П. Кавтиш, О.В. Максимішина // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2015. – № 16. – С.160-166
3. Мазур В.С. Сучасна кадрова стратегія підприємства / В.С. Мазур // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – № 6 (51), ч.2. – С.206-210
4. Менеджмент в освіті: навчальний посібник і практикум для бакалавриата та магістратури / под ред. С.Ю. Трапицька. – М.: Видавництво Юрайт, 2016. – 413 с.
5. Овчиннікова В.О. Формування кадрової стратегії вітчизняних підприємств автотранспорту / В.О. Овчиннікова, Т.С. Островерх, Я.В. Пасіч // Вісник економіки транспорту і промисловості. – К., 2017. – № 60. – С.178-185
6. Одегов Ю.Т. Кадровая политика и кадровое планирование в 2 ч. Часть 1. Кадровая политика: учебник и практикум для академического бакалавриата / Ю.Т. Одегов, С.А. Карташов, М.Т. Лабаджян. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 202 с.
7. Резунова О.С. Формування крос-культурної компетентності майбутніх економістів-аграріїв шляхом підвищення

професійної компетентності викладача вищого аграрного навчального закладу. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія» / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К. – 2014. – Вип. 199. – Ч.1. – 445 с. – С.305-310.

8. Ткалич Т.І. Кадровий потенціал менеджменту освіти: проблеми формування, використання і управління / Т.І. Ткалич // Економічний вісник НТУ. – 2017. – № 3. – С.101-108

9. Управління людськими ресурсами: філософські засади: навчальний посібник для вузів / В.Т. Воронкова, А.Г. Бельченко, О.М. Попов, Н.О. Різанова. – Київ: Професіонал, 2006. – 567 с.

10. Чернишова С.Р. Формування кадрового потенціалу системи післядипломної педагогічної освіти в умовах трансформації українського суспільства / С.Р. Чернишова // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр.; голов. ред. В.В. Олійник. – К., 2010. – № 2(15). – С.150-159.

References

1. Ivanova M.I. Formuvannia kadrovoi strategii pidpriemstva / M.I. Ivanova, D.M. Potomkin // Visnyk KDFU im. M. Ostrohradskoho. – № 6 (59). Ch. 1. – S.217-220
2. Kavtysh O.P. Kadrova polityka yak instrument stratehichnoho upravlinnia personalom pidpriemstva / O.P. Kavtysh, O.V. Maksymishyna // Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo. – 2015. – № 16. – S. 160-166
3. Mazur V.S. Suchasna kadrova stratehiia pidpriemstva / V.S. Mazur // Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. – 2011. – № 6 (51), ch.2. – S. 206-210
4. Menedzhment v obrazovanu: uchebnyk y praktykum dlia bakalavriata y magistratury / pod red. S.Yu. Trapitsyna. – M.: Yzdatelstvo Yurait, 2016. – 413 s.
5. Ovchynnikova V.O. Formuvannia kadrovoi strategii vitchyznianskykh pidpriemstv avtotransportu / V.O. Ovchynnikova, T.S. Ostroverkh, Ya.V. Pasich // Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – K., 2017. – № 60. – S. 178-185
6. Odehov Yu.H. Kadrovaia polityka y kadrovoe planyrovanye v 2 ch. Chast 1. Kadrovaia polityka: uchebnyk y praktykum dlia akademicheskoho bakalavriata / Yu.H. Odehov, S.A. Kartashov, M.T. Labadzhan. – 2-e yzd., pererab. y dop. – Moskva: Yzdatelstvo Yurait, 2019. – 202 s.
7. Rezunova O.S. Formuvannia kros-kulturnoi kompetentnosti maibutnykh ekonomistiv-ahraryiv shliakhom pidvyshchennia profesiinoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho ahramoho navchalnoho zakladu. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu biorekursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy / Seriya «Pedahohika. Psykholohiia. Filozofiiia» / Redkol.: D.O. Melnychuk (vidp. red.) ta in. – K. – 2014. – Vyp. 199. – Ch.1. – 445 s. – S. 305-310.
8. Tkalych T.I. Kadrovi potentsial menedzhmentu osvity: problemy formuvannia, vykorystannia i upravlinnia / T.I. Tkalych // Ekonomichnyi visnyk NHTU. – 2017. – № 3. – S. 101-108
9. Upravlinnia liudskymy resursamy: filozofski zasady: navchalnyi posibnyk dlia vuziv / V.H. Voronkova, A.H. Belychenko, O.M. Popov, N.O. Ryzanova. – Kyiv: Profesional, 2006. – 567 s.
10. Chernyshova Ye.R. Formuvannia kadrovoho potentsialu systemy pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva / Ye.R. Chernyshova // Visnyk pisladyplomnoi osvity: zb. nauk. pr.; holov. red. V.V. Oliyuk. – K., 2010. – № 2(15). – S. 150-159.

Perederii O.L.,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor of Preschool and Primary Education Department
of Dnipro Academy of Continuing Education, rizzolena@gmail.com*

Ukraine, Dnipro

**EFFICIENT PERSONNEL STRATEGY AS A REQUIRED COMPONENT OF EDUCATIONAL
ESTABLISHMENT DEVELOPMENT**

The transformation processes in different spheres of social life causes new requirements for the educational process and its functioning. The main task of modern educational organizations should be to promote the professional competence of pedagogical staff through the application of effective personnel strategy, which should reflect the change of interests, values and motivation of educational staff.

The article deals with the ways of effective personnel strategy application as a necessary component of educational establishment development. The author analyzes such terms of the research as «personnel strategy», «personnel policy», «personnel management strategy». The stages of the personnel strategy implementation are explained and recommendations are given for each stage. It is proved that the use of effective staffing strategy contributes to the overall development of the educational institution and increases its competitiveness in the educational services market.

Key words: *personnel strategy, personnel policy education institution, professional development.*

УДК 001(063):378,4 (Укр)

Перепелиця К.Ю.,

викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету радіоелектроніки,
kyr.perepelytsia@gmail.com

Україна, м. Харків

ВИКОРИСТАННЯ ВЕБ-КВЕСТ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті досліджено теоретичні основи застосування веб-квест технології в якості адекватного дидактичного засобу розвитку іноземної комунікативної компетентності студентів. Проаналізовано стан проблеми на практиці та визначено сутність веб-квест технології та можливостей її вирішення з використанням сучасних інформаційних технологій навчання. Розкрито основні складові структури іноземної комунікативної компетентності студентів та параметри їх динаміки в процесі мовної підготовки. Обґрунтовано та експериментально визначена сукупність дидактичних можливостей і умов застосування веб-квест технології. Запропоновано інформаційно-конструктивний підхід до проблеми розвитку іноземної комунікативної компетентності, який пов'язує її рішення з ростом інформаційної компетентності студентів в умовах навчального іноземного медіа-середовища.

Ключові слова: веб-квест технології, іноземна комунікативна компетентність, іноземна підготовка, Інтернет-ресурси, інформаційні технології.

Постановка проблеми. Розширення міжкультурної взаємодії в інформаційному суспільстві робить особливо актуальним дослідження проблем міжкультурної комунікації, результативність якої залежить від рівня підготовки майбутніх фахівців. Вивчення іноземної мови в немовному вузі при наявності ствердженої кількості навчального навантаження не в повній мірі здійснюється з урахуванням національно-культурних особливостей країни досліджуваної мови, наслідком чого стає утрудненою міжкультурна комунікація в майбутній професійній діяльності. Наявні проблеми в підготовці майбутніх фахівців під час навчання іноземних мов, у формуванні і розвитку особистісних професійних компетенцій, серед яких особливу роль відіграє комунікативна, в пізнанні принципів і правил участі в міжкультурній комунікації спонукають викладачів до використання нових технологій навчання іноземним мовам. Використання інформаційних ресурсів Інтернету в навчальному процесі сприяє формуванню навичок пошукової та дослідницької діяльності, оволодіння міцними знаннями, підвищення самостійної активності студентів, розвитку позитивної внутрішньої мотивації до вивчення іноземних мов, естетичній освіті, формуванню високої інформаційної та професійної культури майбутніх фахівців. за допомогою застосування веб-квест технології.

Розвиток іноземної комунікативної компетентності (ІКК) виступає як провідне новоутворення особистості студента в процесі навчання курсу іноземної мови і полягає в здатності орієнтуватися в іноземному інформаційному середовищі, здійснювати ефективне спілкування, конструктивно вирішувати професійні та життєві завдання. Будучи важливим компонентом комунікативної компетентності особистості, іноземна комунікативна компетентність володіє власною структурою, в яку входять такі складові як лінгвістична, дискурсивна, стратегічна, прагматична, соціокультурна. В умовах немовного вузу процес формування ІКК забезпечується розширенням пространствено-часових рамок і поглиб-

ленням мовної підготовки за допомогою включення позааудиторних, самостійних форм роботи на базі застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

Впровадження веб-квест технології в навчання іноземної мови дозволяє створити на його базі цілісний дидактичний конструктив, що включає унікальну форму навчання, зміст, методи навчання і контролю, і дає можливість дистанційно керувати самостійною навчальною діяльністю студентів в підготовленого і дидактично структурованого Інтернет-середовища, що забезпечує необхідний процес занурення студентів в іноземне інформаційне середовище з одночасним освоєнням методів пошуково-конструктивної роботи в ній.

Тому темою даної статті є сукупність дидактичних можливостей і умов застосування веб-квест технології до проблеми розвитку іноземної комунікативної компетентності при навчанні іноземних мов. Педагогічний механізм активізації іноземної комунікативної компетентності студентів на базі веб-квест технології полягає у створенні мікросоціальної навчальної мережі в рамках виконання групового квесту. Через цю мережу відбувається закріплення персоналізованих рольових завдань учасникам мережі як членам однієї віртуальної команди, яка працює над спільним проектом. Таким чином, створюється постійний комунікативний процес з елементами співпраці, забезпечується особистісна включеність студентів в безперервну інформаційно-мовну діяльність в інтерактивному режимі підготовки проекту, його публічної презентації та оцінки. Веб-квест технологія в цілому виступає як ефективний дидактичний засіб формування іноземної комунікативної компетентності студентів немовного вузу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знання та володіння іноземною мовою виступає сьогодні однією з базових задач професійної підготовки в сучасному вузі. Сьогодні курс іноземної мови є не просто навчальним предметом, а сферою особистісного і професійного зро-

стання майбутнього фахівця, де формується його комунікативна компетентність (І. Бім, М.Н. Вятютнев, Н.І. Гез, І.О. Зимня, Є.І. Пасів, Г. Пифо, Дж. Савиньон, В.В. Сафонова, Д. Хаймз, Н. Хомський та ін.). Вітчизняної педагогічної наукою накопичено значний досвід в сфері навчання іноземним мовам. Однак практика показує відсутність у випускників навичок вільного іноземного спілкування, наявність комунікативних бар'єрів, слабе володіння професійною лексикою, фрагментарне знання соціокультурного контексту вживання мови. Такий стан не відповідає вимогам сучасної освіти, перешкоджає включенню українських вузів в Болонський процес. Тому виникає необхідність всебічної інтенсифікації іноземної підготовки, перш за все встановлення нових стандартів навчання та оновлення методології підготовки. Перехід до нових стандартів навчання ініційований процесом європейської інтеграції в сфері освіти і здійснюється на основі компетентного підходу (від знань до компетенцій) (В.І. Байденко, Г.Е. Білицька, Ж. Делор, І.О. Зимня, Н.В. Кузьміна, А. Петровська, Дж. Равен, і ін.). Документи Ради Європи націлюють освіту на розвиток комунікативної компетентності.

Веб-квест технологія – проект з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Веб-квести для максимальної інтеграції Інтернету розробляються на різних стадіях навчання, і охоплюють окрему проблему.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально виявити сукупність педагогічних умов застосування веб-квест технології в якості адекватного дидактичного засобу розвитку іноземної комунікативної компетентності студентів немовного вузу. Головна перевага цих технологій полягає в тому, що вони дозволяють дистанційно керувати навчальним процесом, забезпечуючи студента необхідним навчальним інструментарієм, інформацією і комунікаціями, стимулюючи його високу особистісну включеність і діяльність самонавчання.

Виклад основного матеріалу. Веб-квест (з англійської «пошук в мережі інтернет») – це діяльнісно-орієнтована проектна дидактична модель, яка передбачає самостійну пошукову роботу студентів в мережі Інтернет. Робота відбувається за певним алгоритмом і складається з декількох етапів, та має багато переваг при вивченні англійської мови [3]. Організація припускає перевірку наступної гіпотези: веб-квест технологія може виступати як ефективний засіб формування іноземної комунікативної компетентності студентів немовного вузу якщо:

– підтримувати високий рівень навчальної мотивації шляхом пред'явлення творчо-мовних завдань-проектів з чітко структурованим маршрутом пошуку рішення, надлишкової інформаційною базою і засобами, ясними критеріями оцінки і необмеженою свободою навчальних дій в рамках завдання;

– підвищувати автентичність і обсяг змісту навчання мови за рахунок дидактично кваліфікованого відбору інформаційних ресурсів відповідно до принципів наочності, доступності, культуровідповідності, науковості,

професійної спрямованості, зв'язку з життям, обліку індивідуально-вікових особливостей студентів, актуальності та новизни інформації;

Відповідно до поставленої проблеми були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати проблему розвитку іноземної комунікативної компетентності та можливостей її вирішення з використанням сучасних інформаційних технологій навчання.

2. Розкрити структуру іноземної комунікативної компетентності студентів немовного вузу.

3. Розробити і впровадити в практику вузівської підготовки веб-квест технологію стосовно курсу англійської мови.

4. Обґрунтувати і експериментально підтвердити сукупність дидактичних можливостей і умов застосування веб-квест технології у розвитку іноземної комунікативної компетентності студентів.

Використання технології веб-квест в навчанні англійської мови. Розвиток комп'ютерних технологій, особливо Інтернет-технологій, дає потужний імпульс розвитку всього людства. Усвідомлюючи цей факт, педагоги прагнуть активно використовувати нові технічні досягнення в навчальних цілях [3]. Сьогодні вже важко уявити роботу шкіл без доступу до глобального інформаційного простору. Незаперечно перевага Інтернету в тому, що він являє собою невичерпне джерело інформації по будь-якому питанню. Викладачам англійської мови почастило подвійно, тому що переважна частина матеріалу, який можна знайти в Мережі, представлена англійською [1, с.264-268].

– по-перше, підвищує мотивацію навчання за рахунок надання свободи творчості студентів в рамках колективного веб-проекту, забезпечення їх необхідними навчально-інформаційними ресурсами і джерелами, пред'явлення простих критеріїв оцінки, що формує впевненість в успіху;

– по-друге, істотно насичує зміст навчання мови різноманітним, професійно орієнтованим матеріалом за рахунок використання можливостей Інтернет-ресурсів відповідно до провідним дидактичним принципам наочності, доступності, культуровідповідності, науковості, професійної спрямованості, зв'язку з життям, обліку індивідуально-вікових особливостей студентів, актуальності та новизни інформації;

– по-третє, на базі активних методів навчання (проектних, пошуково-дослідницьких, ігрових, інтерактивних, командних) у студентів формується стійка суб'єктна позиція, яка сприяє їх повноцінної самореалізації в процесі мовної підготовки.

Практична значимість дослідження полягає розробці оціночного інструментарію, який дозволяє визначати ефективність підготовки фахівця до міжкультурної комунікації з використанням веб-квест технології; підготовці і використанні Інтернет-ресурсів на заняттях, в якому представлені веб-квести країнознавчої, соціокультурної і професійної спрямованості у впровадженні в навчально-освітній процес технології веб-квестів з ме-

тою підготовки студентів до міжкультурної комунікації.

Підготовка майбутнього фахівця до міжкультурної комунікації з використанням технологій веб-квестів при вивченні іноземної мови є процес, спрямований на формування і вдосконалення професійно-особистісних характеристик його готовності до міжкультурної комунікації, утвореної єдністю соціальних, ціннісних і професійно орієнтованих компетенцій, придбаних в процесі мовного навчання студентів. Під змістом «готовності до міжкультурної комунікації» ми розуміємо взаємозв'язок всіх її характеристик: потреби до пізнання іншої культури, ціннісні орієнтації міжкультурної комунікації, прагнення і готовність сприйняття культурних відмінностей, здатність і бажання брати участь в міжкультурній комунікації. Її структурними компонентами є емоційна, комунікативна, інформаційна, технологічна готовність. Оцінка рівня сформованості готовності фахівця до міжкультурної комунікації здійснюється на основі критеріїв і показників, що дозволяють оцінювати мовну діяльність студента. Основними критеріями є: спрямованість на міжкультурну комунікацію; доцільність використання інформаційних ресурсів в освітньому процесі; варіативність застосування різних форм і методів [2, с.37].

Веб-квест розглядається нами як вид інформаційних, проблемно-орієнтованих завдань індивідуального або групового навчання, спрямованих на формування і розвиток навичок пошукової та дослідницької діяльності студентів в процесі освоєння, дослідження, обробки і презентації мовного навчального матеріалу. Розроблена нами класифікація веб-квестів включає наступні п'ять груп: репродуктивні, репродуктивно-когнітивні, когнітивні, когнітивно-креативні, креативні. Використання веб-квестів забезпечує розвиток самостійності студентів, логічного мислення студентів, формування їх готовності до міжкультурної комунікації. Інтеграція веб-квестів та інших завдань на основі інформаційних ресурсів в процес вивчення іноземної мови має на увазі наявність у студентів відповідного рівня володіння іноземною мовленнєвою діяльністю, яка сприяє розвитку і вдосконаленню навичок письма і читання, оповідання, розуміння міжкультурних особливостей, усвідомлення, сприйняття і оцінки змісту іноземної інформації.

Також, модель підготовки майбутнього фахівця до міжкультурної комунікації включає мотиваційно-цільовий, структурно-організаційні блоки роботи. Кожен критерій містить по кілька конкретизованих показників. ґрунтується на методології особистісно-діяльнісного, комунікативного, компетентнісного і культурологічного підходів і відображає способи формування готовності до міжкультурної комунікації на основі використання технології веб-квестів. Мотиваційно-цільовий блок включає в себе цілі та мотиви формування готовності до міжкультурної комунікації: потреби до пізнання іншої культури, ціннісні орієнтації міжкультурної комунікації, прагнення і готовність до сприйняття культурних відмінностей, бажання і здатність брати участь в міжкультурній комунікації. Структурно-організаційний блок орієнтований на здійснення педагогічних умов, включає в себе технологічні етапи формування готовності до міжкультурної комунікації, форми і методи роботи. Результативний блок спирається на критерії і показники, рівні формування

готовності до міжкультурної комунікації, що визначає ефективність моделі формування готовності майбутнього фахівця неможливо вузу до міжкультурної комунікації.

Висновок. Таким чином, веб-квест технології спрямовани на пошук і трансформацію інформації, відповідно до основним завданням, студенти опановують необхідними іншомовними вміннями – читати презентаційні тексти в режимі он-лайн, готувати письмові варіанти оброблених ними текстів (короткий тезовий для слайдів комп'ютерної презентації та повний текст усного виступу) і, нарешті, продукувати підготовлений монолог у вигляді усної ділової презентації. Крім розвитку вищезазначених мовленнєвих умінь, виконання розроблених веб-квестів моделює комунікативну професійно-орієнтовану реальність, сприяючи вдосконаленню роботи майбутніх фахівців як в колективі, так і автономно, забезпечуючи оволодіння студентами новими видами електронної грамотності.

Серед педагогічних умов застосування веб-квест технології для розвитку іноземної комунікативної компетентності студентів неможливо вузу виділяються наступні:

– по-перше, в рамках виконання інформаційного проекту необхідно надавати якомога більшу свободу творчості студентів для підвищення мотивації навчання мови;

– по-друге, необхідно насичувати веб-квест цікавим, різноманітним, актуальним, професійно значущим іноземним матеріалом, використовуючи засоби віртуальної наочності;

– по-третє, необхідно спиратися на пошуково-дослідні, ігрові, інтерактивні, командні форми і методи роботи студентів над вебпроектами для забезпечення режиму постійного міжособистісного взаємодії студентів на мові, що вивчається.

Література

1. Волкова, О.В. Використання технології веб-квестів на заняттях з іноземної мови [Текст] / І.Ф. Ісаєв, О.В. Волкова Вісник Белгородського університету споживчої кооперації. – 2006. -№ 4/19. – С.264-268.

2. Міколаєва Н.В. Освітні квест-проекти як метод і засіб розвитку навичок інформаційної діяльності курсантів // Питання Інтернет-освіти. – 2002, № 7. – с.37

3. Шмідт В.В. Технологія веб-квесту при навчанні англійської мови студентів неможливо спеціальностей / Віталія Валентинівна Шмідт [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sconference.org/publ/nauchno_praктиcheskie_konferencii/pedagogicheskie_nauki/teoriya_i_metodika_professionalnogo_obrazovanija

References

1. Volkova, V. Vikoristannya tekhnologiyi veb-kvestiv na zanyattiyakh z inozemnoyi movi [Tekst] / I.F. Isayev, O.V. Volkova Visnik Byelgorodskogo universitetu spozhivchoyi kooperaciyi. – 2006. -#4/19. – S. 264-268.

2. Mikolayeva N.V. Osvitni kvest-proekti yak metod i zasib rozvittku navichok informacijnoyi diyalnosti kursantiv // Pitannya Internet-osviti. – 2002, # 7. – s. 37

3. Shmidt V.V. Tekhnologiya veb-kvestu pri navchanni anglijs'koyi movi studentiv v nemovnikhi speczialnostej / Vitaliya Valentinivna Shmidt [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupu: http://sconference.org/publ/nauchno_praктиcheskie_konferencii/pedagogicheskie_nauki/teoriya_i_metodika_professionalnogo_obrazovanij

Perepelytsia K.Y.,

lecturer of foreign languages department of Kharkiv National University of Radio Electronics,
kyr.perepelytsia@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

WEB QUEST TECHNOLOGY USING IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The article explores the theoretical foundations of web-quest technology using as an adequate didactic tool for the development of students' foreign-language communicative competence. The state of the problem in practice is analyzed and the essence of the web-quest technology and the possibilities of its solution using modern information technology training is determined. The main components of the structure of the students' foreign language communicative competence and the parameters of their dynamics in the language training process are disclosed. The set of the didactic possibilities and conditions of web quest technology application is grounded and experimentally determined. The information-constructive approach to the problem of the foreign language communicative competence development is proposed which links its decision with the growth of the students information competence in the conditions of educational foreign-language media environment.

Key words: technology web quest, foreign language communicative competence. foreign language training, Internet resources, information technology.

УДК 796.8.015

Петрушкевич І.І.,

викладач кафедри загальноєкономічної підготовки Херсонського державного аграрного університету,
Fizkultura2018@ukr.net

Україна, м. Херсон

СПОРТИВНА ПІДГОТОВКА ЄДИНОБОРЦІВ

У статті розглянуто основні напрями спортивної підготовки єдиноборців, також те, що раціоналізація підготовки в єдиноборствах повинна здійснюватися за допомогою зростання ролі індивідуалізації, якщо не в цілому тренувальному процесі, то в його окремих компонентах. Згідно сучасних підходів, індивідуалізація процесу спортивної підготовки здійснюється у відповідності з індивідуальними можливостями спортсмена, охоплює всі сторони його підготовки, а також вибір засобів, способів, методів, форм організації, параметрів тренувального змагального навантаження.

Ключові слова: індивідуалізація, спортивна підготовка, єдиноборці.

Постановка проблеми. Для вдосконалення структури та змісту підготовки спортсменів орієнтація при плануванні та організації тренувального процесу на індивідуальні особливості [2,5]. Згідно з визначенням Л.П. Матвєєва, індивідуалізація – це така побудова процесу фізичного виховання та таке використання його засобів, методів та форм занять, при яких здійснюється індивідуальний підхід до осіб, та створюються сприятливі умови для розвитку їхніх здібностей до навчання [7]. Під індивідуальними особливостями спортсмена необхідно розуміти наявність специфічних властивостей: морфологічних, фізіологічних, психологічних особливостей розвитку та функціонування організму спортсмена у відповідності до його соціальної приналежності [2]. Навантаження, яке запропоноване спортсмену, повинне бути адекватним його індивідуальним особливостям, що дозволить підвищити ефективність тренувального процесу [2].

Високий рівень розвитку сучасного спорту, цілком обґрунтовано, ставить вимогу не тільки до пошуку більш ефективних шляхів оптимізації тренувального процесу спортсменів, але і до більш цілеспрямованого їх використання в ньому [1,4].

Індивідуалізація спортивної підготовки приводить до підвищення ефективності навчально-тренувального процесу, що, в свою чергу, відбивається на поліпшенні змагальних результатів.

Метою нашого дослідження є удосконалення системи підготовки кикбоксерів на етапі спеціалізованої базової підготовки.

Методи і організація дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури, документальних матеріалів та всесвітньої інформаційної мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цілому ряді робіт досить глибоко розглядаються різноманітні питання тренувального і змагального процесу у бойових єдиноборствах (Е.В. Калмиков, 2004; В.Г. Саєнко, 2009; В.Г. Саєнко, 2010), в тому числі і кикбоксингу (П.А. Орел, 2000; М.О. Яремко, 2001). Попередній аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що проблемі застосування індивідуального підходу в тренувальному процесі спортсменів високої кваліфікації було присвячено ряд публікацій (Р.А. Нигмедзянов, 1999; V. Dorgan, V. Manolachi, 2003; А.П. Бондарчук, 2005; Г.С.Туманян,

2006). Індивідуальні комбінації ударів певною мірою висвітлені в дослідженнях з боксу (М.П. Савчин, В.Г. Богуславський, 2000; С.А. Нікітенко, 2001).

Виклад основного матеріалу. До числа пріоритетних напрямків, які відповідають вимозі оптимізації тренувального процесу, потрібно віднести індивідуалізацію. Необхідно відмітити, що ефективність її впровадження в практику залежить від знання своєрідної сукупності рис індивіда, що відображають його індивідуальність.

Важливим для спортивної практики є те, що генетичний фактор визначає не тільки рівень прояву рухових можливостей, але і спадкову норму реакції організму на фізичне навантаження, резервні можливості його функціонального удосконалення.

Науково-методичній літературі виділяють два підходи до дослідження і здійсненню процесу індивідуалізації в контактних видах єдиноборств.

Представники першого (психофізіологічного) підходу акцентують увагу переважно на вивчення і облік впливу властивостей нервової системи, властивостей температури, психомоторних здібностей, психічних станів на індивідуальні особливості змагальної діяльності [3].

Представники другого підходу вивчають особливості впливу генетично обумовлених функціональних можливостей фізіологічних систем організму на рухові здібності спортсмена, їх обліку при розробці методики навчання і тренування [4;6;9].

Змагальна діяльність і в кикбоксингу представляє високі вимоги і до психіки спортсмена і його організму [8]. Тому два підходи не суперечать, а взаємодоповнюють один одного, оскільки розглядають особливості процесу індивідуалізації з різних сторін – психічного розвитку і розвитку функціональних можливостей організму і, насамперед, його рухових функцій.

Спеціалісти відзначають, що індивідуалізація спортивної підготовки припускає, насамперед, облік рівня і динаміки розвитку параметрів рухових функцій. Це обумовлюється тим, що психофізіологічна сфера людини має природну основу і тому вельми консервативна і мало тренувана.

Індивідуалізація повинна передбачати, як облік специфіки індивідуального проявлення різних функцій організму спортсменів, так і орієнтацію їх тренувального процесу на примусову експлуатацію тих рухових здібностей, акцентована стимуляція яких в значній мірі зумов-

лює демонстрацію високих досягнень у виді спорту, вибраного у якості поглибленої спеціалізації. Впровадження даної принципової установки в практику самим безпосереднім чином взаємозв'язане з використанням в процесі підготовки спортсменів різних стилів ведення бою, доцільність застосування якого з ростом спортивної майстерності істотно зростає.

В практичній реалізації індивідуального підходу спеціалістам потрібно розташовувати категорії, опираючись на які можна з високою ступенем надійності здійснювати диференціацію спортсменів по їх індивідуальним ознакам. Перелік критеріїв дуже різноманітний, тому проблема індивідуалізації тренувального процесу спортсменів на даний час не знайшла своє остаточне рішення. При цьому, потрібно відмітити, що в якості таких критеріїв, як правило в різних їх поєднаннях, спеціалістами традиційно використовується наступні ознаки: ступінь біологічної зрілості; структурні особливості моторики; стан психомоторики; фізичний розвиток; конституційні особливості тіла будови; стан різних сторін підготовки; властивості вищої нервової і психічної діяльності; специфіка протікання адаптаційних процесів; морфо функціональні; психофізіологічні; медико-біологічні і інші показники. У видах єдиноборств дослідження даної проблеми найбільш часто здійснювалося в двох напрямках:

– психофізіологічним, де увага акцентується на вивченні психомоторики спортсменів, особливостей властивостей їх нервової системи, темпераменту і т.д.;

– функціонально-педагогічним, який має на увазі вивчення функціональних і морфологічних показників суб'єкта, а також кількість і якість оцінок його рухових можливостей.

Зараз, з впевненістю можна стверджувати, що володіння великою інформацією про спортсмена, з метою його використання в практиці, якщо і можливо, то лише теоретично. Саме тому, в таких випадках, коли мова іде про використання індивідуального підходу в реальній практиці спорту, потрібно говорити не про абсолютну, а про відносну індивідуалізацію.

В процесі багаторічних занять кікбоксингом у результаті виборчої морфо-функціональної спеціалізації організму рухової можливості спортсмена набувають спеціалізований характер. Це проявляється в здатності спортсмена до ведення поєдинку у високому темпі, до силового єдиноборства або до обігравання супротивника, а також в переважанні атакуючої або комбінованої форми ведення поєдинку.

Основні причини «відносності» індивідуального підходу: традиційно в практиці враховується індивідуальні властивості не окремо взятого спортсмена, а деякої їх сукупності, що володіє певною схожістю специфічних рис; даний підхід реалізується тренувальному процесі як правило не протягом всієї його роботи, а епізодично в окремо взятих структурах побудови річного циклу або в найбільш значущим видах підготовки спортсмена (індивідуалізація процесу підготовки спортсмена припускає під собою якусь його орієнтацію на переважне стимулювання тільки тих його здібностей або ознак сукупного прояву, акцентованого розвитку яких сприяло би ефективному формуванню необхідного фонду рухових навиків) і т.д. У цілому, причини, по яким індивідуалізація

тренувального процесу не може бути реалізована практиці в повному об'ємі. Спроби вирішення даної проблеми робились спеціалістами неодноразово. Однак, незважаючи на всю її актуальність, вона не получила поки належного наукового обґрунтування.

У зв'язку з вище сказаним, спеціалісти визначили основний напрямок в реалізації індивідуального підходу щодо процесу підготовки єдиноборців (індивідуалізація змісту і побудова процесу підготовки, вибір способів, методів, форм організації і т.д.).

Практика свідчить, що об'єктом педагогічного впливу в рамках індивідуалізації тренувального процесу в спортивних єдиноборствах є переважно рухових здібностей і зумовлені ними техніко-тактичні дії (прийоми), застосовувані спортсменом в ході поєдинку.

У свою чергу, індивідуалізація техніко-тактичної підготовки в боксі і кікбоксингу здійснюється у двох взаємопов'язаних напрямках:

1) вдосконалення техніки;

2) вдосконалення індивідуального стилю ведення бою.

Важливим фактором, що впливає на формування індивідуальної манери ведення бою боксера (кікбоксера), є психічні особливості і рухові можливості спортсмена, які обумовлені генетично заданими індивідуальними властивостями нервової системи, особливостями темпераменту, нервово-м'язового апарату і систем забезпечення м'язової діяльності спортсмена. У процесі спортивного удосконалення у єдиноборців формуються різні домінуючі здібності, які відображаються на особливостях бойової манери і проявляються в техніці виконання комбінацій і тактиці ведення бою. Зокрема, в результаті досліджень [9] було встановлено, що боксерів можна розділити (за ступенем розвитку швидкісно-силових здібностей) на спортсменів з відносно сильними руками або ногами.

Конкретному розуміння сукупності ознак відображають індивідуальність в контактних єдиноборствах сприяє інтерпретація наступних філософських категорій: загального, особливого, одиничного. Загальна основа на принципі діалектичної цілісності властивостей організму і закономірно поширюється на спортсменів різних видів єдиноборств. Особливе, ж знаходить своє вираження в специфічності, притаманній спортсменам конкретним видам єдиноборств. Одиничне, як правило, має на увазі під собою наявність якісної своєрідності, вираженого в конкретному способі виконання змагальної діяльності. Виходячи з цього, слід відмітити, що саме в техніко-тактичній майстерності знаходить своє відображення індивідуальності єдиноборця.

Протягом тривалого часу прогрес досягнень в боксі і кікбоксингу зв'язувався: з неперервним збільшенням напруженості тренувальних і змагальних навантажень; з збільшенням специфічності тренувальних впливів; раціоналізація їх розподіл в тренувальних циклах різної тривалості; з акцентованою корекцією різних сторін підготовленості; з трансформацією і подальшою оптимізацією рівня атлетичної і функціональної підготовленості в техніко-тактичній майстерності і т.д.

Однак, як свідчать спеціалісти, раціоналізація підготовки в даних видах спорту повинні здійснюватися за допомогою зростання ролі індивідуалізації, якщо не в

цілому тренувальному процесі, то в його окремих компонентах. Не обійшов стороною індивідуальний підхід і різні сторони підготовки кикбоксерів.

Під поняттям «індивідуальна манера» поєдинку прийнято розуміти деяку схильність єдиноборців до певних способів ведення ними змагальної діяльності. Вона, в значній мірі, обумовлена генетичним фактором, який в процесі системного використання цілеспрямованих впливів сприяти «домінуючих можливостей» реалізованих в змагальної діяльності. Характер індивідуального стилю і манери ведення поєдинку, можна з впевненістю говорити про те, що наскільки манера змагальної діяльності відкладає відбиток на формування стилю, настільки стиль впливає на становлення манери. В зв'язку з цим, обґрунтованому слід признати твердження ряду спеціалістів про те, що яку б манеру, вид або форму реалізації змагальної діяльності не приймав кикбоксер, вона буде володіти властиво виключно йому часткою індивідуальності, індивідуальною особливістю стилю. Таким чином, під словосполученням «індивідуальний стиль» ведення бою потрібно розуміти сукупність специфічних рис змагальної діяльності. Стиль ведення поєдинку обумовлений в основному домінуванням тих чи інших, від частини традиційних, підходів в підготовці єдиноборців (методика підготовки), з одної сторони, а з другої, істотно детермінований генетичним фактором [4].

Також потрібно відмітити той факт, що між поняттями «індивідуальний стиль» і «індивідуальна манера» досить часто визнається тотожність. Виходячи з цього, в подальшому будемо використовувати тільки термін «стиль» [4].

На думку авторів, існування єдиноборців, використовуючи в своїй змагальної діяльності переважно якийсь один тактичний стиль, повинно розцінюватись як не достаток методики їх навчання і тренування.

У зв'язку з традиційно існуючим термінологічним запозиченням між такими видами спорту, як бокс і кикбоксинг, в понятійний апарат останнього цілком виправдано «перекочували» і найменування тактичного стилю ведення бою. Однак, із всього їх різноманіття були запозичені лише чотири найбільш часто спостережуваних: «нокаутер», «темповик», «ігровик», «універсал». Дана диференціація кикбоксерів досить умовна, але, в той же час, вона повністю відповідає висунутим до неї вимогам. Відмінні риси вищевказаних тактичних стилів неодноразово були описані в цілому ряді публікацій, в зв'язку з чим, їх детальний розгляд не являється доцільним.

Єдиноборці-універсали досконало володіють усіма різновидностями тактичних дій, тобто з рівним успіхом застосовують в бою тактику нокауту, обіграння і темпу, також тактику комбінаційного бою. Тактика універсала заснована на різнобічній тактичній підготовленості спортсмена і високому рівні розвитку фізичних і вольових якостей. Універсали відрізняються значним ступенем розвитку спеціальних рухових якостей, притаманних представникам інших тактичних стилів. Вони мають більш розвинену спеціальну спритність, тобто здатність справлятися з будь-яким виниклим руховим завданням [9].

Як показують дослідження і практика кикбоксингу та боксу, неможливо домогтися високих результатів на міжнародному рингу, якщо володіють тільки одною які-

стю – мистецтвом обіграння, нокауту або темпу. Необхідно володіти комплексом цих якостей і постійно прагнути до універсалізму [9].

Для вітчизняної школи контактних єдиноборств характерна гнучка, активно-наступальна і різноманітна тактика ведення бою з прагненням до сильного і точному удару, заснована на майстерному обігранні противника і що виключає грубі силові прийоми.

Висновки. Слід відмітити, те що більшість науковців розглядають індивідуалізацію як вузько спрямований процес оптимізації деяких сторін підготовленості спортсменів на основі аналізу невеликої кількості показників підготовленості. При цьому, стрімкий розвиток сучасного спорту вимагає поглибленого комплексного вивчення результативно значущих індивідуальних особливостей спортсменів.

Література

1. Бондарчук А.П. Периодизация спортивной тренировки. Киев: Олимпийская литература, 2005. – 303 с.
2. Воробьев С.В. Индивидуализация тренировочного процесса лыжников-гонщиков 12–13 лет на этапе начальной спортивной специализации: диссертация...кандидата педагогических наук; 13.00.04 Коломна, 2004 133 с.: 61 05-13/357. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://planetadisser.com/see/dis_37007.html
3. Калмыков Е.В. Использование информационно-методической системы в оптимизации психофизического состояния кикбоксеров / Е.В. Калмыков, О.В. Жбанов, А. Карданов // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 5. – С.62-63.
4. Калмыков Е.В. Индивидуальный стиль деятельности в спортивных единоборствах. М.: ФГАОУ, – 31с.
5. Камаев О.И., Кривенцов А.А. Теоретические и методические основы индивидуализации спортивной подготовки юных лыжников – гонщиков [Электронный ресурс] / О.И. Камаев, А.А. Кривенцов, 2009. Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-04/09koitys.pdf
6. Киселев В.А., Черемисинов, В.Н. О показателях нагрузки в соревновательном поединке боксеров // Бокс: Ежегодник, – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С.30-32.
7. Матвеев А.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов // А.П. Матвеев. – К.: Олимпийская литература, 1999. – 317 с. – ISBN 966-7133 – 22 -2
8. Савчин М.П. Исследование динамики работоспособности боксеров высших разрядов в соревновательном периоде: Автореф. дис. ... канд. пед. наук, – М.: 1974. – 27с.
9. Филимонов В.И. Специфика силовой подготовленности боксеров высокой квалификации в связи с особенностями их технико-тактического мастерства: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Филимонов В.И.; Киевский гос.ин-т физ. культуры. – Киев, 1979. – 24 с.

References

1. Bondarchuk A.P. Peryodyzatsiya sportyvnoi trenyrovky. Kyev: Olympyiskaya literatura, 2005. 303 s.
2. Vorobev S.V. Indyvidualyzatsiya trenyrovochnoho protsessu lyzhnykov-honshchykov 12–13 let na etape nachalnoi sportyvnoi spetsyalyzatsyy: dysertatsiya...kandydata pedahohycheskykh nauk; 13.00.04 Kolomna, 2004 133 s.:61 05-13/357.[Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://planetadisser.com/see/dis_37007.html
3. Kalmykov E.V. Yspolzovanye ynformatsionno-metodycheskoy systemy v optymyzatsyy psykho fizycheskoho sostoiannya kykbo-kserov / E.V. Kalmykov, O.V. Zhbanov, A. Kardanov // Teoriya y praktyka fizycheskoy kultury. – 2001. – № 5. – S. 62-63.

4. Калмыков Е.В. Индивидуальный стиль деятельности в спортивной единоборствах. М.: РИИФК, – 31с.

5. Камаев О.У., Крывентсов А.Л. Теоретические и методические основы индивидуализации спортивной подготовки юных боксеров – любителей [Электронный ресурс] / О.У. Камаев, А.Л. Крывентсов, 2009. Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-04/09koitys.pdf

6. Киселев В.А., Черемусинов, В.Н. О показателях нагрузки в соревновательном поединке боксеров // Бокс: Ежегодник. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С. 30-32.

7. Matveev L.P. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов // Л.П. Matveev. – К.: Олимпийская литература, 1999. – 317 с. – ISBN 966-7133 – 22 -2

8. Савчин М.Ф. Исследование динамики работоспособности боксеров высшей разрядов в соревновательном периоде: Автореф. дис... канд. пед. наук. – М.: 1974. 27с.

9. Филмонов В.У. Специфика силовой подготовленности боксеров высокой квалификации в связи с особенностями их технико-тактического мастерства: Автореф. дис... канд. пед. наук/ Филмонов В.У.; Киевский гос. ун-т физ. культуры. – Киев, 1979. – 24 с.

Petrushkevich I.I.,

Lecturer of the Department of General Economic Training of Kherson State Agrarian University, Fizkultura2018@ukr.net
Ukraine, Kherson

SPORT TRAINING OF SINGLE COMBAT FIGHTERS

The article is examined the main directions of sport training of single combat fighters and also the fact that rationalization of training in single combats must be done with the help of growth of role of individualization in its separate components but not in the whole training process. According to contemporary approaches individualization of sport training process is carried end in accordance with individual abilities of a sportsman, envelopes all sides of his/her training and also choice of means, methods, and forms of organization, parameters of training and competitive loadings.

Key words: individualization, sport training, single combat fighters.

УДК 371.211.24

Попадич О.О.,

доцент, к.пед.н., доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», olena.popadych@uzhnu.edu.ua
Україна, м. Ужгород

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСНОВНІ ФОРМИ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ

У статті досліджено проблему правового виховання дітей дошкільного віку; визначено принципи правового виховання дошкільників та проведено огляд основних форм роботи закладів дошкільної освіти з батьками у сфері правового виховання дітей. Показано, що основними формами правового виховання з батьками дошкільників є: правова освіта (навчання); правова пропаганда; правова агітація; індивідуально-виховна робота та встановлено, що серед основних форм роботи закладів дошкільної освіти з батьками у сфері правового виховання дітей особливо ефективними є проведення спільних правових заходів.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, дитина дошкільного віку, правове виховання, форми правових заходів, батьки дошкільників.

Постановка проблеми. Очікування суспільства сьогодні насамперед пов'язані з формуванням життєздатної гнучкої, свідомої, творчої людини [1, с.3]. Тому в сучасних умовах правова освіченість набула глобального значення. Саме в дошкільний період діти набувають початкові уявлення про соціальні норми поведінки людей та про потребу належної поведінки у суспільстві. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» вимоги до рівня розвиненості, вихованості, навченості дітей дошкільного віку визначаються Базовим компонентом дошкільної освіти України (державним освітнім стандартом) і реалізуються програмами, рекомендованими або схваленими Міністерством освіти і науки України в установленому порядку [9].

Аналіз наукових досліджень останніх років засвідчив, що вказаній проблематиці присвячені роботи Л. Артемової, Е. Белкіної, А. Богущ, Т. Понімансько, Н. Гавриш, Г. Беленької, Л. Коваль, О. Кононко, К. Крутій, Н. Кічук, В. Кьона, Н. Лисенко, Н. Манжелій, Т. Науменко, В. Пабат, Л. Покроєвої, О. Поліщук, Т. Танько, Х. Шапаренко, Р. Кондратенко та інших науковців.

Необхідно звернути увагу на те, що дошкільне дитинство – це особливий період в житті людини, коли здійснюється всебічний розвиток особистості. Дитина перебуває в повній залежності від дорослих, які її оточують. Тому соціальні інститути виховання – державні та приватні дошкільні навчальні заклади; групи короткотривалого перебування; групи при загальноосвітніх навчальних закладах тощо – ставлять перед собою завдання формувати в дітей дошкільного віку визначену суму знань про право, законодавство та про правову дійсність; прищеплювати їм повагу до права, закону; формувати у них правові переконання, правові ідеали, соціально-правову активність, навички правомірної поведінки. Насамперед цим і зумовлений вибір теми дослідження проблеми правового виховання дітей дошкільного віку, а особливо основних форм роботи закладів дошкільної освіти з батьками дітей.

Мета статті – дослідження основних форм роботи закладів дошкільної освіти з батьками у сфері правового виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із завдань модернізації вітчизняної освіти визначено створення єдиного простору «сім'я – освітня установа», що пов'язаний з підвищенням вимог до загальної та педагогічної культури всіх, хто причетний до виховної діяльності підростаючого покоління. Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання [2, с.14]. Стратегічні напрями розвитку системи освіти в Україні окреслені концептуальними положеннями державних документів – «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», Законами України «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти.

Основним завданням правової освіти дитини є забезпечення дітей оптимальними умовами розвитку індивідуальних здібностей, захист її прав на будь-якому етапі особистого розвитку. У дошкільному віці створюються сприятливі умови для морально-правового розвитку дітей [4]. Тому діяльність щодо захисту прав дитини повинна бути реалізована за трьома напрямками: робота з сім'єю; робота з вихователями; ознайомлення дітей з власними правами. Дітям-дошкільникам доступні лише узагальнені уявлення про власні права і свободи. Батьки стають першими наставниками своїх дітей і безпосередньо впливають на становлення і розвиток дитячої особистості своїми цінностями, поведінкою і своїми знаннями. Саме через це співпраця закладів дошкільної освіти та батьків у сфері правового виховання дітей дошкільного віку є дуже важливою. Розглянемо основні її форми.

У класичній педагогічній літературі питання правового виховання досліджується у контексті загального всебічного й гармонійного розвитку людини, здійснюється акцент на виховання морально-правової культури особистості. Значний вклад у теорію та практичну реалізацію правового виховання внесла С. Русова. На її думку дитина перебуває в центрі педагогічної уваги. Захист гідності, прав і свобод дитини, створення сприятливих умов для природного, всебічного й гармонійного розвитку її можливостей, заперечення тілесного пока-

рання, муштри – основні принципи правового виховання С. Русової [11, с.37].

Зазначимо, що правове виховання – це цілеспрямована і систематична діяльність батьків і педагогів у формуванні правового мислення. Дітям потрібно прищеплювати впевненість і повагу як до себе, так і до оточуючих [10, с.84]. Змістом правового виховання дошкільників є: залучення дітей до знань про державу і право, законність, права і свободи особи; формування у них стійкої орієнтації на правову поведінку. Але це не тільки збагачення знань дошкільників про право, закон, правову діяльність, але й цілеспрямована дія на свідомість з метою формування у них досвіду поведінки відповідно до діючої правової норми. Важлива складова частина правового виховання дітей дошкільного віку – робота закладів дошкільної освіти з батьками. Ця сторона правового виховання важлива тим, що дитина дошкільного віку повинна знати про свої права та обов'язки, оперувати правовими знаннями у власній поведінці, реалізувати правову поведінку в різних видах діяльності, вміти адекватно оцінювати свої і чужі вчинки з точки зору норм права, дотримуватися заборон і виконувати свої обов'язки.

Проаналізувавши наявну сучасну педагогічну літературу і програми можна відзначити, що правове виховання дітей розроблено в достатній мірі, але рекомендації для вихователя не конкретизовані, форми і зміст роботи з батьками дошкільнят є узагальненими. По правовому вихованню дітей відсутні чіткі педагогічні рекомендації для проведення відповідної роботи. Тому вирішенням даної проблеми є створення системи роботи з правового виховання в дошкільних освітніх установах.

Відомо, що сім'я – це середовище, де дитина першопочатково опановує мораль, правила людського суспільства, що регулюють життя [3, с.147]. Для дитини надзвичайно важливим є емоційний зв'язок з батьками та їх любов до неї. Атмосфера в сім'ї формує духовне інтелектуальне збагачення особистості маленької дитини, що сприяє розвитку самосприйняття і самосвідомості. Зважаючи на зазначене, в дошкільному закладі та сім'ї важливою складовою частиною виховання дитини є створення атмосфери визнання індивідуальності дошкільника, поваги до його особистості та надання змоги користуватися своїми правами. Грунтуючись на принципах системно-організованого підходу, визначаємо такі принципи правового виховання дошкільників: адресний підхід у формуванні права, що передбачає використання особливих форм і методів роботи, з урахуванням кожної вікової групи; активність і наступальність, що прогноують наполегливість і розумну ініціативу в трансформації світогляду дітей та їх ціннісних установок, орієнтованих на правові норми поведінки. Відповідно до цих принципів проаналізуємо основні форми роботи з батьками.

У словнику іншомовних слів поняття «форма» (від лат. forma – зовнішність, устрій) трактується як зовнішній вигляд, обрис, тип, структура чогось, що зумовлено певним змістом. А з філософської позиції – це усякий зовнішній вираз якого-небудь змісту [12, с.721]. На нашу думку, форма правового виховання дошкільників – це спеціальна конструкція навчально-виховного процесу,

характер якої зумовлюється змістом виховання, методами, прийомами, засобами діяльності вихователів, батьків і дітей. Автори «Класичної педагогіки» Л.С. Нечипоренко, Я.В. Подоляк, В.Г. Паснюк зазначають, що форми виховання та взаємодії у процесі виховання – це засоби організації виховного процесу, у яких реалізується взаємодія вихователя і вихованців у різних умовах [7, с.214]. Так, В.П. Зенін вважає, що це способи зовнішнього вияву педагогічної та правоохоронної діяльності, за допомогою яких державні органи та громадські організації здійснюють роботу з виховання громадян у дусі поваги до законів, суворого їх виконання, сприяють формуванню правосвідомості, прищеплюють навички правомірної поведінки та підвищують соціально-правову активність [5, с.29]. На думку В.О. Котюка, нараховується більше 20 форм правового виховання [6, с.98], якими педагогічні працівники можуть активно керуватися у роботі, проте серед них виділяють найголовніші, а саме: за специфікою правового виховання – правове навчання (освіта), правову просвіту, правову пропаганду, правову агітацію, соціально-правову практику, самовиховання; за кількістю суб'єктів, з якими проводять правове виховання – індивідуальні, групові і масові форми правового виховання.

Колективна форма правовиховної роботи має перевагу над індивідуальною, так як охоплює одночасно велику кількість батьків дітей, створює певний емоційний настрій, колективне переживання правової інформації. Індивідуальна ж форма взаємодії вимагає багато часу і спеціально розробленого підходу до кожного. Проте, на нашу думку, такою формою не можна нехтувати. Головною умовою індивідуальної роботи з батьками дітей є дотримання вихователями принципу індивідуального підходу.

На нашу думку основними формами правового виховання з батьками дошкільників є: правова освіта (навчання); правова пропаганда; правова агітація; правова просвіта; індивідуально-виховна робота; правове самовиховання. Правова освіта (навчання), на думку В.О. Котюка – найбільш ефективна і результативна форма правового виховання [6, с.99]. Здійснюється у навчальних закладах за навчальними планами та програмами, на курсах підвищення кваліфікації, а також у системі службової підготовки судових та правоохоронних органів тощо. Правова освіта – конкретний вид навчального процесу, під час якого під керівництвом досвідчених вихователів, педагогічних працівників, працівників правоохоронних органів, юристів майбутні вихователі та/або батьки оволодівають правовими знаннями, навичками, вміннями застосування правових норм. Правова пропаганда – цілеспрямована діяльність, що має на меті формування у членів суспільства високого рівня правосвідомості та правової культури, роз'яснення правової політики й поширення правових знань, ідей за допомогою засобів масової інформації та інших форм доведення правової інформації до широкого загалу. Правова пропаганда як форма правового виховання батьків дошкільників реалізується шляхом поширення правових знань через засоби масової інформації (радіо, телебачення, преса), а також проведення лекцій, диспутів тощо за такими напрямками: пропаганда Конституції України,

законодавства держави, поширення правової інформації про стан законності і правопорядку, правова хроніка, зустрічі з відомими юристами – науковцями, практичними працівниками правоохоронних органів, суду, прокуратури тощо. Правову агітацію визначають як форму правового виховання, що полягає у правовому впливі на правосвідомість і настрої членів суспільства через колективні та індивідуальні бесіди, виступи на мітингах, зборах за допомогою преси, телебачення тощо. Правова просвіта тісно пов'язана із правовим навчанням і пропагандою, але не зводиться до них. Вона має обмежені завдання – дати певні знання з тих чи інших питань права і законодавства, роз'яснити чинне законодавство [8].

Вважаємо, що доцільно було б розділити форми роботи з батьками дошкільників на: масові: лекція, зустрічі, правові факультативи, громадські приймальні, екскурсії; групові або колективні: батьківські збори, диспути, дискусії, години права, конференції, вечори запитань та відповідей, факультативи, круглі столи, ігрові форми, мозковий штурм, вікторини, розв'язування кросвордів, тренінги тощо; індивідуальні: консультації, бесіди.

Розглянемо основні форми взаємодії вихователів з батьками дошкільників у сфері правового виховання дітей.

Лекція. Лекцію вихователь може застосовувати на батьківських зборах чи консультаціях «Права дитини. Їх дотримання в сім'ї» тощо. Успіх лекції передусім визначається особистими якостями вихователя. При читанні лекції вихователь має бути готовим до гострих запитань і, тим більше, сам провокувати їх, не оминати, не боятися їх. Тому вихователю-лектору слід удосконалювати навички ораторського мистецтва. Зрозуміло, що батьки дошкільнят мають різні емоції, часто виявляють критику до почутого, явно виражають свій скептицизм, лектор нерідко може почути і насмішки у свій бік. Тут потрібно володіти явною врівноваженістю і толерантністю до батьків вихованців. Якщо в ході лекції вихователь може лише дотично вислуховувати думки батьків, спілкуватися з ними, то для більш насиченого спілкування обирають форму бесіди. Це форма інтерактивного спілкування, яка дозволяє одночасно порушувати декілька тем, плавно переходити від однієї проблеми до іншої, залежно від ходу думок самих батьків, того, що їх найбільш хвилює. Теми бесід з правової тематики і методика їх проведення заздалегідь обговорюються. Проводячи бесіди на правові теми, вихователі мають пов'язати їх зміст з поведінкою вихованців.

На нашу думку, своєрідним різновидом бесіди є дискусія, (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження), що є ніби її «гострішою» формою. Це жваве спілкування, де вихователь готовий дати відповіді на запитання батьків. Основною функцією дискусії є формування правових переконань батьків дошкільників шляхом суперечок, як між собою, так і з вихователем, а також вихователя з вихованцями.

Крім того пропонуємо застосовувати психологічні тренінги щодо конфліктності в сім'ї, агресивності дітей та організувати круглі столи із запрошенням психолога, юриста. Ефективними будуть розігрування ділових ігор з вирішенням проблем труднощів навчання і виховання в сім'ї, а також спільні культурно-виховні заходи.

З огляду на вищеведене, зазначимо, що пропонувані форми взаємодії вихователів та батьків дошкільників у правовиховній роботі, звичайно, далеко не вичерпують усіх можливих форм організації спільної правовиховної і профілактичної роботи. Важливо, щоб така взаємодія системно планувалась і реально здійснювалась в кожному закладі дошкільної освіти. Адже у результаті цілеспрямованого правового виховання у дітей має сформуватися така громадянська поведінка і засвоєння прав, яка активізує у них соціальну позицію і збагатить їх моральність, шкалу цінностей, сформує високі моральні якості, прищепить правильну поведінку в суспільстві, забезпечить ставлення до оточуючих, до себе і до природи.

Висновки. Таким чином, правове виховання дошкільників визначено як соціально-управлінську діяльність суб'єктів виховання, перш за все педколективів закладів дошкільної освіти і батьків, що здійснюється в умовах тісної взаємодії та координації їх діяльності, спрямовану на формування в дітей системи правових знань, переконань і установок, правового мислення, правових умінь і навичок, що забезпечують стабільність правомірної поведінки і соціально-правову активність дитини, додержання, виконання і правильне використання нею діючих у державі правових норм, а основними формами правового виховання дошкільників через роботу закладів дошкільної освіти з батьками є: правова освіта (навчання); правова пропаганда; правова агітація; правова просвіта та індивідуально-виховна робота.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку доцільно спрямувати на аналіз методів правового виховання дошкільників через роботу закладів дошкільної освіти з батьками.

Література

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч 1. – Київ: ПДОВ «МЦФЕР-Україна», 2014 – 204 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Бозуш, дійсний член НААН України, проф, д-р пед. наук. Авт. кол-в: Бозуш А.М., Бельська Т.В., Богініч О.А., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко П.С., Коваленко О.В., Лисенко Т.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк П.В., Піроженко П.О., Поніманська П.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко А.Ю. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
3. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: зб. док. – К.: АПІ видав. «Столиця», 1998. – 245 с.
4. Дронжук Н.В. Формування основ правової культури дітей старшого дошкільного віку в сучасних умовах. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(23), Issue: 46, 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.seanewdim.com
5. Зенин В.П. Правове виховання / В.П. Зенин, М.М. Козюбра, В.В. Оксамитний; под ред. Б.М. Бабиця. – К.: Наук. думка, 1979. – 321 с.
6. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій: навч. посібник [для юрид. фак. вузів] / В.О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
7. Класична педагогіка: навч. посібник / [Л.С. Нечипоренко, Я.В. Подоляк, В.Т. Паснюк та ін.]. – Х.: Основа, 1998. – 419 с.
8. Майор Н.С., Чаварга О.Ю. Правове виховання дошкільників – обов'язкова умова формування життєвої компетентності особистості – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaqippro.org.ua/2010-06-02-07-11-30/2010-06-02-07-12-06/173-2010-04-08-05-59-48>

9. Методичні рекомендації для закладів до шкільної освіти – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/metodychni-rekomendatsiyi-doshkilna/dityachimi-sadkami-svitu.pdf>
10. Ніколаєнко В.М. Правове виховання в ДНЗ. 3-6 роки. – Х.: Вид. група «Онова», 2010. – 206.
11. Русова С. Нова школа соціального виховання / С. Русова // Український освітній журнал. – 1991. – № 1. – С.12-43.
12. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / укл.: О.І. Скorpенко, П.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

References

1. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ia u Sviti» (nova redaktsiia). U 2 ch. Ch 1. – Kyiv: TOV «MTSFER–Ukraina», 2014 – 204 s.
2. Bazovnyi komponent doshkilnoi osvity / Naukovyi kerivnyk: A.M. Bohush, diisnyi chlen NAFN Ukrainy, prof, d-r ped. nauk. Avt. kol-v: Bohush A.M., Bielienka H.V., Bohinich O.L., Havrysh N.V., Dolyzna O.P., Ilchenko T.S., Kovalenko O.V., Lysenko H.M., Mashovets M.A., Nyzkova O.V., Panasniuk T.V., Pirozhenko T.O., Ponimanska T.I., Sidielnikova O.D., Shevchuk A.S., Yakymenko L.Yu. – K.: Vydavnytstvo, 2012. – 26 s.
3. Dytynstvo v Ukraini: prava, harantii, zakhyt: zb. dok. – K.: AT vydav. «Stofytsia», 1998. – 245 s.
4. Dronzhek N.V. Formuvannia osnov pravovoi kul'tury ditei starshoho doshkilnoho viku v suchasnykh umovakh. Science and

Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(23), Issue: 46, 2015 – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.seanewdim.com

5. Zenyn V.P. Pravovoe vospytanye / V.P. Zenyn, M.Y. Kozubra, V.V. Okhmatynyi; pod red. B.M. Babyya. – K.: Nauk dumka, 1979. – 321 s.
6. Kotiuk V.O. Teoriia prava: kurs lektsii: navch. posibnyk [dlia juryd. fak. vuziv] / V.O. Kotiuk. – K.: Venturi, 1996. – 208 s.
7. Klasychna pedahohika: navch. posibnyk / [L.S. Nechyporenko, Ya.V. Podolia, V.H. Pasniuk ta in.]. – Kfi.: Osnova, 1998. – 419 s.
8. Maior N.S., Chavarha O.Yu. Pravove vykhovannia doshkilnykiv – oboviazkoiva umovaformuvannia zhyttievoi kompetentnosti osobystosti – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zakrappo.org.ua/2010-06-02-07-11-30/2010-06-02-07-12-06/173-2010-04-08-05-59-48>
9. Metodychni rekomendatsii dlia zakladiv do shkilnoi osvity – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/metodychni-rekomendatsiyi-doshkilna/dityachimi-sadkami-svitu.pdf>
10. Nikolaïenko V.M. Pravove vykhovannia v DNZ. 3-6 roky. – Kfi.: Vyd. hrupa «Onova», 2010. – 206.
11. Rusova S. Nova shkola sotsialnoho vykhovannia / S. Rusova // Ukrainyskyi osvitenii zhurnal. – 1991. – № 1. – S. 1-43.
12. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen / ukl.: O.I. Skorpnenko, T.V. Tsymbaliuk. – K.: Dovira, 2006. – 789 s.

Popadych O.O.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education Public higher education institution «Uzhhorod National University», olena.popadych@uzhnu.edu.ua
Ukraine, Uzhhorod

LEGAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN: THE MAIN FORMS OF WORK OF PRESCHOOL INSTITUTIONS WITH PARENTS

The article deals with the problem of legal education of preschool children; the principles of legal education of preschool children are determined and an overview of the main forms of work of preschool education institutions with parents in the field of legal education of children is conducted. It is shown that the main forms of legal upbringing with preschool parents are: legal education; legal propaganda; legal activism; legal instruction and individual educational work. It is established that among the main forms of work of preschool education with parents in the field of legal education of children, holding joint legal events is especially effective.

Key words: preschool educational institution, preschooler, legal education, forms of law teaching, parents of preschoolers.

УДК 372.881.111.1

Резунова О.С.,

доцент, к.пед.н., доцент кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету,
rizzolena@gmail.com

Україна, м. Дніпро

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ЄВІ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасний етап розвитку закладів вищої освіти пов'язаний із підвищенням якості підготовки майбутніх спеціалістів, які повинні відрізнятися високим професіоналізмом, вмінням працювати з інформацією у будь-якій сфері людської діяльності, знаходити її у різних джерелах, включаючи джерела іноземною мовою. Однією із головних навичок сучасного фахівця є оволодіння навичками читання текстів різноманітних жанрів для кращого професійного спілкування із закордонними діловими партнерами, для ознайомлення із досягненнями світової науки і техніки.

Статтю присвячено пошуку ефективних способів формування читацьких навичок студентів під час підготовки до складання ЄВІ з англійської мови. Основна увага приділена таким додатковим навичкам читання як: попередні припущення (predicting), швидке читання для розуміння суті (skimming), швидке читання для отримання спеціальної інформації (scanning), детальне читання тексту (reading for detail). Крім того, подано алгоритм роботи з типовими завданнями іспиту ЄВІ з англійської мови з використанням додаткових навичок читання. Доведено, що добре розвинені навички читання допоможуть студентам не лише успішно скласти вступний іспит, але й надалі читачі матимуть змогу більш ефективно працювати з автентичними тестами різних жанрів.

Ключові слова: навички читання, студент, ЄВІ (єдиний вступний іспит), попередні припущення, швидке читання для розуміння суті, швидке читання для отримання спеціальної інформації, детальне читання тексту.

Постановка проблеми. Стрімка глобалізація та інформатизація суспільства сприяє швидкому розповсюдженню інформації та налагодженню міжнародних ділових контактів. Сучасним випускникам закладів вищої освіти неминуче доведеться зіткнутися з необхідністю інтенсивного використання іноземної мови у професійній діяльності. Одним із головних навичок сучасного фахівця є оволодіння навичками читання текстів різноманітних жанрів, таких як ділові листи, замовлення, оголошення, рецензії, наукові статті, сайти компаній тощо для кращого професійного спілкування із закордонними діловими партнерами, для ознайомитися із досягненнями світової науки і техніки. Саме тому вже декілька років поспіль студенти багатьох спеціальностей складають вступний іспит у магістратуру з іноземної мови. Чотири із семи завдань являють собою тести на перевірку навичок читання автентичних текстів. Отже, формування читацьких навичок студентів є першочерговим завданням викладача іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема навчання читання текстів іноземною мовою розглядалася у різних аспектах такими вченими як Н. Гальскова, З. Кличнікова, М. Ляховицький, Л. Онуфрієва, І. Онуфрієва, Г. Чередніченко. Низку фундаментальних праць з навчання іншомовного читання виконано Г. Барабановою, З. Кличніковою, Т. Серовою, С. Фоломкіною. Існує також велика кількість дисертаційних робіт, в яких досліджено когнітивно-комунікативну методику навчання іншомовного читання (Г. Барабанова, Т. Шевченко), розроблено методику навчання самостійного читання іншо-

мовних текстів (М. Алієва, Н. Магазова, І. Трофімова). Лінгво-психологічні особливості тексту та проблеми його розуміння розкрито у працях О. Ахманової, І. Бермана, С. Бондар, М. Вайсбурд, І. Гальперіна, Т. Дрідзе, Н. Сметаннікова, Н. Чепелева та ін. Проте проблема розвитку необхідних навичок читання для успішного складання ЄВІ з англійської мови залишилась поза увагою науковців.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення ефективних читацьких навичок та способів формування додаткових читацьких навичок, необхідним для успішного складання ЄВІ з англійської мови та ефективного роботи з автентичними текстами різних стилів.

Виклад основного матеріалу. В контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне з'ясувати, що собою являє процес читання. На думку ряду дослідників, під читанням слід розуміти процес сприйняття і переробки інформації, задоволеної за нормами відповідної мови [1].

Погоджуючись з думкою британських та українських методистів, вважаємо, що для ефективного читання автентичних текстів англійською мовою, найбільш важливими є наступні допоміжні навички читання:

– *попередні припущення* (predicting)

Ще до моменту роботи з самим текстом, студенти мають змогу припустити про що саме буде йти мова. Для цього можна проглянути назву тексту, його структуру, оформлення, зміст, лексику, визначити його формат, адже це може бути газетна стаття, лист, розклад руху, оголошення, листівка, тощо. Навичка формувати попередні припущення допомагає студентам налаштува-

тися на певну тематику та активізувати лексичний запас, а отже, вони будуть краще підготовлені до сприйняття нової інформації.

– швидке читання для розуміння суті (skimming)

Для того, щоб швидко зрозуміти суть тексту, в жодному випадку не слід читати його в деталях, а лише ключові фрази та головні речення. Це знову ж таки можуть бути заголовки, перші реченні кожного абзацу, ключові слова в реченнях тощо. Для того, щоб розвинути цю важливу навичку, слід чітко формулювати завдання і встановлювати ліміт часу на читання тексту.

– швидке читання для отримання спеціальної інформації (scanning)

Мета такого типу читання – побіжний перегляд тексту з метою знаходження саме тієї інформації, яка нас цікавить (ціни, дати, імена, місця, певна лексика). Ця навичка включає вміння ігнорувати все те, що не стосується поставленого перед студентом завдання. Основними умовами цього є також чітке формулювання завдання та встановлення ліміту часу на читання тексту.

– детальне читання тексту (reading for detail)

Це техніка читання передбачає дуже ретельне опрацювання тексту та повне його розуміння. Детальне читання відбувається, коли студенти читають текст уже вдруге або ж втретє (після швидкого читання – skimming та / або scanning). Водночас для якісного виконання завдань на детальне читання студентам потрібно розуміти не кожне слово (як це може видатися) а лише лексичні одиниці, незнання яких унеможливило виконання поставленого завдання [1, 4].

Читання є першою частиною єдиного ступного іспиту (ЄВІ) з англійської мови. Мета цього завдання полягає в тому, щоб виявити рівень сформованості вмінь кандидатів самостійно читати і розуміти автентичні тексти за визначений проміжок часу [2]. Так як мова йдеться про читання зі встановленим часом, важливо навчити студентів читати не лише якісно, але й швидко.

Основна причина невдач у цій частині іспиту – неуважність до деталей, адже навіть не знаючи частини слів, можна обрати відповідь правильно, здогадавшись про значення незнайомих із контексту, знайшовши правильні ключові слова, чітко розуміючи, яку саме інформацію слід шукати, тобто вміти використовувати самі ті допоміжні навички читання, які максимально ефективно допоможуть виконати завдання у встановлений час.

Розглянемо алгоритм роботи з завданнями розділу «Читання» на конкретних прикладах, взятих з минулорічного тесту основної сесії.

Перша (питання з 1 до 5) та третя (питання з 11 по 16) частини тесту ЄВІ з англійської мови – це завдання на встановлення відповідності [3].

Від кандидата потрібно прочитати короткі автентичні тексти або уривки і співвіднести їх з загальною темою. У цьому завданні перевіряється вміння зрозуміти основну думку тексту (сканування) та вміння переглядати текст з метою пошуку необхідної інформації. Студенту немає необхідності перекладати кожне слово, текст можна просто «просканувати», зупиняючись на ключових сло-

вах. Щоби успішно розібратися з цим завданням, студенти повинні навчитися виділяти ключові слова в завданнях та знаходити відповідні синоніми з тексту.

Наприклад, є така частина тексту:

By sticking out their tongues, people react to situations that may be unpleasant for them. Such displays indicate laughing or rejection. For example, children often stick out their tongues to tease each other. Or, they may also stick out their tongues in reaction to activities requiring undistracted attention; hence, the tongue-showing of children focused on their homework.

І є такі варіанти відповідей:

A Showing that you are wrong

B Denoting a state of being concentrated

C Showing an aim of avoiding negative consequences

D Demonstrating your peaceful aims

E Indicating a feeling of being helpless

F Expressing approval or disapproval

G Expressing a feeling of being astonished

Починаємо аналізувати ключові слова у завданнях, визнаючи ті, які співвідносяться із зазначеним уривком. З назви «*Body language*» (мова тіла) та першого сканування тексту стає зрозумілим, що йдеться про сигнали тіла, які людина використовує для передачі певних станів. Як показують ключові слова, (*wrong* (не правий), у варіанті *A* мова йде про знаки тіла, які людина виявляє тоді, коли вона помилилася, у варіанті *B* ключові слова *state* (стан) та *concentrated* (сконцентрований), отже є певні ознаки, які вказують на зосередженість, у варіанті *C* ключовими словами є *negative consequences* (уникати негативних наслідків), отже це якісь знаки, які людина застосовує для того, щоб уникнути поганих наслідків, варіант *D* містить наступні ключові слова *peaceful aims* (мирні наміри), варіант *E* – *helpless* (беспорядність), варіант *F* – *approval or disapproval* (схвалення чи не схвалення), варіант *G* – *be astonished* (бути здивованим). Аналізуючи уривок тексту знаходимо наступні синоніми, які пов'язані з ключовими словами в завданнях, а саме *undistracted attention* (необхідність приділити увагу), *focused on their homework* (сконцентруватися на домашньому завданні), отже, нам підходить лише один варіант – *B* [3].

В другій частині тесту, а саме завдання з вибором однієї правильної відповіді (питання з 6 до 10) перевіряється вміння знайти конкретну інформацію.

На нашу думку, основні етапи роботи над цим завданням мають бути наступними: спочатку слід сканувати весь текст для загального розуміння, далі слід прочитати завдання, підкреслюючи ключові слова; потім слід знайти в тексті уривок, де міститься інформація, яка допоможе знайти необхідну відповідь, проаналізувати його за ключовими словами.

Наводимо приклад завдання до тексту:

How do Himba tribe protect themselves from a local climate?

A by wearing traditional clothes

B by covering their skin with substances

C by eating plenty of fatty food

D by swimming in the ocean

Ключові слова, які містяться у ймовірних відповідях: *traditional clothes* (традиційний одяг), *substances* (речовини), *eat fatty food* (їсти жирну їжу), *swim in ocean* (плавати в океані).

Аналізуємо відповідний уривок тексту:

On my way I visited a local Himba village and learnt about their culture and purchased some traditional crafts. The Himba people rub their bodies in a red organic dye and fat to protect them from the harsh desert climate.

- відповідь (A) нам не підходить, оскільки про традиційний одяг взагалі не згадувалося;
- відповідь (C) не підходить, оскільки в тексті немає жодної інформації про харчування в племені;
- відповідь (D) не підходить, оскільки про плавання в океані немає інформації.

Отже, C – єдиний варіант, який підходить за ключовими словами, оскільки в тексті є слова *a red organic dye and fat* (червона органічна краска і жир), що і відповідає виразу *substances* (речовини) [3].

Четверта частина тесту ЄВІ з англійської мови – завдання на заповнення прогалін у тексті (питання з 17 до 22). У цьому завданні потрібно вставити в текст пропущені шматочки речень.

На нашу думку, алгоритм роботи має бути наступним:

1. Прочитати весь текст, не звертаючи уваги на прогалини.
2. Для кожної опції спробувати передбачити, яка саме інформація потрібна (час, місце, дія, опис тощо).
3. Перевірити, щоби в обраному варіанті відповіді та потрібному місці тексту збігалися: час дієслова, різноманітні займенники та слова-підказки (*this, that, such, they* и т.д.). Якщо граматично підходять два варіанти, тоді звертаємо увагу на контекст, лексичне значення слів та на речення до та після вставленого. Перечитати текст зі вже вставленими прогалинами, впевнитися в тому, що всі речення логічно та граматично підходять одне одному.
4. Визначити, наскільки зайвий фрагмент не підходить до всіх прогалін.

Наприклад, є такий уривок тексту:

After _____, he moved to New York to work in Tin Pan Alley and then went on to Hollywood.

Варіанти відповідей:

- A** sold millions of books
B successfully selling lyrics to the club band
C are the cherished dreams of the writer
D is the ambition of countless authors
E spent a year researching each one
F worked not for becoming famous
G that he published his first novel
H won a scholarship to Northwestern University for making a good film

Як вже говорилось, в цьому завданні слід врахувати не лише значення слів, але й граматичні норми побудови речень. Речення починається з прийменника *after*, саме тому єдина з запропонованих конструкцій, яка підходить

граматично, це B, адже після прийменника може слідувати тільки герундій (*after selling*).

Висновки і пропозиції. Таким чином, успіх реалізації поставлених цілей – формування читацьких навичок студентів – багато в чому залежить від формування у студентів правильного відношення до читання як виду мовної діяльності, що має своє специфічне комунікативне завдання, залежно від виду читання.

Крім того, читання на заняттях з англійської мови сприяє поглибленню знань іноземної мови, збагаченню загального і спеціального лексичного словника, підвищує культурний рівень і розширяє кругозір студентів.

Дослідження даного питання не вичерпує зазначену проблему. Ми вважаємо, що перспективним для подальших розвідок є аналіз використання інноваційних технологій для розвитку навичок читання автентичних текстів.

Література

1. Навчання читання англійською мовою студентів мовних факультетів. Навчальний посібник з курсу методики викладання іноземних мов у закладах вищої освіти / П.Є. Єременко, О.М. Трубіщина, І.О. Лук'яненко, А.А. Юмрукуз. – Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2018. – 201 с.
2. Програма єдиного вступного іспиту з іноземних мов для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня вищої освіти (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) затверджена наказом МОН № 411 від 28 березня 2019 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/nakaz-MON-vid-28.03.2019-411.pdf>
3. Тестовий зошит 2019 (основна сесія) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/EVI_2019-Angl_mova-1_zmina-Zoshyt_1.pdf
4. Spratt, M., Pulverness, A., Williams, M. The TKT (Teaching Knowledge Test) Course. – Cambridge University Press, 2011. – 257 p.

References

1. Navchannia chytannia anhliskoiu movoju studentiv movnykh fakulitetiv. Navchalnyi posibnyk z kursu metodyky vykladannia inozemnykh mov u zakladaх vyshchoi osvity / T.Ye. Yeremenko, O.M. Trubitsyna, I.O. Lukianchenko, A.A. Yumrukuz. – Pivdenno-ukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho. – Odesa, 2018. – 201 s.
2. Prohrama yedynoho vstupnoho ispytu z inozemnykh mov dla vstupu na navchannia dla zdobuttia stupenia mahistra na osnovi zdobutoho stupenia vyshchoi osvity (osvitno-kvalifikatsiynoho rinvnia spetsialista) zatverdzhena nakazom MON № 411 vid 28 bereznia 2019 roku. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/nakaz-MON-vid-28.03.2019-411.pdf>
3. Testovyi zoshyt 2019 (osnovna sesiia) [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/EVI_2019-Angl_mova-1_zmina-Zoshyt_1.pdf
4. Spratt, M., Pulverness, A., Williams, M. The TKT (Teaching Knowledge Test) Course. – Cambridge University Press, 2011. – 257 p.

Rezunova O.S.,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor of Philology Department of Dnipro State University of Agriculture and Economics,
rizzolena@gmail.com*

Ukraine, Dnipro

**WAYS OF DEVELOPING STUDENTS READING SKILLS DURING PREPARATION FOR ENGLISH
ENTRANCE EXAM**

The current development of higher education institutions needs to improve the quality of future specialist trainings, who should have high professionalism to work with information in any sphere of human activity, to find it in different sources, including sources in a foreign language. One of the main skills of a modern specialist is mastering the skills of reading texts of various genres for better professional communication with foreign business partners, to become acquainted with the achievements of world science and technology.

The article is devoted to finding effective ways of forming students' reading sub skills to pass Entrance exams for master's degree in English. The focus is on such additional reading skills as: Predicting, Skimming, Scanning and Reading for detail. In addition, an algorithm for working with typical exam tasks in reading is presented. It is proven that well-developed reading skills will help students not only pass the entrance exam, but also allow students to work more effectively with authentic tests of different genres.

Key words: *reading skills, student, entrance exam, predicting, skimming, scanning and reading for detail.*

УДК 141.32 (430) (092)

Скрицька Н.В.,*викладач кафедри суспільних наук та українознавства
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», ORCID: 0000-0002-1498-4747,
fedorkiv0@mail.ru***Никифорук Т.М.,***к.філол.н., викладач кафедри суспільних наук та українознавства
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», ORCID: 0000-0001-5365-5578,
kuryluk235@ukr.net**Україна, м. Чернівці*

ЩОДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

На прикладі навчальної дисципліни «Історія України та української культури» проаналізовано основні аспекти викладання гуманітарних дисциплін у системі вищої освіти України, зокрема – вивчення курсів для студентів-медиків. Визначено особливості адаптації іноземних студентів в українському суспільстві та запропоновано ефективні шляхи сприйняття і засвоєння ними вищезгаданої навчальної дисципліни.

Ключові слова: *іноземні студенти, навчальна дисципліна, історія України та української культури, освітній процес, психологічна адаптація, соціально-культурний простір.*

Постановка проблеми. Протягом останніх років кількість іноземних студентів в українських вузах, зокрема в медичних навчальних закладах, суттєво зросла. Найважливішою проблемою для студентів-іноземців є процес адаптації в українському суспільстві. Особливо гостро це відчувають студенти-першокурсники, які ще не мають досвіду проживання в інших державах. Для них найважливішим є зрозуміти особливості соціального та культурного устроїв нового суспільства. У навчальному процесі вищих навчальних закладів це розуміння формується за допомогою вивчення дисциплін гуманітарного циклу, важливе місце в якому займає навчальний предмет «Історія України та української культури».

Останніми роками виховні, психологічні, освітні аспекти вивчались такими науковцями, як О. Адаменко, Н. Батаніна, Т. Рахімова, О. Пилипишин, С. Бондаренко, І Лебедєв С. Боева та ін. Так, зокрема, Світлана Боева у своїй доповіді «Методика та особливості викладання історії України іноземним студентам» чітко аргументує специфіку роботи українських викладачів з іноземними студентами на прикладі курсу «Історія України». Авторка наголошує на гуманізації та гуманітаризації навчального процесу, враховуючи специфіку адаптації іноземних студентів в українському суспільстві. Крім того, у 2008 році Світланою Боевою видано перші два підручники з історії України англійською мовою.

Глибокий аналіз особливостей соціальної адаптації іноземних студентів в галузі вивчення української мови зроблено викладачами кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет». Щорічно публікується чимало статей, тез присвячених особливостям вивчення та засвоєння предмета української мови, враховуючи особливості менталітету іноземних громадян. Проте особливості

засвоєння іноземними студентами гуманітарних дисциплін залишаються невивченими, що свідчить про актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних та практичних особливостей предмета «Історія України та української культури», а також методів та форм педагогічної роботи, які забезпечують навчально-виховний процес, сприяють самопізнанню та самовдосконаленню.

Виклад основного матеріалу. ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» має дуже великий досвід роботи з іноземними студентами. Найбільша кількість студентів навчається з Індії, трохи менше – з Африки, Лівії, Йорданії, Ірану, Польщі та інших країн. Їхні рідні культури протилежні, а то й зовсім чужі українському культурному середовищу. Тому якнайшвидша адаптація іноземних громадян в новому суспільстві є запорукою інтеграції в незнайомий соціально-культурний простір.

На дисципліні гуманітарного профілю, а особливо на предмет «Історія України та української культури» покладаються значні завдання: ознайомити студентів-іноземців з українською культурою, побутом, традиціями та звичаями, сприяти їх якомога швидшій адаптації в українському соціально-культурному просторі. Предмет повинен викладатися так, щоб студент не лише міг сприйняти теоретичні засади викладу курсу, а й обов'язково мав практичне застосування. Студенти-іноземці мають звикнути до нових умов життя в незнайомій країні.

Першими і найважливішими проблемами, з якими в перші дні стикаються іноземні студенти, є наступні: мовний бар'єр (українці не на достатньо високому рівні спілкуються англійською мовою); побутові умови (проживання в гуртожитку, на квартирі вимагає самостійності, а більшість студентів, як правило, не мають навичок щодо побутової праці); нові звичаї, традиції, відзначання

національних свят, релігійних та державних подій є абсолютно новими для студентів-іноземців; їжа (більшість студентів хочуть вживати свою традиційну їжу, а не пристосовуватись до української національної кухні); абсолютно нове середовище, зокрема – місто з його архітектурою, парки, сквери, міські будови, здійснення покупок в магазині, відвідування банків, навчальних корпусів, знайомство з викладачами, кураторами, інспекторами деканатів та іншими людьми, створюють для іноземних громадян певний «культурний шок». Всі ці фактори потребують якнайшвидшої адаптації іноземних студентів в українському суспільстві та сприйняття ними суспільних цінностей і норм в позитивному руслі.

Слід відзначити, що викладання дисципліни «Історія України та української культури» викликає певні труднощі. Так, іноземні студенти важко сприймають власні та географічні назви, зокрема назви міст, населених пунктів, культурних установ, прізвиська та імена видатних українців в різних сферах діяльності. Запам'ятовування та сприйняття дат, подій з української історії теж викликає певні труднощі, а тому заданий курс повинен бути повністю адаптований до навчального процесу та відповідати рівню сприйняття та засвоєння студентами викладеного матеріалу. При цьому, якщо викладач (лектор) зауважує, що студенти недостатньо засвоїли певний навчальний матеріал, він повинен ще раз повернутися до розгляду попередньої теми із застосуванням максимальних зусиль пояснення, наведення прикладів, використання наочних матеріалів, відео та аудіо записів тощо.

В процесі викладання предмета «Історія України та української культури» доходимо висновку, що найбільш ефективним способом сприйняття матеріалу іноземними студентами є наведення прикладів, зокрема і з побутового життя, а також порівняння українських культурних процесів з певними культурними процесами тих країн, з яких приїхали іноземні студенти. Зокрема, увагу слід приділити всім національним групам студентів, які присутні в аудиторії, незалежно від їх кількості. Адже вдаючись лише до фактів та подій української історії, ми не доб'ємось високого результату знань, та це може призвести до часткового несприйняття предмету та вважання його студентами непотрібним і таким, що не знадобиться їм у майбутньому.

Надзвичайно важливим завданням для викладача є знайти спільні риси в культурному надбанні України та рідних країн студентів, з яких вони приїхали. Викладач також повинен звернути увагу на відмінності, які ілюструють самобутність кожної із культур. Все це активізує увагу студентів, збуджує їхню цікавість, адже студенти-іноземці сумують за рідною країною, а тому зі задоволенням розповідають про традиції, звичаї, особливості святкування різних подій тощо. Методи зіставлення та аналізу спонукають студентів до мисленнєвої діяльності, підвищуючи цим рівень уваги та запам'ятовування фактів і подій з історії України.

Предмет «Історія України та української культури» не може викладатися без наочних матеріалів – таблиць,

схем, карт, використання дошки, відео та аудіо записів, які повинні відображати всі історико-культурні процеси України від найдавніших часів до сьогодення. Це підвищуватиме увагу та зацікавленість іноземними студентами у вивченні даного курсу та сприятиме якнайкращому засвоєнню навчального матеріалу.

Іноземний студент не завжди сприймає викладання предмета англійською мовою із-за акценту, який присутній у вимові викладача. Це є проблемою більшості викладачів вузів, які працюють з іноземними студентами. А тому використання наочних прикладів активізує зорову пам'ять і студент таким чином може сформувати цілісне уявлення про ті чи інші факти, які він бачив в наочних ілюстраціях.

Під час викладу лекційного матеріалу обов'язковим є мультимедійний супровід. Презентація повинна бути структурованою і максимально повно відтворювати певну тему. Факти, події, дати, власні назви повинні бути викладені тезами, тобто короткими, стверджувальними реченнями та подані англійською мовою. Все це використовується для якомога швидшого засвоєння іноземними студентами інформації. Неefективним є переклад матеріалу чи його частини «на ходу», тобто під час лекції. Адже це призводить до незасвоєння та нерозуміння студентами викладеної теми, перепитування ними певних фактів та подій; втрачається цілісність та послідовність викладу матеріалу.

Особливістю вищезгаданого курсу є можливість проведення екскурсій як різновиду методу демонстрації. Так, зокрема, відвідування музеїв, виставок, галерей, історичних архітектурних будівель сприятиме ефективному вивченню та сприйняттю культурно-історичних пам'яток як певного культурного регіону, так і українського суспільства в цілому. Однак, готуючись до відвідання того чи іншого заходу, викладач повинен бути максимально підготовленим та наперед провести роз'яснювальну роботу, а саме – з якою метою вони відвідають даний захід, коротко розкрити його культурно-історичну цінність, зацікавити студентів та зібрати якомога більше цікавої інформації тощо.

Курс «Історія України та української культури» несе ще й виховну мету та включає в себе етико-моральні засади. Адже адаптація іноземних студентів в Україні повинна відбуватися на основах доброзичливості, моралі, взаємоповаги один до одного, бажанні допомогти. Для цілісної системи виховання іноземців у вищому навчальному закладі створюється поєднання загальнонаціональних, регіональних традицій, звичаїв та обрядів.

Принцип демократизму є обов'язково присутнім в освітньо-виховній системі сучасних вишів та покликаний забезпечити рівноправні, партнерські відносини між викладачем та студентом. Відзначимо, що іноземні студенти потребують до себе особливої уваги уже з перших днів навчання, виявлення їхніх задатків, умінь, навичок в тій чи іншій галузі знань. А тому завдання викладача курсу є не з легких. По-перше, – викладач повинен забезпечити гуманізацію навчального процесу, який

передбачає рівноправне та доброзичливе ставлення викладача до студентів і навпаки;

по-друге, – максимальне врахування можливостей і природних задатків іноземних студентів уже з перших занять задля забезпечення ефективного навчального процесу;

по-третє, – створення умов щодо самопізнання і самореалізації кожного студента.

При цьому викладач (лектор) завжди повинен зважати на специфіку національної ментальності тієї чи іншої нації, їхню психологію, особливості виховання, здобутої ними освіти, вікової категорії, релігійних та особистих інтересів, на погляди об'єктивних чи суб'єктивних чинників, національної ідеології тощо. Звідси виходимо на потребу цілісного виховання студента-іноземця, що і повинен забезпечити вищезгаданий навчальний курс.

Під час викладу предмета «Історія України та української культури» потрібно широко використовувати такі методи роботи, як диспути, дискусії, індивідуальні бесіди, проводити тестування, анкетування. Все це сприятиме активізації знань студентами та поглибленому закріпленню ними матеріалу.

Що ж, на нашу думку, повинно бети прерогативою у вивченні та засвоєнні даного курсу? По-перше, викладач (лектор) повинен чітко подати періодизацію української історії та культури, цим самим забезпечуючи цілісне сприйняття студентами-іноземцями розвитку явищ та подій в соціальній, культурній, історичній, національній площинах; по-друге, викладач (лектор) повинен чітко висвітлити найосновніші історичні події, дати найбільш визначних досягнень українського народу, починаючи з найдавніших часів і до сьогодення; по-третє, чітко розповісти про основні віхи життя та творчої діяльності видатних культурних діячів України; по-четверте, дослідити історіографічні концепції, сучасні теоретико-методологічні підходи щодо вивчення запропонованого курсу; по-п'яте, запропонувати власну модель викладання даної дисципліни з урахуванням специфіки ментальності іноземних студентів, а також вивчення специфіки викладання гуманітарних дисциплін на кафедрах інших вузів; по-шосте, створити якісне методичне забезпечення англійською мовою (навчальна програма, вказівки та розробки для викладачів та студентів, підручники, методичні посібники, довідники із тлумачення основних понять, які можуть включати повний теоретичний виклад матеріалу, тестові завдання, питання для контролю та самоконтролю студентів тощо), яке має на мені найефективніше засвоєння навчального курсу.

Безперечно, що це не повний перелік вимог, які можуть бути розглянуті, однак, на нашу думку, такі вимоги на достатньому рівні розкривають концептуальні підходи щодо вивчення даного курсу.

Успішним викладанням курсу є наступне:

– студент на високому рівні засвоїв періодизацію історії України та української культури і вміє самостійно

аналізувати процеси та явища в Україні, які відбувалися в різні періоди української історії;

– студент-іноземець може користуватися новими й раніше здобутими навичками з різних видів джерел, включаючи періодику, використання словників-довідників, ілюстративні матеріали тощо;

– вміє порівнювати історичні та культурологічні події українського суспільства з рідною країною;

– має уявлення про електронні інформаційні ресурси з історії України та української культури та успішно ними користується.

Висновки. Викладання предмета «Історія України та української культури» повинно відбуватися з урахуванням психологічних особливостей адаптації іноземних студентів в українському суспільстві. Предмет повинен бути якомога комплексно поданим з використанням теоретичного, практичного та наочного матеріалів. Усі матеріали повинні бути фахово перекладені англійською мовою з наведенням різноманітних прикладів, які б сприяли повному викладу навчального курсу. Робота з іноземними студентами є актуальною і потребує оптимального використання комп'ютерних та мультимедійних технічних засобів. Все це повинно сприяти якомога швидшій адаптації іноземних студентів в українському суспільстві.

Література

1. Бойко О.Д. *Історія України: навчальний посібник* / О. Бойко. – К., 2007.
2. Мельничук І.М. Гуманітарна підготовка майбутніх лікарів: філософський аспект // *Наук. вісник Ужгор. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* – 2016. – Вип. 1. – С.342-343.
3. Мельничук І.М. Особливості викладання курсу «Історія української культури» іноземним студентам-медикам / І. Мельничук, А. Романишина, О. Яцишина // *Наук. записки ІПНПУ. Серія: Педагогіка.* – 2012. – № 12. – С.114-118.
4. Пилишишин О.І., Бондаренко С.В. «Європейська культура»: особливості викладання курсу іноземним студентам-медикам / О. Пилишишин, С. Бондаренко // *Науковий вісник УЖФУ. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* – 2017. – Випуск 1 (40). – С.210-212.
5. Світлична В.В. *Історія України: навчальний посібник* / В. Світлична; за ред. Ю.М. Алексєєва. – К., 2005.
6. <https://essuir.sumdu.edu.ua>

References

1. Boiko O.D. *Istoriia Ukrainy: navch. posibnyk* / O. Boiko. – K., 2007.
2. Melnychuk I.M. *Gumanitarna pidgotovka maibutnih lekariv: filosofskiy aspect* // *Nauk. visnyk Uzhorod Universitet. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota.* – 2016. – Vypusk 1. – S. 342-343.
3. Melnychuk I.M. *Osoblyvosti vykladanniy kursu "Istoriia Ukrainy ta Ukrainskoi Kultury" inozemnym studentam-medykam* / I. Melnychuk, L. Romanyshyna, O. Yatsyshyna // *Nauk. zapysky IPNPU. Seriya: Pedagogika.* – 2012. – № 12. – S. 114-118.
4. Pylyshyn O.I., Bondarenko S.V. «Yevropeiska kultura»: osoblyvosti vykladannya kursu inozemnym studentam-medykam / O. Pylyshyn, S. Bondarenko // *Naukovyi visnyk UZHNU. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota».* – 2017. – Vypusk 1 (40). – S. 210-212.
5. Svitlychna V.V. *Istoriia Ukrainy: navchal. posibnyk* / V. Svitlychna; red/ Yu.M. Alekseeva. – K., 2005.
6. <https://essuir.sumdu.edu.ua>

Skrytska N.V.,

Lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovynian State Medical University», ORCID 0000-0002-1498-4747,
fedorkiv0@mail.ru

Nykyforuk T.M.,

PhD of Philology, Lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovynian State Medical University», ORCID: 0000-0001-5365-5578,
kuryluk235@ukr.net

Ukraine, Chernivtsi

**ABOUT THE ISSUE OF TEACHING COURSE «HISTORY OF UKRAINE
AND UKRAINIAN CULTURE» FOR FOREIGN STUDENTS**

At the example of course «History of Ukraine and Ukrainian Culture» the main aspects of teaching humanities in the higher education system of Ukraine are analyzed, in particular the study of courses for medical students. The features of adaptation of foreign students in the Ukrainian society are defined and the effective ways of perception and mastering by them of the aforementioned educational discipline are offered.

The purpose of the article is to study the theoretical and practical features of the subject History of Ukraine and Ukrainian Culture, As well as methods and forms of pedagogical work which provide educational process, promote self-knowledge and self-improvement.

Key words: *foreign students, educational discipline, history of Ukraine and Ukrainian culture, educational process, psychological adaptation, socio-cultural space.*

УДК 372

Соколовська О.С.,

доктор філософії в галузі освіти, доцент кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського,
karlunova09@ukr.net

Україна, м. Миколаїв

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено творчому внеску видатного педагога В. Сухомлинського у сфері збереження здоров'я дітей старшого дошкільного віку. Висвітлено основні погляди вченого щодо здорового способу життя. Підкреслюється їх актуальність для виховання дітей старшого дошкільного віку, що сприяє збереженню і зміцненню здоров'я як найвищої суспільної цінності. Розкрито основи формування уявлень про здоровий спосіб життя в дітей старшого дошкільного віку. На прикладі педагогічних ідей Василя Сухомлинського розглядаються різні підходи у формуванні здорового способу життя в дітей. Обґрунтовується необхідність виховання фізичного, психічного, морально здорової дитини в процесі перебування у закладі дошкільної освіти. Розглянуто погляди сучасних дослідників щодо здорового способу життя дітей дошкільного віку. Визначено проблему формування здоров'я дитини через освіту, науково вивірене впровадження в ЗДО здоров'язберігаючих освітніх технологій.

Обґрунтовано доцільність використання історично-педагогічних ідей і досвіду В. Сухомлинського в сучасних ЗДО.

Ключові слова: здоров'я, спосіб життя, здоровий спосіб життя, оздоровча технологія, валеологія, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів виховання дітей, як визначено Національною стратегією розвитку освіти, є формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, культури здоров'я, валеологічного світогляду. Здоров'я – найвища цінність, не лише окремої людини, а й усього суспільства. Щоб людина мала змогу піклуватися про своє здоров'я, вона повинна свідомо ставитись до життя як найціннішого дарунку природи. Тому формувати культуру здоров'я особистості, прищеплювати необхідність розуміння здорового способу життя, надавати ґрунтовні знання про основи здоров'я потрібно дітям з раннього віку, щоб компетенції переросли у звичні, необхідні потреби.

Загальновизнаного визначення поняття «здоров'я» сьогодні немає. У Великій медичній енциклопедії здоров'я «розглядається як стан організму людини, коли функції всіх його органів і систем врівноважені з зовнішнім середовищем і відсутні будь-які хворобливі зміни» [2]. Відповідно визначення всесвітньої організації охорони здоров'я, «здоров'я – це не просто відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя» [2]. Так учений В. Казначеев трактує здоров'я як процес (динамічний стан) збереження і розвитку біологічних, фізіологічних і психічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості життя [3]. У своїх працях І. Брехман вказує, що здоров'я – це «зда-тність людини зберігати відповідно віку стійкість в умовах різких змін кількісних і якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації» [1].

Спільним у наведених визначеннях є те, що поняття здоров'я відображає якість пристосування організму до

умов довкілля, воно є наслідком спільної дії зовнішніх (природних і соціальних) та внутрішніх (спадковість, стать, вік) чинників на організм людини.

Вирішення завдання збереження здоров'я можливе при наполегливій роботі батьків, вихователів закладів дошкільної освіти. Адже набуті в дитинстві навички здорового способу життя зберігаються на все життя. Важливим елементом валеологічного впливу є приклад батьків і педагогів, щоб дитина знала, що таке здоров'я, що впливає на нього, що для нього корисне, а що шкідливе, як зберігати і зміцнити своє здоров'я, мають подбати сім'я та вихователі. Тому надання дітям знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, становлення їх духовного здоров'я є важливим завданням кожного закладу дошкільної освіти.

Сьогодні освітній процес із формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку передбачає розкриття істотних зв'язків і залежностей, які існують між станом здоров'я людини та її способом життя, рівнем знань про здоров'я, настроєм, стосунками з іншими людьми.

Проблема зміцнення здоров'я та здорового способу життя дітей дошкільного віку знаходить відображення у працях Е. Вільчковського, О. Богініч, Н. Бочарової, Н. Денисенко, М. Кістяківської, С. Лайзане.

Неоціненний вклад у вирішенні проблеми навчання основ здоров'я та здорового способу життя вніс український педагог В. Сухомлинський. Систему роботи В. Сухомлинського із проблеми збереження здоров'я та формування здорового способу життя дитини, проаналізовано у працях сучасних учених: І. Беха, А. Богущ, М. Богуславського, Л. Бондар, Н. Колініченко, О. Савченко, О. Сухомлинської.

Під здоровим способом життя дитини дошкільного віку ми розуміємо розвиток її фізичної, соціальної та психічної сфер здоров'я, що забезпечується завдяки дотриманню правильного режиму дня, систематичними заняттями фізичними вправами, калорійним харчуванням та рівнем розвитку компетентності дитини у формуванні понять про здоровий спосіб життя.

Видатний педагог В. Сухомлинський стверджує, що «приховані, замасковані дитячою жвавістю, рухливістю нездужання і захворювання серцево-судинної системи, дихальних шляхів, шлунково-кишкові дуже часто є не хворобою, а відхиленням від станку здоров'я» [4, с.48]. І далі: «Єдиним радикальним лікуванням у таких випадках може бути зміна режиму праці й відпочинку: тривале перебування на свіжому повітрі, сон при відкритій квартирі, виконання вимоги рано лягати спати і рано вставати, раціональне харчування» [4, с.48].

Проблема зацікавленості працівниками В.О. Сухомлинського щодо оволодіння основами здорового способу життя в останні роки особливо актуальна у зв'язку з негативною тенденцією до погіршення стану здоров'я усіх соціально-демографічних груп населення і особливо дітей дошкільного віку. З кожним роком зростає кількість дітей, які мають відхилення у здоров'ї, зростає загальний рівень захворювань серед дошкільників. Це пов'язано з негативними явищами сучасного життя: соціальні потрясіння; екологічні негаразди; низький рівень розвитку інституту сім'ї.

Здоров'я підростаючого покоління є невід'ємною складовою частиною загальнолюдських цінностей. Воно тісно пов'язане з рівнем розвитку держави та її авторитетом серед провідних країн світу.

Саме в дошкільному віці найбільш сприятливий час для формування звичок, які у поєднанні із навчанням, збереженням здоров'я впливають на загальний розвиток особистості. Серед об'єктивних факторів здорового способу життя дітей найбільш важливі такі, як якість оточуючого середовища; соціально-економічні умови; організація освітнього середовища в ЗДО.

Завдання сучасних закладів дошкільної освіти – формування в дітей свідомого ставлення до свого здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, формування здоровозберігаючих компетентностей дітей в умовах екологічної кризи.

Саме у закладах дошкільної освіти починається озброєння основами знань про здоров'я, навколишній світ, формується здоровий спосіб життя, екологічна культура людини в її стосунках із довкіллям, а вихователь є носієм ціннісних підходів до здоров'я.

У дітей старшого дошкільного віку є всі передумови до стійкого формування уявлень про здоровий спосіб життя. Саме в цей період активно розвиваються психічні процеси, відбуваються позитивні зміни у фізичному й функціональному розвитку, діти самостійно виконують доручення, докладають вольових зусиль у грі, у проявах фізичної активності, основних рухів: ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння.

Мета роботи – дослідити педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського та визначити ефективні шляхи ви-

користання його досвіду у формуванні здорового способу життя в дітей старшого дошкільного віку, апробовані у Павлівській школі.

Виклад основного матеріалу. Звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського на сучасному етапі є особливо актуальним, а проблема здоровий спосіб життя – пріоритетна основа виховання заслуговує на увагу педагогів, вихователів закладів дошкільної освіти. Розвиваючи кращі ідеї гуманістичної педагогіки, вчений зумів високо підняти ідеал здоров'я.

Він пише «Якщо виміряти всі турботи й тривоги про дітей, протягом перших років навчання, то добра половина їх про здоров'я» [7, с.10]. В.О. Сухомлинський, стверджує, що «добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі» [5, с.192].

В основі здорового способу життя, за глибоким переконанням педагога, лежать як біологічні, так і соціальні принципи. Згідно з біологічними принципами, здоровий спосіб життя повинен бути віковим, забезпеченим енергетично, зміцнювальним, ритмічним і аскетичним. Що ж до соціальних принципів, то спосіб життя повинен бути естетичним, моральним, вольовим, самообмежувальним. Це переконливо доводить довготривала педагогічна практика директора Павлівської школи.

Проблему збереження здоров'я дітей, здорового способу життя педагог досліджує протягом багатьох років, починаючи з 50 років ХХ століття, результати дослідження висвітлено в працях «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Розмова з молодим директором», «Батьківська педагогіка», «Народження громадянина», «Сто порад учителів», «Проблема виховання всебічно розвинутої особистості».

Він був справжнім поборником здоров'я дитини. Слід зазначити, що вчений на десятиріччя випередив розроблення широко пропагованої нині у межах гендерного розвитку теорії валеологічного виховання.

У книзі «Серце віддаю дітям» у розділі «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я» стверджує, «я не боюсь ще й ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [4, с.108].

У праці «Розмова з молодим директором» він пише: «У багатьох дітей одною з важливих причин відставання, незнання, поганої роботи на уроках і дома, другорічництво є поганий стан здоров'я, яке-небудь захворювання найчастіше непомітне і таке, що піддається лікуванню тільки в результаті спільних зусиль батьків, лікарів і вчителів» [4, с.56]. Саме тому вивчення особистості дитини В. Сухомлинський радить починати із з'ясування її здоров'я. Аналіз стану здоров'я дітей Павлівської школи був предметом особливої уваги на засіданнях педагогічної ради школи, методичних об'єднаннях, психологічного семінару, нараді при директорові, індивідуальних бесідах із вчителями.

Він наголошує, що «у вивченні дитини її здоров'я має бути предметом особливої уваги педагогічного

колективу. Разом з батьками і шкільним лікарем, учитель установлює для кожного вихованця режим праці, відпочинку і харчування» [4, с.193].

Вчений на практиці довів доцільність вивчення чинників, що впливають на здоров'я дитини. «Ми добиваємося, щоб діти, в яких млявість, уповільненість розумових процесів є наслідком загальної слабкості організму, навесні, влітку і восени спали під відкритим небом, харчувались особливо багатою на вітаміни й фітонциди їжею (мед, весняне і літнє молоко, масло, яйця, м'ясо, фрукти), у літній час цілодобово дихали повітрям полів і лугов – усе це справляє чудодійний вплив на їхнє здоров'я і розумовий розвиток» [5, с.193].

В. Сухомлинський, у процесі формування здорового способу життя дітей звертає особливу увагу на систематичність, послідовність їхнього навчання і виховання, «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжний орган, до якого треба ставитися дбайливо і бережно» [5, с.127].

Він був глибоко переконаний, що виховання в дітей навичок особистої гігієни відіграє важливу роль в збереженні їхнього здоров'я, сприяє правильній поведінці в побуті, в суспільних місцях.

В. Сухомлинський ретельно вивчає питання особистої гігієни дітей. У процесі гігієнічного виховання діти отримують різноманітні відомості: про значення гігієнічних навичок для здоров'я, послідовність гігієнічних процедур у режимі дня, формуються в дітей уявлення про користь фізичних вправ. Гігієнічні знання дітям старшого дошкільного віку необхідні на заняттях з фізичного виховання, образотворчого мистецтва, природознавства, під час проведення ігор, прогулянок.

Він стверджує, що «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це на самперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [6, с.109].

Діти старшого дошкільного віку більш вдумливо ставляться до виконання правил особистої гігієни; самостійно миють руки з милом, намилюють їх і насухо витирають рушником; користуються гребінцем, склянкою для полоскання рота, слідкують, щоб усі речі були в чистоті. Формування навичок особистої гігієни передбачає, й уміння дітей бути охайними, помічати недоліки у своєму одязі, самостійно або з допомогою дорослих їх усувати.

У кінцевому результаті, від знання й виконання дітьми необхідних гігієнічних правил і норм поведінки залежить не тільки їхнє здоров'я, але здоров'я інших дітей. У процесі роботи з дітьми треба прагнути до того, щоб виконання правил особистої гігієни стало для них потребою, а гігієнічні навички з віком постійно ускладнювались [5, с.145].

Усі відомості відносно гігієни повідомляються дітям у повсякденному житті в процесі різноманітних видів діяльності. Під час режимних моментів можна віднайти моменти гігієнічного виховання. Для ефективного гігієнічного виховання дітей старшого дошкільного віку

велике значення має зовнішній вигляд оточуючих дорослих. Діти в цьому віці дуже спостережливі і схильні до наслідування, тому батьки, вихователі, дідусі, бабусі є для них зразком у дотриманні гігієнічних норм.

У дошкільному віці необхідні навички краще за все засвоюються дітьми в іграх спеціального направлення змісту, а саме дидактичних, сюжетно-рольових. Важливо, щоб ігри були цікаві, могли захопити дітей, активізувати їхню ініціативу і творчість. У дітей старшого дошкільного віку набуває мотивації освітня діяльність. Для більш успішного формування й закріплення навичок гігієни доцільно поєднувати словесний й наочний методи, використовувати різні матеріали з гігієнічного виховання в закладі дошкільної освіти, різноманітні сюжетні картинки, символи, читати казки [6, с.103].

Цікаві дітям літературні сюжети, особливо зі збірок казок В.О. Сухомлинського: «Куди поспішали мурашки», «Вогнегривий коник», «Квітка сонця». Такі казки як: «Він зненавидів красу», «Він тільки живий красивий», «Важко бути людиною», «Велика склянка», «Втрачений день», «Горбатенька дівчинка», «Гудуть, а меду не приносять», «Дівчинка і ромашка», «Дев'ять негідних речей», «Краплина води», «Красиві слова і красиве діло», «Навіщо кажуть «Спасибі!»», «Що посієш, те й пожнеш», «Щоб метелик не наколовся», «Щоб ти став кращим», «Який слід повинна залишати людина на землі?».

На їх основі розігруються інсценування, розподіляються ролі між дітьми, які потребують знань про збереження здоров'я, здоровий спосіб життя. Педагог ставить питання: «Навіщо на сторінках присвячених здоров'ю, говорити про казки, фантастичні образи, про дитячу творчість?». І дає пояснення «Тому, що це дитяча радість а без радості неможлива гармонія здорового тіла й здорового духу» [6, с.109].

На думку В. Сухомлинського у дітей старшого дошкільного віку доцільно формувати навички здорового способу життя, одночасно формуючи елементарні знання про свій організм і про фактори, що впливають на нього. Він велику увагу приділяє природному джерелу оздоровлення дітей: ранкова гімнастика, душ, улітку – купання та ходіння босоніж. Важливо, щоб діти були на свіжому повітрі, багато рухалися. Педагог стверджує, що «Еліксиром здоров'я є повітря, насичене фітонцидами злакових рослин – пшениці, жита, ячменю, гречки, а також лугових трав» [6, с.109]. Дитина, яка раніше отримує уявлення про будову свого тіла, дізнається про загартування, рух, важливості сну, тим раніше вона буде залучена до здорового способу життя. У процесі роботи ми виділили та апробували умови формування позитивної мотивації до здорового способу життя [6, с.109].

Вчений обґрунтовує умови, що сприяють формуванню позитивної мотивації до здорового способу життя. Він пропонує підбирати вправи, ігри, завдання спрямовані на здоровий спосіб життя з опорою на всі аналізатори: зоровий (наочний матеріал, картинки, ілюстрації, малюнки, іграшки); тактильний (масажні м'ячі, щітки); слуховий (сприймання інформації на слух); руховий (рухливі ігри, вправи).

Освітню роботу з дітьми, спрямовану на формування потреби у здоровому способі життя пропонує проводити за такими напрямками: «Будова тіла», «Правила гігієни», «Шкідливі звички», «Фізичне виховання», «Режим дня», «Корисне харчування», «Природа – джерело здоров'я», «Ми живемо в Саду здоров'я».

Саме комплекс оздоровчих заходів на думку педагога спрямований на збереження і зміцнення здоров'я дітей, сприяє зменшенню кількості хворих.

Він наголошує, що «Поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посиленої праці і відпочинку – все це стало цілющим і незамінним джерелом здоров'я» [6, с.94].

Педагог-практик вважає, що «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку» [5, с.103].

Ефективне формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про здоровий спосіб життя може здійснюватись тільки при дотриманні режиму дня в закладі дошкільної освіти. Режимні моменти сприяють вихованню в дітей культурно-гігієнічних звичок, навичок спілкування з однолітками та дорослими, допомагають їм бути дисциплінованими. Значний вплив на формування в дітей уявлень про здоровий спосіб життя мають ігри, які проводять під час занять, прогулянок, музичних занять.

Взаємодія вихователів із батьками впливає на ефективність діяльності з оздоровлення дітей, формування стійких взаємозв'язків здорового способу життя в сім'ї. Педагог-практик вважає, що «Турбота про здоров'я неможлива без постійного зв'язку із сім'єю» [7, с.195].

В. Сухомлинський одним із перших педагогів в Україні під час підготовки дітей до школи звертає увагу батьків на здоров'я дітей, а не тільки на оволодіння елементами читання, писання, початкових основ математики. «Перш ніж давати знання, треба знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – без цього не можна нормально вчити» [5, с.103].

У бесіді з батьками він наголошує «Від харчування в роки дитинства залежить гармонія, пропорційність частин тіла, зокрема правильний розвиток кісткової тканини і особливо грудної клітки» [6, с.104]. Тому «Я дбав про повноцінне вітамінне харчування, про те, щоб їжа містила вітамінний мінеральні речовини» – пише В. Сухомлинський [6, с.104].

Для перевірки ефективності формування здорового способу життя в дітей старшого дошкільного віку на засадах ідей Василя Олександровича Сухомлинського, ми провели анкетування серед батьків закладу дошкільної освіти № 144 (м. Миколаєва). Відповіді підтвердили наші судження щодо доцільності вивчення педагогічних праць В.О. Сухомлинського із формування здорового способу життя та особливо його казок з оздоровчим змістом (73%) батьків.

У процесі ми виділили та опробували умови формування позитивної мотивації до здорового способу життя у дітей на засадах ідей В. Сухомлинського, а саме створення освітнього середовища, наповнене термінами,

атрибутами, звичаями, традиціями культури здорового способу життя; надання позитивних емоцій під час занять; урахування індивідуальних особливостей дитини при проведенні занять, розваг, ігор, оздоровчої направленості.

Формування уявлення здорового способу життя в дітей старшого дошкільного віку – це спонукання до включення в повсякденне життя особистості різноманітних для нього форм поведінки, корисних для здоров'я.

Було встановлено позитивну динаміку стану здоров'я дітей: кількість випадків захворювання дітей ЗДО № 144 стала нижчою в 1,5 рази, індекс здоров'я виріс у 2,2 рази. Кількість дітей які відвідують різні спортивні секції становить (47%).

На думку В. Сухомлинського «Зміцнити здоров'я в дитинстві не допустити, щоб дитина вступала в юність кволою і млявою, – це означає дати їй всю повноту життєвих радощів» [7, с.139].

Висновки. Отже, в педагогічному доробку Василя Сухомлинського знаходимо чимало цінних рекомендацій, думок щодо здоров'я, зокрема здорового способу життя. Сучасними залишаються твердження вченого щодо взаємозв'язку здоров'я дитини та формування здорового способу життя. Ці ідеї знаходять своє відображення в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Література

1. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье. – 2-е изд., доп., перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
2. Большая медицинская энциклопедия / гл. ред. Б.В. Петровский. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1974–1989. – Т. 1–30.
3. Казначеев В.П. — «Здоровье нации, культура, футурология XXI века. Сборник статей и докладов В.П. Казначеева (2007–2012 гг.).
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. // В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. // В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. // В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – 670 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. // В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.4. – 640 с.

References

1. Brekhtman Y.Y. Valeology – science about health. – 2-nd ed., doп., pererob. – M.: Fizkultura y sport, 1990. – 208 s.
2. Bolshaia medytynskaia entsyklopedyia / hl. red. B.V. Petrovskiy. – 3-e yzd. – M.: Sovetskaia entsyklopedyia, 1974–1989. – T. 1–30.
3. Kaznacheev V.P. — «Zdorove natsyy, kultura, futurologiya XXI veka. Sbornyk statei y dokladov V.P. Kaznacheeva (2007–2012 hfi.).
4. Sukhomlinskyi V.O. Vybrani tvory: u 5 t. // V.O. Sukhomlinskyi. – K.: Rad. shkola, 1976. – T.1. – 654 s.
5. Sukhomlinskyi V.O. Vybrani tvory: u 5 t. // V.O. Sukhomlinskyi. – K.: Rad. shkola, 1976. – T.2. – 670 s.
6. Sukhomlinskyi V.O. Vybrani tvory: u 5 t. // V.O. Sukhomlinskyi. – K.: Rad. shkola, 1977. – T.3. – 670 s.
7. Sukhomlinskyi V.O. Vybrani tvory: u 5 t. // V.O. Sukhomlinskyi. – K.: Rad. shkola, 1976. – T.4. – 640 s.

Sokolovska O.S.,

PhD., Associate Professor of Preschool Education Department Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University,
kaplunova09@ukr.net

Ukraine, Mykolaiv

V.O. SUKHOMLYNSKYI ON THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

The article is devoted to the art contribution of the prominent pedagogue V. Sukhomlynskyi in preserving the health of senior preschool children. The basic views of the scientist on a healthy lifestyle are highlighted. Their relevance for the education of senior preschool children, which promotes the preservation and promotion of health as the highest social value, is emphasized. The basics of forming healthy lifestyles ideas of senior preschool children are revealed.

On the example of Vasyl Sukhomlynsky's pedagogical ideas, different approaches to forming a healthy lifestyle in children are considered. The necessity of raising a physical, mental, morally healthy child in the process of education in a preschool institution is substantiated.

The views of modern researchers on healthy lifestyle of preschool children are considered. The problem of formation of a child's health through education is determined and implementation of health-saving educational technologies in the preschool education institutions scientifically verified.

The expediency of using the historical and pedagogical ideas and experience of V. Sukhomlynskyi in modern preschool institutions is substantiated.

Key words: health, lifestyle, healthy lifestyle, wellness technology, valeology, preschool education institution.

UDC 37.091.33

Udovychenko I.V.,*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
vice-rector Sumy regional institute of postgraduate pedagogical education, hafran@ukr.net**Ukraine, Sumy*

PROBLEMS INTEGRATION OF NATURAL SCIENTIFIC AT GEOGRAPHY LESSONS IN SENIOR PROFILE HIGH SCHOOL

The article deals with the relevance of integration of social, natural, technical knowledge at geography lessons, which is determined by the current level of development of science and requirements for the education level of school graduates. Attention is focused on the importance of intersubjective connections in school education at current stage of education reform.

Key words: *intersubjective communications, integration of scientific knowledge, binary lessons, geography, profile level, senior high school.*

Introduction. Relevance of integration of natural, humanitarian knowledge in geography lessons; development of cross-curricular links in school education, which is conditioned by the current level of development of science and the requirements for the level of education of graduates of general secondary education.

The modern teacher needs not so much to give a great deal of information about a topic, but to teach students to understand it, to find additional data through cross-curricular links, and even more to be able to use it and put it into practice.

The integration of scientific knowledge places new demands on teachers as professionals. That's why the role of human knowledge in the field, which is related to the specialty of sciences and the ability to comprehensively apply them in solving various educational and methodical problems, is increasing

Practically oriented, integrated approaches are used to make the teaching interesting, comprehensive, which allows the use of cross-curricular links, generalizations for the purpose of better learning of the educational material by the students.

Psychological and pedagogical terms of designing and implementing the content of training, principles of its design, the specificity of the formation of the system of educational knowledge and the structure of scientific and methodological knowledge in geography, taking into account age psychological characteristics of senior students, are presented.

On the basis of concretization and logical unity of philosophical and cultural, psychological and pedagogical factors, organizational, methodical aspects and pedagogical terms of studying geography of senior students of senior profile high school in the context of the requirements for the new Ukrainian school are substantiated.

The study theoretically developed and proposed a methodical teaching system, characterized its components, substantiated the geographic-center theoretical and methodological foundations of teaching geography at the profile level, determined and theoretically justified the methodical approaches and principles for selecting and designing the content of geography learning at the profile level.

Formulating the purpose of the article. The purpose of the article is to highlight the importance of integrating natural and humanities, including foreign philology, in the lessons of geography and cross-curricular relations in the education of students in general secondary schools, including specialization.

Presenting main material. The new State Standard for basic and Complete General secondary education of Ukraine emphasizes the importance of cross-curricular links in the formation of students' knowledge systems, their perceptions of the historical development of society, the integrity of processes and phenomena in the world, the interaction of society and nature [4].

The role of cross-curricular relationships in the development of personality traits that are formed under the influence of the educational functions of cross-curricular communication and students' knowledge, under the influence of the educational function of cross-curricular relationships; creativity and independence, under the influence of a developing function; complex perception of information – a constructive function is important.

Integrated, binary lessons are one form of cross-curricular implementation [3].

Thus, under the binary lesson Davydenko T., Zorina L., Rekunenko V., Shamov T. mean the creation of a coherent unity of individual components, ensuring the process of interconnection of objects, which results in the appearance of certain changes, fundamentally new characteristics, internal connections etc. [2].

The problem of cross-curricular relations in their works was considered by: Komensky J.-A., Locke J., Ushinski K., emphasizing the necessity of interconnections between subjects in order to reflect the holistic picture of nature and to create a system of knowledge and correct understanding of the students. The importance of cross-curricular relations in their studies was substantiated by Zverev I., Korotov V., Maksimova V., Skatkin M., as a necessary condition for unity of education and upbringing, as a means of a comprehensive approach to the subject system of learning [5].

Hence, binary lessons are characterized by: integrating the content of several (usually two) subjects into one topic, problem; teaching one topic by a group (usually of two people) of teachers, according to a pre-synchronized common calendar-themed and lesson planning; application of methods, forms, techniques, technologies aimed at complex presentation and perception of educational material; realization of learning through the experience gained by students in another lesson and in daily life [3].

Using binary lessons of geography and history, jurisprudence, social studies, computer science, economics, Ukrainian and literature, foreign languages etc., facilitates

the formation of a holistic understanding of the phenomena of nature and the relationship between them; knowledge and skills that they can use when studying other subjects; opportunities to put the knowledge gained into practice in specific life situations.

In addition, this type of study material contributes to the complex worldview of the participants in the educational process and aims at the formation of competent graduates of educational institutions in general and profile specialization in particular.

The current realities in the development of Ukrainian society have led to new priorities for the education sector, which also include in Ukraine, rethinking approaches to the building of a pedagogical process as a whole and using integrated, cross-curricular learning in particular.

Conducting a binary lesson on the physical and economic geography of Ukraine and English in the 11th grades at the profile level of study is an example of such integration, the mini-synopsis of which is given below.

A fragment of a mini-summary of a binary lesson in geography and English (the 11-th grade, profile level). Topic: Ukraine on the political map of Europe and the world. Geographical location of Ukraine. Objective: To form students' ideas about the physical and geographical position of Ukraine, contributing to the development of the assessment of the geopolitical position of the country and its place in Europe, the world, by means of education of civic competence. Lesson Objectives: to teach students to characterize the concept: «physical and geographical position of the state»; to study the main indicators by which the physical, geographical and geopolitical position of Ukraine is determined; to consider peculiarities of geographical and geopolitical position of Ukraine on the map of the world, Europe; to acquaint students with the main positive and negative features of the geopolitical position of Ukraine; to deepen students' skills in monologue, dialogic speech and listening; to develop geographical map skills and spatial logical thinking; to nurture the value attitude of the individual to the state and society, culture of communication, self-control, self-discipline.

Ability to work at a cross-curricular level develops general educational skills and skills of students, provides them with the formation of a holistic system of ideas about the dialectical-materialistic laws of knowledge of the world in their inter-connection and interdependence, and promotes a broader view and range of ideas.

The conducted research and practical experience make it possible to conclude that the use of binary lessons is one of the effective ways to increase students' interest in learning.

Our studies have confirmed that significant opportunities for the implementation of integrated learning are embedded in the content of teaching at school, subject to the mobility of teachers, the availability of appropriate work skills, motivation to increase the level of practically oriented education of students – future competent graduates of general secondary education.

Conclusions. Thus, as even this small example shows, the speed of updating information and diversifying its means of transmission requires the teacher-student mobility to process it, the geospatial worldview, the skills of working with different sources of knowledge, which in turn are aimed at developing and shaping the geographical, language competencies of participants in the educational process [1].

In view of the above, the prospects of our further exploration are to study the features of the profile teaching of geography of high school students.

The specificity of the teacher andragogical interaction, which teaches in the profile classes, that directed to increasing the proper scientific-methodic level, are depicted.

The expediency of diversity the methodical forms of work in the postgraduate teacher's education in the context of paradigm requests to the new ukrainian school is analyzed.

Literature

1. Bibik, N.M. (2004). *Competency approach: a reflexive analysis of application. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives.* Kyiv, K.I. S.P. 47-53.
2. Ovcharuk, O.V. *Competent approach in contemporary education: world experience and Ukrainian perspectives: library for education policy.* Kyiv, K.I. S. 112 p.
3. Rekyunenko, V.V. (1995). *Methods of conducting binary classes.* Kyiv, VMK on training junior specialists. 277 p.
4. *State standards for basic and full secondary education (2012).* *Uрядовий Кур'єр, № 19, 5 p.*
5. Udovychenko, I.V. (2017). *Features of «K-interaction» in geography lessons using information and communication technologies in high school. Computer in school and family. № 4, P. 8-11.*

References

1. Bibik, N.M. (2004). *Kompetentnisnyy pidhid: pefleksivnyy analiz zastosovannya. Kompetentnisnyy pidhid u sychasniy osviti: svitovuy docvid ta ukrainski perspektivi.* Kyiv, K.I. S.C. 47-53.
2. Ovcharuk, O.V. *Kompetentnyy pidhid ta kompetentnisna osvita: ukrainski perspektivi: osvithna polityka.* Kyiv, K.I. S. 112 c.
3. Rekyunenko, V.V. (1995) *Metodyka provedenna binarnykh yrokyv.* Kyiv, VMK iz pidgotovky molodchuh specialistiv, 277 c.
4. *Derzhavnyy standart bazovoi i povnoi zagalnoi sereidnoi osvitu (2012).* *Uрядovuy Kur'єr, № 19, 5 c.*
5. Udovychenko, I.V. (2017). *Osoblivosti «K-vzaemodii» na yrokyah geografii z vukorustannam informasiuno-komyunikatsiynuy tehnologiiu y starshiy hholi. Kompyter y choli ta simi. № 4, C.8-11.*

Удовиченко І.В.,

*д.пед.н., доцент, проректор з науково-педагогічної та методичної роботи
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, hafran@ukr.net*

Україна, м. Суми

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИРОДНИЧИХ НАУК НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена висвітленню доцільності інтеграції соціальних, природничих, технічних знань на уроках географії, які визначаються сучасним рівнем розвитку науки і вимог до освітнього рівня випускників школи. Увага зосереджена на важливості міжсуб'єктних зв'язків у шкільній освіті на сучасному етапі реформування.

Ключові слова: міжсуб'єктна комунікація, інтеграція наукових знань, бінарні уроки, географія, профільний рівень, старша школа.

УДК 378.4

Філімонова Т.В.,

к.пед.н., викладач кафедри початкової освіти Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського, tatiana.filimonova15@gmail.com

Україна, м. Миколаїв

ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх фахівців початкової освіти за допомогою технологій інтерактивного навчання. Визначено поняття «інтерактив», «інтерактивний», «інтерактивне навчання». Подано інтерактивну модель навчання. Розкрито принципи інтерактивного навчання. Зазначаються переваги та недоліки інтерактивного навчання. Визначено, що для найефективнішого отримання знань, формування вмінь і навичок застосовують в освітньому процесі інтерактивні форми і методи навчання, що сприяє розвитку особистісних якостей, набуття певних компетентностей особистості.

Ключові слова: інтерактив, інтерактивний, інтерактивне навчання, інтерактивні технології, активні форми і методи навчання, майбутній фахівець початкової освіти, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Підготовка педагогів є одним із провідних завдань освіти. Поняття «професійна підготовка педагога» змінювалося в залежності від часу, подій у світі, а також уявлень про його професійні характеристики і якості.

Проблема підготовки майбутніх педагогів у науковій літературі минулого досить широко досліджена і висвітлена. Так, К. Ушинський, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова, В. Сухомлинський у своїх працях розглядали теоретичні та методологічні її основи.

Серед сучасних дослідників, що досліджувати дану проблему є А. Алексюк, В. Бондар, Н. Гоноболін, С. Гончаренко, Н. Кузьміна, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьонін, О. Щербаков та ін.

Так, В. Андрущенко, Г. Васянович, Б. Гершунський, І. Зязюн, С. Сисоева досліджують особливості та закономірності формування професійних та особистісних якостей.

А. Бистрюкова, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, П. Гусак, С. Єрмакова, М. Захарійчук, О. Івлєва, В. Казаков, Л. Кекух, Н. Кичук, О. Комар, Л. Красюк, О. Матвієнко, О. Мельник, В. Паскар, С. Ратовська, О. Савченко, Л. Сущенко, І. Титаренко, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та інші – основні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – є розгляд сутності інтерактивних технологій та особливості їх упровадження у процесі підготовки майбутніх фахівців початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні, для сучасної системи вищої освіти, проблема якісної підготовки фахівців є однією з ключових. Оскільки у світі склалася ситуація конкуренції, і просто освіта нічого не вирішує, адже гарантією багатства і процвітання будь-якої країни є освічений фахівець, який сприятиме створенню сучасної економіки і суспільних відносин, розвитку соціальної та культурної сфер суспільства тощо.

Досліджуючи проблему підготовки майбутніх фахівців, В. Гриньова доводить, що професійна підготовка майбутнього фахівця у закладі вищої освіти передбачає сформованість професійної культури, що виражається рівнем освоєння необхідних професійних знань, навичок й умінь, професійного досвіду, ступенем інтеграції

професійних і соціальних якостей особистості; вмінням застосовувати сукупність найбільш вдалих способів, прийомів роботи в різних ситуаціях, що складаються в процесі професійної діяльності й забезпечують таким чином її високу ефективність [4, с.77].

У власному докторському дослідженні Т. Танько подає одне з найбільш змістовних тлумачень поняття «професійної підготовки», як системи організаційних та педагогічних заходів, що сприяють формуванню в особистості професійної спрямованості, а також системи знань, умінь, навичок і професійної готовності майбутніх фахівців, що зазначається як суб'єктивний стан особистості, що вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне до її виконання [10].

Визначаючи поняття «професійна підготовка майбутнього педагога» О. Абдулліна зазначає, що це, перш за все, процес формування та накопичення настанов, знань і вмінь, що необхідні майбутньому фахівцю для виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу, і вважає, що змістом професійної підготовки є система педагогічних, психологічних, методичних і спеціальних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійних функцій фахівця, які ґрунтуються на принципах фундаментальності та неперервності, педагогізації та варіативності, інтегративності та бінарності та ін. [1, с.40].

Подібне трактування поняття професійно-педагогічної підготовки дозволило О. Абдулліній виділити три основні компоненти змісту педагогічної підготовки:

- загальний компонент (ядро) – педагогічні знання, отримані при вивченні педагогічних дисциплін;
- додатковий компонент – дисципліни за вибором, факультативи;
- компонент диференційованого та індивідуалізованого навчання і виховання – самостійна робота студентів з метою розвитку творчих здібностей, індивідуального стилю діяльності [1, с.127].

І для розв'язання цієї проблеми застосовується інноваційний характер підходів, що супроводжується появою цілого ряду ініціантів і нововведень [4].

Так, О. Пометун та Л. Пироженко [6] дали визначення поняттю «інтерактив», що з англ. мови перекладається як «inter» – взаємний і «act» – діяти. Отже, інтерактивний – це здатний до взаємодії та діалогу, а інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, з передбачуваною метою, за допомогою створення необхідних, комфортних умов для навчання, за яких кожен студент зможе відчути свою успішність та інтелектуальну спроможність.

У закладах вищої освіти інтерактивні технології навчання сьогодні досить популярні. В пострадянських країнах існує ряд посібників, що присвячені інтерактивним технологіям. Так, наприклад, автор С. Кашлев (Білорусь), Г. Селевко (Росія), О. Пометун, Л. Пироженко, Г. П'ятакова, О. Глотов, М. Картель, Г. Коберник, І. Осадченко, М. Пашенко, Л. Рєнко, Т. Торчинська, І. Шевчук та ін. (Україна). Також багато статей і у періодичних виданнях, де вчителі В. Давиденко, Т. Карнаух, Л. Котельникова та ін. діляться власним досвідом застосування інтерактивних технологій у початковій школі.

Інтерактивна педагогічна технологія має ряд специфічних ознак. Це:

- нетрадиційний підхід до навчання;
- професійна компетентність педагога;
- завчасна ретельна підготовка педагога до процесу інтерактивної організації навчання;
- непряме керівництво педагога діями здобувачів освіти;
- застосування педагогом особливих методичних прийомів;
- постійне спілкування і обмін думок між здобувачами освіти;
- самостійність виконання завдань учасниками;
- постійне застосування у навчальному процесі дидактичних засобів для індивідуальної та колективної роботи, та інші ознаки.

Для візуального сприйняття розглянемо інтерактивну модель навчання (див. рис.1.).

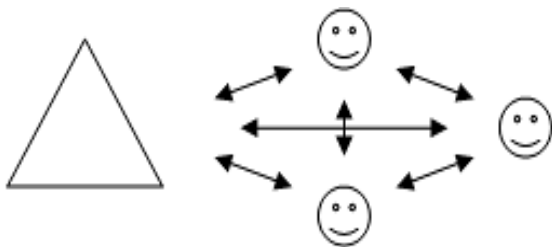

Рис.1. Інтерактивна модель навчання

Дана схема моделі відображає постійне спілкування викладача зі студентами, а студентів між собою, таким чином відбувається взаємодія всіх членів колективу. В процесі навчання таку модель застосовують в ході ділових та рольових ігор, дискусій, мозкових штурмів, фронтальних опитувань, круглих столів, дебатів тощо.

Перевагами такого навчання є:

1. Розширення пізнавальних можливостей здобувачів освіти (здобування, аналіз, застосування інформації з різних джерел);
2. Високий рівень засвоєння знань;

3. Викладач без зайвих зусиль може проконтролювати рівень засвоєння знань здобувачів освіти;

4. Викладач розкривається як організатор та консультант;

5. Виникає партнерство між викладачем і студентами, та всередині колективу.

Недоліками є:

1. Необхідна більша кількість часу на вивчення певної інформації;

2. Для оцінювання знань здобувачів освіти необхідний інший підхід;

3. У викладача недостатньо досвіду в організації такого виду навчання;

4. Відсутність методичних розробок занять з різних дисциплін у викладачів.

Науковці і практики зазначають, що застосовуючи в освітньому процесі інтерактивні форми і методи навчання є найефективнішими для отримання знань, формування вмінь і навичок, розвитку особистісних якостей, набуття певних компетентностей особистості.

Інтерактивні технології сприяють тому, що здобувачі освіти мають змогу:

1. Проводити аналіз навчальної інформації, творчо засвоювати навчальний матеріал, що сприятиме таким чином засвоєння знань більш доступнішим;

2. Вчитися формулювати власну думку, її висловлювати, аргументувати власну позицію, дискутувати;

3. Вчитися слухати думки інших людей, поважати їх думки;

4. Моделюючи різні соціальні ситуації, збагатити власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;

5. Вчитися уникати конфліктів, розв'язувати їх та шукати компроміси, прагнути до діалогу та консенсусу;

6. Розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Національний тренінговий центр (США) у 1980-х роках провів дослідження, результати якого показали, що інтерактивне навчання різко збільшує відсоток засвоєння матеріалу. Результати проведених досліджень були зображені на схемі, яка дістала назву «Піраміда навчання» (див. рис.2.).

Рис.2. Піраміда навчання

На схемі піраміди зображено, що за умов пасивного навчання здобувачами освіти досягнуто найменше результатів (5% – лекція, 10% – читання, 20% – зорове і слухове сприйняття, 30% – демонстрація), а найбільших

–інтерактивного (50% – групова дискусія, 75% – практичні вправи, 90% – навчання інших або негайне застосування знань).

Найбільш ефективними є такі інтерактивні технології: дискусії («Метод ПРЕСС», «Безперервна шкала думок», «Дискусія», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «Дебати»); «мозковий штурм»; ділові ігри; рольові ігри; кейс-метод, а також інтерактивні прийоми «Фіш-боун», «Кубик блума», інфографіка, технологія «Клас-тер», «Сторітелінг» та ін.

Виділяють такі принципи інтерактивного навчання:

- Принцип активності. Для того, щоб досягнути поставлених цілей кожен здобувач освіти має активно спілкуватися та взаємодіяти з іншими учасниками.

- Принцип відкритого зворотного зв'язку. Кожен учасник групи має можливість висловлювати власні думки, ідеї чи заперечення щодо поставлених завдань.

- Принцип експериментування. Сприяння до активного пошуку здобувачів освіти нових ідей та шляхів для розв'язання поставлених завдань.

- Принцип довіри у спілкуванні. У роботі використовується прийом розташування здобувачів освіти і педагога по колу обличчям один до одного, що сприяє рівності та довірі у спілкуванні.

- Принцип рівності позицій. Даний принцип означає, що педагог не нав'язує здобувачам освіти власні думки, а працює на рівні з учасниками. Кожен здобувач освіти може побути у ролі організатора, лідера.

Висновки. Отже, використання інтерактивних технологій навчання в процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи, складовими яких є активні методи навчання (ігрові методи, навчальні дискусії, навчально-творчі завдання, тренінги, ділові ігри, кейс-метод, метод проєктів) здатне підвищити ефективність професійної підготовки студентів, створює оптимальні умови для інтеграції студентів в професію, впливає на показники, що характеризують професійні критерії готовності вчителя початкової школи. Інтерактивні технології навчання у підготовці майбутнього вчителя початкової школи мають великий освітній і розвивальний потенціал, забезпечуючи максимальну активність студентів у навчальному процесі, комплексну реалізацію навчально-пізнавальних, комунікативно-розвивальних та соціально-орієнтаційних завдань професійної підготовки вчителя початкової школи.

Література

1. Абдулліна О.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования.* Москва: Просвещение, 1990. 141 с.
2. Бєленька Т.В. *Особливості формування професійної компетентності у студентів дошкільного фаху в умовах ступеневої освіти / Т.В. Бєленька // Наука і сучасність: зб. наук. праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2001. – III. 29. – С.26-33.*
3. Васильєва Н.М. *Застосування інтерактивних методів навчання / Н.М. Васильєва // Управління школою. – 2005. – № 34. – С.22-24.*
4. Гриньова В.М. *Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». Педагогіка та психологія. 2014. Вип. 45. С.75-84.*

5. *Інтерактивні технології: теорія та методика // Пометун О.І., Побіренко Н.С., Коберник Т.І., Комар О.А., Торчинська Т.А. – Умань –Київ. – 2008. – 95 с. – Режим доступу: http://Interact_tehn_teor_met.pdf*

6. *Коренькова О.В. Пути повышения качества подготовки специалистов в высшей школе США. Дисс. канд. пед. наук, Волгоград. – 2001. – 176 с.*

7. *Онофрійчук Л.О., Савченко М.С. Упровадження інтерактивних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку – Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3889*

8. *Побіренко Н. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій / Н. Побіренко, Т. Коберник // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С.8-10.*

9. *Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко / за ред. О.І. Пометун. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.*

10. *Рубинштейн М.М. Образование учителя и практика. Проблема учителя: учеб.пособие для студ.высш.пед. учеб.заведений / под ред. В.А. Слостенина. Москва. 2004. С.125-135.*

11. *Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посібник / С.О. Сисоєва – К.: ЕКМО, 2011. – 320 с.*

References

1. *Abdullin O.A. General pedagogical teacher training in the system of higher pedagogical education. Moscow: Enlightenment, 1990. 141 p.*
2. *Belenka G.V. Features of formation of professional competence in students of preschool specialty in the conditions of step education / G.V. Belenka // Science and Modernity: Coll. of sciences. against them. МР Dragomanov. – К.: Logos, 2001. – Vol. 29. – P. 26-33.*
3. *Vasilyeva N.M. Application of interactive teaching methods / N.M. Vasilyeva // School management. – 2005. – № 34. – P. 22-24.*
4. *Interactive technologies: theory and methodology // Pomatun O.I., Pobirchenko N.S., Kobernik G.I., Komar O.A., Torchinska T.A. – Uman –Kyiv. – 2008. – 95 с. – Access mode: http://Interact_tehn_teor_met.pdf*
5. *Grinova V.M. On the relation between the concepts of «professionalism», «professional culture», «professional competence», «vocational training». Pedagogy and psychology. 2014. Vol. 45. P. 75-84.*
6. *Korenkova O.V. Ways to improve the quality of training of specialists in US high school. Diss. Cand. ped. of sciences. Volgograd. – 2001. – 176 p.*
7. *Onofrichuk L.O., Savchenko M.S. Implementation of interactive learning technologies in the preparation of future preschool educators – Access mode: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3889*
8. *Pobirchenko N. Interactive learning in the system of new educational technologies / N. Pobirchenko, G. Kobernik // Elementary school. – 2004. – № 10. – P. 8-10.*
9. *Pometun O.I. Modern lesson. Interactive learning technologies: scientific method. manual / O.I. Pometun, L.V. Pyrozhenko / ed. O.I. Pometun. – К.: АСКК, 2004. – 192 p.*
10. *Rubinstein M.M. Teacher education and practice. Teacher's problem: study guide for university students / ed. V.A. Slastenin. Moscow. 2004. P.125-135.*
11. *Sysoeva S.O. Interactive technologies of adult learning: educational method. manual / S.O. Sysoeva – К.: ЕСМО, 2011. – 320 p.*

Filimonova T.V.,

*Candidate of Pedagogical Sciences, lecture at the department of primary education,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskiy National University, tatiana.filimonova15@gmail.com*

Ukraine, Mykolayiv

**TECHNOLOGIES OF INTERACTIVE LEARNING IN THE PROCESS
OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY EDUCATION PROFESSIONALS**

The article deals with the problem of training future specialists in primary education with the help of interactive learning technologies. The concept of «interactive», «interactivity», «interactive learning» is defined. An interactive learning model is provided. The principles of online learning are revealed. The advantages and disadvantages of online learning are noted. It is determined that for the most effective acquisition of knowledge, formation of skills and skills, interactive forms and methods of training are obstructed in the educational process, which contributes to the development of personal qualities, the acquisition of certain personality competences.

Key words: *interactive, interactivity, interactive learning, interactive technologies, active forms and methods of education, future specialist of primary education, professional training.*

UDC 159.922

Khubetov O.V.,*Postgraduate student of the Department of Psychology of the Ukrainian State Employment Service Training Institute,
060315@ ukr.net**Ukraine, Odesa*

PECULIARITIES OF THE IMPACT OF THE COGNITIVE FACTORS ON THE ADAPTATION OF THE UNEMPLOYED IN THE SHORT-TERM TRAINING OF THE NEW PROFESSIONAL ACTIVITY

The article deals with the peculiarities of the connection between the intellect, critical and creative thinking and the level of social and psychological adaptation of the unemployed, who acquire new professional activity for them during short-term vocational training. A theoretical explanation is given of the existence of high-level correlation links between levels of critical thinking, intelligence, and social and psychological adaptation. There is an interpretation of the lack of correlation between social and psychological adaptation and creative thinking during short-term training in new professional activities. There is an analysis of situations where creative thinking can influence the adaptation process. It is concluded that the use of different ways of thinking depending on the situation is one of the important factors in the success of socio-psychological adaptation.

Key words: *adaptability, social and psychological adaptation, adaptation process, cognitive factors, critical thinking, intelligence, creative thinking, cognitive flexibility.*

The statement of the problem. At the present stage of the dynamic development of human civilization, which is characterized by the acceleration of changes in the social, technological, professional, geopolitical, economic spheres, the question of studying all aspects of social and psychological adaptation is important for scientists and practical specialists, both in psychology and in sociology other fields of science. The study of the capacity by which the process of adaptation of the individual to the social environment takes place is a significant component of such a study.

The purpose of this article: to experimentally investigate the features of the influence of critical thinking, intelligence, creative thinking on the adaptability of the unemployed in the acquisition of new professional activity during short-term intensive vocational training; analyze and theoretically interpret the results.

The statement of the main material. Socio-psychological adaptability is manifested as the ability of the individual to adequately perceive, productively analyze changes in relationships with the environment and move from positions that have led to internal psychological tensions, to new, better, more or less stable socio-psychological positions, in the most general have the confirmation and approval both from the point of view of the assessment of these positions by the social environment and the personal evaluation of these positions, according to personal needs, value and interests [1]. This ability can be expressed as a combination of opportunities to transform the surrounding reality or as the ability to change the attitude of the individual to his new social location, or as a combination of both [2].

Problems of human adaptation have been reflected in the studies of such famous psychologists as J. Piaget, T. Parsons, M. Mead, and K.R. Rogers, G. Ball, A. Bandura, L. Bozovich, E. Ilyenkov, D.A. Andreeva, N. Miller, J. Dallar and others. Among Ukrainian scientists, adaptation problems were addressed by I. Bulakh, A. Alekseyuk, O. Moroz, L. Zakutskaya, V. Semichenko, K. Milyutina, and many others.

In recent times, research into the factors that determine the success of adaptation is relevant. In this line of work, we are working to investigate the cognitive factors of adaptability of the unemployed who are taking up a new profession. The base of the research is the Odesa Center for Vocational Education of the State Employment Service of Ukraine. The following methods were used in the study: a multilevel personal questionnaire «Adaptability» by A.G. Maklakov and S.V. Chermanin, a technique for researching the social and psychological adaptation of K. Rogers – R. Diamond, a method by Sh. Schwartz «Study of personality values», a creative test Thorens thinking (figure form), Kettler's intelligence test, L. Stark's critical thinking test.

In processing the first data of the study, which was attended by 82 trainees who studied professional activity in the specialties of makeup artist, electrician, cook, tailor and hairdresser. we found high-level correlations between students' level of critical thinking and integral adaptation ($p < 0.01$, $r_s = 0.544$), level of critical thinking and behavioral regulation ($p < 0.01$, $r_s = 0.451$), as well – between IQ level and integral adaptation rate ($p < 0.01$, $r_s = 0.496$), IQ level and behavioral regulation ($p < 0.05$, $r_s = 0.432$). No correlation was found between adaptation metrics and creative thinking.

Studying the results of some experimental studies in the direction of studying the relationships of adaptation and creative thinking conducted by other researchers, one can observe their ambiguity: in some experimental studies there is a correlation between creative thinking and individual components of adaptability, in other studies, such correlation is not confirmed [3-5].

From our point of view, the emergence of such contradictions can be explained as follows:

in our study and in other cases, when we are exploring adaptation that occurs in a rather unfamiliar individual in a social environment in which his / her previous ideas and skills cannot be used, creative thinking is usually not a factor that accelerates the socio-psychological adaptation. In such

cases, the primary significant role is played by processes that are ensured by the ability to think, analyze, self-reflect, abstract, to be able to comprehend situations in general, to draw conclusions, to be open-minded; refraining from judgment when there are insufficient grounds – levels of development of intelligence and critical thinking.

Socio-productive creative thinking is most often present when the individual is already well-guided in the field of creative endeavour and represents the location of the goal of creative activity, but in the way of its achievement, there are gaps that cannot be overcome using logical thinking [6], ie in cases, when adaptation to the new social environment is to a large extent due to the expansion of already acquired and learned ideas and concepts, how to «pull» the new social status to the cognitive pods' personality tour [7]. It is in such cases that creative thinking can be a positive factor in accelerating socio-psychological adaptation.

In our case, the unemployed undergo a short-term intensive course on mastering the skills, skills and competences of a new profession for them. The previously acquired ideas and concepts acquired by them and their previous professional experience in such conditions are not an aid in the new social situation for them. The trainees who are unemployed in the new profession need, first and foremost, the skills that are provided with sufficient levels of critical thinking and intelligence to successfully adapt. These skills are a prerequisite for the success of any process of social and psychological adaptation [8].

In cases where vocational training is long enough and in the process of expanding students' already existing professional knowledge, skills, creative thinking can be a positive factor for accelerating adaptation to a new level of professional competencies.

Summarizing the above, we can draw the following conclusions:

– between the level of intelligence and indicators of adaptability of the unemployed, who acquire new professional activity during short-term intensive vocational training, high correlation relationships are determined by the importance for the successful adaptation of the presence of logical thinking in the individual, the ability to compare and summarize known facts, provided with just a sufficient level of intelligence as a relatively stable structure of mental faculties;

– there is a high level of correlation between the level of critical thinking and the indicators of adaptability of the unemployed, who take up a new professional activity; due to the ability of individuals with a high level of critical thinking to complex analysis and self-reflection, the ability to comprehend situations in general, to refrain from judging when there is insufficient reason. Critical thinking is a significant factor in successful adaptation because it provides an assessment of the importance, weight of various factors and their credibility on the path to a goal – a stable socio-psychological position, which is confirmed both by the social environment and by personal evaluation, in accordance with values, the needs and interests of the individual;

– critical thinking is a prerequisite for the use of different ways of thinking, including creative, depending on the situation, without losing focus on the goal, that is, allows

you to show cognitive flexibility, which is one of the important factors in the success of the social and psychological adaptation of personality [9].

Literature

1. Налчаджян А.А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). – Ереван: АН Арм ССР, 1988. – С.43-65.
2. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
3. Veronique Richarda, Jean-Charles Lebeaue, Fabian Beckera, Erik R. Inglis, Gershon Tenenbaum. Do more creative people adapt better? An investigation into the association between creativity and adaptation. *Psychology of Sport & Exercise* № 38 (2018) 80-89. URL: https://bgsswimming.com.au/wpcontent/uploads/2020/01/Richard-et-al.-2018_Do-more-creative-people-adapt-better.pdf (retrieved 23 February 2020).
4. Kinga Szabó. Relationship between Social Creativity and Social Intelligence, and their Cognitive Correlates. June 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/257657647_Relationship_between_Social_Creativity_and_Social_Intelligence_and_their_Cognitive_Correlates (retrieved 23 February 2020).
5. Шклярук С.П., Черная Ю.С. Динамика социально-психологической адаптации у подростков, занимающихся живописным художественным творчеством. / Гуманитарium. 04.07.2017. URL: <https://interactive-plus.ru/ru/keyword/101232/articles> (дата звернення 16.02.2020).
6. Хубетов О.В. Уточнення структури та механізмів процесу творчого мислення Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" № 2(14) /2018 Запорізький національний університет 69600, м. Запоріжжя.
7. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Пер. с франц. А.М. Пятигорского. СПб., 2003. – 192 с.
8. Khubetov A.V. Features of the influence of cognitive factors on adaptability. *The journal «Virtus»* № 35/ 2019 Monreal: СРМ "ASF".
9. Willis J. Building students' cognitive flexibility. URL: <https://www.edutopia.org/blog/building-students-cognitive-flexibility-judy-willis> (retrieved 12 July 20).

References

1. Halchadzhan A.A. Social no-psihicheskaja adaptacija lichnosti (fopny, mehanizmy i stpategii. *АН АрмССР*, 1988. – С. 43-65.
2. Rean A.A., Kudashhev A.R., Baranov A.A. Psihologija adaptacii lichnosti. Analiz. Teorija. Praktika. SPb.: Prajm-EVROZNAK, 2006. – 479 s.
3. Veronique Richarda, Jean-Charles Lebeaue, Fabian Beckera, Erik R. Inglis, Gershon Tenenbaum. Do more creative people adapt better? An investigation into the association between creativity and adaptation. *Psychology of Sport & Exercise* № 38 (2018, 80-89 s. URL: https://bgsswimming.com.au/wpcontent/uploads/2020/01/Richard-et-al.-2018_Do-more-creative-people-adapt-better.pdf (retrieved 23 February 2020).
4. Kinga Szabó. Relationship between Social Creativity and Social Intelligence, and their Cognitive Correlates. June 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/257657647_Relationship_between_Social_Creativity_and_Social_Intelligence_and_their_Cognitive_Correlates (retrieved 23 February 2020).
5. Shklyaruk C.P., Chernaya Yu.S. Dinamika sotsialno-psihologicheskoy adaptatsii u podrostkov, zanimayuschihsy zhirovipisnym hudozhestvennym tvorchestvom. / Gumanitarium. 04.07.2017. URL: <https://interactive-plus.ru/ru/keyword> (data zvernennya 16.02.2020).

6. Хубетов О.В. Уточнення структури та механізмів процесу творчого мислення. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології" № 2(14)/2018 Запорізький національний університет 69600, м. Запоріжжя.

7. Пляше З. Психологія інтелекту. Пер. з франц. А.М. Пятігорського. СПб., 2003. – 192 с.

8. Хубетов А.В. Features of the influence of cognitive factors on adaptability. The journal «Virtus» № 35/ 2019 Montreal: СРМ "ASF".

9. Willis J. Building students' cognitive flexibility. URL: <https://www.edutopia.org/blog/building-students-cognitive-flexibility-judy-willis> (retrieved 12 July 20).

Хубетов О.В.,

аспірант кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України;
060315@ukr.net

Україна, м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОГНІТИВНИХ ЧИННИКІВ НА АДАПТИВНІСТЬ БЕЗРОБІТНИХ ПРИ КОРОТКОСТРОКОВОМУ НАВЧАННІ НОВИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються особливості зв'язків між інтелектом, критичним та творчим мислення і рівнем соціально-психологічної адаптації у безробітних, які оволодівають новою для них професійною діяльністю під час короткочасного професійно-технічного навчання. Дається теоретичне пояснення наявності кореляційних зв'язків високого рівня між рівнями критичного мислення, інтелекту та соціально-психологічної адаптації. Дається інтерпретація відсутності кореляційного зв'язку між соціально-психологічною адаптацією та творчим мисленням під час короткочасного навчання новій професійній діяльності. Проводиться аналіз ситуацій, коли творче мислення може впливати на процес адаптації. Робиться висновок про те, що використання різних способів мислення в залежності від ситуації є одним з важливих чинників успішності соціально-психологічної адаптації.

Ключові слова: адаптивність, соціально-психологічна адаптація, процес адаптації, когнітивні чинники, критичне мислення, інтелект, творче мислення, когнітивна гнучкість.

UDC 378.147.016:81

Tsurkan M.V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», maria-ts77@ukr.net**Ukraine, Chernivtsi*

UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: STAGES OF DISCIPLINE FORMATION

The article gives an analysis of the development of methodology of teaching Ukrainian as a foreign language. It outlined the development of this science in Ukraine and abroad. It systematized scientific researches and methodical materials on methodology of teaching Ukrainian as a foreign language. The paper characterized directions of research in this science.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, linguodidactics, linguomethodical researches.*

Setting the problem. After the declaration of independence of Ukraine, the flow of foreign students to Ukrainian institutes of higher education increased. The universities which started giving foreigners educational services came upon some difficulties in teaching Ukrainian as a foreign language. This problem generated a wave of linguodidactics: programs were created, manuals and textbooks that implemented language management in learning Ukrainian as a foreign language were compiled because an intensive course of learning Ukrainian in the Ukrainian speaking environment was needed. The prestige of the Ukrainian language also changed and now had the status of being the official language. However, the biggest listeners of the Ukrainian language courses are foreigners that are interested in our language. They satisfy their interest by studying on such courses and by doing scientific research in educational institutions of the world. It is also popular among former Ukrainian citizens which changed their country of residence and want their children to learn Ukrainian on a deeper level.

The purpose of the article – to define the most important methodological and educational achievement of «Ukrainian language as a foreign language,» to consider the most professional textbooks for this new discipline in independent Ukraine.

Important textbooks for foreign learners (English speakers) are textbooks by A. Medushevskiy and R. Viatkovska (1963), Yu. Zhluktenko, N. Totska and T. Molodid (1973, 1978), H. Makarova, L. Palamar and N. Prysiazhniuk (1970–1973, 1979–1981, 1988–1990, 1993) and for the Russian speakers such textbooks by Yu. Zhluktenko, Ye. Karpilovska, V. Yarmak (1991), O. Serbenska, Z. Terlak (1991), Yu. Isychenko, V. Kalashnyk, A. Svashenko (1992), S. Yushchuk (1992), I. Vykhovanets, Ye. Karpilovska, P. Klymenko (1998), M. Pliushch, L. Palamar (2009) and others) [6], and “Русско-украинский разговорник” (Russian-Ukrainian phrasebook) (Lviv, 1991) by T.I. Panko, Yu.A. Tambovtseva. For people who speak Polish, Iryna Huk and Myroslava Kavetska from the Catholic University of Lublin compiled a textbook “Вивчаємо українську мову” (Let’s learn the Ukrainian language) (1994, intended for two semesters of studying). The emphasis of this book is made on intercourse in different life situations (texts and dialogues) and the main grammar rules are adapted to the communicative topics. In 1995, the world saw a grammar textbook by M. Lesiv “Шкільна грамати́ка української

мови” (School Ukrainian grammar) in Warsaw. And in 1996, a self-study textbook was published of the Ukrainian language “Podręcznik do nauki języka ukraińskiego” (Textbook for learning the Ukrainian language) by Ivan Spivak. The textbook provides the main lexical, orthographical and grammatical information of the Ukrainian language. The phrasebook by B. Zinkevych-Tomanek, H. Strelchuk, O. Kamiana “Rozmówki polsko-ukraińskie” (Polish-Ukrainian phrasebook) (Krakow, 1992). The phrasebook “Mini-rozmówki ukraińskie” (Ukrainian miniphrasebook) by T. Holynska, A. Vuitsik, and E. Vasiak (Warsaw, 2006), the phrasebook “Jak to powiedzieć po ukraińsku” (How do you say in Ukrainian) by Z. Landovskyi (Warsaw, 2005), the textbook by O. Belei “Розмовляєте українською? Підручник української мови” (Do you speak Ukrainian? Ukrainian textbook) (Wroclaw, 2006). In 2003, the world saw the Ukrainian-Polish syntactic dictionary by Marian Yurkovskiy and Orest Spivak “Ukraińsko-polski słownik syntaktyczny” (Warsaw, 2003), which describes the syntactic norms of Ukrainian by comparing its’ characteristics with Polish.

Presenting main material. At the beginning of the twenty-first century an education reform took place and as a result of which a credit module system of education was introduced. This common European integration of educational processes gave the ability to organize scientific and research ties of Ukrainian specialists of Slav languages and literature with their foreign colleagues. This also opened the doors for the Ukrainian educational sphere to the common European education standards and requirements of language education, which set out the common grounds for creating an educational and methodological support in the European scope [2,20].

Often an important factor in writing a Ukrainian textbook for foreigners plays the language choice of compilation and the target audience which needs this material for studying (professional orientation on engineering, medical, juridical, humanitarian vocabulary and so on.) Also a lot of materials are focused on teaching Ukrainian as a foreign language in preparatory departments and they include all the levels of propaedeutics. At the start of the formation of the methodologic base, in the days of independent Ukraine, already such textbooks were published: “Розмовляйте з нами українською мовою” (Speak Ukrainian with us) (1992) by H. Makarova, L. Palamar and N. Prysiazhniuk an educational publication of 3 parts, part 1 being an introductory phonetic course; an educational manual for foreign students

“Перші кроки українського мовлення” (The first steps in the Ukrainian speech) by H. Yevstyhnieieva (Lviv, 1994); “Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців” (Ukrainian. A practical grammar course for foreign students) by V. Vinnytska, N. Pliushch (1997), which systemizes the knowledge of Ukrainian grammar, broadens the vocabulary, intensifies the skills of spoken and written speech; “Українська мова для іноземних студентів: Навчальний посібник” (Ukrainian for foreign students: educational textbook) by T. Ivanets, V. Korzhenko, O. Abramchuk (1998), the textbook contains exercises and tasks, grammar material in the form of tasks and tests for mastering the Ukrainian language; “Українська мова щодня. Початковий рівень” (Ukrainian every day. Elementary level) by M. Hrymch, N. Neryivoda, V. Rizun (Kyiv, 1998), this is the first illustrated Ukrainian textbook for foreigners written according to the new foreign and native communicative methods, which is based on material that the authors have acquired during their teaching in the International School of Ukrainian Studies and in the USA Peace Corps; “Українська мова для студентів-іноземців. Початковий курс” (Ukrainian for international students. Elementary course) by N. Matsiievska, L. Melnykova, T. Polishchuk, L. Stepanenko, L. Tovkach (Cherkasy, Part 1 – 1998, Part 2 – 1999).

From 2000 the amount of publications which touch upon various aspects of learning Ukrainian as a foreign language (grammar constituent, speaking skills and so on), has greatly increased: “Українська мова як іноземна (початковий курс)” (Ukrainian as a foreign language (elementary course)) by V. Vinnytska, L. Holoviashyna, N. Pliushch (Kyiv, 2002); “Українська мова: перші кроки: навчальний посібник для іноземців” (Ukrainian: the first steps: an educational textbook for foreigners) by T. Kyselova, O. Solonska, L. Bezkrivna (Kharkiv, 2002); “Українська мова для студентів-іноземців підготовчого відділення. Розмовнофонетичний курс” (Ukrainian for foreign students of the preparatory department. Spoken and phonetic course) by V. Korzhenko, Z. Korzhenko, L. Horchynska (Vinnytsia, 2005); “Українська мова для іноземців” (Ukrainian for foreigners) by T. Kosmakova-Bratushenko (Odesa, 2000); “Українська мова для іноземних студентів” (Ukrainian for foreign students) by N. Lysenko, R. Kryvko, Ye. Svitlychna, T. Tsapko (Kyiv, 2002); “Посібник з української мови для студентів-іноземців (лексико-граматичний практикум)” (Textbook of the Ukrainian language for foreign students (lexico-grammatical practicum)) by M. Dzhura (Lviv, 2005); “Вивчаймо українську мову! (курс української мови як іноземної)” (Let’s learn Ukrainian! (a course of Ukrainian as a foreign language)) by M. Dzhura (Lviv, 2007); “Українська мова як іноземна (початковий курс)” (Ukrainian as a foreign language (elementary course)) by T. Kudina (2009); “Крок-1 (рівень А1-А2). Українська мова як іноземна: книга для студента” (Step-1 (level A1-A2). Ukrainian as a foreign language: student’s book) by O. Palinska, O. Turkevych (2011); “Українська мова для іноземців” (Ukrainian for foreigners) by A. Chystiakova, L. Seliverstova, T. Lahuta (2008); “Українська мова як іноземна в системі кредитно-модульного навчання” (Ukrainian as a foreign language in the credit module system of education) by V. Chumak,

O. Chumak and others (2011); “Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення” (Practical course of Ukrainian for foreigners: spoken language) by N. Zaichenko, S. Vorobiova (2005); “Українська мова як іноземна: граматичний аспект” (Ukrainian as a foreign language: grammatical aspect) by N. Zaichenko (2013); “Науковий стиль мовлення. Навчальний посібник для студентів-іноземців першого курсу навчання” (The scientific style of speech. An educational textbook for first year foreign students) by B. Sokil, M. Honcharova (2013); “Розвиток навичок наукового мовлення (для іноземних студентів філологів)” (The development of scientific communication skills (for foreign philology students)) by A. Demianiuk (2009); “Практичний курс української мови (для іноземних студентів-філологів)” (Practical course of Ukrainian (for foreign philology students)) by A. Demianiuk (2011) etc.

Important textbooks are those which are compiled in such a way that students and foreigners master the terminology of a field of study of their chosen speciality and the basics of the scientific style of communication of Ukrainian, such as: “Українська мова для іноземних студентів: початково-предметні курси (Математика. Креслення. Хімія. Фізика. Біологія)” (Ukrainian for foreign students: beginning subject courses (Mathematics. Drawing. Chemistry. Physics. Biology)) by S. Alokhhina, H. Onkovych, Ya.-S. Shutenko (Kyiv, 1998); “Українська мова: Практичний курс для іноземців. Посібник для слухачів підготовчих відділень і факультетів (медичного спрямування)” (Ukrainian: A practical course for foreigners. Textbook for students of preparatory departments and departments of the medical field) by Kh. Bakhtiarova, S. Lukashevych, I. Maidaniuk, M. Sehen, S. Pietukhov (Ternopil, 1999); “Основи економіки для студентів-іноземців” (Economics basics for international students) by L. Solomaniuk, L. Holoviashyna (Kyiv, 2004); “Фізика на заняттях української мови: Навчальний посібник” (Physics in the Ukrainian language lessons: An educational textbook) by V. Korzhenko, Z. Korzhenko (Vinnytsia, 2006); “Мовно-технологічна практика для студентів-іноземців II курсу: навчальний посібник” (Language: process and practice for 2nd year foreign students: educational textbook) by O. Abramchuk, I. Zozulia, H. Lepko (Vinnytsia, 2011); “Українська мова для іноземців. Професійна сфера спілкування: навчальний посібник” (Ukrainian for foreigners. Communication in the professional sphere: educational textbook) by L. Azarova, T. Ivanets, O. Tsymbal (Vinnytsia, 2013); “Вчимося української: навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти IV рівня акредитації” (Let’s learn Ukrainian: educational textbook for students of higher medical educational institutions of the fourth accreditation level) by L. Shutak, I. Sobko, I. Nikoriak (Chernivtsi, 2009); “Наука і техніка в сучасному світі: збірник науково-популярних текстів та навчальних завдань для студентів-іноземців технічних вишів” (Science and technology in the modern world: collection of popular science texts and educational tasks for foreign students of technical institutes) by H. Boiko (2012); “Українська мова: на матеріалі економічних текстів” (Ukrainian language: on the material of economic texts) by P. Vovk, V. Radchenko (2007) and so on.

When learning a language as a foreign language one should not only take into consideration language and communicative competence, but also the sociocultural and the language and area peculiarities of the language material under study. The specificity usage of the learned vocabulary and the use of the established cultural behaviour of language patterns should be kept in mind. This link of linguodidactics of the Ukrainian language as a foreign language is represented by such publications: “Спілкуємося українською. Країнознавство: навчальний посібник” (Speak Ukrainian. Country studies: educational textbook) by V. Korzhenko, O. Abramchuk, L. Horchynska (Vinnytsia, 2010); “Країнознавство для слухачів-іноземців підготовчого відділення: навчальний посібник” (Country studies for international students of the preparatory department: textbook) by L. Azarova, L. Horchynska, I. Zozulia, L. Solodar (Vinnytsia, 2010). This textbook includes texts and lexico-grammatical constructions needed in learning and speaking in the everyday, in the cultural, in the scientific, in the educational and in the social spheres. Local country studies is covered in the following textbooks: “Мій Львів” (My Lviv) by L. Antoniv, O. Turkevych (2013); “Знайомтеся: Київ” (Meet Kyiv) by H. Shvets (2011). Some uncharacteristic language and area guide books can be mentioned here also, such as: “Знайомство з Україною” (Getting to know Ukraine) by S. Derba (2012); “Мандрівка Україною: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B2)” (The journey to Ukraine: textbook of Ukrainian as a foreign language (level B2)) by I. Kliuchkovska (2012).

Alongside the work of compiling textbooks and manuals an important place takes up the scientific part of working on the methodical principles, the particularities of teaching, the creation of learning programs and the criteria of teaching. One of the first theoretical delineations in the sphere of teaching Ukrainian as a foreign language was organised in 1993 at the International science conference (Yalta). The main aims of which was the search for qualitative and modern ways of teaching subjects. During the conference emphasis was made on the lack of substantial works in the field of the methodology of teaching a subject, etc.

An important stage in the development of the methodologic fundamentals of teaching the Ukrainian language as a foreign language was the appearance of the textbook “Навчального мінімуму з української й російської мов для іноземців” (Educational minimum of Ukrainian and Russian languages for foreigners) [3] by N. Zaichenko, S. Vorobiova (1995). This book suggests the linguistic (phonetic and grammatical), communicative, conceptual and lexical minimum which make up the content base that is used in the making of academic programs for foreigners learning Ukrainian. It is here that the common European educational criteria of learning a foreign language are set forth: “Basic communication”, “Introductory stage”, “Beginner stage”, “Basic stage”, “Fundamental (intermediate) stage – 1”, “Fundamental (intermediate) stage – 2”, “Advance stage”, “Final stage” [6]. With the publication of the textbook “Навчального мінімуму...” (Educational minimum...) systematic and unified approaches to writing textbooks and creating methodical toolkits began to form. However, this situation is made a bit more complicated by the fact that there is still no one common program which

would unify all Ukrainian institutions of higher education with the same standards of the fixed amount of hours, the subject-matter and the range of problems. This same year H. Onkovych defended her dissertation “The theoretical basis for using mass media in teaching Ukrainian to non-philology students” for obtaining a doctoral degree in pedagogy. In this paper an interesting approach to learning a language is introduced – the press didactic. This approach is based on including the communicative discourse of mass media in the process of developing communicative competence [4].

The year 1996 signified the opening of the speciality “Ukrainian as a foreign language” (as part of the “Ukrainian language and literature” speciality). The professional training of specialists of this area is done in the Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, in the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages, and in the Department of Applied Linguistics of the Ivan Franko National University of Lviv. But this pertains only to the teaching of foreign students which chose the philological field of study. However, the situation is different when it comes to the training of specialists that will teach foreign nonphilology students. Such specialists that will teach foreign students, who have come to Ukraine to obtain degrees in different fields and have a need in a step-by-step, propaedeutic knowledge of the Ukrainian in order to improve their life and to give them a chance to fully gain their future speciality are rare. In other words the lecturers – “specialists in educational methods”, which professionally know linguodidactics and can apply their skills in teaching foreign and multicultural students, unfortunately, don’t exist at present. The reason for this is that the special course “Methodology of teaching Ukrainian as a foreign language (for foreign nonphilology students)” is not included in the curriculum of higher educational institutions of Ukraine [1, 186]. In 1997 L. Palamar defended her doctorate dissertation on the topic of “Linguodidactic basis of forming a Ukrainian speaking individuality” which covers the theoretical principles of teaching Ukrainian as a foreign language [5].

The next scientific event which made an attempt at solving the problems of teaching Ukrainian as a foreign language was the first international scientific-methodical seminar “Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language” (Ivan Franko National University of Lviv, 2005). And starting from 2006 it became traditional to hold such annual international scientific-practical conferences concerning the problematics of the theory and the methodological means of learning/teaching Ukrainian as a foreign language.

Conclusions and prospects for further investigations.

The cultural and educational representation of a country among other countries and among foreigners, which are temporarily staying on the territory of the country representative, has a couple of constituents and unfolds its politics on many levels. One way of cultural and educational representation of a country on the foreign world market is the formation of a conditional map that shows where the learning of the country’s language can be done in other countries. That is why we created a virtual journey through centres of Ukrainian studies, which are unofficial ambassadors of Ukraine, through which the world community can join in

learning and studying our country's language and culture. In addition to foreign policy strategy there is also an internal one, which is presented in the teaching of the Ukrainian language to foreigners, who have decided to get a higher education in Ukraine. The linguodidactics of Ukrainian as a foreign language is only being formed as a scientific branch and that is why there are many gaps in this field. At the present an active scientific search is underway to find the principles of methodology of teaching the subject and there is also an attempt to find the optimal ways of learning a language in all of its functional levels.

Literature

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Кочан І. Становлення і розвиток методики викладання української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української як іноземної. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – Вип. 7. – С.17-23.
3. Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців / Укл. Н.Ф. Зайченко, С.А. Воробйова. Київ: ІСДО, 1995. – 200 с.
4. Онкович Т.В. Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів-нефілологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н. Київ, 1995. – 35 с.
5. Паламар А.М. Лінгводидактичні основи формування

україномовної особистості. Київ: НТЦ «Київський університет», 1997. – 235 с.

6. Швец Т.Д. Становлення методики викладання української мови як іноземної [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo9%284%29>.

References

1. Zahal'noyevropeys'ki rekomendatsiyi z moyeyi osvity: dobre vykladaty, otsinyuvaty / nauku. red. S.YU. Nikolayeva. Kyiv: Lenvit, 2003. – 273 s.
2. Kochan I. Perevirka ta vykorystannya metodiv vyboru ukrajyns'koyi movy yak inozemnoyi // Teoriya ta praktyka vykladannya ukrajyns'koho yak inozemnoyi. L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2012. – Vyp. 7.– S. 17-23.
3. Navchal'ni minimumy z ukrajyns'koyu ta rosiys'koyu movoyu dlya inozemtsiv / Ukl. N.F. Zaychenko, S.A. Vorobyova. Kyiv: ISDO, 1995. – 200 s.
4. Onkovych T.V. Teoretichni osnovy pereviruyut' masovu informatsiyu u navchanni ukrajyns'koyi movy roboty-nefilolohiv: avtoref. dys. na zdobuttya nauky. stupenya d. ped. n. Kyiv, 1995. – 35 s.
5. Palamar A.M. Linhvidaktychni osnovy, shcho vykorystovuyut'sya v ukrajyns'komu seredovysichii. Kyiv: NPTS «Kyiv's'kyi universytet», 1997. – 235 s.
6. Shvets T.D. Metody onovlennya vyboru ukrajyns'koyi movy yak inozemnoyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo9%284%29>.

Цуркан М.В.,

к.філол.н., доцент кафедри суспільних наук та українознавства
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», maria-ts77@ukr.net

Україна, м. Чернівці

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Мета наукової розвідки – проаналізувати становлення дисципліни «Українська мова як іноземна» як в Україні, так і за її межами. У дослідженні послуговуємося такими методами, як-от: описовий, синтезу та узагальнення наукових теорій.

Наукова новизна. Уперше в лінгво-педагогічному дискурсі здійснено спробу систематизувати наукові праці та методичні матеріали з методики викладання української мови як іноземної, охарактеризовано основні напрями досліджень у цій галузі.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лінгводидактика, лінгвометодичні дослідження.

УДК 796.42.012.2

Шаповал С.І.,

ст. викладач кафедри загальноєкономічної підготовки Херсонського державного аграрного університету,
Fizkultura2018@ukr.net

Україна, м. Херсон

ЛЕГКА АТЛЕТИКА (СПОРТИВНА ОРІЄНТАЦІЯ)

У статті проаналізовані за даними літературних джерел основні фактори, які визначають перспективність юних легкоатлетів, виявлені основні критерії, які свідчать про спортивну придатність до занять та поставлені питання технології спортивної орієнтації в легкій атлетиці.

Ключові слова: спортивна орієнтація, легка атлетика, критерії оцінки, спортивна придатність.

Постановка проблеми. Одним з істотних моментів, що відрізняють легку атлетику від інших видів спорту, є велика різноманітність її видів, кожний з яких вимагає наявності визначеного комплексу фізичних і психічних якостей, а також певних антропометричних даних. Легкоатлетичні вправи містять у собі особливості більшості видів спорту циклічного, ациклічного і змішаного характеру. Тому методичні і методологічні особливості, зроблені відповідно до проблеми відбору в цілому, можуть в більшості випадків з успіхом стосуватися і до легкої атлетики. Однак вона має і свої особливості в проведенні спортивної орієнтації і відбору, що в даний час ще не визначені. Із збільшенням кількості спортсменів, що займаються в групах початкової підготовки ДЮСШ з легкої атлетики, дана проблема стає вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вчених [4, 8, 10] надають перевагу двом найбільш розповсюдженим етапам відбору: перший – відбір для попередньої підготовки, другий – для початкової спортивної підготовки.

На першому етапі підготовки відбираються діти 9-11 років для попередньої, не пов'язаної з конкретним видом легкої атлетики спортивної підготовки з метою всебічного фізичного розвитку, збагачення рухової культури і формування інтересу до систематичних занять спортом. На другому етапі відбір 11-12-літніх дітей проводиться для початкової спортивної підготовки з обов'язковим врахуванням вимог спортивних шкіл і шкіл-інтернатів.

Фізичний розвиток кандидатів оцінюється за зовнішніми ознаками: довжина тіла, маса тіла, пропорції тіла, постава, форми хребетного стовпа і грудної клітки, будова таза і ніг, розмір стопи. Після цього в ході педагогічного експерименту досліджуються рухові здібності дітей.

На другому етапі, етапі початкової спортивної підготовки, на основі зібраної інформації кандидатів поступово орієнтують на конкретний вид легкої атлетики.

На першому етапі (вік 10-12 років і молодше) проводиться загальна орієнтація юних спортсменів. Здійснюється вона в процесі занять протягом тривалого проміжку часу (1-2 року); наприкінці етапу на основі динамічних спостережень і результатів тестування дітей орієнтують на заняття швидкісно-силовими чи видами, що вимагають витривалості.

Другий етап (вік 13-15 років) – розвиток якості витривалості, швидкісних і швидкісно-силових якостей.

Третій етап (вік 16-19 років) – селекція найбільш здібних легкоатлетів.

Четвертий етап – відбір у збірні команди різного масштабу.

Ф.П. Суслов, В.Б. Попов, Є.І. Лівачов [6] також зупиняються на чотирьох етапах спортивної орієнтації і відбору в легкій атлетиці:

– набір для занять у групи початкової підготовки ДЮСШ;

– відбір учнів до навчально-тренувальних груп – спринтерський і бар'єрний біг, біг на витривалість, ходьби, стрибків, метань і багатоборств;

– відбір для поглибленої спеціалізації в обраному виді легкої атлетики;

– відбір у збірні команди.

Кожний з чотирьох виділених етапів має свої особливості, тривалість і розрізнення.

Таким чином, відбір і спортивна орієнтація юних легкоатлетів являють собою складний і тривалий процес. Ефективність його залежить від правильно визначених критеріїв. Спортивній практиці були виділені наступні критерії відбору, досліджувані у всіх видах легкої атлетики:

1. морфо-функціональні показники (антропометричні ознаки, біологічний вік);

2. рівень фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості);

3. координаційні здібності;

4. здібність до навчання складним вправам;

5. рівень морально-вольових (психічних) якостей;

6. рівень ведучих функціональних систем;

7. соціальні і генетичні фактори.

Відбір є не тільки вишукуванням талантів, що згодом можуть стати атлетами вищого класу, але і спортивною орієнтацією. Виявити серед учнів придатних, схильних до того чи іншого виду діяльності осіб.

Мета досліджень. Проаналізувати фактори, які характеризують здібності дітей до занять різними видами легкої атлетики.

Завдання: Виявити за даними літературних джерел фактори, які характеризують здібності юних легкоатлетів до занять різними видами легкої атлетики. Розробити критерії оцінки потенційних можливостей дітей і підлітків до занять різними видами легкої атлетики.

Методи дослідження. Аналіз та узагальнення літературних джерел, педагогічне спостереження.

Результати дослідження. Як відомо, перед тренером у легкій атлетиці стоїть завдання – відшукати таке уні-

кальне сполучення здібностей, що зустрічається рідко, а це зовсім не просто, тим більше, що швидкий ріст спортивних результатів у перші роки тренування не гарантує досягнень високої спортивної майстерності в майбутньому [5]. Труднощі пошуку збільшується тим, що складно правильно передбачити потенційні можливості юного легкоатлета. Вчені і фахівці прийшли до висновку про різний ступінь значимості факторів, що визначають успіх спортивного вдосконалювання (табл. 1).

Як показують дані дослідження, вік 10–11 років є найбільш сприятливим для визначення перспективності юних легкоатлетів.

За даними психологічної і педагогічної літератури, а також за даними практики про спортивну придатність з відносно високою ймовірністю свідчать наступні критерії [8,9,10]:

1. рівень досягнень;
2. темп підвищення результатів;
3. стабільність досягнень.

Ці критерії повинні доповнюватися і виражатися у

відповідних тестах, відбору, особливо необхідно враховувати рівень розвитку фізичних якостей.

1. Для визначення швидкісних якостей:

- біг з ходу 20 м; зі старту 30 м;
- час подолання 20 м стрибками і кількість стрибків.

2. Для визначення швидкісно-сило якостей:

- стрибки в довжину з місця; потрійний і п'ятірний стрибок у довжину з місця; стрибок вгору з місця;
- кидок набивного м'яча (вага 1–2 кг) чи ядра (3–4 кг) двома руками вперед знизу і назад через голову.

3. Силові якості – станова динамометрія.

- Витривалість – біг 300 і 600 м, повторне про бігання 5x60 м через 30 с відпочинку.

Більшість авторів стверджують, що в процесі занять можна визначати схильність того чи іншого учня вже в найбільш ранньому віці до визначеної групи видів легкої атлетики; чим раніше це буде зроблено, тим цілеспрямованіше буде проходити підготовка його в процесі навчання тренування [1,6,9], але як це зробити науково обгрунтованих рекомендацій не дають.

Таблиця 1

Фактори, що визначають перспективність юних легкоатлетів (за В.Г. Алабіним, 1981)

Основні фактори	Символи обумовлених факторів	Вікові можливості прогнозу	
		Хлопчики	Дівчатка
Основні антропометричні дані:			
Ріст	А	12–13	11–13
Вага	В, Г	14–14	14–15
Основні фізичні якості: Швидкість			
Частота рухів	А, Б	10–11	10–11
Максимальна швидкість бігу	А, Б	17–18	16–17
Довжина бігових кроків	А, Б	17–18	17–18
Швидкість рухової реакції	А, Б	10–11	10–11
Сила	В, Г	10–11	10–11
Швидкісно-силові можливості			
Витривалість	А, Б	11–13	10–13
Гнучкість	А, Б	10–13	10–11
Координація	А	10–11	10–11
Деякі інші, фактори: Спадковість			
Старанність	А, Б	10–11	10–11
Психологічний настрій до даного виду спорту			
Інтелектуальний рівень	Б, В	13	13
Самоустановка на майбутнє	Б, В	11–13	11–13
Пропорції тіла	Б, В	12–14	12–14
Пропорції тіла	А	10–13	10–11
Ритм і темп біологічного дозрівання	А, Б	10–18	10–18
Функціональний резерв	А, Б	10–18	10–18
Стан здоров'я	Б, Г	10–13	10–13
Рівень підготовки тренера	Б		

Примітки: А – генетично обумовлений: фактор; Б – прогнозується; Г – прогнозується в окремих випадках; Г – умови середовища.

Найбільш ефективний відбір тільки з комплексу критеріїв педагогічного, медико-біологічного, психологічного і соціального характеру протягом тривалого періоду часу.

Ряд авторів [1,4,10] рекомендують наступні критерії відбору до бігу на короткі дистанції:

– антропометричні особливості спортсмена – довжина тіла, довжина стегна і гомілки впливають на тимчасові параметри бігового кроку, а значить, і на результат у бігу;

– рівень розвитку найважливіших для спринтера фізичних якостей і їхня відповідність основним біодинамічним особливостям бігу з граничною швидкістю;

– особливості психології майбутнього спринтера.

Також пропонується для оцінки здібностей дітей у спринті використовувати наступні контрольні вправи: біг 30 м з ходу, біг 60 м з високого старту, стрибок з місця, кидок набивного м'яча двома руками через голову вперед, стрибок вгору за В.Г. Алабіним, біг на 300 м.

Тренери Німеччини для виявлення здібностей спринтерів вважають дуже ефективним контрольну вправу – стрибковий біг на дистанції 30 м по черзі на правій і лівій нозі. При цьому враховувати не тільки час проходження дистанції, але і кількість стрибків-кроків.

В.К. Бальсевич [2] рекомендує використовувати також показник опорно-рухової реакції (час відштовхування) при максимально швидкому бігу. Для спринтерів характерно швидке відштовхування і порівняно тривала фаза польоту.

Прогнозування здібностей юних бігунів на короткі дистанції можливо на основі факторів, що визначають рух у бігу: частота рухів, максимальна швидкість бігу, довжина бігового кроку, час простої реакції, час опори при бігу максимальної потужності, час одиночного скорочення м'язів. Прогностично значимими тестами є: біг з високим підніманням стегна, стрибок вгору за В.Г.Абалаковим, стрибок у довжину з місця, біг 60 м з високого старту, біг 100 м з низького старту, біг 30 м з ходу, потрійний стрибок у довжину з місця, час подолання 20 м стрибками на одній нозі і кількість стрибків.

Оцінюючи при відборі основні фактори, що визначають у майбутньому результативність у спринтерському бігу, беруть до уваги і модельні характеристики найсильніших спортсменів. До даного часу вже розроблені модельні характеристики найсильніших юних легкоатлетів за багатьма найважливішими показниками. Використання цих даних дозволить тренеру більш об'єктивно оцінювати і прогнозувати здібності юних спортсменів. Але на етапі початкової підготовки орієнтир на модельні характеристики висококваліфікованих юних легкоатлетів не завжди виправданий, тому що організм тих, хто займається, ще не сформований. Необхідні етапні модельні характеристики кожної основної групи спеціалізації легкої атлетики для того, щоб виключити форсовану підготовку.

До бігу на середні і довгі дистанції більшість авторів рекомендує наступні критерії відбору:

- 1) рівень розвитку найважливіших фізичних якостей в даний момент і темпи їхнього приросту під впливом тренування;
- 2) стан функціональних систем організму, що забезпечують успіх у бігу, і динаміка їхнього удосконалення;
- 3) властивості вищої нервової діяльності і психологічні особливості особистості;
- 4) антропометричні особливості спортсменів;
- 5) здатність переносити підвищені навантаження й адаптацію до них організму;
- 6) стабільність за основними показниками.

Крім вищеназваних, необхідно також враховувати модельні характеристики найсильніших спортсменів – стан здоров'я, індивідуальні особливості біологічного віку дітей і підлітків, критичні і чутливі періоди розвитку рухових функцій, засоби і методи початкової спортивної спеціалізації. Деякі автори пропонують використовувати до бігу на середні і довгі дистанції наступні тести: 20-хвилинний біг урахуванням пройденої відстані, затримка дихання в спокої і при статичній роботі [3,4].

У відборі стрибунів можуть використовуватися вправи, що більш точно характеризують стрибкову спритність, тобто вміння координувати рухи у безопор-

ній фазі рухів: біг 30 м з ходу, стрибок у довжину з місця, кидок ядра стоячи спиною убік метань, а також масоростові показники [6,7,10].

П.З. Сіріс [8] рекомендує враховувати тривалість відштовхування при стрибку в довжину з розбігу, тому що воно мало змінюється під впливом вікового розвитку і спеціального тренування, а також вихідний рівень розвитку фізичних якостей і темпи їхнього приросту на початкових (до 1,5 року) етапах тренування і дані антропометричних вимірів.

При вивченні антропометричних даних новачків варто визначати, наскільки вони відповідають показникам, характерним для виду спортивної спеціалізації.

При визначенні ростових даних дітей впливає, з одного боку, враховувати ростові дані батьків дитини, а з іншого боку – величину цього показника у віці 8-12 років.

Критеріями при визначенні потенційних можливостей дітей і підлітків для занять метаннями є антропометричні дані і розвиток основних фізичних якостей – швидкості рухів, швидкісно-силових і силових [7,10].

Для кращих металників світу характерні високий зріст і велика вага (виключення складають металники списа, що можуть бути із середнім ростом і невеликою вагою). Тому при спортивній орієнтації необхідно звертати увагу на дітей середнього і вище середнього зросту (для своєї вікової групи) з досить добре розвинутою мускулатурою і пропорційним співвідношенням окремих частин тіла.

Основними тестами для визначення рівня розвитку швидкісно-силових якостей і швидкості рухів є: стрибок у довжину, стрибок у висоту за В.Г. Абалаковим, потрійний і п'ятірний стрибки з місця, кидок ядра через голову назад, біг 30 і 60 м (з ходу). Причому доцільно віддавати перевагу не одномоментному її використанню, за рівнем досягнутого стану, а особливостям динаміки цього стану. Для металників найбільш характерні наступні контрольні вправи: бічний викрут руками, що тримають ціпок, при відстані між кистями 45+10 см (ця вправа дає інформацію тренеру про рухливість у плечовому суглобі); метання ядра (2–4 кг) двома руками через голову; потрійний стрибок з місця на двох зігнутих ногах; метання більш легкого і більш важкого снаряда. ряді досліджень встановлено, що основний комплекс здібностей до метань (швидкість, швидкісно-силові якості, сила, координація, гнучкість) піддається значним змінам під впливом цілеспрямованого тренування, особливо в молодшому шкільному віці [1,2,5,10].

Здібності дітей, підлітків можуть бути досліджені глибоко і результативно, якщо їх вивчати одночасно з позиції теорії відбору і навчання [2,4,5,10].

Можливий шлях вирішення цього завдання на етапі початкової спортивної підготовки, як пропонує ряд авторів, – впровадження в практику відбору й орієнтації стандартних тренувальних програм, що представляються як система педагогічних тестів для визначення перспективності навчання конкретним видам спорту. Проблеми вивчення генетики рухових здібностей людини насамперед стоїть питання: які ж рухові показники визначаються спадковими факторами, а які більшою мірою залежать у розвитку від середових впливів. Більшість авторів стве-

рджує, що спадково обумовлені ознаки є більш інформативними при спортивній орієнтації.

Л. Сергієнко [10] рекомендує для спортивної орієнтації і відбору в легкій атлетичі наступні ознаки: антропометричні показники – довжина тіла, довжина нижніх кінцівок, довжина верхньої частини тіла, окружність верхніх і нижніх кінцівок, окружність грудної клітки, поперечник плечей, вага, довжина верхніх кінцівок;

- гнучкість у суглобах;
- латентний час рухової реакції;
- витривалість: анаеробна й аеробна;
- швидкісно-силові тести – бігові, стрибкові.

Для оцінки стану тренуваності рекомендуються наступні ознаки, що менше залежать від спадковості: абсолютна м'язова сила, частота рухів, тести на визначення спритності, металні тести. Має сенс при спортивній орієнтації і відборі дітей і підлітків робити опитування з метою з'ясування їхньої сімейної спортивної схильності. Однак варто пам'ятати, що спадково обумовлені рухові здібності є лише передумовою до спортивних успіхів у легкій атлетичі і тільки раціональна побудова тренувального процесу дозволить реалізувати генетичний потенціал.

Л.В. Волков [4] на основі обстеження висококваліфікованих спортсменів різних спеціалізацій у легкій атлетичі розробив конкретні рекомендації з прогнозування вибору спортивної спеціалізації в легкій атлетичі з урахуванням морфо-функціональних особливостей опорно-рухового апарата. Але дані рекомендації спрямовані на пошук і відбір юних легкоатлетів до конкретного виду спеціалізації. Що стосується спортивної орієнтації до основних груп легкої атлетичі на етапі початкової підготовки, де дана спрямованість не розглядалася.

Ряд авторів [3,5,10] зупиняється на вроджених особливостях спортсмена до спеціалізації в одному з основних видів легкої атлетичі за визначеними співвідношеннями білих, червоних і проміжних волокон у м'язах людини, роблять висновок, що ми народжені спринтерами, металниками, стрибунами, стаєрами, скороходами та ін. Тут мається на увазі, що, народившись спринтером, людина досягне великих результатів у бігу на короткі дистанції, ніж ті спортсмени, що народилися скороходами. Однак вони не заперечують, що кожен спортсмен може вибрати собі будь-яку спеціалізацію, але мова йде тільки про те, що в одних видах легкої атлетичі він може досягти значно більших успіхів, ніж в інших.

Процес визначення спортивної придатності тісно зв'язаний з особливостями природної схильності нервово-м'язової координації спортсмена до визначеної рухової діяльності.

При виявленні придатності дітей до легкої атлетичі фахівці з Німеччини надають великого значення оцінці техніки під час бігу і при виконанні спеціальних бігових вправ. Оцінку цю тренер дає на основі візуальних спостережень. При цьому особлива увага акцентується на відштовхуванні стопи, підніманні стегна махової ноги, положенні рук і тулуба при бігу та ін.

Відомий тренер в області юнацького легкоатлетичного спорту В. Ламаний з Німеччини пропонує визначати фізичну підготовленість 11-літніх дітей за допомо-

гою наступних тестів: біг 60 м, стрибок у довжину з розбігу, стрибок у висоту з розбігу, метання тенісного м'яча (150 г), штовхання ядра.

Болгарії застосовуються комплекс контрольних вправ, що трохи відрізняються від того, який використовується фахівцями Німеччини. Це – біг на 20 м, біг на 60 м, стрибок у довжину з місця, метання набивного м'яча через голову вперед (1 кг), біг на 300 і 500 м, нахил уперед, станова сила. При цьому враховуються не тільки абсолютні показники, але і відносний їхній ріст протягом року. Програма спортивної орієнтації і відбору з легкої атлетичі в Німеччині враховує наступні питання: на чому заснований результат юного спортсмена; який обсяг попереднього тренування, її інтенсивність; кількість тренувальних занять; який рівень розвитку основних фізичних якостей (швидкості, сили, гнучкості, витривалості); які досягнення в суміжних дисциплінах; наскільки велика мотивація юних спортсменів на заняттях легкою атлетикою.

Для визначення рівня загальної фізичної підготовки тренери Франції використовують наступні тести: визначення швидкісних можливостей – біг на 30 м (двох спроб); реєстрація «швидкісної сили» – вистрибування вгору; оцінка витривалості – біг на 2000 м (для дівчат), 3000 м (для юнаків).

При спортивній орієнтації і відборі, крім інших факторів, у легкій атлетичі необхідно враховувати оптимальні терміни початку спеціалізації і вікові зони максимальних спортивних досягнень. За даними вчених, для досягнення високих спортивних результатів у легкій атлетичі необхідно затратити 8–10 років цілеспрямованого тренування. Тому приступати до регулярних занять доцільніше в 11–13 років.

Висновки. Як свідчить аналіз науково-методичної літератури більшість авторів стверджують, що основними факторами, які визначають перспективність юних легкоатлетів є: антропометричні дані, розвиток основних фізичних якостей, ритм і темп біологічного дозрівання, показник опорно-рухової реакції, функціональний резерв, психологічні особливості, стан здоров'я.

Основними критеріями, які свідчать про спортивну придатність з відносно високою ймовірністю є: рівень досягнень, темп підвищення результатів, стабільність досягнень, рівень розвитку фізичних якостей.

Література

1. Алабин А.П. Стандартная программа определения способностей детей к сложнкоординационным движениям на этапе начальной спортивной подготовки: Автореф. дис.... канд. пед. наук / А.П. Алабин. – Омск, 1986. – 20 с.
2. Бальсевич В.К. Некоторые итоги и перспективы исследований по проблеме физкультурно-спортивной ориентации / В.К. Бальсевич // Матер. межд. симп. по проблеме «Система отбора и спортивной ориентации юных спортсменов». – М., 1975. – С.57-63.
3. Волков В.М. Спортивный отбор (медико-биологический очерк) / В.М. Волков. – Смоленск, 1979. – 59 с.
4. Волков А.В. Выбор спортивной специализации / А.В. Волков. – Київ: Здоров'я, 1973. – 164 с.
5. Дорохов Р.Н. Спортивно-медицинские аспекты отбора и ориентации: Лекция / Р.Н. Дорохов, И.И. Бахрах, И.М. Попов. – Смоленск, 1978.-22 с.

6. Попов В.Б. Юный легкоатлет: Пособие для тренеров ДЮСШ / В.Б. Попов, Ф.П. Суслов, Е.И. Ливадо. – М.: Физкультура и спорт, 1984. – 224 с.

7. Рудерман Г. Отбор юных метателей / Г. Рудерман, А. Комарова // Легкая атлетика. – 1983. – № 4. – С.4.

8. Сирис П.З. Отбор и прогнозирование способностей в легкой атлетике / П.З. Сирис, П.М. Гайдарска, К.И. Рачев. – М.: Физкультура и спорт. 1983. – 102 с.

9. Суслов Ф.П. Бег на средние и длинные дистанции. Отбор и начальная подготовка / Ф.П. Суслов // Легкая атлетика. – 1984. – № 2. – С.21-23.

10. Сергієнко А.П. Спортивний відбір: теорія і практика. У 2-х кн.. Книга 2. – Відбір урізні види спорту: Підручник / А.П. Сергієнко. – Чернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 784 с.

References

1. Alabin A.P. Standartnaya programma opredeleniya sposobnostej detej k slozhnokoordinacionnym dvizheniyam na etape nachal'noj sportivnoj podgotovki: Avtoref. dis... kand. ped. nauk / A.P. Alabin. – Omsk, 1986. – 20 s.

2. Bal'sevich V.K. Nekotorye itogi i perspektivy issledovanij po probleme fizkul'turno-sportivnoj orientacii / V.K. Bal'sevich // Mater, mezhd. simi, po probleme «Sistema otbora i sportivnoj

orientacii yunyh sportsmenov». – М., 1975. – С.57-63.

3. Volkov V.M. Sportivnyj otbor (mediko-biologicheskij ocherk) / V.M. Volkov. – Smolensk, 1979. – 59 s.

4. Volkov L.V. Vybir sportivnoi spetsializatsii / L.V. Volkov. – Kyiv: Zdorovia, 1973. – 164 s.

5. Dorohov R.N. Sportivno-meditsinskije aspekty otbora i orientacii: Lekcija / R.N. Dorohov, I.I. Bahrah, I.M. Popov. – Smolensk, 1978. – 22 s.

6. Popov V.B. Yunyj legkoatlet: Posobie dlya trenerov DYuSSH / V.B. Popov, F.P. Suslov, E.I. Livado. – М.: Fizkul'tura i sport, 1984. – 224 s.

7. Ruderman G. Otbor yunyh metatelej / G. Ruderman, A. Komarova // Legkaya atletika. – 1983. – № 4. – С.4.

8. Siris P.Z. Otbor i prognozirovanie sposobnostej v legkoj atletike / P.Z. Siris, P.M. Gajdarska, K.I. Rachev. – М.: Fizkul'tura i sport. 1983. – 102 s.

9. Suslov F.P. Beg na srednie i dlinnie distancii. Otbor i nachal'naya podgotovka / F.P. Suslov // Legkaya atletika. – 1984. – № 2. – С.21-23.

10. Serhiienko L.P. Sportivnyi vidbir: teoriia i praktyka. U 2-xfi kn.. Knyha 2. – Vidbir urizni vydy sportu: Pidruchnyk / L.P. Serhiienko. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2010. – 784 s.

Shapoval S.I.,

Senior Lecturer of the Department of General Economic Training of Kherson State Agrarian University,
Fizkultura2018@ukr.net

Ukraine, Kherson

LIGHT ATHLETICS (SPORT ORIENTATION)

The article is analyzed the main factors according to the literary sources that determine, perspective character of young light athletes, it is exposed the main criteria that testify sport ability to lessons and it is put questions of technology of sport orientation in light athletics.

Key words: sport orientation, light athletics, criteria of assessment, sport ability.

Philology

УДК 81'371.315

Волошин М.В.,

магістрантка факультету іноземної філології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, marianka_prociuk@ukr.net

Одарчук Н.А.,

к.філол.н., доцент кафедри практики англійської мови

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, natalylutsk@gmail.com

Україна, м. Луцьк

РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ ТА СЕРЕДНІХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті висвітлено переваги використання в навчальному процесі рольової гри як методу підвищення ефективності навчання англійської комунікації.

Ключові слова: діалог, навички діалогічного мовлення, гра, рольова гра.

Постановка проблеми. Навчання іноземних мов неможливе без здійснення комунікативного підходу. Реалізація цього методу означає, що формування іноземних мовленнєвих навичок і умінь відбувається завдяки здійсненню учнем іноземної мовленнєвої діяльності.

Серед найбільш результативних і доцільних прийомів при роботі зі школярами є рольова гра. Рольова гра – природний спосіб пізнання людиною навколишньої дійсності, зрозумілий шлях, яким учень опановує знання, уміння, навички. Необхідність раціонального обґрунтування, організації і використання рольових ігор у процесі навчання і виховання школярів на уроках іноземної мови вимагає ретельного і детального вивчення цього питання [3, с.55-60].

Чимало видатних педагогів підкреслювали, що ігри мають позитивний вплив на навчальну діяльність. Кожна гра розвиває цілу низку різноманітних здібностей, кращих якостей школярів. Багато педагогів таких як Г. Ващенко, М. Касьяненко, Я. Коменський, С. Лісова, А. Макаренко, П. Підкасистий, С. Русова, М. Тименко та психологів Б. Ананьева, Л. Виготський, О. Киричук, А. Піаже, В. Роменець, С. Рубінштейн присвятили свої праці теорії гри, визначили її функції, види, типи, класифікації та пояснили для чого потрібна та коли треба використовувати рольову гру, підкреслюючи, що навчання приносить успіх в активності пізнавальної діяльності завдяки виокремленню та сформованості «продуктивної готовності майбутніх фахівців до інноваційних перетворень» [2, с.25-26].

Учні, безумовно, будуть зацікавлені ігровою діяльністю на уроці, яка надасть навчальному процесу вмотивованості та емоційності. Цінність гри полягає ще й у тому, що учень зі слабшими знаннями може стати лідером під час гри, тому що іноді винахідливість та кмітливість є важливішими від знань, які є неефективними на практиці. А при вивченні іноземної мови важливо вміти знайти шляхи подолання бар'єрів, які не дають учням розкрити себе. Усе це зумовлює **актуальність** даної теми в умовах сьогодення та детального дослідження особливостей та вимог використання ігор на уроках англійської мови в школі.

Присутність елементів гри на уроці необхідна. Наймолодші школярі люблять рухливі ігри, старші захоплюються завданнями, над якими треба добре поміркувати. Тому організовуючи такий урок, вчителю необхідно продумати такі прийоми і засоби, які створять атмосферу дружби, довіри на уроці, і де учитель зможе не лише ставити свої умови гри, але й приймати ідеї своїх учнів.

Мета роботи – розкрити значення рольової гри при навчанні діалогічного мовлення на уроці іноземної мови не тільки як засобу оптимізації і стимуляції процесу навчання, але і як важливого аспекту психологічного комфорту і зняття розумової перенапруги учнів.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати необхідність застосування рольової гри як прийому навчання діалогічного мовлення у початковій та середній школі;
- окреслити вимоги до рольових ігор на уроці англійської мови;
- з'ясувати структуру, етапи, форми проведення рольових ігор, місце рольової гри на уроці англійської мови в початковій та середній школі;

Змінюється сьогодення і в результаті роль вчителя в процесі навчання. Вчитель сприяє спілкуванню, допомагає учням досягти самостійності у визначенні своїх цілей на шляху вивчення іноземної мови, оволодіти вербальними і невербальними засобами комунікації.

Виклад основного матеріалу. Досягти високого рівня знань англійської мови, не знаходячись серед її носіїв, дуже важко. Тому важливим завданням вчителя є створення на уроці іноземної мови таких ситуацій спілкування, які змогли б максимально наблизити учнів до умов реального світу, при цьому використовуючи різні прийоми і форми роботи. Одним з таких прийомів є рольова гра.

Рольова гра схожа до вистави в театрі. Це інсценізація учнями ролей у певних ситуаціях, які потребують невласивої для них поведінки та незвичних лексичних одиниць. Гра формує природну обстановку, в якій учні є настільки ініціативними та активними, наскільки це можливо. Група учнів, яка втілює в життя рольову гру,

дуже схожа маленьких дітей, які граються у лікарів, продавців, вчителів, батьків тощо. Вони створюють свою власну реальність. Таким чином, вони намагаються використати свої знання про світ, який їх оточує і водночас розвивають вміння співпрацювати з іншими людьми. Ця активність є для них розвагою [5, с.41-44].

Завдяки використанню рольової гри процес навчання стає цікавим, захоплюючим, у якому діти виступають активними творцями ігрового процесу. Під час гри навіть інтелектуально-пасивна дитина здатна виконати таке завдання, яке їй важко дається у повсякденному житті, тому що тут немає такої жорстокої шкали оцінювання, як у реальному світі і яку відчуває на собі школяр з перших же днів навчання. Відчуття рівноправності, атмосфера залученості у спільну активність дають можливість учням подолати сором'язливість, мовний бар'єр, знизити втому та тривогу, побороти напруження та негативне ставлення до навчання. Рольова гра сприяє кращому взаєморозумінню учасників гри. Створюються ситуації, коли учні обдумують певну проблему, грають ролі, створюють зручні умови для дискусії.

Мета рольової гри – набуття нових знань та їх удосконалення до рівня автоматизму. Ідея застосування рольової гри полягає в тому, щоб дати учням змогу повправлятися у спілкуванні з оточуючими, взявши на себе ролі за умовами гри. Тобто рольова гра це прийом та засіб особистісно – орієнтованого підходу. Умови проведення гри дозволяють вибрати гравців і команду з урахуванням спільних інтересів, поділити умови виконання та обсягу вправ для учнів з різними рівнями володіння мовленнєвими навичками, тощо.

Гра розвиває творчі, інтелектуальні здібності дитини, за допомогою яких вона повинна прийняти рішення: як вчинити, що зробити, як виграти. Під час гри добре відшліфовується вимова, активізується лексичний та граматичний матеріал, удосконалюються навички аудіювання, усного мовлення. Спілкування, яке є основною метою навчання іноземної мови, є ситуативним, адже воно потребує певної ситуації. Рольова гра є чудовою основою для навчання спілкування, тому що в ній створюються умови та ролі, які відображають реальні життєві ситуації [5, с.27-31].

Рольова гра включає такі можливості й особливості:

- Рольова гра – взірць спілкування. Вона імітує дійсність в її найістотніших проявах: як і в самому житті, поведінка партнерів тісно переплітається.
- Рольова гра націлює на усвідомлення особистісної причетності до всього, що відбувається. Учень входить у ситуацію, хоча й не через своє «Я», але через «Я» відповідної ролі. Це позитивно позначається на результаті, і, як підсумок, на засвоєнні дисципліни.
- Рольова гра сприяє розширенню асоціативної основи у процесі засвоєння нового матеріалу.
- Рольова гра формує прагнення до співпраці й партнерства. Тобто рольова гра – це спосіб, що сприяє згуртованості колективу. Вона має цінне виховне значення.
- Рольова гра, у якій заохочується фантазія, відкриває більші можливості для винахідливості, що мають освітнє й розвиваюче значення [2, с.24-25].

Учителю слід переконатися, що учні можуть вільно послуговуватись необхідними для ситуації мовними

засобами і це не викликає в них суттєвих труднощів. Рольова гра – це діяльність, яка надає учневі можливість практично застосовувати набуті знання. Тому, необхідні знання і навички мають бути засвоєні вже до моменту проведення рольової гри, оскільки остання буде неефективною, якщо учні не будуть попередньо підготовлені.

Підготовка учнів, яка має бути проведена заздалегідь, включає декілька етапів:

I етап – мовна практика – вправи, спрямовані на засвоєння необхідних граматичних структур та лексичних одиниць. На цьому етапі варто використовувати такі види вправ, як: виправлення речень, сформульованих неправильно граматично чи лексично, заповнення пропусків або вибір правильних варіантів відповідей.

II етап – складання діалогів, можна застосовувати такі види вправ, як: побудова діалогів за зразком або доповнення діалогів окремими фразами.

III етап – робота з діалогами, які учні можуть складати у парах або в групах на основі засвоєного матеріалу.

IV етап – удосконалення навичок спілкування, зокрема, використання фраз, таких як: «My hobby is...», «I like/don't like...», відтворення діалогів від носіїв мови.

V етап – вправи на заміну невідомих слів синонімами, під час якої доцільно використовувати вправи на пояснення слів іноземною мовою, наприклад: «few» – «not many», «cause» – «reason».

VI етап – підготовка до проведення рольової гри – робота в групах. Завдання необхідно пояснювати на початку, щоб наступні етапи проходили з мінімальним втручанням учителя [5, с.127].

Рольова гра повинна відповідати таким критеріям:

- Гра повинна викликати мотивацію до навчання, інтерес і бажання гарно виконати завдання, її варто проводити на основі реальної життєвої ситуації.
- Рольова гра має бути добре підготовлена і чітко організована.
- Гра має бути схвалена всіма партнерами.
- Атмосфера проведення повинна бути творчою, доброзичливою.
- Гра вважається успішною тоді, коли її учасники використовують матеріал, який опрацьовується і отримують від цього задоволення.
- Учитель сам вірить в організовану рольову гру та в її результативність.

Роль вчителя в ході гри змінюється: спочатку він контролює дітей, скеровує їх в потрібне русло, а згодом лише спостерігає [3, с.97-105].

При виборі гри потрібно підібрати той матеріал, який відповідає темі, віку і рівню розвитку школярів. На початковому етапі навчання мають місце ігри на просте сприймання і відтворення матеріалу, а на наступних – на розвиток умінь виявляти, співставляти і порівнювати явища та факти; аналізувати й узагальнювати їх; формулювати висновки.

Ретельно продумана і організована гра полегшує вивчення і закріплення мовного матеріалу та сприяє формуванню необхідних умінь і навичок. Гра є дієвим засобом навчання, який охоплює різні види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо), допомагає в оволодінні іноземною мовою, та сприяє емоційному піднесенню учнів. Проведення уроків англійської мови з

впровадженням ігрових моментів поживає школярів, сприяє розвитку кращої результативності знань та виховує зацікавленість до іноземної мови [4, с.7-9].

Рольова гра має виховне значення. Вона допомагає згуртувати учнівський колектив, залучити до активності сором'язливих чи несміливих учнів, виховує свідомість та дисципліну. Однак, не варто проводити гру лише як засіб розваги чи відпочинку. Вона повинна використовуватися як спосіб формування навичок, розвиток мовленнєвих умінь, навчання спілкуванню та вдосконалення відповідних здібностей та психічних функцій пізнання і запам'ятовування.

При закінченні гри необхідно з'ясувати в учнів, що їм вдалося, а що ні, які корективи вони внесли б у свою діяльність, а тоді обговорити та проаналізувати з учнями допущені помилки. При обговоренні гри та оцінюванні її учасників необхідно бути максимально тактовним, щоб не образити дитину та не знизити в неї бажання вчитися, особливо, якщо це їхня перша проведена рольова гра. Учителю неодмінно слід підкреслити внесок кожної дитини щоб заохотити її до подальшої співпраці.

Процес навчання неможливий без допущення помилки, тому необхідно пояснити учням, що навчання мови без допущення певних неправильностей неможливе і не потрібно їх боятися. Помилки поступово зникають, чим більше учні тренуються і виправляються. При роботі над помилками дуже важливо підвести учнів до самостійного пошуку правильного варіанту фрази чи слова, в якому були допущені помилки, написати їх на дошці й супроводити їх корективними вправами, які могли б найкраще сприяти відпрацюванню правильного варіанту самими учнями [1, с.3-6].

Висновки. Отже, прийом рольової гри має безсумнівно дидактичну цінність, адже вона слугує ефективному засвоєнню матеріалу і поліпшенню загального настрою в класі, а також руйнуванню психологічних бар'єрів, як в учнівському колективі, так і між класом і педагогом.

Використовуючи рольову гру в ситуаціях, наближених до реального спілкування, учителі створюють умови для розвитку в учнів навичок англійської комунікації. При цьому школярі мають можливість відчувати себе вчителем, продавцем, лікарем, що є додатковим стимулом

для їхньої мовленнєвої діяльності. Використання методу рольової гри уможливує розвиток творчих здібностей дітей під час англійської комунікації завдяки тому, що вчителі обмежуються тільки поясненням завдання учням, а далі останні грають самостійно, підбирають ті мовні засоби, які вони вважають необхідними в ситуації.

Таким чином, рольова гра додає навчальному спілкуванню комунікативної спрямованості, підсилює мотивацію вивчення іноземної мови і значно підвищує якість оволодіння нею. Це одна із складових частин комунікативних прийомів. Вона розвиває здатність школярів вільно володіти мовою, сприяє взаєморозумінню між ними, підвищує їхню мотивацію до навчання.

Рольова гра – вагомий чинник психологічної адаптації дитини в новому мовному середовищі, який може вирішити проблему природного введення іноземної мови у дитячий світ.

Література

1. Ніколаєва С.Ю., Шерстюк О.М. Методика викладання іноземної мови у середніх навчальних закладах. // Київ. Ленвіт. – 2001
2. Кочергіна Л. Місце і роль гри у системі навчання іноземної мови // Рідна школа. – 2005. № 3. – С.48-50.
3. Гребенюк В. Ігрові форми навчальної діяльності // English. – 2011. № 27.
4. Петренко І.Т. Рольова гра на уроках як елемент комунікативного підходу до вивчення іноземної мови // Англійська мова і література. – 2011. № 10.
5. Огородничук А. Ігри – засіб для розвитку особистості // English. – 2012. № 22

References

1. Nikolaieva S.Yu., Sherstuk O.M. Methodyka vykladanna inozemnoi movy u serednikh navchalnykh zakladakh. // Kyiv. Lenvit. – 2001
2. Kocherhina L. Mistse i rol hry u systemi navchanna inozemnoi movy // Ridna shkola. – 2005. № 3. – S.48-50.
3. Hrebenuk V. Ihrovi formy navchalnoi diialnosti // English. – 2011. № 27.
4. Petrenko I.H. Roliova hra na urokah yak element komunikativnoho pidhodu do vuvchennia inozemnoi movy // Anhliiska mova i literatura. – 2011. № 10.
5. Ohorodnichuk A. Ihry-zasib dlia rozvytku osobystosti // English. – 2012. № 22.

Voloshyn M.V.,

Master Student, Lesya Ukrainka Eastern European National University, marianka_prociuk@ukr.net

Odarchuk N.A.,

PhD (in Philology), Associate Professor of the Conversational English Department, natalylutsk@gmail.com

Ukraine, Lutsk

ROLE PLAY AS A MEANS OF FORMING PRIMARY AND SECONDARY STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE AT THE FOREIGN LANGUAGE LESSONS

The article singles out the benefits of using role play in developing learners' interactive skills during the academic process and examines role play as a method of increasing the effectiveness of studying.

Key words: *dialogue, interactive skills, game, role play.*

УДК 811.111:378.147

Єфименко Т.М.,

к.філол.н., доцент кафедри германської філології та перекладу

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, efimenkot2712@gmail.com

Україна, м. Миколаїв

ВИВЧЕННЯ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ, ПСИХОЛОГІЧНОМУ Й ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті досліджуються теоретичні визначення інтерференції, з'ясовується сутність поняття «інтерференція», характеризуються класифікації загальних лінгвістичних ознак даного мовного явища, дослідження її ролі та функції у соціальному, психологічному й лінгвістичному аспектах. Комплексне вивчення міжмовної інтерференції з позицій соціо- та психолінгвістики, що дозволить розкрити причини виникнення, попередження, виявлення й подолання явищ мовної інтерференції. Виникненню інтерференції слугує той факт, що люди будують їхнє іншомовне висловлювання спираючись на норми рідної мови та встановлюють невластиві зв'язки та відносини між окремими мовними фактами іноземної мови. Попередити помилки та зменшити їх кількість дозволяє саме врахування інтерференції під час вивчення іноземної мови, тим самим полегшити процес навчання та ідентифікувати його, все це буде сприяти більш ефективному розвитку вторинної мовної компетенції та зменшувати навчальний час на оволодіння новим матеріалом, також дозволить ефективніше розвивати самоконтроль і попередити виникнення інтерферентних явищ. Інтерференція – це явище, яке властиве індивіду, але при масовій двомовності однотипні інтерференційні процеси характеризують мовлення багатьох осіб, і, закріпившись в ідіолектних мовних системах, вони починають впливати і на мовну компетенцію монолінгвів, що призводить до мовних змін.

Ключові слова: інтерференція, мовні контакти, акцент, двомовність, білінгви, психолінгвістика.

Постановка проблеми. Останні роки характеризуються прагненням країн загалом та України зокрема до відкритого суспільства та інтеграції в єдиний європейський культурно-освітній простір завдяки більшості політико-економічних і соціально-культурних змін. Міжнародні відносини сприяють до тісної взаємодії різних культур і цивілізацій. Жителям нашої планети доводиться постійно стикатися з використанням не тільки своєї рідної мови. Разом зі ЗМІ, телебаченням, Інтернетом проникають і іншомовні форми спілкування. Без знання іншої або інших мов, тепер не обійтись. Використання відкритого інформаційного та комунікативного простору надає умови та передумови для поширення двомовності як провідної тенденції мовного розвитку сучасного суспільства. Недоліком є інтерференція, яка виникає за умови володіння двома і більше мовами. Сьогодні актуальним є спрямованість сучасних досліджень в сфері лінгвістики на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань, поєднання когнітивного й комунікативного підходів до аналізу мовних і мовленнєвих фактів білінгвізму та інтерференції.

Мовна інтерференція є колом наукових інтересів таких учених, як А.С. Д'яков, В.Н. Комісарова, Е. Мегісте, Й. Хольц-Ментері, О.А. Шаблій, Т.Р. Кияк, Ю.О. Карпенко та інші.

Мега роботи – Полягає в дослідженні інтерференції, визначенні її значення, з'ясуванні змісту поняття «інтерференція», охарактеризуванні класифікації загально-мовних ознак інтерференції у соціальному, психологічному й лінгвістичному аспектах.

Виклад основного матеріалу. Термін «інтерференція» (від англ. interference) був створений у Празькій лінгвістичній школі, де вона визначається як процес від-

хилення від норм контактуючих мов. Проте широке визнання цей термін отримав відразу після виходу друком монографії У. Вайнрайха [1]. Спочатку термін «інтерференція» використовувався тільки в фізиці та позначав взаємне посилення та ослаблення хвиль при їх накладанні одна на іншу. В теперішній час він отримав широке розповсюдження в психології, лінгвістиці та методиці викладання іноземної мови.

Поява двомовності сприяє мирному вирішенню питань співіснування, зближенню народів, виробленню навичок шанобливого ставлення до культури і мови, традицій і звичаїв інших народів, формуванню загальних завдань і цілей у процесі інтеграції все це є значенням білінгвізму як соціокультурного явища сучасного суспільства. Білінгвізм як тенденція мовного розвитку сучасного суспільства дає людині можливість усвідомити своє місце і свою культуру в діалозі культур і цивілізацій у процесі співробітництва та кооперації з іншими людьми. Полікультурна білінгвальна освіта є засобами вивчення рідної та іноземної мов та важливою складовою частиною модернізації цілей і змісту національних освітніх систем в країнах Європи, а саме з Україною. Україна прагне забезпечити підготовку фахівців європейського рівня, здатних працювати в масштабах загальноєвропейського ринку праці і ставати активним суб'єктом сучасного суспільства в умовах глобалізації, економічної інтеграції та створення єдиного європейського ринку праці. Таким чином, це сприяє розширенню можливостей міжкультурного спілкування людей у різних сферах життєдіяльності людини [8].

Основна тенденція мовного розвитку сучасного суспільства є двомовність, на яку впливає інтерференція. Корінні соціальні зміни відбуваються завдяки інформа-

ційним процесам в сучасному світі, і поряд з інформаційною революцією, людство є свідком мовної революції, в основі якої лежать соціальні та комунікативні процеси білінгвізму. Розвиток глобальних мультилінгвальних процесів сучасності пов'язані з цінністю переданої інформації. Зважаючи на сучасні інформаційні та комунікаційні технології як телебачення та Інтернет, різні засоби масової комунікації, інтерференція при білінгвізмі стрімко поширюється по всьому світу [6].

Іноземна мовленнєва діяльність є не лінгвістичним, як доведено вченими, а психологічним процесом. Володіння рідною мовою відбувається без чіткого усвідомлення структури і семантики мовленнєвих одиниць, проте процес засвоєння іноземної мови починається з усвідомлення самої мови [4, с.291].

Причиною прояву інтерференції є неправильна робота психічних мовних механізмів, а власне інтерференція навичок. Взаємодія навичок – це позитивне та негативне перенесення, або інтерференція навичок. Перенесення – це складне явище в психіці людини, скритий механізм якого дає можливість людині використовувати у своїй діяльності, те чим він вже володіє в нових ситуаціях [5, с.80].

Досліджуючи психологічний аспект явища інтерференції навичок буде проявлятися не завжди, а тільки в тих випадках коли вони можуть бути протиставленні один одному по критерію стійкості. Давність його сформованості та частотність актуалізації буде визначати стійкість навички. Ця величина є відносною, тому тут можна говорити лише про стійкість одних навичок до інших.

У лінгвістиці увагу приділяють негативній інтерференції, її попередженні, дослідженні й прогнозуванні, у зв'язку з тим, що негативний мовний матеріал у мовленні білінгвів створює певні перешкоди під час спілкування. Розгляд інтерференції як негативного явища відбувається на рівнях системи або порушення логіко-семантичного норми, змісту, тобто порушення форми й ситуативної адекватності [3, с.51-54].

Лінгвістичний аспект дослідження двомовності орієнтується, на аналізі зіставлення структур і структурних елементів контактуючих мов, їхнього взаємного впливу, взаємопроникнення і взаємодії на різних рівнях. У межах лінгвістичних досліджень звертається велика увага на вивчення прояву інтерференції під час використання обох мов, а також визначення в поведінці двомовних носіїв типових відхилень від норм кожної з мов, пов'язаних саме з їхньою двомовністю. Передбачається вивчення ступеня поширення інтерференції на структурному рівні на різних ділянках мови, а також інтенсивності, з якою ці мови піддаються інтерференції та її наслідків: від часткової асиміляції до утворення нових мов чи цілковитого занепаду, як результату сталих мовних контактів [2, с.18].

Поява помилок у мовленні людини, яка вивчає іноземну мову, зумовлена багато в чому інтерференцією з боку його рідної мови, що співвідноситься зі стадією некоординованого білінгвізму, тобто такого стану мовної компетенції, коли два коди й дві системи норм не диференційовані повністю. Інтерференція – це підміна схем і моделей досліджуваної мови відповідними елементами

рідної мови, або видозмінення перших за зразком других. Чіткої межі між цими двома категоріями не існує, оскільки кожна зміна в мові може залежати як від об'єктивних, так і від суб'єктивних чинників, та ролі певних осіб. Тому інтерференція у деяких випадках носить перехідний характер, як, мовна адаптація, за умов якої можливе поповнення словникового складу мови [7, с.1-7].

Висновки. Інтерференція – це невід'ємна складова частина процесу поступового, повільного проникнення різних іншомовних елементів в систему сприймаючої мови. Дослідження міжмовної інтерференції спирається на дані суміжних наук та їхні методики: соціології, психології, лінгвістики, акустики мови, культурології тощо. Виходячи із великої ролі англійської мови як засобу міжкультурної комунікації, перспективним вбачається дослідження інтерференції з урахуванням етноспецифічного та лінгвокультурологічного аспектів.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963. – С.364.
2. Валігура О.Р. Систематизація ознак мовної інтерференції / Ольга Романівна Валігура // *Нова філософія* / за ред. Манакіна В.М. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 36. – С.104-110.
3. Верещагин Е.М. Заметки о монографии У. Вайнрайха. / Евгений Михайлович Верещагин // *Вопросы порождения речи и обучения языку*. – М.: МГУ, 1967, С.118-140.
4. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. / Лев Семенович Выготский. – М., 1936. – 319 с.
5. Китросская И.А. Роль и место переноса в методике обучения языку. / Инна Ильинична Китросская // *Психологические вопросы обучения иностранцев русскому языку*. – М.: МГУ, 1972. – С.80-90.
6. Малишева А.В. Проблема визначення терміну «мовна інтерференція» [Електронний ресурс] / А.В. Малишева. – Режим доступу: <http://intkonf.org/malysheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna>
7. Columas F. *Language Adaptation* / Florian Columas // *Language Adaptation*; ed. by F. Columas. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 1-25.
8. *Directory of higher education institutions in the European Community // Second edition. – The Commission of the European Communities: Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth, by Erasmus Bureau. – Brussels, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 2004. – 567 p.*

References

1. Boudouin de Courtenay *Selected Works on General Linguistics*. – M.-M., 1963. – P. 364.
2. Valihura O.R. *Systematyzatsiia oznak movnoi interferentsii* / Oľha Romanivna Valihura // *Nova filosofii* / za red. Manakina V.M. – Zaporizhzhia: ZNU, 2009. – № 36. – S. 104-110.
3. Vereshchahyn E.M. *Zametky o monohrafyyi U. Vainraikha*. / Evhenyi Mykhailovych Vereshchahyn // *Voprosy porozhdeniia rechy y obucheniia yazyku*. – M.: MĠU, 1967, S. 118-140.
4. Vyhotskyi L.S. *Yzbrannyye psykholohycheskyye yssledovaniya*. / Lev Semenovych Vyhotskyi. – M., 1936. – 319 s.
5. *Kytrosskaia Y.L. Rol y mesto perenosa v metodyke obucheniia yazyku*. / Inna Ylynychna Kytrosskaia // *Psykholohycheskyye voprosy obucheniia ynostrantsev russkomu yazyku*. – M.: MĠU, 1972. – S. 80-90.
6. *Malysheva A.V. Problema vyznachennia terminu «movna interferentsiia»* [Elektronnyi resurs] / A.V. Malysheva. – Rezhym

dostupu <http://intkonf.org/malisheva-av-problema-viznachennya-terminu-movna>

7. Columas F. *Language Adaptation* / Florian Columas // *Language Adaptation*; ed. by F. Columas. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – P. 1-25.

8. *Directory of higher education institutions in the European Community // Second edition.* – The Commission of the European Communities: Task Force for Human Resources, Education, Training and Youth, by Erasmus Bureau. – Brussels, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 2004. – 567 p.

Yefymenko T.M.,

Candidate of Philological Sciences, associate professor of Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University,
efimenkot2712@gmail.com

Ukraine, Mykolaiv

STUDING OF CROSS-LANGUAGE INTERFERENCE IN THE SOCIAL, PSYCHOLOGICAL AND LINGUISTIC ASPECTS

The article explores the theoretical definitions of interference, clarifies the essence of the concept of «interference», characterizes the classification of common linguistic features of a given linguistic phenomenon, studies its role and function in social, psychological and linguistic aspects. Comprehensive study of interlingual interference from the point of view of social and psycholinguistics, which will allow to reveal the causes of occurrence, prevention, detection and overcoming of phenomena of linguistic interference. The emergence of interference is the fact that people build their foreign language based on the norms of their mother tongue and establish inseparable relations and relationships between particular linguistic facts of a foreign language. Preventing mistakes and reducing the number of them allows to take into account the interference when learning a foreign language, thereby facilitating and identifying the learning process, all of which will contribute to a more effective development of secondary language competence and reduce learning time to master new material, will also allow to develop more self-control and prevent the occurrence of interference phenomena. Interference is a phenomenon that is inherent in the individual, but in the mass bilingualism, the same type of interference processes characterize the speech of many individuals, and, entrenched in idiolectic language systems, they also affect the linguistic competence of monolinguals, which leads to linguistic changes.

Key words: *interference, language contacts, accent, bilingualism, bilinguals, psycholinguistics.*

УДК 82-312.6 (091)

Кандюк-Лебідь С.В.,

директор Миколаївського коледжу Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»,
svetlana-kandyuk-leded@ukr.net

Україна, м. Миколаїв

СИСТЕМА ПЕРСОНАЖІВ ТА ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ XIX СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню створення у мемуарних тестах системи персонажів та образів. Виявлено, що до основних видів образу належать предметні образи; індивідуально-авторські образи; образи, характерні людям початку XIX століття; типові образи; образи-архетипи; автологічні образи; металогічні образи; алегоричні або символічні образи.

Ключові слова: мемуарний текст, образність, деталізація, предметні образи, індивідуально-авторські образи, типові образи, алегоричні або символічні образи.

Постановка проблеми. Мемуарний текст, як і будь-який твір, має власну систему образів, яка, попри неповторність самовираження кожного автора, має спільні риси з іншими творами. Так, не дивлячись на унікальність кожного мемуарного тексту, всі вони вибудовуються за аналогічною схемою, яка в певному роді, стала традиційною для жанру мемуарів: починається мемуарний твір з походження героя, де подаються подробиці про його дитинство, батьків, рідних. Автор описує визначні події або пригоди, які мали місце в його житті. Наступним кроком, автор завжди описує юність, її яскраві події, складнощі, становлення особистості, особисті переживання, тощо. В залежності від віку письменника, та від того, що саме він хотів зобразити в своєму мемуарному творі, можуть описуватись події з дорослого життя, старості.

Проблема специфіки художнього образу привертала увагу вчених упродовж усієї історії розвитку цивілізації. Тому склалося досить розгорнуте уявлення про це поняття, завдяки працям Р. Барта, М. Бахтіна, В. Белінського, Ю. Борева, М. Епштейна, Г. Гачева, М. Гіршмана, Г. Гегеля, Н. Гея, К. Горанова, В. Кожінова, О. Лосева, П. Палієвського, О. Потєбні, І. Роднянської, І. Фізера, М. Храпченко, Ф. Шелінга, Г. Шпета та багатьох ін.

Метою нашої розвідки є, на основі типології М. Епштейна, визначити систему персонажів та засоби творення образів мемуарного тексту перших десятиліть XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Проблема художнього образу містить безліч питань, що стосуються, насамперед, його генезису і функціонування у суспільстві. За аналогією, незалежно від змісту та індивідуального стилю автора, мемуарні твори мають спільну систему образів, яку, за типологією М. Епштейна [8], можна розділити на три групи (рис. 1).

Отже, система образів мемуарних творів будується за наступним принципом: вона включає в себе такі групи, як:

- образи, які згруповано за предметом образності;
- образи, які згруповано за змістом образу;
- образи, які згруповано за співвідношенням предметного та смислового аспектів.

Надалі, класифікацію М. Епштейна буде взято за основу та доповнено власними результатами аналізу.

Рис. 1. Система образів мемуарних творів

Образи, які згруповано за предметом образності, утворюються за допомогою наступних лексичних засобів:

- Використання великої кількості епітетів;
- Використання великої кількості порівнянь;
- Статистична інформація;
- Застосування правдивих дат, кількісних показників;
- Застосування одиниць мір, грошових одиниць;
- Застосування реалій, характерних для першої частини XIX ст.

Образи, які згруповано за предметом образності, включають в себе:

1. **Деталізацію** – впровадження в текст мемуарів найдрібніших одиниць предметного зображення, деталізація подій, переміщень, пейзажів, опису оточуючого світу: «Для жительство нашего назначена была одна деревянная горница с двумя малыми окошками; а из сени она, весьма узки, дверь была в церковь, которая также была не пространна, и низка, под одною с келиею нашею кровлею» [7, с.6]; «Я вышел из Токая во вторник (15 Сентября) пополудни и минул Зомбор, начал изнемогать...В среду (16 Сентября) рано, я оттуда вышел, продолжал путь, и в 2 часа пополудни пришел в Корчму...В черверток (17 Сентября) рано встав, по многих заходках пришел в село Кал...В Пяток (18 Сентября) рано отправился я из сего города...» [7, с.15-17]; «1806 года Августа 11-го я был определен юнкером 2 класса в С.-Петербуржскую крепость, где и не служил более 1/2 месяца» [3, с.1]; «Отдалясь, однако, напоминовениями, сколько можно, к тем временам, вижу, как будто в тумане, наш дом в деревне Котляковке; памятни сливныя деревья по дорогам в огороде; помню еще

дальний огород, куда, шедши единожды с матерью, захвачены мы были грозою...» [5, с.509-510].

Таким чином, мемуари сповнені детального опису оточуючого світу, пейзажів, з метою надати читачеві можливість зануритись у власний світ, немов побачити його очима автора.

В більшості мемуарних творів має місце деталізація історичних подій, так як саме історичні події мають безпосередній вплив на життя кожного громадянина країни, де вони відбуваються, тому, наслідків від них не можливо уникнути: «События наступившего 1667 года несчастливы сложились для Москвы и неминуемо должны были подготовить то, что вскоре произошло в Гетманинъ. Утрата Москвой первенствующего значения и ея вынужденное примирение съ Польшей, цѣною уступки исконнымъ врагамъ украинскаго народа завѣтной его святыни – древняго Кіева, уступки, уничтожавшей политическое единство Украйны, произведъ въ послѣдней удручающее впечатлѣніе» [2, с.199].

2. Предметні образи – за допомогою предметних образів, автор мемуарного твору організовує художній простір та конкретизує існування персонажів, як смислове, так і матеріальне. Подібні образи включають в себе образи-предмети, які характеризують особливості буття та життєдіяльності персонажів твору: «Купил я также для Прецептора часы песочныя, чтоб знать, когда ему отходит от нас: за 10 крейцеров, да бумаги за 4 дудки. Бриля да платка еще не купил, на ярмарку купит хозяйка» [7, с.13].

У записках Г.С. Винського, автор зображує підготовку до переїзду. Зобразити більш обширну картину допомагає репрезентація тих транспортних засобів, на яких мали переїжджати родина автора, їх прислуга, хазяйство, тощо. «Как теперь вижу приготовления к сему путешествию; вывезенные из шопы: берлин, коляски, таратайки, несколько возов и полуботов» [5, с.510].

Отже, за допомогою зображення предметних образів, автори передають власне матеріальне існування та наповнюють художній простір твору, саме такі образи перетворюють мемуари з виключно документального твору на художній.

3. Образи-думки та образи-переживання. Особливою підгрупою групи предметних образів є образи-думки та образи-переживання. Ця підгрупа покликана продемонструвати внутрішній світ персонажів та власне автора. Підгрупа образи-думки та образи-переживання є надзвичайно важливою з огляду на те, що саме за допомогою цих образів автор відкриває читачеві чуттєвий світ, надаючи документальному твору яскравості, емотивності, образності. Опис думок та переживань надає «життєвості» лаконічним та «сухим» фактом історичних та життєвих подій:

Образи-відчуття: «Я горд был, и думал, что мне люди сами своих детей в науку дадут: и не весьма погрешительно думал» [7, с.18]; «На возвратном пути из Италии в Россию, а особливо в Варшаве, Антоновский заметил необыкновенную холодность графа Чернышова в обращении с собою. Почему, зная величайшую чувствительность как свою, так и графа Чернышева, и всемерно избегая последствий возможных от оной произойти, Антоновский вовсе не захотел любопытствовать у графа о причинах сей разительнейшей для него пере-

мены в обращении с собою, а тем менее ясным представлением своей невинности всю ярость гнева сего сколько гневливейшаго, столько и честолюбивейшаго графа обратить на виновницу (ибо оною была дочь его Екатерина Ивановна, ныне вдова Вадковская, а после за князем Мецкерским) таковой малоделяющей чести уму графа Ивана Григорьевича Чернышова легковёрности, ежели бы она холодность была по оклеветании» [4, с.8].

Образи-думки: «Дитя к десяти годам своего существования являет уже начатки страстей, имеющих некогда образовать его свойство. Сие время есть важнейшее в жизни, потому что тут должно чрез воспитание, добрых склонности в юноше посеять, возрастить, усилить, как дурныя возникающія выполоть, искоренить, по меньшей мере ослабить» [5, с.513].

4. Звукові образи (соносфера) – включає в себе ті звукові образи, які автор відтворив в своєму творі. До них відносяться звуки природи, звуки, породжені людською життєдіяльністю, музичні звуки, тощо. Звукові образи можуть відігравати різні функції: деталізація подій; підсилення наданого опису / тексту; надання події експресивності; надання події символічності; комічний ефект; експлікація глибини підтексту: «Вечно глядел бы и не нагляделся на эту чудную картину – слушал бы и не наслушался этих звуков без слов, но полных радостной жизни!» [6, с.22].

5. Зорові образи – включають в себе деталізацію кольорів, контурів, тощо. До функцій таких образів можна віднести деталізацію подій, надання експресивності, створення асоціативних полів, емотивність: «И так, понеже ночь весьма темная была, пришел я на весьма грязное место, в котором как начал погружать...» [7, с.17]; «Я ходил за грибами, собирал щавель, который составлял тогда мое единственное лакомство, и молоденькие еловые шишки, привлекавшие меня красноватым цветом и тонким смолистым запахом» [6, с.16].

6. Смакові образи – до смакових образів віднесемо в себе образи їжі. Подібні образи відіграють функції деталізації, експресивності, експлікації прихованої інформації: «Я здесь радостно и тучно обедал: и еще не все предложенное мясо поел, как уже подвода, точно как бы для меня наряжена, под окошком стояла» [7, с.15]; «Он не пил вина и не любил никаких крепких напитков, довольствуясь рюмкою настойки перед обедом. Зато ему нравились сласти, плоды, варенье, разные заморские лакомства, но он употреблял их умеренно, наслаждаясь больше их качеством, чем количеством. В памяти моей запечатлелся «сладостный образ» некоего Сидорки, который ежегодно привозил по зимнему пути из Москвы вороха пряников, пастылы, изюму и вообще всякой всячины этого рода» [6, с.14].

7. Образи-запахи – до цієї підгрупи можна віднести природні та штучні запахи. Подібні образи створюються з метою деталізації подій, експресивності: «В воздухе, пропитанном запахом молодой листвы, было что-то бодрящее и тело, и дух. При всем моем предубеждении против угрюмой северной природы, я весь отдался обаянию этого чудного дня – одного из редких, какие дарит петербургская весна» [6, с.87].

8. Образи-події, образи-вчинки – ці підгрупа є надзвичайно важливою для тексту мемуарів, з огляду на те, що в мемуарах автори описують яскраві події з власного

життя, життя оточуючих людей, опис вчинків персонажів, які мали певний вплив, наклали відбиток на їх життя. Образи-події та образи-вчинки формують сюжетно-фабульний рівень структури тексту мемуарів: «*Между тем приближался месяц Июнь, грозя нам, увы, великим несчастиям, Провидение Божие изволило малую нашу фамилию уменьшить смертию любезнейшего нашего брата Стефана. Ах! жестокая то язва была! Цветущие его лета не то нам предсказывали*» [7, с.9].

9. **Образи-характери** – підгрупа також є вагомою для тексту мемуарів, як і попередньо розглянута підгрупа. Опис характерів персонажів є однією з фундаментальних груп в системі художніх образів мемуарів. Так, в творах мемуарів, автори репрезентують власну оцінку персонажів та себе, з огляду на риси характеру героїв (власні риси характеру) та характерні вчинки персонажів. Образи-характери утворюються переважно за допомогою таких стилістичних засобів як епітети, метафори, іноді застосовуються порівняння: «*Егоръ Федоровичъ былъ замѣчательнаго ума, отличался необыкновенной памятью, честностью и образцовою деликатностью и аккуратностью; въ своей частной жизни онъ всего больше любилъ тишину и спокойствіе*» [1, с.65]; «*Въ послѣдней, гдѣ населеніе издавна отличалось темпераментомъ буйнымъ и безокоинымъ, сотенный атаманъ отнял у войта ключи кружечнаго двора и велѣлъ козакамъ сашишъ продавать вино*» [2, с.201]; «*Вотчим мой, будучи от природы человек угрюмый и сердитый, к нам весьма был неласков; но сам, сколько помнится, меня никогда не бивал, а исправлял сие через нашу несчастную мать, которая, как теперь помню, при наказаниях иногда сама горько плакивала*» [5, с.513-514].

Отже, автори мемуарів велику увагу приділяють опису характерів оточуючих осіб, для того, щоб більш повно розкрити результат власної взаємодії з людьми та схарактеризувати ті чи інші вчинки (свої чи вчинки оточуючих осіб).

Група образів, яку сформовано за смисловою узагальненістю, включає в себе такі підгрупи, як: індивідуально-авторські образи, образи, характерні людям початку XIX століття, типові образи, образи-мотиви, образи-архетипи.

Така група образів включає в себе наступні лексичні одиниці: ідіоматичні вирази; нові слова, утворені автором; використання біблеїзмів; використання жаргонізмів; використання епітетів; використання порівнянь.

1. **Індивідуально-авторські образи** – характерні для твору тільки окремого письменника, так як вони є творінням його уяви та характеризують його індивідуальний стиль: так, для твору Єгора Федоровича Тимковського, індивідуально-авторськими образами є часте використання релігійних та містичних образів, застосованих як в прямому, так і в переносному сенсі: «*Неужели, на зарѣ моей жизни, непостижимое провидѣніе такъ ясно произнесло два непреложныхъ приговора въ моей судьбѣ, кои сбылись на самомъ дѣлѣ: большую часть государственной службы моей имѣлъ я честь проходить въ дипломатическомъ корпусѣ и – что всего поразительнѣе – я былъ въ сердцѣ Поднебесной имперіи, и нѣсколько времени провѣлъ въ китайскомъ столичномъ городѣ Пекинѣ, иди Бейдзинѣ*» [1, с.366]; «**Богъ милосе-**

рдный услышалъ ея стѣнованія и послалъ самую вѣрную опору вдовѣ и сиротамъ» [1, с.367]; «*Но вотъ и Лысая гора – Олимпъ привилегированныхъ вѣдьмъ, не Шекспировскихъ, а нашихъ доморощенныхъ, малороссійскихъ*» [1, с.372].

2. З огляду на те, що в роботі аналізуються особливості поетики мемуарної прози українських авторів перших десятиріч XIX століття, то в подібних мемуарних творах присутні **образи, які характерні виключно людям початку XIX століття**: «*Для козака воевода – великая невзгода», замѣтилъ еще Лазарь Барановичъ*» [2, с.200]; «*Или сей младый сын истиннаго кормильца всех другихъ существ не доказывает ли ярким румянцем своих щек, упругостию своихъ мышц, широкою грудью, звонкимъ голосом, своею всегдашней веселостию, что он чадъ советнаго союза, засеянное дюжим, трудолюбивымъ земледельцемъ в ложесна дородныхъ, здоровыхъ подруги, вынесшей в поле сытныи обѣд, или после обыщихъ летнихъ работ, в тени ли ветвистыхъ роц, или в холодке душистаго стога?*» [5, с.509].

3. **Типові образи** – включають в себе образи, які демонструють найвищий ступінь характерності. Такими образами можуть стати прототипи відомих людей, які володіють певними характеристиками та є уособленням загальнолюдських рис: «*И так я вам позволяю духовную любовь, полагая же, что и плотская умеренная и осторожная, (понеже мы не ангелы), позволительна, вижу однако и чувствую, что нежная мне вовсе неприятна; и я оной терпеть не могу*» [7, с.16]; «*Первый, взявшийся меня учить, коль скоро услышал мою речь, тотчас меня попотчивал: «Хохол!» Другие, вслушавшись, немедленно начали меня величать «Безмозглый!» и пр.»* [5, с.528].

4. **Образи-архетипи** – підгрупа образів була введена К. Юнгом, який визначав образи-архетипи як загальнолюдські образи, які володіють властивістю повсюдності. Такі образи містять в собі стійкі концепції, вкорінені в свідомості та уяві людини. Вони включають в себе культурні, міфологічні, соціальні образи. Образи-архетипи збагачуються новим змістом в кожній епосі: «**Проклятая тварь!** (т.е. Сатана) сказал я ему, теперь ты меня несколько дудков лишил» [7, с.16]; «*Меньший братъ отца моего Иванъ Назарьевичъ Тимковскій, служившій въ Глуховѣ, въ Малороссійской Коллегіи, при первомъ извѣстїи о смерти его, движимый высокимъ христіанскимъ усердіемъ, оставилъ всѣ преимущества службы и немедленно явился посреди нашего семейства, какъ ангель-хранитель*» [1, с.367].

Структурна класифікація образів включає в себе такі підгрупи, як автологічні, металогічні та алегоричні або символічні образи. Структурні образи формуються за допомогою таких лексичних засобів, як: епітети; метафори; порівняння; метонімії; алегорія.

1. **Автологічні образи** характеризуються співпадінням предметного та смислового образів. Це – образи, передані за допомогою звичайних мовних засобів, без застосування художньо стилістичних тропів та фігур: «*Траянов вал, о котором я пишу, идет от Черного моря, при крепости Кистенжи, к Дунаю, у урочища Черноводы. Карасу есть середина онога, простирающаяся на 47 верст. Вал теперь весьма приметен, и кто из вас не знает, что вообще дела Римских рук и самое время не*

может истребить?» [3, с.8]; «Пестрая толпа чинно, почти угрюмо бродила по дорожкам; нигде веселья, а везде только одно любопытство. Гуляющие казались не живыми лицами, а тенями, мелькающими в волшебном фонаре. Несколько больше движения замечалось у палаток, над входами в кои виднелись надписи: «Лондон», «Париж», «Лиссабон» и проч.» [6, с. 148]; «Псовники, в назначенный день для выезда на охоту, с полуночи наполняют весь дом шумом: клики людей, ржание коней, лай и вой собак, заставляя деревенских ответствовать тем же, разбуждают все живущее в селении и, вынуждая к тому же рыкание испуганных коров, бляние овец, визг свиней, плач детей, вопли баб, составляют такой адский концерт, который всех воробьев полусонных выгоняет из гнезд» [5, с. 613].

2. **Металогічні** – образи, які було застосовано в переносному значенні: «Коляска будто бы вместо 6-ти лошадей, 6 крыльев имела, ужасно быстро бежала» [7, с.16] (так, коляска в переносному значенні постає в образі істоти, яка розвиває таку швидкість, неначе має шість крил); «Къ 1-му января 1668 года Горленко былъ вызванъ изъ Прилукъ въ гетманскую резиденцію, Гадячь, куда уже съѣхались, по приглашенію гетмана, шесть другихъ полковниковъ»). Брюховецкій, надежды которого рушились передъ безсиліемъ московскаго правительства, чувствуя уже, что **почва ускользала изъ-подъ его ногъ**, на секретной радѣ у себя въ домѣ предложили старшинамъ отказаться отъ всякой солидарности съ Москвою и, вмѣстѣ съ Дорошенкомъ, самимъ отстаивать самобытность независимость Украины» [2, с.200] (невпевненість персонажа, автор в переносному сенсі описує як «почва ускользала изъ-подъ его ногъ», тим самим, репрезентуючи його стан під час засідання ради); «Но **фортуна не присутствовала при моемъ рожденіи**» [1, с.366] (фортуна – переносне розуміння удачі, щастя, везіння. Так, описуючи подальшу смерть свого батька, автор в переносному сенсі описує власні невдачі як те, що фортуна була відсутня під час його народження).

3. **Алегоричні або символічні образи** – характеризуються повною розбіжністю предметного та смислового планів. Їх зміст характеризується абстрактністю, багатозначністю та узагальненістю: «Гроза надвигалась и глухо рокотала, словно ожидая первого удара, чтобы разразиться съ подвой силой» [2, с. 200] (загроза повстання, яке насувалось на українських землях алегорично описується як гроза, яка вже гулко рокоче, але все ще очікує можливості обрушити свій перший удар); «Я отказался от предлагаемого мне в Ярославле места. Там ожидало меня спокойствие и обеспеченность, здесь **бури**, превратности, но более обширное поле деятельности. Я избираю последнее» [6, с.142] (в прикладі, автор говорить про «бури», які на нього очікують. Автор має на увазі алегоричне порівняння з вирієм життєвих обставин та складнощів, який обрушиться на нього через відмову від місця в Ярославлі).

Висновки з дослідження. У ході проведеного аналізу, всі образи творів української мемуарної прози початку XIX століття було класифіковано наступним чином:

1. Образи, які згруповано за предметом образності, які включають в себе:

– деталізацію: опису інтер'єрів; подій, перемішень героїв; пейзажів, опису оточуючого світу; архітектурних пам'яток; деталізація історичних подій; події в колі влади; події в колі суспільства; події в особистому житті;

– образи-предмети; образи-думки та образи-переживання; звукові образи (соносфера); зорові образи; смакові образи; образи-запахи; образи-події, образи-вчинки; образи-характери.

Перша група образів утворюються за допомогою таких лексичних засобів, як: використання великої кількості епітетів; використання великої кількості порівнянь; статистична інформація; застосування правдивих дат, кількісних показників; застосування одиниць мір, грошових одиниць; застосування реалій, характерних для першої частини XIX ст.

2. Образи, згруповані за смисловою узагальненістю, включають в себе: індивідуально-авторські образи; образи, характерні людям початку XIX століття; типові образи; образи-архетипи.

Друга група образів включає в себе наступні лексичні одиниці: ідіоматичні вирази; нові слова, утворені автором; використання біблеїзмів; використання жаргонізмів; використання епітетів; використання порівнянь.

3. Образи, засновані за структурним принципом, включають в себе такі підгрупи: автологічні образи; металогічні образи; алегоричні або символічні образи.

Третя група образів утворюються шляхом залучення таких лексичних засобів, як: епігети; метафори; порівняння; метонімії; алегорія.

Таким чином, українська мемуарна проза початку XIX століття має вельми розгалужену систему образів, яка включає в себе велику кількість підгруп, що характеризує українську мемуарну прозу як глибоко поетичні художні твори, які володіють високим рівнем експресивності та образності, у поєднанні з документальністю та реалістичністю жанру мемуарів.

Література

1. Воспоминания Егора Федоровича Тимковскаго (С предисловием Н. Шугурова). Киевская старина. 1894. Т. 44. № 1-3. С.359-381; Т. 45. № 4-6. С.1-25.
2. Горленки (Очерки прилуцкой старины). Киевская старина. 1887. № 2. С.237-268; № 10. С.199-232.
3. Записки инженерного офицера Мартоса. 1806-1812. Русский архив. 1893. Кн. 2. С.305-368, 449-542.
4. Записки Михаила Ивановича Антоновскаго (Начаты въ 1806 году). Русский архив. Киев, 1885. Кн. 1. С.145-178.
5. Мое время. Записки Т.С. Винского; предисловие А.И. Птергенева. Русские люди XVIII века / отв. ред. О.А. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2015. С.503-630.
6. Никутенко А.В. Записки и дневник; в 3 т. М.: Захаров, 2005. Т. 1. 640 с.
7. Фальківський Іриней. Біографическіе известія // ІР НБУ ім. Вернадського. Ф. 175. № 2214. 100 с.
8. Эпштейн М. Проектный словарь философии. Новые понятия и термины. URL: <http://topos.ru/article/1676>

References

1. Vospominaniya Egora Fedorovicha Timkovskogo (S predislovиеm N. Shugurova). Kievskaja starina. 1894. T. 44. № 1-3. S. 359-381; T. 45. № 4-6. S. 1-25.

2. Gorlenki (Ocherki priluckoj stariny). Kievskaja starina. 1887. № 2. S. 237-268; № 10. S. 199-232.
 3. Zapiski inzhenernogo oficera Martosa. 1806–1812. Russkij arxiv. 1893. Kn. 2. S. 305-368, 449-542.
 4. Zapiski Mixaila Ivanovicha Antonovskago (Nachaty v 1806 godu). Russkij arxiv. Kiev, 1885. Kn. 1. S. 145-178.
 5. Nikitenko A.V. Zapiski i dnevnik; v 3 t. M.: Zaxarov, 2005. T. 1. 640 s.

6. Moe vremja. Zapiski G.S. Vinskogo; predislovie A.I. Tergeneva. Russkie ljudi XVIII veka / otv. red. O.A. Platonov. M.: Institut russkoj civilizacii, 2015. S. 503-630.
 7. al'kivskij Irinej. Biograficheskie izvestija // IR NBU im. Vernadskogo. F. 175. № 2214. 100 s.
 8. Epshtejn M. Proektivnyj slovar filosofii. Novye ponjatija i terminy. URL: <http://topos.ru/article/1676>

Kandiuk-Lebid S.V.,

director of the Mykolaiv College of Open International University of Human Development «Ukraine»,
 svetlana-kandyuk-leded@ukr.net

Ukraine, Mykolaiv

CHARACTERISTICS SYSTEM AND MEANS OF MAKING IMAGES IN MEMUARIES OF THE FIRST DECADES OF THE XIX CENTURY

The paper is devoted to the study of the creation of a system of characters and images in memoir tests. It is revealed that the main types of image include object images; individually-copyrighted images; images that characterize people in the early nineteenth century; typical images; archetype images; autologous images; metallic images; allegorical or symbolic images.

Key words: memoir text, imagery, detail, individually copyrighted images, typical images, allegorical or symbolic images.

УДК 821.161

Марчук С.М.,

аспірантка, Національний університет «Острозька академія», martiana29@ukr.net

Україна, м. Острог

ГЕНЕЗА ПОЕТИЧНОГО ТРАВЕЛОГУ

Стаття присвячена осмисленню жанру поетичного травелогу, під яким слід розуміти лаконічні ескізи подорожей, мандрів, блукань у світлі рефлексій ліричного героя. Визначено основні аспекти досліджень травелогів у поезії: топоси, індивідуальні авторські мапи, геопоетична самобутність, асоціативні поля, інтертекстуальні мотиви, настроєва палітра тощо. Охарактеризовано етапні здобутки розвитку жанру в світовій літературі – від середньовіччя до початку ХХ ст. Основну увагу приділено специфіці розвитку ліричного травелогу в українській літературі. У цьому дискурсі виокремлено творчість Григорія Сковороди, Івана Франка, Лесі Українки, Максима Рильського, Миколи Бажана та ін. поетів. Доведено, що їхній художній досвід став творчою школою для поетів наступних поколінь, які розширили спектр подорожніх мотивів у ліриці.

Ключові слова: травелог, лірика, геопоетика, асоціації, код, локація, топос, *genius loci*.

Постановка проблеми. Під терміном «травелог» зазвичай розуміють опис подорожей, мандрів, блукань, відображених в різних форматах: література, кіно, слайд-шоу тощо. Ключовим поняттям у цьому концепті є власне оповідь, форма ж цієї оповіді не регламентується. Авторство слова-гібрида «травелог» приписують американському вченому-мандрівнику Бертонові Холмсу. Воно швидко увійшло в науковий обіг, і є підстави вважати цей термін означенням метажанру.

Літературний травелог має тривалу історію, яка починається з розквіту письменства Давньої Греції. Ролан Ле Унен зазначає, що фундамент подорожніх нотаток заклали «історії мандрівки Геродота (біля 484 р. до н. е. – біля 425 р. до н. е.) в Персію, Єгипет і Вавілон в 5 ст. до н. е. і «анабазис» Ксенофонта» (не пізніше 444 р. до н. е. – не раніше 356 р. до н. е.)» [9, с.11]. Зачинателем туристичного травелогу прийнято вважати знаменитого поета Петрарку який описав похід на гору Мон-Ванту 1336 р., вдаючись до алегорії поступу людини. Окреме місце в історії травелогів посідає паломницька література. З початком доби Відродження кількість мандрівного письменства суттєво збільшується, його поширенню сприяв розвиток книгодрукування. Після відкриття Америки жага подорожей охопила широкі пласти населення, а відтак записи мандрівних вражень стають доволі популярними і суттєво впливають як на документальну, так і на художню літературу. Золотим віком травелогу вважають ХІХ століття, з характерною для нього інтенсифікацією комерційної комунікації, військових походів, наукових експедицій.

Проблема повсякчасного тяжіння травелогу з поля літератури нон-фікшн до художньої і навпаки на сьогодні достатньо невивчена. Питання про травелог власне у поезії науковцями було порушено відносно недавно. Більшість сучасних дослідників схилиються до твердження, що вперше тезу про доцільність такого напрямку дослідження висловив американський професор Персі Адамс у праці «Література подорожей і еволюція роману» (1983). Якщо його попередники в основному зосереджувались на історичній типології описів мандрівок, їхніх маршрутів та засобів, то Адамс запропонував класифікацію літературних форм травелогу, об'єднавши літературу нон-фікшн і белетристику з різними видами нарративу. Вчений звертає увагу на тексти, в яких наявні елементи художньої літератури («fictional elements»), а

також на художні твори з елементами подорожей («travel book elements»). Він наголошує на тому, що кордон між власне літературою як художнім явищем і документальною констатацією в травелогах є нестабільним, він суттєво змінився упродовж історичного розвитку, разом з тим кожен літературний твір пропонує свій варіант дифузії художності і факту. На підставі цієї концепції Персі Адамс констатував, що травелоги існують і в поетичній формі [8, с.44].

В сучасному українському літературознавстві знаковою віхою у вивченні травелогу стала узагальнювальна праця Мадлени Шульгун «Сучасна література подорожей: метажанр, типологія, імагологічний аспект» (2016). У ній значна увага приділяється еволюції опису мандрівок та обгрунтуванню дискурсу літератури подорожей. Дослідниця наголошує на тому, що «стратегією оновлення й модифікації літератури подорожей стає жанровий і міждисциплінарний синтез» [7, 381]. Оригінальний підхід до проблем вивчення жанру запропонувала Наталія Розінкевич у дисертації «Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика» (2019). Однак вказані праці та більшість геопоетичних студій (наприклад Марії Шимчишин, Ігоря Бондаря-Терещенко, Олени Галети, Олеси Калинюшко та ін.) все-таки сфокусовані переважно на прозовому матеріалі. Нині вважаємо актуальним осмислити в руслі травелогу надбання поезії, насамперед національної, яка засвідчує власний шлях і чималий досвід опису подорожніх вражень та рефлексій.

Мета статті – охарактеризувати основні віхи розвитку ліричного травелогу в світовій поезії та осмислити генезу вказаного жанру в українській літературі.

Виклад основного матеріалу. Право лірики на подорожній дискурс відвойовувалось упродовж тривалого часу. Звичайно, важливим плацдармом для утвердження формату ліричного травелогу став ліро-епос, що бере витоки ще в давній героїчній поемі. З часом відбувається своєрідна інверсія: якщо раніше успіх травелогу у значній мірі забезпечував далекий географічний простір, тобто об'єкт літературного тексту, то з часом провідна роль стала належати суб'єкту, автору художньої рецепції певного топосу. І чим глибшим буде його внутрішній світ, чим оригінальніша плетениця асоціацій, алюзій, чим потужніший інтермедіальний інструментарій, тим більше підстав для травелогу стати мистецьким явищем.

Поступальний літературний процес зумовив зростання інтересу до травелогу з боку поетів, які змогли його наповнити цілим спектром ліричних переживань, художніми узагальненнями філософського змісту, попри те, що поетична подорожня замальовка не розлога, як у прозі, а максимально стисла, небагатослівна, але саме вона зосереджена на настроєвості топосу (ландшафту, красвиду), його культурній репрезентації в часовій тяглоті, а відтак пріоритетним для художнього тексту стає мистецтво відобразити геопоетичну синергію *genius loci*.

Для дослідження ліричного травелогу винятково важливим є пізні середньовіччя. Якраз тоді зародився такий вид дозвілля як естетські прогулянки, маршрути яких за відстанню могли істотно відрізнятись. Головною метою таких подорожей ставали нові враження, які слугували для літературної творчості, написання віршів зокрема. До авторів, які наповнювали світ ліричного героя враженнями ззовні, належав, зокрема, відомий японський поет Басьо. Його поетичні збірки, що народжувалися після подібних мандрів, ставали окрасою японської літератури, а подорожні замальовки не втратили свого значення для всіх шанувальників високої поезії сьогодення.

В Європі своєрідні медитаційні прогулянки популяризували як прозаїки, так і поети доби Просвітництва, вдаючись до пасторального змісту творів з характерним елегійним пафосом. Наприклад, Александр Поуп у поемі «Віндзорський ліс» визнає блукання природою справжнім джерелом поетичного натхнення, причому автор, як і Басьо, підкреслює, що природа зберігає пам'ять про поетів, які оспівали її у своїх творах. Своєрідні поетичні пугівники по саду залишив Вільям Шенстон, палкий прибічник садово-паркового мистецтва. Мотиви прогулянок і мандрів, споглядання є наскрізними у творчості поетів озерної школи Вільяма Вордсворта, Роберта Сауті, Семюела Колріджа. Данина пішоходним медитаціям знайшла продовження і в поезії XIX ст., що переконливо підтверджує відомий шедевр Верлена «Сентиментальна прогулянка».

З часом інтерес до блукань околицями власної садиби, подорожі рідним краєм збалансовується з інтересом до екзотичних маршрутів, який історично супроводжує допитливу людину. Романтизм на противагу раціоналізму шукав сферу незвичайного, толерував вічний неспокій, втечу від буденного, а відтак в художню творчість потужно вливається хвиля описів мандрів у далекі країни, які відрізняються як природою, так і укладом, дивують ментальністю місцевих мешканців, і ця зміна особливо була жаданою для втомлених рутинною повсякдення, що підтверджує пафос низки романтичних творів. Лідером шукань безкінечних контрастів і прикладом для наслідування, що переріс у своєрідну моду в письменницькому середовищі, став бунтівний лорд Джордж Гордон Байрон. Творчу біографію поета-романтика багато в чому формують його подорожі, що охопили такі країни, як Португалія, Іспанія, Італія, Швейцарія, Греція, Туреччина, Албанія, Мала Азія. До творів, що стали віхами розвитку травелогів у літературі зазвичай відносять поему «Паломництво Чайльд-Гарольда». Заслуговує уваги новаторство Байрона, який використав давню літературну форму – «паломництво» – аби розповісти про час і про себе. За Юрієм Лотманом, кожна середньовічна подорож ставала паломництвом, шуканням утопічних святинь. Натомість для Байрона таким

священним Граалем був дух свободи, який періодично яскраво спалахував то в одних, то в інших країнах.

Не можна оминати і зацікавленість мотивом дороги в широкому сенсі німецьких поетів. Особливо важливою дослідники вважають роль Йогана-Вольфганга Гете, який збагатив мотивами травелогу різні жанри, ввів у лірику образ людини, яка розуміє життя як постійний рух. Важко переоцінити реформаторську роль Гейне у жанровій системі лірики. Саме він запропонував травелог як поетичний цикл і як книгу, що, правда, у книзі німецького поета вірші не превалюють, а лише доповнюють спостереження та розмисли мандрівника, написані прозою, але якраз в них найбільш сконцентровано передається настрій, спричинений подорожними враженнями. Етапним для розвитку травелогу став власне поетичний фрагмент книги «Подорожні картини», поміщений в її першій частині під назвою «Подорож по Гарцу».

Циклічні травелоги, об'єднані певним маршрутом, характерні для творчості низки поетів, що репрезентують романтичне світобачення. Одним із зразків такого циклу є «Кримські сонети» Адама Міцкевича, що стали результатом двомісячної подорожі польського поета по Криму 1925 р. під час заслання в Росію за зв'язки з таємними політичними організаціями. Цикл складається з вісімнадцяти сонетів, у яких відображена унікальна кримська природа, в картини якої органічно вплетені пам'ятки культури, що зумовили авторські історіософські візії, які довершили особливий аромат кримської землі. Додамо що частина віршів циклу написані від особи Плілігрима, європейця, а інша частина – від особи його освіченого провідника Мірзи, людини Сходу, в окремих поезіях вони вступають у діалог, і це дає можливість зоставити бачення місця мандрівником і представником автохтонної культури. Внесок Міцкевича в розвиток травелогу варто оцінювати насамперед у світлі екзотизму.

Багатоликий світ змогли побачити і оспівати насамперед мандрівники з величезним особистісним досвідом, який не обмежувався своїм континентом. Зазвичай екзотизм в європейській поезії є даниною орієнталізму, інтерес до якого багато в чому зумовлений колоніальною політикою європейських держав. До таких авторів належить португальський поет XVI ст. Луїс де Камоенс, подорожні враження якого знайшли відображення у книзі віршів «Ритми».

Помітно популярними далекі подорожі як джерело творчої наснаги в інтелектуальних колах Європи стають наприкінці XIX ст. Цей період яскраво репрезентує творчість англійського аристократа Вілфріда Бланта, який добре знав різні куточки Європи, а згодом здійснив подорожі в Індію, на Близький Схід, в Єгипет. Серед поетів-мандрівників одне з чільних місць належить лауреатові Нобелівської премії Редьярду Кіплінгу, англійцю, що тривалий час жив в Індії, Америці, подорожував до Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки. Один з найвідоміших творів Кіплінга – «Балада про Схід і Захід» – можна вважати програмовим для авторів, що тяжіють до порушення імагологічних проблем. Для низки письменників екзотизм став визначальною прикметою своєрідного поетичного стилю, у числі котрих першорядне місце належить росіянинові Миколі Гумільову. Заслуговує уваги його так званий «італійський цикл», однак особливо яскраво у творчості Гумільова змальована Абссінія. Як слушно зазначає дослідниця

зустрічах» автор без перебільшення заворожений красою, сповнений сливе молитовного захоплення та вдячності» [1, с.325].

Висновки. Нині, після завершення періоду ізоляції народів СРСР «залізною завісою», сучасні українські поети колись маргінальну тему мандрів зробили пріоритетною в сучасній літературі. Суттєво збагати поезію подорожей такі автори, як Юрій Андрухович, Павло Вольвач, Оксана Забужко, Юрій Іздрик, Василь Махно, Павло Матюша, Галина Петросаняк, Тарас Федюк, Ганна Яновська та інші, що дозволяє стверджувати про актуальність її подальшого дослідження.

Отже, становлення ліричного травелогу відбувалось упродовж кількох століть, починаючи з пізнього середньовіччя. Поети паралельно розвивали два русла: поперше, збагачували літературу текстами, в яких описувались внутрішні подорожі, іноді невеликі прогулянки довкіллям, по-друге, віршами про далекі мандрівки, які примножували екзотичні мотиви у письменстві. Вершинною формою, яка кристалізує жанр, слід визнати поетичний цикл, нерідко щоденникового характеру. Подорожні враження, які за походженням можна розділити на природу і культуру (але практично вони переплетені в поетичних ескізах), в ліричних травелогах зазвичай супроводжують медитації, рефлексії, імагологічні спостереження, що подекуди зумовлюють узагальнення філософського характеру. Індивідуальне сприйняття місця жолучає до описів місць мережу авторських асоціацій, інтермедіальних засобів. Важливим компонентом травелогів слід вважати міфологічні проекції, покликання на авторів, які описували локацію раніше, що застосовує інтертекстуальної інтерпретації. Особливо яскравими в європейській літературі є травелоги доби романтизму, який репрезентує насамперед творчість Джорджа Гордона Байрона, Генріха Гейне, Адама Міцкевича, які залишались авторитетними орієнтирами для поетів доби зрілого модернізму. Натомість в українській літературі ліричний травелог як самодостатній і затребуваний жанр став використовуватися лише на межі XIX та XX ст., під впливом модерного оновлення письменства (Леся Українка, Микола Вороний, Микола Чернявський, Максим Рильський та ін.). Відкритість до світу, безпосередня допитливість і майстерність поета-обсерватора не була знищена остаточно ідеологічними настановами часів тоталітаризму та авторитаризму в СРСР. Нині, в умовах незалежної України, ліричний травелог в українській поезії переживає період розквіту і стає об'єктом цілеспрямованих літературознавчих студій.

Marchuk S.M.,

postgraduate, The National University of Ostroh Academy, martiana29@ukr.net

THE GENESIS OF THE POETIC TRAVELOGUE

The article is devoted to comprehension of the genre of the poetic travelogue, which should be understood as laconic sketches of travel, rove, wandering from the point of view of the lyrical hero's reflections. The basic aspects of travelogue were identified: they are toposes, author's personal maps, geopoetic originality, associative field, intertextual motifs, the mood palette, etc. It was characterized the phasing achievements of genre development in the world literature from the Middle Ages to the early 20th century. The main attention is paid to the specifics of the development of the lyric travelogue in the Ukrainian literature. In this discourse, the creativity of Grigory Skovoroda, Ivan Franko, Lesya Ukrainka, Maxim Rylsky, Mykola Bazhan and other poets was singled out. It has been proved that their artistic experience became a creative school for poets of the following generations, who expanded the spectrum of travel motifs in the lyrics.

Key words: travelogue, lyrics, geopoetics, associations, code, location, topos, genius loci.

Література

1. Агєєва В. Візерунок на камені. Микола Бажан: життєпис (не)радянського поета / Віра Агєєва. – Львів: Видавництво Старого Лева. – 496 с.
2. Бажан М.П. Італійські зустрічі / М.П. Бажан – Київ: Держвидав худож. літ., 1961. – 52 с.
3. Куликєва Е.Ю. Абиссиния Никєлая Гумилєва и Павла Бульєгина / Е.Ю. Куликєва // Вчені записки Шаврійського національного університету імені В.І. Вернадського. – 2017. – Том 28 (67). – № 2. – С.48-54.
4. Осяк С.В. Композиційні, стилєвірні й ідейно-тематичні елементи лірики Миколи Вороного / С.В. Осяк // Закарпатський філологічний студій. – 2019. – Випуск 7. – III. 2. – С.133-139.
5. Рильський М. Зібрання творів у 20 т. / Максим Рильський. – Київ: Наукова думка, 1983. – III. 1. – 535 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка. – Київ: Наукова думка, 1975. – III. 1. – 448 с.
7. Шульєун М. Сучасна література подорожей: метажанр, типологія, імагологічний аспект / Мадлена Шульєун. – Київ: Шалком, 2016. – 416 с.
8. Adams, P.G. Travel Literature and the Evolution of the Novel / P.G. Adams. – Lexington: University Press of Kentucky, 1983. – 368 p.
9. Le Huenen R. «Qu'est-ce qu'un récit de voyage?» / Roland le Huenen // Les modèles du récit de voyage, Littéraires, N 7. – Paris X-Nanterre, 1990. – Pp. 11-27.

References

1. Aheieva V. Vizerunok na kameni. Mykola Bazhan: zhyttiepis (ne)radianskoho poeta / Vira Aheieva. – Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. – 496 s.
2. Bazhan M.P. Italijski zustrichi / M.P. Bazhan – Kyiv: Derzhivydav khudozh. lit., 1961. – 52 s.
3. Kulykєva E.Yu. Abyssyniya Nykєlaia Humyleva y Pavla Bul'єyhina / E.Yu. Kulykєva // Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. – 2017. – Tom 28 (67). – № 2. – S. 48-54.
4. Osiak S.V. Kompozytsiini, stylєtvirni y ideino-tematychni elementy liryky Mykєly Voronoho / S.V. Osiak // Zakarpatski filolohichni studii. – 2019. – Vypusk 7. – T. 2. – S. 133-139.
5. Ryl'skyi M. Zibrannia tvoriv u 20 t. / Maksym Ryl'skyi. – Kyiv: Naukova dumka, 1983. – T. 1. – 535 s.
6. Ukrayinka Lesia. Zibrannia tvoriv: u 12 t. / Lesia Ukrayinka. – Kyiv: Naukova dumka, 1975. – T. 1. – 448 s.
7. Shul'єun M. Suchasna literatura podorozhei: metazhanr, typolohiia, imaholohichniyi aspekt / Madlena Shul'єun. – Kyiv: Talkom, 2016. – 416 s.
8. Adams, P.G. Travel Literature and the Evolution of the Novel / P.G. Adams. – Lexington: University Press of Kentucky, 1983. – 368 p.
9. Le Huenen R. «Qu'est-ce qu'un récit de voyage?» / Roland le Huenen // Les modèles du récit de voyage, Littéraires, N 7. – Paris X-Nanterre, 1990. – Pp. 11-27.

Ukraine, Ostroh

УДК 811.161.21'42

Оверчук О.Б.,

к.філол.н., доцент кафедри українознавства Харківського національного університету внутрішніх справ,
elenaovercuk@gmail.com

Україна, м. Харків

ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧОРНИЙ КУЛЬТУРЕМОЮ НІЧ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Б.-І. АНТОНІЧА

У статті розглядається питання типізації та систематизації у складі колірною концептуальної різномірних елементів, які належать до нього на основі здатності постійно чи випадково виражати колірну ознаку. На прикладі дискурсу одного із найяскравіших представників поетичної моделі світу ХХ століття Б.-І. Антоніча досліджуються способи і механізми передачі концептуальної інформації чорного кольору його типовим прототипом – культуремою ніч. Визначається її роль у культурній парадигмі, мовній картині світу, структурі самого концепту, в образній мікросистемі митця.

Ключові слова: поетичний дискурс, концепт, культура, колоратив, чорний, ніч, Б.-І. Антоніч.

Постановка проблеми. У лінгвістичних працях останніх десятиліть особливу увагу приділено створенню концепції співвідношення мови і мислення та способів відображення в мові знань про світ. Чималий інтерес на цьому тлі завдяки своєму семантичному багатству, активності використання, різноманітності джерел походження і психологічній значущості для людини становить розгалужена система назв кольорів. Адже колір є однією із основних категорій культури, оскільки відбиває унікальну інформацію про колорит навколишнього світу, особливості історичного розвитку різних етнічних традицій, специфіку поетичного сприйняття довкілля [1, с.109].

І хоча дослідженню феномена кольору взагалі та колірних лексем як особливої лексико-семантичної групи зокрема присвячені наукові розвідки Г. Воробйова, С. Григорук, С. Єрмоленко, Ш. Жаркинбекової, Л. Ковтун, А. Критенко, Л. Савченко, Л. Ставицької, О. Решетнікової, Л. Полубіченко та ін., питання типізації та систематизації у складі окремої мікросистеми кольору різномірних елементів, які належать до неї на основі здатності постійно чи випадково передавати колірну ознаку, тобто колірною концепту, та способів відображення ними інформації досі залишається відкритим, чим і обумовлюється **актуальність** роботи.

Мета статті. Наше дослідження присвячене вивченню способів і механізмів передачі концептуальної інформації чорного кольору культуремою ніч у поетичному дискурсі Б.-І. Антоніча, що певною мірою продовжує тенденцію розгляду ідіостиля митця у світлі новітніх пошуків та напрямків українського мовознавства.

Повернувшись на початку 90-х років ХХ століття після тривалого забуття, Б.-І. Антоніч став одним із чи не найбільш досліджуваних, проте його спадок і сьогодні є предметом пильної уваги науковців, із-поміж яких Ю. Андрухович, С. Гординський, М. Жулинський, М. Ільницький, М. Ласло-Куцюк, В. Моренець, В. Махно, М. Неврлий, Д. Павличко, І. Руснак, Л. Стефановська та ін. Адже його творчий доробок завдяки своїй глибокій філософській тематиці й проблематиці, оригінальності поетики, самобутності стильових рис та різноманітності жанрів, залишається відкритим для нових прочитань і

осмислень, «які не заперечують попереднього читацького досвіду, а навпаки, доповнюють його новими відтінками, іншими ракурсами бачення» [2, с.134].

Виклад основного матеріалу. Концептуальний зміст колірних слів, як зауважує А. Вежицька, зумовлений їх зв'язком із прототипами – типовими носіями колірної ознаки. Так, у свідомості людей прототипом для білого кольору може бути сніг та день, для синього – небо, для зеленого – рослинність, для червоного – вогонь та кров [3, с.250-251]. Для чорного кольору одним із таких прототипів стала культура *ніч*, що у фольклорній та художній свідомості традиційно реалізується в образі *чорної ночі*. Уживаючись для позначення частини «доби від заходу до сходу сонця, з вечора до ранку» [4, с.429] та передаючи ознаку «кольору сажі, вугілля, найтемніший, протилежне *білий*» [5, с.354], концентруючи у собі етнокультурні, міфологічні й народно-психологічні уявлення, *ніч* виступає універсальним інструментом для розуміння концептуальної специфіки чорного та займає особливе місце як в українській культурній традиції, так і в тій концептуальній картині світу, яка вимальовується на фоні української поезії першої третини ХХ століття.

Образу *ночі* та типовому для неї епітетові *чорний* належить провідне місце і в поетичному дискурсі Б.-І. Антоніча. *Ніч* у нього взагалі трактується як один із основних аспектів людського існування, «що виступає тлом для функціонування поетичної уяви як прояв іншої сторони людської свідомості, як опозиція денному світу, світу реального з його звичними уявленнями та нормами» [6, с.52]. А тому *чорна ніч* в образній системі митця відзначається багатоманітністю форм та способів передачі, стає основою для асоціацій, пов'язаних із метафоричними та символічними переосмисленнями колірної ознаки, особливою просторово-часовою категорією, інтерпретації якої часто виходять за ustaleni межі.

Як еталон чорного, образ *ночі* в поетичному мовленні Б.-І. Антоніча найчастіше реалізується з базовим для нього колірним значенням, що може набувати додаткових конотацій «неосяяний світлом»: «Тоді виходжу в чорну ніч на танок, дереу очима тень гляджу зорі» [7, с.66]; «негативний», «сумний»: «*Ніч темна, олив'яна, зимна, люта, чорна, лиш вітер обертає хмар важенні*

Сприймаючи *ніч* як окрему метафізичну категорію, Б.-І. Антонич намагається охопити всі її можливі аспекти, природні вияви, схарактеризувати її вплив на комічну світобудову, біологічну та духовну сутність людської особистості та соціуму. *Ніч* для нього – не лише частина доби, а й час, коли реальне зливається з ірреальним, втрачаються межі між природним і надприродним, а тому реальність уночі сприймається поза часом та простором, що дає можливість вичленувати в ідеалізованій дійсності важливі категорії буття, абсолютні істини. І єдиною константою, своєрідним «каталізатором» цих понять у проекції на українську культурну парадигму залишається для поета *чорний* колір ночі, що в системі суб'єктивно-об'єктивних відношень його творчості стає філософською категорією, психофізичною ознакою сенсу буття ліричного героя та людства в цілому.

Ніч в образному мисленні Б.-І. Антонича постає то *чорним стягом*, символіка якого наповнена тривогою, небезпекою, смутком, невдоволенням похмурою дійсністю життя: «Сьогодні вже не так, не так: складніше життя, і, наче чорний стяг, шумить над серцем кожна ніч» [7, с.109]; то Біблією: «Весь день над віщим джерелом на варті, а ніч – мов біблія червона й чорна» [7, с.138]. При цьому образ ночі-Біблії виникає в уяві поета внаслідок ідеалізації ним цієї частини доби як важливої життєвої категорії, що поєднує в собі, подібно до джерела вічних духовних істин, книги Буття Біблії, життя і смерть, земну пристрасть та неземні почуття. Як бачимо, перехід від зовнішнього (видимого) світу в духовну сферу здійснюється не лише через образ міфологізованої, сакральної для християнської культури книги, а й за логікою фольклорної символіки, в якій поєднання *червоного* та *чорного* кольорів асоціюється з національними етичними цінностями.

Уява поета створює нічні пейзажі, які вражають багатством несподіваних живописних асоціацій, причому кольорна ознака в них може виражатися опосередковано через зорові асоціації: «Обвечоріло. Обкурилось, мов сто кадилиць, ніч димить. Кружалом сонце покотилось назустріч місяцеві й тьмі» [7, с.106]. Домінантною рисою наведеного образу-порівняння стає схожість кольору *чорної ночі* з сажею чи кіптявою. Ілюзія горіння великої кількості кадилиць створює не лише враження необхідної кольорної тональності ознаки *чорний*, а й оригінальний образ *ночі*.

Колірна гама нічних пейзажів доповнюється індивідуально-авторськими утвореннями з компонентом *чорний*: «Сліпуче-чорний вугіль ночі, глибоко і серця шахта, природи дно – дно таємниці й неба синє лоно» [7, с.243], в яких кольорна ознака стає активним складником природної та ментальної сфер, уособленням провідної концепції творчості Б.-І. Антонича – концепції біологізму. Він «утверджує єдність світу, космосу, підпорядкованого законам природного саморозвитку, і включає людину в мудре коло життя як органічну частину природи», адже «законо біосу однакові для всіх, їм підвладний і мікро- і макрокосмос – рослини, звірі, зорі, люди» [10, с.418]. Саме тому природне і людське, духовне та матеріальне переплітаються у світовідчутті поета.

Такий космологізм автора збагачує аналізовану парадигму екзотичними для української традиції образами

ночі, в основі яких лежать асоціативні зв'язки. Наприклад: «*Пронахчене, духовне чорне золото ночей пущині, просвітлене пурпурою, розбавлене у сіть мозаїк*» [7, с.138]. Перифрастичний вислів *чорне золото*, як правило, співвідноситься з поняттям нафти чи вугілля. Однак в основі асоціації ночі з *чорним золотом* лежить усе ж таки, на нашу думку, ототожнення золота з піщаними пустельними ґрунтами жовтого (у поетичному варіанті – золотого) кольору. Колірна ж ознака *чорний* вказує на період (ніч), у який відбуваються описувані події.

Висновки. Як бачимо, образна мікросистема Б.-І. Антонича становить замкнене коло, де образ *ночі*, як своєрідної метафізичної категорії буття, є одним із провідних. Уживаючись для передачі концептуальної інформації *чорного* він відповідає загальним лінгвокультурним уявленням про нього та не виходить за межі традиційного діапазону значень, хоча і дещо розширюється за рахунок переакцентуалізації та появи нових образних категорій. Причому творча уява поета настільки багата, що схожі образи, реалії та деталі повторюються щоразу в нових комбінаціях і метаморфозах, а тому застосовують, на наш погляд, особливого розгляду на тлі поетичної традиції першої третини ХХ сторіччя.

Література

1. Жаркынбекова Ш.К. Моделирование концепта как метод выявления этнокультурной специфики / Ш.К. Жаркынбекова // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. – Братислава, 1992. – С.107–112.
2. Зубрицька М. Топос молитви у творчості Б.І. Антонича та його рецепційне навантаження / М. Зубрицька // «Мистецтво творять шал і розум». Творчість Богдана Ігоря Антонича: рецепції та інтерпретації: збірник наукових праць. – Львів, 2011. – С.134–144.
3. Вежбицькая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицькая; Пер. с англ. – Москва: Русские словари, 1997. – 416 с.
4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1974. – Т. 5. – 840 с.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1980. – Т. 11. – 699 с.
6. Книга А. Образ ночі в поезії Богдана Ігоря Антонича / А. Книга // *Мастеріум*. – 1999. – Вип. 2: Літературознавчі студії. – С.50-55.
7. Антонич Б.-І. Поезії. «Бібліотека поета» / Б.-І. Антонич. – Київ: Рад. письменник, 1989. – 454 с.
8. Тернер В. Цветовая классификация в ритуалах Ндембу: Проблема невербальной классификации / Тернер В. // *Символ и ритуал*. – Москва: Наука, 1983. – С.71-103.
9. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / Авт.-сост.: В. Андреева и др. – Москва: Локид: Миф, 2000. – 556 с.
10. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. / За ред. В.Т. Дончика. – Київ: Любидь, 1994. – Кн. 1. – 784 с.

References

1. Zharkynbekova Sh.K. Modelirovanie kontsepta kak metod vyivavleniya etnokulturnoy spetsifiki / Sh.K. Zharkynbekova // *Materialy IX Kongressa MAPRYAL*. – Bratislava, 1992. – S. 107-112.
2. Zubritskaya M. Topos molitvi u tvorchosti B.I. Antonicha ta yogo retseptsiyne navantazhennya / M. Zubritskaya // «Mistetstvo tvoryat shal i rozum». *Tvorchist Bogdana Igorya Antonicha: retseptsiyi ta interpretatsiyi: zbirnik naukovih prats*. – Lviv, 2011. – S. 134-144.

3. Vezhbitskaya A. *Yazyk. Kultura. Poznanie* / A. Vezhbitskaya; *Per. s angl.* – Moskva: Russkiye slovari, 1997. – 416 s.

4. *Slovník ukrajinskoyi movy: v 11 tt.* / AN URSR, Institut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. – Kyiv: Naukova dumka, 1974. – T. 5. – 840 s.

5. *Slovník ukrajinskoyi movy: v 11 tt.* / AN URSR, Institut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. – Kyiv: Naukova dumka, 1980. – III. 11. – 699 s.

6. Knyga A. *Obraz nochi v poeziji Bogdana Igorya Antonycha* / A. Knyga // *Magisterium*. – 1999. – Vyp. 2: *Literaturoznavchii*

studii. – S. 50-55.

7. Antonych B.-I. *Poeziyi. «Biblioteka poeta»* / B.-I. Antonych. – Kyiv: Rad. pismennyk, 1989. – 454 s.

8. Terner V. *Tsvetovaya klassifikatsiya v ritualakh Ndembu: Problema neverbalnoy klassifikatsii* / Terner V. // *Simvol i ritual*. – Moskva: Nauka, 1983. – S. 71-103.

9. *Entsiklopediya simvolov, znakov, emblem* / Avt.-sost. V. Andreyeva i dr. – Moskva: Lokid: Mif, 2000. – 556 s.

10. *Istoriya ukrajinskoyi literatury XX stolittya: U 2 kn.* / Za red. V.G. Donchyka. – Kyiv: Lybid, 1994. – Kn. 1. – 784 s.

Overchuk O.B.,

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor, head of Ukrainian studies chair of the Karkiv National University of Internal Affairs, elenaovercuk@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

A REFLECTION OF CONCEPTUAL INFORMATION BLACK CULTUREME IS NIGHT IN THE POETICAL DISCOURSE B.-I. ANTHONYCH

In the article the question of typification and systematization is examined in composition the colour concept of heterogeneous elements that belong to him on the basis of ability constantly or by chance to express a colour sign. On the example of the discourse of the representative of the poetic model of the world of the XX century B.-I. Antonich researches the ways and mechanisms of transmitting conceptual information of black color by his typical prototype – culture of the night. Her role is determined in a cultural paradigm, language picture of the world, structure of concept and in a vivid microsystem of poet.

Key words: *poetic discourse, concept, cultureme, color, black, night, B.-I. Antonich.*

УДК 82.091:821.161.2

Перцева В.А.,

доцент, к.філол.н., доцент кафедри українознавства Харківського національного університету внутрішніх справ,
victoria.p@ukr.net

Україна, м. Харків

ФУНКЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В ПОВІСТІ ГАЛИНИ ТРИЛІС «ЕЛІШКА»

У статті проаналізовано місце художньої деталі у творчості Галини Триліс. Особливу увагу приділено вивченню типів художньої деталі, що формують образи головних героїнь повісті, а також виконують основну роль сюжетної побудови в досліджуваному творі письменниці.

Ключові слова: художня деталь, художній текст, структура, композиція, психологічний аналіз, портретна характеристика, інтер'єр, пейзаж.

Постановка проблеми. Галина Триліс (Гюргадзе) належить до числа популярних і нині читаних сучасних молодих авторів. Підтвердження тому – значна кількість відгуків і рецензій, особливо в соціальних мережах.

Галина Василівна Триліс (Galina Trylis) народилася й виросла в Києві. Закінчила філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Отримавши науковий ступінь кандидата філософських наук, викладала гуманітарні дисципліни в Київській державній академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука. Зараз живе в Чехії.

Актуальність нашої розвідки визначається насамперед потребою в багатоаспектному прочитанні творів сучасної літератури, до якої, безумовно, належить і творчість Галини Триліс.

Галину Триліс можна з упевненістю назвати «письменницею нашого часу», оскільки сьогоднішнє покоління жінок ідентифікує себе з її героїнями, які, на думку читачок, представляють їх власні проблеми. Широка популярність до неї прийшла після публікації книги «Короткі історії довгої такси» (2013) і «Короткі історії довгої такси. Продовження» (2017).

Комплексне серйозне вивчення творів молоді української письменниці в перспективі. Проте вже сьогодні відчувається потреба в спеціальних дослідженнях поезики її художніх творів і, зокрема, такого її компонента, як художня деталь.

Кожна людина живе серед речей, як природних, так і нею створених. І будь-який літературний твір містить у собі опис цього матеріального світу. «Предметний світ у літературі – реалії, які зображені у творі, розташовуються в художньому просторі й існують в художньому часі» [1, с.795]. Художня деталь відіграє важливу роль у пізнавальному процесі. Як художнє явище вона пов'язана і з творчим процесом написання, і з естетичним сприйняттям читача, і зі змістом самого твору. Проте в наявних дефініціях художньої деталі немало ще невизначеності й неточності.

Так, у більшості наявних визначень відсутнє родове поняття, через яке б визначався термін «деталь». У цій ролі найчастіше виступають такі полісемні слова, як «штрих» (В.М. Лесін, О.С. Пулинець), «конкретика» (Р.Д. Цивін), «подробиці» (Ф.В. Путнін). Характерним прикладом такої нечіткості є визначення, яке сформульоване останнім: «Деталь художня (фр. detail – дріб-

ниця, подробиця) – виразна подробиця твору, що несе значне смислове й ідейно-емоційне навантаження, відрізняється збільшенням асоціативності» [2, с.267]. Поряд із терміном «деталь» у літературознавстві використовується й поняття «подробиці», яке також має широкий діапазон змістовних функцій у творі (В.Є. Халізов). Водночас слід відрізнити «художні деталі» від «подробиць», адже на відміну від останніх, вони виконують функцію своєрідного художнього образу, що має «прихований підтекст» (Н.М. Рудецька).

Саме літературна деталь як результат художнього пізнання містить сукупність конкретності, неповторності, одномоментності. А справжній талант письменника в тому й полягає, щоб відібрати або ж засобами композиції підкреслити в окремому предметі або явищі те, що представляється істотним у житті. Ця робота по суті є першою спробою показати особливості художнього мислення Галини Триліс. **Мета дослідження** полягає в тому, щоб вивчити художню деталь (і її типи) як стильову домінуючу творчості Триліс. Окремо розглядаються художні деталі, що формують образи головних героїнь повісті «Елішка», а також деталі, що лежать в основі просторово-часових меж твору. Визначаються функції художньої деталі у творчості Галини Триліс.

У комплексному освітленні зазначених проблем, що робиться уперше, і полягає **наукова новизна** дослідження. Результати дослідження доцільно враховувати в курсах лекцій зі стилістики, лінгвістики тексту й інтерпретації тексту, на заняттях з аналітичного читання, під час написання курсових і дипломних робіт. **Предметом** нашого дослідження стала нова повість Галини Триліс «Елішка», що була опублікована на початку 2020 року.

Теоретичною основою нашого дослідження стали концепції художньої деталі, розроблені вітчизняними та іноземними літературознавцями: В. Кухаренком, М. Березняком, А. Єсінім, Є. Добінім, Р. Цивінім, Н. Колодіною, Ю. Лотманом, Г. Поспеловим, Ю. Кузнецовим й інших науковцями.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують два підходи до проблеми художньої деталі. Перший умовно можна назвати об'єктивним, другий – суб'єктивним. Прибічники першого до художніх деталей зараховують тільки елементи предметного світу (подробиці побуту, пейзажу, інтер'єру, портрета, жести), прибічники другого розглядають деталь як мікрообраз, що відбиває явища також духовно-суб'єктивного світу (внут-

рішне почуття / втоми, самотності, голоду тощо/, швидкоплинну думку). Природно, що межа між цими підходами формальна. Оскільки, наприклад, деталь мовної характеристики (вигук, репліка) належать одночасно й суб'єктивній й об'єктивній сфері людини. А предмети інтер'єру, пейзажу, що пройшли через сприйняття героя стають вже елементами його суб'єктивного світу. Отже, деталь – найдрібніший образ об'єктивного або суб'єктивного світу, який в літературному творі співвідноситься з іншим образом як частину з цілим.

Дослідники розподіляють художні деталі на декілька груп. Андрій Єсін виокремлює деталі зовнішні, що змальовують предметне буття людей, їх зовнішність і середовище існування (портретні, пейзажні й речові) та психологічні, що зображують внутрішній світ людини. Євген Добін запропонував класифікацію деталей, виходячи з критерію: одиничність/множинність. За характером художньої дії він розрізняє деталі-подроблиці та деталі-символи, одномоментні й наскрізні.

Опис зовнішності героїнь повісті Галини Триліс «Елішка» часто подається не прямо, а через точно вибрану художню деталь. Так, в описі Лізоньки, побудованому на протиставленні подрузі, звичка розкладати усі предмети симетрично стає надважливою деталлю. Вона передає непрості відносини, що сформувалися між героїнями «такими різними, такими несовместимыми и неотделимыми» [3, с.9] ще в дитинстві.

Предметні деталі Галина Триліс відбирає досить обережно, лише для позначення місця дії. Підкоряючись почуттю міри, переслідуючи свої суто авторські, іноді приховані цілі викладення, авторка відмовляється від детальних описів і значної кількості подроблиць. З'являються вони переважно в знаковому або образному значенні. Наприклад, напівпрозорий конверт із пропозицією руки та серця, чашка «красная снаружи и белая внутри», шматочок торта з вишенькою, змокрілий чайний пакетик, бляшана коробочка з печивом, браслет, викинутий Максимом тощо. Побутові або предметні деталі в тексті повісті характеризують обставини й спосіб життя героїв, передають настрій, стосунки між героями, а іноді стають символами. Побутові деталі також можуть розширювати просторово-часові межі повісті. Так, дзеркала, вікна – відбиток часу, кімната з павуком Афіногеном – вихід у світ мрії, ікона Богородиці – символ прозріння. Два останні приклади – це образи світової культури, вписані в побут людей із певним прихованим змістом. Вони показують головній героїні такий бажаний шлях до щастя, одночасно протиставляючи його замкнутості й похмурості провінційного містечка Рогорска. Отже, можна сказати, що використання деталізації як засобу зображення починається в повісті Галини Триліс з емоціоналізації предметів.

Галина Триліс чітко протиставляє предмети старовинної архітектури невиразному інтер'єру, який втілює рідне місто головній героїні. Навіть незначні деталі (абажур на кухні Лізоньки, однотипні, потріскані від часу дев'ятиповерхівки, іржаві шкільні ворота) змальовують конфлікт між героями, що пояснюється зіткненням систем цінностей, притаманних різним людям, націям, містам. Отже, предметні деталі можуть мати як піднесене, так і знижене символічне значення.

Набуваючи підтекстового, символічного значення, зовнішні деталі стають засобом вираження і складних психічних станів героїв повісті. Так, наприклад, Елішка та Лізонька сприймають людину через її Будинок. На думку Юрія Лотмана, серед вічних тем світової літератури помітне місце посіла проблема протиставлення «Будинку» (свого) «Антибудинку» (чужому) [3, с.348]. Згідно з давньою літературною традицією, Галина Триліс поряд із добром завжди шукає й знаходить красу. У всьому, що пов'язане з Будинком, живе краса: в архітектурі будівель, у пейзажі за вікном, в єднанні будинку з навколишньою природою. Протиставлення Будинку й Антибудинку, Свого й Чужого здійснюється в повісті також за допомогою світлових і теплових характеристик: «Прага встретила Элишку *искрящимся солнцем...* Первое, что бросилось ей в глаза, – *свет...*», Лізоньке «отсюда не хотелось уходить, здесь было *светло* и хорошо...», Елишке «нравилось жить с Гонзой, потому что рядом с ним весь мир становился *светлее*» [4].

На символи перетворюються в повісті й природні деталі. Тут слід зазначити, що на формування стилю Галини Триліс не могло не вплинути середовище, у якому складався її внутрішній досвід. Мова йде насамперед про її філософську освіту. Вочевидь, коли авторка переносила на природні деталі якості людини, вона була знайома з ідеєю Іполита Тена про те, що «людина зовнішня приховує в собі людину внутрішню й саме там знаходиться сукупність усіх відомих здібностей і почуттів, з яких беруть початок усі інші риси людини» [5, с.75-76]. Деякі з природних деталей в повісті Галини Триліс полісемантичні. Наприклад, якщо порівняння Елішки з лебедем, що стоїть на одній нозі, – символ невпевненості й самотності, то її уподібнення ненажерливій миші, що здатна виступати в невластивій їй ролі хижака і виживати в найскладніших умовах, передає завуальовану авторську оцінку певних вчинків молоді дівчини. Ця художня деталь якоюсь мірою зумовлює подальшу поведінку головної героїні, що прокладає свій шлях до щастя, користуючись потенційною енергією своїх амбіцій.

Як відомо, уміння правильно використати деталі для створення портретів говорить про рівень майстерності письменника. Одним зі способів портретного опису є особливе виділення однієї деталі, яка повторюється без яких-небудь змін упродовж усього твору. Такою константною (повторюваною) деталлю в портреті головної героїні повісті є її «довгий ніс», який «спочатку появлялся сам, дерзкий и чудаковатый, а за ним раскрывалась не менее эксцентричная и экстравагантная Элишка» [4, с.79].

Відповідно до того, як розв'язується конфлікт, побутових деталей у тексті повісті стає менше, і на перший план виходять деталі символічні, які підкреслюють зміни, що відбулись у ставленні героїнь до навколишнього світу й людей. Можна сказати, що в сюжеті формуються відповідні тематичні лінії, які фокусуються навколо двох головних героїнь, – Елішки й Лізоньки. Ускладняється й художня структура твору. У ній вимальовуються дві самостійні лінії – лінія першого плану, пов'язана з головним сюжетом, дією, і лінія другого плану, що доповнює першу. Історія кохання двох подруг переважно відтворює життя в її реальній об'єктивній течії. Другим планом виступають деталі, місця дії, шви-

двоплинні думки героїв. Індивідуальність стилю письменниці проявляється в тому, що вона, не порушуючи об'єктивного ходу оповідання, надає художнім деталям надзавдання. Взаємозв'язки між цими деталями, що призводять до утворення нових художніх значень, стають більш різноманітними.

Особливо це стосується психологічних деталей. Це стало однією з передумов формування творчої манери Галини Триліс у напрямку від традиційної послідовної розповіді до динамічного жанру психологічної повісті. Психологічні деталі характеризують реакцію героїв на навколишній світ, розкривають їх емоційний стан. З їхньою допомогою передаються зміни у внутрішньому стані, обумовлені важкими переживаннями, боротьбою почуттів і суперечливими думками.

Інший тип художньої деталі, що посів помітне місце серед стилістичних прийомів письменниці, – наскрізна деталь. Художній прийом повтору пов'язаний насамперед зі збільшенням виразних властивостей деталі. Хоча її ідейно-естетичні функції цим не обмежуються. Наприклад, така повторювана деталь, як «вікно», відіграє важливу роль у сюжеті і як ключовий елемент твору загалом, і як один з основних елементів композиції, навколо якого об'єднуються окремі частини повісті.

Галина Триліс майже з науковою точністю характеризує психологію самотності. Психічний стан пригніченості, відчаю й самоосуду домінує в переживаннях Елішки й Максима. Письменниця постійно підкреслює це за допомогою такої наскрізної деталі, як «нестача повітря». З точки зору сучасної психології такий психічний стан героїв можна було б назвати «публічною самотністю». Знаходячись серед людей, вони відчують «вакуум байдужості» й «дефіцит коханої людини». Штрих до портрета (ніс), предмет побуту (дзеркало), елемент пейзажу (світло), швидкоплинна думка, почуття, неодноразово повторюючись у тексті повісті, набувають нового художнього значення, стають засобом вираження нового художнього сенсу. До того ж, якщо окрема деталь бере участь у «ліпленні» образу, служить засобом психологічної характеристики персонажа, то наскрізна деталь більшою мірою взаємопов'язана з усією художньою структурою твору.

Не можна не зробити ще одно спостереження. У майстерно розробленій системі художніх деталей навіть віддалені мікрообрази, яким Галина Триліс, вочевидь, не думала надавати особливого художнього значення, отримують символічний зміст. Полісемія ключового образу-символу «межа» (лінія), який постійно повторюється й варіюється, дозволяє авторці створити психологічно точну картину людського існування в просторі, який обмежується сімейними обставинами й особистими комплексами. Спроби Елішки окреслити свій особистий простір часто закінчуються поразкою: руйнуючи одну перешкоду, вона створює нову. Це призводить до постійної внутрішньої боротьби й безкінечних шукань героїні. Через опозицію внутрішнього й зовнішнього Елішка приходиться до розмежування двох понять – форми буття та форми дії. І якщо перша пов'язана з постійним пошуком сенсу життя, то друга – з тим враженням, яке дівчина справляє на інших. Це особливо важливо зрозуміти в тих випадках, коли письменниця звертається до

розв'язання цілого комплексу проблем, пов'язаних із правом жінок на вибір кохання, професії, друзів тощо.

Висновки. Галина Триліс приділяє художній деталі чималу увагу. Наслідуючи літературну традицію, письменниця використовує її насамперед для правдивого зображення обставин життя героїв, тобто деталей в її повісті виступає у своєму знаковому значенні. Проте простежуються тенденції до поступового зростання ролі деталі у творі та урізноманітнення її якостей.

Письменниця, прагнучи до якнайбільшої економії у використанні художніх засобів, зосереджує увагу на рідкісних, але виразних деталях, які слугують внутрішнім, прихованим цілям текстотворення, не вимагаючи за цих обставин авторського коментаря. Тим цікавіше для дослідника виявити тонкі змістовні й стилістичні відтінки у текстах її творів.

Поліфункціональність художньої деталі у творах Галини Триліс не визначається тільки розглянутими в цій статті функціями. Проте й наведені приклади дають можливість стверджувати, що в повісті «Елішка» деталь підпорядкована загальній концепції, відбиває ракурс авторського бачення певної проблеми. За допомогою деталі створюється основний і завуальований плани оповідання. Побутова деталь, наприклад, втрачає ознаки побутовості, стаючи знаковим символом. Підбиваючи підсумки, слід зауважити, що сучасний етап вивчення української літератури характеризується посиленням уваги до особливостей зображення внутрішнього світу людини, здатності письменників описувати різні психологічні стани й процеси за допомогою усіх відомих художніх засобів. Проведене дослідження повинне розглядатися як спроба додати ясність у складну природу художньої деталі. Не переслідуючи мети дати їй повний опис, ми прагнули поглянути на художню деталь під новим кутом, враховуючи ті тенденції, які характеризують сучасне вивчення тексту. Зроблені висновки можуть бути використані в процесі подальшої розробки проблеми.

Література

1. Николукин А.Н. *Литературная энциклопедия терминов и понятий*. Москва: Интелвак, 2001. 1600 с.
2. *Краткая литературная энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1978. Т. 9. 970 с.
3. Лотман Ю.М. *О русской литературе*. СПб: Искусство, 1997. 845 с.
4. Трилис Г.В. *Елишка. Повесть*. Киев: ФОРТ Гуляева, 2020. 260 с.
5. Пэн И. *История английской литературы. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.* Москва: Издательство МГУ, 1987. С.72–94.
6. Добин Е.С. *Сюжет и действительность. Искусство детали*. Ленинград: Советский писатель, 1981. 432 с.
7. Есин А.Б. *Принципы и приемы анализа литературного произведения*. Москва: Наука, 2002. 246 с.
8. Колодина Н. *Художественная деталь как средство текстостроения, вовлекающее читателя в рефлексивный акт*. Режим доступа: <http://www.dissertcat.com/content/natsionalnoe-svoeobrazie>.
9. Кухаренко В.А. *Интерпретация текста*. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
10. Лесин В.М., Пулинець О.С. *Словник літературознавчих термінів*. Київ: Радянська школа, 1971. 485 с.

11. Пospелов Г.Н. Теория литературы. Москва: Высшая школа, 1978. 351 с.

12. Рудецька Н.М. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60–70-х років XIX сторіччя. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. 2011. Вип. 1(2). С.43-81.

13. Художня функція деталі у літературному творі. Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v40128/>.

References

1. Ніколушкін А.Н. Літературна енциклопедія термінів і понятій. Москва: Інтелвак, 2001. 1600 с.

2. Краткая литературная энциклопедия. Москва: Советская энциклопедия, 1978. Т. 9. 970 с.

3. Lotman Yu.M. O russkoj literature. SPb: Iskusstvo, 1997. 845 s.

4. Trilis G.V. Elishka. Povest'. Kiev: FOP Gulyaeva, 2020. 260 s.

5. Те́н І. Історія англійської літератури. Зарубежна естетика і теорія літератури XIX–XX вв. Москва: Издательство МГУ, 1987. С.72-94.

6. Dobin E.S. Syuzhet i dejstvitel'nost'. Iskusstvo detali. Leningrad: Sovetskij pisatel', 1981. 432 s.

7. Esin A.B. Printsipy i priemy analiza literaturnogo proizvedeniya. Moskva: Nauka, 2002. 246 s.

8. Kolodina N. Khudozhestvennaya detal kak sredstvo tekstopostroeniya, vovlekayushhee chitatelya v reflektivnyj akt. Rezhim dostupa: <http://www.disscat.com/content/natsionalnoe-svoeobrazie>.

9. Kukharengo V.A. Interpretacziya tekstu. Vinniczya: Nova kniga, 2004. 272 s.

10. Lesin V.M., Pulinecz O.S. Slovník literaturoznavečnických termínů. Kyjiv: Radians'ka shkola, 1971. 485 s.

11. Pospelov G.N. Teoriya literatury. Moskva: Vysshaya shkola, 1978. 351 s.

12. Рудецька Н.М. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60–70-х років XIX сторіччя. Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. 2011. Вип. 1(2). С.43-81.

13. Художня функція деталі у літературному творі. Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v40128/>.

Pertseva V.A.,

Associate Professor, Ph.D., the Department of Ukrainian Studies Kharkiv National University of Internal Affairs,
victoria.p@ukr.net

Ukraine, Kharkiv

FUNCTION OF LITERARY DETAILS IN THE STORY OF GALINA TRYLIS «ELISHKA»

This research is essentially the first attempt to show the peculiarities of artistic thinking of modern Ukrainian writer Galina Trylis. The purpose of the article is to study the artistic part as a stylistic dominant to the works of Trylis. External (subject, natural, portrait) and internal (psychological) types of details are analyzed. The artistic details that form the images of the main heroines of the story «Elishka», as well as the details underlying the spatial-time boundaries of the work are considered separately. The functions of artistic details in the works of Galina Trylis are defined.

Key words: literary detail, literary text, structure, composition. portrait characteristics, interior, landscape.

УДК 32: 316.28 (477) + 81'373.612

Приблуда Л.М.,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій,
Smoloskyr-5@ukr.net

Україна, м. Київ

МЕТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті досліджено метонімію як засіб вторинної номінації. Установлено, що метонімія є семантичним процесом, у якому з'являється мовне оформлення різноманітних відношень суміжності, що їх установлює свідомість людини між концептуальними категоріями предметності, кількості, належності тощо.

Ключові слова: номінація, вторинна номінація, метонімія, синекдоха, суміжність.

Постановка проблеми. Лінгвістичний аналіз засвідчує, що метонімія постійно перебуває на задньому плані порівняно з метафорою, яка набагато частіше постає предметом окремих студій лінгвістів, ніж метонімія, що «супроводжує» дослідження, присвячені метафорі, і лише в окремих випадках є центральним об'єктом мовознавчих студій. З огляду на семантичну природу й структуру метонімії це явище часто ототожнювали з метафорою або розглядали як її різновид.

Мета роботи – дослідити метонімію як засіб вторинної номінації.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років науковці вивчали метонімію лише як важливий тип фігури мовлення, сутність якого полягає в процесі заміни одного лінгвістичного висловлення на інше. Термін «метонімія» запозичено в лінгвістику в другій половині XIX ст. із класичної риторики, у якій його використовували для поименовання одного з видів змін значення слова. Загальні риси теорії метонімії були визначені ще в античній риторичній традиції про метافору. У риторичній традиції метонімію трактували як незначний факт мовлення, як засіб прикрашання. Розбіжності в тлумаченні метонімії між античними авторами полягали переважно в тому, наскільки той чи той ритор оцінював її можливості прикрашати, тобто посилювати виразність мовлення.

Саме в цей час формується субституційний підхід до потрактування метонімії. Представники цього підходу вважали, що метафора є найкрасивішим та найбільш уживаним із тропів. Метонімію переважно вважали її різновидом [1;2;16].

Метонімію і синекдоху не виокремлювали. Їх було введено до однієї групи переносних слів [16, с.238].

Однак у розвиток тенденції до розмежування тропів деякі риторичні, зокрема Квінтіліан і Феофаст, почали досліджувати метонімію як явище, відмінне від метафори. При цьому увага зосереджувалася на мовних механізмах формування метонімії, на класифікаціях та функційних особливостях цього тропу [1, с.228-239]. Метонімічними називали такі вислови, які запозичували назви в близьких і споріднених предметах, що не були названі їхніми справжніми іменами. Ці назви «утворюються від імені їх творця, або запозичуються від винайденого предмета, або зі знаряддя переносяться на господаря, або з того, що робиться, на те, що робить, або з того, що утримується, на утримувача, або з утримувача на утримуване» [1, с.221-222].

Однак, попри дотримання постулатів такого підходу до потрактування метонімії, погляди риторів на

окремі аспекти функціонування цього тропу різнилися. Так, Квінтіліан, Цицерон, Деметрій розглядали метонімію як прикрасу риторичних висловів, де завдяки субституції створюється навмисне відхилення від звичайного використання слова, що прикрашає мовлення і привертає увагу слухача [16, с.239; 1, с.237-278]. Феофаст, Діонісій вважали метонімію прийомом, що передусім надає поетичному стилю пишності [1, с.241-281].

Отже, уперше теоретичного обґрунтування метонімія набуває в контексті розробки основ ораторського мистецтва. З одного боку, в античних риториках простежується тенденція до поєднання метафори й метонімії через домінування метафори як основного тропу. З іншого боку, відбувається поступове розмежування метафори і метонімії, пов'язане з вивченням інших тропів окремо від метафори.

На сучасній різниці між метафорою і метонімією наголошує сучасна дослідниця О.В. Раєвська. На її думку, метафора ґрунтується на вживанні слова, яке позначає якийсь предмет для номінації іншого предмета на основі аналогії, і вибір найменування здійснюється за аналогією, а метонімія – це вилучення будь-якої властивості з уже відображеної в мові дійсності на підставі її суміжності з властивістю нового позначуваного та вибір йому імені, що відображає у своїй семантиці цю суміжність [10].

Метонімію розглядали як виразальний засіб та як один із видів багатозначності Д.М. Шмельов, В.М. Телія, Н.Д. Арутюнова, О.О. Тараненко, М.М. Кожина, М.М. Шанський та ін. На сучасному етапі дослідження метонімії відбувається за кількома напрямками: за співвідношенням із метафорою та синекдоху (О.О. Тараненко) за окремими типами метонімічних зв'язків і перенесень (Л.П. Єфремов, О.В. Раєвська); здійснюється аналіз метонімічних перенесень на рівні граматики (О.К. Біріх) та ін.

В.В. Зайцева підкреслює, що лінгвістичне поняття метонімії не є однорідним, оскільки цей термін уживають не тільки для визначення виду тропу, а й для визначення одного зі шляхів історичного розвитку значення цього слова. Показовим є те, що навіть у структурі багатозначного терміна «метонімія» можна простежити метонімічне перенесення за моделлю «процес → результат», а саме: метонімія є одним із основних тропів у поетичному і повсякденному мовленні, в основі якого лежить перенесення назви з одного поняття на інше, що перебуває з ним у зв'язку, а також слово або вислів у такому значенні [6, с.86-87].

На сьогодні у вивченні метонімії сформувалося чотири основних підходи: психологічний, лексико-семантичний, семантико-синтаксичний та когнітивний.

Психологічний підхід бере свій початок ще з античних часів. Його прибічниками є О.О. Потебня, І.П. Лисаков, Ш. Баллі, С. Ульман, А. Анрі, Г. Пауль, О.Я. Бадеева, А.М. Токмаков. У його основі лежать психологічні асоціації за суміжністю, які відображають зв'язки, що реально існують між предметами та явищами навколишньої дійсності. Представники психологічного напрямку трактували тропи та фігури з позицій живого мовлення, мовленнєвих процесів. А.М. Токмаков зауважує, що в центрі уваги перебуває чуттєвий образ, який через акт аналітичного пізнання утворює певні судження [13, с.23]. У теорії О.О. Потебні центральним поняттям є «образ», крізь призму якого людина переходить до знання предмета, а також «думка», яка із чуттєвих образів предмета формує поняття. Ш. Баллі переконував, що причиною виникнення образів є специфіка людського розуму та нездатність до абсолютної абстракції [3, с.221-222].

На думку С. Ульмана, метонімія, як і метафора, ґрунтується на асоціації між двома ідеями. Дослідник виокремлює два типи асоціацій: асоціація між смислами та асоціація між іменами. Шукати джерело метонімії в психічній діяльності пропонує й А. Анрі. Науковець зазначає, що метонімія передбачає не логічне розуміння та логічне розгортання, а психологічне розуміння та психологічне розгортання, основною операцією якого є фокусування [20, с.22-23].

Аналізуючи психологічні й мовні механізми метонімії як семантичного та стилістичного явища, один із послідовників О.О. Потебні І.П. Лисаков зауважував, що «закон асоціації суміжності пов'язаний зі сприйняттям предметів у просторі, а закон послідовності – зі сприйняттям у часі» [7, с.268], що уможливило розширити сферу дії метонімії.

Отже, основною причиною метонімічних перенесень, на думку прихильників психологічного напрямку, є логічні відношення між поняттями суміжних об'єктів і психологічні асоціації за суміжністю, які й дають змогу переносити назви одного предмета на інший.

Проте В.В. Зайцева зауважує, що цей підхід дослідження метонімії не досить точний, оскільки характеризує поняття, що виражається переносним значенням, не є родовим стосовно того, яке характеризує, а має дещо інше якісне значення.

Другий, лексико-семантичний підхід, робить спробу пояснити семантичний механізм створення метонімії за допомогою компонентного аналізу. Об'єктом вивчення стає значення похідного слова та роль лексичного оточення для конкретизації цього значення. Прибічники цього підходу наполягають на розв'язанні питання про зміну семічного складу слів, що вживаються метонімічно. Метонімічне перенесення пояснюється перерозподілом сем вихідного слова [5] і, як наслідок, у похідного слова виникає нова архісема (загальна сема родового поняття), яка відображає ознаки, властиві цілим класам об'єктів.

У межах лексико-семантичного підходу вчені розглядають метонімічні перенесення у плані вираження, причому досить поширеною є концепція про те, що причиною метонімічного перенесення є семантичне звуке-

ння речення. Так, В.І. Харцієв підкреслює, що метонімія є однією з «універсальних звичок думки», її незастереженою формою, потребою вловлювати не тільки схожість уявлень, але й їх відношення: «А (образ) передує Х (значенню)... Усі випадки метонімії, які спостерігаємо в мові, мають один спільний характер: перехід думки від конкретнішого до віддаленішого, відстороненого значення, заміна ближчим за часом сприйняттям того, яке доходить до свідомості згодом» [15, с.87].

Третій, семантико-синтаксичний, підхід пов'язаний із ім'ям дослідника Р. Якобсона. Він потрактує метонімію не як фігуру мовлення, а як елемент загального процесу мовлення. Пов'язуючи метафору й метонімію з двома основними осями структури – парадигматичною і синтагматичною, дослідник будує метафору на заміщення поняття на осі парадигматики, що пов'язано із парадигматичними зв'язками за схожістю, а метонімію орієнтує на синтагматичну вісь, на встановлення зв'язків за суміжністю. Особливо чітко це твердження сформульоване вперше в праці Р. Якобсона, де він аналізує поезію Бориса Пастернака. Дослідник переконує, що одна тема може переходити в іншу за схожістю або за суміжністю, однак для першого випадку зручним способом позначення буде термін «вісь метафори», для другого – «вісь метонімії» [18, с.126].

Деякі мовознавці вважають, що метонімія є результатом перетворення синтаксичної структури. Так, наприклад, Є. Курилович стверджує, що основна ознака метонімії – це «зміна ієрархії всередині синтаксичної структури, яка не змінює семантичні складники». Д.М. Шмельов теж тлумачить метонімію із синтаксичної позиції. Науковець зазначає, що принцип будови метонімії (частина від цілого), впливає не тільки на синтаксичні зв'язки відповідних слів, а й на сполучуваність інших слів. При цьому, підкреслює дослідник, лексичної зміни слова не відбувається [17, с.222].

Розведення метафори й метонімії як двох полюсів у системі тропічних засобів передбачає розширене тлумачення метонімії. Науковець розуміє її як метонімічний спосіб оповіді, що відображає мовотворчість автора, коли перехід від однієї теми чи думки відбувається на основі суміжних асоціацій, тобто метонімічно.

Прибічники когнітивного підходу визначають метонімію як «когнітивний процес, у якому одна концептуальна сутність – тема – заміщає іншу концептуальну сутність – образ – у межах однієї сфери» [21, с.39]. Сучасна теорія когнітивної метонімії виникла на базі теорії когнітивної метафори, засновниками якої вважаються Дж. Лакофф, Р. Гіббс, І. Мендоза, Г. Радден та ін. У своїх дослідженнях вони розглядають метафору й метонімію не тільки як феномен мови, а як основні способи мислення. Переваги сучасного переосмислення традиційних тропів полягають у новому підході до самого механізму створення цих явищ: важливим є не семантика тропів, а різноманітні й складні форми взаємопроникнення концептуальної, мовної та художньої сфер [9, с.61].

Метонімія дає можливість поєднати два чинники – бажання мовця висловлюватися точно (для того, щоб правильно спрямувати увагу адресата) і природне прагнення думати й говорити про ті речі, які мають для нього найбільше когнітивне значення. Удало підібраний

метонімічний вислів дає змогу людині згадати про сутність, яка має більше когнітивне значення і простіше мовне вираження, тим самим викликавши уявлення про іншу сутність, менше виділену або зі складнішим позначенням [22, с.30].

Когнітивні дослідження метонімії уможлилювали по-іншому поглянути на цей феномен. Когнітивний напрям, зазначає К.А. Лут, спираючись на увесь попередній досвід традиційних лінгвістичних досліджень, дає змогу виявити ментальні основи мовних явищ та значно розширити погляди на метонімію. У межах когнітивного підходу метонімію розглядають не лише як лінгвістичне явище, а й як фундаментальну властивість нашої свідомості, як один із принципів організації повсякденного мислення і певний спосіб концептуалізації та категоризації дійсності. Вона є основним когнітивним процесом, у якому одне поняття надає доступ до іншого спорідненого, суміжного, який відіграє важливу роль у структуруванні концептуалізації людського досвіду [8, с.374-375].

Когнітивне визначення метонімії повністю не заперечує традиційний аналіз метонімії в умовах суміжності, якщо її розуміти як концептуальну суміжність (концепти в межах одного фрейму пов'язані відношенням концептуальної суміжності з іншими концептами в межах того самого фрейму [8, с.375]. Дж. Лакофф і Р. Гіббс переконують, що два поняття, які беруть участь у «народженні» метонімії, є складниками одного концептуального комплексу, тобто вони є суміжними (спорідненими) елементами в межах однієї ідеальної когнітивної моделі [8, с.375].

Когнітивний підхід до вивчення метонімії увібрав у себе досягнення традиційних підходів. Він дає змогу розширити межі традиційного розуміння цього феномена, розглядаючи метонімію як когнітивний механізм, що використовується для логічних операцій та суджень про світ, концептуалізації та категоризації позамовної діяльності. Когнітивну сутність метонімії вбачають у тому, що під час процесу метонімізації одна концептуальна сутність забезпечує доступ до іншої концептуальної сутності в межах однієї концептуальної сфери.

Розрізняємо поняття метонімії та синекдохи, яка теж є одним зі способів формування вторинного номінативного змісту. Слід зауважити, що питання співвідношення метонімії та синекдохи вирішується неоднозначно. Багато дослідників розглядають синекдоху як різновид метонімії на тій підставі, що синекдоха дуже близька до метонімії і точної межі між ними немає. Так, Н.М. Блинова підкреслює, що синекдоха – це вид метонімії, який ґрунтується на суміжності кількісного характеру при відношеннях між цілим або взагалі чимось більшим і його частиною або взагалі чимось меншим, між певною сукупністю та її окремим елементом. За допомогою синекдохи щось ближче, вужче може виступати як знак дальшого, ширшого і навпаки, дальше – як знак ближчого [4, с.15].

Синекдоху як різновид метонімії характеризує Н.Ф. Резяпова. Науковець аналізує синекдоху як різновид метонімії і вказує на те, що «більшість метонімічних відношень у найзагальнішому вигляді можуть бути зведені до синекдохічних (частина замість цілого і ціле замість частини)», «синекдохічні назви людини за час-

тиною тіла, за предметом одягу чи за іншою специфічною ознакою» [11, с.33].

Різновидом метонімії потрактовує синекдоху А.Г. Удинська. Дослідниця висловлює думку про те, що вона зумовлена взаємодією понять частини та цілого. Суміжність стає підґрунтям виділення різних видів метонімії – каузальної, атрибутивної, просторової, темпоральної, кількісної [14, с.287]. Відомі й інші погляди на співіснування цих мовних явищ. Так, наприклад, Ш. Баллі розрізняє синекдоху і метонімію. На думку У. Еко, метонімію потрібно потрактовувати як вихідний троп, який ґрунтується на ланцюжку асоціативних суміжностей. Водночас представники Льезької групи на чолі з Ж. Дюбуа, доводять, що є проміжні форми тропів, які взаємодіють між собою. Основною фігурою пропонують вважати синекдоху.

На різниці між цими мовними явищами наголошував В.О. Скиба. Він наполягав на тому, що синекдоха не є різновидом метонімії. На його думку, «синекдоха не виводить художника за межі всього визначеного діапазону: частина – ціле, вид – рід. Синекдоха у справжнього художника завжди оригінальна, займає своє особливе місце. Це гра художника з поняттями через зміни їх обсягу заради виразності. Але, називаючи частину замість цілого, художник має на увазі ціле, чим підкреслює характерне в образі. Синекдоха допомагає висловити багато чого, до того ж меншою кількістю слів. Синекдоху часто використовують у повсякденній мові» [12, с.70-73].

Висновки. Ураховуючи всі попередні інтерпретації, подаємо власне тлумачення метонімії в художньому мовленні. На нашу думку, метонімія – це семантичний процес, у якому виникає мовне оформлення різноманітних відношень суміжності, що їх устанавлює свідомість людини між концептуальними категоріями предметності, кількості, належності тощо. Синекдоху визначаємо як один із видів метонімії, зокрема кількісний тип семантичного перенесення.

Література

1. *Античные теории языка и стиля: антология текстов*. [Сб.]. Санкт-Петербург: Алетейя, 1996. 362, 1 с.
2. *Аристотель. Риторика. Поэтика / Аристотель; [пер. с древнегреч. О. Цыбенко, В. Апельрот]*. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
3. *Балли Ш. Французская стилистика*. Москва: Изд-во иностр. лит, 1961. 394 с.
4. *Блинова Н.М. Функционально-стилистический аспект лексичних перенесень у публіцистичних текстах І.Я. Франка (1878 – 1907 рр.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2007. 19 с.*
5. *Гақ В.Т. К типологии лингвистической номинаций. Языковая номинация: общие вопросы*. Москва: Наука, 1977. С.230-293.
6. *Зайцева В.В. Проблема визначення поняття метонімії. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: научный журнал. Серия: «Филология. Социальные коммуникации». 2009. Т. 22 (61). № 2. С.86-90.*
7. *Лысаков И.П. Теория словесности в связи с данными языковедения*. Москва: Просвещение, 1964. 419 с.
8. *Лут К. Метонімія: когнітивний погляд на традиційний феномен. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. 2011. Вип. 15. С.372-376.*

9. Молчанова Г.Т. Когнитивная стилистика и стилистическая типология. Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и Межкультурная коммуникация. 2001. № 3. С. 60-72.

10. Раевская О.В. О некоторых типах дискурсивной метонимии. Известия АН. Серия литературы и языка, 1999. III. 58. № 2. С. 3-12.

11. Резяпова Н.Ф. Метонимия в новой газетно-публицистической и разговорной лексике современного немецкого языка (на материале имен существительных, прилагательных и глагольной лексики): дисс.... канд. филол. наук; 10.02.04. Москва, 1994. 194 с.

12. Скуба В.А. «Идет-будет зеленый шум...» (Метонимия и синекдоха). Русская словесность. 2001. № 2. С. 70-75.

13. Шомаков А.Н. Метонимия как средство прагматического воздействия: на материале французской кинокритики: дисс.... канд. филол. наук; 10.02.05. Москва, 2000. 186 с.

14. Удинська А.Т. Морфологічні характеристики метонімії на позначення людини в англійській і українській мовах. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. № 7. С. 286-290.

15. Харциев В. Элементарные формы поэзии. Вопросы теории и психологии творчества. 2-е изд. Харьков, 1911. III. 1. С. 79-95.

16. Цицерон М.Т. Три трактата об ораторском искусстве / пер. с лат. Ф.А. Петровский. Москва: Наука, 1972. 453 с.

17. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). Москва: Наука, 1973. 280 с.

18. Якобсон Р.О. Заметки о прозе поэта Пастернака. Работы по поэтике / пер. с англ. О.А. Садаковой. Москва: Прогресс, 1987. 460 с.

19. Eco U. The Theory of Semiotics. Bloomington: Indiana University Press, 1979. 354 p.

20. Henry A. Métonymie et métaphore. P.: Klincksieck, 1971. 160 p.

21. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.

22. Langacker R.W. Reference-point constructions. Cognitive Linguistics. 1993. Vol. 4. № 1. P. 1-38.

References

1. Antychne teoryy yazuka y stilia: antolohyia tekstov: [Sb.]. Sankt-Peterburh: Aletia, 1996. 362, 1 s.

2. Arystotel. Rytoryka. Poetyka / Arystotel; [per. s drevnehrrech. O. Tsubenko, V. Appellrot]. Moskva: Labyrint, 2000. 224 s.

3. Bally Sh. Frantsuzskaia stylistyka. Moskva: Yzd-vo ynostr. byt, 1961. 394 s.

4. Blynova N.M. Funktsionalno-stylistychnyi aspekt leksychnykh perenesen u publitsychnykh tekstakh I.Ya. Franka (1878–1907 rr.): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk; 10.02.01. Dnipropetrovsk, 2007. 19 s.

5. Hak V.H. K typolohyy lyinhvystycheskoi nomynatsyi. Yazukovaia nomynatsyia: obshchye voprosu. Moskva: Nauka, 1977. S. 230-293.

6. Zaitseva V.V. Problema vyznachennia poniattia metonimii. Uchenue zapysky Tavrycheskoho natsionalnoho unyversyteta ym. V.Y. Vernadskoho: nauchnyi zhurnal. Seryia: «Fylolohyya. Sotsyalnye kommunykatsyy». 2009. T. 22 (61). № 2. S. 86-90.

7. Lusakov Y.P. Teoryia slovesnosti v svyazy s dannymy yazukovedenyia. Moskva: Prosveshchenye, 1964. 419 s.

8. Lut K. Metonimii: kohnityvnyi pohliad na tradytsiinyi fenomen. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo unyversytetu. Serii: Lihvistyka. 2011. Vyp. 15. S. 372-376.

9. Molchanova G.T. Kohnityvnaia stylistyka y stylistycheskaia typolohyya. Vestnyk MGU. Ser. 19. Lyinhvistyka y Mezhykulturaia kommunykatsyia. 2001. № 3. S. 60-72.

10. Raevskaya O.V. O nekotorykh typani dyskursyvnoi metonimy. Yzvestyia AN. Seryia lyteratury y yazuka, 1999. T. 58. № 2. S. 3-12.

11. Reziapova N.F. Metonymyia v novoi hazetno-publytsytycheskoi y razghovornoii leksyke sovremennoho nemetskoho yazuka (na materyale ymen sushchestvytelnykh, prylahatelnykh y hlaholnoi leksyky): dys. ... kand. fylol. nauk; 10.02.04. Moskva, 1994. 194 s.

12. Sbyba V.A. «Ydet-hudet zelenii shum...» (Metonymyia y synekdoha). Russkaia slovesnost. 2001. № 2. S. 70-75.

13. Tokmakov A.N. Metonymyia kak sredstvo pragmatycheskoho vozdeistvyia: na materyale frantsuzskoi kynokrytyky: dys. ... kand. fylol. nauk; 10.02.05. Moskva, 2000. 186 s.

14. Udynska A.H. Morfolohichni kharakterytyky metonimiv na poznachennia liudyny v anhliiskii i ukrainskii imeni Lesi Ukrainky. 2010. № 7. S. 286-290.

15. Khartsyev V. Elementarnue formu poezyy. Voprosu teoryy y psykhilohyy tvorchestva. 2-e yzd. Kharkiv, 1911. T.1. S. 79-95.

16. Tsytseron M.T. Try traktata ob oratorskom yskusstve / per. s lat. F.A. Petrovskiy. Moskva: Nauka, 1972. 453 s.

17. Shmelev D.N. Problemu semantycheskoho analiza leksyky (na materyale russkoho yazuka). Moskva: Nauka, 1973. 280 s.

18. Yakobson R.O. Zаметky o proze poeta Pasternaka. Rabotu po poetyke / per. s anhli. O.A. Sadakovoi. Moskva: Prohress, 1987. 460 s.

19. Eco U. The Theory of Semiotics. Bloomington: Indiana University Press, 1979. 354 p.

20. Henry A. Métonymie et métaphore. P.: Klincksieck, 1971. 160 p.

21. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.

22. Langacker R.W. Reference-point constructions. Cognitive Linguistics. 1993. Vol. 4. № 1. P. 1-38.

Prybluda L.M.,

docent of the department of humanitarian disciplines National University of Food Technologies, Smolenskyp-5@ukr.net
Ukraine, Kyiv

METONYMY AS A MEANS OF SECONDARY NOMINATION REALIZATION

Metonymy as a means of secondary nomination is explored in the article. Metonymy is found to be a semantic process in which linguistic registration of various relations of adjacency emerges, which is established by a person's consciousness between conceptual categories of subject matter, quantity, belonging, etc.

Key words: nomination, secondary nomination, metonymy, synecdoche, contiguity.

УДК 811.112.2'255:82-31

Чердниченко В.П.,

д. філос. в галузі гуманітарних наук, ст. викладач кафедри германської філології та перекладу
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, chevika13@gmail.com

Україна, м. Миколаїв

ЛЕКСИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛИ ФРАНЦА КАФКИ «EIN LANDARZT»

У статті досліджено лексичні та структурні мовні зміни на матеріалі перекладу новели Франца Кафки «Ein Landarzt» українською мовою. За основний правив перекладознавчо-зіставний метод аналізу оригіналу і тексту перекладу із залученням елементів контекстуального, соціолінгвістичного та трансформаційного аналізів. В результаті дослідження вдалося встановити, що лексико-семантичні трансформації тексту перекладу зазвичай функціонують у вигляді лексичного розгортання, додавання лексичних елементів, пропуску лексем, зміщення. Система граматичних трансформацій, характерних для українського перекладу новели, представлена зміною порядку слів, зміною синтаксичної конструкції, зміною граматичних форм частин мови, серед яких преважує форма числа.

Ключові слова: граматичні трансформації, лексико-семантичні трансформації, новела, художній переклад.

Постановка проблеми. Художній текст має свою мікро- і макросемантику, мікро- і макроструктуру. Семантику тексту зумовлено комунікативним завданням передачі інформації. Структура тексту визначається особливостями внутрішньої організації одиниць тексту і закономірностями взаємозв'язку цих одиниць в рамках цілісного повідомлення.

Структурний підхід до дослідження художнього тексту сприяє виокремленню його компонентів та ідентифікації закономірностей організації. Інтерес до експресивного синтаксису зумовлений необхідністю вивчення мовних засобів, за допомогою яких можна досягти максимального впливу на читача, що у свою чергу сприяє реалізації прагматичного компонента.

Переклад художнього прозового тексту, визначаючись єдністю смислового й емоційного сприйняття, створюється завдяки експлікації в ньому знань, характеру і способу їх репрезентації, пояснення та інтерпретації яких власне й зумовлює емоційне сприйняття гіпотетичним читачем дійсності художнього тексту [1, с.90]. У німецькомовній художній прозі багато думок завуальовано та приховано через уведення в прозовий текст розмаїття синтактико-стилістичних маркерів, через які можна досягти максимального впливу на читача.

В процесі перекладу перекладач має розрізнити три рівні аналізу структури речення: семантичний, інформаційно-комунікативний та формально-синтаксичний. Причому перші два рівня не можуть бути змінені в процесі перекладу, тож для їх відтворення перекладач вдається до змін на формально-синтаксичному рівні [2, с.212]. Перекладач не може змінювати семантичні елементи висловлювання або замінити тему ремою, проте він може обирати лексеми, словоформи, словосполучення та синтаксичні структури, щоб передати якомога краще зміст двох перших рівнів. Тож метою нашої роботи є виявлення структурних та лексичних змін у перекладі новели Франца Кафки «Ein Landarzt».

Виклад основного матеріалу. Специфіка художнього перекладу як засобу передачі художньої інформації, і насамперед художнього образу, а також необхід-

ність приведення тексту перекладу у певну відповідність до граматичних та синтаксичних норм мови перекладу зумовлює необхідність широкого застосування граматичних замінів. Так, у перекладі новели Франца Кафки «Ein Landarzt» структурні зміни виражені різного роду граматичними та лексико-семантичними трансформаціями [3]. Для прикладу наведемо наступний уривок:

Ich war in großer Verlegenheit: eine dringende Reise stand mir bevor; ein Schwerkranker wartete auf mich in einem zehn Meilen entfernten Dorfe; starkes Schneegestöber füllte den weiten Raum zwischen mir und ihm; einen Wagen hatte ich, leicht, großräderig, ganz wie er für unsere Landstraßen taugt; in den Pelz gepackt, die Instrumententasche in der Hand, stand ich reisefertig schon auf dem Hofe; aber das Pferd fehlte, das Pferd. [4, S.32].

Я опинився в скрутному становищі; треба було терміново їхати; важко хворий чекав на мене в селі, віддаленому на десять миль; сильна снігова хуртовина наповнювала великий простір межі мною й ним; легкий візок на високих колесах, саме такий, що придатний для сільських доріг, я мав; загорнувшись у хутро, з торбинкою для інструментів у руках, я стояв на подвір'ї, готовий у дорогу; але не було коня. [5].

У зазначеному уривку граматичні трансформації представлені:

1) зміною порядку слів:

- *einen Wagen hatte ich, leicht, großräderig, ganz wie er für unsere Landstraßen taugt* – *легкий візок на високих колесах, саме такий, що придатний для сільських доріг, я мав;*

- *in den Pelz gepackt* – *загорнувшись у хутро.*

2) зміною синтаксичної конструкції:

- *eine dringende Reise stand mir bevor* – *треба було терміново їхати;*

- *in einem zehn Meilen entfernten Dorfe* – *в селі, віддаленому на десять миль;* – *aber das Pferd fehlte* – *але не було коня;*

3) заміною граматичних форм частин мови, а саме форми числа:

- *in der Hand* – *у руках.*

Лексико-семантичні трансформації функціонують в тексті перекладу у такому вигляді:

1) лексичне розгортання (вживання замість словосполучення – слова без значної зміни значення):

- *in großer Verlegenheit* – в скрутному становищі;
- *ein Schwerkranker* – важко хворий;
- *Schneegestöber* – снігова хуртовина;
- *großrädrig* – на високих колесах;
- *Landstraßen* – для сільських доріг;
- *die Instrumententasche* – з торбинкою для інструментів;

- *reisefertig* – готовий у дорогу;

2) пропуск лексичних елементів:

- *Ich war in großer Verlegenheit* – Я опинився в скрутному становищі;

- *für unsere Landstraßen* – для сільських доріг;

- *aber das Pferd fehlte, das Pferd* – але не було коня;

3) зміщення (заміна одного родового поняття іншим в рамках загального родового поняття):

- *Ich war in großer Verlegenheit* – Я опинився в скрутному становищі.

Широке використання при перекладі різного виду трансформацій також можна простежити у такому уривку:

Als ich aber meine Handtasche schließe und nach meinem Pelz winke, die Familie beisammensteht, der Vater schnuppernd über dem Rumglas in seiner Hand, die Mutter, von mir wahrscheinlich enttäuscht – ja, was erwartet denn das Volk? – tränenvoll in die Lippen beißend und die Schwester ein schwer blutiges Handtuch schwenkend, bin ich irgendwie bereit, unter Umständen zuzugeben, daß der Junge doch vielleicht krank ist. [4, S.35].

Коли ж я закриваю свою торбинку і даю знак, щоб подали мені хурто, тимчасом як родина стоїть і чекає – батько принохується до склянки рому, яку тримає в руках, мати, певно, дуже розчарована – але чого хочуть від мене ці люди? – зі сльозами на очах кусає губи, а сестра розмахує наскрізь просякнутим кров'ю рушником, – у мене прокидається сумнів: а може, хлопець і справді хворий? [5].

Структурні зміни у наведеному уривку представлені такими граматичними трансформаціями:

1) зміна синтаксичної конструкції:

- *und nach meinem Pelz winke* – і даю знак, щоб подали мені хурто;

- *der Vater schnuppernd über dem Rumglas* – батько принохується до склянки рому;

- *in seiner Hand* – яку тримає в руках;

- *tränenvoll in die Lippen beißend und die Schwester ein schwer blutiges Handtuch schwenkend* – зі сльозами на очах кусає губи, а сестра розмахує наскрізь просякнутим кров'ю рушником;

- *daß der Junge doch vielleicht krank ist* – а може, хлопець і справді хворий?

2) заміна граматичних форм частин мови, а саме форми числа:

- *in seiner Hand* – в руках.

3) зміна порядку слів:

- *die Mutter, von mir wahrscheinlich enttäuscht* – мати, певно, дуже розчарована.

Лексико-семантичні трансформації у перекладі новели фігурують наступним чином:

1) пропуск лексичних елементів:

- *die Mutter, von mir wahrscheinlich enttäuscht* – мати, певно, дуже розчарована.

2) додавання лексичних елементів:

- *die Familie beisammensteht* – тимчасом як родина стоїть і чекає;

- *die Mutter, von mir wahrscheinlich enttäuscht* – мати, певно, дуже розчарована;

- *ja, was erwartet denn das Volk?* – але чого хочуть від мене ці люди?;

- *tränenvoll in die Lippen beißend* – зі сльозами на очах кусає губи.

3) лексичне розгортання:

- *über dem Rumglas* – до склянки рому;

- *tränenvoll* – зі сльозами.

4) конкретизація (заміна родового поняття видовим, назви класу – назвою одного з підкласів, заміна загального (збірного) поняття його складовими):

- *Handtasche* – торбинку;

- *ja, was erwartet denn das Volk?* – але чого хочуть від мене ці люди?;

5) зміщення:

- *ja, was erwartet denn das Volk?* – але чого хочуть від мене ці люди?;

6) стилістична спеціалізація (мотивоване вживання замість стилістично нейтрального засобу елемента з експресивним, емоційно-оцінним, образним або функціонально-стилістичним відтінком):

- *ein schwer blutiges Handtuch* – наскрізь просякнутим кров'ю рушником.

7) цілісне перетворювання (корінна зміна способу опису ситуації, заміна образу, що ґрунтується на декількох важкорозрізнюваних трансформаціях):

- *bin ich irgendwie bereit, unter Umständen zuzugeben* – у мене прокидається сумнів.

Висновки. Структурні зміни у перекладі новели Франца Кафки «Ein Landarzt» проявляються у зміні порядку слів, зміні синтаксичної конструкції, зміні граматичних форм частин мови, а саме – форми числа. Лексичні особливості організації тексту перекладу проявляються у вигляді лексичного розгортання, додаванні / пропуску лексичних елементів, зміщення.

Напрями подальшої роботи вбачаємо у поглибленому дослідженні перекладу новели Ф. Кафки «Ein Landarzt» на основі отриманих результатів.

Література

1. Ревзин Н.М. Современная структурная лингвистика (Проблемы и методы). – Москва: Наука, 1977. – 264 с.

2. Федотова Н.О. До класифікації синтаксичних суб'єктних трансформацій в англо-українському перекладі // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ: Видавничий Дім Дм. Бураго, 2004. – Вип.14, кн.2. – С.210-213.

3. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский. – Москва: Высшая школа, 1991. – 255 с.

4. Die grossen Meister. Deutsche Erzähler des 20. Jahrhunderts / ausgewählt von Rolf Hochhuth. – Gütersloh: Mohr & Co GmbH, 2006. – B. 2. – 607 S.

5. Кафка Ф. Сільський лікар [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3250>

References

1. Revzyn Y.Y. *Sovremennaiia strukturaia lnhivystyka (Problemy i metody)*. – Moskva: Nauka, 1977. – 264 s.
2. Fedotova N.O. *Do klasyfikatsii syntaktychnykh subiektnykh transformatsii v anhlo-ukrainskomu perekladі // Movni i kontseptualni kartyny svitu*. – Kyiv: Vydavnychi Dim Dm. Buraho, 2004. – Vyp.14, kn.2. – S.210-213.

3. Arkhypov A.F. *Samouchytel perevoda s nemetskoho yazyka na russkyi*. – Moskva: Vysshiaia shkola, 1991. – 255 s.
4. *Die grossen Meister. Deutsche Erzähler des 20. Jahrhunderts / ausgewählt von Rolf Hochhuth*. – Gütersloh: Mohnd & Go GmbH, 2006. – B. 2. – 607 S.
5. *Kafka F. Silskyi likar [Elektronnyi resurs]* – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3250>

Cherednychenko V.P.,

PhD, senior lecturer of the Mykolaiv national University named after V.O. Sukhomlinsky, chevika13@gmail.com

Ukraine, Mykolaiv

**LEXICAL AND STRUCTURAL CHANGES IN THE TRANSLATION
OF THE NOVEL FRANZ KAFKA'S «EIN LANDARZT»**

The article examines lexical and structural language changes based on the translation of Franz Kafka's novel «Ein Landarzt» in Ukrainian. Translation and comparable are comparative methods of analysis of the original and the translation text using elements of contextual, sociolinguistic and transformational analysis. As a result of the research, it was found that lexical-semantic transformations of the translation text usually function in the form of lexical deployment, addition of lexical elements, omission of lexemes, and displacement. The system of grammatical transformations characteristic of the Ukrainian translation of the novel is represented by changing the word order, changing the syntactic structure, changing the grammatical forms of parts of speech, among which the number form prevails.

Key words: *grammatical transformations, lexical and semantic transformations, novel, literary translation.*

УДК 821.161.2.09 «193»

Шарова Т.М.,

к. філол. н., доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Tanya_sharova@ukr.net

Україна, м. Мелітополь

СХЕМАТИЧНІ ШЛЯХИ РЕПРОДУКУВАННЯ СВІТУ У ВИМІРІ КАНОНУ СОЦРЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ КОСТЯ ГОРДІЄНКА)

У дослідженні осмислено тему села у вимірі нормативної системи координат соціалістичного реалізму на прикладі творів Костя Гордієнка. Наголошено на тому, що в основу художніх творів письменник поклав події, що відбувалися під час примусової колективізації в селах. Поєднання ідеологічних штампів та власних творчих інтенцій репродукувало у творах К. Гордієнка більш схематичні шляхи моделювання дійсності з акцентом на соціалістичному міфотворенні, а також підштовхувало прозаїка до творення особливого світу, що правдиво відтворював трагічні реалії українського села в епоху колективізації.

Ключові слова: жанр, селянство, повість, герой, поетика, мета, влада.

Постановка проблеми. Із перших днів установа радянської влади в Україні сталінське керівництво проводило антиселянську політику: то примушуючи платити непомірні податки та виконувати хлібозаготівельні плани, то заганяючи в комуні / артілі, то конфісковуючи майно й виселяючи заможних господарів, що своєю невтомною працею творили добробут родини. На листопадовому пленумі ЦК ВКП(б) в 1929 році партія голосила курс на суцільне, масове «будівництво колгоспів за рахунок маломісного і середнього селянства» та «ліквідацію куркуля як класу». На думку С. Кульчицького, «куркульська небезпека» була технічним важелем, за допомогою якого вони (комуністи. – Т.Ш.) розраховували загнати в колгоспи всю селянську масу» [5, с.37] та приборкати бунтівну частину українських селян, що чинила організований спротив примусовій колективізації.

Ініційовані радянською владою прискорені темпи та силові методи політичних кампаній (у тому числі – колективізації) «набували в українському літературному дискурсі тридцятих років такого ж значення й рівня художнього осмислення, як і, власне, самі кампанії» [9]. «Масовий колгоспний рух» представлений у художніх творах різного жанрового спрямування: від величальних пісень трудівникам «соціалістичних ланів» у поезії П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, К. Герасименка, Т. Масенка та ін. до «колгоспних» п'єс «Диктатура» І. Микитенка, «Намул» Д. Ходченка, «Потомки» Ю. Яновського, «В степах України» О. Корнійчука та ряду ін. Значно зростає й активізується епічне моделювання радянських ідеологем у прозових текстах Д. Бедзика, С. Добровольського, Г. Епіка, І. Кириленка, Г. Коцюби, О. Слісаренка, багатьох інших письменників, які в ідеологічно витриманих формулах демонстрували (або змушені були демонструвати) свою лояльність / підтримку політичному курсу радянської влади. За справедливими спостереженнями О. Філатової, «гострі конфлікти, драматичні сутички, неординарні характери відійшли на другий план так, ніби тодішнє село не знало жодних труднощів, а внутрішній світ героя, його поривання зводились до єдиного бажання – перевиконати встановлену норму, знищити класового ворога чи перемогти в соціалістичному змаганні серед колгоспних бригад» [9].

Мета роботи – осмислити тему села у вимірі нормативної системи координат соціалістичного реалізму на прикладі творів Костя Гордієнка.

Виклад основного матеріалу. Нині осмислення теми села може передаватись «через риторичку епохи її приховану сутність» [2, с.125]. У 1934 році двома виданнями виходить його повість «Зерна», яка матиме згодом цікаву, навіть більше – детективну історію. Структурно твір складається з двох частин (відомо, що письменник планував написати й третю частину. – Т.Ш.), позначених указівкою на місце і час написання. До того ж у заголовку повідомлялося, що «Зерна» увібрала в себе художній матеріал повісті «Артіль» (1931). Так, перша частина з указівкою «Харків – Лебедин, 1931 р.» вийшла окремим виданням під назвою «Артіль: повість. Книга перша. Друга частина твору Гордієнка «Літо: з книги «Артіль»» містила посилання на «Харків – Лебедин, 1932 р.». У 1934 році письменник підготував новий варіант повісті та видрукував його під назвою «Косарі, в'язальниці. З книги «Зерна», додавши до змісту окремі розділи першого видання. Після двох видань, які вийшли майже одночасно і свідчили про певний успіх у «читацької громадськості» та критики, «Зерна» ніколи більше не перевидавалися. Повість прагнув «забути» сам автор, не дбаючи про її подальше літературне життя. До початку 1960-х років текст «Зерен» не згадували й літературні критики: ні в загальних оглядах літератури, ні в рецензіях, присвячених творчості письменника. Уривки з оновленого варіанту твору з передмовою «Крута борозна» Кость Гордієнко підготував та опублікував тільки 1989 року – в переддень розпаду партоточеної держави, її системи всезагального контролю та політичної цензури.

Написана по свіжих слідах реальних подій повість «Зерна» дала назву окремому циклу творів, до якого, крім неї, ввійшли ще дві повісті – «Артіль» (1932) і «Сквар і син» (1935). В основу всіх трьох творів покладено події, що відбувалися під час примусової колективізації в селах Лебединського району на Сумщині, очевидцем яких був К. Гордієнко. Перша частина «Зерен» відбиває події 1931 року й фактично підсумовує перший рік колгоспного будівництва, оповідь другої завершу-

ється восени 1932 року, напередодні масового голодомору.

Локально осмислюючи історію роботи письменника над повістю, його численних редагувань і переробок, уточнень і корегувань тексту під впливом самоцензури, потім – забуття протягом п'яти десятиліть, цілком логічно постає питання про причини надто пильної уваги автора до твору. Уже перше наближення до тексту, написаного в переддень найтрагічнішої в історії українського народу гуманітарної катастрофи, засвідчує дещо іншу рецепцію радянської колективізації, відмінну від соцреалістичного міфотворення і за пафосом, й за загальною настроєвою тональністю. Справжній сенс полягає в тому, що приховані під натяками й алюзіями ідеї, проблеми, образи актуалізують суттєво глибші семантичні пласти, що виходять за межі мажорного, оптимістичного стилю літератури 30-х років ХХ століття. Відтак, за «ортодоксально потрактованими картинами» бачиться «той об'єктивний зміст, що перевищує ортодоксальну інтерпретацію, виходить за її межі...» [3, с.112].

Уже традиційно для індивідуального «почерку» Костя Гордієнка композиційну структуру повісті складають окремі розділи-фрагменти, кожен із яких має свою (невибагливу) назву, своїх героїв, свої колізії. У тексті можна простежити зафіксовані майже документально буденні історії героїв села Буймир (улюблений топос письменника), фактографічно відображені життєві явища, часом обтяжені побутовими дрібницями, деталями виробничих процесів і колективної праці. Саме на таку специфіку матеріалу вказують заголовки – «Сівачі», «В'язільниці», «Косарі», «Скиртоправи», «Політниця». Тема твору та манера викладу в «Зернах» не змінилися: авторська увага прикметно зміщена в бік соціально значимого, а не індивідуально-особистісного, психологічного.

Провідний художній конфлікт твору розгортається на соціальному ґрунті «класової боротьби й колгоспного будівництва». З одного боку, в ньому беруть участь учорашні бідняки, наймити (голова колгоспу Павло Бурмак, його матір, комсомолка Ладька, активістки Марта, Суха Мотря, колишній «червоний партизан», комуніст Мажара, бригадир передової бригади Стах, Славко-тракторист та ін.), з другого – сільські багатії, колишні хазяї Дерішкур, Бурда і т. зв. підкуркульники Хірійохта, Хелемеля, Мелехеда, які після вилучення майна та усуспільнення землі, забезпечуючи себе від висилки за межі України, змушені вступити до колгоспу. Загострення конфлікту заможних господарів і бідняків Буймиру корелюється суспільно-політичними чинниками, які зламали традиційну систему світоглядних цінностей та позначилися на індивідуальній психології селян-хліборобів (зокрема – сталінською концепцією «загострення класової боротьби», «ліквідації куркульства як класу», «лінією партії» на арешти та експропрацию майна незгідних із колективізацією та ін.).

Сюжет повісті позбавлений гострої інтриги та динамізму, позаяк на першому плані – масові сцени, розмови (на зборах і засіданнях, в полі й на бригаді, в стайні й у саду і под.), численні діалоги й полілоги персонажів, в яких подаються відомості про ті чи інші явища реальності або постфактум інтерпретуються епізоди минулого. Духовний і морально-етичний світ Гордієнкових героїв

виражений нарративною автентикою, підживленою багатством живої народної мови. Говорити від себе автор уникає, «небагатослівний» і всевідаючий оповідач. Як писав М. Острик у передмові до двотомного видання творів Костя Гордієнка, «елементи дії... посідають другорядне місце. Основне в художній тканині... – це передача роздумів і розмов людей або прямою мовою, або ж за допомогою так званих «внутрішніх монологів, непрямих монологів...» [7, с.3].

Локально вплітаються в текстовий простір форми динамічного опису, особливо в пейзажах, предметах інтер'єру, портретних характеристиках, що передають українську автентичність і колорит. Прикметними в поезії твору постають фольклорні засоби індивідуалізації характерів персонажів: прислів'я («умна жона, як мішок пшона, а як пшоно у вузлі, так і ум у гузні») й приповідки («Хелемеля Мелехеда – одного поля ягоди...»), перекази й бувальщини («прийшов край нашій житні (...). Тринадцята глава Іоанна каже: будуть залізні скорпійони літати і нападуть на людей»), гумористичні історії тощо. Народнописенні мотиви «подаються автором здебільшого "цитатно" або вводяться як поетичні нюанси в мові персонажів» [4, с.144].

У «Зернах» письменник вперше у своїй творчій практиці вдається до зображення образу політично загартованого героя-комуніста, активного виразника «нвої» правди. На першому плані в характеротворенні – організаційні здібності, вміле господарювання, захист бідних. Показаний у русі, але без внутрішньої еволюції, позитивно маркований герой позбавлений вагань і самокритики, впевнений у справі побудови «щасливого майбутнього» для колишніх бідняків. Всі емоції та переживання голови артілі «Червоний партизан» спрямовані на досягнення цієї мети. Він не тільки організовує роботу колективного господарства, але й очолює соціалістичні перетворення в селі Буймир (закладає новий сад, відкриває ясла для дітей, хату-читальню). Натомість особисті інтенції Павла Бурмака (стосунки з дружиною, матір'ю) відтворені без експресивної виразності та глибини. В означеному контексті варто мати на увазі, що соцреалістичне міфотворення, базується на ідеологічних константах, які «табують не окремі форми життєвої діяльності, а абстрактний універсальний об'єкт – людське як таке» [8, с.17]. Відтак, у межах окресленого підходу герой-комуніст Бурмак постає «як суб'єкт революційної практики, представник наступального класу, як перетворювач, що оволодіває силами зовнішньої і внутрішньої природи, – і зовсім нецікава як конечний, смертний, страждаючий індивід, що живе болями і надіями» [6, с.119].

У різних семантичних контекстах повість К. Гордієнка представляє трагічний хронограф державної репресивної політики проти українського селянства, що призвела до трагедії голодомору. Логіка наукових розвідок засвідчує [1], [3], [5], для проведення форсованими методами «соціалістичної індустріалізації» радянська система потребувала величезних коштів (для придбання закордонного устаткування, машин, для оплати праці іноземних інженерів-консультантів та ін.), вилучити які можливо лише було за рахунок експорту продовольства. Щоб забезпечити темпи «соціалістичної індустріалізації», в 1928 році радянська влада прийняла рішення про хлібозаготівлю,

встановивши для України непомірні плани. За невиконання державних зобов'язань карала «натуральними штрафами» (вилучення мізерних залишків пшениці, залишеної на посів, товарного і продовольчого зерна, продуктів тривалого зберігання), потім призупиняла будь-яке продовольче постачання, списки колгоспів-штрафників вносила до «чорних дошок», прирікаючи людей на голодну смерть. Із метою обмеження масової міграції селян, які під загрозою голодної смерті намагалися покинути села, виставлювалися загороджувальні загоны.

Висновки. Загалом, осмислюючи творчість Костя Гордієнка на межі та в 1930-ті роки, спостерігаємо практично повну зосередженість письменника на темі карколомних змін в українському селі, пов'язаних із примусово втілюваною політикою колективізації. Варто відзначити як факт суттєве увиразнення в тематиці й поетиці «сільських» нарисів, оповідань, повістей, роману ідеологічного компоненту (чинник заангажованості був характерним і для виховної повісті «Буян»), нав'язуваного засадами соціалістичного реалізму. Поєднання ідеологічних штампів та власних творчих інтенцій, з одного боку, репродукувало у творах К. Гордієнка більш схематичні шляхи моделювання дійсності з головним акцентом на соцреалістичному міфотворенні. З іншого боку, підштовхувало прозаїка до творення особливого світу (прихованого за іносказаннями та натяками, доповненого творчою вигадкою), що неприкрашено правдиво відтворював трагічні реалії українського села в епоху сталінської колективізації.

Література

1. Васильєв В.Ю. Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: зб. ст.* Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. № 31. С.140-150.
2. Васильєв М.С. Український роман 1920-х – початку 1930-х років: генерика й архітектоніка: монографія. Кам'янець-Подільський: Буїницький О.А., 2007. 208 с.
3. Дзюба І. Література соціалістичного абсурду (Твори українських радянських письменників 30-х років про індустріалізацію, колективізацію, розкуркулєння, голод). *Сучасність*. 2003. № 1. С.88-112.
4. Зинченко О. Творчество К. Гордиенко и проблемы изображения села в украинской советской литературе 30-60 годов: дис... кандидата филол. наук. Київ, 1985. 181 с.

5. Кульчицький С. Проблема колективізації сільського господарства в сталінській «революції зверху». *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. Вип. 12. С.21-69.

6. Малахов В. Парадокс поцейбичності: марксова концепція людини в світлі радянського досвіду. *Філософська і соціологічна думка.* 1993. № 2. С.114-131.

7. Острик М. Буїмир – світ революційний. *Радянська Україна.* 1973. 7 лютого. С.3.

8. Смирнов Н. Соцреалізм: антропологічне измерення. *Соцреалістический канон: сб. статей.* Санкт-Петербург: Гуманитарное агентство «Академічний проєкт», 2000. С.16-31.

9. Філатова О. Український роман 20–30-х років ХХ століття: типологія авторської свідомості. *Муколаїв: Іліон,* 2010. 485 с.

References

1. Vasyliiev V.Yu. *Selianskyi opir kolektyvizatsii v Ukraini (1930-ti rr.). Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty: zb. st.* Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2005. № 31. S. 140-150.
2. Vaskiv M.S. *Ukrainskyi roman 1920-ki – pochatku 1930-ki rokiv: heneryka y arkhitektonika: monohrafiia.* Kamianets-Podilskyi: Buinytskyi O.A., 2007. 208 s.
3. Dziuba I. *Literatura sotsialistichnoho absurdu (Tvary ukrainskykh radianskykh pysmennykh 30-ki rokiv pro industrializatsiiu, kolektyvizatsiiu, rozkurkulennia, holod).* Suchasnist. 2003. № 1. S. 88-112.
4. Zynchenko O. *Tvorchestvo K. Hordyenko y problemy yzobrazheniya sela v ukrainskoi sovetskoi lyterature 30–60 hodov: dys. ... kandydatsya fylol. nauk.* Kyiv, 1985. 181 s.
5. Kulchytskyi S. *Problema kolektyvizatsii silskoho hospodarstva v stalinskii «revoliutsii zverkhii». Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: mizhvidomchyi zb. nauk. prats.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2004. Vyp. 12. S. 21-69.
6. Malakhov V. *Paradoks potseibichnosti: marksova kontseptsiiia liudyny v svitli radianskoho dosvidu. Filosofska i sotsiologichna dumka.* 1993. № 2. S. 114-131.
7. Ostryk M. *Buimir – svit revoliutsiinyi. Radianska Ukraina.* 1973. 7 liutoho. S. 3.
8. Smyrnov Y. *Sotsrealizm: antropologicheskoe yzmerenye. Sotsrealisticheskyyi kanon: sb. statei.* Sankt-Peterburh: Humanytarne ahentstvo «Akademicheskyyi proekt», 2000. S. 16-31.
9. Filatova O. *Ukrainskyi roman 20–30-ki rokiv KfKf stolittia: typolohiia avtorskoi svidomosti.* Mykolaiv: Ilyon, 2010. 485 s.

Sharova T.M.,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of Melitopol State Pedagogical Bogdan Khmelnitsky University, Tanya_sharova@ukr.net

Ukraine, Melitopol

SCHEMATIC WAYS OF REPRODUCING THE WORLD IN THE DIMENSION OF THE CANON OF SOCREALISM (ON THE MATERIAL OF CREATIVITY OF KOSTYA GORDIENKO)

The study comprehends the theme of the village in the dimension of the normative coordinate system of socialist realism, based on the works of Kostya Gordienko. It is emphasized that the writer based on the events that took place during forced collectivization in the villages. The combination of ideological stamps and his own creative intentions reproduced in K. Gordienko's works more schematic ways of modeling reality with an emphasis on social-realistic myth-making, as well as pushing prose to create a special world that truly reproduced the tragic realities of the Ukrainian village.

Key words: *genre, peasantry, story, hero, poetics, goal, power.*

History

УДК 94(477) «196/199»:34

Богагчук С.С.,

*к.і.н., доцент кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету,
ORCID: 0000-0003-0684-6106, svetabogatchuk@uktr.net*

Україна, м. Вінниця

**ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ 60-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. ХХ СТ.
В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Стаття присвячена діяльності і ролі українського правозахисного руху 60-х на початку 90-х рр. ХХ ст. в історії українського державотворення. Відзначено, що правозахисний рух сприяв формуванню нових поглядів української інтелігенції на національні основи суспільства. Визначено, що в Україні він виник як складова частина національно-визвольного руху: політичні, громадянські права поєдналися з правом на національно-культурну ідентичність та національну державність. Для аналізу взято період 1960-х – початок 1990-х рр., коли дисидентство України й правозахисні групи проходили шлях свого розвитку від періоду «хрущовської відлиги», «брежнєвського застою», «горбачовської перебудови» до здобуття незалежності.

Ключові слова: Україна, дисидентство, правозахисний рух, шістдесятництво, державотворення.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, коли факт багатопартійної системи України підтверджується створенням і діяльністю більше 300-х політичних партій, які виборюють своє місце в політичному житті суспільства, не менш важливе значення в історії українського державотворення відіграли політичні та громадські рухи.

Важливим феноменом в історії українського державотворення необхідно відзначити роль правозахисного руху в 60-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. в утвердженні української незалежності.

У прийнятій Загальній Декларації прав людини 1948 р., в ст. 19 записано, що кожна людина має право на свободу своїх поглядів, думок та вільне їх висловлення [1].

30 липня – 1 серпня 1975 року в столиці Фінляндії Гельсінкі проходила Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, яка завершилася підписанням Гельсінського заключного акту та стала поштовхом для розвитку правозахисного руху в цілому світі. 35 країн, серед яких СРСР, підписали цей важливий документ, який попереджав про необхідність вберегти світ від нової військової агресії, та наполягаючи на захисті прав людини [2].

Важливими пунктами були повага до прав і свобод людини, рівноправ'я та право народів розпоряджатися своєю долею. Та в Україні продовжувала проводитися політика русифікації українського життя, політика дискримінації української мови та культури, політика переселення українського народу з республіки й заселення українських міст неукраїнським, переважно російським населенням. Саме тому українські правозахисники та громадські діячі створили Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод, відому як Українська Гельсінська група. Гельсінські групи почали виникати в більшості країн Східної Європи.

Мета статті. Висвітлення становлення та діяльності правозахисного руху в Україні в 60-х – на початку 90-х

рр. ХХ ст., його роль у формуванні незалежної української держави.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., в період «брежнєвського застою» радянська влада почала використовувати репресивні методи боротьби з дисидентами в інформаційному просторі, а саме, у вигляді контрпропаганди в офіційних засобах масової інформації, цькування окремих представників інтелігенції, а в фізичному – переслідування, позбавлення волі до 10–15 років, звільнення з місця роботи тощо.

Під час «горбачовської перебудови» 1886–1991 рр. неофіційно були організовані публічні громадські та культурні заходи, мітинги, де циркулювали усні дисидентські комунікації. Відбувався активний обмін інформацією з дисидентами закордонних країн. Почали поширюватися ідеї про незалежність України серед масової аудиторії.

Історіографія проблеми. Проаналізувати роль шістдесятництва в політичному житті тогочасного українського суспільства можна завдяки мемуарній літературі політв'язнів Л. Лук'яненка [3], Є. Сверстюка [4], В. Овсієнка [5], в яких вони розкривають причини неприйняття ними радянської системи. Твори В'ячеслава Чорновола на захист української інтелігенції «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» викривають антилюдяну радянську систему [6].

Важливим джерелом вивчення шістдесятництва та правозахисного руху в Україні є праця Г. Касьянова «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років» (1995 року видання), яка показує протистояння української інтелігенції тоталітарній системі, спроби національно-культурного відродження 60-х років і його придушення, формування опозиції режиму, політичні течії в дисидентському русі, репресії проти інакодумців [7].

Варто відзначити публікацію В. Кіпіані «УГС. Три перші літери українського пробудження» [8], в наукових

доробках якої характеризується діяльність Української Гельсінської Групи в 70–80-х рр. ХХ ст.

Вивченням діяльності Української Гельсінської спілки займається історик О. Шевченко, який в своїх наукових доробках визначає основні причини виникнення УГС та її діяльність [9]. Цікаві спогади єврейського письменника-дисидента М.М. Хейфеца розкривають риси характеру та діяльність відомих правозахисників 60–80-х років в Україні: В. Чорновола, В. Стуса та інших правозахисників [10].

Виклад основного матеріалу.

Той, хто каже, що незалежність впала нам з неба, не знає, що ми діставали по 10 років тюрми і заслання

Левко Лук'яненко

Після проголошення М. Хрущовим доповіді про викриття культу особи Сталіна на ХХ з'їзді КПРС в лютому 1956 р. відбувається похваллення культурного і політичного життя. Цей період називається «хрущовською відлигою». І першими, хто підняв українську проблему, пов'язану з національним питанням, а також, розпочали боротьбу за право українського народу на незалежне існування, стали представники найактивнішого напрямку, які увійшли в історію під назвою «дисидентів». Це були люди рішучі, безкомпромісні, цінували понад усе національну гідність і особисту свободу, мужньо відстоювали ідеї національного відродження.

Правозахисний рух в УРСР формується в період згорання процесу десталінізації в суспільно-політичному житті країни й посиленні політичних репресій проти інакодумців. В цей період дисиденти починають створювати різноманітні політичні організації. Активними формами їх діяльності стали самвидави, листівки, звернення, петиції, зібрання спільнот у громадських місцях, проведення диспутів на національну тематику, організовані дискусії в університетах, заяви до офіційних органів влади, хоча вони не призводили до масовості громадських рухів. Виникли Клуби Творчої Молоді (1959–1964 рр.) – «Сучасник» в Києві та «Пролісок» у Львові [5, с.116].

Наприкінці 1959 р. у Львові в умовах суворой конспірації було створено «Українську робітничо-селянську спілку» за ініціативою юриста Левка Лук'яненка, спільно зі Степаном Віруном та Василем Луцьковим. В проєкті програми спілки вони підняли питання про необхідність виходу України зі складу СРСР та створення незалежної держави. Основним завданням спілки передбачалося завоювання демократичних прав і свобод, досягати суверенності України суто законним, конституційним шляхом. Не всі члени спілки підтримували цю програму, тому було прийнято рішення про вилучення статті про шляхи суверенності та самостійності.

На початку 1961 р. органами КДБ на основі доносу М. Ващука всіх учасників новоствореної організації було заарештовано. 21 січня заарештували Л. Лук'яненка, І. Кандибу, С. Віруна, В. Луцьківа, О. Лібовича, пізніше Івана Кіпиша та Йосипа Боровницького. Вони були засуджені за «Зраду Батьківщині» та «змову з метою захоплення влади» до тривалих термінів (10–15 років таборів) позбавлення волі: Л. Лук'яненка до розстрілу, І. Кандибу – до 15 років позбавлення волі, С. Віруна – до 11 років. Пізніше смертну кару Л. Лук'яненку замінили

15-ма роками ув'язнення в таборах. Усіх засуджених відправили до мордовського політичного табору [7, с.41-43].

Діяльність спілки засвідчила початок нового етапу руху опору, члени якого прагнули боротися проти радянської системи за допомогою законних методів, хоча самі були частиною цієї системи.

На Західній Україні в цей час діяли невеликі нелегальні групи «Об'єднана партія визволення України», «Український національний комітет», «Український національний фронт», що носили переважно культурологічний характер, виступаючи за українську самобутню культуру, чистоту мови, вивчення історії українського народу [11, с.537].

28 липня 1962 р. був виданий таємний наказ КДБ СРСР «Про посилення боротьби органів державної безпеки з ворожими проявами антирадянських елементів», відповідно якому місцеві органи держбезпеки мали звернути особливу увагу на молодь та інтелігенцію, проводити агентурну роботу у вищих та середніх навчальних закладах щодо виявлення таких випадків [12, с.6].

Важлива подія відбулася 4 вересня 1965 р. у кінотеатрі «Україна» (м. Київ) під час прем'єрного показу художнього фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». С. Параджанов говорив про фільм, повна зала глядачів. Передав мікрофон І. Дзюбі, який раптом оголосив, що в Україні почалися масові арешти молоді інтелігенції у більшості міст України, а саме: І. Світличний, М. Горинь, М. Озерний, Я. Гаврич, Б. Горинь, М. Осадчий, О. Мартиненко та ін. Зала завмерла, а далі кричали, свистіли, ревла пожежна сирена, гасло й спалахувало світло. І серед цього гармидеру прозвучав сильний голос В. Чорновола: «Хто проти диктатури – устаньте!», його підтримав В. Стус. Люди вставали, інші їх шарпали, били, навіть, по головах. Після закінчення фільму розпочалися нові крики обурення. Вимкнули світло, і люди розходилися в темряві [12, с.189-199].

Це був перший публічний виступ – протест правозахисників щодо переслідувань радянською владою української інтелігенції.

За участь в цій акції Івана Дзюбу звільнили з видавництва «Молодь», В'ячеслава Чорновола – з газети «Молода гвардія», Василя Стуса з аспірантури Інституту літератури АН УРСР, поета Романа Кудлика – з редакції львівського журналу «Жовтень», студентів відрохували з вишів [6, с.44].

Більшість з учасників були засуджені від 2-х до 5-ти років таборів суворого режиму за ст. 62 КК УРСР (звинувачення в антирадянській націоналістичній агітації та пропаганді) [7, с.52-61].

У травні 1966 р. Президія ЦК КПУ прийняла постанову «Про інформацію, в якій містилися дані про арешти, судові процеси та інше 21 особи, які мали причетність до виготовлення, переховування або читання та поширення антирадянської літератури». Є. Сверстюка звільнили з роботи, Ю. Бадзьо і М. Коцюбинська були виключені з партії, В. Чорновола звільнили з редакції газети «Друг читача», а В. Стуса з Державного архіву [12, с.5].

Найважливішим документом нової хвилі відродження стала праця І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» [6, с.677]. Робота була оголошена антира-

дянською, відповідно, автора виключили зі Спілки письменників, а пізніше посадили за ґрати. Всупереч цьому, нею зачитувалися в десятках міст України. Починаючи з 1968 р., монографія багато разів виходила за кордоном українською, російською, англійською, французькою, італійською, китайською мовами. Іван Дзюба став найпопулярнішою постаттю серед критично налаштованої молоді – символом протистояння тоталітарній системі [7, с.99].

В 1967 році заарештували В. Чорновола за книгу матеріалів «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»», в якій зібрані документи про Першу хвилю арештів серед української інтелігенції 1965–1966: біографічні довідки про 20 політв'язнів цього «набору», їхні листи, звернення, літературні та художні твори [14].

В грудні 1971 р. у Львові було створено першу правозахисну організацію «Громадський комітет на захист Н. Строкатової» (за участю В. Чорновола, І. Калинця, В. Стуса та ін.), члени якої вимагали дотримання законності під час слідства та судового процесу над ув'язненим українським правозахисником С. Караванським, чоловіком Н. Строкатової. На початку 1972 р. майже всі члени цієї організації були заарештовані [5, с.124].

В часи «генерального погрому» дисидентського руху (1972–1973 рр.) за ст. 62 КК УРСР («антирадянська агітація та пропаганда») кинуті за ґрати близько 70 дисидентів. Серед них письменники – В. Рубан, І. Дзюба, І. Світличний, С. Сверстюк, С. Пронюк та ін. [13, с.197].

Майже всі провідні діячі шістдесятництва отримали максимальний термін – 7 років ув'язнення в таборах суворого режиму та 5 років заслання (Іван та Надія Світличні, В. Чорновіл, М. Осадчий, В. Стус, С. Сверстюк), відправлені в Мордовію, а потім до Сибіру; деякі (М. Плахотнюк, Л. Плющ, В. Рубан) – опинилися у психлікарнях [5, с.125].

Необхідно зазначити, що і в таборах правозахисники продовжували свою боротьбу: страйкували, оголошували голодування, відмовлялися носити табірний одяг, що викликало додаткові репресії з боку керівництва табору (перебування в карцері – В. Чорновіл, В. Стус, В. Лісовий [5, с.128].

Після призначення В.В. Щербицького в травні 1972 р. на посаду першого секретаря ЦК КПУ процес русифікації не припиняється. Російська мова була оголошена засобом спілкування, все більше витісняла українську, навіть на побутовому рівні. Та й сам В. Щербицький, українець за національністю, виголошував свої промови виключно російською мовою, щоб догодити Кремлю.

В 1975 р. в Гельсінкі відбулася Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, що стало причиною відновлення боротьби, в Заключному акті якої передбачалося недопустимість переслідування громадян за їх переконання, гарантувалось дотримання їх прав і свобод. СРСР підписав цей акт.

9 листопада 1976 р. в Москві, на квартирі О. Гінзбурга, Микола Руденко повідомив на прес-конференції іноземним журналістам про створення Української Гельсінської Групи (УГГ). Її очільником став відомий письменник М. Руденко. До складу групи ввійшли Л. Лук'яненко, О. Тихий, О. Бердник, О. Мешко, М. Мариневич та інші, всього десять осіб. Це була перша в Україні

громадська група, що планувала діяти офіційно та легально, основним завданням – ознайомлення громадськості із Загальною декларацією прав людини ООН, сприяти вільному обмінові інформацією, домогтися акредитування в Україні представників закордонних засобів масової інформації [9, с.352].

За діяльністю правозахисників одразу ж почали слідкувати наглядові органи. Так, починаючи з 5 лютого 1977 р., першими заарештували М. Руденка, О. Тихого, яких звинуватили в розповсюдженні неправдивої інформації, що принижує радянський лад, пізніше за 62-ю статтею – «Антирадянська агітація і пропаганда» – засудили М. Руденка до 7 років ув'язнення в таборах суворого режиму і 5 років заслання, а О. Тихого до 10 років таборів особливого режиму і 5 років заслання. 12 грудня в Чернігові був заарештований Левко Лук'яненко, який під час слідства оголошував про голодування та відмовлявся від радянського громадянства. Суд виніс йому вирок: 10 років позбавлення волі в таборах особливого режиму і 5 років заслання. До кінця 1977 р. були заарештовані більшість членів УГГ [5, с.130-133].

Це ускладнювало діяльність організації та ставило групу на межу виживання. Проте на місця заарештованих учасників приходили нові.

Так, в 1977–1978 рр. до УГГ вступили: Вінс Петро Георгійович, Калиниченко Віталій Васильович, Стрільців Василь Степанович, Січко Петро Васильович, Січко Василь Петрович, Овсієнко Василь Васильович, Литвин Юрій Тимонович. У 1979р. заарештували О. Бердника, П. і В. Січків, Ю. Литвина, В. Овсієнка. З 1979 р. членами УГГ стали: Стус Василь Семенович, Чорновіл В'ячеслав Максимович, Красівський Зеновій Михайлович, Лесів Ярослав Васильович, Малинкович Володимир Дмитрович, Розумний Петро Павлович, Сокульський Іван Григорович, Шабатура Стефанія Михайлівна, Гейко-Матусевич Ольга Дмитрівна, Горбаль Микола Андрійович [16].

До 1980 року значна частина членів Української Гельсінської Групи були засуджені на термін від 10 до 15 років. На той час 15 років було найбільшим строком ув'язнення. Шестеро були позбавлені радянського громадянства. В. Стус, О. Тихий та Ю. Литвин загинули у таборах. В листопаді 1989 р. відбулося перепоховання останків В. Стуса, Ю. Литвина та О. Тихого на Байковому кладовищі в Києві [17, с.170].

Українські правозахисники неодноразово зверталися до Комісії з прав людини ООН щодо порушення норм Загальної Декларації прав людини в Радянському Союзі, урядів і парламентів держав, які підписали Гельсінські угоди, та до світової громадськості у справі репресій членів УГГ, до окремих західних політиків [7, с.161].

Українські правозахисники намагалися поінформувати Захід про своє існування. Одним із важливих кроків стала передача літератури та документів Групи за кордон. Завдяки цьому ще у 1978 р. у діаспорському видавництві «Смолоскип» імені Василя Симоненка (Торонто-Балтімор) була видана підбірка документів Української Гельсінської Групи. Ключовим моментом у діяльності правозахисної групи на Заході було створення Закордонного Представництва (ЗП) УГГ після виїзду за кордон Н. Світличної. Місцем перебування Закордонного Представництва було обрано Нью-Йорк. До складу

групи входили П. Григоренко, Л. Плющ, Н. Світлична, до яких згодом приєдналися Н. Строката, В. Малинкович та П. Рубан. Одним з головних досягнень ЗП стало видання протягом п'яти років (1980–1985) «Вісника репресій в Україні» [7, с.171].

До того ж, члени групи брали участь в численних заходах, присвячених політичним репресіям (Г. Григоренко в 1978 р. виступав на Конгресі американської Міжнародної Амністії в Лос-Анджелесі, Н. Світлична та П. Вінс виступали на III Сахаровських слуханнях у Вашингтоні. В травні 1980 р. Г. Григоренко обговорював проблему переслідувань в СРСР з прем'єр-міністром Великої Британії М. Тетчер, в 1982 р. – з президентом США Р. Рейганом). Наприкінці 1980-х рр. Закордонне Представництво трансформувалося в Закордонне Представництво Української Гельсінської Спілки як логічне продовження трансформації правозахисного руху в політичний рух.

Наступним знаковим кроком в Гельсінському русі після репресій кінця 70-х – початку 80-х років була реорганізація Української Гельсінської Групи в Українську Гельсінську Спілку. Прихід до влади М. Горбачова в березні 1985 р. та проголошення політики «перебудови» й «гласності» сприяли важливим змінам в середині радянської системи. Почали виникати громадські рухи, гуртки, політичні клуби. 14 лютого 1987 р. було опубліковано повідомлення про звільнення 140 політичних в'язнів: Л. Лук'яненка, В. Черновола, Є. Сверстюк, В. Овсієнка та інших. Саме ці політв'язні повертаються до активної громадсько-політичної діяльності, стають ініціативним ядром, навколо якого згуртовується культурна та політична опозиція в Україні – односторонці [7, с.175].

Ще в 1987 р. в Києві організовується Український Культурологічний Клуб, попри свою «культурну» задекларовану спрямованість – це фактично перша самостійницька організація в радянській Україні часів перебудови.

Протягом 1987–1988 рр. в Україну повернулися «особливо» небезпечні державні злочинці О. Мешко, В. Чорновіл, М. Горинь, М. Горбаль та інші [8, с.3].

У Львові В. Чорновіл відновлює видання «Українського Вісника», який вперше з 1970-х років починає виходити легально й стає органом відновленої УГГ. Йому належить ідея відновлення діяльності Української Гельсінської Групи, мова йде про створення політичної партії.

7 липня 1988 р. вважають «Днем народження» Української Гельсінської Спілки, коли у Львові відбувся один з перших масових мітингів (на площу біля університету вийшло до 50 тисяч львів'ян), на якому було зачитано «Декларацію принципів УГС» та оголошено про створення нової організації. Очолити організацію було запропоновано Л. Лук'яненку. «Декларація принципів УГС» Вона передбачала все, що повинна мати нормальна національна держава, – від національної символіки і до встановлення дипломатичних і консульських відносин з іноземними країнами [8, с.3].

УГС проводила активну роботу з різними політичними та культурними організаціями, намагаючись «навіязати» їм власну ідеологію та політичні позиції. УГС

була популярною серед усіх неформальних організацій в тодішній Україні.

Члени УГГ стали ініціаторами створення осередків Товариства української мови, «Меморіалу», Народного руху України за перебудову [8, с.3].

Найбільш масовою ліберально-демократичною організацією в кінці 80-х – на початку 90-х рр. став Народний рух України, а після розпаду СРСР – однією з найбільших демократичних партій в незалежній Україні.

8–10 вересня 1989 року відбувся установчий з'їзд Народного Руху України. Головою Секретаріату (керівником виконавчого органу організації) одноголосно обирають Михайла Гориня. Головою Руху стає Іван Драч. Народний Рух створювався як відкрита для всіх масова демократична громадська організація. Отже, вплив УГС поступово зростав, розширювались обласні осередки організації. УГС брала участь у різних сферах суспільно-політичного життя. Спілка активно залучалась до захисту прав громадян, залишаючись формально правозахисною групою.

Важливі акції культурно-ідеологічного спрямування проведені УГС разом із Народним Рухом України в 1990 р.: живий ланцюг єднання українців між Львовом та Києвом на день злуки 22 січня 1990 р. та відзначення 500-ліття українського козацтва в Запоріжжі в серпні 1990 р.

Члени УГС активно підтримували зв'язки з українською діаспорою. Л. Лук'яненко здійснив європейську подорож, яка носила значною мірою політичний характер. Лідер УГС зустрічався з місцевими політиками (міністром закордонних справ Бельгії Ескенсом, головою сенату Франції Погером, британськими депутатами), представниками різних організацій, виступав на конференціях та розповідав про стан справ в Радянському Союзі.

На першому з'їзді УГС (30 квітня 1990 р.) делегатами УГС було прийнято рішення про перехід на вищий рівень політичної діяльності – переформатування в «Українську Республіканську Партію». 15 листопада 1989 р. відбувається її реєстрація як першої демократичної політичної партії. Фактично з цього часу і варто вести відлік початку формування багатопартійної політичної системи в Україні [18].

На виборах 1990 р. до Верховної Ради УРСР було обрано 12 представників колишньої УГС. Вони увійшли в депутатську групу «Народна рада», брали активну участь у прийнятті чималих рішень, щоб прискорити незалежність України.

Під час спроби державного перевороту в Москві 19-21 серпня 1991 р. саме депутати Народної групи виступили за проголошення України незалежною державою та виходу зі складу СРСР. Левко Лук'яненко є одним з авторів «Акту проголошення незалежності України», який був зачитаний 24 серпня 1991 р., і засвідчив формування незалежної, суверенної держави під назвою – Україна.

Висновки. Правозахисний рух в Україні пройшов декілька етапів свого становлення – від перших кроків боротьби дисидентства, започаткованої Л. Лук'яненком ще в 1960 р., через становлення Української Гельсінської Групи в 1976 р. на чолі з М. Руденком, відновлення

її діяльності в 1988 р., та перетворення в політичну партію, яка відіграла одну з ключових ролей в процесі становлення незалежної української держави.

Правозахисному українському руху не вдалося знизити репресіями, хоча його діяльність відбувалася в непростих умовах тоталітарної системи Радянського Союзу. Члени руху пройшли в'язниці, табори, психічні лікарні й еміграцію.

За підрахунками правозахисника В. Овсієнка, члени групи відбули сукупний термін у 550 років, і не зламалися [8, с.3].

Шістдесятники та правозахисники, не ховаючись, вийшли проти радянської системи. Вийшли і перемогли. Саме завдяки їх сміливості висловлювати свої думки, йти вперед, боротися до перемоги Україна здобула незалежність. Завдячуючи книгам В. Чорновола тема українських арештів стала відомою в світі. Саме книжка В'ячеслава Чорновола «Лихо з розуму» зуміла зробити те, чого не могла зробити західна українська діаспора, те, що не вдалося зробити українським науковим установам в США, Канаді, Франції, Німеччині – прорвати блокаду України [3, с.52].

Дисиденти були носіями нових ідей, цінностей, смислів, політичних дій.

Українські правозахисники відкрито підписували документи своїми іменами, отримали велику повагу й моральну підтримку в демократичному світі. Людей судили тільки за спробу мати свої думки, свої переконання. Тому необхідно відзначити, що український правозахисний рух в своїй діяльності відіграв важливу роль у здобутті незалежності.

Література

1. Декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights>
2. 40 років Гельсінським угодам: як СРСР і Європа обіцяли берегти кордони 30 липня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/z/633>
3. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників Київ: Вітчизна. 1991. 125 с.
4. Сверстюк Є. Перші паростки шістдесятництва: // Молодь України. 1995. 24, 26, 27 січня.
5. Овсієнко В. Світло людей: мемуари та публіцистика. У 2 кн. Кн. 2. 2-е вид. доп. Харків: Харківська правозахисна група. Київ: Права людини. 2007. 352 с.
6. Чорновіл В. Твори в 10 томах. Т. 2. Київ: «Смолоскип». 2003. 906 с.
7. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ: Либідь. 1995. 224 с.
8. Кіпіані В. УТС. При перші літери українського пробудження // Україна молода. 1998. 7 липня. С.3.
9. Шевченко О.М. До 10-ї річниці створення Української Гельсінської спілки // Українське слово. 1998. 9 липня. С.1, 5.
10. Хейфец М. В'ячеслав Чорновіл – зеківський генерал // Поле відчаю і надії. Альманах. Київ. 1994.
11. Скуба В.І., Горбатенко В.П., Шуренко В.В. Вступ до політології. Посібник. – Київ: Основа. 1996. 698 с.
12. Жуминський М. Люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду «хрущовської відлиги»: репресії // Літературна Україна. 1996. 26 вересня. С.5-6.
13. Бажан О. Опозиційний рух в Україні в умовах системної

кризи СРСР / О. Бажан // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. 2005. № 31. С.189-199.

14. Деревинський В.Ф. Праці В. Чорновола – «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму» як джерело до вивчення радянських репресій 1965–1966 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/Mafisterium/MAG_ISSUE28_history/05_derevinsky_vf.pdf

15. ІДДАТО України. – Ф. 1, оп. 16, спр. 85. – Арк. 248.

16. Українська Гельсінська група [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=346>

17. Україна: друга половина ХХ ст. Нариси історії. Навчальний посібник. Київ: Либідь. 1997. 346 с.

18. Куїбіда В. Українська Гельсінська спілка: історичні звершення та нереалізовані цілі Блог Василя Куїбіди. 23 жовтня. 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/blog/vasyf_kuibida

References

1. Deklaratsiia prav liudyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights>
2. 40 rokiv Helsing'skym uhadam: yak SRSR i Yevropa obitsialy berehty koriony 30 lypnia 2015. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/z/633>
3. Luk'ianenko L. Spovid u kameri smertnykiv Kyiv: Vitchyzna. 1991. 125 s.
4. Sverstiuk Ye. Pershi parostky shistdesiatnytstva: // Molod Ukrainy. 1995. 24, 26, 27 sichnia.
5. Ovsienko V. Svitto liudei: memuary ta publitsystyka. U 2 kn. Kn. 2. 2-e vyd. dop. Kharkiv: Kharkiv'ska pravozakhysna hrupa. Kyiv: Prava liudyny. 2007. 352 s.
6. Chornovil V. Tvory v 10 tomakh. T.2. Kyiv: «Smoloskyp». 2003. 906 s.
7. Kasjanov H. Nezghodni: ukrainska intelihtentsiia v rusi oporu 1960–80-ki rokiv. Kyiv: Lybid. 1995. 224 s.
8. Kipiani V. UHS. Try pershi litery ukrainskoho probudzhennia // Ukraina moloda. 1998. 7 lypnia. S. 3.
9. Shevchenko O.M. Do 10-yi richnytsi stvorennia Ukrain'skoi Helsing'skoi spilky // Ukrain'ske slovo. 1998. 9 lypnia. S. 1, 5.
10. Kheifets M. Viacheslav Chornovil – zekiv'skyi heneral // Pole vidchayu i nadii. Almanakh. Kyiv. 1994.
11. Skuba V.I., Horbatenko V.P., Turenko V.V. Vstup do politologii. Posibnyk. – Kyiv: Osnova. 1996. 698 s.
12. Zhulynskiy M. Liudy, shcho vuryvalysia iz obmezhen zvychnosti. Ukrain'ska intelihtentsiia periodu «khrushchovskoi vidlyhy»: represii // Literaturna Ukraina. 1996. 26 veresnia. S.5-6.
13. Bazhan O. Opozytsiyniy rukh v Ukraini v umovakh systemnoi imena, podii, fakty. 2005. № 31. S. 189-199.
14. Derevinskyi V.F. Pratsi V. Chornovola – «Pravosuddia chy retsydyvy teroru?» ta «Lykho z rozumu» yak dzherelo do vyvchennia radianskykh represii 1965–1966 rr. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.library.ukma.kiev.ua/elib/Mafisterium/MAG_ISSUE28_history/05_derevinsky_vf.pdf
15. TsDAHO Ukrainy. – F. 1, op. 16, spr. 85. – Ark. 248.
16. Ukrain'ska Helsing'ska hrupa [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=346>
17. Ukraina: druha polovyna KhKh st. Narysy istorii. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Lybid. 1997. 346 s.
18. Kuibida V. Ukrain'ska Helsing'ska spilka: istorychni zvershennia ta nerealizovani tsili Bloh Vasylia Kuibidy. 23 zhovtnia. 2018. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ukr.lb.ua/blog/vasyf_kuibida

Bohatchuk S.S.,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine and Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian Universit, ORCID: 0000-0003-0684-6106, svetabogatchuk@uktr.net*

Ukraine, Vinnytsia

**THE HUMAN RIGHTS MOVEMENT OF THE 60'S – IN THE EARLY 90'S OF THE XX CENTURY
IN THE HISTORY OF UKRAINIAN INDEPENDENCE**

The article deals with the activity and role of the Ukrainian human rights movement in the 1960s and early 1990s. in the history of Ukrainian state-building. It was noted that the human rights movement contributed to the formation of new views of the Ukrainian intelligentsia on the national foundations of society. It was determined that in Ukraine it emerged as an integral part of the national liberation movement: political, civil rights were combined with the right to national-cultural identity and national statehood. The analysis is based on the period of the 1960s – early 1990s, when the dissidence of Ukraine and human rights groups went from development of the «Khrushchev thaw», «Brezhnev stagnation», «Gorbachev perestroika» to independence.

Key words: *Ukraine, dissidence, human rights movement, sixties, state formation.*

УДК 323.28

Бривко М.В.,

науковий співробітник Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили»,
niksneg425@gmail.com

Україна, м. Київ

«ШКІДНИЦЬКА ЛІНІЯ» ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ)

У статті розглядається «шкідницька лінія» освітньо-виховної діяльності учителів та працівників системи освіти УРСР Сквирського району Київщини за матеріалами архівно-кримінальних справ доби Великого терору 1937–1938 років. На підставі аналізу справ розкривається сутність звинувачень, висунутих співробітниками НКВС, зокрема, щодо так званої «шкідницької лінії» в професійній педагогічній діяльності. Одним із таких прикладів є фіктивний акт обстеження роботи учителів, що став «доказом їх злочину» та фактом фальсифікації звинувачень з боку радянських репресивних органів.

Ключові слова: учителі, репресії, інтелігенція, «шкідницька» діяльність, Сквирський район, Київщина, Великий терор, 1937–1938 рр.

Постановка проблеми. Політичні переслідування й репресії більшовицької влади проти власного народу були складовою радянського тоталітарного режиму протягом усього його існування. Проте найбільший свій прояв вони мали у 1920–1930-х роках у час становлення радянської політичної системи як тоталітарної форми правління. Політичний терор і переслідування спрямовувались значною мірою не лише проти представників еліти, а й проти усіх соціальних верств тогочасного населення УРСР. Серед жертв сталінських репресій опинилося й чимало учителів, до яких радянський режим ставився з недовірою, а подекуди й вороже.

Мета даного дослідження – на основі архівно-кримінальних справ репресованих працівників освіти і учителів Сквирського району Київщини дослідити так звану «шкідницьку лінію» освітньо-виховного процесу у школі та проаналізувати факти фальсифікування справ органами НКВС УРСР у добу «Великого терору».

Методологія дослідження спирається на принципи об'єктивності, системності, історизму, діалектики і міждисциплінарності та базується насамперед на історичних (проблемно-хронологічному, інституційному тощо) та історико-правових методах.

Аналіз актуальних досліджень. Розглядаючи історіографічний дискурс, котрий розкриває стан наукового дослідження, можна констатувати, що питання політичних переслідувань та репресій щодо учителів радянської України комплексно окремо не розглядалося, а висвітлювалося у загальному контексті вивчення історії політичних репресій на території УРСР або щодо певних особистостей, навчальних закладів чи регіонів. З найбільш відомих праць, що досліджують політичні репресії та переслідування учителів, зокрема й учителів шкіл національних меншин, є праця В. Марочка й Г. Хілінга «Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941)» (2003) [1], в якій наводяться приклади фальсифікування справ та описується життєвий шлях окремих педагогів.

Різноманітні аспекти політичних репресій 1920–1930-х років серед учителів різних регіонів радянської України вивчали й інші дослідники, наприклад: Бривко М.В. [2;

3], Журецький Я. й Шитюк М. [4], Гренченко Г.Є. [5], автори праць «Одеський мартиролог» [6] та «Репресії проти освітян Запоріжчини» [7] тощо.

Слід зазначити, що ця тема не є вичерпною, і потребує глибшого дослідження не лише для розуміння масштабів політичних репресій учителів УРСР, особливо доби Великого терору 1937–1938 років, чи вивчення особистих доль невинних жертв радянського тоталітарного режиму, а й для аналізу усього спектру методів й механізмів політичних репресій щодо громадян УРСР, і учителів як однієї із постраждалих соціальних груп.

Виклад основного матеріалу. З моменту приходу до влади більшовики почали критикувати людей розумової праці за так звану «дрібнобуржуазну ідеологію», яку вони, начебто, намагалися нав'язати масам. Відтак, представники інтелігенції чи освітніх кіл одразу потрапили під підозру в здійсненні контрреволюційної чи шкідницької діяльності й проведенні пропаганди. Про цю «контрреволюційну роль» інтелігенції в пролетарській державі В. Ленін зазначав: «Ми до і після Жовтневої революції стояли на тій точці зору, що народження нового ладу неможливе без революційного насильства, що всякі скарги і нарікання, які ми чуємо від безпартійної дрібнобуржуазної інтелігенції, являють собою тільки реакцію... Історія показала, що без революційного насильства неможливо досягти перемоги. Без революційного насильства, спрямованого на безпосередніх ворогів робітників і селян, неможливо зламати опір цих експлуататорів» [8, с.116-117]. Ця ідея послужила обґрунтуванням і причиною переслідувань та політичних репресій з боку радянською владою щодо багатьох викладачів ВНЗ та учителів шкіл 1920–1930-х років.

«Інтелектуальні сили робітників і селян зростають і міцніють у боротьбі за повалення буржуазії і її поплічників, інтелігентиків, лакеїв капіталу, що уявляють себе мозком нації. На ділі це не мозок, а г...» [9, с.48], – саме так дозволив собі висловитися В. Ленін стосовно інтелігенції у листі до письменника Максима Горького. І таке ставлення у тому числі й до учителів зберігалось надалі.

Водночас В. Ленін визнавав важливу роль учителів і щодо забезпечення якісного складу освітян зазначав: *«Ми мусимо виховувати нову армію вчителів, педагогів, вони мусять бути найміцніше зв'язані з партією, з її ідеями, мусять бути проїняті її настроями, стремліннями, мусять притягти до себе робітничі маси, проїняти їх комуністичним прагненням, зацікавити їх всією тією роботою, що проводять комуністи»* [10, с.24].

Тому головними для комуністичного керівництва були не знання й педагогічні навички, що відігравали другорядну роль, а довіра радянської влади. Управління соціального виховання Наркомату освіти УРСР у своєму об'їзнику «Про чистоту вчительських лав» від 2 лютого 1930 року закликала уникати *«засміченості учительських лав чужим і ворожим елементом»* [11, с.47]. Цю ідею, як і боротьбу з так званими «ворогами народу», розвинув і поширив Й. Сталін, який фактично ініціював Великий терор 1937–1938 років.

Уже 3 березня 1937 року в своїй доповіді «Про хиби партійної роботи і заходи ліквідації троцькістських та інших дворушників» Й. Сталін закликав *«в боротьбі з сучасним троцькізмом»* застосовувати *«не старі методи, не методи дискусій, а нові методи, методи викорчовування й розгрому»* [12, с.1-2]. Це і стало чіткою вказівкою керівництву НКВС СРСР щодо знищення («викорчовування») «ворогів народу».

Виходячи зі сталінської тези про загострення класової боротьби в суспільстві, представники влади вважали, що «ворогами народу» насичені всі трудові колективи, особливо в інтелігентському середовищі. Ворожі елементи необхідно було виявити й знищити. Зрозуміло, що ключова роль у цьому відводилася співробітникам НКВС СРСР, який шукали «ворогів народу» в усіх сферах і галузях народного господарства, зокрема, і в системі освіти, або створювали неіснуючі організації, з якими боролися.

Учителів, як правило, заарештовували за «нерадянське минуле», «класово чуже походження», націоналізм, який часто виявлявся тільки в тому, що вони, наприклад, викладали українську чи польську, чи німецьку мови та літератури.

Серед тих, хто потрапив під жорнова НКВС, були учителі й працівники відділу освіти міста Сквир та Сквирського району, які, за версією НКВС УРСР, «створили українську націоналістичну контрреволюційну організацію».

У результаті слідства 29 червня 1937 року арештували інспектора шкіл районного відділу освіти Сергієнка Володимира Гапоновича [13], учителя СШ № 2 й інспектора шкіл Радька Івана Костянтиновича [14] та Юшка Федора Йосиповича [15], викладача військової підготовки Сквирського сільськогосподарського технікуму Богданова Антона Олександровича [16], учителя німецької мови Домазара Володимира Григоровича [17], 8 липня 1937 р. – секретаря спілки РОБОС м. Сквир Юрченка Кирила Омеляновича [18] та його брата, мостового сторожа Юрченка Григорія Омеляновича [19], а 11 липня 1937 року учителя СШ № 1 Зубрицького Георгія-Юрія Юхимовича [20]. За свідченнями заарештованих, до складу організації входив і завідувач Сквирського районного відділу освіти Духовський Захар

Слісейович [20, арк.26], який не був заарештований і не перебував під слідством.

Метою організації, за «свідченнями» Юрченка Кирила Омеляновича, було:

«1. Вести боротьбу против Советской власти за отделение Украины от СССР и создание самостоятельной Украины путем организации и подготовки к выступлению против советской власти на случай войны.

2. Подорвать мероприятия советской власти на культурном фронте чем вызвать недоверие и негодование среди учащихся в особенности в старших классах средних школ к советской власти и тогда среди их приступить к вербовке в контрреволюционную организацию» [мовою оригіналу] [18, арк. 18-19].

На думку слідчих НКВС, організацією у Сквирському районі й місті було проведена значна шкідницька робота в навчально-виховному процесі, про що вказується в акті обстеження роботи учителів шкіл Сквирського району від 2 жовтня 1937 року [13, арк.11-13; 14, арк.12-14; 15, арк.12-14; 18, арк.11-13; 20, арк.11-13].

У цьому акті за «підписами» «Синявського, Кравченко й Кошарного» читаємо: *«... все время проводилась подрывная вражеская работа, которая была направлена на подрыв учебной и воспитательной работы детей в районе: а также проводилась подрывная и дезорганизаторская работа среди учительских коллективов, в следствии чего не проводилось никакой методической работы среди учителей, отсутствовала помощь молодым учителям и полный срыв повышения квалификации учителей....»*

1. Преподавание русского языка и успеваемость учеников во многих школах района была совершенно неудовлетворительной; ученики русской литературы совершенно не знали Ученики совсем мало читали русских классиков.

Списки об изъятии вредительской литературы нарочно не рассылались школам, чем задерживалась контрреволюционная литература надолго в школьных библиотеках, и ученики её читали. Срывом преподавания русского языка и литературы в районе ... старались привить учащимся украинский национализм... [14, арк.12].

2. На протяжении двух лет не преподавался украинский и русский язык в еврейской школе лишь потому, ... что умышленно не посылали учителей в эту школу для преподавания этих предметов. ...

Райотдел народного образования ... по-вредительски комплектовал школы педагогами: посылали в одни школы только молодых учителей которые не имели соответствующего образования и педагогической практики. Отдельные же школы комплектовались учителями из классово-чуждого элемента: поповских сынков, петлюровцев, бывших белых офицеров и вообще неблагонадежных людей.

Проваливая учебно-воспитательную работу в районе, при наличии низкой академической успеваемости бывшие руководители райотдела народного образования замазывали действительное состояние учебной работы в школах района, все время давали ложные цифры успеваемости учащихся вышестоящим организациям...» [мовою оригіналу] [14, арк.13].

Крім того, Радько Іван Костянтинівич як інспектор відділу освіти району: «... вносил в уже налаженную методическую работу школ района путаницу, дезорганизовывал её и тем самым достигал снижением качества обучения и усвоения знаний учащимися, лишая возможности учителей повышать свою квалификацию. Вследствие этого был очень большой процент второгодничества, а знания якобы успеваемости были низкие» [мовою оригіналу] [14, арк.18].

Але виникає запитання, чи було це насправді? Чи не було фальсифікацій з боку працівників НКВС УРСР?

Під час реабілітації у 1956 році повторне слідство виявило, що Акт від 2 жовтня 1937 року був повністю сфальсифікований [14, арк.39, 42]. Так, «член комісії» Кошарний Мефодій Никифорович, учитель історії СШ № 1 м. Сквиря, засвідчив: «про акт у якому кваліфікується як контрреволюційна діяльність – вище зазначених осіб і де стоїть в підписі моє прізвище я нічого не знаю. ... В акті стоїть моє прізвище, але я зовсім нічого не пригадую, щоб я підписував такий акт» [14, арк.48]. Учитель української літератури СШ № 1 м. Сквиря Столяренко Антон Юхимович 18 травня 1956 року вказував: «о существовании заместителем зав. отделом народного образования Синявского не знаю, такового не было в Сквирском районе» [мовою оригіналу] [14, арк.52]. Це ж стверджує і Кошарний М.Н.: «... в Сквирском районе Синявского не было...» [мовою оригіналу] [14, арк.61].

За свідченнями Іщенко Ганни Антонівни, колишньої учениці СШ № 1 м. Сквиря від 14 травня 1956 року: «викладання російської, української мови проходило нормально. Успішність учнів була не погана, це видно було з вступу у вищі навчальні заклади. Підручників з російської й української мови було в достатній кількості» [14, арк.51]. Столяренко Антон Юхимович з цього приводу доповнює: «о том, что отдел народного образования и учителя тормозили преподавания русского языка, срывали работу – это целиком показания ложные» [мовою оригіналу] [14, арк.52]. Щодо єврейської школи він також свідчить: «о том, что в еврейских школах не преподавал украинский и русский язык, сведения ложные. В еврейской школе, которая была только одна, преподавался и украинский и русский язык. Преподавательница Лещук Ольга Петровна – русского языка» [мовою оригіналу] [14, арк.53]. Це ж підтверджує 1 липня 1956 року на допиті і Гелитюк Марія Онисимівна: «в еврейской школе ... преподавания всех предметов было нормальным и жалоб со стороны учеников или учителей, относительно того, что не преподается русский язык не слышала» [мовою оригіналу] [14, арк.64].

Своєрідним підсумком повторного розгляду цих справ стало рішення Президіуму Київського обласного суду у серпні 1956 року, яким і було остаточно визнано фіктивність акта комісії від 2 жовтня 1937 року [14, арк.78] та відсутність будь-якої контрреволюційної організації серед учителів Сквирського району у 1937 році [14, арк.42].

Та доля заарештованих учителів була визначена. 25 жовтня 1937 року на засіданні трійки при управлінні НКВС УРСР по Київській області (протокол № 99) було винесено рішення про розстріл із конфіскацією майна Домазара Володимира Григоровича [17, арк.38], Сергієнка

Володимира Гапоновича [13, арк.63], Радька Івана Костянтинівича [14, арк.34], Юрченка Кирила Омеляновича [18, арк.48], Юшко Федора Йосиповича [15, арк.34], яких 14 листопада 1937 року в м. Києві розстріляли [13, арк.64; 14, арк.35; 15, арк.35; 17, арк.39; 18, арк.49]. 15 жовтня 1937 року рішенням трійки (протокол № 89) до розстрілу був засуджений Богданов Антон Олександрович [16, т.1, арк.22], якого розстріляно 25 жовтня 1937 року [16, т.1, арк.23]. А 20 листопада 1937 року (протокол № 117) Юрченко Григорій Омелянович [119, арк.39], котрого розстріляли 24 листопада 1937 року [19, арк.40]. Крім того 25 жовтня 1937 р. винесено вирок про відправлення в табори строком на 10 років (протокол № 100) Зубрицькому Георгію-Юрію Юхимовичу [20, арк.44].

Слід зазначити, що працівники органів НКВС, які вели ці справи та звинуватили не винних осіб у «злочинах» за сфальсифікованими документами також понесли покарання. Так, колишній начальник Сквирського районного відділу НКВС Флейшман Оскар Савелович був засуджений у серпні 1940 року до 8 років позбавлення волі в таборах за грубе порушення «революційної» законності та фальсифікування слідчих справ і використання фізичних методів допиту [14, арк.46].

Висновок. Таким чином, можна зазначити, що наведені матеріали з архівно-кримінальних справ репресованих учителів не лише яскраво свідчать про безпосередній факт фальсифікацій звинувачень співробітниками НКВС УРСР щодо учителів Сквирського району, а і демонструють один із механізмів створення «міфічних», не існуючих організацій, які здійснювали нібито «шкідництво» у своїй професійній діяльності, зокрема в системі освіти. Матеріали архівно-кримінальних справ розстріляних педагогів Сквирщини ілюструють, як навчально-виховний процес у школах радянські репресивні органи використали як доказ «злочинної» діяльності освітян, спотворюючи як його зміст, деформуючи уявлення про тогочасне шкільництво тощо.

Вивчення даних справ може бути важливою складовою наступних, глобальніших, досліджень сталінського політичного терору 1937–1938 років. А подальше вивчення цієї теми має ґрунтуватись не лише на матеріалах архівно-кримінальних справ репресованих учителів, а й на інших документальних джерелах (тогочасні шкільні інструкції, бюлетені, накази, освітянська преса, внутрішні документи конкретних шкіл, за умови їх збереженості). Подібний комплексний підхід дасть змогу висвітлити як факти фальсифікування НКВС звинувачень, що стане додатковим штрихом до уявлень науковців про діяльність радянських репресивних органів, так і наочно показати весь контекст Великого терору.

Література

1. Марочко В., Хілліг Т. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941). – К.: Науковий світ, 2003. – 302 с.
2. Бривко М.В. «Контрреволюційні організації» учителів – версія НКВС УРСР (за матеріалами архівно-кримінальних справ). // Туманитарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. Випуск 21. – Вінниця: ПТОВ Нілан АПФ, 2018. – 108 с. – С.20-23

3. Бривко М.В. «Шкідницька діяльність» учителів Київщини – версія НКВС УРСР (за матеріалами архівно-кримінальних справ). // Науковий і інноваційний потенціал презентації: колекція праць науковців «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Ополе, 18 листопада 2018 р. Рівне: «Volynsky Obereg» Publishing House, 2018. Том 5. с. 114. – С. 89-93
4. Журицький Я.І., Шитюк М.М. Освітняні Миколаївщини – жертви репресій сталінізму. – Миколаїв: б.в., 1994. – 69 с.
5. Гренченко Г.Є. Репресовані освітяни Чернігівщини. – Чернігів: Обл. товариство «Провіта» імені П. Шевченка, 2003. – 150 с.
6. Одеський мартиролог. Дані про репресованих Одеси і Одеської області за роки радянської влади. Том 1. / Укладач.: Л.В. Ковальчук, Г.О. Разумов. – Одеса: ОК-ФА, 1997. – 752 с.
7. Репресії проти освітян Запорозжчини. Збірник наук. праць студ. та викладачів. / За ред. Окса М.М. – Мелітополь: б.в., 2001. – 105 с.
8. Ленін В. Промова на ІV конференції губернських надзвичайних комісій 6 лютого 1920 р. // Ленін В.І. Повне зібрання творів. Том 40: Грудень 1919 – квітень 1920 р. 5-е вид. – М.: Вид.-во Політвидав, 1974. – 506 с.
9. Ленін В.І. Письмо к М. Горькому от 15 сентября 1919 г. // Полное собрание сочинений. В 55 томах. III. 51: Письма июль 1919 – ноябрь 1920. – 5-е изд. – М.: Издательство политической литературы, 1970. – 574 с.
10. Авдієнко М. Загальне навчання на Україні. Стан і перспективи. – Харків: Господарство України, 1930. – 111 с.
11. Стрижак Є.М. Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930-х років. Спеціальність 07.00.01 – Історія України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Черкаси: Черкаський державний технологічний університет, 2007. – 200 с.
12. Про хиби партійної роботи і заходи ліквідації троцькістських та інших дворушників. Доповідь тов. Сталіна на Пленумі ЦК ВКП(б) 3 березня 1937 року. // Комуніст. – 1937. – 29 березня (№ 73). – С. 1-2
13. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 60805фн;
14. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 37464фн;
15. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 36649фн;
16. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 50439фн, том 1-2;
17. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 60804фн;
18. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 52851фн;
19. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 51241фн;
20. ЦДАГО України. – Фонд 263, опис 1, справа 36759фн;
- References**
1. Marochko V., Khillik H. Represovani pedahohy Ukrainy: zherkvy politychnoho teroru (1929–1941). – K.: Naukovyi svit, 2003. – 302 s.
2. Bryvko M.V. «Kontrevoliutsiini orhanizatsii» uchyteliv – versiiia NKVS URSR (za materialamy arkhivno-kryminalnykhi sprav). // Humanitarnyi korpus: [zbirnyk naukovykh statei z aktualnykh problem filosofii, kulturolohi, psykholohii, pedahohiki ta istorii]. Vypusk 21. – Vinnytsia: TOV Nilan LTD, 2018. – 108 s. – S. 20-23
3. Bryvko M.V. «Shkidnytska diialnist» uchyteliv Kyivshchyny – versiiia NKVS URSR (za materialamy arkhivno-kryminalnykhi sprav). // Naukovyi i innovatsiynyi potentsial prezentatsii: kolekciya prac naukovykh «ΛΟΓΟΣ» z materialami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Opolo, 18 listopada 2018 r. Równo: «Volynsky Obereg» Publishing House, 2018. Tom 5. s. 114. – S. 89-93
4. Zhuretskyi Ya.I., Shytiuk M.M. Osvitiyani Mykolaivshchyny – zhertvy represii stalinizmu. – Mykolaiv: b.v., 1994. – 69 s.
5. Hrenchenko H.Ye. Represovani osvitiyani Chernihivshchyny. – Chernihiv: Obl. tovarystvo «Prosvita» imeni T. Shevchenka, 2003. – 150 s.
6. Odeskyi martyroloh. Dani pro represovanykhi Odesy i Odeskoi oblasti za roky radianskoi vlady. Tom 1. / Ukladach.: L.V. Kovalchuk, H.O. Razumov. – Odessa: OK-FA, 1997. – 752 s.
7. Represii proty osvitiian Zaporozhchyny. Zbirnyk nauk. prats stud. ta vykladachiv. / Za red. Oksa M.M. – Melitopol: b.v., 2001. – 105 s.
8. Lenin V. Promova na IV konferentsii hubernskyykhi nadzvychainyykhi komisii 6 liutoho 1920 r. // Lenin V.I. Povne zibrannia tvoriv. Tom 40: Hruden 1919 – kviten 1920 r. 5-e vyd. – M.: Vyd.-vo Polityvdav, 1974. – 506 s.
9. Lenyn V.Y. Pysmo k M. Hor'komu ot 15 sentiabria 1919 h. // Polnoe sobranie sochyneni. V 55 tomakh. T. 51: Pysma yul 1919 – noiabr 1920. – 5-e yzd. – M.: Yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury, 1970. – 574 s.
10. Avdiienko M. Zahalne navchannia na Ukraini. Stan i perspektyvy. – Kharkiv: Hospodarstvo Ukrainy, 1930. – 111 s.
11. Strizhak Ye.M. Kadrove zabezpechennia serednoi ta vyshchoi shkoly USRR: istorychnyi dosvid 1920-1930-ky rokiv. Spetsialnist 07.00.01 – Istoriia Ukrainy. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydatsa istorychnyykhi nauk. – Cherkasy: Cherkaskyi derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet, 2007. – 200 s.
12. Pro khyby partiinoi roboty i zakhody likvidatsii trotskistskykhi ta inshyykhi dvorushnykiv. Dopovid tov. Stalina na Plenumi TsK VKP(b) 3 bereznia 1937 roku. // Komunist. – 1937. – 29 bereznia (№ 73). – S. 1-2
13. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 60805fp;
14. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 37464fp;
15. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 36649fp;
16. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 50439fp, tom 1-2;
17. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 60804fp;
18. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 52851fp;
19. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 51241fp;
20. TsDAHO Ukrainy. – Fond 263, opys 1, sprava 36759fp;

Bryvko M.V.,

Researcher, National historical and cultural reserve «Graves of Bykivnya» niksneq425@gmail.com

Ukraine, Kyev

«PEST LINE» IN TEACHERS' EDUCATION AND UPBRINGING WORK (ON THE MATERIALS OF ARCHIVE-CRIMINAL CASES)

This article examines the «pest line» of the education and upbringing work provided by the teachers and employees of the Ukrainian SSR education system in Skvyra district of Kyiv region on the materials of archival-criminal cases during the Great Terror of 1937–1938. Based on the analysis of cases, the nature of the allegations made by the NKVD staff, in particular, regarding the so-called “pest line” in professional pedagogical activity is revealed. One such example is the fictitious act of examining the work of teachers, which became «evidence of their crime» and the fact of falsification of accusations by Soviet repressive bodies.

Key words: teachers, repression, intelligentsia, «harmful» activity, Skvyra district, Kyiv region, «Great terror», 1937–1938.

УДК 629.78 (091)+930/2

Губка О.О.,

інженер-програміст КБ «Південне», здобувач Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
ORCID:0000-0001-6092-019X, olyachaplits@gmail.com

Україна, м. Дніпро

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ КОНСТРУКТОРА РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ТЕХНІКИ В.М. КОВТУНЕНКА В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

У статті наведено інформацію про місцезнаходження особових справ видатного конструктора в галузі ракетно-космічної техніки В.М. Ковтуненка. Представлено опис документів особових справ В.М. Ковтуненка, що містяться в архівах Національної академії наук (НАН) України та Російської академії наук (РАН). Проведено опис зазначених документів за порядком їх розташування у справах. Проаналізовано їх склад, хронологічну послідовність, зміст, інформаційні можливості. Визначено комплекси документів, що розкривають процес обрання В.М. Ковтуненка членом-кореспондентом відповідних академії наук. Розглянуто відмінності збережених документів, що відтворюють цей процес. У справі, що зберігається в архіві НАН України, виокремлено додатково комплекс документів, які розкривають процес обрання В.М. Ковтуненка завідувачем відділу аерогазодинаміки Дніпропетровського філіалу Інституту механіки АН УРСР. Констатується, що введення у науковий обіг вперше розглянутих у повному обсязі документів особових справ В.М. Ковтуненка є вагомим розширенням джерельної бази вивчення його життя і діяльності.

Ключові слова: ракетно-космічна техніка, історія, В.М. Ковтуненко, джерела, особові справи, архів НАН України, архів РАН.

Постановка проблеми. В одній з попередніх наших статей зазначалося, що «В'ячеслав Михайлович Ковтуненко – видатний вчений в галузі ракетно-космічної науки та техніки. У складі КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля в м. Дніпропетровську він створив конструкторське бюро по космічним апаратам КБ-3, яке очолював як Головний конструктор з 1965 по 1977 роки, заклавши напрямок конверсії в ракетно-космічній техніці. З 1977 р. він був керівником НВО ім. С.О. Лавочкина в м. Москва і вніс неоціненний вклад у розвиток вітчизняної і світової космонавтики» [10, с.124]. Фактично це констатація факту, який засвідчений у низці публікацій, присвячених життю і діяльності В.М. Ковтуненка [1-3;5;8;9;13-15].

Проведений у попередньому дослідженні аналіз історіографії життя і діяльності В.М. Ковтуненка дозволив дійти висновку, що, незважаючи на значну кількість публікацій за часів незалежності України, присвячених йому, життя і діяльність одного з найзначніших представників вітчизняної науки і техніки В.М. Ковтуненка потребує подальшого, більш глибокого дослідження; повна наукова біографія вченого ще не створена, що має стати предметом подальших досліджень [10].

Аналіз історіографічних праць доводить, що переважна більшість з них написана учнями, колегами і послідовниками В.М. Ковтуненка. Цей пласт публікацій базується на спогадах учених, хто працював безпосередньо з В.М. Ковтуненко і був з ним поряд у різних сферах його діяльності. Широке коло конструкторів, науковців, викладачів, які висвітлили різноманітні напрями його діяльності, створили безцінну джерельну базу вивчення життя і діяльності В.М. Ковтуненка та його історіографічне підґрунтя. На жаль, в цих працях з різних причин практично відсутні посилання на архівні джерела.

Твердження щодо важливості наповнення джерелами різного походження будь-якого історичного дослідження, зокрема й в галузі історії науки і техніки, є, звичайно, тривіальним. Але досить часто питання наявності джерельної бази, її насиченості актуалізується і стає далеко не тривіальним за різних причин. Зокрема, при дослідженні життя і діяльності видатних особистостей такою причиною може бути відсутність або не збереженість особистих архівів, архівних документів тих установ і підприємств, де вчилися або працювали фігуранти дослідження. Але нерідко навіть збереженість архівних матеріалів не гарантує можливість доступу до них. В першу чергу, це торкається тих особистостей, які працювали в суворо засекречених установах, на секретних підприємствах, тощо. Як зазначалося в статті за участю автора: «Специфіка вивчення життєвого шляху видатних науковців та інженерів полягає в тому, що багато хто з них в певний період своєї діяльності виводилися зі сфери відкритих комунікацій. Причиною цього, як відомо, була їх безпосередня наукова та інженерно-конструкторська творчість, результати якої використовувалися в оборонній промисловості. Відповідно, й матеріали щодо їхньої діяльності набували секретності і виводилися з джерельної бази істориків в цілому, й науки і техніки, зокрема, в подальших дослідженнях» [11, с.304]. Отже, відповідні архівні документи довгий час були недоступними або мало доступними, що негативно впливало і впливає на розвиток досліджень з історії ракетно-космічної техніки.

Зазначене відноситься й до постаті В.М. Ковтуненка, архівні матеріали про життя і діяльність якого стали доступнішими лише в останні роки.

Навіть у такому випадку, дослідник повинен докласти усіх зусиль, щоб віднайти і використати хоча б ті існуючі

джерела, які знаходяться у відкритому доступі, але розпорошені й невідомі (або маловідомі) широкому колу дослідників і ввести їх до наукового обігу з метою подальшого використання їх й іншими дослідниками. Особливої актуальності набувають особові справи, які в хронологічному контексті фіксують події на життєвому шляху особи, життя і діяльність якої вивчаються. Складені працівниками відділів кадрів, вони досить часто є єдиним достовірним джерелом щодо хронології подій, які відбувалися в житті особи, діяльність якої досліджується.

Предметом дослідження є архівні матеріали, зосереджені в архівах НАН України та РАН (АН СРСР) різного походження, які розкривають життя і наукову та конструкторську діяльність видатного конструктора ракетно-космічної техніки Вячеслава Михайловича Ковтуненка.

Метою даного дослідження є аналіз зазначених джерел і донесення до дослідників історії розвитку ракетно-космічної техніки в цілому (в Україні та колишньою СРСР зокрема) даних про їх зберігання та інформаційні можливості. Вивчення та опис зазначених джерел у науковому контексті проводиться вперше. Посилання на них практично не зустрічаються в історіографії життя і діяльності В.М. Ковтуненка. Ці джерела, виявлені і опрацьовані нами, були частково використані в публікаціях і доповідях на конференціях [4; 12].

Виклад основного матеріалу. Перша з архівних справ, що розглядається, знаходиться в архіві Національної академії наук України [6]. Лист переліку документів містить 22 позиції. Її загальний обсяг – 38 аркушів, що переважно охоплюють хронологічні межі з 1966 по 1972 рр. Нижче наведено опис документів у порядку їх розташування у справі.

- доповнення до особового листка з обліку кадрів. *Машинописний текст російською мовою (арк.1, 1 зв, 2, 2 зв). Дата заповнення – після 1995 р.;*
- особовий листок з обліку кадрів від 15. IX. 1971 р. *Рукописний текст. Заповнений російською мовою (арк 3, 3 зв, 5, 5 зв);*
- лист В.М. Ковтуненка до посадовця з АН УРСР з додатковими даними про свою виробничу діяльність. *Російськомовний рукописний текст (арк.4);*
- Лист начальника відділу кадрів НПО ім. С.О. Лавочкина начальника тексту управління кадрів АН УРСР. *Машинописний текст російською мовою (арк.6, 7);*
- особовий листок з обліку кадрів від 28. V. 1966 р. *Рукописний текст. Заповнений російською мовою (арк.8, 8 зв, 9, 9 зв);*
- автобіографія В.М. Ковтуненка від 15. 09. 1971 р. *Рукописний текст російською мовою (арк.10, 10 зв).*
- нотаріально завірена копія диплому Б № 072152 про вищу освіту (арк.11, 11 зв) російською мовою.;
- нотаріально завірена копія диплому доктора наук МТН № 000162 (арк.12, 12 зв) російською мовою.;
- нотаріально завірена копія атестату професора МПП 003158 від 12 вересня 1962 р. (арк.13, 13 зв) російською мовою.;
- витиска з протоколу № 3 загальних зборів Академії наук УРСР 17 березня 1972 р. українською мовою (арк.14);
- постановление общего собрания АН СССР от 25 декабря 1984 г. (російською мовою, арк.15);

- СПРАВКА о научных трудах доктора технических наук, профессора КОВТУНЕНКО В.М. (російською мовою, арк.16);

- ХАРАКТЕРИСТИКА на начальника КБ-3 предприятия п/я 203 тов. КОВТУНЕНКО В.М. (російською мовою, арк.17-18);

- заява В.М. Ковтуненка директору Дніпропетровської філії Інституту механіки АН УРСР тов. Полякову М.С.(від 28. V. 1966 р., російською мовою, арк.19);

- представление филиалом Института механики (ФИИ) АН УССР В.М. Ковтуненко на должность заведующего отделом аэрогазодинамики летательных аппаратов ФИИ АН УССР (російською мовою, арк.20);

- выписка из протокола № 1 заседания конкурсной комиссии Филиала Института механики АН УССР от 13 июня 1966 г. (російською мовою, арк.21);

- список членов ученого совета Филиала Института механики АН УССР (російською мовою, арк.22-23);

- протокол № 1 заседания счетной комиссии Ученого совета Филиала Института механики АН УССР (копія, російською мовою, арк.24);

- протокол № 2 заседания счетной комиссии Ученого совета Филиала Института механики АН УССР (копія, російською мовою, арк.25);

- выписка из протокола № 15 заседания Ученого совета ФИИ АН УССР от 14 июня 1966 г. (російською мовою, арк.26);

- постановление Бюро Відділу математики, механіки і кібернетики АН УРСР від 20 червня 1966 р. (українською мовою, арк.27);

- постановление Президії Академії наук УРСР № 172 від 25 червня 1966 р. (українською мовою, арк.28);

- ХАРАКТЕРИСТИКА производственно-общественной деятельности Главного конструктора КБ предприятия п/я В-2289 тов. КОВТУНЕНКО Вячеслава Михайловича (20 січня 1972 р., російською мовою, арк.29-31);

- ЗАКЛЮЧЕНИЕ Экспертной комиссии о кандидатуре доктора технических наук, профессора В.М. Ковтуненко по выборам в члены-корреспонденты Академии наук Украинской ССР по специальности “Механика” /по Днепропетровскому научному центру / (російською мовою, арк.32-33);

- поздравление Президиума и Отделения механики Академии наук УССР В.М. Ковтуненко с семидесятилетием со дня рождения, 31.08.1991 г. (російською мовою, арк.34-35);

- розпорядження № 1215 Президії Національної академії наук України від 26.07.1995 р. (українською мовою, арк.36);

- СПРАВКА Ковтуненко Вячеслав Михайлович (російською мовою, арк.37-38).

Друга архівна справа В.М. Ковтуненка, що розглядається, зберігається в архіві Російської академії наук (колишній архів АН СРСР) [7]. Справа містить 10 документів. Її загальний обсяг – 23 аркуші, що переважно охоплюють 1984 р. Всі документи – російською мовою. Наведемо відповідний опис цих документів за порядком їх розташування у справі:

- личный листок по учету кадров. *Рукописний текст (арк.4, 4 зв, 5, 5 зв);*

- автобіографія, рукописний текст від 22.ІІ.1984 р. (арк.6);
- диплом Б.№ 072152 о высшем образовании (арк.7);
- диплом доктора наук МТН № 000162 (арк.10, 11);
- аттестат профессора МПР № 003158 (арк.12, 13);
- выборы 1984. Кандидат в члены-корреспонденты АН СССР по Отделению общей физики и астрономии АН СССР Ковтуненко Вячеслав Михайлович (арк.14, 14 зв);
- решение Научно-технического Совета Научно-производственного объединения от 27 сентября 1984 г. (арк.15-18);
- институт космических исследований АН СССР. О выдвижении д.т.н. Ковтуненко В.М. в члены-корреспонденты АН СССР (арк.19–20);
- институт теоретической физики АН СССР им. Л.Д. Ландау. О поддержке выдвижения В.М. Ковтуненко в члены-корреспонденты АН СССР (арк.21-22);
- Дополнительные сведения о выполняемой работе (арк.23).

Аналіз зазначених джерел засвідчує, що як в справі В.М. Ковтуненка, що зберігається в архіві НАН України, так і в тій, що зберігається в архіві РАН, основу складають комплекси документів, що розкривають процес обрання В.М. Ковтуненка членом-кореспондентом відповідних академій наук. Ці документи дозволяють реконструювати етапи кожного з цих процесів, з'ясувати коло тих організацій виробничого і наукового спрямування, які висловилися на підтримку кандидатури В.М. Ковтуненка, виявити у концентрованому вигляді основні напрями діяльності В.М. Ковтуненка, які стали базою для обрання його в Академію наук України та в АН СРСР.

Є певні відмінності документів, що відтворюють цей процес при виборах у члени-кореспонденти АН УРСР та АН СРСР. Пакет документів, що стосуються виборів у члени-кореспонденти АН УРСР, не містить безпосередньо листів підтримки, в яких було б детально розкрито значимість діяльності В.М. Ковтуненка. Нагадаємо, що це був 1972 р., якому передували роки майже 20-річної роботи В.М. Ковтуненка у КБ «Південне». Базовим напрямом його діяльності у ці роки була розробка і створення нової (ракетної) техніки, яка на той час була важливим чинником встановлення паритету у протистоянні СРСР та США. Зрозуміло, що ця діяльність була засекреченою. Тому можна висловити припущення, що саме тому ці матеріали в розгорнутому вигляді відсутні

в особовій справі В.М. Ковтуненка в архіві НАН України.

В одному з фінальних документів виборного процесу згадуються установи, які висловили підтримку кандидатурі В.М. Ковтуненка для обрання його членом-кореспондентом АН УРСР. Зокрема, у висновку «Експертной комиссии о кандидатуре доктора технических наук, профессора В.М. Ковтуненко по выборам в члены-корреспонденты Академии наук Украинской ССР по специальности "Механика" /по Днепропетровскому научному центру/» зазначається, що «выдвижение его кандидатуры поддерживают: ордена Трудового Красного Знамени Институт проблем материаловедения, Морской гидрофизический институт АН УССР, Днепропетровский государственный университет, Крымская астрофизическая обсерватория АН СССР, академик Г.И. Петров, академик АН УССР И.М. Францевич» [6, арк.32]. Висновки акцентують увагу на розробці В.М. Ковтуненко різноманітних проблем аерогазодинаміки та гідрогазодинаміки. Лише одне речення дає простір думці про його діяльність в галузі ракетно-космічної техніки: «На предприятии п/я 2289 он руководил разработкой и созданием важнейших изделий новой техники» [Там само].

Значно ширше представлений в документах, що висвітлюють обрання В.М. Ковтуненка членом-кореспондентом АН СРСР, його внесок в розвиток ракетно-космічної техніки за часів його роботи в НПО ім. С.О. Лавочкина. Фактично діяльність у зазначеній установі була певною мірою продовженням його діяльності у Дніпропетровську в справі мирного використання Космосу, в продовженні того напряму досліджень, який започаткувала міжнародна програма «Інтеркосмос», і до якої пряме відношення мав В.М. Ковтуненко.

Матеріали, представлені в документах на підтримку кандидатури В.М. Ковтуненка на обрання його членом-кореспондентом АН СРСР, значною мірою розкривають його внесок у справу мирного освоєння Космосу, надають сконцентроване уявлення про внесок В.М. Ковтуненка в різноманітні напрями його наукової, конструкторської та науково-організаційної діяльності.

В якості прикладів документів з зазначених комплексів наводимо два документи: 1. Висновок експертної комісії АН УРСР. 2. Лист підтримки кандидатури В.М. Ковтуненка Інститутом космічних досліджень. При публікації збережено орфографію й особливості мови оригіналу джерела.

№ 1 [6, арк. 32-33]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Экспертной комиссии о кандидатуре доктора технических наук, профессора В.М. Ковтуненко по выборам в члены-корреспонденты Академии наук Украинской ССР по специальности «Механика» /по Днепропетровскому научному центру/

Кандидатуру доктора технических наук, профессора В.М. Ковтуненко для баллотирования в члены-корреспонденты АН УССР по специальности «Механика» выдвинули:

Днепропетровское отделение Института механики АН УССР, Ученый совет п/я В-2289.

Выдвижение его кандидатуры поддерживают:

ордена Трудового Красного Знамени Институт проблем материаловедения, Морской гидрофизический институт АН УССР, Днепропетровский государственный университет, Крымская астрофизическая обсерватория АН СССР, академик Г.И. Петров, академик АН УССР И.М. Францевич.

В. М. Ковтуненко широко известен как ученый в области аэрогазодинамики летательных аппаратов больших скоростей, обогативший науку выдающимися научными трудами. Все его работы посвящены исследованиям по новой

технике и освоению космического пространства. На предприятии п/я 2289 он руководил разработкой и созданием важнейших изделий новой техники. Им развиты новые методы аэрогазодинамики воздушных и газоструйных рулей летательных аппаратов. Значительным является его вклад в исследование аэродинамики острых и затупленных носовых частей с гладкой и ломаной образующей.

В.М. Ковтуненко решен ряд важных задач взаимодействия волн, применительно к проблеме воздействия взрывной ударной волны на летательные аппараты, исследовано обтекание тормозных и управляющих органов на поверхности носовой части.

Наряду с этим В.М. Ковтуненко выполнил ряд исследований по гидрогазодинамике двигательных систем. Развитые здесь методы находят применение в задачах газодинамики и тепломассообмена применительно к металлургическим процессам и др. отраслям промышленности. В.М. Ковтуненко ведет большую организационную и научно-педагогическую работу.

Экспертная комиссия считает профессора В.М. Ковтуненко достойным звания члена-корреспондента АН УССР по специальности «Механика» /по Днепропетровскому научному центру/.

Председатель Экспертной комиссии академик АН УССР	<i>Подпись</i>	Ю.А. Митропольский
Члены комиссии: академик	<i>Подпись</i>	В.М. Глушков
академик АН УССР	<i>Подпись</i>	В.С. Будник
академик АН УССР	<i>Подпись</i>	А.Д. Коваленко
академик АН	<i>Подпись</i>	А.С. Погорелов
Секретарь Экспертной комиссии канд. физ.-мат. наук	<i>Подпись</i>	А.А. Мартинюк

№ 2 [7, арк.1920]

Академия наук СССР

ИНСТИТУТ КОСМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

АКАДЕМИЯ НАУК СССР

ОТДЕЛЕНИЕ ОБЩЕЙ ФИЗИКИ И АСТРОНОМИИ

О выдвижении д.т.н.

Ковтуненко В.М.

в члены-корреспонденты АН СССР

Ученый совет Института космических исследований АН СССР выдвигает кандидатуру доктора технических наук, профессора КОВТУНЕНКО Вячеслава Михайловича в члены-корреспонденты АН СССР по специальности «астрономия, космические исследования».

Ковтуненко В.М. – специалист в области космических исследований и экспериментальной астрономии.

Основным направлением научной деятельности Ковтуненко В. М. является решение физико-технических проблем создания автоматических станций для космических исследований околоземного и межпланетного пространства, а также астрофизических исследований.

Под руководством и при непосредственном участии Ковтуненко В.М. разработаны проекты и созданы космические автоматические станции «Космос», «Интеркосмос», «Венера», орбитальная астрономическая обсерватория «Астрон», получила развитие система «Прогноз».

Космические автоматические станции, созданные под руководством Ковтуненко В.М., открыли новые возможности проведения космических исследований в области физической природы тел солнечной системы, практической астрономии, астрофизики.

Под руководством Ковтуненко В.М. разрабатывается космическая автоматическая станция «Сигма» с комплексом научной аппаратуры для проведения астрофизических исследований в диапазонах мягкого гамма- и жесткого рентгеновского излучений.

Являясь членом Совета «Интеркосмос» АН СССР, Ковтуненко В.М. проводит большую работу по развитию международного научно-технического сотрудничества в области космических исследований. Под руководством Ковтуненко В.М. сложилась и успешно развивается школа работников в области космических исследований и проектирования космических автоматических станций.

Результат голосования по выдвижению кандидатуры д.т.н. Ковтуненко В.М. в члены-корреспонденты АН СССР: из 14 присутствовавших членов совета за – 12, против – 2, недействительных бюллетеней нет.

Председатель Ученого совета ИКИ АН СССР академик	<i>Подпись</i>	Р.З. Сагдеев
Ученый секретарь ИКИ АН СССР к.ф.-м.н.	<i>Подпись</i>	А.В. Захаров

Крім комплексів документів, що відбивають процес обрання В.М. Ковтуненка в академії наук, відповідно УРСР та СРСР, в архівній справі, що зберігається у НАН України, виокремлюється ще й комплекс документів, що висвітлюють зв'язок В.М. Ковтуненка з АН України. Основу цього комплексу складають характеристики, надані КБ «Південне», заява В.М. Ковтуненка, листування філії Інституту механіки АН УРСР (ФІМ АН УРСР) з АН УРСР, витяги з протоколів засідання конкурсної комісії, протокол засідання рахункової комісії, витяг з протоколу засідання вченої ради ФІМ АН УРСР у Дніпропетровську, постанова Бюро відділу механіки, математики і кібернетики АН УРСР, постанова Президії АН УРСР та інші документи, що відбивають процес обрання В.М. Ковтуненка та проходження відповідних документів по інстанціям при обранні вченого керівником відділу аерогазодинаміки Дніпропетровського ФІМ АН УРСР. Працював він на цій посаді на громадських засадах.

Висновки. Особові справи В.М. Ковтуненка, що знаходяться в архівах, відповідно, НАН України і РАН, є надзвичайно важливим джерелом з історії розвитку ракетно-космічної техніки. Вони мають непересічну цінність з ряду причин. Зокрема, вони є унікальними з точки зору їх змісту, оскільки, на сьогодні, фактично є єдиним джерелом, які в найповнішому вигляді розкривають дві важливі віхи в житті і діяльності видатного вченого і конструктора в галузі ракетно-космічної техніки В.М. Ковтуненка, пов'язаними з виборами в АН УРСР та АН СРСР. В них міститься важлива й маловідома інформація про організації, установи та особистості, які висловили і обґрунтували свою підтримку висуненню видатного вченого у члени-кореспонденти зазначених академій. Ця інформація конкретизована датами, локалізацією подій, перебігом процесу обрання тощо. В документах цих особових справ у сконцентрованому вигляді узагальнено здобутки і досягнення В.М. Ковтуненка, які дозволяють чіткіше осмислити і увявити його внесок в розвиток ракетно-космічної техніки та освоєння Космосу. Крім того, дані архівні матеріали дозволяють уточнити відомості про публікаційну активність В.М. Ковтуненка, його закордонні відрядження й інші складові його діяльності.

Важливим є також оригінальний комплекс документів, що розкриває історію обрання В.М. Ковтуненка завідувачем відділу аерогазодинаміки Дніпропетровського філіалу Інституту механіки АН УРСР.

Введення у науковий обіг вперше розглянутих у повному обсязі документів особових справ В.М. Ковтуненка, що зберігаються у зазначених вище архівах НАН України та РАН, сприятиме створенню об'єктивної біографії життя і діяльності В.М. Ковтуненка та історії розвитку ракетно-космічної техніки.

Література

1. Басс В.П. Ковтуненко В.М. – заведующий отделом аэрогазодинамики ИИМ НАН Украины и ИКА Украины / В.П. Басс // *Техническая механика*. – 2001. – № 1. – 186-188.
2. Гоман, О.Г. В.М. Ковтуненко – профессор и заведующий кафедрой аэрогидромеханики Днепропетровского госуниверситета / О.Г. Гоман // *Техническая механика*. – 2001. – № 1. – С.188-189.

3. Гоман О.Г. В.М. Ковтуненко – выдающийся ученый и конструктор ракетно-космической техники / О.Г. Гоман // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Механіка*. – 2011. – № 5, вип. 15, т. 1. – С.3-7.

4. Губка О.О. В.М. Ковтуненко та Національна Академія наук України (за матеріалами особових справ): до 100-річчя Національної Академії наук України / О.О. Губка // *Матеріали XIII Наукових Читань «Дніпровська орбіта», 18–20 жовтня 2018 р., м. Дніпро*. – 2018. – С. 21-25.

5. Дегтярев А.В. Ковтуненко Вячеслав Михайлович – ученый, творец, энтузиаст / А.В. Дегтярев, С.С. Кавелин // *Вестник ФГУП «НПО им. С.А. Лавочкина»*. – 2011. – № 4. – 3-7.

6. Личное дело члена-корреспондента УАН Ковтуненко Вячеслава Михайловича. Архив Национальной академии наук Украины. Опис 631. Справа 23. – 38 с.

7. Личное дело члена-корреспондента РАН Ковтуненко Вячеслава Михайловича. Архив РАН. Фонд 411. Опись 4а. Дело 622. – 23 с.

8. Мошнеев А. От стратегических ракет к межпланетным комплексам (к 90-летию со дня рождения В.М. Ковтуненко) / А. Мошнеев, И. Шевалев // *Новости космонавтики*. – 2011. – III, 21, № 10. – С.70-73.

9. Платонов В.П. Вячеслав Ковтуненко. Притяжение космоса / В.П. Платонов // *Южное созвездие*. Кн.1.: Главные и генеральные. – Д.: Проспект, 2008. – С.281-306.

10. Савчук В.С. Наукова біографія видатного конструктора ракетно-космічної техніки В.М. Ковтуненка як предмет дослідження / В.С. Савчук, О.О. Чаплиць // *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Збірник наукових праць. Серія Історія науки і техніки. – Харків: НПУ «ХПІ», 2013. – № 10 (984) – С.124-130.

11. Савчук В. Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні зі звуженою джерельною базою / В. Савчук, О. Чаплиць // *Ейдос*. – 2015. – № 8. – С.301-311.

12. Чаплиць О.А. Вклад В.М. Ковтуненко в развитие космических исследований и экспериментальной астрономии (к 30-летию проекта «Венера-комета Галлея») / О.А. Чаплиць // *Научные чтения памяти К.Э. Циолковского, Калуга, 15–17 сентября 2015 г. Стендовый доклад*.

13. Шевалев И.А. Люди и судьбы / И.А. Шевалев // *Новости космонавтики*. – 1995. – № 14.

14. Шевалев И.А. Вячеслав Михайлович Ковтуненко (к 80-летию со дня рождения) / И.А. Шевалев // *Земля и Вселенная*. – 2001. – № 6. – С.38-43.

15. Шевалев И.А. НПО им. С.А. Лавочкина и В.М. Ковтуненко: пересечение судеб, давнее новый импульс развитию отечественной беспилотной космонавтики / И.А. Шевалев // *Вестник ФГУП «НПО им. С.А. Лавочкина»*. – 2011. – № 4. – С.8-20.

References

1. Bass V.P. Kovtunenکو V.M. – zavedujushij otделом ајерогазодинамики ИИМ НАН Украины и ИКА Украины / V.P. Bass // *Tehnicheskaja mehanika*. – 2001. – № 1. – S. 186-188.
2. Goman O.G. V.M. Kovtunenکو – professor i zavedujushij kafedroj ајерогидромеханики Dnepropetrovskogo gosuniversiteta / O.G. Goman // *Tehnicheskaja mehanika*. – 2001. – № 1. – S. 188-189.
3. Goman O.G. V.M. Kovtunenکو – vydajushijja ucheryj i konstruktor rakетno-kosmicheskoy tehniky / O.G. Goman // *Visnik Dnepropetrovskogo universitetu. Serija Mehanika*. – 2011. – № 5, vip. 15, t. 1. – S. 3-7.
4. Ghubka O.O. V.M. Kovtunenکو ta Nacionalna Akademiya nauk Ukrainy (za materialamy osobovykh sprav): do 100-richchja

Nacionalnoji Akademiji nauk Ukrajinj / O.O. Ghubka // *Materialy XIII Naukovykh Chytanj «Dniprovskja orbita», 18-20 zhovtnja 2018 r., m. Dnipro.* – 2018. – C. 21-25.

5. Degtjarev A.V. Kovtunenko Vjacheslav Mihajlovich – uchenyj, tvorec, jentuziast / A.V. Degtjarev, S.S. Kavelin // *Vestnik FGUP «NPO im. S.A. Lavochkina».* – 2011. – № 4. – S. 3-7.

6. Lichnoe delo chlena-korrespondenta UAN Kovtunenka Vjacheslava Mihajlovicha. Arhiv Nacional'noj akademii nauk Ukrajinj. Opys 631. Sprava 23. – 38 s.

7. Lichnoe delo chlena-korrespondenta RAN Kovtunenka Vjacheslava Mihajlovicha. Arhiv RAN. Fond 411. Opis' 4a. Delo 622. – 23 s.

8. Moishhev A. Ot strategicheskikh raket k mezplanetnym kompleksam (k 90-letiju so dnja rozhdenija V.M. Kovtunenka) / A. Moishhev, I. Shevalev // *Novosti kosmonavtiki.* – 2011. – III. 21, № 10. – S. 70-73.

9. Platonov V.P. Vjacheslav Kovtunenka. Pritjazhenie kosmosa / V.P. Platonov // «Juzhnoe sozvezdie». Kn.1.: Glavnye i general'nye. D.: Prospekt, 2008. – S. 281-306.

10. Savchuk V.S. Naukova biografija vidatnogo konstruktora raketro-kosmichnoi tehniki V.M. Kovtunenka jak predmet

doslidzhennja / V.S. Savchuk, O.O. Chaplic' // *Visnik Nacional'nogo tehničnogo universitetu «Harkivs'kij politehničnij institut». Zbirnik naukovih prac'. Serija Istorija nauki i tehniki.* – Harkiv: NTU «HPI», 2013. – № 10 (984). – S. 124-130.

11. Savchuk V. Metod interv'ju v istoriko-biografichnomu doslidzhenni zi zvuzheniju dzherel'noju bazuju / V. Savchuk, O. Chaplyc' // *Ejdos.* – 2015. – № 8. – S. 301-311.

12. Chaplic O.A. Vklad V.M. Kovtunenka v razvitie kosmicheskijh issledovanij i jeksperimental'noj astronomii (k 30-letiju proekta «Venera-kometa Galleja») / O.A. Chaplic // *Nauchnye chtenija pamjati K.Ie. Ciolkovskogo, Kaluga, 15-17 sentjabrja 2015 g. Stendovij doklad.*

13. Shevalev I.L. Ljudi i sud'by / I.L. Shevalev // *Novosti kosmonavtiki.* – 1995. – № 14.

14. Shevalev I.L. Vjacheslav Mihajlovich Kovtunenka (k 80-letiju so dnja rozhdenija) / I.L. Shevalev // «Zemlja i Vselennaja». – 2001. – № 6. – S. 38-43.

15. Shevalev I.L. NPO im. S.A. Lavochkina i V.M. Kovtunenka: peresechenie sud'eb, davshee novyj impul's razvitiju otechestvennoj bespilotnoj kosmonavtiki / I.L. Shevalev // *Vestnik FGUP «NPO im. S.A. Lavochkina».* – 2011. – № 4. – S. 8-20.

Gubka O.O.,

Engineer-programmer of Yuzhnoye State Design Office, the applicant Oles Honchar Dnipro National University,
ORCID:0000-0001-6092-019X, olyachaplits@gmail.com

Ukraine, Dnipro

ARCHIVAL MATERIALS OF THE DESIGNER OF SPACE ROCKET TECHNOLOGY V.M. KOVTUNENKO AT THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE AND THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES

The article gives the information on the location of personal files of a prominent designer in the field of rocket and space technology V.M. Kovtunenka. The description of personal files documents of V.M. Kovtunenka, contained in the archives of the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine and the Russian Academy of Sciences (RAS), is presented. The above documents are described in order of their location in files. Their composition, chronological sequence, content, information possibilities are analyzed. Complexes of documents revealing the process of election of V.M. Kovtunenka as corresponding member of corresponding academies of sciences are determined. The differences of stored documents that reproduce this process are considered. In the personal file kept in the archives of the NAS of Ukraine, an additional set of documents that reveal the process of election of V.M. Kovtunenka as head of the aero-gas dynamics department of the Dnepropetrovsk branch of the Institute of Mechanics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR was singled out. It is stated in the article that the introduction into the scientific circulation for the first time considered in full volume documents of personal files of V.M. Kovtunenka is a significant extension of the source base for the study of his life and activity.

Key words: space rocket technology, history, V.M. Kovtunenka, sources, personal files, archive of NAS of Ukraine, archive of the RAS.

УДК 94 (477+474.5)

Дацків І.Б.,*д.і.н., професор завідувач кафедри, міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного економічного університету, idatskiv@ukr.net***Візняк Я.Я.,***Почесний Консул Литовської Республіки в м. Тернопіль та Тернопільській області,
ya.viznyak@ukr.net**Україна, м. Тернопіль*

УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ВІДНОСИНИ СУЧАСНОСТІ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті встановлено, що здобуття Україною державної незалежності відкрило нові можливості для співпраці з країнами світу, однією з яких була Литовська Республіка, традиція взаємин із котрою сягає епохи середньовіччя. З'ясовано, що політична взаємодія двох держав підкріплюється масштабною співпрацею в культурно-гуманітарній сфері. Культурні контакти України з Литвою мають давню історію, протягом якої етнічна та цивілізаційна близькість народів зумовила тісну взаємодію між ними. Розвиток культурно-гуманітарної співпраці між Україною та Литовською Республікою спрямовується на активізацію роботи щодо збереження існуючих пам'яток культури і пам'ятних місць у Литві пов'язаних з Україною.

***Ключові слова:** Україна, Литовська Республіка, співпраця, гуманітарна сфера, міжнародні відносини.*

Постановка проблеми. З початком ХХІ ст. країни Центральної та Східної Європи вступили у новий період розвитку міжнародних відносин, обумовлений радикальними реформами та масштабними змінами геополітичної парадигми. З одного боку, глобальні трансформаційні перетворення у більшості країн посткомуністичного простору призвели до встановлення правового устрою на основі політичного плюралізму. Набуття демократичних форм суспільно-політичного, соціально-економічного та гуманітарного розвитку дозволило їм прискорити розвиток та успішно інтегруватися до євроатлантичної спільноти.

Відтак, посилення інтересу історичної науки до дослідження українсько-литовських відносин у новітній геополітичній системі стало закономірною вимогою часу. Зокрема й через те, що зовнішньополітичний курс «багатовекторності», характерний для перших двох десятиліть незалежності, на нинішньому етапі все більшою мірою не відповідає своїм основним функціям і демонструє усе меншу спроможність ефективно відповідати на актуальні виклики, зокрема у ході вирішення та усунення насущних проблем міждержавних, міжнародних та міжнаціональних відносин. Наочним прикладом тому є наростання агресивності у зовнішній політиці Російської Федерації щодо пострадянських країн, які обрали проєвропейський шлях розвитку.

Актуалізація дослідження двосторонніх відносин між Україною та Литовською Республікою обумовлена також тим, що ці країни мають багатовікове спільне історичне минуле, чисельну українську національну меншину в Литовській Республіці, тісні культурні зв'язки. Окрім того, дослідження українсько-литовських відносин у ХХ ст. належить до актуальних проблем історії зовнішньої політики України та міжнародних відносин.

Упродовж 1990–х років реалізуючи зовнішньополітичну програму, схвалену Верховною Радою України та затверджену Президентом, українське дипломатичне відомство визначило основні напрями та пріоритети,

сформулювало цілі та завдання своєї діяльності, намітило коротко- та довгострокові перспективи. Попри те, що Україна проводить політику на розбудову відносин із численними країнами Європи і світу, розвиток багатоаспектних взаємин із Литвою носить пріоритетний характер.

Становлення відносин між Україною та Литовською Республікою, як незалежних держав, стало можливим завдяки змінам у Європі наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Відносини між двома державами набули нового виміру і поступово переросли в тісну політичну, економічну, наукову та культурну співпрацю, що характеризується сьогодні як стратегічне партнерство.

Метою статті є аналіз процесу становлення та розвитку українсько-литовських міждержавних взаємин сучасності у гуманітарній сфері наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., як найбільш результативної та масової форми спілкування між обома державами.

Аналіз основних досліджень і публікацій. З кінця 1990-х років починає зростати кількість публікацій загальною характеру про зовнішню політику України та місце незалежної української держави в глобальній системі міжнародних відносин, де українсько-литовські взаємини розглядалися у загальноєвропейському і регіональному контексті. Серед українських науковців, які зробили внесок у вивчення досліджуваних нами питань можна виділити праці Н. Кононенка та Р. Балабан [1], Т. Пушкаренко-Щербини [2], В. Сергійчука [3], І. Туряниці [4] та ін. Доречно зазначити, що в українській та зарубіжній історіографії проблема українсько-литовських відносин не є комплексно дослідженою. Загалом, українсько-литовські відносини у цих дослідженнях представлені як складова балтійського вектора зовнішньої політики України та висвітлюються лише побіжно.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних відносин як між державами, так і національними спільнотами загалом, часто викликає запитання: в чому причина сприятливої соціально-психологічної атмосфери

співробітництва тих чи інших країн, властивої як громадянському суспільству, так і політикам, намагання їх бути ближче і відкритіше один до одного і що лежить в основі такого позитивного сприйняття та ставлення?

Відповідаючи на це, здавалося б просте питання, та застосовуючи його по відношенню до українсько-литовських відносин, варто відзначити, що саме образ минулого, сконструйований в історичній пам'яті відіграли і продовжують відігравати неабияку роль у налагодженні нових відносин між країнами. Спогади про минуле виникають в соціальному, культурному, економічному та політичному контекстах, які вони відображають і з якими мають справу [5, с.23]. Отже, ці контексти безпосередньо впливають на образи взаємсприйняття індивідів і колективних суб'єктів у сучасних умовах суспільного буття. Образ України в Литві й навпаки, значною мірою, відштовхується від спільного українсько-литовського періоду історії, більше того, він став фундаментальним блоком національно-державної ідеології, котра прямо впливає на відносини обох країн і народів.

Загалом образ Литовської Республіки щодо України формувався практично позитивно (як і в Україні по відношенню до Литви) та сприймається передусім через призму спільного практично безконфліктного існування з Україною в історичному, соціокультурному та політичному просторі спочатку у Великому князівстві Литовському, потім Речі Посполитій, Російській імперії та Радянському Союзі. Така звичка сприйняття: бути поряд – неодноразова знаходила відображення і у сьогоднішніх відносинах між обома країнами. Особливо вона стосується питань культурного співробітництва, адже саме культурні зв'язки між українським і литовським народами мають давню традицію та сягають ще княжих часів, зокрема періоду існування Галицько-Волинського князівства, складаючи вагомий сегмент тої ж історичної пам'яті.

Литовське князівство успадкувало чимало елементів культури і державності Київської Русі, що дало підстави російському історикові Г. Вернадському стверджувати, що рецепцію давньокиївської культурної та правничої спадщини радше варто шукати в Литовській Русі, ніж у Московській [6, с.110].

Отже, з набуттям Україною незалежності міждержавні стосунки у культурно-гуманітарній сфері набули нових рис. З 1993 р. почали налагоджуватись прямі зв'язки між міністерствами, відомствами, державними установами, навчальними закладами, творчими спілками та художніми колективами. Узгодження основних питань про співпрацю у сфері культури, науки й освіти супроводжувалось підписанням перших угод у цій галузі. У серпні 1993 р. було укладено Угоду між Урядом України та Урядом Литовської Республіки щодо співпраці в галузі освіти, науки та культури.

У відповідності до цієї угоди українська та литовська сторони домовилися налагодити співробітництво між відповідними організаціями і установами обох держав у галузі освіти, науки, культури, спорту, туризму. Статтею 3 Угоди передбачено взаємодію в галузі освіти та науки шляхом обміну студентами та аспірантами, викладачами, вченими та фахівцями; налагодження прямих комунікацій між відповідними міністерствами, учбовими

закладами та установами; виконання спільних науково-дослідницьких проектів тощо [7].

Згідно із положенням статті 6 двосторонні відносин у сфері культури здійснюватимуться шляхом заохочення прямого співробітництва між органами управління та закладами культури, проведення Днів культури та мистецтв, фестивалів народної творчості, тижнів кіно [7]. Помітними подіями стали відзначення пам'ятних дат та подій в історії двох держав.

Відтак, 12 жовтня 1995 р. у Вільнюсі у Національній бібліотеці ім. М. Мажвідаса була відкрита виставка української книги з історії, культури і мистецтва [8, с.157], присвячена 400-річчю від дня народження українського гетьмана Богдана Хмельницького.

Про зацікавленість у розвитку культурно-гуманітарного співробітництва свідчить створення спеціальних інституцій, що мають сприяти покращенню відносин між Україною та Литвою у цій сфері.

У 1999 р. з ініціативи президентів Литви й України було створено Українсько-литовський фонд імені Т. Шевченка. Це є неурядова громадська організація, що покликана сприяти економічним, культурним, науковим, освітянським зв'язкам між Україною та Литовською Республікою. Крім того, в межах Фонду здійснюється щорічне вручення премій діячам літератури й мистецтва двох країн. Головою Фонду з українського боку є В. Антонов (з 2007 р. – Генеральний Почесний консул Литовської Республіки у Львові). З литовського боку співголовою Фонду – А. Кумжа – Посол Литви в Україні на протязі 1999–2006 рр.

У грудні 2000 р. премію Українсько-литовського фонду ім. Тараса Шевченка отримав литовський письменник Й. Стрелкунас за переклади творів українських поетів литовською мовою. У лютому 2001 р. Фонд організував Дні литовської культури у Львові, виставку литовської графіки і живопису на папері у Музеї етнографії та художнього промислу, виставку литовської фотографії у Фотогалереї В. Пилип'юка. У грудні 2001 р. Фонд провів добродійну акцію «Дітям – від святого Миколая» [8, с.160].

27 березня 2002 р. відбулася церемонія вручення премій в номінації «Лицарі Свободи». З литовської сторони нагороду отримали В. Ландсбергис, з української – І. Сенік, Ю. Шухевич та І. Гель. Окремі відзнаки також отримують львівська журналістка Л. Янас і режисер із Сімферополя В. Косов за «вагомий внесок у розвиток культурних зв'язків між Литвою та Україною» [9].

Вручення премій Українсько-литовського фонду імені Тараса Шевченка відбулося і у 2004 р. Головну премію за видатний внесок у розвиток українсько-литовських відносин одержав відомий литовський поет і перекладач А. Балтакіс. Серед його досягнень Фондом були відзначені переклад творів Т. Шевченка й Д. Павличка литовською мовою.

Про інтерес Литви до України свідчить також створення товариства «Литва – Україна» (1997 р.) яке очолив відомий політичний і державний діяч Литви Р. Озолас. Зокрема, в ході зустрічі Р. Озоласа з литовськими підприємцями, що співпрацюють з українськими фірмами, литовські бізнесмени виявили зацікавленість в наданні благодійної допомоги в організації культурних заходів, в т.ч. українській діаспорі [8, с.161].

Культурно-гуманітарна співпраця між Україною і Литвою здійснюється на основі підписаної під час офіційного візиту Президента України до Литовської Республіки 22–24 квітня 2001 р. рамкової Угоди про співпрацю між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Литви, яка стала правовою основою культурних обмінів між державами та імпульсом для активізації співпраці в цій галузі [10].

Положення угоди спрямовані на розвиток співпраці у сфері культури шляхом обміну мистецькими колективами, виставками сучасного мистецтва та музейними експозиціями на умовах взаємності. З метою покращення стану відносин у культурній сфері країни визначилися у питаннях спільної зацікавленості, на які буде скерована їх діяльність: захист культурної спадщини, обмін делегаціями спеціалістів, експертів і митців, співробітництво на рівні закладів культури та мистецтв двох держав.

Динамічним напрямом культурно-гуманітарної співпраці став обмін творчими, театральними, музичними, естрадними та фольклорними імпрезами, проведення виставок образотворчого мистецтва, гастролей, творчих зустрічей з літераторами, митцями.

З нагоди 10-річчя незалежності України відбувся обмін виставками. Зокрема, в м. Клайпеда відбулось урочисте відкриття виставки українського народного мистецтва, на якій було представлено роботи українських майстрів вишиванки та чеканної справи. Окрім цього, 22 серпня 2001 р. в Литовській національній бібліотеці ім. М. Мажвідаса урочисто відкрилась книжкова виставка Національної Бібліотеки України ім. Вернадського «Незалежній Україні – 10 років». Експозицію цієї виставки склали більш ніж 200 видань про сучасну зовнішню та внутрішню політику України. Також, на державних телеканалах Литви продемонстрували українські фільми («Данило – князь Галицький», «На полі крові», «Сон», «Фучжоу») [8, с.163].

Конкретизовані напрями двосторонньої співпраці визначені положеннями Програми культурного співробітництва між Міністерством культури і туризму України і Міністерством культури Литви на 2008–2010 рр., [11], що була підписана 14 лютого 2008 р. Зокрема, Україна і Литовська Республіка домовились співпрацювати у сфері сучасної хореографії і балету, образотворчого мистецтва, сприяти співробітництву між українськими і литовськими кінематографістами, режисерами, продюсерами, кіностудіями, кінофестивалями і асоціаціями кінематографістів, театральними установами, в налагодженні прямих контактів між бібліотеками і музеями своїх держав.

Варто зазначити, що останнім часом, розвиток культурно-гуманітарної співпраці між Україною та Литовською республікою спрямовується на інтенсифікацію культурного обміну, активізацію роботи щодо збереження існуючих пам'яток культури і пам'ятних місць у Литві пов'язаних із Україною. Цікавою у цьому плані виявилася зустріч у Кам'янці-Подільському почесних консулів Литовської Республіки в Україні, голів литовських товариств в Україні, представників культури та бізнесу України та дипломатів Посольства Литви в Україні у жовтні 2008 р. Окрім питань, що стосувалися литовців,

які проживають в Україні, у міський Ратуші під час круглого столу на тему «Збереження історичної спадщини в Україні та Литві» виступили українські та литовські історики, представники установ з охорони історичних пам'яток, які обговорювали роль князів Кориатовичів в історії регіону і всієї України, підняли питання збереження історико-культурної спадщини Великого Князівства Литовського. Представник Державної комісії культурної спадщини Литви Й. Глямжа розповів про основні напрями державної політики у сфері збереження культурної спадщини у Литві. З метою популяризації історичної спадщини, під час зустрічі, було вирішено, організувати конференцію істориків, до якої запросити вчених з Литви, України, Польщі, Білорусі, Росії, Угорщини, Румунії, Словаччини та інших країн. Теж визнавались за доцільне проведення у подальшому двосторонніх семінарів, конференцій з різноманітних історичних питань, розвиток співробітництва між музеями [12].

У рамках заходів, присвячених відзначенню 75 роковин Голодомору з 15 по 19 липня 2009 р. на території Литви тривала міжнародна акція «Незгасима свічка». 15 липня у приміщенні Сейму Литви відбулася урочиста офіційна церемонія передачі смолоскипу акції, в якій взяли участь члени литовського парламенту, представники Канцелярії Президента Литви та МЗС Литви, литовська громадськість, представники української громади. Посольство України спільно з Литовським Центром дослідження геноциду та опору провело меморіальний захід «Запали свічку». Відбувся прем'єрний показ документального фільму «Голод», знятого групою литовських тележурналістів в Україні. З травня по серпень у Музеї жертв геноциду м. Вільнюса експонувалася фотовиставка про Голодомор в Україні 1932–33 рр. «Невідомий геноцид» [8, с.163].

У рамках Днів культури Литви також проведено «Тиждень литовської культури у Львові» присвячений спільній культурній та історичній спадщині двох народів. Основними подіями цього заходу стало проведення міжнародної конференції «Історична спадщина Великого Князівства Литовського в Україні: дослідження та збереження» та виставка «Портрети діячів Великого Литовського Князівства» яка відбулася у Львівській галереї мистецтв. Також в Музеї етнографії та художнього промислу було представлено виставку сучасного литовського текстилю.

Варто наголосити, що ще одним із напрямів взаємодії країн у сучасних умовах є часткове перенесення двосторонніх зв'язків на регіональний рівень, що відповідає намірам їхнього поглиблення та територіальної диверсифікації. Особливо яскраво це простежується у науково-технічній та гуманітарній сферах. Про це свідчить, зокрема, встановлення безпосередніх зв'язків між містами-побратимами й окремими регіонами.

Говорячи про науково-освітнє співробітництво, то доречно зазначити, що відносини між Україною та Литовською Республікою в науковій сфері проявляються в налагодженні прямих стосунків між національними академіями наук, академічними інститутами, закладами вищої освіти, окремими науковцями та викладачами.

Однак, відсутність фінансування спільних наукових робіт з обох сторін у 1990-х рр. обмежувала активність й

ініціативу академічних і навчальних установ у виробленні спільної наукової тематики. В основному, обмін інформацією здійснювався під час візитів делегацій науковців обох країн.

Новий імпульс співпраці у сферах освіти й науки з'явився у 2000-х рр. Поясненням цьому може бути поступовий вихід з кризової ситуації перехідного періоду, збільшення бюджетних асигнувань на розвиток вищої освіти й науки, а також перехід на нові засади фінансування наукових досліджень з використанням зарубіжної грантової підтримки. Міжнародні благодійні організації, як відомо, активно підтримують структурні трансформації в посткомуністичних країнах. Прикладом подібного роду багатосторонньої взаємодії за участю України й Литви став канадсько-українсько-балтійський проект навчальної програми з питань економічного менеджменту в Литві, що була ініційована Інститутом державного управління Литви. У рамках проекту були організовані три стажувальні програми для українських держслужбовців в транспортній, культурно-освітній та фінансовій галузях [8, с.173-174].

Варто відзначити, що активізація контактів в освітній сфері відбувається, зокрема, за рахунок запровадження практики обміну студентським та викладацьким складом між провідними вищими двох країн із задіянням фінансових програм і інструментів Європейського Союзу, до яких має доступ Литовська Республіка.

Ще одним із важливим напрямів гуманітарної співпраці України з Литвою є співпраця у сфері захисту прав національних меншин. Це поширена в міжнародних відносинах практика, котра бере свій початок ще з часів укладення багатосторонніх і двосторонніх міждержавних договорів, котрими після Першої світової війни творилася Версальська система міжнародних відносин в Європі. До кінця ХХ ст. ця практика набула характеру повноцінної взаємодії держав зі своїми національними діаспорами в країнах перебування, а також з урядами цих країн у справі забезпечення прав своїх співвітчизників за кордоном, збереження їхньої національно-культурної ідентичності та гармонійного розвитку. За останні роки Литва під тиском ЄС розробила і реалізує концепцію інтеграції соціуму, яка передбачає поступове залучення нацменшин у всі сфери суспільного життя та покращення їх статусу.

Національна політика України стосовно забезпечення прав представників різних національностей, здійснюється на основі положень Конституції України, Декларації прав національностей України, Закону України «Про національні меншини в Україні», а також прийнятими на їх підставі іншими законодавчими актами.

Крім базового національного законодавства спрямованого на захист прав національних меншин, важливим напрямом зовнішньої політики України є співпраця із закордонними українцями, спрямована на захист їх прав та інтересів. Реалізується вона шляхом укладення міжнародних договорів з іншими країнами. Відповідні угоди з питань міжнародних відносин існують також з Литвою.

Взаємне забезпечення прав та гарантій захисту національних меншин в українсько-литовських відносинах закріплені у Договорі про дружбу і співробітництво між

Україною і Литовською Республікою, зокрема, передбачені статтею 6. У відповідності з нею, особи, які належать до литовської національної меншини в Україні, а також особи, які належать до української національної меншини у Литовській Республіці, мають право індивідуально або разом з іншими членами своєї національної групи вільно виявляти, зберігати і розвивати свою національну, культурну, мовну і релігійну самобутність без будь-якої дискримінації і на основі повної рівності перед законами [13, с.78].

Важливу роль у координації діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо реалізації прав литовської нацменшини в Україні та української в Литовській Республіці покладено на міжурядову змішану українсько-литовську комісію з питань національних меншин. Завданням Комісії є вирішення проблемних питань пов'язаних із порушенням прав національних меншин, створення необхідних умов для розвитку мовної, культурної та релігійної самобутності національних меншин, тощо.

Законодавча база двосторонніх відносин з питань національних меншин свідчить про наявність достатньої правової бази, яка гарантує представникам усіх національностей як в Україні, так і в Литовській Республіці рівні політичні, економічні та культурні права. Це в свою чергу сприяє відносно хорошому становищу української діаспори в Литовській Республіці, так і литовської в Україні.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що аналіз вище викладених подій дає змогу говорити, що відносини у сфері культурно-гуманітарної співпраці між Україною та Литовською Республікою насичені неабияким динамізмом. Відтак, культурний обмін надзвичайно динамічний, різноманітний по своїх формах і проявах, як на таку порівняно невелику державу як Литва. Присутність України у культурно-інформаційному просторі Литовської Республіки, так як і останньої в Україні був досить помітним, чому поясненням є як давні історичні традиції, так і нинішня взаємна зацікавленість наших країн і народів у «відкритті» одне одному.

Література

1. Кононенко Н., Балабан Ф. *Україна – Прибалтика: вектори співпраці // Людина і політика.* 2000. № 4. С.10-16.
2. Пушкаренко-Щербина ПП. *Українсько-литовські культурні та літературні взаємини. Мукачево: Карпатська вежа.* 2008. 64 с.
3. Сергійчук В. *Східна діаспора. Прибалтика // Наука і суспільство.* 1997. № 1–2. С.14-16.
4. Шурицька П.А. *Українсько-литовські взаємини у політичній та гуманітарній сферах (1991–2011 рр.): Автореф. Дис... на здобуття наукового ступеня к. істор. наук. Спец. 07.00.01. – історія України.* ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2012. 19 с.
5. *Науковець перед з'явою пам'яті. Форум // Україна модерна.* К., 2009. Вип.4. Пам'ять як поле змагань. С.9-51.
6. Вернадский Г. *Начертание русской истории.* М.: Алгоритм, 2008. 331 с.
7. *Угода між Урядом України і Урядом Литовської Республіки про співробітництво в галузі освіти, науки та культури // Поточний архів Міністерства культури Литовської Республіки.* Спр. 01-04.
8. Шурицька П.А. *Українсько-литовські взаємини у політичній та гуманітарній сферах (1991–2011 рр.): Автореф.*

Дис... на здобуття наукового ступеня к істор. наук Спец. 07.00.01. – історія України. ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2012. 245 с.

9. Яценко О. «Лицарі Свободи» України та Литви // Поступ. № 43. 2002. 23–24 берез. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=1386>

10. Угода про співробітництво між Міністерством культури і мистецтв України і Міністерством культури Литовської республіки // Поточний архів Міністерства культури Литовської Республіки. Спр. 01-04.

11. Програма культурного співробітництва між Міністерством культури і туризму України і Міністерством культури Литовської Республіки на 2008–2010 рр. // Поточний архів Міністерства культури Литовської Республіки. Спр. 01-04.

12. Дні Литви у Кам'яни-Подільському [Електронний ресурс] / Посольство Литовської Республіки в Україні. Режим доступу: <http://ua.mfa.lt/popup2.php?ru=6S9tX2F>.

13. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Литовською республікою // Політика і час. 1994. № 3. С.77-80.

References

1. Kononenko N., Balaban R. *Ukraine – Prybaltyka: vektory spivpratsi* // *Liudyna i polityka*. 2000. № 4. S.10-16.

2. Pushkarenko-Slicherbyna T. *Ukrainsko-lytovskij kulturni ta literaturni vzaiemny. Mukacheve: Karpatska vezha*. 2008. 64 s.

3. Serhiichuk V. *Skhidna diaspora. Prybaltyka* // *Nauka i suspilstvo*. 1997. № 1–2. S.14-16.

4. Turianytsia T.A. *Ukrainsko-lytovskij vzaiemny u politychnii ta humanitarnii sferakh (1991–2011 rr.): Avtoeref. Dys... na zdobuttia naukovoho stupenia k istor. nauk, Spets.* 07.00.01. –

istoriia Ukrainy. LNU im. I. Franka. Lviv, 2012. 19 s.

5. *Naukovets pered ziaivoiu pamiatu. Forum* // *Ukraina moderna*. К., 2009. Выр.4. *Pamiat yak pole zmahania*. S.9-51.

6. Vernadskiy H. *Nachertanye russkoi ystoriy*. М.: *Alliorytm*, 2008. 331 s.

7. *Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Lytovskoi Respubliky pro spivrobitnytstvo v haluzi osvity, nauky ta kultury* // *Potochnyi arkhiv Ministerstva kultury Lytovskoi Respubliky*. Spr. 01-04.

8. Turianytsia T.A. *Ukrainsko-lytovskij vzaiemny u politychnii ta humanitarnii sferakh (1991–2011 rr.): Avtoeref. Dys... na zdobuttia naukovoho stupenia k istor. nauk, Spets.* 07.00.01. – *istoriia Ukrainy. LNU im. I. Franka. Lviv, 2012. 245 s.*

9. Яценко О. «Лицарі Свободи» України та Литви // Поступ. № 43. 2002. 23–24 берез. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://postup.brama.com/usual.php?what=1386>

10. *Uhoda pro spivrobitnytstvo mizh Ministerstvom kultury i mystetstv Ukrainy i Ministerstvom kultury Lytovskoi respubliky* // *Potochnyi arkhiv Ministerstva kultury Lytovskoi Respubliky*. Spr. 01-04.

11. *Prohrama kulturnoho spivrobitnytstva mizh Ministerstvom kultury i turyzmu Ukrainy i Ministerstvom kultury Lytovskoi Respubliky na 2008–2010 rr.* // *Potochnyi arkhiv Ministerstva kultury Lytovskoi Respubliky*. Spr. 01-04.

12. Дні Литви у Кам'янці-Подільському [Електронний ресурс] / Посольство Литовської Республіки в Україні. Режим доступу: <http://ua.mfa.lt/popup2.php?ru=6S9tX2F>.

13. *Dohovor pro druzhbu i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Lytovskoiu respublikoi* // *Polityka i chas*. 1994. № 3. S.77-80.

Datskiv I.B.,

Ph.D., professor Department of international relations and diplomacy, Ternopil National Economic University,
idatskiv@ukr.net

Vizniak Y.Y.,

Honorary consul of the Republic of Lithuania in Ternopil city and Ternopil region, ya.viznyak@ukr.net

Ukraine, Ternopil

UKRAINIAN-LITHUANIAN RELATIONS OF MODERNITY IN THE HUMANITARIAN AREA AT THE END OF THE XX – EARLY OF THE XXI CENTURY

The article found that Ukraine's acquisition of state independence opened up new opportunities for cooperation with countries of the world, one of which was the Republic of Lithuania, a tradition of relations dating back to the Middle Ages. It has been found that political interaction between the two countries is supported by large-scale cooperation in the cultural and humanitarian sphere. Ukraine's cultural contacts with Lithuania have a long history, during which the ethnic and civilizational closeness of peoples led to close interaction between them. The development of cultural and humanitarian cooperation between Ukraine and the Republic of Lithuania is aimed at intensifying work on the preservation of existing cultural and monumental sites in Lithuania related to Ukraine.

Key words: Ukraine, Lithuania, cooperation, humanitarian sphere, international relations.

УДК [355.1+159.96:377+378](355/357+358.1)(430+410+438+470+571)

Кмін А.О.,

ад'юнкта штатний науково-організаційного відділу
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,

Україна, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

У статті аналізується та узагальнюється досвід підготовки військовослужбовців Збройних Сил Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Німеччини, Польщі та Росії, які здійснюють морально-психологічне забезпечення особового складу. Показано, що система підготовки військових фахівців зазначених країн істотно відрізняється від підготовки майбутніх офіцерів у країнах пострадянського союзу. Мета цієї статті – проаналізувати підготовку посадових осіб, які здійснюють морально-психологічне забезпечення особового складу у Збройних силах Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Німеччини, Польщі та Росії. Автор прийшов до висновку, що підготовка офіцерів у більшості навчальних закладів зазначених країн під час навчального процесу акцентує увагу на вихованні сучасних лідерів.

Ключові слова: збройні сили, психологічна підготовка, навчання, провідні країни світу.

Постановка проблеми та актуальність. Система підготовки українських фахівців морально-психологічного забезпечення істотно відрізняється від підготовки майбутніх офіцерів у провідних країнах світу (Сполучені Штати Америки, Німеччина, Великобританія, Польща), яка базується на досвіді набутому у миротворчих місіях. Виходячи із вищезазначеного особливої актуальності набуває необхідність аналізу підготовки військових фахівців, які займаються організацією та проведенням морально-психологічного забезпечення у військових колективах провідних країн світу.

Аналіз літератури. Досвід підготовки фахівців з морально-психологічного забезпечення постійно знаходиться в полі зору як іноземних так і вітчизняних науковців. Так у своїй науковій роботі Романюк І.М. [7] стислий огляд системи підготовки фахівців, які відповідають за організацію та здійснення впливу на особовий склад. Варто зауважити, що автор більшу увагу приділяє службі капеланів провідних країн світу, які, за його словами, відповідають за духовне, моральне виховання.

Як стверджує Стадник В.В. [12] у своїй статті патріотичне виховання молоді належить до найважливіших функцій держави та становить собою цілісну систему діяльності, спрямовану на створення умов для відродження у суспільстві патріотизму, формування у громадян високих моральних якостей. Автор провів аналіз стану патріотичного виховання провідних країн світу, та прийшов до висновків, що успішне патріотичне виховання ґрунтується на формуванні патріотичного, ідейного і світоглядного аспекту свідомості військовослужбовців професійної служби, які закладаються у навчальних закладах шляхом підбору оптимальних форм та методів виховного впливу.

Дану тематику у своїй роботі описує Кудрявцев Ю. [6], який розглядає основні аспекти та тенденції системи підготовки офіцерів до роботи з військовослужбовцями у військових навчальних закладах країн НАТО.

Неабиякий інтерес викликає робота американського науковця доктора Тіма Джуда та колективу авторів [2], які описують що для офіцера Збройних Сил Сполучених Штатів Америки означає лідерство, чесноти, які необхідні для того, щоб поставити «службу вище власних

інтересів» (самопожертва, смиренність) для досягнення загального блага, наставництво т.д.

Також, варто звернути увагу на роботу польського авторського складу [8], який у своїй статті навів результати аналізу підготовки фахівців з логістики в окремих країнах-членах НАТО. Автори особливої уваги приділяли рішенням та методам навчання, які можливі або повинні бути впроваджені в систему не тільки фахівців з логістики, які навчаються в збройних силах Республіки Польща.

Метою статті є аналіз підготовки посадових осіб, які здійснюють морально-психологічне забезпечення особового складу у Збройних Силах Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Німеччини, Польщі та Росії.

Виклад основного матеріалу. Система підготовки фахівців, які забезпечують морально-психологічне забезпечення провідних країн світу, а саме структурних підрозділів із служби зв'язків з громадськістю, ідеологічної роботи, психологічних операцій та безпосередньо командирів базується на удосконаленні лідерських якостей й набуття навичок із управління персоналом, психології, гуманітарного та соціологічного забезпечення, що вкрай необхідні для виконання функціональних обов'язків, що включають підтримання психічного здоров'я, соціальних потреб та ідеологічного виховання військовослужбовців. Однак кожна система підготовки військовослужбовців країн НАТО має свої відмінні риси.

У структурі Збройних сил Сполучених Штатів Америки фахівців з морально-психологічного забезпечення немає, однак здійсненням заходів морально-психологічної підготовки виконуються безпосередньо командирами військових підрозділів, військовими священниками, підрозділом психологічних операцій.

Система підготовки військовослужбовців Сполучених Штатів Америки є багаторівневою. Так першим рівнем є навчання у вищих закладах військової освіти, наприклад Вест Поінт. Процес відбору є дуже ретельним, первинний відбір починається після заповнення вступником електронної анкети, яка розглянута протягом двох місяців прийнятною службою та визначена конкурентноспроможність вступника, після чого відправляються додаткові форми для заповнення та номінація (рекомен-

дація) від члена американського конгресу. В свою чергу, основний відбір складається з декількох складових: академічна ефективність, лідерський потенціал, фізична здатність та відповідність суворим медичним вимогам. Академічна ефективність включає рівень знань вище середнього з коледжу або середньої школи (обов'язкові дисципліни: англійська мова з сильним акцентом на граматику, літературу та мовлення; математика, іноземна мова, хімія, фізика, історія США, географія, економіка, право). Оцінюється фізична здатність за результатами шести заходів (підтягування, качання пресу, віджимання, пробіг одну милю, баскетбольний кидок). Варто зауважити, що для потенційних абітурієнтів, а саме учнів старших класів щороку проводяться двотижневі літні курси лідерів, під час яких учні мають можливість спробувати себе в ролі кадетів та пройти скорочену програму академічних занять, військової та фізичної підготовки, тим самим впевнитись у правильності вибору свого майбутнього закладу вищої освіти.

Програма підготовки складає чотири роки, під час яких кадети мають три складові навчання: академічну, військову та фізичну. Академічна програма включає широку загальну програму (математика, психологія, інформаційні технології, гуманітарні науки, поведінкові та соціальні науки) та факультативну, яка вибирається індивідуально. Військова – перший курс – шеститижнева кадетська базова підготовка (альпінізм, тактичні маневри, польові тренування), другий – загальна військова підготовка протягом року, третій та четвертий – протягом двох років курси військового керівництва, виконуючи функції керівників у базовій кадетській підготовці, керуючи новобранцями. А також фізична – бокс (для жінок самооборона), фітнес, плавання, бойові програми.

Оскільки командири підрозділів повинні володіти як основами психології, лідерства, так і мати високий рівень стресостійкості та витривалості, тому програма підготовки майбутніх командирів основана на реалістичній складовій, яка проводиться в спеціально створених умовах, що близькі до бойових дій. Це аргументується тим, що несприятливі умови викликають негативні психічні стани (впадіння в апатію, депресію, виникнення відчуття страху). Ця підготовка розрахована на вироблення у кадетів навиків самоконтролю, військової дисципліни, бойового духу, волі до перемоги, вірності військовому обов'язку, почуття солдатської та офіцерської честі і гідності.

Важливими напрямки психологічної підготовки у навчальному закладі Вест Поінт є:

- розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем, необхідних для того, щоб бути лідером;
- вплив на індивідуальну мотивацію, організаційну культуру та особисту стійкість;
- вміння керувати складними ситуаціями та високим стресом;
- вміння вирішувати конфліктні ситуації в колективі;
- підвищення рівня психічної і фізіологічної витривалості.

Завершивши навчання у навчальному закладі офіцер проходить спеціалізовані галузеві курси, щоб стати компетентним у технічних аспектах своєї спеціальності, так наприклад, підготовка кваліфікованих спеціалістів із введення психологічних операцій (операцій інформаційного забезпечення бойових дій) відбувається на базі центру і школи спеціальних способів бойових дій імені

Дж. Кеннеді (John F. Kennedy Special Warfare Center and School) (військова база Форт-Брагг). На яких вивчають поглиблений аналіз цільової аудиторії інформаційно-психологічного впливу, прийомів психологічних операцій в ході бойових дій із застосуванням нетрадиційних способів введення війни.

Жінок-військовослужбовців, з нещодавнього часу, розпочали підготовлювати за програмою культурологічного забезпечення. Ця потреба виникла у зв'язку із необхідністю проведення роботи по наданню інформаційно-психологічного впливу і заходів військово-цивільної співпраці у відносинах жіночого населення мусульманських країн, де задіяні військовослужбовці США [3].

Підготовка майбутніх офіцерів Великої Британії проходить протягом 44 тижнів у Королівській військовій академії Сандхерст. Відбір кандидатів на навчання відбувається протягом чотирьох днів. Під час яких абітурієнт повинен пройти фізичні випробування, письмові та психометричні тести, інтерв'ю, групові вправи, командні завдання (прояв лідерських якостей в керуванні групою).

В системі навчання застосовують максимально наближену бойову підготовку до умов сучасної війни (третина навчання проводиться в нічний період), під час якої військовослужбовець має не тільки відчувати фізичну втому, а й психологічну. У такому процесі навчання використовуються бойові стрільби, бомбардування, атакуючі ворожі танки, артилерійський залп із введенням елементів ризику та небезпеки. Завдяки таким заняттям надається можливість формування морально-бойові якості. У навчанні кадети вивчають дисципліни: «інформаційно-педагогічні технології», «способи спілкування», «особистісний вплив». Наступним кроком до отримання омріяної професії є проходження 19-ти тижневих кваліфікаційних курсів, під час яких кадети вивчають тонкощі майбутньої професії.

Функціональні обов'язки офіцерів з морально-психологічного забезпечення у Німеччині виконують радники та помічники командирів. Важливу роль у підготовці виконують військові навчальні заклади, які навчають майбутніх офіцерів навичкам, умінням, які необхідні для навчання, виховання та підтримання високого морально-психологічного стану підлеглих.

Як і у всіх навчальних закладах провідних країн світу, для вступу потрібно пройти процедуру відбору: медичний огляд, групова дискусія, інтерв'ю, фізичний тест. Однак відмінністю вступної компанії німецької школи офіцерів є наявність комп'ютеризованого тесту на профпридатність у Центрі оцінювання керівників Бундасвера, який складається з сотні завдань і тестів, після чого відбувається розмова з відповідальною особою, яка й визначить чи підходить абітурієнт для підготовки офіцера чи ні.

Навчальний заклад Бундасверу під час навчання формують у кадетів позитивну мотивацію до виконання бойових завдань згідно Концепції внутрішнього керівництва. Із студентами всіх спеціальностей проходить вивчення педагогічних і соціальних дисциплін (педагогіка, психологія, соціологія, соціально-наукова методологія, робота з кадрами). Така підготовка спрямована на розвиток психолого-педагогічного мислення майбутніх офіцерів.

Західними фахівцями сформульовано високі вимоги до підготовки військових керівників, що дає змогу успі-

шно виконувати виховну функцію, а саме: активність у службовій діяльності, творчий підхід, гнучкість мислення, здатність до критичного аналізу, уміння здобувати правдиву інформацію та обмінюватись нею, знання соціальних процесів у військових колективах, витривалість у критичних ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, здатність забезпечувати єдність дій [7].

Необхідно зауважити, що командир, якщо він відповідає за своїх людей, ніколи не може все вирішити самотійно, тому на допомогу йому є досвідчений персонал, який визначає психологічні та поведінкові реакції.

1) Офіцер з навколишнього середовища людини – спеціалізований офіцер, який пройшов п'яти тижневий курс навчання, з яких два тижні він проходить у психіатричному відділенні лікарні. Його основне завдання є підтримувати працездатність, інформувати про стрес та його управління. Під час місії він виявляє ризикові ситуації та вразливий персонал;

2) Психолог – він сприяє відновленню згуртованості, повідомляє про необхідність оперативної перерви, необхідність припинення місії і т.д. [8].

Як і в більшості провідних країнах світу у Польщі не має фахівців морально-психологічного забезпечення. Їх обов'язки покладені на командирів підрозділів та групи психологічний дій.

В свою чергу, майбутні командири проходять навчання в Академії сухопутних військ (Akademia Wojsk Lądowych imieni generała Tadeusza Kościuszki) в Інституті командування. Протягом шести семестрів студенти опановують дисципліни в галузі теорії та стратегії управління, міжнародних відносин, історії та мистецтв війни. Протягом теоретичного курсу, курсанти мають два стажування у військах, яке в загальному складає шість місяців.

Психологічному забезпеченню діяльності польських військовослужбовців, як в мирний час, так і у військовий, а саме інформаційно-психологічний вплив покладено на групу психологічних дій (Centralna Grupa Działan Psychologicznych). В її обов'язки входить забезпечення військового керівництва країни, родів військ своєчасної інформації, яка дозволяє планувати і проводити операції та заходи, направлені на обробку військ і населення противника шляхом пропаганди із цілю – зниження морального духу. Дані спеціалісти володіють декількома іноземними мовами, більшість пройшли спеціалізовані курси, які організували в Польщі із інструкторами НАТО та стажування в структурних підрозділах психологічних операцій натовських армій, брали участь у миротворчих операціях [9].

Як стверджує Бородін [15] у своєму дисертаційному дослідженні, випускник військового закладу вищої освіти в Російській Федерації з морально-психологічного забезпечення особового складу підрозділу Сухопутних військ повинен:

– Розуміти місце і роль морально-психологічного фактору виходячи з характерних рис і особливостей сучасних військових конфліктів;

– Володіти логікою аналізу військово-соціальної обстановки, процесів у військовій сфері, змін динаміки в формах і методах ведення війни, появу нових типів війн та явищ у військовій сфері;

– Знати основу і вміти керувати системою роботи посадових осіб з організації морально-психологічного забезпечення та проводити особисто заходи морально-психологічного забезпечення в підрозділі в різних умо-

вах з урахуванням історичної обумовленості, сучасних та перспективних викликів і загроз морально-психологічного стану військовослужбовців;

– Володіти індивідуальною психологічною готовністю до введення неявних військових дій, брати участь у нетрадиційних і «гібридних» операціях, в умовах застосування високоточної зброї і зброї масового ураження, протидіяти асиметричним діям противника, застосовувати бойових роботів на полі бою;

– Вміти організувати в ході навчально-бойової діяльності підрозділу психологічну (індивідуально-психологічну) підготовку військовослужбовців до виконання смертельно-небезпечних завдань тощо [14, с.64-65].

В свою чергу, підготовка фахівців морально-психологічного забезпечення у військовому університеті Міністерства Оборони Російської Федерації проходить за військово-обліковою спеціальністю «Морально-психологічне забезпечення військ (сил)» («Психологія службової діяльності») протягом п'яти років. Програма передбачає обов'язкове вивчення наступних військових дисциплін: морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил), виховна робота, основи безпеки держави та військового права Російської Федерації, вогнева підготовка, тактика, загальновійськові статuti та стройова підготовка [10]. Основна мета вивчення морально-психологічного забезпечення становить вивчити діяльність помічника командира батальйону по роботі з особовим складом з морально-психологічного забезпечення діяльності підрозділу в мирний і воєнний час, а також основні питання взаємодії, проведення якої в інтересах морально-психологічного забезпечення з командирами і штабами [11].

Висновки. Досвід організації морально-психологічного забезпечення країн НАТО (США, Великобританії, Німеччини та Польщі) та інших країн показує високий рівень організаційності та результативності, що має своє підтвердження успішним виконанням завдань під час миротворчих операціях. Такий результат формується у зв'язку із повсякденною діяльністю командира та військових капеланів, які досягаються завдяки вихованню, керівництву та формуванню високих морально-етичних складових у підлеглих.

Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що у провідних країнах світу військові університети акцентують увагу на підготовці до управління людьми, вмінням мотивувати та надихати особовий склад. В більшості навчальних закладах програма підготовки не акцентується на одній спеціальності, а базується на вихованні сучасних лідерів, що дає їм основи для роботи з підлеглими. Натомість спеціалізації отримуються на передбачених спеціалізованих курсах, які основані на діючих доктринах, правових актах та на досвіді здобутому у проведених операціях. Такий підхід дає можливість оновлювати знання фахівців, базуючись на політичну, військову та соціально-економічну ситуацію держави та після закінчення навчання на курсах вставати на нові посади з адаптованими до систематизованих знань щодо певної спеціалізації.

Література

1. Психологічне забезпечення у збройних силах зарубіжних країн: навч. посіб./ Осьодло В.І. та ін.; квал. авт. – К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017, 144 с.
2. *Developing leaders of character/Dr. Tim Judd and other; New York, 2018, 41p.*
3. *Подготовка военослужащих ВС США и школе специальных способов ведения боевых действий имени ДЖ. Кеннеди. /*

- С. Завьялов, 2016 URL: http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_voennosluzhashchikh_vs_ssha_v_centre_i_shkole_sposobov_vedeniya_boevykh_deystviy_imeni_dzh_kennedi_2016/9-1-0-2682 (дата звернення: 26.12.2019).
4. Психология и солдат/Пер, с англ. А.Т. Сапронова и В.М. Катеринича. – 2-е изд. – М.: Воениздат, 1991, с.96.
5. US Army chaplain center and school, URL: <https://usachcs.tradoc.army.mil/courses/> (дата звернення: 26.12.2019).
6. Подготовка командных кадров к воспитательной деятельности в ВУЗах США, ФРГ и Великобритании/ Ю. Кудрявцев, 2006 URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (дата звернення: 26.12.2019).
7. Романиук І.М., «Світовий досвід підготовки офіцерів з виховної роботи», Вісник Національного університету оборони України 3(34), 2013.
8. Krzysztof Juniec, Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO/ Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO, Redakcja: Zdzisław Kurasinski, Krzysztof Szelag/ Łódź 2014, p. 191-204.
9. Гольев, «Служба психологических операций Войска Польского» URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar38.htm> (дата звернення: 04.01.2020).
10. Морально-психологическое обеспечение URL: <https://www.dvfu.ru/education/military-education/the-military-training-department/postposed/the-department/vk-moral-and-psychological-support/> (дата звернення: 04.01.2020).
11. Програма по дисциплине: «Основы морально-психологического обеспечения деятельности военных войск (сил)» (для офицеров Министерства обороны Российской Федерации) URL: <https://pandia.ru/text/80/246/28820.php> (дата звернення: 11.01.2020).
12. Стадник В.В. Досвід армії провідних країн світу щодо проведення патріотичного виховання особового складу/ Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. – № 2, с.260-268.
13. Гапальцев В., Дубовчук В., Натовські замполіти, Вісник України, № 5 (71), 2006, с.14-16.
14. Официальный сайт: Военный университет Министерства обороны Российской Федерации. <http://vumo.mil.ru/Postupayuschim/Pravila-priema-v-uchilishhe-v-2020-godu> (дата звернення: 15.01.2020).
15. Бородин В.А. «Подготовка курсантов военных вузов к морально-психологическому обеспечению личного состава подразделений сухопутных войск» дис.на здобуття канд.пед.наук, Москва, 2017, с.64-65.
1. Psichologichne zabezpechennya i zbroynih silah zarubizhnikh krain: navch.posib./ Osodlo V.I. ta In.; kol.avt. – К.: НУОУ Ім. Івана Черняхівського, 2017, 144 с.
2. Developing leaders of character/Dr. Tim Judd and other; New York, 2018, 41p.
3. Podgotovka voennosluzhaschih VS SSHA i shkole spetsialnykh sposobov vedeniya boevykh deystviy imeni DZh. Kennedi. / S. Zavyalov, 2016 URL: http://pentagonus.ru/publ/podgotovka_voennosluzhashchikh_vs_ssha_v_centre_i_shkole_sposobov_vedeniya_boevykh_deystviy_imeni_dzh_kennedi_2016/9-1-0-2682 (data zvernennia: 26.12.2019).
4. Psihologiya i soldat/Per, s angl. A.T. Saponova i V.M. Katerinicha. – 2-e izd. – M.: Voenizdat, 1991, c.96.
5. US Army chaplain center and school, URL: <https://usachcs.tradoc.army.mil/courses/> (data zvernennia: 26.12.2019).
6. Podgotovka komandnykh kadrov k vospitatel'noy deyatel'nosti v VUZah SSHA, FRG i Velikobritanii/ Yu. Kudryavtsev, 2006, URL: <http://pentagonus.ru/publ/9-1-0-218> (data zvernennia: 26.12.2019).
7. Romanyuk I.M., «Svitoviy dosvid pidgotovki ofitseriv z vihovnoi roboti», Visnik Natsionalnogo universitetu oboroni Ukraini, № 3(34), 2013.
8. Krzysztof Juniec, Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO/ Kształcenie specjalistów logistyki w armiach państw NATO, Redakcja: Zdzisław Kurasinski, Krzysztof Szelag/ Łódź 2014, p. 191-204.
9. Golev, «Cluzhba psihologicheskikh operatsiy Voyska Polskogo», URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar38.htm> (data zvernennia: 04.01.2020).
10. Moralno-psihologicheskoe obespechenie, URL: <https://www.dvfu.ru/education/military-education/the-military-training-department/postposed/the-department/vk-moral-and-psychological-support/> (data zvernennia: 04.01.2020).
11. Programma po distsipline: «Osnovyi moralno-psihologicheskogo obespecheniya deyatel'nosti voysk (sil)» (dlya ofitserov Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii), URL: <https://pandia.ru/text/80/246/28820.php> (data zvernennia: 11.01.2020).
12. Stadnik V.V. Dosvid armiy providnih krain svitu schodo provedennya patriotichnogo vihovannya osobovogo skladu/ Pedagogika i psihologiya profesyi noi osviti. 2013. – № 2, c.260-268.
13. Gapaltsev V., Dubovchuk V., Natovskij zampoliti, Viysko Ukraini, № 5 (71), 2006, c.14-16.
14. Ofitsialnyiy sayt: Voennyiy universitet Ministerstva oborony Rossiyskoy federatsii, URL: <http://vumo.mil.ru/Postupayuschim/Pravila-priema-v-uchilishhe-v-2020-godu> (data zvernennia: 15.01.2020).
15. Borodin V.A. «Podgotovka kursantov voennykh vuzov k moralno-psihologicheskomu obespecheniyu lichnogo sostava podrazdeleniy suhoputnykh voysk» dis.na zdobuttya kand.ped.nauk, Moskva, 2017, c.64-65.

References

Kmin A.O.,

adjunct of the scientific and organizational department
of the National Army Academy named after Petro Sahaidachny,

Ukraine, Lviv

FEATURES OF SPECIALISTS' TRAINING OF MORAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN THE ARMED FORCES OF THE WORLD LEADING COUNTRIES

The article analyzes the experience of military specialists' training who provide moral and psychological support for personnel in the United States, United Kingdom, Germany, Poland and Russia. It is shown that the training system of military specialists of these countries differs significantly from the training of future officers in countries of the post-Soviet Union. The purpose of the paper is to study the training of officers who provide moral and psychological support for personnel in the Armed Forces of the United States of America, Great Britain, Germany, Poland and Russia. The author concluded that the training of officers in most educational institutions of these countries is focused on the education of modern leaders.

Key words: military, psychological training, training, leading countries of the world.

Open Peer-Review Reviewer:

Слюсаренко А., д.і.н., доцент, заступник начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного з наукової роботи, полковник

State administration and law. Politology

УДК 342.7

Андрусів Л.М.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) НАВС, legin.luda@gmail.com*

Догогар М.В.,

*студентка четвертого курсу Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ)
Національної академії внутрішніх справ, maryanna.dogotar@gmail.com**Україна, м. Івано-Франківськ***МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ**

У статті розглянуто заборону катування як абсолютне право людини, а його забезпечення є обов'язком держав. Подано міжнародні нормативно-правові акти, у яких закріплено заборону катування, жорстокого та такого, що принижує людську гідність поводження. Співставлено міжнародну норму та норму національного права, у якій міститься заборона катування. Вказано, що ключовими напрацюваннями у цій сфері є напрацювання Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи.

Ключові слова: катування, жорстоке поводження та покарання, поводження та покарання, яке принижує людську гідність, абсолютне право, міжнародний стандарт прав людини, гарантії забезпечення прав людини.

Постановка проблеми. Система цінностей сучасного світу є результатом та надбанням розвитку правових систем, військових конфліктів ХХ ст. і роботи міжнародних організацій. Складно собі уявити світ та Європу без усталених цінностей, у тому числі й правових. Верховенство права, гуманізм та право на свободу й справедливий суд стали ключами для утвердження людини як цінності. Що найважливіше, цінністю виступає не тільки людина як фізичне тіло, а й її здоров'я, честь, гідність та психологічний стан. Не даремно заборону катування розглядають як загальнолюдську проблему у сфері прав людини, а також їх забезпечення. Наголошується, що це така проблема, розв'язати яку можливо не зусиллями окремих держав, а тільки співпрацею держав, міжнародних організацій. Встановлення на міжнародному рівні стандартів з прав людини, утвердження та закріплення в них абсолютної заборони катування й інших жорстоких і таких, що принижують людську гідність видів поводження й покарання є утвердженням демократичних цінностей та гідності людини [1, с.8-9].

Мета роботи полягає у дослідженні нормативно-правової регламентації на міжнародному рівні заборони катування, жорстокого та такого поводження, що принижує людську гідність.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна нормативно-правова регламентація заборони катування, жорстокого та такого поводження, що принижує людську гідність в своїй основі містить напрацювання Організації Об'єднаних Націй (ООН). Не даремно у преамбулі Статуту ООН вказано, що народи об'єднуються для утвердження віри в основні права людини, гідність та цінність людської особистості. Необхідно розуміти, що вказане твердження є ключовим відправним пунктом чи навіть принципом для усіх наступних напрацювань у сфері прав людини. Результатом напрацювань ООН стає прийняття у 1948 році Загальної декларації прав людини та

у 1984 році Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Фактично стаття п'ята Загальної декларації прав людини вперше встановлює заборону катування та містить правило, що нікого не може бути піддано катуванню або жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню і покаранню [3].

Заборона катування на міжнародному рівні також встановлюється й Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Тут уже потрібно зробити правове застереження, що мова йде виключно про європейський регіональний стандарт основних прав людини. Так, стаття третя вказує, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [6]. Тому украй визначальним є твердження статті п'ятої Загальної декларації прав людини та статті третьої Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Окрім того, заборона катувань проголошена в статті сьомій Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, де передбачено, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також у Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 09 грудня 1975 року [2, с.81].

Однак Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод містять тільки заборони вказаних діянь, а визначення щодо катування чи інших заборонених видів поводження відсутні.

Відповідно до статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що при-

нижують гідність видів поведень та покарань термін «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. У цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [7].

У вказаній статті чітко містяться цілі чи мета заборонених діянь, а саме: 1) отримання від особи або третьої особи свідчень або зізнань; 2) покарання її за дії, які вчинила вона чи третя особа або у вчиненні яких вона підозрюється; 3) залякування її або третьої особи; 4) примушення її або третьої особи.

Характеристика заборони катування була б неповною без встановлення цього права як абсолютного. Що це означає? Найперше це те, що не встановлено та не закріплено жодних випадків, які б могли бути підставою відступу від встановленої заборони чи обмеження будь-якої людини у вказаному праві. Чи можуть військові дії бути підставою обмеження вказаного права? Тут також абсолютне ні, яке підтверджується і практикою Європейського суду з прав людини.

На національному рівні заборона катування встановлена насамперед статтею 28 Конституції України, а саме, ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню [8].

Спостерігаємо таку тенденцію, що у вітчизняній правовій доктрині паралельно використовуються два терміни «катування» та «тортури». Як зауважує К. Катеринчук, під час дослідження смислового навантаження слів «тортури» і «катування» виходимо з того, що «тортури» означає у більшості випадків фізичне насильство чи під час допиту чи з метою отримання певних свідчень чи зізнань. Тому термін «тортури» в українській мові охоплює більш вузьке й специфічне поняття, ніж термін «катування». «Катування» в українській мові пов'язують із мордуванням чи мученням та завданням не тільки фізичного болю. Отож, використання у нормативно-правових актах терміну «катування» є більш виправданим з огляду на більш широке його значення [5, с.446-448].

Звуження «катування» виключно до фізичних ушкоджень також не відповідатиме практиці Європейського суду з прав людини, який встановлює чи мало місце порушення статті третьої Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у кожному конкретному випадку. Адже чи містило діяння заборонені статтею третьою дії залежить від багатьох факторів: віку, стану здоров'я та психічного стану, тривалості та виду поведження. І цей перелік факторів не можна звузувати, оскільки, люди є настільки різними, що одне й те ж діяння може спричинити абсолютно різні наслідки.

Наголошуємо на тому, що всі форми катування є забороненими і ця заборона є абсолютною та немає жодного виключення. Якщо розібрати детально статтю третьої Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, то забороненими є такі види поведження: 1) катування; 2) нелюдське поведження чи покарання; 3) поведження чи покарання, яке принижує людську гідність.

Щодо України, то окрім закріплення на конституційному рівні заборони катування, ще встановлено кримінальну відповідальність за катування. Так згідно зі статтею 127 Кримінального кодексу України катування є умисним заподіянням сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [9].

Водночас потрібно зауважити, що стаття, яка встановлює відповідальність за катування, тричі змінювалась (12 січні 2005 року, 15 квітня 2008 року та 5 листопада 2009 року). [4, с.20-24].

Як зауважує В. Маляренко, при визначенні співвідношення національного та міжнародно-правового розуміння катування, очевидним є те, що серед ознак катування в міжнародно-правовому розумінні є ще одна вагома ознака – суб'єкт злочину (державні посадові особи або інші «офіційні» особи, які діють за підбурюванням державних посадових осіб, з їх відома або з їх мовчазної згоди) [10, с.115-118]. Можна вказати, що Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність видів поведень та покарань встановлює «спеціального» суб'єкта. У той же час у статті 127 Кримінального кодексу України міститься загальний суб'єкт. Така суперечність міжнародними договорами, що ратифіковані Україною, вважаємо, має бути усунена, а норма статті 127 Кримінального кодексу України приведена у відповідності до міжнародного стандарту.

Висновки. Заборона на міжнародному рівні катування, жорсткого та такого поведження, яке принижує людську гідність є утвердженням саме цінності людини та її честі й гідності. Такі демократичні цінності та усі заходи, які вживають держави для їх втілення, перетворюють держави на правові. Однак, необхідно розуміти, що самого декларування та закріплення прав людини без реальних механізмів захисту та ефективного розслідування будь-яких заяв про катування є недостатньо. Реалізація основних прав і свобод людини є неможливою без належного забезпечення та гарантування державою, а також контролю за цим міжнародною спільнотою.

Література

1. Абазов Ф.Ф. *Первоосмысление прав человека*. Полис.1995. № 2. С.8-9.
2. Белякович Н.Н. *Права человека и политика*. Философско-правовые основы. Минск: Амалябя, 2009. 412 с.
3. *Загальна декларація прав людини*. URL: <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.0.2020).

4. Катеринчук К.В. Визначення катування в нормативних актах. *Наука і молодь: збірник праць студентів та молодих вчених Міжгалузевого інституту управління*. К., 2006. С.20-24.

5. Катеринчук К.В. Відмінності між тлумаченнями понять «тортури» та «катування». *Правові проблеми сучасності в умовах розвитку юридичної науки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки*. Чернівці: Чернівецькі береги, 2005. С.446-448.

6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print (дата звернення: 10.04.2019).

7. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 10.01.2020).

8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.01.2020).

9. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.01.2020).

10. Малиаренко В.П. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика. Київ: Ін Юре, 2004. 543 с.

References

1. Abazov R.F. *Pierieosmysleniye prav chielovieka*. Polis. 1995. № 2. S. 8-9.

2. Bieliačovich N.N. *Prava chielovieka i politika. Filosofsko-pravovye osnovy*. Minsk; Amalfieya, 2009. 412 s.

3. Zahal'na deklaratsiya prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.0.2020).

4. Katerynchuk K.V. *Vyznachennya катування v normatyvnykh aktakh*. *Nauka i molod': zbirnyk prats' studentiv ta molodykh vchenykh Mizhgaluzevoho instytutu upravlinnya*. К., 2006. С. 20-24.

5. Katerynchuk K.V. *Vidminnosti mizh tлумаченнями poniat' "tortury" ta "kатування"*. *Pravovi problemy suchasnosti v umovakh rozvytku yurydychnoyi nauky: zbirnyk materialiv Vseukrainskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi do Dnya nauky*. Chernihiv: Chernihiv's'ki oberehy, 2005. S. 446-448.

6. Konventsiya pro zakhyt prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print (дата звернення: 10.04.2019).

7. Konventsiya proty катуван' ta inshykh zhorstokykh, neljud's'kykh або takykh, shcho prynyzhuiut' hidnist', vydiv povodzheniya i pokazannya. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 10.01.2020).

8. Konstytutsiya Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.01.2020).

9. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.01.2020).

10. Maliarenko V.T. *Reformuvannya kryminal'noho protsesu Ukrainy v konteksti yevropeis'kykh standartiv: teoriya, istoriya i praktyka*. Kyiv: In Jure, 2004. 543 s.

Andrusiv L.M.,

Candidate of Juridical Sciences, Professor of the Social and Humanitarian Disciplines Chair of the Precarpathian Department (Ivano-Frankivsk) of the National Academy of Internal Affairs, legin.luda@gmail.com

Dohotar M.V.,

The Fourth-Year Student of the Precarpathian Department (Ivano-Frankivsk) of the National Academy of Internal Affairs, maryanna.dogotar@gmail.com

Ukraine, Ivano-Frankivsk

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE TORTURE PROHIBITION

The article deals with the prohibition of torture as an absolute human right and its providing is the responsibility of states. International normative and legal acts where the prohibition of torture, ill and degrading treatment is enshrined have been analyzed. The international norm and norm of the national law which contains the prohibition of torture are compared. The achievements of the United Nations Organization and the Council of Europe are said to be key developments in this area.

Key words: torture, ill treatment and punishment, degrading treatment and punishment, absolute law, international human rights standard, guarantees of human rights providing.

UDC 351.746.1

Bobrytskyi L.V.,*PhD Associate Professor of the Department of Public Administration
and Administration Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine,**Ukraine, Kyiv*

IMPROVEMENT OF LEGISLATION AS A CONDITION OF THE EFFICIENCY OF PUBLIC GOVERNANCE IN SOFTWARE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article examines the problems of public administration effectiveness in the aspect of ensuring national security of Ukraine. The issues of improvement of the modern legislation in the conditions of threat to the national security of the state, its sovereignty and territorial integrity are considered. In the course of the research the author draws attention to the necessity of introducing significant changes in the legislative acts of Ukraine in order to effectively counter the armed aggression and ensure the national security of the state. Namely, the proposed, legislatively introduced, protocols of emergency measures in the event of a military threat or covert or open military aggression.

Key words: *national security, public administration, improvement of legislation, repression of aggression.*

Problem statement. In its recent history, Ukraine is under constant political, economic and military pressure from the Russian Federation. The misunderstanding of the political leadership of Ukraine of all threats to the state, or the unwillingness to realize them, led to the military aggression of Russia, which resulted in the loss of significant territories of the Donetsk and Luhansk regions and the territory of the Crimean peninsula. In view of this, the subject of our scientific study is the need to improve public administration in order to effectively combat armed aggression and ensure national security.

Basic research and publications on the problem. The problems connected with the Russian military threat and aggression were considered in their works by the leading domestic scientists A.M. Olympiyev, V.P. Gorbulin, S.T. Poltorak, I.S. Rusnak, G.V. Pevtsov and others. In particular, they noted that at the present stage the greatest concentration of external sources of military danger for Ukraine in the aggregate of their manifestations exists on the part of the Russian Federation. Ukraine also faces the very likely prospect of dividing Europe into the spheres of influence of the great powers with the renewal of bipolar military-political confrontation. In such a situation, Ukraine may find itself in the role of the first strategic echelon in a possible war or theater of that war. Both the first and the second would be a national disaster for our country [1].

In particular, according to A. Olympiyev and G.V. Pevtsov, the concept of «hybrid war» applied by the Russian Federation (RF) against Ukraine is in many respects unique in structural and functional terms: in form it is «hybrid» and in content – «asymmetric». The most explicit character of the new type of war was first demonstrated by the annexation of the Russian Federation in the spring of 2014 by the territory of the Autonomous Republic of Crimea (ARC), and then by the support of local radical elements and the full-scale invasion of Russian units into the eastern regions of Ukraine, which led to the actual loss of control of Ukraine over parts of Donetsk Oblast. The Russian Federation uses all components in Ukraine:

a) hybrid wars – regular army, irregular military formations, terrorism, information, economic, social, energy and cyber struggle;

b) an asymmetric war (a war between opponents whose military forces have a significant imbalance or who use radically different strategies and tactics).

In order to compensate for the imbalance of the traditional means of warfare, Russia resorts to unconventional means – guerrilla warfare, passive resistance, terrorist acts, psychological warfare, support for anti-government groups and anti-government movements (parties), etc. Each specific element of this «hybrid war» is not new and has been used in the wars of the past, but the coherence and interconnection of these elements, the dynamism and flexibility of their application, and the increasing weight of the information factor are unique. The latter becomes an independent component of the confrontation and is no less important than the military [2].

Possible foreign and even military problems between Ukraine and Russia were also warned by Ukrainian scientists and political figures after Ukraine gained independence. «Back in 1991, when the then National Democrats called Muscovites a brotherly nation and Russia as a strategic partner, we wrote clearly in our program: Moscow is our enemy...» A quarter of a century ago, «Freedom» clearly stated: Moscow is not a strategic partner, Moscow is a strategic enemy. We knew that this offensive would start from the Crimea. That is why in 1993 we went to the ramparts, raising thousands of actions of civil disobedience under the walls of the Verkhovna Rada against treasonous «Massandra Agreements» – in fact, the surrender of the Black Sea Fleet and the Russian fleet base in Crimea – said Oleg Tyagnibok [3].

Also, according to some scientists, the contradictions between Ukraine and Russia have not disappeared: the foreign policy interests of the two states regarding belonging to Crimea and Sevastopol, settlement of the Transnistria problem, border demarcation in the Azov-Black Sea basin, as well as interests in the economic and energy spheres. multi-directional aspects [4].

The author also explored relevant aspects of this problem, in particular, the role of the National Security and Defense Council of Ukraine in the administrative and legal regulation of relations between the authorities and civil society, and the importance of the National Security and

Defense Council of Ukraine in the administrative and legal regulation of counter-terrorism [5, 6].

Formulating the purpose of the article. We believe that the reasons that led to the military defeat and loss of part of the territory of Ukraine were the lack of efficiency of public administration and the imperfection of modern Ukrainian legislation to the possible threat to national security of the state and military aggression. Therefore, the purpose of our scientific exploration is to investigate certain legal conflicts that significantly complicate the actions of public authorities in ensuring the national security of the state.

Outline of the content of your own research. Let's analyze the current legislation of Ukraine, in particular the rules governing the sphere of national security and defense of the state: the provisions of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine «On Defense of Ukraine», «On the Armed Forces of Ukraine», «On the Basics of National Security of Ukraine», «On the Statute of the Garrison and Guard services of the Armed Forces of Ukraine», Criminal Code of Ukraine, Martial Statutes of the Armed Forces of Ukraine and other normative legal acts of Ukraine regulating actions of the Ukrainian people and authorities in the sphere of security and defense of the state.

At first glance, the current Ukrainian legislation sufficiently spells out the rules defining both the subjects of national security and the general algorithms of their actions in case of security threats or outright aggression. At the same time, the problem remains, in some cases, mutual inconsistency, contradiction of these norms and lack of an effective system for monitoring their implementation.

Against the background of the events that have been taking place in Ukraine since the beginning of 2014, let us try to carefully analyze the individual provisions of the above Laws, to evaluate the actions of the subjects of security and defense of the state and to propose solutions to the problems identified.

Thus, the Constitution of Ukraine, namely Article 5, clearly states that the people exercise power directly and through state bodies and local self-government bodies [7]. It is worth paying attention to the structure and logic of construction of this article, according to which it is possible to exercise power by the people, bypassing the state authorities and local self-government bodies. According to this logic, the provisions of Article 17 were made, which stated that the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and information security are the most important functions of the state, the cause of the entire Ukrainian people [7]. That is, again, the Ukrainian people are defined as an independent entity.

The same article prohibits the creation and operation on the territory of Ukraine of any armed formations not provided by law, but the Criminal Code of Ukraine, norms of Article 260, – «the creation of unlawful militarized or armed formations», for which even criminal responsibility in the form of imprisonment for two to fifteen years [8]. At the same time, in the same Code, Article 39 of the «Urgent Need» states that it is not a crime to cause harm to lawful interests in a state of urgent need, that is, to eliminate a danger that directly threatens a person or protected by the rights of that person or persons, and public interest or the interests of the state, if this danger could not be eliminated

by other means in the existing environment and if the limits of the necessity were not exceeded [8]. That is, from the norm of Article 39 of the Criminal Code of Ukraine it follows that under certain conditions (military aggression against Ukraine) the creation by citizens of militarized or armed formations for the protection of the state is not only justified, but also quite necessary and legal.

Article 4, «Suppression of Armed Aggression Against Ukraine» of the Law of Ukraine «On Defense of Ukraine» [10] provides a clear idea of the direct duty of individual subjects to take specific actions aimed at protecting the state. First of all, in the event of armed aggression against Ukraine or threat of attack on Ukraine, the President of Ukraine makes an unambiguous decision on the mobilization of all or part of the country, the introduction of martial law in Ukraine or some of its territories, the use of the Armed Forces of Ukraine, other military formations formed in accordance with laws of Ukraine. Unfortunately, this provision was only partially implemented by the President, and no martial law was introduced in Ukraine or in some of its localities.

At the same time, part two of the same article states in a separate sentence that public authorities and military authorities, without waiting for the declaration of war, take measures to repel aggression [10]. Therefore, it is logical to assume that commanders of all military units, units and units in the event of aggression against Ukraine are obliged to immediately, without waiting for the decision of the President of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine, launch combat to repel the attack and liberate the captured territories.

For comparison, an example of Article 197 of the Law of Ukraine «On the Statute of the Garrison and Guard Services of the Armed Forces of Ukraine» is given, according to which the unit uses weapons according to a well-defined algorithm, without independently coordinating its actions with the direct leadership [11].

Also, the Military Statutes of the Ukrainian Armed Forces, which determine the actions of the military units – from the department, the tank crew to the battalion – stipulates that the commanders' decision to defeat the enemy must be firm and without hesitation be brought to an end. The most severe condemnation is the one who, for fear of responsibility, has shown inaction and has not used all his powers, means and capabilities to succeed in battle. And the main duty of the platoon commander (department, tank) – to achieve the task in a timely manner. The absence of a commanding order of a senior commander cannot be a justification for the commander's inaction. The same documents require the timely and covert location of a reconnaissance body or platoon (group) on the enemy's expected or probable path of movement for the sudden assault on him in order to capture captives, documents, weapons, combat equipment and equipment [12].

At the same time, in our opinion, the Law of Ukraine «On the Armed Forces of Ukraine» [13] has some drawbacks, namely that it provides for the right (and not the obligation) to use weapons and military equipment in peacetime, which is a significant difference. In particular, Article 1 of this Law emphasizes that no extraordinary circumstances, orders or orders of commanders and

superiors may be grounds for any unlawful act on the civilian population, its property and the environment. This contradicts to some extent Articles 36-th «Necessary Defense» and 39-th «Extreme Necessity» of the Criminal Code of Ukraine [8] and can be a negative deterrent when fulfilling the requirements of the above-mentioned Battle Statutes in a combat setting.

In our view, it should also be borne in mind that in recent world history there is almost no case where armed conflicts between states would begin with the classic declaration of war in accordance with the 1907 Hague Convention on the Beginning of War [14]. Thus, in due course, the Soviet Union committed acts of military aggression against Czechoslovakia in 1968, Afghanistan in 1979, and the Russian Federation against Georgia in 2008 and Ukraine in 2014, occupying parts of their territories.

It should also be borne in mind that the combat statutes of the Russian Federation ground forces determine the standards for the movement of military columns at an average speed of approximately 30 km per hour, taking into account the halt. Consequently, if there is no immediate armed resistance, Russian troops have the prospect of deepening into Ukrainian territory up to 300 km per day, which occurred in some areas in 2014.

Conclusion. Therefore, given the above, we can conclude that the current Ukrainian legislation in terms of ensuring the national security of the state and its territorial integrity needs to be improved in the light of modern conditions.

In our opinion, the legislative acts of the state in the sphere of national security of Ukraine require significant changes.

It is proposed to develop and legislate for all, without exception, national security entities, protocols for emergency response to military threats and covert or open military aggression. Such protocols should provide for a list of actions, including the immediate application of armed resistance by all armed forces, including those that can be voluntarily created by citizens, their individual units and units without the approval of senior management. From our point of view, in this sense, it may also be a duty of citizens to resist external aggression by all possible means and by any available weapon, as well as strict criminal responsibility for not committing such resistance.

Literature

1. Руснак І.С. Военна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони. *Наука і оборона*. 2015. № 2. С.10. URL: <http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2015-2.pdf>
2. Алімпієв А.М., Певцов Т.В. Особливості гібридної війни РФ проти України. *Досвід, що отриманий Повітряними Силами Збройних Сил України. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2017. № 2(27). С.19-25. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/journal/nitps/2017/2/>
3. Промова О. Тягнибока на урочистому з'їзді «Всеукраїнського об'єднання «Свобода» з нагоди 25-ї річниці політичної сили. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/svoboda-esliche-25-let-nazad-nazvala-rossiyu-1475255996.html>
4. Оборонна політика: потреба реформ Збройних Сил України: зб. матеріалів за результатами публічних консультацій. К.: Заповіт, 2011. С.36.
5. Бобрицький А.В. Роль Ради національної безпеки і оборони України в адміністративно-правовому регулюванні щодо

протидії тероризму. Запобігання радикалізації і тероризму: міжнародний досвід і національний вимір: зб. матеріалів «круглого столу» / за ред. М.Т. Гуцало. К.: НІСД, 2012. С.34-37.

6. Бобрицький А.В. Роль Ради національної безпеки і оборони України в адміністративно-правовому регулюванні взаємовідносин влади і громадянського суспільства. *Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства: міжнарод. наук. конф., 10–11 жовтня 2012 р.:* зб. матеріалів. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С.277-230.

7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8>

9. Закон України «Про основи національної безпеки України». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. ст. 351. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

10. Закон України «Про оборону України». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9 ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

11. Закон України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 22–23. ст. 196. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/550-14>

12. Бойовий статут Сухопутних військ Збройних Сил України. *Наказ командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.2010 № 574. № 575.* URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bz05CALd9MuOLU9CemY2RDA0RFE/view>

13. Закон України «Про Збройні Сили України». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. ст. 108. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>

14. III Конвенція про початок військових дій. Таага, 18 жовтня 1907 года URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_685

References

1. Rusnak I.S. *Voyenna bezpeka Ukrayiny u svitli reformuvannya sektora bezpeky i obrony. Nauka i obrona*. 2015. № 2. S. 10. URL: <http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2015-2.pdf>
2. Alimpiyev A.M., Pevtsov H.V. *Osoblyvosti hibrydnoyi vyny RF proty Ukrayiny. Dosvid, shcho otrymanyu Povitryanyu Sylamy Zbroynykh Syl Ukrayiny. Nauka i tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny*. 2017. № 2(27). S. 19-25. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/journal/nitps/2017/2/>
3. Promova O. *Tyagnyboka na urochystomu z'yizdi «Vseukrayins'ko ho ob' yednannya «Svoboda» z nahody 25-yi richnytsi politychnoyi syly.* URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/svoboda-esliche-25-let-nazad-nazvala-rossiyu-1475255996.html>
4. *Oboronna polityka: potreba reform Zbroynykh Syl Ukrayiny: zb. materialiv za rezul'tatamy publichnykh konsul'tatsiy.* K.: Zapovit, 2011. S. 36.
5. Bobryts'kyy L.V. *Rol Rady natsional'noyi bezpeky i obrony Ukrayiny v administratyvno-pravovomu rehulyuvanni slichodo protydyi teroryzmu. Zapobihannya radykalizatsiyi i teroryzmu: mizhnarodnyy dosvid i natsional'nyy vymir: zb. materialiv «kruhloho stolu» / za red. M.H. Hutsalo.* K.: NISD, 2012. S. 34-37.
6. Bobryts'kyy L.V. *Rol Rady natsional'noyi bezpeky i obrony Ukrayiny v administratyvno-pravovomu rehulyuvanni vzayemovidnosyn vlady i hromadyans'koho suspil'stva. Vos'mi yurydychni chytannya. Pravovi problemy vzayemodiyi vlady i hromadyans'koho suspil'stva: mizhnarod. nauk. konf., 10–11 zho-vtnya 2012 r.: zb. materialiv.* K.: NPU imeni M.P. Dragomanova, 2012. S. 277-230.

7. Konstytutsiya Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8>

9. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrainy». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2003. № 39. St. 351. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

10. Zakon Ukrainy «Pro oboronu Ukrainy». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 9 St. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

11. Zakon Ukrainy «Pro Statut harnizonnoyi ta vartovoyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrainy». Vidomosti Verkhovnoyi Rady

Ukrainy (VVR). 1999. № 22–23. St. 196. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/550-14>

12. Boyovyy statut Sukhoputnykhi viys'k Zbroynykh Syl Ukrainy. Nakaz komanduvacha Sukhoputnykhi viys'k Zbroynykh Syl Ukrainy vid 29.12.2010 № 574. № 575. URL: <https://drive.google.com/file/d/0Bz05CALd9MuOLU9CemY2RDJA0RFE/view>

13. Zakon Ukrainy «Pro Zbroyni Syly Ukrainy». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 1992. № 9. St. 108. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>

14. III Konventsiya pro pochatok viys'kovykh dy. Haaha, 18 oktyabrya 1907 hoda URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_685

Бобрицький Л.В.,

к.ю.н., доцент кафедри Публічного управління та адміністрування
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

Україна, м. Київ

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми ефективності державного управління в аспекті забезпечення національної безпеки України. Розглядаються питання удосконалення сучасного законодавства в умовах загрози національній безпеці держави, її суверенітету та територіальної цілісності. В процесі дослідження автором звертається увага на необхідність внесення суттєвих змін у законодавчі акти України для ефективної протидії збройній агресії та забезпечення національної безпеки держави. А саме запропоновано, законодавчо запровадити, протоколи невідкладних заходів на випадок військової загрози або прихованої чи відкритої військової агресії.

Ключові слова: національна безпека, державне управління, удосконалення законодавства, відбиття агресії.

УДК 35.08:65

Карковська В.Я.,

к.е.н., доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,

Національний університет «Львівська політехніка», ORCID:0000-0003-0178-4137, Veronika.Y. Karkovska@lpnu.ua

Україна, м. Львів

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ

У статті виокремлено принципи забезпечення ефективності державного управління в умовах формування механізмів кадрової безпеки. Саме від вичерпного переліку та чіткого розуміння кожного принципу діяльності в публічній сфері залежить їх результативність та ефективність роботи. Наведено основні параметри забезпечення ефективної реалізації державної служби. Охарактеризовано модель оцінювання діяльності державного управління, яка полягає у підвищенні різноманітності і свободи дій як для урядових установ, так і для окремих службовців. Проаналізовано плінність державних службовців та розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності. Систематизовано особливості розробки системи інформування в державній сфері в умовах формування механізмів кадрової безпеки.

Ключові слова: ефективність державного управління, державна служба, механізм кадрової безпеки, державні службовці, компетентності, принципи.

Постановка проблеми. Новий етап реформування, який впроваджується в Україні залежить від ефективної взаємодії між представницькою та виконавчою гілками влади та ефективності діяльності усіх їхніх підрозділів. Основні проблеми, які мають вплив на діяльність державних органів влади є нечітке розмежування повноважень, неефективний механізм взаємодії, відсутність чіткого розподілу повноважень і відповідальності в державних органах влади. Досліджувана проблема є актуальною і безпосередньо пов'язана з процесами реформування та трансформаційними процесами, що відбуваються в державі.

Першочерговим завданням досліджуваного напрямку є вирішення проблем удосконалення системи управління в державних структурах у напрямі забезпечення якості та ефективності виконання відповідних функцій і надання послуг.

Дослідження процесу ефективності державного управління та роботи державних органів влади аналізується в працях цілого ряду відомих українських вчених і практиків, а саме [1-4] та ін. Серед науковців спостерігається відсутність єдності в судженнях щодо оптимальної оцінки ефективності державного управління. Значний внесок в

обґрунтування поняття «ефективність державного управління» зробили [5-7] та ін. Питання оцінки ефективності державного управління на різних рівнях влади досліджували такі учені як [2, 5]. Особлива увага щодо дослідження ефективності системи органів державного управління та оцінки їх критеріїв приділена в роботах вітчизняних науковців [6, 7, 8] та інші.

Проте серед невирішених повністю частин загальної проблеми залишається відсутність єдності підходів щодо вирішення проблеми забезпечення ефективності органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Метою дослідження є виявлення напрямів активізації роботи державних органів влади та ефективності державного управління. Виокремлення принципів ефективності державного управління.

Виклад основного матеріалу. Формулювання відповідних принципів перш за все націлене на збудування молодих фахівців у публічній сфері так як багатьом із них доведеться проводити кардинальні зміни в державному управлінні. Саме від вичерпного переліку та чіткого розуміння кожного принципу діяльності в публічній сфері залежить їх результативність та ефективність роботи.

Таблиця 1

Принципи забезпечення ефективності державного управління в умовах формування механізмів кадрової безпеки

Принцип	Характеристика
Безкорисливість	Особи, що займають державні посади, повинні діяти виключно в інтересах суспільства. Вони не повинні використовувати своє становище для придбання фінансової або іншої матеріальної вигоди для самих себе, своїх сімей або своїх друзів
Принциповість	Особи, що займають державні посади, не повинні пов'язувати себе якимись фінансовими або іншими зобов'язаннями по відношенню до сторонніх осіб або організацій, що можуть намагатися вплинути на виконання ними своїх службових обов'язків
Неупередженість	Особи, що займають державні посади, повинні, при вирішенні службових питань, включаючи призначення на посаду, розподіл державних контрактів або рекомендації про нагородження тих чи інших осіб або надання їм пільг, базувати свій вибір на заслугах і достоїнства кандидатів
Підзвітність	Особи, що займають державні посади, підзвітні суспільству за свої рішення і дії і зобов'язані не перешкоджати будь-якій перевірці, пов'язаній з їхньою службовою діяльністю

Відкритість	Особи, що займають державні посади, повинні проявляти максимально можливу відкритість у всіх своїх діях і рішеннях. Вони повинні обґрунтовувати свої рішення, обмежуючи інформацію лише в тих випадках, коли цього виразно вимагає забезпечення більш широких суспільних інтересів
Чесність	Особи, що займають державні посади, зобов'язані повідомляти про будь-які свої приватні інтереси, пов'язані з їх офіційними обов'язками, і робити кроки щодо вирішення будь-яких конфліктів інтересів, що виникають способами, які забезпечують захист суспільних інтересів
Лідерство	Особи, що займають державні посади, повинні служити ініціаторами поширення цих принципів і затверджувати їх особистим прикладом

*згруповано автором на підставі [1-4, 9]

Звичайно, переглядаючи вище зазначені принципи відповідають політичній еліті, так і державним службовцям. Однак, акцентуючи увагу, в першу чергу, не на назві принципів, а на їхньому змісті, слід зазначити вичерпність їхньої сутності, що в свою чергу накладає на посадових осіб цілком реальні обмеження і дозволяє цілком ефективно контролювати їх дотримання. Таким чином, ефективність державного управління держави залежить від правильного сприйняття та розуміння принципів та ефективності застосування їх на практиці.

Перші кроки до змін та реформування державного управління були здійснені 3 березня 2017 року в Клубі Кабінету Міністрів де була присутня значна кількість фахівців публічного сектору, а саме вищі державні службовці, громадські експерти, науковці, співробітники офісів реформ, керівники великих консалтингових, рекрутингових та юридичних компаній. Діяльність Клубу зосереджувалась на питаннях, що стосуються невідкладних проблем та рішення щодо ефективного формування державного апарату країни з подальшим алгоритмом вирішення цього.

Учасники акцентували увагу на тому, що потрібно міняти всю систему. Робота Клубу довела наявність спільного бачення основних проблем та кроків їх вирішення [10]. При дотриманні принципів ефективного управління слід пам'ятати, що в центрі уваги є державний службовець, який повинен відповідати обов'язки державної служби. Тому важливим є, ще раз, зробити акцент на наступні особливості здійснення державної служби:

1) відбір і просування кадрів повинні здійснюватися з усіх верств суспільства, виключно на основі компетентностей кандидатів, в результаті чесної і відкритої, що надає всім рівні можливості, конкуренції;

2) рівне ставлення до всіх претендентів, незалежно

від їх політичних поглядів, національного походження, статі, віку, сімейного статусу або наявності інвалідності тощо, при повній повазі до їхнього приватного життя і конституційним правам;

3) відповідна оплата за працю, що забезпечує, у співставленні з оплатою в приватному секторі, мотивування праці на державній службі;

4) всі службовці повинні відповідати високим вимогам з точки зору їх інтересу до суспільних справ і відчуття солідарності;

5) ефективність застосування державних трудових ресурсів;

6) застосування механізмів забезпечення якісної роботи державних службовців з реалізацією відповідних практичних заходів щодо заміщення некваліфікованих працівників;

7) державні службовці повинні забезпечуватись ефективним навчанням, підвищенням кваліфікації та стажуванням, що підвищуватиме ефективність державного управління на основі якості їхньої праці;

8) службовці повинні бути захищені від свавілля, особистого фаворитизму або примусу політичного характеру,

9) службовцям має бути заборонено використовувати свій офіційний статус або вплив для втручання у виборчі кампанії або вплив на результат виборів;

10) службовці повинні бути захищені від переслідування за законне розкриття інформації про порушення законів, правил та інструкцій, а також при неефективному управлінні, значному розкраданні коштів, зловживанні владою або виникненні серйозної загрози громадському благу і безпеці тощо.

Забезпечити виконання усіх цих дій можливо на основі реалізації наступної моделі, яка сформована на основі шведського досвіду.

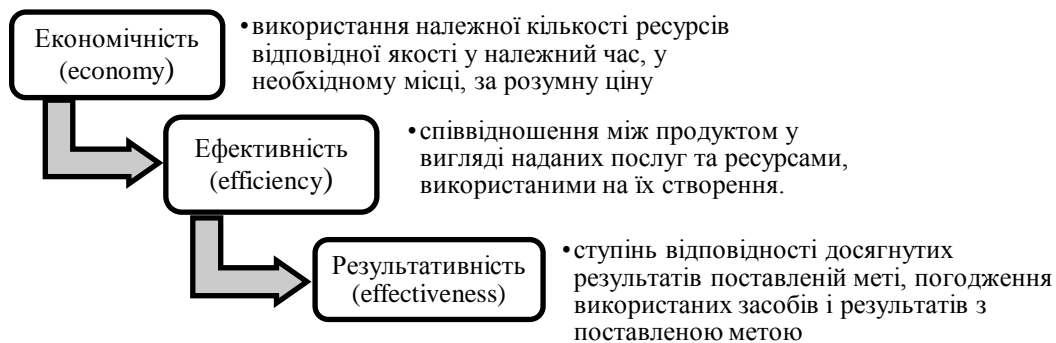

Рис. 1. Модель оцінювання діяльності державного управління в умовах формування механізмів кадрової безпеки

Основна ідея моделі оцінювання діяльності державного управління полягає у підвищенні різноманітності і свободи дій як для урядових установ, так і для окремих службовців.

За останні роки в сфері державного управління спостерігається ситуація зменшення кількості державних службовців. Основним недоліком цього процесу для України може стати недостатній аналіз особливостей кадрової ситуації в окремих державних органах.

Таблиця 2

Аналіз плинності державних службовців за період 2015–2017 рр.[15]

ПОКАЗНИК/РОКИ	тис.осіб			у % до відповідного періоду		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
прийнято на роботу	103,7	75,4	23,8	21,4	16,2	5,3
плинність державних службовців	86,9	57,2	16,6	18	12,3	3,7
ПОКАЗНИК/РОКИ	тис.одн.			у % до відповідного періоду		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
кількість вакансій державної служби	2,7	2,9	4,2	55,5	105,2	145,98
загалом	25,9	36	50,4	73,4	139	139,7
ПРАЦЕВЛАШТОВАНИХ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ ЗАРЕЄСТРОВАНІХ БЕЗРОБІТНИХ						
ПОКАЗНИК/РОКИ	тис.осіб.			у % до відповідного періоду		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
кількість працевлаштованих	26,9	27,4	25,1	104,1	101,9	91,6
загалом	444,7	409	398,6	89,9	92	97,4

Крім того, незважаючи на скорочення загальної чисельності державних службовців, це може стати причиною зростання кількості рівнів ієрархії в державних органах. У зв'язку з цим в деяких державних структурах одночасно відслідковуватиметься надлишок посадових осіб, наділених розпорядчими повноваженнями, і нестачею кваліфікованих фахівців.

На даному етапі реформування та перебудови державного управління вагомим недоліком є недостатнє інформування громадськості про зміст і результати проведених перетворень.

Тому в найближчій перспективі Україні необхідна ефективна система інформування, яка є ключовою ланкою процесу прийняття рішень в державній сфері.

<i>Ефективна система інформування в державній сфері</i> <i>Елементи:</i>
<ul style="list-style-type: none"> структурування інформації, що є основою для ухвалення рішень (у тому числі і стратегічну аналітику, макропрогнози, економічні моделі тощо); формування зручнi механізми взаємодії між учасниками процесу формування політичних рішень; систематизація даних щодо прийнятих рішень;
<i>Результати:</i>
<ul style="list-style-type: none"> приведення кадрової політики у відповідність з цілями діяльності державного органу; розробка заходів щодо підвищення ефективності керівництва, механізмів заміщення лідерів і розвиток систем професійного навчання; впровадження оплати за результатами й іншим механізмам, які заохочують ефективне виконання посадових обов'язків; залучення та утримання на державній службі кваліфікованих фахівців; створення інструментів моніторингу реформ і оцінки результатів.
<i>Результати моніторингу успішності прийнятих рішень, імплементації та оцінки їх ефективності</i>

Рис. 2. Особливості розробки системи інформування в державній сфері в умовах формування механізмів кадрової безпеки

Ефективність державного управління є комплексним поняттям, що залежить від багатьох факторів: економічних, соціальних, політичних, організаційних тощо. Відсутність єдиної, універсальної системи оцінювання ефективності державного управління цілком зрозуміла. Адже ефективність враховує мету, цілі, завдання, тобто

всю специфіку конкретного державного інституту, що не є загальною [11]. Основною ідеєю моделі оцінювання діяльності державного управління полягає у підвищенні різноманітності і свободи дій як для урядових установ, так і для окремих службовців.

Аналізуючи наукові підходи до оцінювання ефективності державного управління доводять не сформованість методологічної бази та відсутність єдиної методики комплексної оцінки ефективності [11]. На даному етапі майже у всіх наявних моделях оцінювання ефективності державного управління відсутні чітко визначені критерії та методики оцінювання ефективності державного управління на різних рівнях служби. Всі моделі є описовими та фрагментарними і не дають загальної оцінки роботи державних структур.

У сучасних умовах розвитку суспільних відносин і функціонування інституту державної служби в Україні одним з пріоритетних її напрямків є формування кадрового складу. Одним з основних умов підвищення ефективності державного управління є перетворення і вдосконалення технологій управління персоналом, кадрових технологій оцінюють результати і заслуги державних цивільних службовців [11]. Варто зазначити, що проблема результативності праці однаково актуальна як для державних структур, так і для комерційних підприємств і організацій. Оцінку результатів праці проводять на будь-якому підприємстві і організації, в комерційному блоці вона зарекомендувала себе досить позитивно. В основному це визначається контролем за витраченими ресурсів.

Однак, в секторі державного управління економія фінансових коштів не є визначальною. Оскільки працівники державного апарату працюють на досягнення довгострокових соціальних ефектів, економічного розвитку країни тощо. Результативність виконання таких завдань виявляється тільки в довгостроковому періоді, також необхідно враховувати вплив зовнішніх факторів, які не завжди пов'язані з обсягом грошових вкладень, використовуваних для досягнення цих цілей. Таким чином в державних органах використовують особливі методи оцінки результативності діяльності державних службовців.

Інструменти оцінки результатів діяльності персоналу як в державному, так і в комерційному секторах відрізняються в залежності від організаційної ієрархії і залежать від рівня посад. Методи аналізу рядових співробітників неприйнятні для співробітників середнього і

вищого керівного ланки. Це викликано відмінністю функцій кожного певного рівня управління в організації. Наприклад, результати діяльності керівника можуть бути оцінені за обсягами залучених фінансових коштів, підписаних угод, договорів. У той час як, результативність діяльності рядового співробітника може бути оцінена по своєчасній і якісній підготовці матеріалів, виконання конкретного завдання тощо.

Розглянемо окремо питання оцінки результатів діяльності для керівних посад і для посад фахівців. Основна особливість оцінки результативності посад державної служби відносяться до вищих посад, полягає в складності виявлення предмета оцінки. Як було сказано вище, результати їх діяльності мають довгостроковий характер і важко обумовлений. Результати роботи визначаються успішністю очікуваного впливу державного органу в цілому або структурного підрозділу на цільову аудиторію або сферу відповідальності. Виходячи з цього випливає, що оцінити результати роботи державних службовців, які стосуються вищих посад державної служби в звітному періоді досить складно. В зв'язку з чим при плануванні і оцінці їх роботи досить часто відбувається зміна уваги від аналізу кінцевих ефектів, результатів діяльності до поточних обов'язків щодо організації, планування роботи державного органу, підрозділу, контролю виконання доручень тощо. Поточна діяльність

піддається об'єктивному аналізу [12]. Проте особистісні лідерські та ділові якості не завжди свідчать про успішно досягнутих ключових результатах службової діяльності.

В результаті спотворення предмету оцінки від кінцевих ефектів до поточної діяльності можна виявити дві проблеми. Перша, це те що оцінка підсумків роботи державних службовців не відповідає успішності досягнення поставлених цілей, тобто не є адекватною. Друга проблема в тому, що невідповідна оцінка знижує ефективність роботи як незаслужено високо оцінених, так і незаслужено недооцінених керівників.

При розробці критеріїв оцінки результатів праці професійної діяльності державних службовців, що відносяться до категорії фахівці важливо врахувати пріоритет ключових підсумків їх діяльності і обґрунтування предмету оцінки [13,14]. При виробленні механізмів мотивації державних службовців всіх рівнів посад необхідно враховувати, що основним стимулюючим фактором для них повинно бути усвідомлення ними їх важливої ролі у виконанні своїх обов'язків перед державою та суспільством. Тим не менш, важливим залишається і матеріальна винагорода, тобто заробітна плата за докладені зусилля і це винагорода повинна бути не просто задовільною, але і конкурентною порівняно з аналогічними посадами в комерційних організаціях (табл.3).

Таблиця 3

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності за період 2015–2017 рр. [15]

ПОКАЗНИК / РОКИ	Заробітна плата штатних працівників					
	грн. / місяць			у % до середнього рівня по економіці		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Державна служба	4381	5461	9887	104,4	134,9	161,3
Інформація та телекомунікації	7111	9320	12060	103,1	186,8	165,9
Фінансова та страхова діяльність	8603	10014	13147	100,6	200,7	180,9
Промисловість	4789	5675	7846	109,2	113,8	108
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт,	4692	5633	7683	105,4	112,9	105,7
Транспорт, складське господарство,	4653	5611	8551	110	112,7	117,7
діяльність у сфері транспорту	5358	6382	9037	108,6	127,9	124,3
Загалом	4195	4989	7268	120,5	124,4	137,4

Слід зазначити, що держава, як роботодавець має додаткову перевагу – широкі можливості соціального забезпечення своїх працівників [13]. До нього слід віднести соціальне страхування, пенсійне забезпечення, охорону здоров'я тощо. Додатковою соціальною гарантією може вважатися стабільна зайнятість, що є важливим для державних службовців.

Висновки. Відсутність ефективних механізмів заміщення кадрів може привести до того, що в певний момент потрібно буде в короткий термін залучити на державну службу низку фахівців, що володіють специфічними компетентностями. Це буде особливо важко зробити в ситуаціях довготривалих процедур найму на державну службу. Для того щоб зрозуміти, наскільки є ефективними рішення в державній сфері, потрібно мати вимірювану ціль, чітко розуміти, які витрачаються ресурси, та оцінити побічний вплив від реалізації рішення. До оцінки результатів діяльності державних службовців повинні застосовуватися особливі методи оцінки, що враховують специфічний характер їх діяльності і цілей, пов'язаних із задоволенням суспільних інтересів.

Література

1. Приходченко, А.А. Політичний та інституційний механізм державного управління: узгодження інтересів / А.А. Приходченко // Теорія та практика державного управління, 2010, № 4, С.9-16.
2. Кікіньова, К.О. Професіоналізація як процес підвищення ефективності державної служби у контексті європейських стандартів / К.О. Кікіньова // Державне будівництво, 2008, № 2.
3. П'ячкова, О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання / О. П'ячкова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2013, № 2, С.30-37.
4. Павлов, Д., Чубенко, А. Організаційно-правові засади забезпечення ефективності функціонування системи органів виконавчої влади (державного управління), 2004. PhD Thesis.
5. Жижка Ю.В. Теоретико-методологічні засади ефективності державного управління / Ю.В. Жижка, О.Я. Маліновська // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019, № 21, С.88-92.
6. Гошко А.О. Оцінка діяльності місцевих органів самоврядування: Монографія. К: УАДУ; Видавничий дім «Соборна Україна», 1998. 380 с.

7. Криштанович, М.Ф. Модернізація механізмів державного управління в системі органів внутрішніх справ сучасної України: дис... д. наук з держ. упр.: спец. 25.00. 02 «Механізми державного управління». Дис.д. держ. упр., 2016, 25.02: 390-464.

8. Газарян, С.В. Організаційно-функціональна структура служби управління персоналом державного органу відповідно до принципу меритократії / С.В. Газарян, О.А. Носик // Державне будівництво, 2017, № 1

9. Диқань, О.В., Диқань, В.В., Глушенко, П.М. Планування і розвиток кар'єри державних муніципальних службовців. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ, 2018, С.173-177.

10. Гончарук, Н.П. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні / Н.П. Гончарук, А.В. Прудіус // Аспекти публічного управління, 2018, Вип. 6, № 1-2, с.42-51.

11. Рудакевич, М. Організаційно-кадровий аудит у системі механізму реалізації кадрової політики державних органів / М. Рудакевич // Науковий вісник «Демократичне врядування». 2010, Вип. 5, с.1-8.

12. Вайсман, В.О. Система стандартів підприємства для управління знаннями в проектно-керованій організації / В.О. Вайсман, В.О. Величко, В.Д. Тогузький // Праці Одеського політехнічного університету, 2011, № 1, с.256-261.

13. Кузнєцова Н.В. Проблеми виявлення та оцінки чутливостей кадрової безпеки організації / Н.В. Кузнєцова, А.Ю. Шимовеєва // Управління персоналом і інтелектуальними ресурсами в Україні. 2016, III. 5. №. 4, С. 11-18.

14. Карковська, В.Я. Управління знаннями: актуалізація державного управління. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 17 жовтня 2018 р., Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018, с.52.

15. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Prykhotchenko, L.L. (2010), "Political and institutional mechanisms of public administration: reconciling interests". *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, Vol. 4, pp. 9-16.

2. Kikin'ova, K.O. (2008), "Professionalization as a process of increasing the efficiency of the civil service in the context of European standards". *Derzhavne budivnytstvo*, No.2.

3. Tkachova, O. (2013), "Public Administration Effectiveness: Concepts and Approaches to Evaluation". *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, Vol. 2, pp. 30-37.

4. Pavlov, D. and Chubenko, A. (2004), "Organizational and Legal Principles of Ensuring the Effectiveness of the Functioning of the System of Executive Bodies (Public Administration)". *PhD Thesis*.

5. Zhyzhka, Yu.V. (2019), "Theoretical and methodological principles of public administration effectiveness". *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. Vol. 21. pp. 88-92.

6. Hoshko, A.O. (1998), "Assessment of local self-government activities" / *Monohrafiia*. Kiev, UADU; Vydavnychij dim «Soborna Ukraina», 380 p.

7. Kryshitanovych, M.F. (2016), "Modernization of mechanisms of public administration in the system of internal affairs of modern Ukraine": *dys... d. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00. 02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia»*. *Dys. d. derzh. upr.*, 25.02: 390-464p.

8. Hazarian, S.V. and Nosyk, O.A. (2017), "Organizational and functional structure of the personnel management service of a state body in accordance with the principle of meritocracy". *Derzhavne budivnytstvo*, Vol. 1.

9. Dykan', O.V., Dykan', V.V., and Hlushenko, T.M. (2018), "Planning and career development of public servants". *Kharkiv, Vydvo KharkRI NADU*, pp.173-177.

10. Honcharuk, N.T. and Prudus, L.V. (2018), "Civil service modernization and human resources management in Ukraine". *Aspekty publichnoho upravlinnia, Civil service modernization and human resources management in Ukraine* Vol. 6, No. 1-2, pp. 42-51.

11. Rudakovich, M. (2010), "Orhanizatsijno-kadrovij audyt u systemi mekhanizmu realizatsii kadrovoi polityky derzhavnykh orhaniv". *Naukovyj visnyk «Demokratychnе vriaduvannia»* Vol. 5, pp.1-8.

12. Vajsman, V.O., Velychko, V.O. and Hohun'skyj, V.D. (2011), "A system of enterprise standards for knowledge management in a project-driven organization". *Pratsi Odes'koho politekhnichnoho universytetu*, No.1, pp. 256-261.

13. Kuznietsova, N.V. (2016), "Problems of detecting and assessing the sensitivity of the personnel security of the organization". *Upravlinnia personalom i intelektual'nymy resursamy v Ukraini*. Vol.5, No.4, pp.11-18.

14. Karkovs'ka, V.Ya. (2018), "Knowledge management: actualization of public administration". *Publichne upravlinnia ta administruvannia u protsesakh ekonomichnykh reform: zbirnyk tez dopovidj [II Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 17 zhovtnia 2018]*. Kherson: DVNZ «KhDAU», p. 52.

15. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 18 February 2020).

Karkovska V.Ya.,

PhD of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, ORCID: 0000-0003-0178-4137, Veronika.Y.Karkovska@lpnu.ua

Ukraine, Lviv

METHODOLOGICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION EFFICIENCY IN CONDITIONS OF FORMATION OF MECHANISMS OF PERSONNEL SECURITY

The article highlights the principles of ensuring the efficiency of public administration in terms of formation of personnel security mechanisms. It is from an exhaustive list and a clear understanding of each principle of activity in the public sphere that their effectiveness and efficiency of work depends. The basic parameters of ensuring the efficient realization of the civil service are given. The model for evaluating public administration activities is characterized by increasing diversity and freedom of action for both government agencies and individual employees. The analysis of the turnover of civil servants and the size of the average monthly salary of employees by type of economic activity. The peculiarities of the development of the public information system in the conditions of formation of personnel security mechanisms have been systematized.

Key words: efficiency of public administration, public service, mechanism of personnel security, civil servants, competencies, principles.

UDC 351.84:364-3

Krivoshey V.M.,

*Candidate of the Department of Public Administration and Administration of the
Institute of Training of the State Employment Service, Lieutenant Colonel of the Armed Forces of Ukraine,
participant of the anti-terrorist operation,*

Ukraine, Kyiv

MODERNIZATION OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION PARTICIPANTS OF MILITARY ACTION IN UKRAINE

The author explores the problem of determining the essence of state policy in the field of social and psychological adaptation of participants in hostilities in Ukraine and suggests ways of its modernization.

The author emphasizes that veterans of ATO-OOS are an active social group sensitive to social injustice, have consequences of post-traumatic syndrome, so there is an urgent need to take into account in the state policy of social protection, adaptation and rehabilitation and in the measures of national social security features of their status. Emphasis is placed on the nature of the research problem – the state is not paying attention to the combatants so far and their problems are being taken care of more by volunteer movements, so the need is for the modernization of the state policy in the field of social and psychological adaptation of the combatants in Ukraine.

One of the directions of modernization of the state policy in the sphere of social and psychological adaptation of the participants of the fighting in Ukraine is the author's involvement of the non-governmental organizations of the participants of the fighting and volunteers in this process, as well as their active participation in memorial events and national-patriotic education of the youth in schools and universities.

For its modernization it is proposed to use the world experience of social and psychological adaptation of participants of hostilities in Ukraine, especially NATO countries, Croatia, Great Britain.

Key words: *state policy of social protection, social adaptation and rehabilitation of combatants, post-traumatic syndrome, ATO-OOS.*

Formulation of the problem. We note that the problem of scientific substantiation of the modernization of state policy in the field of social and psychological adaptation of participants of hostilities has become especially relevant in the realities of Russian aggression in eastern Ukraine, new threats to the national interests of Ukraine and the emergence of social instability. It is proved that in the scientific discourse the essence of the implementation of the state policy in the sphere of social and psychological adaptation of the participants of battle action is considered from the point of view of realization of such principles as: subordination of synergies in its realization by the state authorities and local self-government of the central, regional and local levels, preventing the socialization of psychologization adaptation of participants of battle action (ATO-OOS), making it impossible to use state policy on participants of battle action as a political tool for manipulating the electoral field [1].

The purpose of gender is to explore approaches to the concept of social adaptation and rehabilitation of combatants. After all, ATO-OOS veterans are an active social group that is sensitive to social injustice, which should also be taken into account in state policy and national security measures. The problematic of the research is that, unfortunately, the state still does not pay due attention to this issue and is more concerned with volunteer movements. So it was until 2014 with other participants of the fighting and participants in the Chernobyl disaster,

Presenting main material. The analysis of the state of public policy research in the field of socio-psychological adaptation of participants of battle action in domestic and foreign literature shows the interdisciplinary interest in this

problem at the intersection of sciences: sociology, psychology, medicine, public administration and legal science. The main goals of the state policy in the field of social and psychological adaptation of the participants of battle action are determined to ensure their social readaptation and psychological rehabilitation, providing sanatorium-spa treatment, technical and other means of rehabilitation, providing housing for war veterans, providing them with educational services, social services and professional services from military service, other participants in the anti-terrorist operation and persons discharged from military service, organization of their burial. Among the main tasks of the state policy of social and psychological adaptation of the participants of battle action are the coordination of the implementation by the state bodies of executive power and local self-government measures on the issues of social protection of the participants of battle action, providing them with privileges and guarantees, defined by the legislation; socio-psychological and professional adaptation of military personnel and participants of battle action; search, arrangement and preservation of military burials; commemoration of festive, commemorative and historical dates established by acts of the President of Ukraine or the Verkhovna Rada of Ukraine and related to honoring war veterans, protecting the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, as well as formation of catholicity and statehood, proclamation of independence of Ukraine and others. The state policy is implemented on the principles of: 1) openness; 2) democracy, 3) state responsibility for policy formulation and implementation; 4) ensuring equal opportunities for participants of battle action; 5) promoting the effective use of UBD potential and ensuring their social protection;

6) accountability; 6) efficiency; 7) sensitivity (adequate response to the external environment); 8) compliance with procedural rules (legality) [1].

We summarize the foreign experience of implementing the state policy of social and psychological adaptation of the participants of battle action to identify opportunities for its application in Ukraine and propose ways to implement the foreign experience of the implementation of the state policy in the field of social and psychological adaptation of the participants of battle action in the context of European integration of Ukraine, and in particular the implementation of relevant national concepts and local levels. According to international experience, participants of battle action, upon returning to a peaceful life, can become a certain social threat to their families and society as a whole. According to statistics, 98% of them need qualified help as a result of psychological trauma pazy immediately, the rest – in 3-6 months or more). For example, post-traumatic stress disorder (PTSD) developed in 30% of the 3.1 million Vietnam War veterans some time after the fighting; 15% of them suffered from this disorder even 15–20 years after the end of the war. Similarly, among the military servicemen of the Soviet Union and Russia who participated in hostilities in Afghanistan, Karabakh, Abkhazia, Tajikistan and Chechnya, mental disorders account for 79%; in 15–20%, post-traumatic conditions became chronic.

However, the unprecedented anti-terrorist operation and fighting on the territory of Ukraine, and, accordingly, the absence of such a phenomenon as PTSD in the mass manifestation, are the reasons for the lack of awareness of the state authorities of all the scale of the problem, which – in the absence of a consistent policy of PTSD therapy – will ultimately result in us degradation of a large segment of the nation several generations ahead. According to experts, this problem will remain urgent for Ukraine for at least the next 25 years.

Croatia, having gone through its Patriotic War (essentially a war for independence), having almost half a million UHF army, was able to properly organize their social protection. Croatia's experience is particularly instructive for Ukraine in terms of legislative support for the social protection of UBD and its mechanisms in the executive branch through national and regional programs. According to the legislation of the country, a person whose body has suffered at least 20% damage as a result of wounds or injuries sustained in the protection of Croatia's sovereignty or as a prisoner of war is considered a war invalid; or due to the exacerbation or occurrence of the disease for the above reasons. Such persons are entitled to: registration of the status of disabled person; receiving special assistance; receiving care assistance; receiving prosthetic orthopedic care; reimbursement of travel expenses. Members of the families of fallen or missing veterans of the Patriotic War (spouse / spouse, cohabitant, married and illegitimate children, foster children, parents, stepfather / stepmother or adoptive parents) are entitled to: special assistance on the basis of material needs; receiving care assistance; reimbursement of the cost of burial.

In the United States, proper social security legislation is approved, as is the case in all leading NATO countries. Social protection and support (adaptation, rehabilitation) are one of the most important and necessary components in military law. This approach to the approval and maintenance of a sufficiently high standard of living for military personnel contributes to the maintenance of proper moral and psychological status in the armed forces, has a positive impact on the processes of improving the high level of combat readiness-combat capability and the ability to perform various and qualitative and timely defenses. A fairly high level of social protection in the leading NATO states is enjoyed by all categories of military personnel, from rank to senior officer. This situation has a positive effect on the involvement of the most intellectually and physically advanced individuals in the armed forces and a sufficiently high competitiveness of military service in the labor market.

We propose a modernized comprehensive model of the state policy of social and psychological adaptation of participants of battle action, based on the implementation of best practices of foreign experience and on the policy of support in the implementation of the process of social adaptation and psychological rehabilitation of participants of battle action. The model is based on the synergistic action of all elements of civil society on the basis of transparency principles; restraints and balances of state institutions in the conditions of strengthening of the controlling role of the parliament, constant communication with representatives of civil society; accountability through regular and timely information.

Theoretical model of social and psychological adaptation of participants of battle action and suggested priority directions of improvement of the state policy of social and psychological adaptation of participants of battle action in the conditions of Euro-Atlantic integration of Ukraine, including: socialization through state-supported and veterans' clubs of participants of battle action; humanization (involvement of participants of battle action in the processes of national patriotic upbringing of young people, in the educational process in colleges and schools, in out-of-school institutions); further specialization (selection and involvement in the military or law enforcement activities of the released participants of battle action stock); professional retraining (training at the expense of the state, the opportunity to obtain a second specialty); passive social support for participants of battle action families; creation of a network of practicing participants of battle action psychologists and chaplains; formation of a system of municipal veterans' clubs and museums with the direction of psychological rehabilitation; differentiation of approaches to social and psychological adaptation of participants of battle action; forming a program to involve participants of battle action in law enforcement and public authorities.

The success of the adaptation process, in turn, is influenced by internal and external factors. Among the internal factors we can distinguish the development of mechanisms of psychological adaptation, individually – the typological qualities of the individual, the state of physical

health, the degree of psychological maturity and motivation to work. The external ones include the moral and psychological climate of the family, the professional environment, the material and economic state of the individual and the country as a whole. Family approach to psychological support of ATO participants is one of the important directions, therefore it is necessary to carry out serious psychological and rehabilitation work with members of families of ATO participants.

We have worked out ways to improve the mechanisms of building and improving the effectiveness of the system of social and psychological adaptation of the state of participants of battle action in Ukraine and its implementation in the light of world experience (especially NATO countries) and modernization of legislation on social protection of participants of battle action through its further normalization with the real state of a safe social environment (especially in view of Russian aggression and other crisis situations that threaten Ukraine's national security); transition from passive policy on psychological rehabilitation to the policy of escorting participants of battle action and their families and families of the deceased; improvement of the system of planning of programs of social and psychological adaptation of participants of battle action at regional and local levels and their synergy with the state ones; introduction into practice of social and psychological adaptation of scientifically grounded criteria and methods of evaluation of the results of functioning of this system; deepening public dialogue on the important issues of social and psychological adaptation of the participants of battle action with feedback from civil society structures; development and implementation of modern methods of social and psychological adaptation of participants of battle action and involvement of well-known psychological schools, individual project experts, mass media in this process. As a way to improve the state policy of social and psychological adaptation of the participants of battle action, it is proposed to intensify the work on the creation of the participants of battle action Social and Psychological Adaptation Center, founded by local self-government bodies (especially territorial communities) and their active participants of battle action participants, volunteers and their public organizations. The Ministry of Veterans proposed the creation of a Coordination Council for the Social and Psychological Adaptation of the participants of battle action as a Non-State Democratic Body with the participation of the participants of battle action ATO, the introduction of a participants of battle action Unit within the Institute of Human Rights.

As a conclusion. Scientists propose measures to effectively solve the problem of PTSD in Ukraine among participants of battle action, ATO veterans and their families:

- diagnostics to identify the number of people in the participants of battle action who require psychotherapy and psychological assistance as a result of their psychological combat trauma;
- creation of an effective mechanism for coordination of specialists of the psychological services of law enforcement

agencies of civilian psychologists, teachers of higher education in the field of training «psychology», volunteer psychologists, chaplains, employees of state institutions of social protection and health care unit (school psychologists, psychotherapists and psychiatrists of the Ministry of Health) their preparation and retraining of modern systems and methods of providing effective assistance and restoration to persons affected by PTSD;

- organizing, through the media and relevant law enforcement agencies, programs of continuous information and prevention work on the risk and consequences of psychotraumatization (including PTSD), its features and their identification among the population of Ukraine and, first of all, among conscripts, servicemen, demobilized and members their families;

- development of an integrative system of psychological rehabilitation and organizational measures (treatment, psychotherapy) for psychologically traumatized patients with PTSD and training of specialists (psychologists, psychotherapists, psychiatrists, etc.) based on leading effective systems and methods of NATO, Israel and other countries with experience successful overcoming of problems of psycho-traumas (PTSD), formation and maintenance of stress resistance and readiness;

- co-therapists from the USA, Israel, Poland, Ukraine and other countries will be formed for the practical and effective implementation of this system, which will provide seminars and trainings with a mandatory component of clinical and field practice for volunteers, psychologists (in vol. including military and medical), psychiatrists, social workers, students of medical and psychological majors;

- Formation of qualified teams from the number of certified and certified psychologists, psychotherapists, psychiatrists, psychophysicologists, social service workers and psychologists of educational institutions (combined teams of foreign and Ukrainian specialists), psychologists – volunteers, facilitators, facilitators;

- Creation of an all-Ukrainian (international) register of trained specialists and a system of constant quality control, effective assistance and continuous professional development;

- creation of a permanent working group of trainers who will be engaged in the formation, selection and training of teams, specialists (from among Ukrainian young specialists and students of psychological and medical specialties), who will constantly work with the so-called risk groups and victims of psycho-trauma, and also to constantly monitor the effectiveness of trained professionals and adhere to them international standards for the provision of psychological, psychotherapeutic, psychiatric, social, facilities Tor, restorative and preventive care participants of battle action.

Literature

1. Vorona P.V., Zverev M.V., Krivoshey V.M. *Public organizations as a tool for implementing the state policy of social adaptation and rehabilitation of participants of the Ukrainian-Russian war in the east of Ukraine (ATO-OOS). Scientific and practical support for the provision of public services in the context of decentralization: a collection of materials for reports and abstracts of the Internet conference (Kyiv, April 18, 2019).*

Кривошей В.М.,

здобувач кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ,
підполковник ЗСУ, учасник АТО,

Україна, м. Київ

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ**

У статті автором досліджена проблематика щодо визначення сутності державної політики у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні та запропоновано шляхи її модернізації.

Автором наголошено, що ветерани АТО-ООС є активною суспільною групою, що чутливо реагує на соціальну несправедливість, мають наслідки посттравматичного синдрому, тому є нагальна потреба у врахуванні в державній політиці соціального захисту, адаптації та реабілітації та у заходах з питань національної безпеки соціально-психологічних особливостей їх статусу. Наголошено на сутності проблематики дослідження – держава до цього часу не приділяє учасникам бойових дій належної уваги і їхніми проблемами опікуються більше волонтерські рухи, тому акцентовано на необхідності модернізації державної політики у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні.

Одним з напрямків модернізації державної політики у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні автор пропонує залучення громадських організацій учасників бойових дій та волонтерів до цього процесу а також їх активну участь у меморіальних заходах та національно-патріотичному вихованні молоді у школах та в університетах.

Для її модернізації запропоновано використовувати світовий досвід соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні, особливо країн НАТО, Хорватії, Великобританії.

Ключові слова: державна політика соціального захисту, соціальна адаптація та реабілітації учасників бойових дій, посттравматичний синдром, АТО-ООС.

УДК 351:354:658.3:35:007

Мейко О.В.,

к. військ.н., Начальник Кінологічного навчального центру Державної прикордонної служби України, dachia_75@ukr.net

Україна, м. Хмельницький

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНИХ СТРУКТУР ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Представлена стаття має на меті аналіз організаційно-правових актів, що становлять правову основу функціонування Державної прикордонної служби України. У вступній частині автором розкрито рівень актуальної проблематики реформування правоохоронних формувань українського суспільства, зокрема прикордонного відомства. Автором проведено ретельний аналіз наукових джерел, які висвітлюють тему наукової публікації. Якість такого аналізу вплинула на якість змісту відтвореного у статті. Сформульовано мету публікації.

В основній частині наукової статті представлено інформацію щодо змісту, сутності та значення організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу: це є сукупність норм, правил, що формують людські ресурси відповідно до стратегії прикордонної служби (якщо тільки так сприймати організаційно-штатну структуру, то усі подані вище заходи плануються та узгоджуються заздалегідь, а увага зосереджується переважно на повноваженнях та стилі управління її керівників); організаційно-штатна структура прикордонного підрозділу є системою побажань, правил та обмежень у взаємовідносинах між представниками прикордонної служби та самою службою.

Визначено її основні характеристики: чіткість поділу праці за відповідними посадами (керівник підрозділу, його заступник і т. д.); наявність згрупованих посад (відділ або відділення); ієрархічність системи посад (провідний співробітник, співробітник тощо); компетентності відповідно до посад у структурі; впорядкованість зв'язків між посадами згідно обсягу посадових обов'язків.

Проаналізовано зміст основних організаційно-правових аспектів формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу, зокрема Закон України «Про ДПСУ», Укази Президента України, Стратегію національної безпеки та оборони України, Стратегію розвитку ДПСУ тощо.

Представлено перспективи подальших наукових досліджень у контексті цієї проблематики: оновлені механізми формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу, впровадження зарубіжного досвіду функціонування прикордонного відомства (поліції, служби) у розвинених країнах світу.

Ключові слова: *кадровий менеджмент, структура, підрозділ, прикордонна служба.*

Постановка проблеми. В Україні вже протягом тривалого часу відбуваються складні перетворювальні процеси, так званий перехідний період, що покликаний модернізувати інституціональний фундамент суспільства, зміцнити політичні базисні інституції, завершити будівництво правового соціуму. Саме проблеми реформування правових соціальних утворень є актуальними для сучасної української держави. Оскільки правова система повинна забезпечити захист та підтримку згаданим вище утворенням, а також усім громадянам. У центрі нашої уваги проблеми такої правоохоронної відомчої структури як Державна прикордонна служба, зокрема правове підґрунтя формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість прогнозування перспектив реформування прикордонної служби та аналізу її нормативно-правового фундаменту залежить від глибини теоретичного аналізу тих напрацювань, що створені за цією проблематикою. Як засвідчили результати нашого дослідження, нині існує чимало

наукових праць щодо нормативно-правової бази функціонування прикордонної служби: М. Кабачинський (вивчення історичного розвитку та становлення прикордонної служби) [1]; О. Мельніков (процеси євроінтеграції прикордонної служби з опорою на законодавчу базу) [2]; М. Плахотний [3]; В. Процик [4]; Т. Цимбалістий [5].

Мета статті. Враховуючи значення правового фундаменту функціонування Державної прикордонної служби України, проаналізувати організаційно-правову базу регулювання організаційно-штатної структури прикордонних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Проектування наукового базису щодо формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу є пріоритетною управлінською задачею. Ключовим призначенням організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу є інтенсифікація зв'язків між її структурними елементами.

Організаційно-штатну структуру прикордонних підрозділів можна представити у формалізованому вигляді, оскільки це дає змогу відображати усі її елементи. Нами

виокремлено такі значущі характеристики згаданої структури прикордонного підрозділу:

- чіткість поділу праці за відповідними посадами (керівник підрозділу, його заступник і т. д.);
- наявність згрупованих посад (відділ або відділення);
- ієрархічність системи посад (провідний співробітник, співробітник тощо);
- компетентності відповідно до посад у структурі;
- впорядкованість зв'язків між посадами згідно обсягу посадових обов'язків.

Формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу є глибоко свідомим процесом, оскільки повинен враховувати мету, завдання та специфіку діяльності Державної прикордонної служби України. Організаційно-штатна структура прикордонного підрозділу створюється задля приведення системи прикордонного відомства із умовами її функціонування.

У Державній прикордонній службі організаційно-штатна структура має пріоритетний статус, оскільки першочергово відбувається формування саме згаданої структури, у якій відображено спеціалізацію служби і масштаби її існування в суспільстві, рівень використання технологій, основна техніка, і що найважливіше – організаційні форми професійної діяльності.

Організаційно-штатна структура прикордонного підрозділу повинна відповідати інтересам прикордонного відомства.

Організаційно-штатна структура прикордонного підрозділу є надзвичайно складним об'єктом вивчення, оскільки це є компонента важливо стратегічного соціального інституту українського суспільства – Державної прикордонної служби України, і її можна тлумачити як політику держави, політику окремого відомства, політику по відношенню до її військовослужбовців та працівників.

Таким чином, організаційно-штатну структуру прикордонного підрозділу можна трактувати як у вузькому, так і у широкому смислі.

Згідно широкого тлумачення організаційно-штатної структури – це є сукупність норм, правил, що формують людські ресурси відповідно до стратегії прикордонної служби. За таким поясненням, усі заходи щодо формування згаданої структури виступають як відбір, побудова штатного розпорядку, атестування, навчання та просування за соціальними кар'єрними щаблями. Якщо тільки так сприймати організаційно-штатну структуру, то усі подані вище заходи плануються та узгоджуються заздалегідь, а увага зосереджується переважно на повноваженнях та стилі управління її керівників.

Згідно із вузьким трактуванням, організаційно-штатна структура прикордонного підрозділу є системою побажань, правил та обмежень у взаємовідносинах між представниками прикордонної служби та самою службою.

Ефективність формування організаційно-штатної структури залежить від чіткого розподілу прав і обов'язків для кожного рівня структури, детальної регламентації завдань підрозділам структури та окремим особам, створення відповідних правил і інструкцій, формування

корпоративної культури прикордонного колективу, з метою слідування інтересам спільної справи.

Ми звернули увагу на проблему формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу, оскільки вона на сьогодні потребує на особливу увагу, і є переважно пасивним та реактивним процесом, а стратегія як така, взагалі відсутня.

Тому у запропонованому дослідженні, нами здійснено спробу проаналізувати організаційно-правові аспекти регулювання організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу.

Від 1994 року по 2003 рік, Державна прикордонна служба України пройшла шлях значущих змін. Зокрема, було трансформовано Прикордонні війська України в Державну прикордонну службу, як українську правоохоронну структуру. Такі зміни було реалізовано з метою впровадження сучасних технологій охорони та захисту державного кордону, забезпечення раціональної кадрової політики щодо комплектування та професійної підготовки персоналу, надання прикордонній службі статусу структури європейського зразка.

Таким чином, враховуючи той факт, що в Україні створено Державну прикордонну службу (надалі – ДПСУ), 03.04.2003 року було затверджено Закон України «Про Державну прикордонну службу», яким і по сьогодні керуються у визначенні правових основ структури та забезпечення організації прикордонного відомства, її загальної чисельності, функцій та повноважень [6].

Задля уникнення розбіжностей між існуючими законодавчими документами по відношенню до ДПСУ, було спроектовано Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з утворенням Державної прикордонної служби України», яким узгоджено зміни до декількох кодексів та більше сорока українських законів.

Ще одним нормативним документом є Положення про затвердження Адміністрації ДПСУ, яке з'явилося 04.08.2003 року. Відповідно до запланованих процесів реформування ДПСУ, було створено нову модель охорони кордону із оновленими цілями та змістом. Щодо організаційно-штатної структури, то вона було суттєво зменшена за кількісним виміром, проте зосереджена увага була на удосконаленні потенціалу та ресурсів персоналу прикордонних підрозділів. Таким чином, за новими законами було запропоновано втілення положень сучасного державного менеджменту, утворення кількох рівнів охорони та захисту кордону за всіма напрямками.

Важливу роль у становленні ДПСУ, а отже і у формуванні організаційно-штатної структури її прикордонних підрозділів відіграють Укази Президента України. До прикладу, у 2006 році було оприлюднено Указ Президента України «Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року», а Кабінетом Міністрів України було ухвалено «Комплексну програму реконструкції та розвитку державного кордону до 2015 року». Обидва документи у своєму змі-

сті передбачали процеси модернізації ДПСУ за європейськими стандартами [7;8;9].

Надалі, у 2012 році було ухвалено новий зміст «Стратегії національної безпеки України», у якому було відображено цілі та завдання, а також механізми захисту української держави як від зовнішніх, так і від внутрішніх загроз [8].

Ще одним документом, вартим уваги, є підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною у 2013 році, що надала ДПСУ нового статусу, оскільки вимагала включення відомства у систему європейської безпеки.

Вивчення змісту та ролі, проаналізованих вище юридичних документів, що є правовим підґрунтям функціонування прикордонної служби України, дало змогу дійти висновку, що згадане правоохоронне відомство пройшло логічний шлях у своєму розвитку від військ до служб, з метою якісної реалізації реформістських процесів, щоб відповідати не лише європейським, але й світовим стандартам.

Висновки і пропозиції. Можна констатувати, що на сьогодні існує чимало дискусійних питань щодо шляхів удосконалення організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу. Проте не викликає сумніву, що зазначену структуру необхідно реформувати, тобто оптимізувати. Процеси формування організаційно-штатної структури необхідно проводити, враховуючи сучасні соціальні, політичні та економічні вимоги, потенціалу персоналу, якості його професійної підготовки. Проте, перш за все, необхідно виконувати згадані вище завдання з опорою на нормативно-правову базу прикордонного відомства.

Перспективами подальших наукових пошуків можна запропонувати дослідження такої проблематики, як сучасні механізми формування організаційно-штатної структури прикордонного підрозділу, адаптація зарубіжного досвіду функціонування прикордонного відомства у розвинених країнах світу.

Література

1. Кабачинський М.І. На варті рубежів Батьківщини: Прикордонні війська України в 1991 – 2003 роках: монографія. – Хмельницький, 2006. – 564 с.
2. Мельников О.Г. Державне управління у сфері прикордонної безпеки в умовах європейської інтеграції України: дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. – Київ, 2010. – 223 с.
3. Плахотний М.П. Взаємодія Державної прикордонної служби України з іншими структурами та органами сектору безпеки і оборони в сфері забезпечення прикордонної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 19. – С.119-122.
4. Процик В.М. Нормативно-правове забезпечення функціонування та оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України в 1991 – 2003 роках: історико-правове дослідження: дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 215 с.
5. Цимбалістий П.О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: дис.... канд. юрид. наук. – Хмель-

ницький: Національна академія Державної прикордонної служби України, 1998. – 213 с.

6. Про Державну прикордонну службу України [Електронний ресурс]: Закон України від 03 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відом. Верхов. Ради. – 2003. – № 27. – ст. 208. – URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15.

7. Литвин М.М. Стратегія розвитку державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. – URL: dpsu.gov.ua/upload/file/14.doc.e

8. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: Затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105 (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012) [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/105/2007. 13.

9. Стратегічний оборонний бюлетень України: Затверджений Указом Президента України від 29 грудня 2012 р. № 771/2012. [Електронний ресурс]. – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/2012/pag

References

1. Kabachyns'kyi M.I. Na varti rubezhiv Bat'kivshchyny: Prykordonni viys'ka Ukrainy v 1991 – 2003 rokakh: monohrafiya. – Khmel'nyts'kyi, 2006. – 564 s.
2. Mel'nikov O.H. Derzhavne upravlinnya u sferi prykordonnoyi bezpeky v umovakh yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrainy: dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.01. – Kyiv, 2010. – 223 s.
3. Plakhotnyy M.P. Vzayemodiya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy z inshymy strukturamy ta orhanamy sektoru bezpeky i obrony v sferi zabezpechennya prykordonnoyi bezpeky. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2014. – № 19. – S. 119 – 122.
4. Protsyk V.M. Normatyvno pravove zabezpechennya funktsionuvannya ta operatyvno-sluzhbovoyi diyal'nosti Prykordonnykh viys'k Ukrainy v 1991 – 2003 rokakh: istoryko-pravove doslidzhennya: dys.... kand. yuryd. nauk; spets. 12.00.01 – teoriya ta istorya derzhavy i prava. – L'viv: L'vivs'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnik'ki sprav, 2011. – 215 s.
5. Tsybalysty P.O. Konstytutsiyno pravovyy status derzhavnoho kordonu Ukrainy: dys.... kand. yuryd. nauk. – Khmel'nyts'kyi: Natsional'na akademiya Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy, 1998. – 213 s.
6. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy [Elektronnyy resurs]: Zakon Ukrainy vid 03 kvit. 2003 r. № 661-IV // Vidom. Verkhov. Rady. – 2003. – № 27. – St. 208. – URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15.
7. Lytvyn M.M. Stratehiya rozvytku derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – URL: dpsu.gov.ua/upload/file/14.doc.e
8. Stratehiya natsional'noyi bezpeky Ukrainy «Ukrayina u sviti, shcho zminuyet'sya»: Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12 lyutoho 2007 r. № 105 (v redaktsiyi Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 8 chervnya 2012 r. № 389/2012) [Elektronnyy resurs]. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/105/2007. 13.
9. Stratehichnyy obronnyy byulet' Ukrainy: Zatverdzhenny Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 29 hrudnya 2012 r. № 771/2012. [Elektronnyy resurs]. – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/2012/pag

Meiko O.V.,

*Candidate of Military Sciences, Head of the Dog training Center Of the State Border Service of Ukraine, dachia_75@ukr.net
Ukraine, Khmelnytsky*

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF STATE REGULATION
OF ORGANIZATIONAL AND STAFF STRUCTURES OF BORDER SUBSIDIARIES**

The presented article is aimed at the analysis of normative legal acts that make up the legal basis of functioning of the State Border Guard Service of Ukraine. In the introductory part the author reveals the level of urgent problems of reforming the law-enforcement formations of Ukrainian society, in particular the border agency. The author has made a thorough analysis of scientific sources that cover the topic of scientific publication. The quality of this analysis affected the quality of the content reproduced in the article. The purpose of the publication has been formulated.

The main part of the scientific article presents information on the content, nature and importance of the organizational and staff structure of the border unit: it is a set of rules and rules that shape human resources in accordance with the strategy of the border service (if only to perceive the organizational and staff structure, then all of the above measures are planned and agreed in advance, and focuses primarily on the powers and management style of its managers); The organizational and staff structure of the border unit is a system of wishes, rules and restrictions in the relationship between the border service representatives and the service itself.

Its main characteristics are defined: the clarity of division of labour into relevant positions (the head of the unit, his deputy, etc.); presence of grouped posts (department or department); hierarchy of the system of positions (leading employee, employee, etc.); competences according to positions in the structure; the ordering of the connections between the posts according to the amount of job responsibilities.

The content of the main regulatory and legal aspects of the formation of the organizational and staff structure of the border unit, in particular the Law of Ukraine "On State Border Guard Service of Ukraine", Decrees of the President of Ukraine, the Strategy of National Security and Defence of Ukraine, the Strategy for the Development of State Border Guard Service of Ukraine, etc., is analysed.

Key words: *personnel management, structure, unit, border service.*

УДК 347.7.336

Ніщимна С.О.,

д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби, svetan05@ukr.net

Україна, м. Чернігів

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті представлено теоретичний аналіз екологічного оподаткування, як складової податкової системи України. Згідно Податкового кодексу України екологічний податок включений до категорії загальнодержавних податків, які призначені для формування дохідної частини основного централізованого фонду коштів держави – Державного бюджету. Проаналізовані загальноєвропейські тенденції становлення екологічного оподаткування, як інструменту негативного впливу на підприємства та окремих споживачів, які забруднюють навколишнє середовище.

Ключові слова: податок, екологічний податок, платники податку, Податковий кодекс України.

Постановка проблеми. Теоретичні засади фінансового права дозволяють нам стверджувати, що всі грошові відносини, які включені у фінансово-правовий оборот, носять розподільчий характер, наслідком чого є утворення, розподіл чи використання публічних фондів коштів. Ці фонди коштів, які утворюють у сукупності публічні фінансові ресурси, складають окремі ланки фінансової системи. Податкова система загалом, у тому числі й екологічне оподаткування, є джерелом утворення централізованих фондів коштів, що має використовуватися за цільовим призначенням – на охорону навколишнього природного середовища.

Мета статті. Висвітлення основних засад становлення та розвитку екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших дослідників, який звернув увагу на необхідність введення екологічного оподаткування, був А.К. Пігу [1, с.51]. Його ідея полягала в тому, що введення податків має стати інструментом негативного впливу на ті підприємства та окремих користувачів, які забруднюють навколишнє середовище. Крім того, для сумлінних природокористувачів він пропонував ввести систему стимулів. Такі ідеї не залишилися непоміченими й на сьогодні залишаються актуальними.

Так, ще у 1972 році була проведена конференція ООН з проблем середовища, оточуючого людину, на якій було прийнято Декларацію щодо програми дій із навколишнього середовища (Стокгольмська декларація). На цій конференції держави-члени ЄС узгодили 26 принципів збереження довкілля. Крім того, Декларацією було визначено основні напрямки та принципи міжнародно-правової охорони довкілля у таких сферах:

- раціональне використання природних ресурсів;
- збереження флори і фауни
- попередження забруднення довкілля (включаючи моря);
- зв'язок між охороною довкілля та соціально-економічним розвитком;
- демографічні питання;
- управління охороною довкілля;
- наукові дослідження;
- освіта.

Згодом, на початку 1973 року була прийнята Перша програма дій Європейського Союзу з охорони навколи-

шнього природного середовища (на 1973–1976 рр.) [2, с.11]. Вона була спрямована на реалізацією принципу «забруднювач платить». Саме після цього всі дії ЄС у сфері охорони довкілля визнані пріоритетними та визначаються прийнятими програмами дій. Зазначалося, що вони, хоча і не мають обов'язкової юридичної сили, виступають важливим інструментом регулювання питань, що стосуються охорони довкілля.

Наступним етапом у розвитку екологічного оподаткування є ідея подвійного виграшу (win-winsituation). Вона полягає в економічному стимулюванні охорони довкілля та раціональному природокористуванні за допомогою введення екологічних податків з одночасним зниженням податкового навантаження на інші об'єкти оподаткування [3, с.87].

В Україні екологічне оподаткування закріплено Податковим кодексом України, де визначено сутність екологічного податку та основні його характеристик, а саме: платники податку; об'єкт та база оподаткування; ставки податку; порядок обчислення податку; порядок подання податкової звітності та сплати податку.

Згідно підпункту 14.1.57 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [4].

Платниками податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються:

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;

– розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);

– утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);

– тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Відповідно до пунктів 240.1-240.7 статті 240 Податкового кодексу України:

1) не є платниками податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) суб'єкти діяльності у сфері використання ядерної енергії, які:

– до останнього календарного дня (включно) звітного кварталу, у якому придбано джерело іонізуючого випромінювання, уклали договір щодо повернення відпрацьованого закритого джерела іонізуючого випромінювання за межі України до підприємства – виробника такого джерела;

– здійснюють поводження з радіоактивними відходами, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи, в частині діяльності, пов'язаної з такими відходами;

2) не є платниками податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк, державні спеціалізовані підприємства з поводження з радіоактивними відходами, основною діяльністю яких є зберігання, переробка та захоронення тих радіоактивних відходів, що знаходяться у власності держави, а також дезактивація радіаційно-забруднених об'єктів;

3) не є платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину;

4) не є платниками податку за викиди двоокису вуглецю суб'єкти, якими здійснюються такі викиди в обсязі не більше 500 тонн за рік [4].

У разі якщо річний обсяг викидів двоокису вуглецю перевищує 500 тонн за рік, суб'єкти зобов'язані зареєструватися платниками податку у податковому (звітному) періоді, в якому відбулося таке перевищення. Такі платники зобов'язані скласти та подати податкову звітність, нарахувати та сплатити податок за податковий (звітний) період, у якому відбулося таке перевищення, у порядку, передбаченому Податковим кодексом України.

Статтею 242 Податкового кодексу України визначено об'єкти оподаткування екологічним податком, а саме:

1. Обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

2. Обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти.

3. Обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини,

що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання.

4. Обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

5. Обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій) [4].

Отже, в Україні визначено декілька категорій платників екологічного податку. Водночас, передбачено й достатньо широке коло виключень із загального переліку. Переважно, не включаються до категорії платників екологічного податку суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана із утворенням радіоактивних відходів у сфері використання ядерної енергії або пов'язані із зберіганням, переробкою та захороненням радіоактивних відходів.

Висновки. Екологічне оподаткування є обов'язковим елементом податково-правового регулювання держав світу. Європейське співтовариство приділяє цьому достатньо велику увагу ще з початку минулого століття, проте актуальності воно не втрачає, а лише потребує подальшого удосконалення. Екологічний податок в Україні є відособленою частиною її податкової системи, спрямованої на регулювання екологічних проблем держави.

Література

1. Пизу А. *Экономическая теория благосостояния*. Москва: «Наука», 1985. 270 с.

2. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. *Європейське право навколишнього середовища*. Навчальний посібник, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. URL: http://epl.org.ua/images/pdf/people/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENTAL_LAW.pdf (дата звернення: 20.03.2020).

3. Сучек С. *Екологічне оподаткування: європейський досвід та перспективи його застосування в українських реаліях*. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. № 3. С.86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2018_3_14 (дата звернення: 20.03.2020).

4. *Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755 VI*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2020).

References

1. Pigu A. *Ekonomichestkaya teoriya blagosostoyaniya*. Moskva: «Наука», 1985. 270 s.

2. Mikijevych M.M., Andrusyevych N.I., Budiakova T.O. *Yevropeiske pravo navkolyshnoho sredovysicha*. Navchalnyi posibnyk, Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2004. URL: http://epl.org.ua/images/pdf/people/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENTAL_LAW.pdf (data zvernennia: 20.03.2020).

3. Suchek S. *Ekologichne opodatkuvannia: yevropeiskyi dosvid ta perspektyvy yoho zastosuvannia v ukraïnskykh realiiakh*. Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. 2018. № 3. S.86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2018_3_14 (data zvernennia: 20.03.2020).

4. *Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755 VI*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia: 20.03.2020).

Nischymna S.O.,

*Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative, Civil, Economic Law
and Process, Academy of State Penitentiary Service, svetan05@ukr.net*

Ukraine, Chernihiv

ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE

The article presents a theoretical analysis of environmental taxation as a component of the tax system of Ukraine. According to the Tax Code of Ukraine, the environmental tax is included in the category of national taxes, which are intended to form the revenue part of the main centralized fund of state funds – the State Budget. Pan-European trends in the formation of environmental taxation are analyzed as a tool of negative impact on enterprises and individual consumers that pollute the environment.

Key words: *tax, environmental tax, taxpayers, Tax Code of Ukraine.*

УДК 351:342.57

Торичный В.А.,

к.психол.н., ст. преподаватель кафедры психологии и морально-психологического обеспечения,
факультет иностранных языков и гуманитарных дисциплин, Национальная академия
Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, thetorik@gmail.com

Украина, г. Хмельницкий

СУБЪЕКТНО-ОБЪЕКТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье исследована субъектно-объектная составляющая механизма государственного управления в сфере информационной безопасности. Идентифицированы объекты информационной безопасности Украины: человек и гражданин – их конституционные права и свободы, физическое и психологическое здоровье, защищенность от негативного влияния информационных технологий и информации; общество и государство – защищенность их законных интересов в информационной сфере; информационные ресурсы и информационная инфраструктура – их целостность, доступность и защищенность. Выявлены субъекты обеспечения информационной безопасности Украины: Президент Украины, Верховная Рада Украины, Кабинет Министров Украины, Национальный банк Украины, Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины, определенные законодательством центральные органы исполнительной власти, государственные администрации и органы местного самоуправления, прокуратура и другие органы правопорядка, судебные органы, которые отнесены к субъектам обеспечения национальной безопасности Украины и др. Сформулированы основные задачи Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности: участие в разработке и обеспечение реализации государственной политики по вопросам информационной безопасности; мониторинг состояния обеспечения информационной безопасности Украины и осуществление государственного регулирования в этой сфере; координация деятельности государственных органов по вопросам информационной безопасности.

Ключевые слова: механизм государственного управления, сфера информационной безопасности, субъектно-объектная составляющая, государственная политика информационной безопасности.

Постановка проблемы. Введение института информационных режимов, включающих особые режимы получения, использования, распространения, хранения информации, защиты информационной сферы и информационной инфраструктуры в условиях кризисных явлений, с целью предотвращения, пресечения и ликвидации угроз информационной безопасности является в современных условиях одной из приоритетных задач государственного обеспечения информационной безопасности.

Именно поэтому большое количество отечественных и зарубежных авторов посвятили свои научные труды вопросам государственного управления в сфере информационной безопасности. В частности, необходимо отметить вклад таких ученых, как: И. Аристова [1], О. Баранов [2], Б. Кормич [3], О. Нестеренко [4] и др.

Однако субъектно-объектная составляющая механизма государственного управления в сфере информационной безопасности все еще является недостаточно изученной.

Цель работы. Учитывая вышеизложенную актуальность, целью работы является исследование субъектно-объектной составляющей механизма государственного управления в сфере информационной безопасности.

Для достижения поставленной цели необходимо решить такие задачи:

– идентифицировать объекты информационной безопасности Украины;

– выявить субъекты обеспечения информационной безопасности Украины;

– сформулировать основные задачи Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности.

Изложение основного материала. Объектами информационной безопасности Украины являются следующие:

– человек и гражданин – их конституционные права и свободы, физическое и психологическое здоровье, защищенность от негативного влияния информационных технологий и информации;

– общество и государство – защищенность их законных интересов в информационной сфере;

– информационные ресурсы и информационная инфраструктура – их целостность, доступность и защищенность [2; 4].

Субъектами обеспечения информационной безопасности являются:

– Президент Украины, Верховная Рада Украины, Кабинет Министров Украины, Национальный банк Украины, Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины, определенные законодательством центральные органы исполнительной власти, государственные администрации и органы местного самоуправления, прокуратура и другие органы правопорядка, судебные органы, которые отнесены к субъектам обеспечения национальной безопасности Украины;

- центральный орган исполнительной власти со специальным статусом в сфере информационной безопасности;
- Служба безопасности Украины, Служба внешней разведки Украины, Государственная пограничная служба Украины, Вооруженные Силы Украины и другие военные формирования, образованные согласно законам Украины;
- государственные и негосударственные средства массовой информации, предприятия, заведения, учреждения и организации различных форм собственности, осуществляющих информационную деятельность;
- научные учреждения и учебные заведения Украины, которые осуществляют научные исследования и подготовку специалистов по различным направлениям информационной деятельности, в сфере информационного права и информационной безопасности;
- граждане Украины и другие лица с их согласия, общественные организации и другие институты гражданского общества [1; 3].

Центральным органом исполнительной власти со специальным статусом в сфере информационной безопасности является Национальная комиссия, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности, которая подчиняется Кабинету Министров Украины и является подконтрольной Президенту Украины.

К основным задачам Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности относятся следующие:

- участие в разработке и обеспечение реализации государственной политики по вопросам информационной безопасности;
- мониторинг состояния обеспечения информационной безопасности Украины и осуществление государственного регулирования в этой сфере;
- координация деятельности государственных органов по вопросам информационной безопасности [1;2].

Юридически оформленные решения Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности, включены в государственный реестр нормативно-правовых актов, относящихся к законодательству Украины.

В состав Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности входят члены комиссии, аппарат комиссии и ее территориальные представительства – межрегиональные комиссии по вопросам информационной безопасности. Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности по решению Кабинета Министров Украины могут подчиняться заведения, учреждения, предприятия и организации.

Члены Комиссии назначаются Кабинетом Министров Украины сроком на 6 лет из числа граждан Украины, которые имеют высшее образование и не менее 15 лет опыта работы в Украине по различным направлениям информационной деятельности, а также опыта работы в области информационного права и информационной безопасности.

Не менее половины членов Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности, назнача-

ются из числа ученых и научно-педагогических работников научных учреждений и учебных заведений соответствующего профиля, представителей средств массовой информации, предприятий, учреждений и организации различных форм собственности, а также институтов гражданского общества, осуществляющих информационную деятельность.

Председатель комиссии, его первый заместитель и заместитель председателя – руководитель аппарата Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности назначаются на должность Кабинетом Министров Украины из числа членов комиссии сроком на 3 года. Председатель комиссии и его заместители работают на постоянной основе, другие члены комиссии – по согласию – могут работать по совместительству в соответствии с законодательством Украины.

Территориальные представительства Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности – Межрегиональные комиссии по вопросам информационной безопасности – формируются независимо от административно-территориального устройства, в их состав входят члены этих комиссий и подразделения обеспечения.

Члены межрегиональных комиссий назначаются Председателем Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности сроком на 6 лет из числа граждан Украины, которые имеют высшее образование и не менее 10 лет опыта работы в Украине по различным направлениям информационной деятельности. Председатель межрегиональной комиссии и его заместитель – руководитель подразделения обеспечения – назначаются на должность председателем Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности, из числа членов комиссии, которые работают на постоянной основе, сроком на 3 года. Другие члены межрегиональных комиссий по вопросам информационной безопасности работают, как правило, по совместительству. Решение межрегиональных комиссий носят рекомендательный характер и могут быть введены в действие решением Национальной комиссии, осуществляющей государственную регистрацию по информационной безопасности [1;3].

Функции, полномочия, организация деятельности, вопросы кадрового, финансового и иного ресурсного обеспечения Национальной комиссии, осуществляющей государственное регулирование по вопросам информационной безопасности, регулируются Положением о Национальной комиссии, осуществляющей государственное регулирование в сфере информационной безопасности, которое утверждается Кабинетом Министров Украины.

При этом к основным функциям государственных и негосударственных субъектов обеспечения информационной безопасности Украины в пределах компетенции, определенной законодательством, относятся следующие:

- формирование и реализация государственной информационной политики и политики по вопросам информационной безопасности Украины;

– развитие национального информационного законодательства с учетом норм международного права и правовых актов Европейского Союза по вопросам информационной безопасности;

– выработка и периодическое уточнение Стратегии информационной безопасности Украины, соответствующих доктрин, концепций и программ, планирование и осуществление конкретных мероприятий по предупреждению, пресечению или нейтрализации угроз национальным интересам Украины в информационной сфере;

– защита прав и свобод человека и гражданина в информационной сфере, прав субъектов информационной деятельности и прав интеллектуальной собственности участников информационной деятельности в национальном и глобальном информационном пространстве;

– обеспечение восстановления прав физических и юридических лиц, общества и государства, которым был причинен ущерб в результате нарушения информационной безопасности, в том числе на международном уровне;

– поддержка развития национальных информационных ресурсов и информационной инфраструктуры с учетом новейших достижений науки и техники, создание и внедрение безопасных информационных технологий, продукции и услуг;

– создание и обеспечение функционирования системы мониторинга национального информационного пространства и иностранной информационной продукции с целью предотвращения, выявления и пресечения или нейтрализации угроз информационной безопасности и правонарушений в информационной сфере;

– предотвращение распространения искаженной или запрещенной для распространения информационной продукции, в частности, такой, которая представляет угрозу государственному суверенитету, конституционному строю и территориальной целостности Украины, разжигает межнациональную, межконфессиональную и иную вражду, манипулирует сознанием населения Украины;

– совершенствование лицензирования вещания, в частности относительно обеспечения национальных интересов и улучшения охвата населения качественной отечественной информационной продукцией;

– предотвращение монополизации национального информационного пространства, защита национальных интересов Украины в мировом информационном пространстве;

– организация международного сотрудничества в сфере информационной безопасности;

– определение порядка распространения информационной продукции зарубежного производства на территории Украины;

– установление режима доступа иностранных государств или их представителей к национальным информационным ресурсам и порядке использования этих ресурсов на основе договоров с иностранными государствами;

– охрана государственной тайны и иных сведений с ограниченным доступом, обеспечение защиты персональных данных, развитие системы технической защиты информации;

– подготовка специалистов по информационной безопасности и осуществление информационно-просвети-

тельской деятельности среди населения по обеспечению информационной безопасности;

– организационное, информационно-аналитическое, кадровое, материально-техническое, финансовое и иное ресурсное обеспечение в сфере информационной безопасности Украины;

– совершенствование государственного контроля за соблюдением требований к информационной безопасности в системах сбора, обработки, хранения и передачи информации;

– развитие системы демократического контроля за деятельностью государственных и негосударственных субъектов обеспечения информационной безопасности [2; 4].

Другие функции и полномочия государственных субъектов обеспечения информационной безопасности определяются законодательством Украины.

Научные учреждения осуществляют научную и научно-техническую деятельность в информационной сфере, проводят соответствующие фундаментальные и прикладные исследования, участвуют в разработке государственной политики, обеспечении и развитии системы государственных и негосударственных субъектов обеспечения информационной безопасности.

Учебные заведения осуществляют научно-педагогическую деятельность в информационной сфере, а также подготовку, переподготовку и повышение квалификации специалистов по соответствующим специальностям.

Предприятия, учреждения и организации всех форм собственности и их должностные лица принимают участие в мероприятиях по реализации государственной политики по вопросам информационной безопасности, защиты объектов хозяйствования и мероприятиях по предотвращению, пресечению или нейтрализации угроз информационной безопасности Украины.

Работники предприятий, учреждений и организаций, которые выполняют работы, связанные с эксплуатацией информационных, телекоммуникационных и информационно-коммуникационных систем, обязаны придерживаться норм, правил и стандартов в сфере информационной безопасности и не совершать каких-либо действий, которые могут привести к нарушениям требований законодательства, прав и свобод человека и гражданина, а также законных интересов общества и государства в информационной сфере.

Граждане Украины и другие лица, по согласию, добровольно осуществляют мероприятия по обеспечению информационной безопасности; принимают участие в организации общественного контроля за деятельностью субъектов обеспечения информационной безопасности; непосредственно и через объединения граждан привлекают внимание государственных и общественных институтов к опасным явлениям и процессам в национальном информационном пространстве; предоставляют предложения и рекомендации по их пресечению или нейтрализации [2;3].

Реализация конкретных функций субъектами обеспечения информационной безопасности Украины обуславливается их компетенцией и возможностью своевременного принятия мер, адекватных характеру и масштабам реальных и потенциальных угроз жизненно важным

интересам человека и гражданина, общества и государства в информационной сфере.

Выводы. В целом, в работе были получены следующие выводы.

1. Идентифицированы объекты информационной безопасности Украины: человек и гражданин – их конституционные права и свободы, физическое и психологическое здоровье, защищенность от негативного влияния информационных технологий и информации; общество и государство – защищенность их законных интересов в информационной сфере; информационные ресурсы и информационная инфраструктура – их целостность, доступность и защищенность.

2. Выявлены субъекты обеспечения информационной безопасности Украины: Президент Украины, Верховная Рада Украины, Кабинет Министров Украины, Национальный банк Украины, Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины, определенные законодательством центральные органы исполнительной власти, государственные администрации и органы местного самоуправления, прокуратура и другие органы правопорядка, судебные органы, которые отнесены к субъектам обеспечения национальной безопасности Украины и др.

3. Сформулированы основные задачи Национальной комиссии, которая осуществляет государственное регулирование по вопросам информационной безопасности: участие в разработке и обеспечение реализации государственной политики по вопросам информационной безопасности; мониторинг состояния обеспечения информационной безопасности Украины и осуществление

государственного регулирования в этой сфере; координация деятельности государственных органов по вопросам информационной безопасности.

Литература

1. Аристова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / І.В. Аристова; заг. ред. О.М. Бандурка. – Х.: УВС, 2000. – 368 с.

2. Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи / О.А. Баранов. – К.: Видавничий дім «СофтПрес», 2005. – 316 с.

3. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України / Б.А. Кормич. – О.: Юридична література, 2003. – 471 с.

4. Нестеренко О.В. Єдина державна система електронних інформаційних ресурсів / О.В. Нестеренко // Науково-технічна інформація. – 2006. – № 4. – С.3-9.

References

1. Aristova, I.V. (2000). *Derzhavna informacijna polityka: organizacijno-pravovi aspekty* [State information policy: organizational and legal aspects]. Khar'kov: UVS, 368 p.

2. Baranov, O.A. (2005). *Informacijne pravo Ukraïny: stan, problemy, perspektivy* [Information law of Ukraine: state, problems, prospects]. Kyiv: Vydavnychij dim «SoftPres», 316 p.

3. Kormych, B.A. (2003). *Organizacijno-pravovi zasady polityky informacijnoyi bezpeky Ukraïny* [Organizational and legal fundamentals of policy of information security of Ukraine]. Odessa: Yurydychna literatura, 471 p.

4. Nesterenko, O.V. (2006). *Yedyna derzhavna systema elektronnykh informacijnykh resursiv* [Unified state system of electronic information resources], *Naukovo-technichna informacija* [Scientific and technical information]. 4, 3-9.

Torichniy V.O.,

PhD (Psychology), lecturer of the Department of Special Disciplines, Faculty of Law Enforcement, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Ukraine, Khmelnytskyi

THE SUBJECT AND OBJECT COMPONENT OF THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INFORMATION SECURITY

The article explores the subject and object component of the mechanism of public administration in the field of information security. The following objects of information security of Ukraine are identified: person and citizen – their constitutional rights and freedoms, physical and psychological health, protection from negative impact of information technologies and information; society and the state – protection of their legitimate information interests; information resources and information infrastructure – their integrity, accessibility and security. The following subjects of ensuring of information security of Ukraine are revealed: The President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the State committee of television and broadcasting of Ukraine, the central executive authorities determined by the legislation, public administrations and local governments, prosecutor's office and other law enforcement bodies, judicial authorities which are the subjects of ensuring of national security of Ukraine, etc. The following main tasks of the National Commission, which carries out State regulation on information security issues, are formulated: participation in development and implementation of the State policy on information security; monitoring of the State of information security of Ukraine and implementation of State regulation in this field; coordination of the activities of State bodies on information security issues.

Key words: *mechanism of public administration, information security sphere, subject and object component, State information security policy.*

UDC 321:323.39:351/354

Tucha V.V.,

*Candidate of Sciences in Public Administration, doctorate in the Chair of Parliamentarism
and Political Management of National Academy of Public Administration to the President of Ukraine,
site-ipk@ukr.net*

Ukraine, Kyiv

TRANSFORMATION OF THE REGIONAL ELITE AS A NECESSARY CONDITION FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE STATE

The article analyzes the structural transformation of regional political and state-administrative elites. On this basis, the vertical and horizontal levels of interaction of regional and national elites are specified, their status differentiation is revealed, a strategic set of tactical methods of establishing interaction between them is developed, the main conditions that influence the system of relations between the regional and national elites in the process of development are described. multivariate strategic political functions of the regional elite that ensure the establishment of technological vertices flux interaction region centered systematized model of interaction between regional elite center that provides adjustment.

Key words: *regional elite, political elite, state-administrative elite, strategic development of the state, structural interaction of elites, functions and models of elites, development of elites, democratization.*

Articulation of issue. Carrying out a structural-functional analysis of the influence of the political and state-management elite on the strategic development of the state makes it expedient to elaborate in detail the specifics of the structural transformation of the regional elite. This aspect is based on the consideration of the relevant factors of origin of the regional elite, which traditionally runs through the respective «peaks» of its functioning. In view of that, the articulation of the status role of the regional political and state-management elite makes it possible to assess its potential for ensuring not only regional but also strategic development of the state. Our conceptual actualization of the expediency of a detailed analysis of this aspect substantiates the necessity of specifying the essence of the concept of «regional elite» and the symmetry of its technological influence on the strategic development of the state.

Purpose of the work. The purpose of the study is to analyze the structural transformation of regional political and governmental elites.

Presenting of the research findings. The regional elite has traditionally been understood as «the aggregate of persons holding status positions» within the structure of the regional power, exerting a direct influence on its functioning and ensuring the effectiveness of political and state decision-making. In this respect, it is a regional context for the activity of the elite, which necessarily includes the observance of appropriate «aristocratic and meritocratic attitudes according to them elites are considered to be in power or to possess power, under condition that they have particularly positive personal qualities» [1]. It is about the functional ability of the elite to hold high positions of power and influence the making of strategically important political decisions, providing that the level of public support is adequate, not just from the central government. Thus, in order to ensure the strategic development of the state, the regional elite should act as regional leaders in promoting relevant socio-political and economic innovations.

In the context of the articulation of the semantic basis for the identification of the essence of the concept, the regional elite deserves special attention the concept of E. Eleisen,

which proceeds from the necessity to justify the three levels of the regional elite. These include:

- Won of the regional power elite, which refers to the set of persons holding key positions in state bodies and local self-government in the region, and thus influencing the decision-making process (parliamentarians representing the region at national level);

- The regional political elite, which characterizes the broad context of the functioning of the political elite, since it includes persons who do not have power but directly influence the course of the political process. This form of elite involves: (1) leaders and key representatives of political parties and civil movements involved in the political life of the region; (2) leading business elite influencing decision-making; (3) national and religious leaders who exert political influence over the region's livelihoods;

- The regional elite as a whole, which includes individuals who are not directly engaged in political activity, but indirectly influence the political process of the region (opinion leaders (intellectual elite representatives, respectable people who use public confidence in this way influence political decision-making) [2, p.899].

In view of the proposed design of the regional elite, the reference persons of the region are understood, who directly and indirectly influence its political process, have the necessary leadership potential to advance the relevant political decisions which the strategic development of the region depends on. In this respect, the regional political and state-management elite emerge in the form of regional leaders who ensure the stability of the functioning of the public space of the state in a particular region. On this basis, the question arises how the stability of the regional elite is capable of ensuring the modernization development of the region. The answer to this question is the task of permanent and structural transformation of the regional elite in order to ensure the optimization organic with «institutional design and ideology, relations between the center and regions, and systems of regional leadership» [3]. This directly requires another contextual approach to identifying the structural transformation of the regional elite.

Analysis of the structural transformation of the regional elite involves a clear identification of its strategic political functions, their effectiveness is determined by the parameters of its influence on the strategic development of the state. It is worth noting that there is a certain polyvariety of such functions, which requires the regional elite to be able to respond flexibly to the policy of the center, by implementing an autonomous policy that takes into account the appropriate diametric points of the center's positions, which will thus serve to strengthen its structural position in the processes of ensuring the strategic development of the state. Considering this pathetic aspect, it is advisable to include strategic the following functions of the regional elite, which ensure its effectiveness in this process: realization of its general status as a political entity, which provides for a corresponding model of the center-region relationship [4]; coordination of interests of political elites [5]; lobbying of regional and own corporate interests, which implies appropriate influence on the center and the national elite [6]; stabilization (or enhancement) of their political and legal status [7]; promoting the preservation of the integrity of the overall communicative, political and legal space of the state [8].

The above-mentioned strategic political functions of the regional elite testify to its structural transformation, subject to the establishment of technological vertical interaction with the center. That is, in this respect, the strategic and tactical ability of the regional elite to produce and implement regional policies that is clearly adjusted to national interests. In support of this, J. Hertz proposed the main models of interaction of the regional elite and the center represented by the national elite, among them:

– a model of «interaction» based on a sufficiently high level of cooperation between central and regional elites, provided that their interests coincide, ensures the stability of the state, political support for each other, and economic benefits; the effectiveness of the implementation of this model implies the establishment of subsidiary competence of the center and regions, which would thus counterbalance concurrent competence between them;

– model of «relationship», aimed at establishing pragmatism in relations between the center and regional elites, by introducing methods of coordination (coordination of positions, political programs and strategies) and trade (political, economic, etc.); the parties of such interaction, on the one hand, recognize the independence of each other, although their main motive is to achieve profit maximization (so this strategy is limited to a specific time frame, a situation of stability-instability, which is most relevant to the transformation period). In the context of that model, regional elites maintain pragmatic loyalty to the national elite;

– the model of «involvement», which is traditionally considered to be transitional, since it is based on the end of the period of transformation and development of certain rules of political game; the achievement of one's own benefit by one of the parties is complemented by the rationalization of a strategy that largely takes into account the national interests and aims at stabilizing national and regional development; The main methods of such relations between the regional and national elites are compromise and

agreement. In such circumstances, the principle of profit maximization is still maintained, only if the focus on loyalty to the center is reoriented;

– «subsidiary» model, which is based on the introduction of subsidiary competence of government levels in the state; participants of vertical interaction recognize equality, equivalence, importance of each other in the context of joint solution of relevant problems. Following this, the principle of «solving the problem» by complementarity of actions becomes the most important, and the main method is dialogue [9, p.21].

The models of interaction between the regional elite and the national elite, proposed by the scientist, characterize the high level of participatory relations between them, through their parity and active involvement in national and regional political processes. The introduction of such models in the postmodern period of state development testifies to the high ability of the regional and national elite to ensure high efficiency of the political and state-management system of the state. Thus, this testifies to their functional ability to «present a convincing synthesis of group interests with national and civilizational values» [10, p.638]. However, such performance always seems one-sided and declarative, without taking into account the broad context of complementing regional and national elites with horizontal ties at the level of intra-structural interaction of the regional elite. In this respect, it is about strengthening horizontal ties between regional elites in the form of cooperation. This implies the establishment of internal structural cooperation between regional elites as identical one-tier communities that have a common body of identification of the strategy and tactics for the development of the region and its interaction with the center.

In support of this, the internal structural cooperation between the regional elites, J. Grassman, characterized through the appropriate horizontal communications channels of the regional elites, including:

- parliament, which ensures the interaction of representatives of all levels and forms of regional elites (The degree of agreement expressed in this process demonstrates the degree of cohesion and cooperation of regional elites in their attitude to the center's policies);

- meetings of representatives of regional authorities to discuss various issues and accelerate coordination and decision-making processes at national and regional levels, whereby their main function is to coordinate the positions and actions of the regional and national elite;

- participation in the so-called «parties of the regions», which ensure the inclusion of regional elites in the election process at the national level, reflecting their orientation to active participation in «big» politics (horizontal political cooperation);

- interregional unions (associations) that ensure the development of horizontal cooperation in economic and political spheres (political interaction implies the influence on the highest level of power vertical, adjustment or confirmation of its status in the system of vertical ties);

- bilateral agreements of regional and national elite, which are concluded not only for the achievement of specific

economic goals, but also for the development of horizontal cooperation in general (representatives of regional power elites with active participation of economic elites play a special role in this process [11, p.190].

Such horizontal communications channels of the regional elites attest to the process of structural transformation of the regional elite and the legalization of its status position to the strategic development of the state as a separate political actor. This is in a way indicative of the fact that it is precisely the regional political and state-management elites that, through the extension of their functional influence on the strategic development of the state, institutionalize their status not only at the regional but also the state levels. Such a context indicates the appropriate formation of certain methodological and technological conditions for the effective functioning of the regional level of power. In this respect, it is worth noting the introduction of decentralization practices in the postmodern state, which defines the relevant competence of the regional political and state-management elite to ensure the effective implementation of relevant strategies for its development. Taking into account the high differentiation of status positions of regional elites, the issue of strengthening the structural-functional interaction of regional political and state-management elites as vertically horizontal ones is actualized. Such a context causes the development of horizontal (at the level of interaction between the regional elite) and vertical cooperation (at the level of interaction between the regional and national elite).

In view of the above, the structural transformation of the regional elite implies the introduction of the principle of subsidiarity, which «allow regional political elites not only to solve local problems, but also to reach the national level with alternative political programs, to develop the concepts of regional development, acting as a regional «ideological center» [12, p.77]. In such circumstances, the main deterrent to the impact of the influence of the regional political and state-management elite on the processes of strategic development of the state should be its depoliticization. The latter will allow political elites to maintain their structural status regarding the realization of regional interests at the national level. This directly requires an appropriate level of regional self-identification of the regional political and state-management elite, which are the strategic articulation of regional and state stability of the postmodern state. It is a kind of methodological alignment of positions between the center and the region through the realization of strategic national interests and balancing of territorially-negative values traditionally characterized as regional and nationwide elite of the postmodern state.

Conclusion. Thus, our analysis of the structural transformation of the regional political and state-management elite made it possible to identify it as a set of independent, professionally trained leadership groups whose activities are oriented towards the realization of nationally regulated regional interests, which is clearly correlated with the appropriate level of institutional development of the state system. On this basis, the vertical and horizontal levels of interaction between the regional and national elite are specified, their status differentiation is revealed, a strategic set of tactical methods of establishing interaction between

them is developed, the main conditions are cited that influence the system of relations between the regional and national elite, multivariate strategic political functions of the regional elite are characterized that ensure the establishment of technological vertical interaction of region with center, models of interaction between regional elite and center are systematized, which foresees internal structural adjustment of cooperation between regional elites.

Literature

1. Albertus M. and Menaldo V. *If you're against them you're with us: The effect of expropriation on autocratic survival.* *Comparative Political Studies*, Forthcoming. 2010.
2. Alesina, A. and E. La Ferrara (2017). *Preferences for Redistribution in the Land of Opportunities*, *Journal of Public Economics*, Vol. 89 (5), P. 897-931.
3. Bomhoff E. and Mary Man Li Gu. (2011). *Chinese Culture and Modernization: Testing the Value Shift Hypothesis.*
4. Franzese R.J. *Political Participation, Income Distribution, and Public Transfers in Developed Democracies.* Michigan: University of 2018.
5. Freeman J.R. and D.P. Quinn. «The economic origins of democracy reconsidered.» *American Political Science Review*. 2010. № 1 (1). P. 1-23.
6. Lane D. *The Gorbachev Revolution: The Role of Political Elites in Regime Desintegration.* *Political Studies*. 2016. Vol. 44. no 1. P. 134-157.
7. Зотова З.М. Оптимизация взаимоотношений между центром и регионами. *Полис*. 2018. № 3 с.47-63
8. Гребенникова А.В. Центр – регионы: роль и модели договорных отношений. *Полития*. 2019. № 3. (13). с.17-29
9. Goertz, G., Gold, T.B. *Social science concepts: A user's guide.* Princeton Univ Pr. 2016.
10. Gottschalk, P. and T.M. Smeeding. 2017. *Cross-national comparisons of earnings and income inequality.* *Journal of Economic Literature*. № 35 (2). P. 633-687
11. Grossman, G.M. and E. Helpman. *Special interest politics.* The MIT Press. Grossman, Herschel and Suk Jae Noh. *Proprietary Public Finance and Economic Welfare.* *Journal of Public Economics* 2012. Vol. 53. P. 187-204.
12. Малуров П.Д. Регионы – центр: проблемы согласования интересов. М., 2000. 417 с.

References

1. Albertus, M. and Menaldo V. (2010). *If you're against them you're with us: The effect of expropriation on autocratic survival.* *Comparative Political Studies*. Forthcoming.
2. Alesina, A. and E. La Ferrara (2017). *Preferences for Redistribution in the Land of Opportunities*, *Journal of Public Economics*, 89 (5), 897-931.
3. Bomhoff, E. and Mary Man Li Gu. (2011). *Chinese Culture and Modernization: Testing the Value Shift Hypothesis.*
4. Franzese, R.J. (2018). *Political Participation, Income Distribution, and Public Transfers in Developed Democracies.* Unpublished, University of Michigan
5. Freeman, J.R. and D.P. Quinn (2010). «The economic origins of democracy reconsidered.» *American Political Science Review*. 1 (1), 1-23.
6. Lane, D. (2016). *The Gorbachev Revolution: The Role of Political Elites in Regime Desintegration.* *Political Studies*. 2016, 44, 1, 134-157.
7. Zotova, Z.M. (2018). *Optimization of relations between the center and regions.* *Polis*, 3, 47-63.

8. Grebennikova, A.V. (2019). Center – regions: the role and models of contractual relations. *Politics*. 3. (13), 17-29.
9. Goertz, G. 2016. *Social science concepts: A user's guide*. Princeton Univ Pr.
10. Gottschalk, P. and Smeeding, T.M. (2017). «Cross-national comparisons of earnings and income inequality.» *Journal of Economic Literature*, 35 (2), 633-687.

11. Grossman, G.M. and Helpman, E. (2012). *Special interest politics*. The MIT Press. Grossman, Herschel and Suk Jae Noh. «Proprietary Public Finance and Economic Welfare.» *Journal of Public Economics*, 53, 187-204.

12. Malurov, T.D. (2000). *Regions – center: problems of reconciliation of interests*. Moscow, 417 p.

Туча В.В.,

к.держ.упр., докторант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України, site-irk@ukr.net

Україна, м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено аналіз структурної трансформації регіональної політичної й державно-управлінської еліт. На підставі цього конкретизовано вертикальні й горизонтальні рівні взаємодії регіональної й загальнонаціональної еліт, розкрито їх статусну диференціацію, розроблено стратегічний набір тактичних прийомів налагодження взаємодії між ними, наведено основні умови, які впливають на систему взаємовідносин між регіональною та загальнонаціональною елітами у процесах стратегічного розвитку удержави, охарактеризовано поліваріантність стратегічних політичних функцій регіональної еліти, які забезпечують налагодження технологічної вертикальної взаємодії регіону із центром, систематизовано моделі взаємодії регіональної еліти на центру, що передбачає налагодження

Ключові слова: регіональна еліта, політична еліта, державно-управлінська еліта, стратегічний розвиток держави, структурна взаємодія еліт, функції та моделі еліт, розвиток еліт, демократизація.

УДК 351:378.21

Хмыров И.М.,

к.психол.н., доцент, докторант учебно-научно-производственного центра,
Национальный университет гражданской защиты Украины,
khmyrov7771@gmail.com

Украина, г. Харьков

ПРЕИМУЩЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ВНЕДРЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СИСТЕМ ЭЛЕКТРОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье обоснованы преимущества государственной поддержки внедрения и использования современных систем электронного обучения в высших учебных заведениях. В частности, идентифицированы модели дистанционного обучения, которые могут использоваться в современных условиях при поддержке государства: Интернет-обучение, обучение с использованием мобильной связи, смешанные технологии. Выявлены возможности работы в рамках электронных систем управления учебным контентом в высших учебных заведениях: модернизация информационно-телекоммуникационной инфраструктуры компьютерных сетей высших учебных заведений с целью повышения пропускной способности внутренних каналов связи; развитие и применение в учебном процессе технологий мобильной связи, в том числе создание учебных *wasp*-сайтов для высших учебных заведений; совершенствование и развитие технической базы библиотеки с целью улучшения доступа сотрудников и студентов к информационным ресурсам высших учебных заведений и сети Интернет и др. Определены преимущества для студента в контексте обучения в системе электронного образования: обеспечение возможности использования мультимедийных комплексов по меньшей мере в каждой лекционной аудитории каждого высшего учебного заведения; развитие компьютерной базы высших учебных заведений с обеспечением в каждом из них наличия компьютерных классов не менее чем с 15 компьютерами и выходом в сеть Интернет и др.

Ключевые слова: государственная поддержка, электронное образование, системы электронного обучения, высшие учебные заведения.

Постановка проблемы. Использование информационных технологий в системе электронного образования высших учебных заведений в современных условиях является актуальным учитывая то, что электронное обучение максимально упрощает процесс образования в высших учебных заведениях на нынешнем этапе, в частности, как для студентов, так и для уже сформировавшихся специалистов, которые стремятся повысить собственную квалификацию или сменить профиль деятельности.

Необходимо обратить внимание на то, что проблематика дистанционного образования в высших учебных заведениях изучалась многими учеными и практиками, в частности, такими, как: В. Вишневский [1], А. Пивень [2], Е. Смирнова-Трибульская [3].

Однако внедрение электронных систем обучения в практику высших учебных заведений Украины при поддержке государства все еще требует совершенствования.

Цель работы. Учитывая вышеизложенную актуальность, целью работы обоснование преимуществ государственной поддержки внедрения и использования современных систем электронного обучения в высших учебных заведениях.

Для достижения поставленной цели в работе необходимо решить такие задачи:

- идентифицировать модели дистанционного обучения, которые могут использоваться в современных условиях при поддержке государства;
- выявить возможности работы в рамках электрон-

ных систем управления учебным контентом в высших учебных заведениях;

– определить преимущества для студента в контексте обучения в системе электронного образования.

Изложение основного материала. Электронное обучение, как новейшая форма обучения, содержит большое количество образовательных и технологических инноваций и очень стремительно развивается. Поэтому вполне естественно, что в сфере электронного обучения реализуются интенсивные научные исследования, а также проводятся многочисленные научные, научно-методические и научно-практические конференции.

К основным направлениям научных исследований, которые прямо или косвенно касаются электронного обучения и развиваются в университете, а также должны развиваться в дальнейшем относятся следующие.

1. По направлению «Общие проблемы электронного обучения в высших учебных заведениях»:

– дистанционное обучение и его форматы: Интернет-обучение, обучение с использованием мобильной связи, смешанные технологии;

– использование технологий e-learning 2.0, то есть электронного обучения с применением новейших инструментов Web 2.0, а именно википедий, социальных сетей, блогов, RSS лент, видео, подкастов и тому подобное;

– имплементация дистанционного обучения в высших учебных заведениях: администрирование, менеджмент учебного процесса, финансы;

– обучение в течение всей жизни;

- реализация пилотных проектов в сфере е-обучения;
 - гендерные аспекты дистанционного образования.
2. По направлению «Системотехническое обеспечение электронного обучения»:
- корпоративные сети и учебные программные комплексы;
 - виртуальные каналы и виртуальные профессиональные сети;
 - платформы, оболочки и авторские инструменты;
 - стандарты и пособия по разработке электронных учебных ресурсов;
 - мультимедийные проекты и учебная виртуальная реальность;
 - искусственный интеллект и его применение для е-обучения;
 - отдаленные виртуальные и эмуляционные лабораторные работы.
3. По направлению «Педагогические и психологические проблемы е-обучения»:
- менеджмент знаний и электронного обучения;
 - «умный» контент;
 - обеспечение качества образования при применении е-обучения;
 - коммуникация, интерактивность, сотрудничество;
 - быстрые технологии дистанционного обучения;
 - психологическая адаптация студентов и преподавателей к е-обучению;
 - смешанные форматы преподавания и их эффективность [1; 2].
- Успех внедрения е-обучения определяют основные составляющие его обеспечения:
- системотехническая (технологическая и материально-техническая);
 - кадровая;
 - учебно-методическая
- В частности, в области системотехнического обеспечения основное внимание будет сосредоточено на следующем.
1. Модернизация информационно-телекоммуникационной инфраструктуры компьютерных сетей высших учебных заведений с целью повышения пропускной способности внутренних каналов связи, что будет соответствовать росту информационных потоков, в частности, мультимедийных.
2. Обеспечение скоростного доступа к электронным ресурсам, которые предоставляются украинской научно-образовательной телекоммуникационной сетью URAN.
3. Развитие корпоративной компьютерной сети с внедрением технологии Wi-Fi (беспроводной сетевой связи) с целью достичь в ближайшие 2–3 года положения, при котором сетевые услуги будут доступны во всех аудиториях кампуса высших учебных заведений и всех их общежитий.
4. Развитие компьютерной базы кафедр с выходом на положение, когда один персональный компьютер, доступный в кафедральных классах, будет приходиться не более чем на 5 студентов.
5. Развитие компьютерной базы высших учебных заведений с обеспечением в каждом из них наличия компьютерных классов не менее чем с 15 компьютерами и выходом в сеть Интернет.

6. В краткосрочной перспективе (2–3 года) – унификация учебных оболочек путем создания соответствующих SCORM-модулей с последующим переходом на использование единой учебной оболочки, программное обеспечение которой должно поддерживать все новейшие технологии е-обучения.

7. Развитие и применение в учебном процессе технологий мобильной связи, в том числе создание учебного wasp-сайтов для высших учебных заведений (сайт, который может быть непосредственно использован пользователями мобильной связи), и других новейших средств учебной коммуникации, в частности видеоконференцсвязи и интерактивных досок.

8. Обеспечение возможности использования мультимедийных комплексов по меньшей мере в каждой лекционной аудитории каждого высшего учебного заведения.

9. Совершенствование и развитие технической базы библиотеки с целью улучшения доступа сотрудников и студентов к информационным ресурсам высших учебных заведений и сети Интернет.

10. Приобретение мультимедийных средств для использования пользователями библиотеки новейших информационных технологий, эффективного поиска необходимой информации в сети Интернет.

11. Формирование, пополнение и хранение электронных коллекций, предоставление быстрого доступа к ним в корпоративной сети высших учебных заведений, а также сети Интернет с использованием интегрированной программы автоматизации библиотек «ИРБИС» [2;3].

Выводы. В результате проведения текущего исследования были получены такие выводы.

1. Идентифицированы модели дистанционного обучения, которые могут использоваться в современных условиях при поддержке государства: Интернет-обучение, обучение с использованием мобильной связи, смешанные технологии.

2. Выявлены возможности работы в рамках электронных систем управления учебным контентом в высших учебных заведениях: модернизация информационно-телекоммуникационной инфраструктуры компьютерных сетей высших учебных заведений с целью повышения пропускной способности внутренних каналов связи; обеспечение скоростного доступа к электронным ресурсам, которые предоставляются украинской научно-образовательной телекоммуникационной сетью URAN; развитие и применение в учебном процессе технологий мобильной связи, в том числе создание учебных wasp-сайтов для высших учебных заведений; совершенствование и развитие технической базы библиотеки с целью улучшения доступа сотрудников и студентов к информационным ресурсам высших учебных заведений и сети Интернет и др.

3. Определены преимущества для студента в контексте обучения в системе электронного образования: обеспечение возможности использования мультимедийных комплексов по меньшей мере в каждой лекционной аудитории каждого высшего учебного заведения; развитие компьютерной базы высших учебных заведений с обеспечением в каждом из них наличия компьютерных классов не менее чем с 15 компьютерами и выходом в сеть Интернет и др.

Література

1. Вишнівський В.В. Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів: навч. посібн. / В.В. Вишнівський, М.П. Гніденко, Т.І. Гайдур, О.О. Ільїн. – К.: ДУП, 2014. – 140 с.
2. Пивень А.Г. Иностранный опыт использования дистанционного образования в Интернет / А.Г. Пивень // Информатизация освіти та дистанційна форма навчання: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник матер. VI Міжнар. наук.-метод. конф. – Суми, 2004. – 38 с.
3. Смирнова-Трибульська С.М. Дистанційне навчання з використанням системи MOODLE: навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / С.М. Смирнова-Трибульська, М.І. Жалдак. – Херсон: Айлант, 2007. – 492 с.
4. Dombrovska, S., Shvedun, V., Streltsov, V., & Husarov, K. (2018). The prospects of integration of the advertising market of Ukraine into the global advertising business. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), 321.

References

1. Vyshnivskyy, V.V. (2014). *Organizaciya dystancijnogo navchannya. Stvorennya elektronnykh navchalnykh kursiv ta elektronnykh testiv* [Organization of distance learning. Creation of e-learning courses and e-tests.], Kyiv: DUT, 140 p.
2. Pyven, A.G. (2004). *Inostrannyi opyt yspolzovannya dystancijnogo obrazovaniya v Internet* [Foreign experience of e-learning using in Internet], *Informatyzaciya osvity ta dystancijna forma navchannya: suchasnyj stan i perspektivy rozvytku*, 38.
3. Smyrnova-Trybulska, Ye.M. (2007). *Dystancijne navchannya z vykorystannjam systemy MOODLE* [E-learning with using of MOODLE system], Kherson: Ajlant, 492 p.
4. Dombrovska, S., Shvedun, V., Streltsov, V., & Husarov, K. (2018). The prospects of integration of the advertising market of Ukraine into the global advertising business. *Problems and Perspectives in Management*, 16(2), 321.

Khmyrov I.M.,

PhD (Psychology), Associate Professor, Doctoral candidate, Educational, Scientific and Production Centre, National University of Civil Defence of Ukraine, khmyrov7771@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

THE ADVANTAGES OF STATE SUPPORT OF INTRODUCTION AND USE OF MODERN E-LEARNING SYSTEMS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article justifies the advantages of state support of introduction and use of modern e-learning systems in higher education institutions. In particular, the following models of distance learning which can be used in modern conditions with assistance of the state are identified: Internet training, training with use of mobile communication, mixed technologies. The following possibilities of working with electronic systems of educational content management in higher education institutions are identified: modernization of information and telecommunication infrastructure of computer networks of higher education institutions in order to increase the capacity of internal communication channels; development and application of mobile communication technologies in the educational process, including creation of wasp educational sites for higher education institutions; improvement and development of the library's technical base in order to improve the access of staff and students to information resources of higher education institutions and Internet, etc. The following advantages for the student in the context of e-education are defined: ensuring the possibility of using multimedia complexes in at least every lecture audience of each higher education institution; development of computer base of higher education institutions with provision of each computer class with at least 15 computers and Internet access, etc.

Key words: state support, e-education, e-learning systems, higher education institutions.

УДК 32-028.46:316.42

Чижова О.М.,

*професор кафедри публічного управління та міжнародних відносин НПУ імені М.П. Драгоманова,**Україна, м. Київ*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТА ПОЛІТИЧНОГО ПРАГМАТИЗМУ

В статті з'ясовано, що відповідно до соціал-демократичної парадигми, базовими цінностями нової стратегії мають стати свобода, рівноправність, соціальна справедливість.

Ключові слова: парадигма, демократія, політичний прагматизм, соціал-демократія.

Постановка проблеми. До початку ХХ століття соціал-демократична парадигма своєрідного нормативно-цілісного підходу у вигляді синтезу утилітаризму, позитивізму, прагматизму.

Світова демократична практика ХХ століття не дала однозначної відповіді на питання про оптимальну модель суспільного устрою. Однак, її незаперечним результатом стало безумовне несприйняття насильства, тоталітаризму – всіх форм утиску особистості. Пошуки такої моделі стають актуальними у зв'язку з проблемами глобального розвитку, що загострилися в останнє десятиліття і потребують вироблення узгодженої міжнародної стратегії їх розв'язання. Еволюція щодо глобального суспільства актуалізує розробку наукових уявлень про майбутнє цивілізації, а також нові підходи до питань конкуренції і партнерства, оптимізацію взаємодії різних культур, утвердження універсальної культури миру і співпраці. Уряди, політичні партії так само, як учені багатьох країн, активно шукають нові концепції і стратегії суспільного розвитку, пропонуючи раціональні способи розв'яснення глобальних, регіональних і локальних проблем. При цьому, закономірно, що як найпильнішу увагу звертають на найгуманніші, випробувані часом і водночас спроможні постійно само оновлювати суспільні моделі, серед яких одне з чільних місць, належить соціал-демократії. Тому **метою статті** є вивчення взаємозв'язку соціал-демократичної парадигми, політичного прагматизму та позитивізму і утилітаризму.

Виклад основного матеріалу. Європейську соціал-демократію з повним правом можна вважати однією з найконструктивніших форм політичного врядування суспільством, що може гармонізувати ідеали свободи і справедливості та забезпечити стабільний прогрес. У 90-ті роки вона не лише утвердилася на провідних позиціях у політичних системах більшості країн Європейського Союзу, а й посіла чільне місце в суспільно-політичних перетвореннях у багатьох посткомуністичних державах континенту [1, С.79].

Ідейні джерела соціал – демократії беруть свій початок у часах Великої французької революції та ідей соціалістів-утопістів, які проголосили свободу, рівність, справедливість вищими суспільними цінностями. Ця тріада основоположних ідей соціал-демократичної доктрини у програмах більшості сучасних демократичних партій.

Основу сучасної соціал-демократичної парадигми становить ідея свободи як можливості самовизначення кожної людини, а реальне наповнення і сенс ідеї свободи дає рівність, оскільки саме рівність робить свободу

чинною для всіх. Водночас рівні права індивіда на самовизначення, на визнання його достоїнств та інтересів становлять зміст справедливості. Свобода і рівність, таким чином, взаємозумовлюють одна одну.

Основоположним політичним принципом соціал-демократії є відмова від класової боротьби, радикальних методів перетворення суспільства, перенесення центру ваги на максимальне узгодження інтересів усіх суспільних верств, перехід на позиції політичного прагматизму і політичного реалізму, на завоювання влади тальки демократичним шляхом [2, С.104].

Сьогодні соціал-демократія – символ не лише соціальної справедливості та політичної демократії, а динамічної економіки та мобілізації творчого потенціалу суспільства, прагматизації громадської думки. Пропоновані соціал-демократами засади суспільного устрою спираються на ідею часткового планування і розширення компетенції держави в керівництві господарством. Одна з найважливіших функцій держави – забезпечення і гарантія добробуту малозабезпечених верств населення.

Основу соціал-демократичної економічної політики складають такі головні постулати: здійснення державного контролю над економікою, зокрема, контролювання ринку праці, боротьби з безробіттям та прогресивна податкова система для великого капіталу. Метою цієї політики є вплив на розподіл суспільних доходів. Перебуваючи в останні десятиліття при владі чи складаючи основу коаліційних урядів (в багатьох країнах – учасниках ЄС) соціал-демократичні партії та профспілки, що їх підтримують, стали ініціаторами ефективних реформ у всіх галузях економіки, та організаторами безпрецедентних соціальних програм. Водночас ці реформи сприяли економічному розвитку, тобто – утвердженню суспільного добробуту, створенню нового, прагматичного погляду на розвиток держави.

Досвід країн, що реалізують соціал-демократичну модель суспільного розвитку, підтверджує те незаперечну істину, що світ є глибоко соціальним, пронизаним повсякденними життєвими потребами мільйонів людей. Будь-які економічні та політичні перетворення приречені на поразку, якщо не враховувати ці інтереси. Соціальна практика ХХ–початку ХХІ століття переконливо доводить, що суспільного прогресу як руху до максимально можливого врахування й узгодження суспільних, групових та індивідуальних інтересів можна досягнути за безумовного забезпечення щонайменше двох основоположних умов: демократизації політичної системи і соціалізації ринкової економіки. Це створить передумови без кризового функціонування світового господар-

ства, вирівнювання історично зумовленої нерівномірності розвитку, досягнення стабільності, передбачуваності і керованості суспільних систем [3, С.32].

Вихідною ідеологічною засадою для соціал-демократів є філософський і світоглядний прагматизм. Сучасні політика європейської соціал-демократії, вільна від ідеологічних догм, вона адресована всім тим, хто прагне реалізувати себе в суспільстві, протистояти життєвим негараздам, тим, хто програв, і тим, кому пощастило. Адже їм потрібні політики, як спроможні розв'язувати проблеми суспільства без ідеологічних упереджень, такі, що вміють перетворити концептуальні засади і цінності на практичні рішення в межах чесної, продуманої і прагматичної політичної стратегії. Між іншим, саме політичний прагматизм дозволяє соціал-демократичним партіям залежно від ситуації та особливостей першочергових завдань досить легко блокуватися і продуктивно співпрацювати як з правими, так і з лівими політичними силами.

Якщо говорити про загальні тенденції, то в політиці союзів і коаліцій соціал – демократичних партій виразно простежується чотири основні підходи. Це припустимість будь-яких союзів з партіями найрізноманітніших орієнтацій (країни Південної Європи і Франція); можливість блокування лише з консерваторами та лібералами, проте в жодному разі не з комуністами (Бельгія, Нідерланди, ФРН, Швейцарія, Австрія); визнання рівноцінності союзів як з лівими, та і з правими силами (скандинавські країни); недопущення будь-яких союзів, укладання їх лише у виняткових випадках, скажімо, за умов війни. Як бачимо, і тут західна соціал-демократія залишає собі доволі широке поле для маневру. Значною мірою це пов'язано і з тією обставиною, що програми більшості соціал-демократичних партій мають коротко-терміновий характер, з переліком лише тих завдань, що їх потрібно буде вирішувати в разі перемоги на чергових виборах. Здається, що в подібному досвіді прихований серйозний урок для України, де непоступливість та безкомпромісність лідерів політичних партій часто виходить за рамки не лише політичної доцільності, а й здорового глузду. Мобільність соціал-демократичних партій, котрі стали досить авторитетною політичною силою в європейських країнах, у питання союзів і коаліцій з іншими політичними силами є запорукою консолідації суспільства, злагоди в ньому, що так потрібні сьогодні Україні, роз'єднаній політичними суперечностями та безупинною політичною боротьбою [4, С.42,92].

На рубежі століть для соціал-демократів так само стає актуальною є впевненість у необхідності соціальних реформ, які забезпечують суспільний добробут і процвітання, прагматичний підхід до політики. Однак, повномірне втілення соціал-демократичної моделі чимало партій вважають досить далекою перспективою, для якої ще не створено необхідних суспільних умов. Проте прагматичний, еволюційний розвиток суспільства неодмінно зумовить реалізацію ідей соціал-демократії. Тоді як будь-які революційні зміни не мають майбутнього. За умов постіндустріального суспільства ідея свободи, рівності, соціальної справедливості оживуть з новою силою завдяки поступовій реалізації засад нового соціально-економічного устрою, нової демократії і нової етики, що складають основу концепції «нового виміру», яка почала

формуватися на початку 80-х рр., коли поступово зникають сприятливі для соціал-демократичної ідеї політичні умови, адже чимало європейських соціал-демократичних партій зазнали поразки на виборах, і їх значною мірою відтіснили від влади. Це активізувало внутрішньопартійні та між партійні дискусії щодо подальшої стратегії. У таких дискусіях представники старшого покоління соціал-демократів підтримували ідею реформаторського перетворення капіталістичної системи на соціалізм завдяки форсуванню соціальної функції держави та розвитку інститутів самоврядування. В той час, молоде покоління соціал-демократів, відкидаючи цю думку, пропонувало програму прагматичного управління капіталістичним суспільством, адаптації економічної політики соціал-демократів до засад неоліберальної економіки. Ця суперечка триває й сьогодні, проте дедалі виразніше простежуються тенденції посилення впливу прибічників традиційної стратегії, які зберігають ключові позиції в урядах Франції та Німеччини [5, С.142].

Висновки. Концепція «нового виміру», остаточно сформувавшись до середини 90-х років, стала результатом синтезу класичних ідей соціал-демократії з новими підходами до розв'язання суспільних проблем. Суть цієї концепції, вперше запропонованої лідерами найбільш соціал-демократичних партій Європи Т. Блером (Велика Британія) та Г. Шрьодером (Німеччина) у спільній декларації, пояснюють такі положення: суспільні структури попереднього століття та кінця ХХ століття істотно відрізняються. Класичні класові конфлікти згасають, на перший план виходять нові суперечності, що є продуктом нової організації праці. У зв'язку з цим, формування нової економічної системи потребує, по-перше, більш гнучкої і реалістичної соціально-економічної політики, яка вимагає державного контролю над економікою та прогресивної податкової системи щодо великого капіталу.

По-друге, нові технології радикально змінюють характер праці. У зв'язку з цим найважливішим модернізаційним завданням стає інвестування в людський капітал, полегшення адаптації людей і фірм до економіки майбутнього. Відходить у минуле модель: одне місце праці на все життя. Соціал-демократи прагнуть враховувати зрослі потреби гнучкості і водночас – зберегти мінімальні соціальні стандарти, дати новий шанс розвитку тим, хто не встигає за більшістю.

По-третє, витрати на суспільні потреби в розвинутих країнах уже майже досягли допустимих меж, необхідно радикально модернізувати бюджетну сферу, удосконалити систему державних послуг. Державний сектор має насправді служити громадянам, через що й тут соціал-демократи вважають доречними ідеї продуктивності, конкуренції і зразкової праці.

Отже, політика соціал-демократії спрямована на узгодження відповідальності перед майбутніми поколіннями за стан довкілля з матеріальним поступом усього суспільства.

Література

1. Фишер Р., Юра У. Путь к согласию, или переговоры без поражения. – М., 1999. – С.79
2. Запрудский Ю.Т. Социал-демократия: политический анализ. – Ростов на Дону, 2002. – С.104
3. Степанов Е.М. Переходный период: методологические, теоретические, технологические проблемы. – М., 2006. – С.32

4. Дмитриев А.В., Залысин И.Ю. Социо-политический анализ. – М., 2000 – С.42, 92

5. Фельдман Д.М. Демократия и прагматизм. – М., 1998 – С.142

References

1. Fisher R., YUra U. Put' k soglasiyu, ili peregovory bez porazheniya. – М., 1999. – С.79

2. Zaprudskij YU.G. Social-demokratiya: politicheskij analiz. – Rostov na Donu, 2002. – С. 104

3. Stepanov E.I. Perekhodnyj period: metodologicheskie, teoreticheskie, tekhnologicheskie problemy. – М., 2006. – С. 32

4. Dmitriev A.V., Zalyzin I.YU. Socio-politicheskij analiz. – М., 2000 – С. 42, 92

5. Fel'dman D.M. Demokratiya i pragmatizm. – М., 1998 – С. 142

Chizhova O.M.,

Professor of the Department of Public Management and international relations M.P. Drahomanov NPU,

Ukraine, Kyiv

THE INTERCONNECTION OF THE SOCIAL DEMOCRATIC PARADIGM AND POLITICAL PRAGMATISM

In the article it was found out that according to the social-democratic paradigm, the basic values of the new strategy should be freedom, equality, social justice and justice.

Key words: *paradigm, democracy, political pragmatism, social – democracy.*

Economics

УДК 336.72

Баглей Р.Р.,*к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Тернопільського національного економічного університету, rbaglej@gmail.com***Рублевич В.,***магістр Навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин ім. Б.Д. Гаврилишин Тернопільського національного економічного університету, Vitakilo76@gmail.com**Україна, м. Тернопіль***СУЧАСНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ**

В статті розглянуто новий підхід в управлінні ризиками, який полягає в переході від сприйняття їх, як локальних, спеціалізованих характеристик окремих областей діяльності підприємницьких структур, до системного розуміння ризиків. Розглянуто методики аналізу ризиків, використовуючи програмне забезпечення, яке створює централізовану систему для їх виявлення, оцінки їх впливу, вірогідності настання та вразливості, яку вони представляють для організаційних активів. Для вирішення задач оцінки ризиків автор пропонує використовувати наступні програмні комплекси: CRAMM, FRAP, RiskWatch, Microsoft Security Assessment Tool (MSAT), ГРИФ, CORAS. В статті розглянуто умови і шляхи їх застосування – позитивні і негативні сторони відповідно до потреб і можливостей. Також доведено, що програмне забезпечення в управлінні ризиками відіграє важливу роль у бізнесі, якому необхідно щоденно моніторити ризикові чинники за допомогою статистичних та аналітичних методів.

Ключові слова: *ризик, ризик-менеджмент, оцінка ризиків, бізнес-потреби, бізнес-рішення, програмне забезпечення.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин, який передбачає поступовий перехід до саморегульованого суспільства, пов'язане з набуттям господарюючими суб'єктами більшої свободи і самостійності. Це означає, що відповідальність за прийняті бізнес-рішення цілком покладається на самих підприємців або менеджерів підприємств, а також їх засновників і акціонерів.

У зв'язку з тим, що діяльність компаній піддається впливу великого числа факторів, що призводить до виникнення ризикових ситуацій, здатних вплинути на досягнення компанією поставлених цілей і забезпечення її конкурентоспроможності, не можна обійти стороною питання ризик-менеджменту.

Новий підхід в управлінні ризиками полягає в переході від сприйняття їх як локальних, спеціалізованих характеристик окремих областей діяльності підприємницьких структур до системного розуміння ризиків.

Найважливішими вимогами до ризик-менеджменту сучасних підприємницьких структур стають його безперервність, системність, комплексність, що базуються на сприйнятті організації як інтегрованої системи.

Невирішеність багатьох питань, насамперед тих, які стосуються методів аналізу і збору інформації про фактори ризику, створення і впровадження системи управління ризиками, організації заходів впливу на фактори ризику, інтеграції системи управління ризиками в структуру організаційних процесів підприємства, формує актуальність теми даного дослідження.

Існує значна кількість наукових досліджень на тему ризику та ризик-менеджменту як серед зарубіжних, так і серед вітчизняних вчених. Значний внесок у розробку

категоріального апарату і методології внесли такі зарубіжні вчені як Р. Кантільон, Дж. Міля, Д. Рікардо, А. Сміт, Ф. Найт, Д.Е. Фішер і Р.І. Джордан, В.К. Фальцман, І. Руттерфорд, В.В. Вітлінський, Г. Вербицька, А.О. Старостіна та В.А. Кравченко, О.В. Шепеленко, З.С. Варналій і В.О. Сизоненко. Питанням класифікації ризиків присвячені роботи Д. Фішера і С. Хьюса, Дж.М. Кейнса, А. Маршалла, Т.Г. Касьяненко і Г.А. Маховикова, А.П. Альгіна, І.Т. Балабанова, Г.Б. Клейнера, Р.М. Качалова та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість публікацій по розглянутій проблемі, багато аспектів процесу управління ризиками залишаються предметом гострих дискусій. У науковій літературі приділяється недостатньо уваги питанням аналізу факторів ризику, а також визначення ступеня їх впливу на результати діяльності підприємств.

Мета роботи полягає у дослідженні сучасних підходів до управління ризиками міжнародних корпорацій.

Виклад основного матеріалу. Головна мета будь-якої фінансової установи полягає в тому, щоб отримувати дохід, і кожне ділове рішення, прийняте на підтримку цієї мети, пов'язане з відповідними ризиками. Сьогодні динамічний бізнес-ландшафт насичений багатьма внутрішніми та зовнішніми ризиками, що робить зменшення ризикових ситуацій ключовим елементом стимулювання зростання бізнесу. Хоча підприємства завжди займаються певною формою ризик-менеджменту, вони потребують простих та ефективних способів виявлення, оцінки та пом'якшення ризиків.

З метою виявлення, відстеження та усунення потенційних проблем, потрібно мати чіткий знімок всіх ризиків, з якими стикається фірма. Створити його можна

використовуючи програмне забезпечення, яке створює централізовану систему для виявлення ризиків, оцінки їх впливу, вірогідності настання та вразливості, яку вони представляють для організаційних активів. Вони є своєрідною платформою для спрощення, автоматизації, вимірювання та звітування про ризики на кожному рівні підприємства.

Існує безліч методик аналізу ризиків. Деякі з них засновані на досить простих табличних методах і не припускають застосування спеціалізованого програмного інструментарію, інші навпаки, активно його використовують. Незважаючи на підвищення інтересу до процесу управління ризиками, методики, що використовуються в даний час є відносно неефективними, оскільки цей процес у багатьох компаніях здійснюється кожним підрозділом незалежно. Централізований контроль над їхніми діями часто відсутній, що виключає можливість реалізації єдиного і цілісного підходу до управління ризиками у всій організації.

Для вирішення задач оцінки ризиків в даний час найбільш часто використовуються наступні програмні комплекси: CRAMM, FRAP, RiskWatch, Microsoft Security Assessment Tool (MSAT), ГРИФ, CORAS і ряд інших. Всі ці відомі методики можна розділити на [1]:

- методики, що використовують оцінку ризику на якісному рівні (наприклад, за шкалою «високий», «середній», «низький»), до таких методик, зокрема, відноситься FRAP;

- кількісні методики (ризик оцінюється через числове значення, наприклад, розмір очікуваних річних втрат), до цього класу належить методика RiskWatch;

- методики, що використовують змішані оцінки (такий підхід використовується в CRAMM, методиці MSAT).

До прийняття рішення про впровадження тієї чи іншої методики управління ризиками слід переконатися, що вона досить повно враховує бізнес-потреби компанії, її масштаби, а також відповідає кращим світовим практикам і має досить докладний опис процесів і необхідних дій.

Розглянемо найбільш популярні в даний час методики: британської компанії Insight Consulting CRAMM [2], американської однойменної компанії RiskWatch [3], CORAS[4], MSAT[5].

Метод CRAMM спочатку був розроблений Центральним агентством зв'язку та телекомунікацій, британської урядової організації у 1985 р.. З тих пір він зазнав кілька змін, і в даний час належить, продається і розробляється британською компанією Insight Consulting, що є підрозділом Siemens Enterprise Communications Ltd [6]. CRAMM – це дуже універсальний спосіб, що дозволяє користувачам виконувати різні завдання на різних рівнях складності. Методологія надається з широкою підтримкою інструментів, як з безкоштовними (CRAMM Express), так і професійними (CRAMM expert). Також пропонується база даних, яка налічує більш ніж 3000 рейтингових заходів безпеки (тобто контрзаходів), і навіть інструменти пов'язані із сертифікацією [7].

CRAMM сумісний з сертифікацією ISO 270001, а його активно-орієнтований підхід і техніка оцінки вартості активів навіть були інтегровані в інші методики (CORAS) [8].

До плюсів цієї програми відносять:

- + Складність оцінки може бути налаштована відповідно до потреб;

- + Особливо корисна для великих корпоративних організацій;

- + Процес в основному автоматизований (в програмному забезпеченні)

Серед мінусів виділяють:

- Вимагає спеціальної підготовки і високої кваліфікації;

- Повна оцінка може бути тривалим або занадто складним процесом;

- Не враховує супровідної документації, такої як опис бізнес-процесів або звітів по проведених оцінках ризиків;

- Може використовуватися тільки в поєднанні з виділеним програмною інструментом.

CORAS є платформою для аналізу ризиків критично важливих систем. Метод CORAS був результатом проекту ЄС, який завершився у 2003 році. За мету було поставлено розробку практичної комп'ютеризованої моделі, яка б надавала точну, однозначну та ефективну оцінку ризиків критично важливих систем. Метод описує 8 послідовних кроків, які можна побачити на рисунку 1.

Програмний інструментарій CORAS має певні переваги пов'язані з тим, що:

- Програмний продукт розповсюджується безкоштовно;

- Не вимагає значних ресурсів для установки і застосування;

- Методика проста у використанні і не вимагає спеціальних знань;

- Вбудований інструментарій для аналізу є безкоштовним.

Недоліками методики є:

- Не передбачена періодичність проведення оцінки ризиків;

- Вимагає спеціальних знань і широкого досвіду у досліджуваній галузі;

- Процес аналізу може бути тривалим;

- Програмне забезпечення більше не оновлюється.

The Microsoft Security Assessment Tool (MSAT) – це інструмент оцінки ризиків на високому рівні, розроблений корпорацією Майкрософт. Він призначений для надання інформації та рекомендацій стосовно найкращих практик забезпечення безпеки в рамках IT-інфраструктури. Він призначений для малого та середнього бізнесу (50–500 працівників) і доступний безкоштовно.

MSAT містить 200 питань, що охоплюють чотири категорії (інфраструктуру, додатки, операції та люди). Питання, відповіді та рекомендації MSAT надходять з різних джерел (ISO / IEC 17799, NIST-800.x, Microsoft Trustworthy Computing Group тощо). Цей інструмент використовує цілісний підхід до вимірювання позицій безпеки, охоплюючи теми людей, процесів та технологій. Отримані результати поєднуються з рекомендаційними вказівками та рекомендованими заходами з пом'якшення наслідків, включаючи посилення на додаткову інформацію для додаткових вказівок у досліджуваній галузі.

Програмне забезпечення RiskWatch дозволяє проводити як кількісний, так і якісний аналіз ризиків. Бази даних знань, які надаються разом із продуктом, повністю налаштовуються користувачем, включаючи можливість створення нових категорій активів, категорій загроз, категорій вразливості, гарантій, категорій запитань та наборів запитів. Інструмент включає в себе елементи керування з стандартів ISO 17799 та US-NIST 800-26.

Рис.1. 8 етапів методу CORAS

Програмне забезпечення RiskWatch дозволяє проводити як кількісний, так і якісний аналіз ризиків. Бази даних знань, які надаються разом із продуктом, повністю налаштовуються користувачем, включаючи можливість створення нових категорій активів, категорій загроз, категорій вразливості, гарантій, категорій запитань та наборів запитів. Інструмент включає в себе елементи керування з стандартів ISO 17799 та US-NIST 800-26.

Це один із самих всеосяжних і дорогих інструментів аналізу ризиків. Цей продукт в основному призначений для менеджерів, але також може застосовуватись користувачами оперативного рівня. Для використання інструменту необхідна базова підготовка, а для гарантування відповідних результатів потрібні, принаймні, базові знання і навички щодо управління ризиками та інформаційних технологій.

Часто середні та малі підприємства не мають чітко сформованої та організаційно налагодженої системи ризик менеджменту. Більшість ризиків визначаються інтуїтивно, не проводячи додаткових, розширених досліджень. Вважається, що інтеграція такої системи є процесом, який потребує великих коштів, саме тому дозволити собі її можуть тільки великі корпорації. Таке твердження не є правильним, адже на сьогоднішній день існує чимала кількість програм, ціна яких є доволі лояльною, або й безкоштовною взагалі.

Програмне забезпечення для управління ризиками відіграє важливу роль у бізнесі, якому необхідно щоденно моніторити ризикові чинники за допомогою складних статистичних та аналітичних методів. Це програмне забезпечення дозволяє користувачам керувати всіма аспектами ризику за допомогою одного інтерфейсу та допомагає проводити додаткові маніпуляції з даними у спрощені для аналізу терміни.

Onspring – це платформа автоматизації процесів, яка дозволяє користувачам в процесі діяльності компанії керувати даними, робочим процесом та звітуванням [9]. Onspring може використовуватись як одним відділом у компанії так і об'єднувати декілька підрозділів у транснаціональній корпорації. Система побудована на плат-

формі Process Automation, яка може бути адаптована до потреб компанії без кодування.

Деякі ключові функції включають в себе управління аудитом та його плануванням, питання управління, виконання проектних робіт та їх координація. Безперервно поновлювальний додаток дозволяє користувачам працювати та відстежувати аварійне відновлення та керувати життєвим циклом інцидентів.

Дана платформа включає в себе й інші програми, такі як управління якістю, управління постачальниками, управління активами, бізнес-аналітики, управління клієнтами і багато іншого. Централізована інтеграція вищеперахованих програм дозволяє компанії якнайкраще моніторити поточну ситуацію та побачити картину в цілому.

LogicGate – це програмне середовище для керованого управління ризиками, яке адаптується до середовища ведення бізнесу, задля точного визначення, оцінки та контролю ділових ризиків [10]. Він підходить для компанії будь-якого розміру в області фінансових послуг, фармацевтичних препаратів, біологічних наук, охорони здоров'я, енергетики, роздрібною торгівлі, освіти та промисловості.

LogicGate визначає регулюючі органи та джерела, їх впливу на бізнес, оцінює поточну ефективність політики компанії та визначає її прогалини. Потім він оновлює правила, процедури, елементи керування та навчання, а також повідомляє про зміни користувачам.

Це дозволяє компаніям бути в курсі подій, підвищити прозорість, оцінювати та змінювати правила та мінімізувати ризики для підприємств. Модуль управління ризиками підприємства дозволяє користувачам контролювати, ідентифікувати та оцінювати ризики для бізнесу, що в свою чергу допомагає аудиторським комісіям приймати відповідні рішення.

Програмне забезпечення Intelx полегшує ідентифікацію, аналіз, моніторинг, перевірку та обробку як існуючих, так і потенційних небезпек і ризиків в організації [11]. Ця програма допомагає клієнтам ідентифікувати та повідомляти про важливу ділову інформацію, забезпе-

чити відповідність поставленим вимогам, керувати ризиками та підвищити ефективність роботи в цілому. Програму створено відповідно до вимог стандарту управління ризиком ISO 31000.

Intelex пропонує ключові функції екологічного управління, такі як управління якістю води, поводження з відходами, управління дозволами та звітністю щодо екологічних аспектів та їх впливів. Цей продукт також пропонує рішення, пов'язані з охороною здоров'я та безпекою, такими як травми на виробництві та захворювання, пов'язані із ним, управлінням аудитами, управлінням інспекціями та контролем документів. Крім того, продукт пропонує такі функції, як управління якістю, регулювання відповідності та управління операційним ризиком.

Intelex обслуговує потреби різних галузей промисловості, включаючи автомобілебудування, будівництво, освіту, охорону здоров'я та обробну промисловість.

Cammsrisk це хмарне програмне забезпечення, яке пропонує попередньо налаштовані шаблони управління ризиками, інцидентами та небезпеками [12]. Він підходить для малих і середніх підприємств у всіх галузях промисловості, а також пропонує мобільні додатки для iOS та Android.

За допомогою мобільного додатка користувачі можуть завантажувати звіти про ризик як на сайт, так і в офіс через настільний інтерфейс. Користувачі можуть записувати такі події, як втрати, збитки та травми, а також проводити розслідування та стежити за ними, доки інцидент не буде вирішено.

Також включені шаблони для управління небезпечними матеріалами. Система аудиту допомагає користувачам планувати та керувати внутрішніми та зовнішніми аудитами, а також будь-якими аудиторськими висновками та рекомендаціями. Cammsrisk відповідає міжнародним стандартам, таким як ISO 31000: 2009, та системою COSO.

DoubleCheck – це програмне забезпечення для аудиту та управління ризиками, призначене для великих підприємств у всіх галузях [13]. Воно пропонує інструменти для планування аудиту, паперової роботи, формування звітів та вирішення різних проблем.

DoubleCheck має функції управління документами, які дозволяють користувачам здійснювати пошук за зібраними документами під час перевірок. Настроюванні користувацькі інтерфейси можуть бути розроблені відповідно до ролей і обов'язків аудиторів та їх керівників. Управління ризиками, управління політикою, модулі тестування та різні варіанти оцінювання також вбудовані в дане програмне забезпечення.

Інструменти створення та розв'язання проблем дозволяють користувачам вирішувати помилки аудиту, створюючи списки завдань. Завдання можуть бути віднесені до певних працівників, а наступні повідомлення автоматично генеруються в рамках процесу вирішення проблем.

Незважаючи на те, що ці потужні програмні продукти надають організаціям сильні вигоди, є й недоліки їх впровадження. Так, висококваліфіковане програмне забезпечення для управління ризиками з розширеними функціями коштує приблизно 2000дол США на одного

користувача або й більше. Додаткові модулі, як правило, доступні за додаткову плату для розширення функцій та можливостей програмного забезпечення. Крім того, деяке програмне забезпечення також вимагає річних витрат на обслуговування або збори за постійне отримання оновлень та виправлення помилок.

Також програмне забезпечення для управління ризиками може бути дуже важким для розуміння, тому виникає потреба для додаткового навчання персоналу. Деякі інтерфейси можуть бути дуже складними, з інструментами, які працівники не використовують через недостатнє розуміння. Більшість програмного забезпечення для управління ризиками не надають розширену навчальну документацію з поясненням усіх функцій, тому часто навчання проводиться на основі проб та помилок, тому виникає потреба в інвестуванні у навчальну програму [14].

Проаналізувавши деякі види програмного забезпечення можна стверджувати, що сьогодні на ринку представлено широкий вибір різноманітних програмних комплексів для автоматизації процесу ризик менеджменту, які відрізняються за своїми можливостями, сферами застосування та об'ємом обробки інформації. Основною метою автоматизації є підвищення якості і швидкості виконання бізнес-процесів на підприємстві.

Висновки. Програмне забезпечення для управління ризиками відіграє важливу роль у бізнесі, якому необхідно щоденно моніторити ризикові чинники за допомогою складних статистичних та аналітичних методів. Це програмне забезпечення дозволяє користувачам керувати всіма аспектами ризику за допомогою одного інтерфейсу та допомагає проводити додаткові маніпуляції з даними у спрощені для аналізу терміни.

Література

1. *Insight Consulting, Risk Analysis and Management Method CRAMM.* URL: <http://www.insight.co.uk/>
2. *Risk Management Software RiskWatch.* URL: <http://www.riskwatch.com/>
3. *Risk Management Software CORAS.* URL: <https://www.coras.com/>
4. *Risk Management Software MSAT.* URL: <https://www.microsoft.com/ru-ru/download/details.aspx?id=12273>
5. *European Network and Information Security Agency. Inventory of risk management / risk assessment methods.* URL: <http://rm-intv.enisa.europa.eu/methods>, February 2013.
6. *Global Information Assurance Certification Paper, A qualitative risk analysis and management tool – CRAMM.* URL: <https://www.giac.org/paper/gsec/1746/qualitative-risk-analysis-management-tool-cramm/103133>
7. *S.H. Houmb. Decision Support for Choice of Security Solution: The Aspect-Oriented Risk Driven Development (AORDD) Framework, PhD thesis, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, November 2007.*
8. *Governance, Risk & Compliance Software, Onspring.* URL: https://www.onspring.com/ppc/risk-management-demo/?utm_source=sa
9. *Risk & Compliance Process, LogicGate.* URL: <https://www.logicgate.com/logicgate-platform>
10. *Management Software Intelex.* URL: <https://www.intelex.com>
11. *Management Software Cammsrisk.* URL: <http://cammsrisk.com>
12. *Management Software DoubleCheck.* URL: <https://www.doublechecksoftware.com>

13. Best Risk Management Software Reviews. 2018. URL: <https://www.softwareadvice.com/risk-management/#buyers-guide>
14. World Economic Forum, Global Risks Report 2017. URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2017/>

References

1. Insight Consulting, Risk Analysis and Management Method CRAMM. URL: <http://www.insight.co.uk/>
2. Risk Management Software RiskWatch. URL: <http://www.riskwatch.com/>
3. Risk Management Software CORAS. URL: <https://www.coras.com/>
4. Risk Management Software MSAT. URL: <https://www.microsoft.com/ru-ru/download/details.aspx?id=12273>
5. European Network and Information Security Agency. Inventory of risk management / risk assessment methods. URL: <http://rm-inv.enisa.europa.eu/methods>, February 2013.
6. Global Information Assurance Certification Paper, A qualitative risk analysis and management tool – CRAMM. URL: <https://www.giac.org/paper/gsec/1746/qualitative-risk-analysis-management-tool-cramm/103133>

<https://www.giac.org/paper/gsec/1746/qualitative-risk-analysis-management-tool-cramm/103133>

7. S.H. Houmb. Decision Support for Choice of Security Solution: The Aspect-Oriented Risk Driven Development (AORDD) Framework, PhD thesis, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, November 2007.

8. Governance, Risk & Compliance Software, Onspring. URL: https://www.onspring.com/ppc/risk-management-demo/?utm_source=sa

9. Risk & Compliance Process, LogicGate. URL: <https://www.logicgate.com/logicgate-platform>

10. Management Software InteleX. URL: <https://www.intellex.com>

11. Management Software CammsRisk. URL: <http://cammsrisk.com>

12. Management Software DoubleCheck. URL: <https://www.doublechecksoftware.com>

13. Best Risk Management Software Reviews. 2018. URL: <https://www.softwareadvice.com/risk-management/#buyers-guide>

14. World Economic Forum, Global Risks Report 2017. URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2017/>

Bahley R.R.,

PhD in Economics, Associate Professor Department of International Economic Relations Ternopil National Economic University, rbaglej@gmail.com

Rublevych V.,

master's degree B. Havrylyshyn Education and research institute of international economic relations, Ternopil National Economic University, Vitakilo76@gmail.com

Ukraine, Ternopil

CURRENT APPROACHES TO RISK MANAGEMENT OF INTERNATIONAL CORPORATIONS

The article considers a new approach to a risk management, which includes the transition from perceiving it as local, specialized characteristic of individual activity areas of business structures, to a systematic understanding of risks. The methods of a risks analysis are examined using software that creates a centralized system for identifying them, assessing their impact, the likelihood of occurrence and the vulnerability that they present for organizational assets. To solve the problems of risks assessment, the author suggests using the following software systems: CRAMM, FRAP, RiskWatch, Microsoft Security Assessment Tool (MSAT), GRIF, CORAS. The article discusses the conditions and ways of their application – the positive and negative sides in accordance with the needs and opportunities. It has also been proven that software in risk management plays an important role for business, which requires daily monitoring of risk factors with statistical and analytical methods.

Key words: risks, risk management, risk assessment, business needs, business solutions, software.

УДК 657.6

Бондаренко О.М.,*доцент, к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту, Національний авіаційний університет,
ORCID ID:0000-0002-0769-6683, bondarenko_olga_@ukr.net***Гуренко Д.С.,***магістр, Національний авіаційний університет,*

Україна, м. Київ

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ ПО ОПЛАТІ ПРАЦІ

У статті досліджено питання аудиту розрахунків по оплаті праці та теоретико-методичні підходи до аудиту. В статті розглянуто типові помилки та порушення, їх вплив на достовірність інформації в бухгалтерському обліку. Досліджено роль податків при аудиті розрахунків з оплати праці. Встановлено важливість аудиту з оплати праці в загальній системі аудиту, так як виплати працівникам – найбільша стаття витрат будь-якого підприємства.

Ключові слова: *аудит, заробітна плата, розрахунки з працівниками, оплата праці, порушення.*

Постановка проблеми. Від рівня забезпеченості населення залежить стан та розвиток економіки в країні. При отриманні винагороди за виконану працівником роботу, що обчислюється у грошовому вимірі, формується життєвий рівень індивіда в розрізі конкретного підприємства, а на наступному рівні і країни в цілому.

Заробітна плата, яка виступає одним із регулювальників ринку праці, дозволяє оцінити на скільки ефективне те чи інше виробництво, його конкурентоспроможність та продуктивність. При важливості аудиту розрахунків по оплаті праці слід відзначити, що він відноситься до досить складної та трудомісткої ділянки. Аудитору повинні бути притаманні такі особисті характеристики, як уважність та сконцентрованість, високий рівень кваліфікації, оскільки багато часу займає обробка великої кількості однотипної інформації з первинних джерел.

Аналіз останніх досліджень: Облік та аудит розрахунків з оплати праці досліджували багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Прізвища таких вчених вказані на працях, посвячених вивченню цього питання: Бутинець Ф., Давидова К., Пасенко Н., Пилипенко Н., Кулаковська Л.П., Собко В.В., Верхоглядова Н.І., Подольський В.І., Труш В.Є., Ільїна С.Б. та інші.

Мета статті. Дослідити існуючі теоретико-методичні підходи до аудиту розрахунків з оплати праці; впевнитися в їх ефективності та дієвості в сучасних умовах господарювання; виявити типові помилки та порушення, що можуть бути допущені бухгалтером при нарахуванні, виплаті та звітуванні з оплати праці.

Виклад основної частини. Оплата праці персоналу займає одну з основних статей витрат будь-якого підприємства, тому важливо досягти основну мету аудиту зазначеної ділянки. Для цього аудитору слід отримати відповідь на ряд запитань, серед основних можна виділити:

1. Чи дотримується підприємство чинного законодавства?
2. Чи правильно відображено господарські операції в обліку?
3. Інформація розкривається відповідно до діючих принципів подання фінансової звітності?
4. Підприємство здатне забезпечувати функції заробітної плати, серед яких виділяють відтворювальну, стимулюючу, регулюючу та соціальну?
5. Суми нарахувань, які необхідно виплатити кожному робітнику, нараховані правильно?

Аудит оплати праці дозволяє вирішити ряд завдань, серед яких визначається: дотримання законодавчо-нормативної бази по питанням виплат (КЗпП, П(С)БО); рівень внутрішнього контролю витрат та його ефективність; коректність розрахунків виробітку та їх відображення в обліку; обґрунтованість виплат за трудовими угодами та достовірність відображення в обліку; порядок віднесення витрат на оплату праці до собівартості продукції; правильність визначення розміру сукупного доходу, що підлягає оподаткуванню; систему нарахування та сплати до бюджету сум податків та обов'язкових платежів; облік особового складу працівників; правильність розрахунку середньої заробітної плати; своєчасність виплат [1, с.115].

Для успішного виконання своїх завдань, пов'язаних з питаннями трудових ресурсів, в сучасних умовах економіки, аудитор повинен слідкувати за нормативно-правовою базою, яка має тенденцію до досить частих змін та при цьому саме вона визначає права та обов'язки працівників. До нормативно-правової бази звертаються у разі виникнення питань щодо порядку підписання трудового договору, робочого часу співробітників, порядку нарахування заробітної плати, встановлення норми праці, а також питань, що стосуються соціальних та страхових виплат та інше.

Перед початком проведення аудиту, фахівець має ознайомитися з підприємством, його організацією охорони праці, з методологією нарахувань заробітної плати, перевірити чисельність працівників та правильність їх відображення у звітності. Відповідно до отриманих даних, фахівець обирає шлях перевірки підприємства [2, 242].

Заробітну плату на підприємствах поділяють на основну, що нараховується за фактично відпрацьовані години, та додаткову, до якої відносять виплати за не відпрацьований час, а саме: оплата щорічної відпустки, виплати по тимчасовій непрацездатності, оплати по вагітності і пологах та інше.

Для визначення правильності нарахування суми до виплат працівникам за відрядною формою необхідно зіставити правильність застосування розцінок з документами, в яких вони передбачаються; визначити; відповідність стажу працівника, його розряд, асортимент продукції застосовуваним розцінкам; уточнити правильність визначеного обсягу роботи, що виконалась до кількості відпрацьованого часу (для цього їх треба зіставити з тими документами: облікові та подорожні листи, таблиць

виходу на роботу, приймання виконаних робіт за актами приймання-передачі робіт).

Почасова форма оплати праці перевіряється шляхом встановлення відповідності інформації, вказаної у відомості на виплату заробітної плати з тарифікаційними списками працівників в розрізі кожного підрозділу; присутність печатки та ідентичних підписів керівника та

бухгалтера у відомості; наявність виправлень; правильність підрахунків платіжної відомості.

Щоб ефективно здійснювати аудиторську перевірку з оплати праці, фахівець має проаналізувати фактографічну інформацію методом арифметичного контролю та розглянути низку документів по кожному працівнику, перелік та опис яких наведено в таблиці 1 [3, 113].

Таблиця 1

Основні документи аудиту до оплаті праці та їх призначення

Назва первинного документу	Призначення документу
Наказ (розпорядження) про прийняття на роботу	З'ясовується порядок, згідно якого було прийнято на роботу постійних, тимчасових чи сезонних працівників.
Особова картка	Надається професійна та соціальна характеристика працівника, вказуються його якісні характеристики.
Наказ (розпорядження) про переведення на іншу роботу	Відображується порядок переміщення працівників у межах підприємства, перевірка дотримання трудового законодавства.
Наказ про надання відпустки	Визначення обліку використання відпусток із дотриманням трудового законодавства.
Наказ про припинення трудового договору	Згідно із Законом «Про працю» показує порядок припинення трудових відносин із працівниками.
Табель обліку використання робочого часу і розрахунків з оплати праці	Контроль та облік використання робочого часу.
Розрахунково-платіжна відомість	Відображає порядок нарахування та видачі заробітної плати, контроль оплати праці.
Штатний розклад	Показує облік заробітної плати персоналу з початку існування підприємства.
Наряди на виконання робіт і їх оплата	В контрольному процесі використовується як основна інформація по виконанню робіт.
Маршрутні картки (листи)	Показують облік виконання автотранспортних робіт та їх оплату, затверджуються відповідними органами.
Відомості аналітичного та синтетичного обліку за рахунком 66 «Розрахунки за виплатами працівників»	Подають облік заробітної плати за розрахунками з працівниками та службовцями та контроль.

Аналітичний облік повинен відповідати показникам синтетичного обліку. Для цього аудитор за допомогою методу вибіркової перевірки необхідно додатково дослідити такі джерела:

- Особові рахунки ф. № П-54, ф. № П-54а;
- Розрахунково-платіжні відомості;
- Ф № П-49, Ф № П-51, Ф № П-53;
- Рахунок 66 «Розрахунки з оплати праці»;
- Форма 1 «Звіт про фінансовий стан» («Поточні зобов'язання з оплати праці»);
- Трудове законодавство;
- Кодекс законів про працю;
- Трудові договори і контракти;
- Нормативні документи для нарахування ЗП;
- Особисті справи робітників;
- Табелі, наряди;
- Відпускні та інші документи, які стосуються об'єкта дослідження;
- Головна книга.

Аудитору, для більш повного отримання інформації, слід провести внутрішній аудит на підприємстві для перевірки наступних показників:

- Чисельність працівників, їхні професії та кваліфікація;
- Витрати робочого часу у людино-годинах, людино-днях;
- Розмір фонду оплати праці за категоріями працюючих та видами нарахувань;
- Систему нарахування премій, відпускних;

– Розмір відрахувань за їх видами тощо.

Особливу увагу при аудиті розрахунків з оплати праці варто приділити розрахунково-платіжним та платіжним відомостям. Саме при їх перевірці аудитор повинен переконатися, чи дійсно була виконана та робота, за яку виплачена заробітна плата, і чи справді працівник отримав вказану суму. На цьому етапі аудитор повинен виключити наявність підставних осіб, які могли отримувати виплати [4, 67].

Розрахунково-платіжна і платіжна відомості з оплати праці (нарахувань та утримань) формуються бухгалтерією. Під час проведеного дослідження нами було встановлено, що існують різноманітні запропоновані іншими економістами схеми документообігу з обліку розрахунків з оплати праці [5, с.242]. Тому, нами було удосконалено схему документообігу з обліку розрахунків з оплати праці, яку необхідно дослідити бухгалтеру та наведено її на рисунку 1.

На етапі перевірки виплат у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю перевірки підлягають лікарняні листи. Детально досліджується їх оформлення: підписи, печатки та правильність нарахування допомоги.

Здійснюючи перевірку додатково нарахованих виплат по оплаті праці на час відпустки, перевіряється правильність відображення в обліку суми виплат за відпустку.

Важливим елементом дослідження виступають податки. З'ясовується правильність та своєчасність їх утримань із заробітної плати, відповідно до законодавства України.

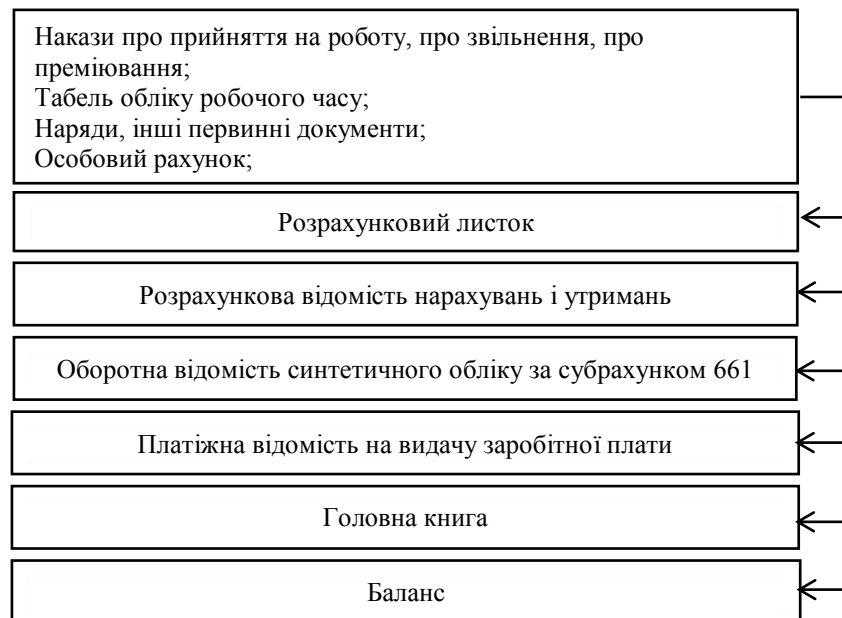

Рис.1 Схема документообігу з обліку розрахунків з оплати праці

Згідно статті 26 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» посадові особи платників єдиного внеску несуть адміністративну відповідальність за порушення порядку нарахування, обчислення і строків сплати єдиного внеску; неподання, несвочасне подання, подання не за встановленою формою звітності щодо єдиного внеску; подання недостовірних відомостей, що використовуються в Державному реєстрі, інших відомостей, передбачених цим Законом.

Інформація синтетичного та аналітичного обліку за рахунком 66 «Розрахунки з оплати праці» часто може бути перекручена. Це відбувається унаслідок таких зло-

живань: аванси утримано не повністю; повторне списання грошових документів; зменшення дебіторської заборгованості або збільшення кредиторської заборгованості під час перенесення сальдо із однієї розрахункової відомості до іншої.

Під час ведення бухгалтерського обліку та складання звітності бухгалтером можуть допускатися порушення. Вони мають вплив на достовірність бухгалтерської звітності та дотримання чинного законодавства. Так, нами були сформовані можливі порушення та розроблена таблиця 2 [6, с.26], в якій наведено можливі порушення та вказаний їх вплив на систему бухгалтерського обліку.

Таблиця 2

Порушення, які можуть вплинути на достовірність інформації в системі бухгалтерського обліку

Зміст можливого порушення	Вплив порушення на достовірність інформації в системі бухгалтерського обліку
Відсутність ведення табелів обліку робочого часу	Це може суттєво ускладнити підприємству контроль правильності обліку часу, який було відпрацьовано робітниками.
Наявність у відомостях підставних осіб	Порушення вказує на приховування прибутків. Дає можливість ухилитися від сплати податків. Таким чином завищують дані про матеріальні витрати.
Завищення суми «Разом до виплати»	Свідчить про викривлення даних розрахунково-платіжної відомості. Розрахунок з працівниками відбувається неправильно. Ймовірність розкрадання коштів з каси.
Аванси: неповне нарахування та утримання	Розбіжності між показниками в розрахункових та платіжних відомостях, зведення по заробітній платі, записи на рахунках синтетичного та аналітичного обліку та даними з первинних документів. Це може свідчити про необґрунтовані виплати, розкрадання коштів.
Обсяг виконаних робіт визначений неправильно	За всіма категоріями працівників усіх галузей викривлення розрахунків основної та додаткової заробітної плати.
Неправильно розрахований податок а доходи фізичних осіб (ПДФО)	Помилка в розрахунках ПДФО може свідчити про викривлення суми сплати податку до бюджету.
Неправильно розрахований єдиний соціальний внесок	Податок має прямий зв'язок із Пенсійним фондом України. Відбувається викривлення розрахунків в розрізі застосування бази нарахування податку та розміру страхових тарифів.
Неправильно застосовані тарифні ставки	Тарифні ставки пов'язані із виплатами лікарняних та відпускних. У разі неправильного нарахування заробітної плати по тарифній ставці лікарняні та відпускні виплачуються неправильно.

Порушення регулюються ст.36 Закону України «Про оплату праці» від 25.03.95р. № 108/95-ВР та Податковим кодексом України. За порушення законодавства винні

особи можуть бути притягнуті до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної чи з них можуть бути утримані фінансові санкції [7-8].

В сучасній літературі сьогодення не сформувався єдиний підхід до обліку витрат з оплати праці. Одним із найголовніших питань є вдосконалення обліку праці, діючої моделі аналітичного обліку.

Також важливим залишається питання мотивації та стимулювання працівників. В наш час компанії пропонують своїм працівникам такі заохочення, як абонементи до спортивних залів, медичне страхування, туристичні путівки, подарунки тощо. Це запроваджується для підтримки особистої мотивації працівника, за допомогою праці якого можна збільшити економічні показники діяльності підприємства. Проте необхідно пам'ятати про баланс між витратами на досягнення цих результатів та поєднанням високих економічних результатів діяльності.

Методика обліку та аудиту розрахунків за виплатами працівникам, повинна бути під постійним наглядом аудиторів, обліковців та науковців через трудомісткість роботи, часті зміни в трудовому та податковому законодавстві. Інформація повинна постійно переглядатися та оновлюватися, щоб ефективно підходити до перевірки та мати можливість запровадити політику регулювання та управління оплатою та продуктивністю праці.

Висновки. Аудит розрахунків з оплати праці відіграє важливу роль в системі всього аудиту, так як виплати працівникам – найбільша стаття витрат будь-якого підприємства. Також за допомогою аудиту можна виявити резерви підвищення ефективності та прибутковості підприємства.

Аудит оплати праці охоплює практично всі елементи трудових відносин, тому його системне проведення дає можливість встановлення правильної оцінки стану та розвитку трудових відносин на підприємстві. Подальші дослідження цієї ділянки аудиту мають перспективу, тому що є важливим інструментом забезпечення правильного обліку праці та її оплати, достовірності й повноти інформації, наведеної у фінансовій, податковій та статистичній звітності.

Джерелом контролю операції виступає фактографічна (облікова) інформація, а нормативно-законодавча інформація слугує аудитору базою, за якою він може обґрунтувати законність операцій, пов'язаних із нарахуванням, документальним забезпеченням і обліком [9, с.50].

Література

1. Лишленко О. Бухгалтерський облік розрахунків за виплатами працівникам / О. Лишленко // Бухгалтерський облік та аудит. – 2004. – № 12.
2. Бутинець Ф.Ф. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та в світі: монографія / Ф.Ф. Бутинець, Н.І. Петренко. Житомир: ЖДПУ, 2003, 408 с.

3. А.П. Макаренко та І.В. Бірюк. Аудит операцій і розрахунків з оплати праці та обліку її витрат на підприємстві, Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу № 1 (13) 2011, с.112-118.

4. Внутрішньогосподарський контроль – запорука ефективної діяльності підприємства: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції [Наука і освіта 2005], (Дніпропетровськ, 2005р.) – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005 – 83с.

5. Кесарчук Т.С. Удосконалення організації обліку розрахунків за виплатами працівників, Науковий вісник Ужгородського університету 2013, с.240-246.

6. Пирожок О.С., Мельник В.Ю. Особливості проведення аудиту розрахунків з оплати праці, Наука й економіка / 2016, № 1 (41), с.23-27.

7. Закон України «Про оплату праці» від 25.03.95р. № 108/95-ВР

8. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс] // ВВР. – 2011. – № № 13-17. – ст.112 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

9. Петрик Е. Аудит расчетов по оплате труда и другим выплатам работникам: требования к организации и методике / Е. Петрик // Бухгалтерский учет и аудит. – 2006. – № 12. – с.47-54.

References

1. Lyshylenko O. Bukhgalterskyi oblik rozrakhunkiv za vyplatamy pratsivnykam / O. Lyshylenko // Bukhgalterskyi obliku ta audyt. – 2004. – № 12.

2. Butynets F.F. Audyt: stan i tendentsii rozvytku v Ukraini ta v sviti: monohrafiia / F.F. Butynets, N.I. Petrenko. Zhytomyr: ZhdTU, 2003, 408 s.

3. А.П. Макаренко та І.В. Бірюк. Аудит операцій і розрахунків з оплати праці та обліку її витрат на підприємстві, Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу № 1 (13) 2011, с.112-118.

4. Vnutrishnoghospodarskyi kontrol – zaporuka efektyvnoi diialnosti pidpryemstva: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii [«Наука і освіта 2005»], (Dnipropetrovsk, 2005r.) – Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2005 – 83s.

5. Kesarchuk T.S. Udoshonalennia orhanizatsii obliku rozrakhunkiv za vyplatamy pratsivnykiv, Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu 2013, s.240-246.

6. Pirozhok O.S., Melnyk V. Yu. Osoblyvosti provedennia audytu rozrakhunkiv z oplaty pratsi, Nauka y ekonomika / 2016, № 1 (41), s.23-27.

7. Zakon Ukrainy «Pro oplatu pratsi» vid 25.03.95r. № 108/95-VR

8. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. [Elektronnyi resurs] // VVR. – 2011. – № № 13-17. – st.112 – Rezhyim dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

9. Petryk E. Audyt raschetov po oplate truda y druhym vyplatam rabotnykam: trebovaniya k orhanizatsyyi y metodyke / E. Petryk // Bukhgalterskyi uchet y audyt. – 2006. – № 12. – s.47-54.

Bondarenko O.M.,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing National Aviation University, ORCID ID: 0000-0002-0769-6683, bondarenko_olga_@ukr.net

Hurenko D.S.,

master`s degree student, National Aviation University,

Ukraine, Kyiv

AUDIT OF PAYROLL CALCULATIONS

The article examines the issues of payroll audit and theoretical and methodological approaches to audit. It deals with typical mistakes and violations, their impact on the reliability of the information in accounting. The role of taxes in the audit of payroll calculations has been investigated. The importance of payroll audits in the overall audit system has been established, as employee benefits are the largest expense item of any enterprise.

Key words: audit, wages, payments with employees, remuneration, violations.

УДК 336.22

Дем'янчук І.А.,*к.е.н., доцент кафедри економіки і фінансів**ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»,
irun1980@gmail.com***Коваль Л.А.,***к.е.н., доцент кафедри економіки і фінансів**ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»,
lara.kv@ukr.net***Ліщук Н.В.,***к.е.н., доцент кафедри економіки і фінансів**ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»,
n.v.vostrikova@nuwm.edu.ua***Козак С.В.,***к.е.н., доцент кафедри економіки і фінансів**ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»,
svetakoza1971@ukr.net*

Україна, м. Рівне

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

У даній статті розглянуто питання оцінки впливу податкової системи на економічне зростання України. Узагальнено результати останніх публікацій з досліджуваного питання. Згідно з рейтингом «Paying Taxes 2019» досліджено ефективність української системи оподаткування за такими показниками, як кількість платежів, затрачений час на ведення обліку і складання звітності, навантаження на прибуток. Для досягнення мети збільшення податкових надходжень представлено комплекс взаємопов'язаних, взаємообумовлених складних процесів, які виступають функціональними елементами впливу податкової системи на економічне зростання. Доводиться думка, що економічне зростання – це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни, одна з основних макроекономічних цілей в умовах сьогодення.

Ключові слова: податкова система, економічне зростання, податки.

Постановка проблеми. При формуванні концептуальних засад вдосконалення механізму податкового регулювання, на наш погляд, важливим з наукової точки зору, є встановлення можливих взаємозалежностей між об'єктивними кількісними характеристиками податкової системи та показниками, що характеризують розвиток економіки в цілому. При проведенні дослідження, ми ґрунтувалися на гіпотезі, що податкова система в країні чинить вплив на процеси інвестування, тінізації економіки та стимулює виробництво до розширення, тим самим ініціюючи процеси економічного зростання в усіх сферах.

Ідея, що податки впливають на економічне зростання, стала політично спірним предметом численних дискусій у пресі і серед різноманітних суспільних груп. Зарубіжні та вітчизняні науковці намагаються дослідити ці взаємозв'язки [1, с.210].

В економічній теорії існує ряд конкуруючих концепцій про те, що саме є двигуном економічного зростання. Деякі прихильники кейнсіанства вважають ключовим чинником попит, інші – неокласики – фактори пропозиції, треті – схилиються до визнання однаково важливими обох чинників або знаходять свої унікальні першопричини. Факти, історичні та географічні зміни ключових параметрів, повинні були б з часом розв'язати дискусійні питання, але економіка є настільки складною, що практично будь-яка теорія може знайти певну підтримку в обраних даних.

Наприклад, Дослідницька служба Конгресу підтвердила теорію про те, що податки не мають жодного

впливу на економічне зростання. Проаналізувавши досвід США часів Другої світової війни і зміни граничної ставки на доходи фізичних осіб, вони дійшли висновку, що найвищі темпи економічного зростання припали на 1950-і рр., коли максимальна ставка була більше, ніж 90% [2, с.101].

Проте, цей статистичний аналіз проведений з абстрагуванням від багатьох важливих параметрів, у тому числі: зміни в податковій базі, для якої застосовується індивідуальний прибутковий податок; зміни інших податків, зокрема, податку на прибуток корпорацій; розгляд короткострокових, а не довгострокових наслідків податкової політики, а також зворотної залежності, в результаті чого економічне зростання впливає на рівень податкових ставок. Всі ці проблеми добре відомі в науковій літературі і були розглянуті в різних напрямках.

Хоча, існують також і різні методи та джерела даних, результати яких послідовно вказують на значний негативний вплив податків на економічне зростання навіть після врахування інших факторів, таких як державні витрати, умови бізнес-циклу і грошово-кредитної політики. Зреферувавши двадцять шість таких досліджень, починаючи з 1983 р., робимо висновок, що двадцять трьома дослідникам вдалося знайти негативний вплив податків на економічне зростання. У тих дослідженнях, які виділяють різні види податків, вплив податку на прибуток корпорацій виявився найбільш «шкідливим», далі – вплив особистого прибуткового податку, податків на споживання і майно [2, с.105].

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні основи та практичні аспекти податкового регулювання, знайшли своє відображення у працях українських вчених: В. Андрущенко, Г. Балашова, З. Варналія, В. Вишневського, В. Гейця, А. Гришук, Т. Єфименко, В. Загорського, Т. Мединської, О. Молдована, В. Плиси, І. Приймак, Ю. Тимошенко, О. Сич, А. Соколовської, О. Шевченко та ін. Значний внесок у дослідженні проблем формування ефективної системи оподаткування, як одного з основних елементів макроекономічної політики у ринковій економіці, зробили класики економічної думки, а саме: Дж. М. Кейнс, К. Рау, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Туган-Барановський.

Метою даної статі на основі узагальнення інформації є охарактеризувати важливість та необхідність формування ефективної системи оподаткування. Оцінити вплив податкової системи на економічне зростання України. Виявити можливі взаємозв'язки між податковою політикою та показниками економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Отже, дослідження Світового банку «Ведення бізнесу», що проводиться щорічно для більш, ніж 180 країн світу, «...аналізує по-

датки і обов'язкові відрахування, які підприємство середніх розмірів повинно сплатити у відповідному році, а також адміністративний тягар, пов'язаний зі сплатою податків і відрахувань». Цей Проект був розроблений і здійснений у співпраці з PricewaterhouseCoopers (PwC). У число розглянутих податків і відрахувань входять «..податок на прибуток або на доходи корпорацій, відрахування на соціальне забезпечення і податки на робочу силу, що сплачуються роботодавцем, податки на власність, податки на передачу власності, податок на дивіденди, податок на приріст вартості капіталу, податок на фінансові операції, податки на збір відходів, податки на транспортні засоби та дорожні податки, а також будь-які інші дрібні податки чи збори» [3].

Основними показниками ефективності податкових систем фахівцями Світового банку обрано:

- 1) сукупну податкову ставку (% від комерційного прибутку);
- 2) кількість податкових платежів на рік;
- 3) час, необхідний для нарахування і сплати податкових платежів на рік. (табл.1).

Таблиця 1

Сприятливість податкових систем країн світу

Країна	Кількість платежів	Затрачений час, год.	Навантаження на прибуток,%	Рейтинг
Гонконг	3	35	22,9	1
Китай	7	142	64,9	114
Канада	8	131	20,5	28
Аргентина	9	312	106,0	169
Азербайджан	6	159	40,8	28
Австрія	12	131	51,5	40
Білорусь	7	184	53,3	99
Бразилія	10	1958	65,1	184
Болгарія	14	453	27,7	92
Чехія	8	230	46,1	45
Грузія	5	220	9,9	16
Німеччина	9	218	49,0	43
Угорщина	11	277	40,3	86
Молдова	10	181	40,5	35
Румунія	14	163	40,0	49
Росія	7	168	46,3	53
Україна	5	327,5	41,7	54
США	11	175	43,8	37

Джерело: складено авторами на основі [4]

Згідно з рейтингом «Paying Taxes 2019», складеному Світовим банком і аудиторською компанією PwC. Українська система оподаткування втратила одразу 11 позицій і вибула з топ – 50 країн за легкістю сплати податків. У минулорічному рейтингу – 2018 Україна зайняла 43 місце, у 2019 – опустилася на 54 місце. (53 позиція – Російська Федерація). Головна причина погіршення податкового рейтингу України – збільшення ефективної податкової ставки з 37,8% до 41,7%. За іншими показниками практично без змін: як і в минулому році ключових податкових платежів у нас 5, а тимчасові витрати на подачу звітності укладачі рейтингу оцінили в 327,5 годин (в минулому році – 328 годин). Лідером рейтингу став Гонконг. Відзначимо, що Грузія потрапила в топ-20 рейтингу [4].

Найбільші досягнення України були відзначені експертами саме у сфері оподаткування. Фахівці Світового банку відзначили «..значний прогрес України за таким показником, як витрати часу на адміністрування податків. Минулі роки бухгалтери та підприємці витрачали на податкові процедури в середньому 657 годин [5]. Покращення умов ведення бізнесу в Україні також забезпечене за рахунок значного скорочення кількості податків та зборів із прийняттям Податкового кодексу і зниження сумарного податкового навантаження.

Також, на такі показники вплинуло подальше зниження податкових ставок. Так, якщо ставка податку на прибуток на момент прийняття Податкового Кодексу становила 25%, а на поточний момент – 21%, то у 2013 році вона була знижена до 19%, а у 2015–2019 р. до

18%. Таким чином, за два роки Україна матиме всі підстави позиціонувати себе як країна з однією із найбільш ліберальних податкових систем у Європі.

Для приведення показника із номінального в більш реальний вимір, було вирішено перевести показник виробництва ВВП України у дол. США за поточним курсом.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це сума доданих вартостей усіх її виробників.

Під *економічним зростанням* прийнято розуміти збільшення обсягів товарів і послуг, створених за певний період. У зв'язку із цим, доцільно в наш аналіз включити зміну ВВП України протягом аналізованого періоду 2006–2019 рр.

ВВП на душу населення (дол. США за поточним курсом) – це валовий продукт, розділений на середньорічне населення. ВВП – це сума валової вартості, яку додають усі виробники-резиденти, плюс податки на продукцію, мінус будь-які субсидії, не включені до вартості продуктів. Вирахування на знецінення виготовлених активів, вичерпання та деградацію природних ресурсів не здійснюються.

Дані у таблиці 2. наведено в гривнях та доларах США за поточним курсом. Доларові показники для ВВП конвертуються з місцевих валют за офіційними однорічними валютними курсами.

Таблиця 2

Валовий внутрішній продукт України у 2006–2019 рр.

Показники	Валовий внутрішній продукт		Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу		
	1	2	3	4	5
Рік	млн. грн.	млн. дол. США	грн.	дол. США	
2006	544153	107753,1	11630	2303,02	
2007	720731	142719,0	15496	3068,61	
2008	948056	179992,4	20495	3891	
2009	913345	117227,8	19832	2545,48	
2010	1082569	136418,6	23600	2973,98	
2011	1302079	163422,5	28 488	3575,51	
2012	1 408 889	176308,8	30825	3866,99	
2013	1 454 931	182094,0	31988	4007,0	
2014	1566728	133908,4	35834	3014,6	
2015	1979458	93591,4	46210	2115,4	
2016	2383200	93275,9	55848	2185,8	
2017	2982920	112154	70224,3	2640,3	
2018	3558706	130832	84192,0	3095,2	
2019	3974564		94589,8		

Джерело: складено за даними [5]

При оцінюванні параметрів економіки, важливою є теж оцінка розмірів її тіньової складової, оскільки у ній зосереджується частка ВВП країни.

Експерти ОЕСР визначають тіньову економіку як «...незарєєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо)» [6]. Проте, вирішальним є негативний вплив тіньового сектору на національну економіку. Внаслідок існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростає зовнішній і внутрішній борг, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі у глобалізаційних процесах.

Висновки. Дослідження Світового банку – це своєрідний барометр інвестиційного клімату країни, на який орієнтується іноземці, обираючи найбільш перспективні майданчики для розміщення бізнесу та інвестицій. Вони з підозрою відносяться до країн останньої десятка.

Україна цю зону ризику покинула. Тепер слід чекати, що кваліфікаційні бали Світового банку перетворяться на репутаційні бали України в очах бізнес-спільноти. Дослідження показують, що найбільш ефективними податковими системами у світі є ті, що створюють середовище, яке мотивує платників податків добровільно сплачувати податки. Такі податкові системи характеризуються прозорістю, зручністю та швидкістю адміністрування. Враховуючи той факт, що Україна знаходиться в стані війни, що, в свою чергу, негативно відображається на її економічному становищі, в експертному середовищі панує думка, що поточна негативна економічна ситуація може призвести вже у наступних роках до суттєвого погіршення позицій України у рейтингах. Проте, якщо уряд послідовно реалізовуватиме економічні реформи, можна розраховувати не тільки на збереження, але й на покращення позицій України в світових рейтингах легкості ведення бізнесу.

Економічне зростання є центральною економічною проблемою, що стоїть перед усіма країнами. За його динамікою судять про розвиток національних економік, про життєвий рівень населення та про те, як вирішуються проблеми обмеженості ресурсів. Економічне зростання – це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни, одна з основних макроекономічних цілей.

Порівняння з європейськими системами доводить, що, в цілому, розмір податкового навантаження на економіку, структура податкових надходжень, природа та механізми управління ключових податків України мають ознаки європейської податкової системи, а незначні відмінності пов'язані із перехідним характером системи оподаткування в Україні й інертністю реформування фінансування соціальної сфери на принципах страхування. Узагальнення досліджень рейтингів міжнародних організацій свідчить про те, що податкова система України є однією з найбільш складних, витратних та заплутаних в світі, що створює значні перешкоди для підприємницької діяльності, та потребує реформування.

Література

1. Barro R. *Macroeconomic Effects of Government Purchases and Taxes* / R. Barro, C.J. Redlick // *Quarterly Journal of Economics*. – No. 126 – 2011. – P. 651-102.
2. D. Fouarge. *Costs of non-social policy: towards an economic framework of quality social policies – and the costs of not having them* / D. Fouarge // *Report for the Employment and Social Affairs DG*. – January 2003, Brussels [Electronic resource] – Available at: http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2003/jan/costofnonsoc_final_en.pdf.
3. Веб-сайт Всесвітнього банку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
4. Україна опустилася в рейтингу Paying Taxes [Електронний ресурс] // *Forbes. Україна*. – 2019. – Режим

доступу: <http://forbes.net.ua/ua/news/1424450-ukrayina-opustilasya-v-rejtingu-paying-taxes>

5. Веб-сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

6. Офіційний веб-сайт ОЕСР / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/newsroom/tax-revenues-continue-to-rise-across-the-oecd.htm>.

References

1. Barro R. *Matsroetsonomits Effjets of Government Purchases and Takhes* / R. Barro, Ts.J. Redlitsk // *Quarterly Journal of Etsonomits*. – No. 126 – 2011. – P. 651-102.
2. D. Fouarge. *Tsosts of non-sotsial politsy: tovards an etsonomits framework of kuality sotsial politsies – and the tsosts of not having them* / D. Fouarge // *Report for the Employment and Sotsial Affairs DG*. – Yanuary 2003, Brussels [Eletstronits resourtsse] – Available at: http://europa.eu.int/tsostofnonsots_final_en.pdf.
3. *Veб-sajt Vsesvitn'oho banku* / [Eletktronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://vww.worldbank.org/>
4. *Ukraina opustylasia v rejtyngu Paying Takhes* [Eletktronnyj resurs] // *Forbes. Ukraina*. – 2019. – Rezhym dostupu: <http://forbes.net.ua/ua/news/1424450-ukrayina-opustilasya-v-rejtingu-paying-takhes>
5. *Veб-sajt Ministerstva finansiv Ukrainy*. [Eletktronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://vww.minfin.gov.ua>.
6. *Ofitsijnyj veб-sajt OESR*. / [Eletktronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://vww.oetsd.org/newsroom/takhi-revenues-tsontinue-to-rise-atross-the-oetsd.htm>.

Demianchuk I.A.,

Ph. D., in Economics, Associate Professor, Private higher education establishment academician Stepan Demianchuk international university of economics and humanities, irun1980@gmail.com

Koval L.A.,

Ph. D., in Economics, Associate Professor, Private higher education establishment academician Stepan Demianchuk international university of economics and humanities, lara.kv@ukr.net

Lishchuk N.V.,

Ph. D., in Economics, Associate Professor, Private higher education establishment academician Stepan Demianchuk international university of economics and humanities, n.v.vostrikova@nuwm.edu.ua

Kozak S.V.,

Ph. D., in Economics, Associate Professor, Private higher education establishment academician Stepan Demianchuk international university of economics and humanities, svetakozak1971@ukr.net

Ukraine, Rivne

EVALUATION OF THE IMPACT OF THE TAX SYSTEM ON ECONOMIC GROWTH OF UKRAINE

This article considers the question of evaluation of the tax system's impact on Ukraine's economic growth. The results of recent publications of the research study are summarized. According to the rating of «Paying Taxes 2019» the effectiveness of the Ukrainian tax system by such indicators as the number of payments, time spent on accounting and reporting, loading on profit is examined. To achieve the goal of increasing tax revenues, a set of interrelated, interdependent, complex processes which serve as functional elements of the tax system's impact on economic growth are presented. It is argued that economic growth is a major indicator of the development and prosperity of any country, one of the main macroeconomic goals in the current environment.

Key words: tax system, economic growth, taxes.

УДК 336.77(045)

Костюнік О.В.,*доцент, к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту Національного авіаційного університету, elena_kostynik@ukr.net***Деркач О.С.,***студентка Національного авіаційного університету, alenka.derkach.gold.2017@gmail.com**Україна, м. Київ*

ШЛЯХИ УНИКНЕННЯ ТА ЗМЕНШЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТЕЙ

У даній статті розкриваються шляхи зменшення кредиторської та дебіторської заборгованостей організації (підприємства). Також у роботі показано вплив вищезазначених заборгованостей на фінансовий стан підприємства. Важливою частиною дослідження стало обґрунтування важливості проведення якісного управління ними.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, управління заборгованостями, криза, дефіцит капіталу, зобов'язання, ліквідність, фінансовий стан підприємства.

Вступ. У сучасних умовах, коли капітал є в дефіциті, українські підприємства та організації мають звертати вагомий вагу саме на кредиторську та дебіторську заборгованість. Значні обсяги заборгованостей можуть привести до такого негативного явища як зниження ліквідності основних активів підприємства, а також погано впливатимуть на фінансову платоспроможність.

Своєчасний контроль за станом та розвитком заборгованостей допомагає забезпечити ефективне управління ними та їх розмірами, строками їх утворення та своєчасним проведенням розрахунків між підприємствами. Даний факт підтверджує те, що дана тема є актуальною на сьогоднішній день.

Постановка проблеми. Невід'ємною частиною роботи підприємства являються пов'язані між собою відносини, внаслідок чого виникає дебіторська та кредиторська заборгованість, розподіл фінансових ресурсів.

Через неефективне управління кредиторською та дебіторською заборгованостями може виникнути така проблема як несвоєчасне повернення заборгованостей та/або недостатньо повне виконання своїх зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний економічний стан України знаходиться під впливом обговорень багатьох іноземних спеціалістів та наших співвітчизників. Велика кількість науковців вважають це питання досить цікавим та актуальним.

Питання, які стосуються проблем щодо управління заборгованостями навіть сьогодні у своїх працях досліджують багато науковців. Наприклад, Н.В. Вірстюк, І.А. Воробйова, О.В. Дячук, І.О. Єригіна, Т.В. Лівовшко.

Проте, на сьогоднішній день дана тема є не повністю розкритою та потребує більш детального вивчення та сучасних досліджень.

Мета дослідження. Метою даного дослідження стало детальне визначення шляхів мінімізації дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Виклад основного матеріалу. Велике значення для фінансового стану організації несе стан кредиторської та дебіторської заборгованостей. Для початку необхідно зрозуміти суть даних понять, а вже потім починати досліджувати питання, в наслідок яких виникають певні проблеми.

Одним з головних фінансових показників діяльності підприємства є дебіторська заборгованість. Дане поняття

показує рівень ліквідності та платоспроможності суб'єкта господарювання.

Детальне пояснення терміну «дебіторська заборгованість» можна вивчити за допомогою П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», що являється головним нормативно-законодавчим документом. Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Окрім цього у зазначеному П(С)БО можна дізнатися про те, кого називають «дебітори». Тобто, дебітори – це фізичні та юридичні особи, які заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів, внаслідок минулих подій [6].

Не менш вагомим фінансовим показником, який впливає на фінансовий результат підприємства виступає його кредиторська заборгованість.

Спираючись на Закони та нормативно-правові акти, можна сказати, що кредиторська заборгованість являється саме зобов'язанням.

За НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зобов'язання — це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Слід зазначити, що даний термін є дуже важливим, так як воно визначає певні особливості зобов'язань [5].

Керівництву фірми не слід поспішати заморожувати грошові кошти в дебіторській заборгованості, так як цей процес може зменшити оборотність капіталу, зменшить фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Підвищення ліквідності оборотних коштів, що знаходяться у власності підприємства, може стати наслідком збільшення оборотів дебіторської заборгованості, тобто збільшення отримання коштів від боржників. Надання покупцям певної відсоткової знижки допоможе пришвидшити закриття заборгованості. Цей процес може стати поштовхом для дебіторів і вони почнуть швидше сплачувати свої борги. Країни, які вже досягли високого економічного розвитку, вже активно застосовують цей метод на практиці. Науковці стверджують, що фірмам набагато вигідніше зробити знижку на реалізацію продукцію та одразу отримати свої кошти, аніж потім очікувати невідомо скільки оплати за товари, тобто можна сказати, що підприємство може втратити певну частину вартості продукції, що реалізується, внаслідок інфляції.

Багато спеціалістів рекомендують використовувати механізм факторингу, тобто продаж фірми банку власного права на отримання грошових коштів за платіжним дорученням на продукцію, яка реалізується і термін оплати якої вже минув та/або є поточним, тобто діє зараз, в обмін на отримання основної частини суми заборгованості (з вирахуванням комісійних відсотків банку, чи факторингової компанії, величина яких залежить від фактора ризику, чинної відсоткової ставки та термінів сплати заборгованості). Започаткування даних методів дасть змогу мінімізувати об'єм дебіторської заборгованості, надасть можливість використання дебіторської заборгованості в його операційній та інвестиційній діяльності, яка може принести суб'єкту господарювання більше вигоди. Взагалі, для скорочення загального об'єму заборгованості дебіторів підприємства важливо застосовувати різноманітні шляхи уникнення та зменшення її розмірів.

Для вдалого запуску процесу управління дебіторською заборгованістю, підприємство має установити мінімальні та максимальні її значення та строки закриття, а також слідкувати за точним її плануванням. Слід встановити певний розмір заборгованості, який би надмірно не іммобілізував фінансові ресурси та не утворював для фірми проблем із забезпеченням постійного процесу виробництва, постачання, реалізації і розрахунків за власними зобов'язаннями. Якщо вже виникла проблема і прострочена заборгованість існує, то необхідно започаткувати оптимальну процедуру, яка дозволить систематично сплачувати заборгованість [3].

Ефективне управління кредиторською заборгованістю підприємства (організації) має можливість до передбачення скорочення розміру її показників. Найчастіше спеціалісти радять проводити процедуру зменшення заборгованості кредиторів.

Таким самим чином, як і під час управління дебіторською заборгованістю, підприємству слід проводити аналіз загального розміру кредиторської заборгованості, а саме її мети та головних показників діяльності підприємства. Підприємству слід проводити систематичний контроль за заборгованістю, особливу увагу треба приділяти простроченій заборгованості, яка приносить негативний вплив фірмі. Керівництво має приймати адміністративні рішення, щодо мінімізації розміру заборгованості.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю підприємства допоможе уникнути великих сум саме кредиторської заборгованості організації. Тобто, коли підприємство зможе досягти мінімальної дебіторської заборгованості, тоді кредиторська заборгованість відповідно стане меншою, тобто максимально мінімізується. Зменшуючи дебіторську заборгованість, підприємство відповідно зменшує і власну кредиторську заборгованість.

Маємо зазначити, що сам суб'єкт підприємницької та господарської діяльності мусить створити відповідний відділ, діяльність якого буде направлена за постійним і неперервним контролем усіх видів заборгованості. Слід наголосити на тому, що така дія буде мати позитивні наслідки у тому випадку, коли створення такого відділу

буде раціональним та буде відбуватися на великому підприємстві [1].

Для ефективного управління заборгованістю підприємство завжди має спочатку приймати правильні рішення, оскільки від цього залежать перспективи подальшого розвитку та загальне становище підприємства в подальшому.

Не менш вагомим напрямом удосконалення фінансового стану фірми можна назвати баланс між поняттями кредиторської та дебіторської заборгованостей.

Сьогодні досліджуваному питанню виділяють дуже мало уваги. Саме це є наслідком неконтрольованого збільшення заборгованостей. В середовищі окремих підприємств (організацій) заборгованість кредиторів може перевищувати норму в 5–10 разів, коли має становити 10–20%.

Варто зазначити, що дані процеси не слід визначати лише як негативні, тому що організація (підприємство) має у своїй власності високоліквідні активи, і якщо ними закрити заборгованість, то діяльність підприємства суттєво не зміниться.

Нами також був вивчений принцип «Вимагай оплати якомога швидше та оплачуй якомога пізніше». Даний метод полягає у наступному. Коли дебіторська та кредиторська заборгованості досягають балансу між собою, необхідно згадати про баланс їх вартості, задля того щоб витрати, котрі пов'язані з кредиторською заборгованістю не перевищували доходів, які пов'язані з відстрочкою дебіторської заборгованості. Кредиторська заборгованість суб'єкта господарювання може посприяти збільшенню його конкурентоспроможності та прибутковості, рентабельності власного капіталу, тільки в тому випадку, коли воно матиме чітку стратегію щодо залучення та використання позичкового капіталу [4].

Висновки з даного дослідження. Як висновок можемо сказати, що задля покращення фінансового стану організації (підприємства) керівництву слід дотримуватися жорсткого та ефективного управління дебіторською та кредиторською заборгованостями, а також спостерігати за їх взаємовідносинами.

Виконання вище запропонованих в основному матеріалі шляхів зменшення розміру та кількості заборгованостей зможе надати підприємству можливість скоротити частку кредиторської та дебіторської заборгованостей в складі балансу підприємства (організації).

Література

1. Воробіова І.А. Механізм розвитку управління заборгованістю підприємства / І.А. Воробіова, А.О. Лисицина // Збірник наукових праць НУК, Серія: економіка та управління підприємствами. – 2016. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jnn.nuos.edu.ua/article/viewFile/25407/22873>.
2. Дячук О.В. Місце кредиторської заборгованості в системі управління підприємством / О.В. Дячук, В.В. Новодворська // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(3). – С.243-251. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/Downloads/escnof_2013_10\(3\)_42%20\(9\).pdf](file:///D:/Downloads/escnof_2013_10(3)_42%20(9).pdf).
3. Єригіна І.О. Проблема управління дебіторською заборгованістю підприємства та шляхи її вирішення / І.О. Єригіна // Криворізький економічний інститут «Київський

національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Серія: Економічні науки/ Облік та аудит. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/-63411.doc.htm.

4. Лівощко П.В. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю промислового підприємства / П.В. Лівощко, Ю. Сезонко // Економічний вісник Запорізької державної інженерної компанії. – 2013. – Випуск 4. – С.88-93. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_088.-pdf.

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. (із змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dit-kt.com.ua/show/2cid011160.html>.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 р. (із змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

References

1. Vorobjova I.A. Mechanizm rozvytku upravlinnya zaborgovanistyu pidpry'emstva / I.A. Vorobjova, A.O. Ly'sy'sy'na // Zbirnyk naukovy'x prac' NUK. Seriya: ekonomika ta upravlinnya pidpry'emstvamy'. – 2016. – # 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jnn.nuos.edu.ua/article/viewFile/25407/22873>.

2. Dyachuk O.V. Misce kredy'tors'koyi zaborgovanosti v sy'stemi

upravlinnya pidpry'emstvom / O.V. Dyachuk, V.V. Novodvors'ka // Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy. – 2013. – V'yp. 10(3). – S. 243-251. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/Downloads/ecnof_2013_10\(3\)_42%20\(9\).pdf](file:///D:/Downloads/ecnof_2013_10(3)_42%20(9).pdf).

3. Yery'gina I.O. Problema upravlinnya debitors'koyu zaborgovanistyu pidpry'emstva ta shlyachy' yiyi vy'rishennya / I.O. Yery'gina // Kry'voriz'ky' ekonomichny'j instytut «Ky'yivs'ky'j nacional'ny'j ekonomichny'j universytet imeni Vady'ma Get'mana». Seriya: Ekonomichni nauky/ Oblik ta audyt. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/-63411.doc.htm.

4. Livoshko T.V. Upravlinnya debitors'koyu ta kredy'tors'koyu zaborgovanistyu promy'slovogo pidpry'emstva / T.V. Livoshko, Yu. Sezonko // Ekonomichny'j visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi kompaniyi. – 2013. – V'ypusk 4. – S. 88-93. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_088.-pdf.

5. Nacional'ne polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 1 «Zagal'ni vymogy' do finansovoyi zvitnosti»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny' # 73 vid 07.02.2013 r. (iz zminamy' i dopovnennyamy'). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dit-kt.com.ua/show/2cid011160.html>.

6. Polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 10 «Debitors'ka zaborgovanist'»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny' # 237 vid 08.10.1999 r. (iz zminamy' i dopovnennyamy'). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.

Kostiunik O.V.,

Ph.D. in Economics, associate professor, associate professor of the Department of Accounting and Audit, Faculty of Economics and Business Administration of the NAU (National Aviation University), elena_kostynik@ukr.net

Derkach O.S.,

student of National Aviation University, alenska.derkach.gold.2017@gmail.com

Ukraine, Kyiv

WAYS OF AVOIDANCE AND REDUCTION OF DEBT AND PAYMENT DEBT

This article describes ways to reduce the accounts payable and receivable of an organization (enterprise). Also, the impact of the above debts on the financial condition of the enterprise is shown in the paper. An important part of the study was the justification of the importance of quality management.

Key words: accounts receivable, accounts payable, debt management, crisis, capital shortfall, liabilities, liquidity, financial condition of the enterprise.

УДК 331.101

Савчук Л.М.,

к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємництва та менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту персоналу», asp_bingo@ukr.net

Україна, м. Київ

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГУ ПЕРСОНАЛУ

Статтю присвячено узагальненню сутності корпоративної культури, вивченню існуючих підходів до її класифікації, а також дослідженню сучасних тенденцій розвитку інноваційної корпоративної культури. За допомогою методу соціологічних опитувань було виявлено фактори корпоративної культури, що впливають на прийняття рішення щодо місця працевлаштування потенційних та реальних працівників. Виявлено, що найбільш впливовими з точки зору мотивації елементами корпоративної культури виявились умови праці, внутрішні комунікації, корпоративна філософія і змістовність роботи.

Ключові слова: корпоративна культура, маркетинг персоналу, працівник, елементи корпоративної культури, мотивація.

Постановка проблеми. У сучасному швидкозмінному бізнес-середовищі маркетинг персоналу відіграє значно ширшу роль, аніж просто це вид діяльності, спрямований на виявлення потреби в персоналі, задоволення цієї потреби і утримання наявних працівників. Маркетинг персоналу доцільно розглядати як цілісну систему, основними елементами якої є зовнішнє середовище (ринок праці, рекрутинг, державна політика у сфері освіти й зайнятості) і внутрішнє середовище (адаптація, навчання, розвиток та оцінка персоналу, організація системи мотивації й оплати праці, делегування повноважень, комунікаційні та інформаційні потоки) [2, с.114].

З поширенням цифрових технологій роль людського капіталу не стала меншою, навпаки – значно зросли вимоги до особистісних якостей найманого працівника, його вміння адаптуватися до змінного середовища, комунікативних навичок, соціальної та економічної відповідальності. Компанії приділяють персоналу значну увагу, оскільки будь-яка діяльність підприємства є результатом інтелектуальної праці людських ресурсів. Важливим завданням маркетингу персоналу є заохочення найбільш професійних та кваліфікованих кандидатів на робоче місце, а також підтримання їх бажання залишитися працювати в компанії та вносити свій вклад у його вдосконалення.

У зв'язку з цим особливою актуальності набуває дослідження корпоративної культури не лише як основного фактора ідентичності компанії, а й інструменту управління поведінкою персоналу, який може впливати на підвищення або зниження ефективності діяльності компанії. Найбільш успішні світові бізнес-структури перетворили корпоративну культуру на основну конкурентну перевагу та ефективне джерело управління і маркетингу. Основне завдання корпоративної культури як внутрішнього середовища фірми полягає у формуванні почуття залученості персоналу та його солідарності з місією і стратегією фірми, мотивації на досягнення успіху в її діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів формування корпоративної культури та її впливу на ефективність персоналу присвячено праці Е. Шейна, Ф. Харріса, Х. Шварца, С. Девіса, Ч. Хенді, Дж. Моргана, К. Шольца, Е. Мейо, Д. Мак-Грегора,

Ю.Д. Красовського. Певні аспекти культури організації досліджуються в роботах Г.М. Захарчина, В.А. Співака, О.С. Віханського, М.П. Сагайдака, А.І. Наумова, Е.А. Капітонова, С.В. Щербини, С.В. Маловичко та ін.

Однак деякі аспекти розвитку корпоративної культури у компаніях є недостатньо вивченими, зокрема типологія корпоративної культури та сучасні тенденції до її зміни, трансформація корпоративної культури під впливом сучасних технологій, сфера використання корпоративної культури як мотиваційного інструменту в системі маркетингу персоналу, що надає можливості для подальших досліджень.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо використання елементів корпоративної культури у системі маркетингу персоналу, зокрема в процесі мотивації співробітників. Завданнями статті є узагальнення сутності та сучасної класифікації корпоративної культури, дослідження сучасних тенденцій розвитку інноваційної корпоративної культури, визначення ролі корпоративної культури при прийнятті рішення щодо місця роботи за допомогою методу соціологічних опитувань, виявлення елементів корпоративної культури, які справляють найсильніший мотиваційний вплив на персонал.

Виклад основного матеріалу. Е. Шейн визначав корпоративну культуру як комплекс базових припущень, винайдений або розроблений групою осіб для боротьби з проблемами зовнішньої адаптації і внутрішньої інтеграції, що функціонує достатньо довго, щоб підтвердити свою спроможність, і передається новим членам організації як єдиний правильний [3, с.54].

На думку Г. Шварца і С. Девіса, корпоративна культура – це комплекс переконань і очікувань, які розділяють усі члени організації. Ці переконання і очікування формують норми, які значною мірою визначають поведінку в організації окремих особистостей і груп [6, с.39].

Мета корпоративної культури як інструменту маркетингу персоналу – забезпечення реалізації місії компанії та підвищення її фінансових результатів за допомогою якісного використання людських ресурсів. Вона дає можливість досягнути позитивного ставлення персоналу до керівництва, колективу та організації загалом.

Корпоративна культура не є статичною. Вона перебуває в постійній динаміці, оскільки вплив на її форму-

вання чинять як керівники, лідери, так і кожен співробітник компанії. Організаційна культура створюється зусиллями керівництва, функціями якого повинно бути створення культури, управління нею або навіть її знищення. Корпоративна культура та лідери компаній невідірвні одне від одного [3, с.117].

Розвиток корпоративної культури повинен бути цілеспрямованим і здатним ефективно впливати на внутрішні й зовнішні обставини, що виникають у компанії – як відносно стабільні, так і нові, непередбачувані. При цьому корпоративна культура повинна зміцнювати колективний дух працівників усіх ланок. Постійна і цілеспрямована робота з персоналом визначає успіх формування корпоративної культури. Керівництво повинно володіти навичками для того, щоб перетворити проекти, посадові інструкції та ключові показники ефективності на спосіб мислення працівників, який стане основою їх професійної діяльності.

Важливо, щоб керівник умів дати правильну установку, вірно зорієнтувати виконавця, розбудити зацікавленість та ініціативу, підібрати форми спілкування і психологічного впливу на підлеглого, і сформувати в нього правильну соціальну позицію. Пізнаючи структуру технологічних, коопераційних, економічних і соціальних зв'язків, що поєднують членів трудового колективу між собою і з іншими колективами, кожен з виконавців має можливість зрозуміти механізм узгодження його особи-

стих інтересів із інтересами організації. Це спонукає його до активного пошуку кращих способів реалізації цих зв'язків з погляду конкретних результатів діяльності колективу [1, с.138].

Культура підприємства активно впливає на його внутрішні комунікаційні зв'язки, на формування комфортного психологічного клімату в колективі, орієнтує членів колективу на єдині підходи до вирішення загальних проблем, згуртовує співробітників.

Корпоративна культура у вигляді ціннісних орієнтацій, норм, формальних і неформальних правил, офіційної та неофіційної комунікації використовується в організації безперервно. Okремо можна виділити формальний та неформальний обмін інформацією, який часто виявляється швидшим, достовірнішим та впливовішим за формальний. Усна передача інформації та обмін думками можуть виявитись значно ефективнішими за письмові оголошення, розпорядження і директиви.

Вирізнити типи корпоративних культур у чистому вигляді досить важко, проте існує чимало підходів до їх класифікації. Зокрема, швейцарський вчений Деніел Денісон розглядав корпоративні культури як певну комбінацію чотирьох характеристик: місії (mission), адаптивності (adaptability), залученості (involvement) та узгодженості (consistency). Поєднання цих показників визначає гнучкість чи стабільність, зовнішній чи внутрішній напрямок корпоративної культури (табл. 1).

Таблиця 1

Типи корпоративних культур згідно з моделлю Д. Денісона

Тип культури	Підбір персоналу	Навчання	Система мотивації	Оплата праці
Адаптивність (гнучкість і зовнішній фактор)	Важлива роль HR-менеджера. Високі вимоги до особистих якостей і компетенцій персоналу (soft skills). Використання нестандартних оголошень, творчий підхід до підбору.	Самонавчання, навчання за допомогою виконання завдань у робочому процесі, наставництво, коучинг, відстеження тенденцій ринку (форуми, виставки).	Увага до особистості працівника, результатів роботи, інновацій. Елементом культури є право на помилку та невдалі експерименти.	Можуть існувати доплати за інновації, особистісний і професійний розвиток, творчі досягнення.
Залученість працівників (гнучкість і внутрішній фокус)	HR-менеджмент нерозвинений. Перевага надається рекомендаціям і роботі з кадровим резервом. Важливі відносини в колективі, зворотній зв'язок, захопленість справою, відповідальність.	Формальне навчання системного, стандартизованого характеру. Надання необхідних знань і формування навичок для виконання роботи, надання змоги професійного зростання.	Підвищення дояльних співробітників, заохочення командної роботи, тимбідінг, доступ співробітників до інформації та співпраця між відділами.	Доплати за час роботи в компанії, премії за виконання командних проектів, визнання персональних зусиль та результатів.
Місія (стабільність і зовнішній фокус)	Користування послугами HR-агентств, швидкість та фінансова ефективність пошуку кадрів. Орієнтація на професіоналів, яким не потрібне додаткове навчання.	Несистемне, переважно на відповідальності самого працівника. Інвестиції в навчання можуть бути значними, якщо це стратегічний інструмент досягнення цілі.	Персональна винагорода, різноманітні пільги та привілеї за досягнення цілей компанії.	Грунтується на оцінці персоналу, тісно пов'язана з результатом, часто змінна частина оплати преважує над постійною.
Узгодженість (стабільність і внутрішній фокус)	Формалізований, класичний. Оцінка схильності до стабільності, підпорядкування правилам, здатності працювати в певних межах.	Системне, універсалізоване. Класичні формати лекцій, семінарів, тренінгів. Мало уваги індивідуальному розвитку.	Наставництво та контроль за виконанням правил і дотриманням принципів.	Постійна (ставка, оклад) та змінна частини оплати праці. Система преміювання і депреміювання.

* Джерело: складено автором на основі [4]

Зазначимо, що інноваційний та технологічний розвиток чинять значний вплив на формування корпоративної

культури та інструментарій маркетингу персоналу сучасних підприємств. Разом зі змінами вимог до персо-

налу докорінно змінюється стратегія, на базі якої будується корпоративна культура. Від базової культури, побудованої на ієрархічному підпорядкуванні, контролі ризиків та транзакцій, організації просуються до по-

будови гнучкої інтегрованої культури, заснованої на співпраці департаментів, а згодом – до інноваційної культури, здатної відповідати індивідуальним цінностям кожного клієнта і співробітника (табл. 2).

Таблиця 2

Розвиток корпоративної культури: від базової до інноваційної

Елементи культури	Базова культура	Інтегрована культура	Інноваційна культура
Менеджмент	Ієрархічне підпорядкування і контроль	Співпраця між департаментами	Самоврядні віртуальні команди
Інформація	Транзакційна й агрегована	Інтегрована за всіма каналами компанії	Системна архітектура навчання та комунікацій
Операції	Зниження витрат та ризиків	Підвищення продуктивності	Покращення шляхом співпраці
Лідерство	Директивне	Базується на результаті	Базується на авторитеті та здатності впливати на ситуацію
Клієнти	Продукт	Незадоволені потреби, що базуються на продукті	Персональні потреби і цінності клієнтів
Стратегія	Зростання	Зростання та ефективність	Інновації

* Джерело: складено автором

Виділяють два рівні корпоративної культури: зовнішній та внутрішній. Зовнішній рівень культури знаходить прояв в об'єктах, які можна побачити та оцінити, наприклад, корпоративний стиль, символіка, дрес-код, правила поведінки, стиль спілкування, колективні свята і церемонії, тощо. Внутрішній рівень – цінності та переконання, неписані правила поведінки, виражені в діяльності співробітників організації, що свідомо культивуються ними і в процесі життєдіяльності проникають в глибину корпоративної культури.

На етапі пошуку місця роботи зовнішній рівень корпоративної культури може сигналізувати потенційному співробітнику про цінності та вимоги компанії, в якій він бажає працювати, надати йому підказку щодо відповідності цих цінностей його персональним переконанням та кар'єрним планам. На етапі адаптації та навчання корпоративна культура здатна наповнити роботу змістом та підтримати новачка, формуючи розуміння про те, що він виконує важливе завдання та знаходиться у надійній команді.

На наступному етапі роботи працівника починається усвідомлення внутрішнього рівня корпоративної культури компанії, яка перетворюється на мотиваційний інструмент. У випадку відповідності цілям, баченню і завданням компанії у працівника формується лояльне ставлення до робочого місця, формується відчуття причетності до колективу та результатів його роботи. В протилежному випадку – невідповідності філософії компанії – працівник не зможе втриматись на роботі. Таким чином, корпоративна культура спрацьовує в якості потужного мотиваційного фактора на етапі утримання професіоналів та формування лояльності співробітників компанії.

З метою виявлення факторів, що впливають на прийняття рішення щодо місця працевлаштування потенційних та реальних працівників авторами було проведено кілька етапів опитування. У першому етапі опитування взяли участь 50 осіб віком від 20 до 60 років, які на момент опитування знаходились у пошуку робочого

місця або бажали змінити місце роботи на інше. Метою опитування було з'ясування факторів, які будуть вирішальними при виборі місця роботи (табл. 3).

Таблиця 3

Результати опитування потенційних співробітників

Назвіть 3 фактори, які є для Вас найважливішими при прийнятті рішення щодо місця роботи (пошукачі роботи)		
Фактори	Кількість осіб	%
Оплата праці та матеріальні заохочення	44	88
Можливості кар'єрного зростання	29	58
Можливості навчання та розвитку	35	70
Корпоративна культура (відносини у колективі)	19	38
Графік роботи та відпусток	23	46

Результати опитування свідчать про те, що для нових співробітників найбільш впливовим фактором прийняття рішення щодо місця роботи є оплата праці та матеріальні заохочення (88% респондентів), натомість корпоративна культура має відносно невелике значення (38%). Друге місце за впливовістю посідають можливості навчання та розвитку (70%).

Другий етап опитування охоплював 50 осіб віком від 20 до 60 років, які на момент опитування працювали в компаніях реального сектору (26 осіб), фінансового сектору (15 осіб) та бюджетної сфери (9 осіб) щонайменше 1 рік і не збиралися змінювати роботу (табл. 4).

Результати опитування демонструють значну зміну щодо впливовості факторів. Насамперед зазначимо, що корпоративна культура, яку в процесі опитування було описано як відносини у колективі, за впливовістю випередила фактор оплати праці (70% та 68% респондентів відповідно). Інші фактори залишились відносно стабільними.

Таблиця 4

Результати опитування реальних співробітників

Назвіть 3 фактори, які є для Вас найважливішими при прийнятті рішення щодо місця роботи (співробітники, які працюють у компанії не менше 1 року)		
Фактори	Кількість осіб	%
Оплата праці та матеріальні заохочення	34	68
Можливості кар'єрного зростання	28	56
Можливості навчання та розвитку	33	66
Корпоративна культура (відносини у колективі)	35	70
Графік роботи та відпусток	20	40

Третій етап опитування залучив 54 респонденти, які на першому і другому етапах зазначили корпоративну культуру серед основних факторів щодо прийняття рішення про місце роботи. Мета цього етапу – визначити елементи корпоративної культури, які справляють найбільший мотиваційний вплив на персонал (табл.5).

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що корпоративна культура як інструмент маркетингу персоналу найбільш ефективно може застосовуватись

щодо працівників, які вже працюють в компанії, тобто як інструмент утримання професійних кадрів. За допомогою корпоративної культури, без застосування фінансових інструментів, досить природним чином можна відсіяти «непотрібних» і нелояльних до компанії працівників і підвищити результативність діяльності лояльних працівників, цінності яких добре вписуються у філософію компанії.

Таблиця 5

Результати опитування потенційних та реальних співробітників щодо елементів корпоративної культури

Назвіть 3 елементи корпоративної культури, які мають найбільший мотиваційний вплив		
Елементи	Кількість осіб	%
Корпоративний стиль (символіка, дрес-код)	2	4
Внутрішні комунікації та командна робота (лідерство, доступ до керівництва, демократична атмосфера)	38	70
Зовнішні комунікації (з клієнтами, постачальниками, відвідувачами)	19	35
Корпоративна філософія і змістовність роботи (місія, цілі, цінності компанії)	31	57
Визнання досягнень (персональні нагороди, стимулювання ініціативи)	14	26
Дозвілля (корпоративні свята, церемонії, спільні заходи)	6	12
Умови праці (організація робочого місця і робочого часу, умови для самореалізації)	52	96

Незважаючи на те, що найважливішим фактором вибору нового робочого місця залишається оплата праці та матеріальні заохочення, для працевлаштованих осіб матеріальна мотивація поступово відходить на другий план і вже практично не впливає на їх бажання піти з роботи чи залишитись на ній. Натомість нематеріальні інструменти мотивації, найпотужнішим з яких є корпоративна культура, справляють вирішальний вплив на прийняття рішення. Таким чином, співробітник малоімовірно залишить компанію, корпоративні цінності якої йому до

вподобати, навіть якщо його заробітна плата не досягає бажаної. І навпаки, з великою ймовірністю співробітник залишить навіть високооплачувану роботу, якщо його не влаштовуватимуть відносини у колективі, умови його праці та стиль комунікацій. Така трансформація чинників пов'язана з тим, що процес усвідомлення цінностей компанії та інших основних елементів корпоративної культури відбувається в процесі адаптації та соціалізації працівника (рис.1).

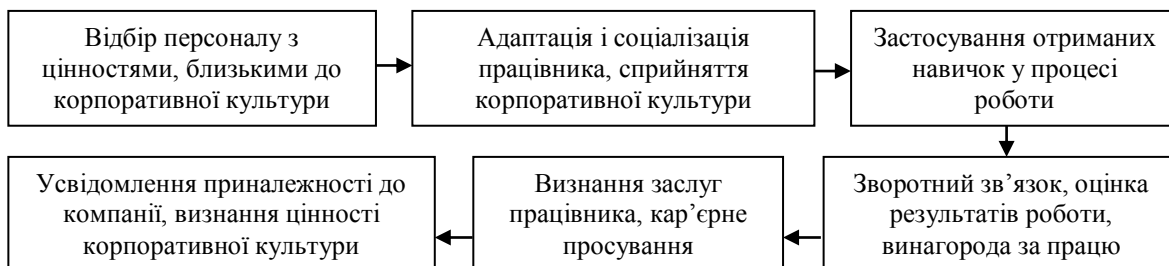

Рис.1 Етапи взаємовпливу працівника і корпоративної культури

На етапі підбору персоналу працівник має лише приблизне уявлення про компанію, тому саме керівники обирають працівника, який, на їхню думку, відповідає критеріям певної корпоративної культури. В процесі адаптації, соціалізації та реалізації співробітник усвідо-

млює себе як частину певної культури і робить висновки про її відповідність власним потребам і цінностям.

Крім того, проведене дослідження дало змогу оцінити впливовість різних елементів корпоративної культури на мотивацію у системі маркетингу персоналу. Зо-

крема, найбільш впливовими факторами виявились умови праці, внутрішні комунікації, корпоративна філософія і змістовність роботи, в той час як корпоративний стиль та організація дозвілля справляють значно менший вплив на мотивацію.

Висновки. Корпоративна культура є ефективним інструментом маркетингу персоналу, зокрема в інформаційній, організаційній та мотиваційній підсистемах. Вона надає працівникам організаційної ідентичності, виступає джерелом стабільності організації і працівника, а також стимулом до дій, спрямованих на розвиток і зростання працівника всередині компанії, одночасно формуючи у працівника відчуття комфорту, самореалізації й соціальної захищеності. Знання основ корпоративної культури своєї компанії допомагає новим працівникам правильно сприймати події, виділяючи серед них найважливіше та найвагоміше і, в результаті, почувати себе впевненіше в нових умовах праці. Корпоративна культура стимулює самоусвідомлення і високу відповідальність працівників за їхню працю і розвиток компанії в цілому.

Найбільш дієвим інструментом маркетингу персоналу корпоративна культура є на етапі роботи з вже працюючими співробітниками компанії, які пройшли етапи адаптації та соціалізації в компанії. Результати досліджень свідчать, що саме для працівників, які досить тривалий час працюють в компанії, найефективнішими є нематеріальні фактори мотивації, пов'язані з корпоративною культурою. Найбільш впливовими з точки зору мотивації елементами корпоративної культури виявились умови праці, внутрішні комунікації, корпоративна філософія і змістовність роботи.

Література

1. Захарчин Т.М. Корпоративна культура / Т.М. Захарчин. – Львів: Новий Світ-2000, 2011. – 344 с.
2. Сагайдак М.П. Внутрішній маркетинг і маркетинг персоналу: порівняльний аналіз // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 7 (145). – С.110-117.
3. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / Э. Шейн. – СПб.: Питер, 2007. – 336 с.
4. Шуляренко І. Вплив HR-менеджера на корпоративну культуру через систему управління персоналом // Кадровик України. – 2015. – № 9. – С.14-16.
5. Angel R. Organizational Culture – Preparing for Future Strategic Practices // FutureTakes: Transcultural Futurist Magazine. – 2008. – Vol. 7. – № 1. – P. 3-9.
6. Schwartz H. and Davis S.M. Matching Corporate Culture and Business Strategy. *Organizational Dynamics*, Summer 1981. – P. 30-48.

References

1. Zakharchyn H.M. Korporatyvna kul'tura / H.M. Zakharchyn. – L'viv: Novyy Svit-2000, 2011. – 344 s.
2. Sahaydak M.P. Vnutrishniy marketynh i marketynh personalu: porivnyal'nyy analiz // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2013. – #7 (145). – S. 110-117.
3. Shejn E. Organizacionnaya kul'tura i liderstvo / E. SHEjn. – SPb.: Piter, 2007. – 336 s.
4. Shulyarenko I. Vplyv HR-menedzhera na korporatyvnu kul'turu cherez systemu upravlinnya personalom // Kadrovyk Ukrayiny. – 2015. – #9. – S. 14-16.
5. Angel R. Organizational Culture – Preparing for Future Strategic Practices // FutureTakes: Transcultural Futurist Magazine. – 2008. – Vol. 7. – № 1. – P. 3-9.
6. Schwartz H. and Davis S.M. Matching Corporate Culture and Business Strategy. *Organizational Dynamics*, Summer 1981. – P. 30-48.

Savchuk L.M.,

Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Management, State educational institution «University of Management Education» at the National Academy of Pedagogical Sciences, asp_bingo@ukr.net

Ukraine, Kyiv

CORPORATE CULTURE IN THE SYSTEM OF RECRUITMENT MARKETING

The article is devoted to generalization of essence of corporate culture, studying of existing approaches to its classification, and also research of modern tendencies of development of innovative corporate culture. The method of sociological surveys revealed the factors of corporate culture that influence the decision on the place of employment of potential and actual employees. It was found out that the most influential in terms of motivation elements of corporate culture were the conditions of work, internal communication, corporate philosophy and content of work.

Key words: corporate culture, recruitment marketing, employee, elements of corporate culture, motivation.

Editor-in-Chief	M.A. Zhurba
Deputy Editor-in-Chief:	I.O. Kuzmichenko E.B. Talishinski E.V. Starichenko
Mainhandling Editor	Yu.V. Kravchenko
Proofreader	E.V. Starichenko
Designer	T.H. Aldakimova
Makeup	E.V. Starichenko

Journal Editorial Staff Contact Information.

Post Address: 92600 Ukraine, Svatove,
106 Zoriana Str. Sobornist

Journal «Virtus» Editorial Staff,
tel.: +38 (050) 227 30 03,

e-mail: virtustoday@gmail.com

website: <http://www.virtus.conference-ukraine.com.ua>

Center of Modern Pedagogy «Learning Without Borders»

Post Address: 7275, boul Langelier, CP88022 Montreal, QC, H1S 3G9, CANADA

e-mail: info@pedagogiemoderne.com

website: <http://www.pedagogiemoderne.com>

Signed for printing 31.03.2020.

Format 60×84 1/8. Paper offset. Font Times.

Offset printing. Conventional printed sheet 26,3. Publisher's sheet-copy 26,3.

Circulation 500 copies. Order 3043.

Printed PE Shpak V. B.

The certificate on the state registration B02 No. 924434 from 11.12.2006

Ternopil, Prosvity St. 6.

phone 8 097 99 38 299

E-mail tooums@ukr.net
